تفسیر

معارف القرآن

پۀ قندهاری پښتو

تالیف
مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع

پښتو ترجمه کوونکی ابو صدیق احمد مولوی نصیر احمد حقانی
تصحیح او سمون: مولوی نصیر احمد حقانی او مولوی امین الله حقانی

مکتبہ حنفیہ
کانسی روڈ۔ کوئٹہ

Maktaba Tul Ishaat

تمام فنون کے کتب ہمارے ویب سائٹ اور پلے سٹور سے فری ڈاون لوڈ کریں۔ ہم روزانہ کی بنیاد پر اس میں مزید نئے کتب شامل کر رہے ہیں نئے شامل شدہ کتب لیے روزانہ ہمارے پلے سٹور اور ویب سائٹ کو باقاعدگی سے چیک کیا کریں۔

اپنی کتاب کو ہمارے ویب سائٹ پر شائع کرنے کے لیے رابطہ کریں

تفاسیر	خطبات	منطق
احایث	سیرت	معانی
فقہ	تاریخ	تصوف
سوانح حیات	صرف	تقابل ادیان
درس نظامی	نحو	تجوید
لغت	فلسفہ	نعت
فتاوی	حکمت	تراجم
اصلاحی	بلاغت	تبلیغ ودعوت
آڈیو دروس	مناظرے	تمام فنون

maktaba.tul.ishaatofficial@gmail.com

ددی کتاب ټول حقوق دمکتبه حنفئ سره محفوظ دي

تفسیر

معارف القرآن

په قندهاری پښتوکی

(تالیف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع رحمة الله علیه

پښتو ترجمه کوونکي (ابو صدیق احمد .... مولوی نصیراحمد حقّانی)

تصحیح اوسمون... مولوی نصیراحمد (حقّانی) اومولوی آمین الله (حقّانی)

دکمپوز او ترجمي چارې .... الدین العلم کمپوزنګ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

جلد اووم پاره (۱۹) ..... (۲۰)..... (۲۱)

خپرونکي

مکتبه حنفیه

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

کانسي روډ حاجي غیبي چوک کوئټه

چاپ ځای ....: لاهور

فهرست تفسیر معارف القرآن

مضمون ..... مخ
وَقَالَ الَّذِينَ لَايَرْجُونَ الخ (۲۱، ۲۲ ..... ۶
وَقدمنا الی ماعملوا من عمل الخ ۲۳ ، ۳۱ ..... ۷
معلومات او مسئلی ۹
دغلط کارو او بی دینو دوستی به دقیامت په ورځ دافسوس او ستومانی باعث وی ۱۰
دقرآن عملاً پریښوول هم عظیمه ګناه ده ۱۱
وقال الذین کفروا لو لانزل الخ ۳۲ ..... ۱۱
ولایاتونک بمثل الاجئناک الخ ۳۳ ، ۳۲ ..... ۱۲
وقوم نوح لما کذبوا الرسل الخ ۳۷ ، ۴۴ ..... ۱۳
دخلاف شرع خواهشونو پیروی هم یو قسم بت پرستی ده ۱۶
الم ترالی ربک کیف مد الظل الخ ۴۵ ، ۲۲ ..... ۱۶
دالله ﷻ په مخلوقاتو کی د اسبابو او مسبباتو دیو بل سره تعلق او ددی ټولو دقدرتِ حق تابع کیدل ۲۲
په شپه کی دخوب او په ورځ کی دکار خاص کول هم پرلوی محنت مبنی دی ۲۳
په قرآن سره جهاد یعنی دقرآن دعوت کول لوی جهاد دی ۲۶
ستوری او سیاری په آسمانونو کی دننه دی او که دباندی دپخوانی او نوی علم هیئت نظریی او قرآنی ارشادات ۲۸
کونیه حقیقتونه او قرآن ۲۹
دقرآن په تفسیر کی دفلسفی نظریاتو دموافقت یامخالفت صحیح معیار ۳۱
دی تحقیقاتو انسان او انسانیت ته څه وبخښل ۳۵
عبادالرحمن ایت ۲۳، ۷۷ ..... ۳۷
معلومات او مسئلی ۴۲
دالله ﷻ دمخصوصو بندګانو مخصوص صفتونه او نښانی ۴۲
ددینی احکامو صرف مطالعه کافی نه ده، بلکی داسلافو دتفسیر مطابق یی زده کول او عمل کول په ضروری دی ۴۸

﴿ سُورَةُ الشعَرَآءِ ﴾ ۵۱

طسم تلک ایت الکتاب المبین الخ ۱ ، ۹ ..... ۵۱
واذ نادی ربک موسی الخ ۱۰ ، ۳۳ ..... ۵۳
د اطاعت دپاره دمدد ګارو اسبابو طلب کول بهانه لټول نه دی ۵۴
دحضرت موسیٰ ؑ په حق کی دلفظ د ،ضلال، مطلب ۵۶

دخدای ذوالجلال دذات اوحقیقت علم دانسان دپاره ناممکن دی ۵۷
دپیغمبرانه مناظری یوه نمونه دمناظری اثر کوونکی آداب ۵۷
قال للملاحوله ان هذا الساحرالخ ۳۴ ، ۵۱ ۵۹
معلومات اومسئلی ۶۲
واوحینا الی موسی ان اسر الخ ۵۲ ، ۲۸ ۶۳
معلومات اومسئلی ۶۵
واتل علیهم نبا ابراهیم الخ ۲۹ ، ۱۰۴ ۶۷
ترقیامته پوری په انسانانوکی د ذکر خیر ساتلو دعا ۶۹
دمرتبی محبت مذموم مگرپه خوشرطونو سره جائز دی ۷۰
دمشرکانو دپاره دمغفرت دعا جائز نه ده ۷۱
یوسوال او دهغه جواب : فائده ۷۱
مال او اولاد اوخاندانی تعلقات په آخرت کی هم په شرط دایمان نفع رسولی سی ۷۲
کذبت قوم نوح ن المرسلین الخ ۱۰۵ ، ۱۲۲ ۷۳
پرعبادتونو داجرت اخستلو حکم ۷۵
شرافت او رذالت په عملونو او په اخلاقو دی نه داچی په خاندان او دبدبې سره ۷۵
کذبت عاد ن المرسلین الخ ۱۲۳ ، ۱۴۰ ۷۵
بی ضرورته آبادی جوړول بد دی ۷۷
کذبت ثمود المرسلین الخ ۱۴۱ ، ۱۵۹ ۷۸
فائده مندکسبونه د الله ﷻ انعامونه دی په دی شرط چی په بدو کارونو کی یی استعمال نه کړی ۸۰
کذبت قوم لوط ن المرسلین الخ ۱۲۰ ، ۱۷۵ ۸۰
غیر فطری عمل دخپلی بی بی سره هم حرام دی ۸۲
کذبت اصحاب الایکة المریسلین الخ ۱۷۲، ۱۹۱ ۸۲
دخدای ﷻ مجرم په خپلو پښو راځی ده ته دوارنټ ضرورت نه وی ۸۴
وانه لتنزیل رب العالمین الخ ۱۹۲ ، ۱۲۷ ۸۵
قرآن ددی دالفاظو او ددی دمجموعی، نوم دی ۹۱
په لمانځه کی ترجمه دقرآن ویل په اجتماع د امت ناجائز ده ۹۲
دقرآن اُردو یاپښتو ترجمی ته قرآن ویل جائزنه دی ۹۲
په اسلامی شریعت کی دشعر اوشاعری درجه ۹۴
دخدای او دآخرت څخه غافل کوونکی هر علم اوفن مذموم دی ۹۴
اکثره دتابعداری کوونکو گمراهی دمتبوع دگمراهی علامه وی ۹۶

سورة النمل ۹۶

طس ، تلک ایت القران ۱ ، ۲ ...... ۹۶
معلومات او مسئلی ۹۷
اذقَالَ مُوسٰی لِاَهْلِهِ الخ ۷، ۱۴ ...... ۹۸
انسان ته دخپلو ضرورتونو دپاره طبعی اسباب اختیارول دتوکل څخه خلاف نه دی ۱۰۰
په تخصیص سره دبی بی ذکر په عام مجلسونو کی نه کول بلکی دکنایی څخه کار اخستل ښه دی ۱۰۰
دحضرت موسیٰ ؑ اور لیدل او د اور دننه دیو آواز اوریدلو تحقیق ۱۰۰
دحضرت ابن عباس ؓ اوحضرت بصری ؒ یو روایت او دهغه تحقیق ۱۰۲
ولقداتیناداود وسلیمان علما الخ ۱۵ ، ۱۹ ...... ۱۰۳
معلومات او مسئلی ۱۰۴
په انبیاوو کی دمال وراثت نه وی ۱۰۵
دخان دپاره دجمع صیغه ویل جائز دی په دی شرط چی تکبراً نه وی ۱۰۵
په الوتونکو مارغانو او ځاروو کی هم عقل او شعور سته ۱۰۵
فائده ۱۰۶
دنیك عمل او مقبول کیدو باوجود جنت ته داخلیدل بغیر دفضل خداوندی نه سی کیدای ۱۰۶
وتفقد الطیر فقال مالی الخ ۲۰ ، ۲۸ ...... ۱۰۷
معلومات او مسئلی ۱۰۸
حاکم ته دخپل رعیت عالمانو مشائخو دخپلو شاگردانو او مریدانو خبر اخستل ضروری دی ۱۰۸
دخپل نفس محاسبه ۱۰۹
په مرغانو کی دهدهد دتخصیص وجه او یو اهم عبرت ۱۰۹
کوم حیوان چی په کار کی سستی وکی هغه ته درمیانه سزا ورکول جائز دی ۱۱۰
انبیاء علیهم السلام عالم الغیب نه وی ۱۱۰
آیا کشر سری ته دا حق سته چی دخپل مشر په مخکی ووایی چی ما ته تر تا زیات علم دی ؟ ۱۱۱
آیا دیو انسان نکاح دپیری ښځی سره کیدای سی ؟ ۱۱۱
آیا دیوی ښځی بادشاه کیدل یا دیو قوم مشره او امام کیدل جائز دی ؟ ۱۱۲
لیکل او خط هم په عامو معاملو کی شرعی حجت دی ۱۱۲
مشرکانو ته خط لیکل او دوی ته لیږل جائز دی ۱۱۳
د انسانی اخلاقو رعایت په هر مجلس کی په کار دی ۱۱۳

قالت یایها الملؤا انی القی الی الخ ۲۹ ، ۳۷ ..... ۱۱۳

دحضرت سلیمان ﵇ خط په کومه ژبه کی وو؟ ۱۱۵

دخط لیکلو یوڅو آداب ۱۱۶

کاتب دی خپل نوم مخکی ولیکی بیا دمکتوب الیه ۱۱۶

دخط جواب ورکول هم د انبیاؤ سنت دی ۱۱۷

په خطونو کی بسم الله لیکل ۱۱۷

داسی خط چی دقرآن آیت په کی لیکل سوی وی آیا دکافر مشرك په لاس کی ورکول جائز دی؟ ۱۱۸

خط لنډ، جامع، بلیغ او په مؤثر اندازکی لیکل په کار دی ۱۱۸

په مهمو کارونوکی مشوره کول سنت دی په دی کی دنورو درایی ښخه فائده هم حاصلیږی اودخلقو دزړه ساتنه په کی هم کیدای سی ۱۱۸

دحضرت سلیمان ﵇ دخط په جواب کی دبلقیس ردِّ عمل ۱۱۹

دبلقیس دقاصدانو په دربارِ سلیمانی کی حاضری ۱۱۹

دحضرت سلیمان ﵇ دطرف ښخه دبلقیس دتحفو واپس کول ۱۲۰

دیو کافر تحفه قبلول جائز دی او که نه ؟ ددی تفصیل او تحقیق ۱۲۰

قال یا ایها الملؤا ایکم یانی الخ ۳۸ ، ۴۱ ..... ۱۲۱

دبلقیس حاضری په دربار سلیمانی کی ۱۲۲

په معجزه او په کرامت کی فرق ۱۲۴

دبلقیس دتخت واقعه کرامت وو که تصرف ۱۲۴

فلما جاء ت قیل اهکذا الخ ۴۲ ، ۴۴ ..... ۱۲۵

آیا بلقیس دحضرت سلیمان ﵇ په نکاح راغلی وه ؟ ۱۲۶

ولقد ارسلنا الی ثمود الخ ۴۵ ، ۵۳ ..... ۱۲۷

ولوطا اذ قال لقومه الخ ۵۴ ، ۵۹ ..... ۱۳۰

معلومات اومسئلی ، نولسمه پاره ختمه سوه ۱۳۱

وَقَالَ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ لِقَآءَنَا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰٓئِكَةُ

و ویل هغو خلقو چي امید نه لری چي مونږ سره به ملاوسي ولي نه نازلیږي پر مونږ باندي ملائکي

اَوْ نَرٰی رَبَّنَا ؕ لَقَدِ اسْتَكْبَرُوْا فِیْٓ اَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيْرًا ﴿۲۱﴾

یامونږ لیدی خپل رب دیرتکبرکوی په خپل زړه کی او نافرماني یی وکړه ډیره لویه.

يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَا بُشْرٰی يَوْمَئِذٍ لِّلْمُجْرِمِيْنَ وَيَقُوْلُوْنَ

په کومه ورځ چی ووینی ملائکی نه به وی خوشحالی په دغه ورځ مجرمانو لره او وبه وایی چی

حِجْرًا مَّحْجُوْرًا ﴿۲۲﴾

چیری پټ سوی په پرده کی

لنډتفسیر: اوکوم خلق چی مونږ ته دمخامخ کیدو څخه بیره نه کوی (ځکه چی دوی دقیامت او په دی کی دپیشی اوحساب څخه منکردی) دوی (د رسالت څخه د انکاردپاره) داسی وایی چی مونږ ته ملائکی ولی نه راځی (چی که ملائکی راسی او مونږ ته ووایی چی دا رسول دی) یامونږ خپل رب ووینو (اوهغه مونږ ته ووایی چی دا رسول دی ، نو مونږ به یی تصدیق وکو. ددی په جواب کی الله ﷻ وفرمایل چی) دا خلق په خپلو زړونو کی خپل ځانونه ډیرلوی ګڼی (چی خپل ځانونه ددی قابل ګڼی چی ملائکی راسی د دوی سره خبری وکی یاپه خپله د الله ﷻ سره یی خبری وسی) او (خاصکر دالله ﷻ په دنیاکی دلیدو او دده سره دخبرو کولو په فرمایش کی خو) دا خلق دحد (د انسانیت) څخه ډیرلیری وتلی دی (ځکه چی دملائکو او د انسانانو خوپه ځینی شیانوکی شرکت هم دی چی دواړه دالله ﷻ مخلوق دی لیکن په انسان اوپه الله ﷻ کی خوهیڅ مشارکت اومشابهت نسته ، او داخلق دالله ﷻ دلیدو کله قابل دی ، مګر ملائکی به دوی ته یوه ورځ وښوول سی ، مګرڅنګه چی دوی غواړی داسی نه ، بلکی د دوی دپاره به عذاب اومصیبت او پریشانی راوړی) همدارنګه په کومه ورځ چی دا خلق ملائکی ووینی (او دغه ورځ دقیامت ده) په دغه ورځ به دمجرمانو (یعنی کافرانو) دپاره هیڅ دخوشحالی خبره (په نصیب کی) نه وی او (ملائکی چی کله دعذاب داسباب سره راتلونکی ووینی نو دبیری څخه به) ووایی پناه (غواړو) پناه.

معلومات اومسئلي : وَقَالَ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ لِقَآءَنَا دلفظ د، رجا، عامه معنٰی دیومحبوب او مرغوب شی د امید راځی او کله دا لفظ په معنٰی دبیری هم استعمالیږی ، لکه چی ابن الانباری په کتاب الاضداد کی لیکلی دی ، دلته هم دا معنٰی دبیری زیاته واضحه ده یعنی هغه خلق کوم چی زمونږ په مخکی دپیش کیدو څخه نه بیریږی ، په دی کی اشاره ددی خبری طرف ته ده چی دبی کاره اوجاهلانه سوالونو اوفرمائشونو جرأت

دهغه سړی کیدای سی ، کوم چی د آخرت څخه بالکل منکروی ، خولک چی آخرت منی په هغه دآخرت فکرداسی غالب وی چی هغه ته دداسی خبرو اوسوال جواب فرصت نه ورکول کیږی، نن صباچی کوم دنوی تعلیم په اثرسره داسلام اودده داحکامو په باره کی دیرخلق په شبهو اوبحث مباحثوکی مشغول لیدل کیږی ، دا هم علامه ددی ده چی معاذ الله په زړه کی دآخرت رښتینی یقین نسته او که د آخرت یقین وای نو دا قسم فضول سوالات به په زړه کی نه پیدا کیدلای .

حِجْرًا مَّحْجُوْرًا ، دحجرلفظی معنٰی محفوظ ځای دی ، اومَحْجُوْرًا ، ددی تاکیددی ، دا لفظ دعربوپه محاوره کی هغه وخت ویل کیږی ، کله چی یومصیبت پیښ سی ، دهغه څخه دمحفوظ کیدو دپاره خلقو ته وایی چی پناه ده پناه یعنی مونږ ته ددی څخه پناه راکی، نو دقیامت په ورځ به هم کله چی کفارملائکی دعذاب د اسباب راوړلو سره وويني نو ددنیا دعادت مطابق به دا لفظ وایی .

اودحضرت ابن عباس ﷺ څخه ددی لفظ دامعنٰی نقل ده، حَرَامًا مُّحَرَّمًا ، او مراد دا دی چی دقیامت په ورځ کله چی داخلق ملائکی دعذاب سره وويني اودوی ته دمعافي دکولو اوجنت ته دتللودرخواست وکی یاآرزو ظاهره کی نوملائکی به په جواب کی ووایی، حِجْرًا مَّحْجُوْرًا ، یعنی جنت پرکافرانوحرام اوممنوع دی (مظهری)

وَقَدِمْنَآ اِلٰى مَا عَمِلُوْا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنٰهُ هَبَآءً مَّنْثُوْرًا ﴿٢٣﴾

او ورسیدو مونږ د دوی هغو کارونو ته چی کوم دوی کړی وه ، پس کړل مونږ هغه خاوری الوزول سوی

اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَّاَحْسَنُ مَقِيْلًا ﴿٢٤﴾

دجنتیانو خلقو په دغه ورځ ښه دی ځای او ډیر ښه دی ځای یې دغرمی د آرام

وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَآءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلٰٓئِكَةُ تَنْزِيْلًا ﴿٢٥﴾

او په کومه ورځ چی خیری سي آسمان په وریځ سره او نازلی سي ملائکی پرله پسی

اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذِ نِ الْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِ ۭ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكٰفِرِيْنَ عَسِيْرًا ﴿٢٦﴾

بادشاهی په دغه ورځ حقه ده درحمن ، او ده دغه ورځ په منکرانو باندی گرانه ،

وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ يَقُوْلُ يٰلَيْتَنِى اتَّخَذْتُ مَعَ

او په کومه ورځ چی به چیچی گناهکار خپل لاسونه وایی به چی ای کاشکی مانیولی وای

الرَّسُوْلِ سَبِيْلًا ﴿٢٧﴾ يٰوَيْلَتٰى لَيْتَنِيْ لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيْلًا ﴿٢٨﴾ لَقَدْ

د رسول سره لاره ، ای خرابی ده ما لره کاشکی چی ما نیولی نه وای فلانی دوست
هغه خو زه

اَضَلَّنِيْ عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ اِذْ جَآءَنِيْ ۗ وَكَانَ الشَّيْطٰنُ لِلْاِنْسَانِ

بی لاری کړم دنصیحت څخه وروسته دهغه چی راغی ما ته ، اودی شیطان
انسان لره

خَذُوْلًا ﴿٢٩﴾ وَقَالَ الرَّسُوْلُ يٰرَبِّ اِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوْا هٰذَا الْقُرْاٰنَ

په وخت دوکه کونکی ، او وویل رسول ای زما ربه! زما قوم
کړی دا قرآن

مَهْجُوْرًا ﴿٣٠﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِّنَ الْمُجْرِمِيْنَ ۭ

دنظر څخه غورځولی ، او دغه ډول جوړ کړی دی مونږ دهر نبی دپاره دښمنان
د گناهگارانو څخه

وَكَفٰى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَّنَصِيْرًا ﴿٣١﴾

او کافی دی ستا رب لارښوونکی او مدد کوونکی

لنډتفسیر: اومونږ به (په دغه ورځ) ددوی (یعنی دکفارو) دی (نیکو) کارونو ته کوم چی دوی (په دنیاکی) کړی وو متوجه سو پس دغه به (په ډاگه) داسی (بی کاره) کړو لکه الوتونکی گرد (چی په هیڅ کار نه راځی، دغه ډول به ددی کفارو دعملونو هیڅ ثواب نه وی البته) جنتیان به په دغه ورځ به ښه ځای د اوسیدو کی هم وی اوپه ښه ځای دآرام کی به هم وی (مراد دمُستَقَر اومَقِیْل څخه جنت دی، یعنی جنت به ددوی دپاره ځای داوسیدو اوځای دآرام وی اوښه والی خو دهغه ظاهره خبره ده) اوپه کومه ورځ چی آسمان دیوی وریځی پرسر څیری سی او (ددغه وریځی سره دآسمان څخه) ملائکی (مځکی ته) ډیری نازلی سی (اودغه وخت حق تعالی دحساب کتاب دپاره تجلی وفرمایی او) په دغه ورځ به حقیقی حکومت د(حضرت) رحمان دپاره (خاص) وی (یعنی په حساب کتاب جزا اوسزا کی به دهیچا دخل نه وی لکه په دنیا کی چی لږ ډیر ظاهری تصرف نوروته هم حاصل دی) اوهغه (ورځ) به پرکافرانو لویه سخته ورځ وی (ځکه چی ددوی دحساب انجام جهنم دی) اوپه کومه ورځ به چی ظالمان (یعنی کافران ډیر افسوس څخه) خپل لاسونه چیچی خوری (او) وایی به چی څه به ښه وای چی زه درسول سره (ددین) پرلاری روان سوی وای های های زماکم بختی (چی

داسی می نه وای کړی او) څه به ښه وای چی ما فلانی سړی دوست نه وای جوړ کړی، دغه (کم بخت) خوزه دراغلی نصیحت څخه وروسته گمراه کړم (اوبی لاری یی کړم) اوشیطان خوانسان ته (په عین وخت) دامداد نه کولو جواب ورکوی (دارنگه ددغه کافر ددی افسوس په وخت کی هغه هیڅ همدردی ونه کړه که څه هم په همدردی کولو یی هم څه نه کیدل صرف په دنیا کی دده دوکه کول وو) او (په دغه ورځ به) رسول (ﷺ) ته دکافرانو څخه دشکایت په طور) ووایی چی ای زماربه! زما (دی) قوم دا قرآن (کوم چی عمل په واجب وو) بالکل دپامه څخه غورځولی وو (اوعمل خو پریږده دسره کتل یی ورته هم نه مطلب دا دی چی په خپله کفار به هم دخپلی گمراهی اقرار وکی او رسول به هم شاهدی اداکی لکه داقول دالله ﷻ : وَجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰٓؤُلَاۤءِ شَهِيْدًا، او دجرم دثبوت دا دوه عادتی صورتونه دی، د اقرار اوشهادت او دواړوپه اجتماع سره به داثبوت نورهم زیات مؤکدسی اوسزاوار به سی) اومونږدغه ډول دهرنبی دپاره مجرمان خلق دښمنان جوړوو (یعنی داخلق کوم چی دقرآن څخه انکارکوی ستامخالفت کوی، داڅه نوی خبره نه ده چی غم یی وسی) او (چاته چی هدایت کول منظوروی دهغوی) دهدایت کولو او (کوم چی دهدایت څخه محروم دی دهغوی په مقابله کی ستا) دمدد کولو دپاره ستا رب کافی دی.

معلومات اومسئلي؛ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَّاَحْسَنُ مَقِيْلًا. مُسْتَقَرّ، مستقل ځای دقیام ته ویل کیږی، اومُقِيل، دقیلوله څخه مشتق دی دغرمی دآرام کولوځای ته مَقِیل وایی، دلته دمَقِیل ذکر په خصوصیت سره شاید ددی دپاره هم سوی وی چی په یو حدیث کی راغلی دی چی دقیامت په ورځ به الله ﷻ دنصف النهار یعنی نیمی ورځی په وخت کی دمخلوقاتو دحساب کتاب څخه فارغه سی اودغرمی دخوب په وخت کی به جنتیان جنت ته ورسیږی او دوږخیان دوږخ ته (قرطبی)

تَشَقَّقُ السَّمَاۤءُ بِالْغَمَامِ، اَیْ عَنِ الْغَمَامِ (قرطبی) معنٰی دا ده چی آسمان به څیری سی، ددی څخه به یوه نرمه غوندی وریځ راکښته کیږی چی ملائکی به په کی وی دا وریځ به په شکل دچتری (سایوان) دآسمان څخه راځی او په دی کی به دالله ﷻ تجلی وی اوشا اوخوا به یی ملائکی وی، دابه دحساب شروع کیدو وخت وی اوهغه وخت به دآسمان څیریدل صرف دخلاصیدو په طورروی، داسی څیریدل به نه وی کوم چی په اول وار دشپیلۍ پُف کولو په وخت کی دآسمان اومځکی دفنا کولو دپاره وی، ځکه چی دا نزول دوریځی دکوم ذکرچی په آیت کی دی ، د دوهمی شپیلی څخه وروسته دی کله چی مځکه او آسمان دوباره برابر سوی وی (بیان القرآن)

يَقُوْلُ يٰلَيْتَنِي لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيْلًا، دا آیت په یوه خاصه واقعه کی نازل سوي دی ، مگرحکم یی عام دی واقعه دا وه چی عقبه ابن ابی معیط دمکی دمشرکانو سردارانو څخه وو، دده عادت دا وو چی کله به دیو سفر څخه بیرته راغی نو دښار معززو خلکو ته به یی میلمستیا کوله او اکثره به یی نبی کریم ﷺ په کی هم را بلی. یو وار دعادت مطابق ده دښار معززینو ته دعوت ورکی اونبی کریم ﷺ یی هم په کی راوبلی، کله

چی ورته ده خوراك كنبيښوى نونبى كريم ﷺ وفرمايل چى زه ستا ډوډۍ ترهغه وخته پورى نه سم خوړلاى ترڅو پورى چى ته داشاهدى ادانه كى چى الله ﷻ يو دى دده سره څوك په عبادت كى شريك نشته اودا چى زه دالله ﷻ رسول يم. عقبه دا كلمه وويله او نبى كريم ﷺ دشرط مطابق ډوډۍ وخوړه.

دعقبه يو ډير نژدى دوست أبيّ بن خلف وو، كله چى هغه خبر سو چى عقبه مسلمان سوى دى نو ډيرغصه سو خوعقبه ورته عذر وكى چى دقريشو عزتمند ميلمه محمد (ﷺ) زماكورته راغلى وو كه هغه بغير دخوراك كولو څخه زمادكور څخه وتلى واى نو دا به زمادپاره لويه رسوايى وه، په دى وجه مادهغه دخاطره داكلمه وويله. أبيّ بن خلف ورته وويل چى زه ستا داسى خبرى نه قبلوم، ترڅو چى ته ولاړسى اودهغه پر مخ ونه تُوكړى، داكم بخت بدنصيبه ددوست په وينادى بى باكى ته تيارسو اوويى كړه الله ﷻ په دادنياكى هم دادواړه ذليله كړل اودبدر په غزاكى دواړه مردار سول (بغوى) اوپه آخرت كى يى ددوى دعذاب ذكر په دى آيت كى كړى دى چى كله دآخرت عذاب مخامخ ووينى نودغه وخت به په پښيمانتيا اوافسوس سره خپل لاسونه چيچى، وايى به چى كاشكى! مافلانى يعنى أبى ابن خلف دوست نه وى جوړكړى (مظهرى اوقرطبى)

(دغلط كاروا وبې دينو دوستي به دقيامت په ورځ دافسوس اوستوماني باعث وی)

په تفسيرمظهرى كى دى چى دا آيت كه څه هم خاص دعقبه په واقعه كى نازل سوى دى، خولكه چى الفاظ دآيت عام دى، حكم يى هم عام دى اوشايد چى دلته ددوست دنوم په ځاى په قرآن كى دفُلاَنًا لفظ ددى عام والى طرف ته داشارى كولو دپاره اختيار سوى دى. دى آيتونو دابښوولى ده چى كوم دوه دوستان پريوه نافرمانى ياګناه جمع وى او دشريعت څخه په خلاف كارونو كى ديوبل سره امداد كوى. ددى ټولو دا حكم دى چى دقيامت په ورځ به ددغه ډير نژدى دوست په دوستى باندى وژړيږى.

مسند احمد، ترمذى، ابوداود وغيره دابوسعيد خدرى ؓ څخه روايت كړى دى چى نبى كريم ﷺ فرمايلى دى: لاَ تُصَاحِبْ اِلاَّمُؤْمِنًاوَلاَ يَاكُلْ مَالَكَ اِلاَّ تَقِيٌّ، (مظهرى) يعنى غيرمسلمان خپل ملګرى مه جوړوه اوستا مال دى (په طور ددوستي) صرف پرهيزګاره سړى وخورى يعنى دغير پرهيزګار سره دوستى مه كوه او د ابوهريرة ؓ څخه روايت دى چى نبى كريم ﷺ فرمايلى دى: اَلْمَرْءُ عَلٰى دِيْنِ خَلِيْلِه فَلْيَنْظُرْ مَنْ يُخَالِلُ، (رواه البخارى) هر انسان (عادتًا) دخپل دوست پردين اوطريقه باندى ځى، په دى وجه ددوست جوړولو څخه مخكى دى ښه غور او فكر كوى چى څوك دوست جوړوى.

حضرت ابن عباس ؓ فرمايى چى دنبى كريم ﷺ څخه پوښتنه وسوه چى زمونږ په مجلسى دوستانو كى كوم خلګ ښه دى؟ نودوى وفرمايل: مَنْ ذَكَّرَكُمْ بِاللّٰهِ رُؤْيَتُهٗ وَزَادَ فِيْ عِلْمِكُمْ مَنْطِقُهٗ وَذَكَّرَكُمْ بِالْاٰخِرَةِ عَمَلُهٗ، (رواه البزار) (قرطبى) هغه سړى دچاپه ليدو چى خداى يادېږى او دچاپه خبرو چى ستاسى علم زياتيږى او دچا دعمل په ليدو چى دآخرت ياد تازه كيږى.

وَقَالَ الرَّسُوْلُ يَارَبِّ اِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هٰذَا الْقُرْاٰنَ مَهْجُوْرًا يعنى وبه وايى رسول (محمد ﷺ) اى زما پروردګاره! زما قوم دا قرآن مهجور اومتروك كړى وو.

دنبی کریم ﷺ داشکایت به دحق تعالی په دربارکی دقیامت په ورځ وی اوکه په دې دنیا کی ده ﷺ شکایت وفرمایی ، دتفسیر امامان په دی کی مختلف دی ، احتمال د دواړو دی . په راتلونکی آیت کی په ظاهره قرینه ددی ده چی دا شکایت دوی په جواب کی پیش کړی وو چی په جواب کی دده ﷺ دتسلی دپاره وفرمایل : وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِّنَ الْمُجْرِمِيْنَ ، یعنی که ستادښمنان قرآن نه منی نوتاته پردی باندی صبرکول په کار دی ، ځکه چی د الله ﷻ سنت دهمیشه څخه دا راغلی دی چی دهرنبی څه مجرمان دښمنان وی او انبیاء علیهم السلام همیشه پردی صبر کړی دی .

دقرآن عملاً پرېښوول هم عظیمه ګناه ده

ددی څخه ظاهره دا ده چی دقرآن شریف دمهجور اومتروك کولوڅخه مراد دقرآن څخه انکار دی کوم چی دکفارو کار دی مګر په ځینو روایتونو کی دا هم راغلی دی چی کوم مسلمان په قرآن ایمان خو لری مګرنه یی دتلاوت پابندی کوی اونه دعمل کولو ، هغه هم په دی حکم کی داخل دی . حضرت انس ؓ فرمایی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی .

﴿ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّقَ مَصْحَفَهُ لَمْ يَتَعَاهَدْهُ وَلَمْ يَنْظُرْ فِيْهِ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُتَعَلِّقًا بِهِ يَقُوْلُ يَا رَبَّ الْعَالَمِيْنَ إِنَّ عَبْدَكَ هٰذَا اتَّخَذَنِيْ مَهْجُوْرًا فَاقْضِ بَيْنِيْ وَبَيْنَهُ، ذكره الثعلبی، (قرطبی) ﴾ .

چاچی قرآن ووایه، مګر بیایی بندکی ، په کور کی یی زوړند کی نه یی دده دتلاوت پابندی وکړه نه یې دده پر احکامو غور وکی . دقیامت په ورځ به قرآن دده په غاړه پوری مښتی راسی او د الله ﷻ په دربار کی به شکایت کوی چی ستادی بنده زه پرېښی وم اوس ته زما او دده دمعاملی فیصله وفرمایی .

وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ جُمْلَةً وَّاحِدَةً

او وایی هغه خلق چی کافران دی ولی نه نازلیږي په ده قرآن تول په یوځای ،

كَذٰلِكَ ۚ لِنُثَبِّتَ بِهٖ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنٰهُ تَرْتِيْلًا ﴿٣٢﴾

دغه ډول یی نازلؤ ددی دپاره چی مضبوط کړو مونږ په دی سره ستا زړه او وایو مونږ دی په کراره کراره

لنډتفسیر: او کافران خلق داسی وایی چی پرده (پیغمبر) قران په یو وار ولی نازل نه کړل سو (مقصود ددی اعتراض څخه دا دی چی که دا دخدای کلام وای نو په کرار کرار دنازلولو یی څه ضرورت وو، په دی لږو لږو نازلیدو خو دا شبهه کیږی چی محمد ﷺ په خپله سوچ کوی لږ لږ جوړ وی ، مخ ته ددی اعتراض جواب دی چی) دغسی (لږ لږ) په دی وجه (مونږ نازل کړی) دی چی مونږ دده په ذریعه ستا زړه قوی کړو او (په دی وجه) مونږ دا په کرار کرار نازل کړی دی (چنانچی ددرو ویشتو ۲۳ کالو په زمانه کی کرار کرار پوره سو)

معلومات اومسئلي : دا دکفارو او مشرکانو د اعتراضونو او جوابونو هغه سلسله ده کومه چی دسورة دشروع څخه را روانه ده ددی اعتراض په جواب کی قرآن په کرار کرار نازلولو کی یی یو حکمت دا بیان فرمایلی دی چی ددی په ذریعه ستا زړه قوی ساتل مقصود دی ، په کرار کرار نازلیدو کی دنبی کریم ﷺ دزړه قوی کیدو څو وجهی دی .

اول دا چی یادساتل چی آسانه سول ، دیولوی غټ کتاب په یو وخت نازلیدو کی دا آسانی نه پاته کیږی ، او په آسانی سره په یادولو کی پر زړه څه پریشانی نه راځی .

دوهم کله چی کفار په دوی څه اعتراض یا د دوی سره څه ناخوښه معامله کوی نو دغه وخت د دوی دتسلی دپاره په قرآن کی آیت نازل سی ، که ټول قرآن پر یو ځای نازل سوی وای او پر دی خاص واقعه دتسلی ذکر هم نازل سوی وای ، نو په هرحال دا به په قرآن کی دتلاش کولو ضرورت وای او د ذهن به دغه طرف ته متوجه کیدل هم عادتًا ضروری نه وای .

دریم د الله ﷻ پیغام را تلل تازه شهادت دی د الله ﷻ دملګرتیا کوم چی د زړه دقوی کیدو یو لوی مداردی او دلته چی کوم حکمت د زړه دقوی کیدلو ښوول سوی دی ، په کرار کرار دنازلیدو حکمت په دی کی منحصر نه دی نور حکمتونه هم دی دکومو څخه چی څینی په سورة بنی اسرائیل کی په آیت : وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ، کی مخکی تیر سوی دی (بیان القرآن)

وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَٰكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ

او دوی نه پیش کوی تاته څه مثال چی مونږ رسوو تاته صحیح خبره او ددی ښه (غوره)

تَفْسِيرًا ﴿٣٣﴾ الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ

تفسیر کوم خلق چی پرمخ را جمع کړل سي جهنم ته او د دغو

شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٣٤﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ

ډیر ناکاره ځای دی او ډیر ګمراه دی دلاری څخه او مونږ ورکړی وو موسی ؑ ته کتاب

وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا ﴿٣٥﴾ فَقُلْنَا اذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ

او کړی مونږ دده سره دده ورور هارون وزیر (مددګار) بیاوویل مونږ ولاړسی دواړه هغو خلقو ته کومو چی

كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۚ فَدَمَّرْنٰهُمْ تَدْمِيْرًا ﴿٣٦﴾

دروغجنی کړی خبری زمونږ ، وروسته هلاک کړل مونږ دوی دبیخ څخه

لنډتفسير: او دا خلق چی هرڅنګه عجیبه سوال تاته پیش کی مګر مونږ (دهغه) صحیح جواب او وضاحت ښه زیات تاته عنایت کوو (چی ته مخالفینو ته جواب ورکړی ، په ظاهره بیان دهغه قوی کولو دزړه دی چی ذکریی ددی څخه په مخکی آیت کی سوی دی چی په کرار کرار نازلولوکی یو حکمت ستادلجمعی او تقویت دزړه دی ، چی کله دکفارو دطرف څخه څه اعتراض راسی نو هغه وخت دالله ﷻ دطرف څخه جواب نازلول کیږی) دا هغه خلق دی چی پرمخ به جهنم ته بیول کیږی (یعنی په کشولو سره) داخلق دځای په اعتبار سره هم بدتردی او په طریقه کی هم ډیر ګمراه دی (تردی ځای پوری درسالت څخه په انکار دعذاب وعدی او په قرآن داعتراضونو جواب وو اوس مخ ته ددی په تائیدکی دتیری زمانی ځینی واقعات نقل سوی دی چی په دی کی درسالت څخه دانکار کوونکو انجام او عبرتناك حالات ذکردی او په دی کی دنبی کریم ﷺ دپاره تسلی او دزړه دتقویت اسباب دی چی دتیرو انبیاوو علیهم السلام الله ﷻ څنګه مدد فرمایلی دی اوپردښمنانو یی غالب کړی دی ، دغه ستادپاره هم کیدونکی دی ، په دی کی یی اولنۍ قصه دحضرت موسٰی ؑ ذکر کړه چی) او په تحقیق مونږ موسٰی (ؑ) ته کتاب (یعنی تورات) ورکړی وو او (ددی کتاب دورکولو څخه مخکی) مونږ دده سره دده ورور هارون (ؑ دده) مددګارجوړکړی وو، بیامونږ (دواړوته حکم وکی چی دواړه تنه دهغوخلقوته (دهدایت کولودپاره) ولاړسی چاچی زمونږ(دتوحید)دلیلونه دروغجن کړی دی (مراد ددی څخه فرعون او دده قوم دی هم دارنګه دا دواړه حضرات هلته ورسیدل او دوی یی پوه کړل مګر دوی ونه منله) پس مونږ دوی (په خپل قهر سره) بالکل بربادکړل (یعنی په دریاب کی غرق سول) .

معلومات اومسئلي: اَلَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا، په ذی کی دفرعونی قوم متعلق دافرمایی چی دوی زمونږ آیتونه دروغجن کړل ، حال دا دی چی تردغه وخته پوری تورات پرحضرت موسٰی ؑ باندی لانازل سوی هم نه وو . په دی وجه ددی دروغجن کولو څخه دتورات دآیتونو دروغجن کول خونه سی مراد کیدای ، بلکی مراد دآیتونو څخه یاخو دتوحید عقلی دلیلونه دی کوم چی هرانسان ته دده دعقل مطابق معلومیدای سی، په دی کی فکرنه کولو ته یی دروغجن کول دآیتونو وفرمایل اویا داچی دتیرو انبیاوو روایتونه کوم چی په هرقوم کی څه ناڅه په نقل سره را روان وی ، دهغوڅخه انکارمراددی،لکه چی په قرآن کریم کی فرمایی.وَلَقَدْ جَآءَكُمْ يُوْسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنٰتِ ، په دی کی دتیرو پیغمبرانو تعلیم دی خلکو ته په نقل سره ښوول سوی دی (بیان القرآن)

وَقَوْمَ نُوْحٍ لَّمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ اَغْرَقْنٰهُمْ وَجَعَلْنٰهُمْ لِلنَّاسِ اٰيَةً ۚ وَاَعْتَدْنَا لِلظّٰلِمِيْنَ

او قوم دنوح ؑ هرکله چی دوی دروغجن کړل رسولان مونږ دوی ډوب کړل او کړل مو نږ دوی دخلقو دپاره نښانی اوتیار کړی دی مونږ دظالمانو دپاره

عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿۳۷﴾ وَّعَادًا وَّثَمُوْدَا۠ وَاَصْحٰبَ الرَّسِّ وَقُرُوْنًا بَيْنَ

عذاب دردناک او عادیانو لره او ثمودیانو لره او دخاه خلقو لره او د دوی
په مینځ کی

ذٰلِكَ كَثِيْرًا ﴿۳۸﴾ وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْاَمْثَالَ ۫ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيْرًا ﴿۳۹﴾

دیرو جماعتونو ته ، او تولوته بیان کری وو مونږ مثالونه او تولو لره کړل مونږ
برباد کری

وَلَقَدْ اَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِيْٓ اُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ ۭ اَفَلَمْ يَكُوْنُوْا

او دا خلق راتیر سوی دی په خوا دهغه کلی په کوم چی وریدلی بد وریدل ، آیادوی
نه دی

يَرَوْنَهَا ۚ بَلْ كَانُوْا لَا يَرْجُوْنَ نُشُوْرًا ﴿۴۰﴾ وَاِذَا رَاَوْكَ اِنْ يَّتَّخِذُوْنَكَ

لیدلی هغولره داسی نه ده بلکه بیاهم امیدنه لري دپورته کیدو ،اوکوم خای چی تاووینی ، نوبل څه کاربی نه وی خو

اِلَّا هُزُوًا ۭ اَهٰذَا الَّذِيْ بَعَثَ اللّٰهُ رَسُوْلًا ﴿۴۱﴾ اِنْ كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ

مسخری درپوری کوی ، ایا دا دی هغه چالره چی الله ﷺ رسول رالیږلی دی ، نژدی وه چی ده مونږ بی لاری کری وو

اٰلِهَتِنَا لَوْلَآ اَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا ۭ وَسَوْفَ يَعْلَمُوْنَ حِيْنَ يَرَوْنَ

دمعبودانو خپلو څخه که مونږ ثابت قدم نه وای پاته سوی په دوی او زر ده چی پوه به سی
څه وخت چی ووینی

الْعَذَابَ مَنْ اَضَلُّ سَبِيْلًا ﴿۴۲﴾ اَرَءَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰــهَهٗ هَوٰىهُ ۭ

عذاب چی څوک دی دیرګمراه دلاری څخه ؟ آیاتاولیدی هغه څوک چی ونیسی معبودخپل ، خپل خواهش

اَفَاَنْتَ تَكُوْنُ عَلَيْهِ وَكِيْلًا ﴿۴۳﴾ اَمْ تَحْسَبُ اَنَّ اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُوْنَ

آیاته اخستلای سی دده ذمه ، آیاته خیال کوی چی دیر
په دوی کی اوری

ع ۴ اَوْ يَعْقِلُوْنَ ۭ اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِيْلًا ﴿۴۴﴾

یاپوهیږي هیڅ نسته دغه برابر دی دحیوانانو سره ، بلکه دغه زیات ګمراه دی دلاری څخه ،

لنډتفسیر: او قوم دنوح (﵇) هم (دده په زمانه کی) مونږ هلاك کړی دی (دکومو چی دهلاکت اوسبب د هلاکت بیان دا دی چی) کله دوی پیغمبران درواغجن کړل نومونږ دوی (په طوفان سره) غرق کړل اومونږ دغه (واقعه د دوی) دخلقو د(عبرت د) پاره نښانه جوړه کړه (دا خو یی ددنیاسزا سوه) او (په آخرت کی) مونږ د (دغو) ظالمانو دپاره دردناکه سزاتیاره کړي ده او مونږ عادیان اوثمودیان اوخاوندان دځاه اوددوی په مینځ کی ډیر امتونه هلاك کړل اومونږ (په ذکرسوو امتونوکی) دهریوه د (هدایت د) پاره عجیبه عجیبه (یعنی اثرناك اوبلیغ) مضامین بیان کړل او (چی ویی نه منل نو) مونږ توله بالکل بربادکړل اودا (کفار دملك دشام په سفرکی) پردغه کلی تیرسوی دی پرکوم چی بدقسم ډبری اوورول سوی وی (مراد ځینی کلی دقوم دلوط ﵇ دی) پس آیادی خلقودغه نه دی لیدلی (بیاهم عبرت نه اخلی چی کفر اودرواغجن کول پریږدی دکوم په وجه چی قوم دلوط ﵇ سزا پیداکړی وه ، پس خبره دا ده چی دعبرت نه اخستو وجه دا نه ده چی گوندی دغه کلی دوی نه وینی) بلکی (اصل وجه ددی دا ده چی) داخلق دبیا ژوندی کیدو یقین نه لری (یعنی دآخرت څخه منکره دی په دی وجه کفر موجب دسزا نه گڼی اوپه دی وجه دهغو هلاکت دکفر وبال نه گڼی، بلکی اتفاقی کارونه یی گڼی دا وجه دعبرت دنه اخستو ده) اوکله چی داخلق تاوینی نو بس ستاسره مسخری شروع کړی (او) وایی چی آیا دا (بزرگ) دی کوم چی خدای ﷻ رسول جوړکړی را لیږلی دی (یعنی داسی غریب سړی رسول نه دی په کار، که رسالت یو شی وی نویوچا رئیس اومالدارته په کار وو پس دی رسول نه دی البته) ددی سړی (دجادو بیانی خوداحال دی چی ده) خوبه مونږ دخپلو معبودانو څخه اړولی وای که مونږ پردوی باندی (په مضبوطی سره) قائم نه وای (یعنی مونږ خو پرهدایت باندی یو او ده خو زمونږ دگمراه کولو کوشش کوی ، الله ﷻ ددوی درّدْ دپاره فرمایی چی دا ظالمان اوس خوخپل ځان پرهدایت او زمونږ پیغمبرته گمراه وایی) او (دَمرگ څخه وروسته) ژربه دوی ته معلومه سی، کله چی عذاب ووینی چی کوم سړی گمراه وو (آیا دغه خلق په خپله یاپیغمبر نعوذ بالله، په دی کی ددوی دعبثو اعتراضونو جواب طرف ته هم اشاره ده چی په نبوت اومالداری کی څه مناسبت نسته دنه مالداریدو په سبب دنبوت څخه انکار دجهالت اوگمراهی څخه ماسوا هیڅ نسته مگر په دنیا کی چی څه غواړی خیالات دی پخوی ، مگر په قیامت کی به دهرڅه حقیقت ښکاره سی) ای پیغمبره! ته دهغه سړی حالت هم وینی کوم چی خپل خدای خپل خواهش نفسانی جوړکړی دی پس آیاته دده نگرانی کولای سی یاته خیال کوی چی په دوی کی اکثره اوری اوپوهیږی (مطلب دا دی چی ته د دوی په هدایت نه پیداکیدو مه غمجن کیږه ځکه چی ته پر دوی مسلط نه یی چی خامخا به دوی پرلاره کوی اومه ددوی څخه دهدایت توقع ساته ځکه چی نه دوی حقه خبره اوری اونه یی عقل سته چی فکر وکی) دوی خومحض دحیوانانو په شان دی (چی نه دوی خبره آوری او نه په پوهیږی) بلکی داخو دحیوانانو څخه هم زیات بی لاری دی (ځکه چی حیوانان ددین داحکامو مکلف نه دی نو د دوی نه پوهیدل بد نه دی او دوی مکلف دی بیاهم نه پوهیږی ، بیاداچی که دوی ددین دضرورتونو معتقدنه دی نومنکر خو هم نه دی او دوی خو منکره دی او په ، أَرَءَيْتَ الخ ، کی ددوی

دګمراهی منشاء هم بیان کړه چی په څه شبهه اودلیل سره دوی ته اشتباه نه ده سوی ، بلکی سبب یی دخواهشاتو تابعداری ده)

معلومات اومسئلي: دحضرت نوح ؑ دقوم متعلق دا ارشاد چی دوی رسول درواغجن کړل ، حال دا دی چی اولنی رسولان نه دهغوی په زمانه کی وه اونه هغوی درواغجن کړی دی ، نومنشاء ددی دا ده چی هغوی حضرت نوح ؑ درواغجن کی اوچونکی دټولو پیغمبرانو ددین اصول مشترك دی ، په دی وجه دیو درواغجن کول دټولو ددرواغجن کولو په حکم کی دی.

اَصۡحٰبَ الرَّسِّ ، رَسّ په لغت کی کچه څاه ته وایی ، په قرآن کریم اویو صحیح حدیث کی ددی خلقو تفصیلی حالات ذکرنه دی ، اوپه اسرائیلی روایتونوکی اختلاف دی. راجح دا ده چی دقوم ثمود څه باقیمانده خلق وه کوم چی په یوڅاه باندی آباد وه (لکه په قاموس او در کی د ابن عباس ؓ څخه روایت دی) د دوی دعذاب حال هم په قرآن او یو صحیح حدیث کی ذکر نه دی (بیان القرآن)

دخلاف شرع خواهشونو پیروی هم یوقسم بت پرستي ده

اَرَءَيۡتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهٗ هَوٰىهُ : په دی آیت کی هغه سړی ته کوم چی داسلام اوشریعت خلاف دخپلو خواهشاتو پیروی کوی داویلی دی چی ده خپل خواهشات خپل معبودجوړکړی دی، حضرت ابن عباس ؓ فرمایی چی دشریعت څخه خلاف نفساني خواهشات هم یوبت دی چی عبادت یی کیږی، بیایی په دلیل کی دا ذکرسوی آیت تلاوت وفرمایل (قرطبی)

اَلَمۡ تَرَ اِلٰى رَبِّكَ كَيۡفَ مَدَّ الظِّلَّ ۚ وَلَوۡ شَآءَ لَجَعَلَهٗ سَاكِنًا ۚ ثُمَّ جَعَلۡنَا

ته نه ګوری خپل رب ته چی څنګه یی اوږد کړه سایه او که غوښتلای یی نو دی به یی ولاړ ساتلای بیا مونږ کړو

الشَّمۡسَ عَلَيۡهِ دَلِيۡلًا ۙ﴿۴۵﴾ ثُمَّ قَبَضۡنٰهُ اِلَيۡنَا قَبۡضًا يَّسِيۡرًا ﴿۴۶﴾ وَهُوَ

لمر په ده باندی لاربښوونکی ، بیا راکشکی مونږ دی خپل طرف ته کرار کرار ، او هغه دی

الَّذِىۡ جَعَلَ لَـكُمُ الَّيۡلَ لِبَاسًا وَّالنَّوۡمَ سُبَاتًا وَّجَعَلَ النَّهَارَ

چاچی جوړه کړه تاسو دپاره شپه اغوستل اوخوب آرام او ورځ یی جوړه کړه

نُشُوۡرًا ﴿۴۷﴾ وَهُوَ الَّذِىۡۤ اَرۡسَلَ الرِّيٰحَ بُشۡرًاۢ بَيۡنَ يَدَىۡ رَحۡمَتِهٖ ۚ

دولاړیدو اوخوریدو دپاره ، اوهغه دی چی را وې لیږلی هواګانی خوشخبری ورکوونکی دهغه درحمت څخه مخکې

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا ﴿٤٨﴾ لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا وَنُسْقِيَهُ

او نازل کي مونږ د آسمان څخه اوبه پاکی حاصلوونکی ، چی ژوندی کړه په دی سره مځکه مړه او چیښؤ دی لره

مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنَاسِيَّ كَثِيرًا ﴿٤٩﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ

خپلو پیداکړو ډیرو حیوانانو او انسانانو ته ، او په قسم قسم سره تقسیم کړی دی مونږ دا د دوی په مینځ کی

لِيَذَّكَّرُوا فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٥٠﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي

چی غور وکړی ، بیا هم اکثر خلق ناشکری کوی ، او که مونږ غوښتلای نو پورته کړی به مو وای

كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا ﴿٥١﴾ فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا ﴿٥٢﴾

په هر یو کلی کی څوک بیروونکی وروسته ته مه منه د کافرانو او مقابله کوه د دوی په دی په لوی زور سره

وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ

او هغه دی چاچی روان کړل دوه دریابونه پیوست ، دا خوږ دی تنده مړه کوونکی او دا تریو دی تریخ

وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا ﴿٥٣﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ

او جوړه کړی یی ده د دواړو په مینځ کی پر ده او برید منع کوونکی او هغه دی چی جوړ یی کړو

الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا ۗ وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٤﴾ وَيَعْبُدُونَ

دابو څخه انسانان وروروسته وګرځول یی ده لره نسب او خسر ګنی او ستا رب هر څه کولای سی او عبادت کوی

مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ ۗ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِ

د الله څخه سوا د هغه شي چی نه ورته خیر رسولای سی او نه شر ، او دی کافر د خپل رب څخه

ظَهِيرًا ﴿٥٥﴾ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٥٦﴾ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ

شاګرخونکي ، او تا ته مونږ لیږلی دی د دی خو شخبری او بیری ، او رولو د پاره ، ته ووایه زه نه غواړم تاسو څخه

مِنْ اَجْرٍ اِلَّا مَنْ شَآءَ اَنْ يَّتَّخِذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيْلًا ﴿۵۷﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى

په دی څه مزدوری مګر څوک چی وغواړی چی ونیسی خپل رب طرف ته لاره ، او تکیه کوه په هغه

الْحَيِّ الَّذِيْ لَا يَمُوْتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهٖ ۚ وَكَفٰى بِهٖ بِذُنُوْبِ عِبَادِهٖ

ژوندی چی نه مړ کیږي او دهغه تسبیح کوه دثناء سره او کافی دی هغه دخپلو بندګانو دګناهونو څخه

خَبِيْرًا ۚ ﴿۵۸﴾ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ

خبردار چاچی جوړ کړل آسمانونه او مځکه او څه چی د دوی په مینځ کی دی په شپږو ورځو کی

ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ۚ اَلرَّحْمٰنُ فَسْئَلْ بِهٖ خَبِيْرًا ﴿۵۹﴾ وَاِذَا قِيْلَ

بیا قائم سو په عرش ، هغه لوی رحمت ولا وروسته پوښتنه وکړه دهغه څخه چی خبریی لری او کله چی وویل سی

لَهُمُ اسْجُدُوْا لِلرَّحْمٰنِ قَالُوْا وَمَا الرَّحْمٰنُ ۗ اَنَسْجُدُ لِمَا تَاْمُرُنَا وَزَادَهُمْ

دوی ته سجده کوی ، رحمن ته ، وایی رحمن څه دی ؟ ایاسجده وکړو هغه ته چی ته فرمایی او زیاتیږي د دوی

نُفُوْرًا ﴿۶۰﴾ السجدة تَبٰرَكَ الَّذِيْ جَعَلَ فِي السَّمَآءِ بُرُوْجًا وَّجَعَلَ فِيْهَا ع

نفرت ، لوی برکت دی هغه لره چاچی جوړ کړل په آسمان کی برجونه او جوړ یی کي په دی کی

سِرٰجًا وَّقَمَرًا مُّنِيْرًا ﴿۶۱﴾ وَهُوَ الَّذِيْ جَعَلَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً

څراغ او سپوږمی رڼا کوونکی ، او هغه دی چاچی جوړه کړه شپه او ورځ په یو بل پسی

لِّمَنْ اَرَادَ اَنْ يَّذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ شُكُوْرًا ﴿۶۲﴾

دهغه چا دپاره چی غواړی فکر کول یاغواړی شکر کول .

لنډتفسير: ای مخاطبه ! آیاته (د) خپل پروردګار (دی قدرت) ته نه ګوری چی هغه (کله چی لمر دافق څخه راخیژی دغه وخت دولاړو شیانو) سایه څنګه (ترلیری پوری) غوړولی ده (څکه چی دلمرختوپه وخت کی دهر شی سایه او ږده وی) او که هغه غوښتلای نو دا به یی پر یوه حالت باندی ولاړه ساتلای (یعنی دلمر په

رالوړیدو به نه کمیدای داسی چی تردومره لیری پوری به یی دلمر پلوشی نه راپرېښوولای ، ځکه چی دلمر دپلوشو دمځکی حصوته رسول په اراده دحق سره دی نه چی په جبری طور مگر مونږ په خپل حکمت سره دا پریوه حالت نه دی ساتلی بلکی مونږ اوږدیدونکی جوړکی) بیامونږ لمر (یعنی دده افق ته نژدی کیدل اوبیا دافق څخه لوړیدل) پردی (دسایی پراوږدیدو اولنډیدو) باندی (یوه ظاهری) نښانه مقرره کړه (مطلب دا دی چی که څه هم درڼا اوسایی او ددی دکمیدو او زیاتیدو اصل علت دحق تعالی په اراده اومشیت باندی دی لمر یابل شی حقیقی مؤثرنه دی ، مگر الله ﷻ په دنیاکی دپیداکیدونکو شیانو دپاره څه ظاهری اسباب جوړکړی دی اوداسبابو سره یی ددوی دمسبباتو داسی رابطه قائمه کړه چی دسبب په تغیر سره په مسبب کی تغیر راځی) بیا (ددی ظاهری تعلق په وجه) مونږ دا (سایه) خپل طرف ته کرار کرار راونغښته (یعنی څومره چی دغه لمر راپورته سو دغه سایه زائله او ورکه سوه او چونکی ددغه سایو ورکیدل محض په قدرت الهی سره بی دشرکت دغیرڅخه دی او دعامو خلقو دنظر څخه دپناه کیدو باوجود په علمِ الهی کی غائب نه دی ، په دی وجه یی دا وفرمایل چی خپل طرف ته یې راغونډه کړه) او هغه (الله) داسی دی چاچی ستاسی دپاره شپه دپردی شی او خوب دراحت شی جوړکی او ورځ یی (په دی اعتبار سره چی بیده کیدل مشابه دمرگ دی او دورځی وخت دپورته کیدو دی گویا) دژوندی کیدو وخت جوړ کی او هغه (الله) داسی دی چی دخپل باران درحمت څخه مخکی هواگانی رالیږی چی هغه (دباران دامید ورکولو دپاره) خوشخبری ورکوی او مونږ دآسمان څخه او به واورولی کومی چی دپاك صاف کولو شی دی چی ددی په ذریعه په مړه مځکه کی روح واچوی اوپه خپل مخلوقات کی ډیرڅاروی او ډیر انسانان سیراب کی اومونږ دغه (اوبه په قدر دمصلحت) ددی خلقو په مینځ کی تقسیمو ددی دپاره چی خلق فکر وکی (چی دا تصرفات کول دیولوی قادر دی چی هغه مستحق دعبادت دی) پس (په کار وو چی فکریی کړی وای او دهغه حق یی ادا کولای لیکن) اکثره خلق بغیر دناشکری څخه نه دی پاته سوی (چی په دی کی دټولوڅخه زیات کفر اوشرك دی ، لیکن ته د دوی اوخاصکر د اکثرو خلقو ناشکری چی وینی یاواوری نو په تبلیغ کی دکوشش کولو څخه همت مه بایله چی زه به یوازی دا ټول څنگه سرته ورسوم ، بلکی ته یوازی خپل کارکوه ، ځکه چی ستایوازی دنبی جوړولو څخه په خپله زمونږ مقصود دا دی چی ستا اَجَرْ او قرب زیات سی) اوکه مونږ غوښتلای نو (ستاڅخه علاوه په دی زمانه کی) په هرکلی کی به مویویو پیغمبرلیږلی وای (او یوازی به موتاته ټول کار نه حواله کوی لیکن چونکی ستا اجر زیاتول مقصود دی ، په دی وجه مونږ داسی ونه کړل ، نو په دی طور سره دومره کار تاته سپارل دخدای ﷻ نعمت دی) پس (ددی نعمت په شکریه کی) ته دکافرانو دخوشحالی کارمه کوه (یعنی کافران به په دی سره خوشحاله وی چی تبلیغ نه وی یاکم وی او د دوی ازادی ته څه ونه ویل سی) او په قرآن (کی چی کوم دلیلونه دحق ذکر دی ، لکه پردی مقام چی دلیلونه دتوحید ارشاد سوی دی ، په دی) سره د دوی په زور او شور سره مقابله کوه (یعنی عام اومکمل دعوت او تبلیغ کوه یعنی ټولو ته وایه اوبار بار وایه او همت قوی ساته لکه چی تراوسه تاکوی پردی قائم اوسه ،

مخ ته بیان دی ددلیلونو دتوحید) اوهغه داسی دی چاچی دوه دریابونه (صورتًا) ولیدل چی په دی کی (دَ) یو (اوبه) خوړی سکون ورکوونکی او (دَ) یوه (اوبه) تروی ترخی دی او (سره ددی چی په صَورت کی یوځای دی په حقیقت کی) ددوی په مینځ کی (په خپل قدرت سره) یوه پرده او (دَحقیقی یوځای کیدوڅخه) یوقوی مانع کښیښووی (کوم چی په خپله پټ غیر محسوس دی، مګر اثریی په دواړو اوبوکی په خوندکی لیدی اومحسوس کیدای سی ، مراد ددی دوو دریابونوڅخه هغه موقعی دی کوم ځای چی دخوږو اوبو ولی اونهرونه بهیږی اوسمندر ته لویږی ، هلته سره ددی چی دلوړه څخه د دواړو سطح یوه معلومیږی، لیکن دالله ﷻ په قدرت سره په دی کی یو داسی حدفاصل وی چی که ددغه پیوست سوی ځای دیوه طرف څخه اوبه واخلی نو خوږی وی اودبل طَرف څخه کوم چی دی اولنی طرف ته بالکل نژدی وی، اوبه واخلی نوتروی وی، په دنیاکی چی په کوم ځای کی دخوږو اوبو نهرونه سمندرته لویږی، هلته دالیدل کیږی چی ترمیلونو پوری خوږی اوتروی اوبه جلا جلا روانی وی، راسته طرف ته خوږی اوچپه طرف ته تروی ترخی یالاندی باندی خوږی اوترخی اوبه جلا جلا په کی موجودی وی . حضرت مولانا شبیر احمد عثمانی رحمه الله تردی آیت لاندی لیکلی دی ، چی په بیان القرآن کی د دوو معتبرو بنګالی عالمانو شهادت نقل دی چی دارکان څخه ترچاټګام پوری ددریاب شان دا دی چی ددی دواړه جانبه بالکل جلاجلا قسم دوه دریابونه په نظر راځی چی دیوه اوبه سپینی دی او دبل دا توری ، په توروکی دسمندر په شان طغیانی اوطوفانی څپې راځی ، او سپینی بالکل په آرام وی ، کښتۍ په سپینو کی چلیږی اوددواړو په مینځ کی یولیکه غوندی نښان برابر تللی دی کوم چی ددواړو دپیوست کیدو ځای دی ، خلق وایی چی سپینی اوبه خوږی دی اوتروی ترخی دی . آه او ماته دباریسال ځینی طالبانو بیان کړی دی چی په باریسال کی دوې ولی دی کوم چی دیوه دریاب څخه را وتلی دی دیوی اوبه بالکل ترخی دی اودیوی ډیری خوږی اوخوندناکی دی . دلته په ګجرات کی راقم الحروف چی کوم ځای نن صبا مقیم دی (دابیل سملك ضلع سورت) سمندر دهغه څخه تقریبًا دلس دولس میله په فاصله باندی دی . ددغه ځای په ویالو کی برابر مد اوجزر کیږی. ډیرو ثقه خلقو بیان کړی دی چی ددریاب لوړیدو په وخت کی چی کله دسمندر اوبه په ویالوکی راسی نو دخوږو اوبو پرسر ترخی اوبه ډیری په زور سره ورروخیژی ، لیکن دغه وخت هم دواړی اوبه نه یوځای کیږی . لوړی ترخی اوبه وی لاندی خوږی . چی کله دریاب کښته سی نو لوړی ترخی اوبه لاندی ولویږی اوخوږی اوبه هم پر خپل حال خوږی پاته سی . والله اعلم

ددی شواهدو په کتو سره دآیت مطلب بالکل واضح دی یعنی دخدای قدرت ته وګوری چی دخوږو اوترخو اوبو دواړه دریابونه یوځای نه یوځای دیوځاي کیدو باوجود هم څنګه دیو بل څخه جلاوی .

او هغه داسی دی چاچی د اوبوڅخه (یعنی نطفی څخه) انسان پیداکی ، بیایی دی خاندان والا اوخسر ګنۍ والاجوړکی (چنانچی پلار اونیکه شرعی خاندان اومور او انا وغیره عرفی خاندان دی دکومو سره چی دپیدائش سره تعلقات پیداکیږی ، بیا دواده څخه وروسته دخسرګنی قرابت پیداسی دا هم دقدرت دلیل

دی چی نطفه څه شی وه ، بیایی ورڅخه څه جوړکړل چی هغه دومره پوست او وینی والاسوه اونعمت هم دی چی پردی تعلقاتو باندی دیوبل سره د اوسیدو او امداد تعمیرقائم دی) او (ای مخاطبه!) ستاپروردګار لوی قدرت والادی او (سره ددی چی الله ﷻ په خپل ذات اوصفاتو کی داسی کامل دی ، لکه چی بیان یی وسو او دا کمالات مقتضی دی چی عبادت یی وسی مګر) دا (مشرکان) خلق (داسی) خدای پریږدی اودهغو شیانو عبادت کوی (کوم چی په عبادت کولو باندی) نه دوی ته څه نفع رسولای سی اونه (دعبادت نه کولو په صورت کی) دوی ته څه ضرر رسولای سی اوکافر خودخپل رب مخالف دی (چی هغه پریږدی او دنورو عبادت کوی اوچی دکفارو مخالفت درته معلوم سو نو ته د دوی په ایمان نه راوړلو مه غمجن کیږه ځکه چی) مونږ ته صرف ددې دپاره لیږلی یی چی (ایمان راوړونکو ته دجنت) خوشخبری ورکی او (کافران ددوږخ څخه) وبیروی (د دوی په ایمان نه راوړوکی ستاڅه نقصان دی ، بیاته غم ولی کوی ، او نه چی تاته د دوی مخالفت معلوم سی فکرکوه چی کله دوی دحق تعالی مخالف دی نو زه چی کوم دحق تعالی دطرف څخه دعوت کوم ، دا دعوت به داخلق خیر خواهی کله وګنی ، بلکی په خود غرضی به یی را واړ وی ګرسره ګوری به ورته نه ، نو د دوی ددی ګمان اصلاح به څنګه وسی چی مانع رفع سی ، نوکه تاته د دوی دا خیال په څه قرینه یاپه زبانی خبرو اترو سره معلوم وی نو) ته (په جواب کی دومره) ووایه (او بی فکره سه) چی زه خوستاسی څخه پردی (تبلیغ) څه معاوضه (مالی یادجاه) نه غواړم البته کوم سړی چی داوغواړی چی دخپل رب طرف ته (درسیدو) لار اختیارکی (نوالبته زه دا خامخا غواړم برابره خبره ده که تاسی دی ته معاوضه وایاست اوکه نه) او (نه ددی کفارو په مخالفت معلومیدو سره ددوی دضرر رسولو فکرکوه بلکی په تبلیغ کی) پرهغه ژوندی چی نه مرکیږی توکل ساته او (په اطمینان سره) دهغه په تسبیح اوثناء کی اخته اوسه او (مه دمخالفت په معلومیدو سره دژر عذاب په دی خیال آرزو کوه چی د دوی ضرر نورو ته ونه رسیږی ځکه چی) هغه (خدای) دخپلو بندګانو دګناهونو څخه (په) کافی (طور سره) خبردار دی (هغه چی کله مناسب وګنی ، سزابه ورکړی ، پس په دی جملوکی یی دنبی کریم ﷺ څخه غم او فکر اوبیره لیری کړی دی ، مخ ته بیا دتوحیدبیان دی) هغه (الله) داسی دی چاچی آسمانونه اومځکی اوڅه چی ددوی په مینځ کی دی ټول په (مقدار د) شپږو ورځوکی پیداکړل بیا پرعرش (کوم چی مشابه دی دحکومت دتخت سره داسی) قائم (اوجلوه فرما) سو (کوم چی دهغه دشان سره لائق دی چی بیان یی دسورة اعراف د اوومی رکوع دشروع په آیت کی تیر سوی دی) هغه لوی مهربانه دی پس دهغه دشان دیوچا پوه څخه پوښتنه کول په کار دی (چی هغه څنګه دی کافران مشرکان څه پوهیږی او ددی صحیح معرفت دنستوالی په وجه شرك کوی لکه چی الله ﷻ فرمایی : وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ) او کله چی دی (کافرانو) ته وویل سی چی رحمٰن ته سجده وکی نو (په وجه دجهل اوعناد) وایی چی رحمٰن څه شی دی (چی مونږ ته دهغه په مځکی دسجدی کولو دپاره وایی) آیا مونږ هغه ته سجده وکو دکوم چی ته مونږ ته دسجدی کولو وایی اوپه دی سره دوی نور زیات نفرت شروع کی (لفظ درحمان په دوی کی ډیر کم مشهور وو مګر داسی نه چی پیژندی یی نه مګر د اسلامی تعلیم سره چی یی کوم

مخالفت زیات سوی وو نو په محاورو او ویناوو کې به یې هم مخالفت استعمالوی، په قرآن کې چې دالفظ ډیر راغی نو هغو ددې هم مخالفت شروع کی، هغه ذات ډیرلوی عالی شان دی چا چې په آسمان کې لوی لوی ستوری جوړکړل او (په دغه ستوروکې یې دوه لوی نورانی اوفائده بخښونکې ستوری جوړکړل یعنی) هغه په (آسمان) کې یو څراغ (یعنی لمر) او نورانی سپوږمۍ جوړه کړه (شاید لمرته یې څراغ په وجه دتیزی وویل) او هغه داسې دی چاچې شپه او ورځ په یوبل پسې تلونکې راتلونکې جوړکړل (اوداټول هرڅه کوم دلیلونه دتوحید او دالله ﷻ دنعمتونو چې ذکر سوه) دهغه سړی (دپوهیدو) دپاره (دی) کوم چې پوهیدل غواړی یاشکر کول غواړی (چې په دې کې دځان پوهوونکې دپاره دلیلونه دی او دشکر کوونکی په نظر کې انعامات دی) کنه نو .

﴿اگر صد باب حکمت پیش نادان﴾ ﴿بخوانی آیدش بازیچه درگوش﴾

که دحکمت سل بابونه دکم عقل په مخکې ده دپوهولو دپاره ووایې خوهغه ورڅخه هیڅ فائده نه سی اخستی ، هغه ته لوبې ښکاری .

معلومات اومسئلې

﴿دالله ﷻ په مخلوقاتو کې داسبابو او مسبباتو دیو بل سره تعلق او ددې ټولو دقدرت حق تابع کیدل﴾

په ذکرسوو آیتونوکې دالله ﷻ دکامل قدرت او پربندګانو دده دانعاماتو اواحساناتو ذکردی په کوموسره چې دحق تعالی توحید اودده دعبادت مستحق کیدل اوده سره په عبادت کې دبل چاڅخه شریکول هم ثابتیږی ﴿اَلَمْ تَرَ اِلٰی رَبِّکَ کَیْفَ مَدَّ الظِّلَّ﴾ غرمه او سایه دوه داسې نعمتونه دی چې ددې څخه بغیر انسانی ژوند او دده کاروبارنه سی چلیدای ، چې هرځای هروخت غرمه غرمه سی نو د انسان او هرحیوان دپاره به ځومره مصیبت جوړسی دا خوظاهره خبره ده ، او دسایې هم دا حال دی ، چې که هرځای هر وخت سایه سایه سی او هیڅکله غرمه نه راځی نو د انسان صحت او تندرستی نه سی پاته کیدی او په نورو زرګونو کارونو کې به هم خلل راسی . الله ﷻ دا دواړه نعمتونه په خپل کامل قدرت سره پیداکړل اودانسانانو دپاره یې داموجب دراحت اوسکون جوړ کړل ، لیکن الله ﷻ په خپل کامل حکمت سره په دې دنیاکې پیداکیدونکې ټول شیان په خاصو خاصو اسبابو پورې مربوط کړی دی چې کله دغه اسباب موجود سی نوداشیان هم موجودسی اوکله چې نیستی سی نوداشیان هم نیستی سی چې اسباب قوی یازیات وی نودمسبباتو وجودهم قوی او زیات سی چې دغه کمزوری یاکم وی نومسببات هم کمزوری یاکم سی . دغلې اوګیاه دراټوکولو دپاره یې سبب مځکه ، اوبه اوهوا جوړکړې دی درڼاسبب یې لمراوسپوږمی جوړکړی دی دباران سبب یې هوا او وریځ جوړکړی دی اوپه دې اسبابو اوپردوی باندی په مرتب کیدونکو اثراتوکې یې داسې مستحکم اومضبوط ربط جوړکړی دی چې دزرګونو کالو راسی بغیر دڅه ادنی فرق څخه چلیږی . په لمر او دده په حرکت او دده څخه پرپیداکیدونکو شپه، ورځ، غرمې، اوسایې نظر واچوه نوداسې مستحکم نظام دی چې په صدیو بلکې په زرګونوکلونوکې دیوه منټ بلکې دیوسکنډ فرق نه راځی نه کله دلمر

اوسپوږمی وغیره په مشینرۍ کی څه کمزوری راځی ، نه کله د دوی د اصلاح اومرمت ضرورت پیښیږی ، دکله څخه چی دنیاپه وجودکی راغلی ده ، په یو انداز او یو رفتار سره چلیږی ، په حساب لګولو سره ترزرګونو کلونو پوری وخت ښوول کیږی .

دسبب او مسبب دا مستحکم نظام کوم چی دالله ﷻ دکامل قدرت عجیبه اونا اشنا شاهکار او دده دکامل قدرت او بالغ حکمت قطعی دلیل دی . ددی استحکام خلق په غفلت کی وغورځول چی ددوی په نظرونو کی صرف دا ظاهری اسباب پاته سول اودااسباب یی دټولوشیانو اوتاثیرونو خالق اومالك وګڼل، دمسبب الاسباب اصلی قوت کوم چی ددی اسبابو پیداکوونکی دی ، هغه داسبابو په پردوکی پټ سو. په دی وجه انبیاء علیهم السلام اوآسمانی کتابونه انسان باربار په دی خبروی چی لږ نظر لوړ اوتیز کی او د اسبابو دپردو څخه شاته وګوری چی څوك دا نظام چلوی ؟ چی حیققت ته لار پیداکی ، ددی سلسلی دا ارشادات دی کوم چی په ذکرسوو آیتونو کی راغلی دی ، په آیت ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ﴾ کی یی غافل انسان په دی خبردارکړی دی چی ته روزانه وینی چی سهار دهرشی سایه مغرب طرف ته اوږدیږی ، بیاهغه کمیدل شروع سی ، تردی چی دنیمی ورځی په وخت کی ورك یانیستی سی . بیادزوال څخه وروسته دا سایه په دغه دمه ایز رفتارسره دمشرق طرف ته اوږدیدل شروع سی ، هریوانسان ددی غرمو اوسایو فائدی روزانه حاصلوی او د دوی سترګی وینی چی دا ټول هرڅه دلمر دختو، بیا دلوړیدو اوبیا دپریوتو طرف ته دمائله کیدو لازمی نتیجی او ثمری دی ، لیکن لمر چاپیداکی؟ بیایی تریو خاص نظام لاندی دباقی پاته کولو کار چا وکی؟ داپه سترګو سره په نظر نه راځی ، ددی دپاره دزړه سترګی او بصیرت په کار دی .

په ذکرسوی آیت کی انسان ته دا بصیرت ورکول مقصود دی چی دا دسایو زیاتیدل کمیدل ، که څه هم ستاسی په نظرونوکی دلمر سره تعلق لری ، مګر پردی هم فکر وکی چی لمر په دی شان سره چاپیداکی او دده حرکت تریوخاص نظام لاندی چاباقی پاته کی؟ دچاکامل قدرت چی داهرڅه کړی دی هم هغه په حقیقت کی ددی غرمو اوسایو دنعمتونو ورکوونکی دی که هغه غوښتلی نوداغرمی اوسایی به یی پریو حالت قائم کړی وای ، کوم ځای چی غرمه وه هلته به همیشه غرمه وه کوم ځای چی سایه وه ، هلته به همیشه سایه وه ، مګر دهغه حکمت په انسانی ضرورتونو او فائدو نظر وکی او داسی یی ونه کړل ، د: وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا، دا مطلب دی .

د انسان په دی حقیقت دپوهولو دپاره یی دسایی واپس کیدل اوکمیدل په ذکرسوی آیت کی په دی عنوان سره تعبیر فرمایلی دی چی: قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا ، یعنی بیاسایه مونږ خپل طرف ته رانغاړو. داظاهره خبره ده چی الله ﷻ دجسم اوجسمانیت اوجهت اوطرف څخه بالاتر دی . دهغه طرف ته دسایی دراغونډیدو مطلب دا دی چی دهغه په کامل قدرت سره دا ټول کارونه کیږی .

(په شپه کي دخوب اوپه ورځ کي دکار خاص کول هم پرلوی حکمت مبني دی)

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا په دی آیت کی یی شپه دجامی په لفظ سره

تعبیر کړې ده چې لکه څنګه چې جامه د انسان دټول بدن پټوونکې ده ، دغه رنګه شپه دیوې قدرتي پردې څادردې کومه چې پر ټول کائنات باندې پرده اچوي ، سُبَاتًا دسبت څخه مشتق دی چې اصل معنیٰ یې پرېکول دي . سبات هغه شی دی په کوم سره چې بل شی پرېکړل سي .

خوب الله ﷻ داسې شی جوړکړی دی چې دټولې ورځې دمحنتونو ستړې والی اوکمزوري په دې سره قطع کیږي . فکرونه اوخیالات قطع سي او دماغونو ته آرام ورکول کیږي . په دې وجه دسبات ترجمه په راحت سره کول کیږي ، معنیٰ دآیت دا سوه چې مونږ شپه پټوونکې شی جوړکې ، بیا په دې کې یې پرانسان اوپه ټولو حیوانانو خوب مسلط کې کوم چې د دوی دآرام او راحت اسباب دي .

دلته څو شیان دفکر قابل دي ، اول دا چې خوب راحت کیدل بلکې دراحت روح کیدل خو هر سړی پېژني ، مګر انساني فطرت دا دی چې په رڼا کې خوب ورتلل مشکل وي او که ورهم سي خو سترګې ژر غړیږي، الله ﷻ دخوب مناسب شپه تیاره هم جوړه کړه اویخه هم، داسې شپه په خپله یو نعمت دی او خوب دوهم نعمت دی او دریم نعمت دا دی چې دټول جهان د انسانانو اوحیوانانو خوب یې په یو وخت دشپې جبري کې کنه نو که دهریوه انسان دخوب وختونه دنورو انسانانو څخه مختلف وي نو څه وخت چې څینو خلقو خوب غوښتی ، نور خلق به په کارونو کې مصروف او شور زوږ به یې کوي، دغه ډول کله چې دنورو دخوب وخت راغی نو ددغه وخت کار کوونکو او تلونکو را تلونکو به د دوی په خوب کې خلل اچوي ، ددې څخه علاوه دهرانسان په زرګونو حاجتونه دنورو انسانانو سره تړلي وي ، دیو بل سره په تعاون او امداد او کارونو کې به سخت حرج راتلی ، چې دچا سره ستا کار دی ، دهغه دخوب وخت دی او کله چې به دهغه دویښیدو وخت راتلی ستابه دخوب وخت کیدی .

که ددې مقصدونو دمکمل کولو دپاره دڅه بین الاقوامي معاهدې څخه یې کار اخستی چې ټول خلق دخپل خوب وخت یو مقرر کړي نو اول خو به داسې معاهده دکروړونو او اربونو انسانانو په مینځ کې کیدل آسانه نه وه اوبیا په دې دکاربند ساتلو دپاره به په زرګونو محکمې جوړول کیدلې، ددې باوجودپه عامو معاهداتي قانوني طریقو سره مقرر سوو شیانوکې چې کوم خلل هرځای درشوت رعایت وغیره په سبب سره پیدا کیدای سي ، هغه به بیاهم باقي وای .

الله ﷻ په خپل کامل قدرت سره دخوب یو وخت په جبري طور سره مقرر کړی دی چې هر انسان اوهر حیوان ته په دغه وخت کې خوب راځي که چیرې په څه ضرورت سره ویښیدل هم غواړي نو ددې دپاره ډیر په مشکله انتظام کول غواړي : فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِيْنَ .

دِغه ډول : وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُوراً ، کې یې ورځې ته نشور یعنې ژوند وفرمایې څکه چې ددې مقابل یعنې خوب یو قسم مرګ دی او دا دژوند وخت یې هم دټولو انسانانو دپاره په جبري طورسره یو وخت مقرر کې ، کنه نو څه کارخانې او دکانونه به دورځې بند وو دشپې به خلاصیدل او کله چې به هغه خلاصیدل ، نور به بندیدل په دې لحاظ سره به په دوارو کې کاروباري مشکلات را پیښیدل .

څنګه چی شپه یی دخوب دپاره مخصوصه کړه او یو لوی انعام ورته حق تعالی وفرمایی دغه ډول نور ضرورتونه دژوندکوم چی دیوبل سره اشتراك غواړی دهغوی دپاره هم په تقریبی طور سره داسی متحد او مشترك وخت مقرر سو، مثلاً دلوږی او خوراك ضرورت سهار اوماښام یومشترك کار دی ، دټولو سره په دی وختونوکی ددې فکروی چی ددی په نتیجه کی ټول ضرورتونه دهریوه دپاره فراهم کول آسان وی . دخوراك هوټلونه اودکانونه په دی وختونوکی دخوراك چښاك دشیانو څخه ډك ښکاری . په هرکور کی دا وختونه دخوراك دمصروفیت دپاره متعین دی . دا هم یو ډیر لوی نعمت دی کوم چی حق تعالی په خپل حکمت بالغه سره په فطری طور دانسان په طبیعت کی ایښی دی .

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا دطهور لفظ په عربی ژبه کی دمبالغی صیغه ده . طهور هغه ته ویل کیږی کوم چی په خپله هم پاك وی او نور شیان هم په دی سره پاکیږی، الله ﷻ اوبو ته دا خاص صفت ورکړی دی ، چی څنګه دا په خپله پاك دی ، دغه ډول په دی سره نور هرقسم پلیتی حقیقی اومعنوی هم لیری کیږی اوکومی اوبه چی انسانان استعمالوی هغه په عام طور سره هغه اوبه دی کومی چی دآسمان څخه نازلیږی، کله دباران په صورت کی ، کله دواوری اوږلی په صورت کی ، بیا دا اوبه دغرونو درګونو په ذریعه دقدرتی پائپ لاتنونو په صورت کی په ټوله مځکه کی غوړیږی ، کوم چی یوځای په خپله دچینوپه صورت کی راوزی پرمځکه بهیږی اویوځای مځکه کیندل کیږی اودڅاهانو په صورت کی را ایستل کیږی، دا ټولی اوبه په خپل ذات کی پاکی اونور شیان پاکوونکی دی ، په دی باندی دقرآن اوسنت نصوص هم ناطق دی او دامت اجماع پرهم ده .

دا اوبه کله چی په ډیر مقدار کی وی ، لکه دتالاب ، حوض ، نهر اوبه په دی کی چی څه پلیتی هم ولویږي، نو نه پلیتیږی، په دی هم دټولو اتفاق دی ، په دی شرط چی په اوبوکی دپلیتی اثر ظاهر نه وی . او ددې رنګ، خوند، بوی بدل سوی نه وی ، لیکن که اوبه لږ وی او پلیتی په کی ولویږي نو دهغه څه حکم دی ؟ په دی مسئله کی دمجتهدینو امامانو اختلاف دی . دغه ډول د اوبو په ډیر او لږ مقدار مقررولو کی اقوال مختلف دی . په تفسیر مظهری او قرطبی کی دلته د اوبو متعلق ټولی مسئلی په تفصیل سره لیکل سوی دی او دا مسئلی په عامو کتابونو دفقهی کی هم ذکر دی ، په دی وجه دلته یی دنقل کولو ضرورت نسته .

وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنَاسِيَّ كَثِيرًا، آنَاسِيَّ ، د إِنْسِيٌّ جمع ده ، او ځینو فرمایلی دی چی د انسان جمع ده په آیت کی یی داښوولی ده چی دآسمان څخه په نازل سوو اوبو الله ﷻ مځکه هم اوبه کوی، حیوانان هم اوډیرانسانان هم دلته دا خبره دفکر قابله ده چی څنګه حیوانان ټول په دی اوبو باندی سیراب کیږی ، دغه ډول انسانان هم ټول په دی اوبو سیراب کیږی او فائده ورڅخه اخلی بیاپه دی کی دا تخصیص چی ډیرانسانان سیراب کوی ، په دی سره خو دا لازمیږی چی ډیر انسانان ددی دسیراب کیدو څخه محروم او جلاوی ، ددی جواب دا دی چی دلته د ډیرو انسانانو څخه دځنګل هغه اوسیدونکی مراد دی دکومو چی په عام طور سره ګذاره دباران په اوبوباندی وی. دښارونو اوسیدونکی خودنهرونو اوڅاهانوپه خواکی وی، دباران انتظارنه کوی .

وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ مطلب دآیت دا دی چی باران مونږ بدلوو رابدلوو، کله په یوښار کله په بل، حضرت ابن عباس ؓ فرمایی چی داکومه چی په خلقوکی مشهوریږی چی په دی کال کی به باران زیات وی اوپه دی کال کی به کم وی، دا دحقیقت په اعتبار سره صحیح نه ده، بلکی دباران اوبه خو هرکال دالله ﷻ دطرف څخه یوشان نازلیږی، البته دالله ﷻ په حکم داسی کیږی چی ددې مقدارپه یوښار یاعلاقه باندی زیاتوی پر یوې یی کموی، ځینی وخت په کی کمی وکړی اوددغه علاقی خلقوته سزا ورکول اوخبردارول یی وی او ځینی وخت یې زیاتول هم عذاب جوړسی، نو دا اوبه کمی چی خالص رحمت دی، دهغو خلقو دپاره دا عذاب او سزا جوړه کړی کوم چی دالله ﷻ نافرمانی او ناشکری کوی.

(په قرآن سره جهاد يعني دقرآن دعوت کول لوی جهاد دی)

وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا، دا آیت مکی دی، کله چی احکام دکفارو سره دجنګ او قتال نه وه نازل سوی. په دی وجه دلته جهاد یی د: بِهِ، سره مقید کی. د، بِهِ، ضمیر دقرآن طرف ته راجع دی، معنی دآیت دا ده چی دقرآن په ذریعه د اسلام دمخالفینو سره جهاد کوه لوی جهاد. دقرآن په ذریعه ددی جهاد مطلب دده د احکامو تبلیغ او دخدای دمخلوق دی طرف ته دمتوجه کولو هرکوشش دی، برابره خبره ده که په ژبه سره وی یاپه قلم سره یاپه نورو طریقو سره، دی ټولو ته یی دلته جهاد کبیر فرمایلی دی.

وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا، لفظ د، مَرَجَ، دآزاد پرېښودو په معنی کی راځی، په دی وجه سره، مَرَجَ چراګاه ته وایی، کوم ځای چی حیوان په آزادی سره ګرځی راګرځی، عَذْب، خوږو اوبو ته ویل کیږی، فُرَات، خوندناکی او مزیداری. مِلْحٌ مالګینی، أُجَاجْ، تیزی او ترخی.

الله ﷻ په خپل فضل او بالغ حکمت سره په دنیاکی دوه قسمه دریابونه پیداکړی دی، یو دټولو څخه لوی بحرمحیط کوم ته چی سمندر وایی او دمځکی ټول اطراف په دی کی راګیر دی، څلورمه حصه ددی څخه خالی ده چی ټوله دنیا پرآباده ده. دا ټول دریاب دحکمت په تقاضا سره سخت مالګین تریخ اوبدخونده دی دمځکی پرآباده حصه دآسمان څخه دنازلو سوو اوبو چینی نالی نهرونه اولوی لوی سیندونه دی. دا ټولی خوږی مزیداری او خوندوری دی. انسان ته دخپلو چښلو او تندی ماتولو او روزانه استعمال دپاره دداسی خوږو اوبو ضرورت دی کوم چی الله ﷻ دمځکی پرآباده حصه باندی په مختلفو صورتونو کی تیاری کړی دی، لیکن بحر محیط سمندر که خوږ وای نو دخوږو اوبو دا خاصیت دی چی ډیری ژر بدبویي کیږي، خاصکر سمندر په کوم کی چی دوچی دآبادی څخه زیات دریابی انسانان او حیوانان آباد دی، کوم چی هلته مری او ورستیږی اوخاوری کیږی او دټولی مځکی اوبه اوپه دی کی بهیدونکی ټولی ګندګی هم آخر سمندرته لویږی، که دا اوبه خوږی وای نو په دوو څلور ورځو کی به ورستی سوی وای او چی دا ورستی سوی وای نو د دوی دبدبویی په وجه به دخلقو ژوند پردی مځکه مصیبت سوی وای. په دی وجه حکمت خداوندی دا اوبه دومره سختی مالګینی اوترخی اوتیزی جوړی کړی چی دټولی دنیا ګندګی دی ته ولاړی سی او ختمی سی او

په خپله په دی کی اوسیدونکی مخلوق هم په دی کی مری او ورستیږی نه .

په ذکرسوی آیت کی یو خو ددی انعام او احسان ذکر دی چی دانسان دضرورت په لحاظ سره یی دوه قسمه دریابونه پیدا کړل . دوهم ددی کامل قدرت چی کوم ځای دخوږو اوبو سیند یانهر سمندرته لویږی اوخوږی اوترخی اوبه دواړی یوځای کیږی ، هلته دالیدل کیږی چی په میلونو باندی ترلیری پوری داسی پیوستی روانی وی چی یوطرف ته خوږی اوبل طرف ته ترخی او دیوبل سره نه یوځای کیږی ، حال دا دی چی ددی دواړو په مینځ کی څه پرده نه وی .

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا نسب هغه رشتی اوخپلولی ته ویل کیږی کوم چی دپلار یا دمور دطرف څخه وی او ، صهر، هغه رشته او تعلق دی کوم چی دښځی دطرف څخه وی اوکوم ته چی په عرف کی خسرگنۍ ویل کیږی . دا ټول تعلقات او خپلولی دالله ﷻ ورکول سوی نعمتونه دی کوم چی د انسان دښه ژوند دپاره لازمی دی یوازی بنده دهیڅ کار هم نه وی .

قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَى رَبِّهِ سَبِيلًا یعنی تاسی ته د ایمان دعوت او د الله ﷻ احکام رسول او په دنیا او آخرت کی ستاسی دپاره دفلاح په کوشش کولو کی زما هیڅ دنیوی فائده نسته ، زه دخپل دی محنت ستاسی څخه هیڅ اجر اومعاوضه نه غواړم . زما فائده ددی څخه ماسوا نوره هیڅ نسته چی دچاړه غواړی دالله ﷻ لار اختیار کړی او دا ظاهره ده چی څوك پرلاره سی نوفائده دده ده. داخپله فائده گڼل دپیغمبرانه شفقت طرف ته اشاره ده چی زه ستاسی فائده خپله فائده گڼم، داداسی ده لکه یو بوډا ضعیف پلار چی اولاد ته ووایی چی تاسی خوری چښی اوخوشحاله اوسیږی دا زما خوړل چښل او زما خوشحالی ده او داهم احتمال دی چی دا یی خپله فائده په دی لحاظ سره فرمایلی وی چی ثواب به یی ده ته ورکول کیږی ، لکه چی په صحیح احادیثو کی راغلی دی چی کوم سړی چاته دنیکو کارونو هدایت کوی او هغه دده په وینا دغه نیك عمل وکی ، نو ددی عمل ثواب په خپله دی کوونکی ته هم پوره پوره ورکول کیږی او دغومره ثواب به هدایت کوونکی سړی ته هم ورکول کیږی (مظهری)

فَاسْأَلْ بِهِ خَبِيرًا یعنی د آسمانونو اومځکو پیدا کول بیا دخپل شان مطابق پردغو جلوه افروز کیدل ټول دالله رحمان کار دی ددی تصدیق او تحقیق که غواړی نو دیو چا خبردار څخه پوښتنه وکی ، دخبردار څخه مراد حق تعالی یاجبرائیل امین دی او دا هم احتمال دی چی ددی څخه مراد دتیرو کتابونو عالمان وی کومو ته چی دخپلو خپلو پیغمبرانو په ذریعه ددی اطلاع ورکول سوي ده (مظهری)

قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ لفظ د، رَحْمن دعربی ژبی لفظ دی ، ددی معنی ټولو عربو ته معلومه وه ، مگر دالفظ به هغوی دالله ﷻ دپاره نه استعمالوی په دی وجه یی دلته داسوال وکی چی رحمان څوك اوڅه دی؟

تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا (٦١) وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا مقصود ددی آیتونو څخه انسان ته دا ښوول دی چی مونږ په آسمان کی لوی

لوی ستوری اولمر اوسپوږمی او ددی په ذریعه دورځی اوشپی بدلیدل او ددی تیاره اورڼا او دمځکی او آسمان ټول کائنات په دی وجه پیداکړی دی چی فکر کوونکی ته په دی کی دالله ﷻ دکامل قدرت او دتوحید دلیلونه فراهم سی او شکر ګزارو ته دشکر موقع ورکړل سی ، نودکوم سړی وخت چی په دنیاکی ددی دوارو شیانو څخه خالی تیرسو، دهغه وخت ضائع سو او دده رأس المال هم فناسو (یا الله مونږ ذکر کوونکی اوشکر کوونکی جوړکړی، آمین)

ابن عربی رحمه الله فرمایی چی دما دشهید اکبر څخه او ریدلی دی چی په لوی غبن اوخساره کی دی هغه سړی دچاعمر چی شپیته کاله سو، په دی کی نیم وخت دیرش کاله دشپی په خوب کی تیر سوه اوشپږمه حصه یعنی لس کاله دورځی په آرام کولو کی تیرسوه، نو دشپیتو څخه صرف شل کاله په کار کی ولګیدل .

قرآن کریم دلته دلویو لویو ستورو اوفلکیاتو دذکرکولو څخه وروسته داهم وښوول چی قرآن ددی شیانو ذکر بار بار ځکه کوی چی تاسی ددی په پیدائش او ددوی په حرکاتو ددوی څخه په پیدا کیدونکی نښانو کی فکر وکی ، ددوی پیدا کوونکی اوچلوونکی وپیژنی او په شکر ګزاری سره هغه یادکی . پاته سوه دا مسئله چی د اسمانی اجرامو او فلکیاتو حقیقت اوهیئت څه دی ؟ چی دا دآسمان په وجود کی دننه ځای سوی دی او که په دباندی فضاء کی دی؟ د انسان دمعاش یامعاد هیڅ مسئله ددی سره تړل سوی نه ده ، او ددی حقیقت معلومول د انسان دپاره اسانه هم نه دی ، کومو خلقو چی خپل عمرونه په دی کارکی صرف کړی دی ، دهغو د اقرارڅخه ثابته ده چی هغوی هم څه قطعی او آخری فیصله نه ده کړی اوکومه فیصله چی یی کړې ده ، هغه هم په خپله دنورو حکماوو مخالفو تحقیقاتو مخدوشه او مجروحه کړی ده . په دی وجه دقرآن په تفسیرکی ددی څخه په زیات بحث کی پریوتل هم څه دقرآن ضروری خدمت نه دی ، لیکن ددی زمانی ماهرانو دسائنس دمصنوعی سیارو الوزول اوسپوږمی ته په رسیدو او دهغه ځای څخه دخاورو اوډبرو اوغارونو او غرونو دتصویرانو په فراهم کولو کی بی شکه چی حیرانوونکی کارنامی کړی دی .

مګر افسوس دا دی چی قران حکیم ددی شیانو څخه انسان ته دکوم حقیقت شناسی سبق ورکول غواړی ، خلق دخپلو تحقیقی کوششونو په غرورکی مست سول او ددی څخه ډیر زیات لیری ولاړل اودعامو خلقو ذهنونه یی هم په ډیره بده طریقه په تشویش کی وغورځول ، چا دا شیان دقرآن څخه خلاف وګڼل او دمشاهداتو څخه یی انکاروکی اوڅوک په قرآن کریم کی تاویلونه کوی . په دی وجه ضروری معلومه سوه چی په قدر دضرورت په تفصیل سره دامسئله واضحه سی. دسورة حجر دآیت: وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا، لاندی ددی وعده سوی وه چی په سورة فرقان کی به ددی تفصیل ولیکل سی، هغه دالاندی دی. وَاللهُ الْمُوَفِّقُ.

(ستوری او سیاری په آسمانونو کي دننه دی اوکه دباندی دپخواني او نوی علمِ هیئت نظریې اوقرآني ارشادات)

دجَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا، دالفاظو څخه په ظاهره دا ګڼل کیږی چی دا بروجونه یعنی ستوری په آسمانونو کی دننه دی ځکه چی، فی، صرف دظرفیت دپاره استعمالیږی، دغه ډول په سورة نوح کی دی . أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللهُ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ طِبَاقًا وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا، په دی کی دفِيهِنَّ ضمیر دسَبْعَ سَمٰوٰتٍ طرف ته راجع دی،

چی په ظاهره ددی څخه دا مطلب اخیستل کیږی ، چی سپوږمی په آسمانونو کی دننه ده ، لیکن دلته دوی خبری دفکر قابلی دی ، اول دا چی په قرآن کریم کی لفظ د ،سماء، څنګه چی دی عظیم الشان او د وهم او ګمان څخه دزیات لوی مخلوق دپاره استعمالیږی ، په کوم کی چی دقرآن دوضاحتونو مطابق دروازی دی او په دروازو دملائکو پهری دی ، کوم چی په خاصو خاصو وختونو کی خلاصیږی او دکومو شمار چی قرآن اووه ښوولی دی . دغه ډول دا لفظ د، سمآء، هرلوړ شی ته کوم چی دآسمان طرف ته وی ، هغه ته هم ویل کیږی ، دآسمان او دمځکی دمینځ فضاء او ددی څخه مخ ته چی دنن صباپه اصطلاح کی ورته، خلا ، ویل کیږی. دا ټول دبلی معنٰی په اعتبار سره دلفظ د، سمآء، په معنٰی کی داخل دی .

وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً طَهُوْرًا اودغه ډول نور آیتونه چی دآسمان څخه په کی داوبو اورولو ذکردی ، دا اکثرو تفسیر لیکونکو پردی دوهمه معنٰی باندی محمول کړی دی . څکه چی دعامو مشاهداتو څخه هم دا ثابته ده چی باران ددی وریځو څخه اوریږی کوم چی دآسمان دبلندی سره هیڅ تعلق نه لری ، اوپه خپله قرآن کریم هم په نورو آیتونوکی دوریځو څخه د اوبو اورولو وضاحت فرمایلی دی ارشاد دی : ءَاَنْتُمْ اَنْزَلْتُمُوْهُ مِنَ الْمُزْنِ اَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُوْنَ ، په دی کی مُزْن، دمُزْنَةٌ جمع ده چی معنٰی یی سپینه وریځ ده . معنٰی دا ده چی آیا باران دسپینو وریځو څخه تاسی نازلوی اوکه مونږ . بل ځای ارشاد دی : وَاَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرٰتِ مَآءً ثَجَّاجًا، په دی کی دمعصرات معنٰی د اوبو څخه ډکه وریځ ده اومعنٰی دآیت دا ده چی مونږ د اوبو څخه ډکو وریځو څخه ډیری اوبه را وورولی . دقرآن کریم ددی واضحو ارشاداتو اوعامو مشاهداتو پربنا باندی په کومو قرآنی آیتونو کی چی دباران دآسمان څخه اورول ذکر دی ، په دی کی اکثرو مفسرینو دلفظ دسماء دا دوهمه معنٰی مراد اخستی ده یعنی آسمانی فضاء .

لنډه دا ده چی کله دقرآن کریم او دلغت دوضاحتونو مطابق لفظ د ،سما ، دآسمان فضاء ته هم ویل کیږی او په خپله دآسمان بدن ته هم، نوپه داسی صورت کی په کومو آیتونوکی چی دستورو دپاره د ، فِي السَّمَآءِ، لفظ استعمال سوی دی ، ددی په معنٰی کی دواړه احتماله موجود دی چی دا ستوری اوسیاری دآسمان په وجودکی دننه وی یاپه آسمانی فضاء کی ترآسمانونو لاندی وی او د دواړو احتمالونو په موجودګی کی څه قطعی فیصله دقرآن طرف ته نه سی منسوب کولای چی قرآن ستوری اوسیاری دآسمان دننه مقررکړی دی یایی دباندی په آسمانی فضاء کی،بلکی دقرآن دالفاظوپه اعتبار سره دواړه صورتونه ممکن دی . دکائناتو دتحقیق تجربی او مشاهدی څخه چی کوم صورت هم ثابت سی ، دقرآن یووضاحت هم ددی منافی نه دی .

(کونیه حقیقتونه اوقرآن)

دلته یوه خبره په أصولی طور سره پیژندل ضروری دی چی قرآن کریم څه دفلسفی یاهیئت کتاب نه دی چی دبحث موضوع یی دکائناتو حقیقتونه یاد آسمانونو اوستورو دهیئت اوحرکتونو وغیره بیان وی ، مګر ددی سره دغه دآسمانونو اومځکو او د دوی په مینځ کی دکائناتو ذکر باربار کوی ، په دی کی دفکر طرف

ته دعوت هم ورکوی. دقرآن کریم په دی تولو آیتونو کی دفکر کولو څخه په واضح طور سره دا ثابتیږی چی قرآن کریم ددی کونی حقیقتونو متعلق انسان ته صرف هغه شیان ښوول غواړی ، دکومو تعلق چی دده دعقیدی او نظر یی دصحیح کیدو سره وی یادده دینی او دنیوی نفعی ورسره متعلق وی ، مثلاً قرآن کریم دآسمان اومځکی اوستورو اوددی دحرکتونو اود حرکتونو دپیدا کیدونکو آثارو ذکر باربار یو خو په دی مقصد سره کړی دی. چی انسان دی عجیبه اونا اشنا صنعت او مافوق العادات آثاروته وګوری اودایقین وکی چی داشیان خود بخوده نه دی پیداسوی، ددی پیدا کوونکی یوڅوك دتولو څخه لوی حکیم دتولو څخه علیم اودتولو څخه لوی صاحب دقدرت او قوت دی او ددی یقین دپاره دا هیڅکله ضروری نه ده چی دآسمانونو اوفضایی مخلوقاتو اوستورو اوسیارو دمادو حقیقت او ددوی اصلی صورت اوهیئت او ددی دتول نظام پوره کیفیت ده ته معلوم وی بلکی ددی دپاره صرف دومره کافی ده کوم چی هرسړی په مشاهده سره وینی اوپوهیږی باندې چی دلمر سپوږمی اونورو ستورو کله په ښکاره کیدو اوکله په پټیدو سره دارنګه دسپوږمی په کمیدو زیاتیدو سره او د ورځی اوشپی په بدلیدو سره بیا دمختلفو موسمونو اوپه مختلفو ملکونوکی دشپی او ورځی په کمیدو یازیاتیدوکی عجیبه اونا آشنانظام چی په زرګونو کلونوکی په کی دیو منټ، یوسیکنډ فرق هم نه راځی ، په دی تولو کارونو سره دیو ادنی عقل او پوه لرونکی انسان په دی یقین کولو مجبوره کیږی چی دا تول حکیمانه نظام دغسی دخانه نه چلږی، څوك ددی جوړونکی، چلوونکی اوباقی پاته کوونکی سته او د دومره پوهی دپاره انسان ته نه دڅه فلسفی تحقیق اودآلاتو رصدیو وغیره څه حاجت راځی او نه قرآن ددی طرف ته دعوت ورکړی دی. دقرآن دعوت صرف تر هغه حده پوری په دی شیانو کی دغور او فکر دی کوم چی په عامی مشاهدی اوتجربی سره حاصلیدای سی. دا وجه ده چی نبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو رضی دآلاتو رصدیو دجوړولو یامهیا کولو اود آسمانی اجرامو دهیئتونو معلومولو مطلقًا څه اهتمام نه دی فرمایلی. که دکونیو په دی آیتونو کی دتدبر اوفکر دامطلب وی چی ددی حقیقتونه اوهیئتونه او ددی دحرکتونو فلسفه دی معلومه سی ، نودا ناممکنه وه چی نبی کریم ﷺ به ددی اهتمام نه فرمایی. خاصکر کله چی ددی فنونو درواج او تعلیم او زده کړی سلسله په دنیا کی هغه وخت هم موجوده وه. مصر، شام، هندوستان، چین وغیره کی ددی فنونو پوهیدونکی اوپه دی کار کوونکی موجود وه. دحضرت مسیح ؑ څخه پنځه سوه کاله مخکی دفیثاغورس او دده څخه څه وروسته دبطلیموس نظریه په دنیاکی غوړول سوی وه ، او دهغه زمانی دحالاتو مناسب درصد آلات هم ایجاد سوی وه ، مګر په کوم پاك ذات چی دا آیتونه نازل سول او کومو اصحابو کرامو چی بلا واسطه د دوی څخه دا ویل، دوی هیڅکله دی طرف ته توجه هم ونه کړه. ددی څخه په قطعی طور معلومه سوه چی په دی کونیه آیتونو کی دتدبر او فکر هغه منشاء هیڅکله نه وه کومه چی نن صبا ځینو نوو خیالاتو خوښوونکو عالمانو کوم چی دیو رپیانو دتحقیقاتو څخه متاثره سوی دی ، اختیار کړی یی ده چی خلایی سفر سپوږمی مریخ او زهری ته کمندونه غورځول اوکوششونه یی کول دقرآن کریم تقاضا پوره کول دی.

بس صحیح خبره دا ده چی قرآن کریم نه دي فلسفی او سائنسی نوو اوزړو تحقیقاتو طرف ته خلقو ته دعوت ورکوی اونه دهغه سره بحث کوی اونه یی مخالفت کوی . دقرآن کریم حکیمانه اصول او اسلوب دکائناتو او مخلوقاتو متعلق دټولو فنونو په باره کی دا دی چی هغه دهر فن دشیانو څخه صرف دومره قدر را اخلی اوبیانوی څومره چی د انسان دینی یادنیوی ضرورت سره تعلق لری ، اوکوم چی انسان په آسانی سره حاصلولای هم سی او دکومو په حاصلولو چی تخمیناً ده ته اطمینان هم کیدای سی، په بی کاره فلسفیانه بحثونو او داسی تحقیقاتو سره کوم چی دعامو انسانانو دمنع څخه دباندی دی او دکومو دحاصلولو څخه وروسته چی په قطعی طور سره دا نه سی ویلای چی دا صحیح ده بلکی حیرانی او شکونه زیاتیږی . په داسی بحثونوکی انسان نه مبتلوی ځکه چی دقرآن په نظرکی دانسان منزل مقصود ددی ټولو زمینی او آسمانی کائناتو څخه مخ ته دخپل خالق په مرضیاتو باندی تلل اودجنت دائمی نعمتونه اوراحتونه حاصلول دی . دکائناتو دحقیقتونو بحث نه دده دپاره ضروری دی او نه په دی باندی پوره عبور دانسان په وس کی دی . دهری زمانی دفلاسفرانو او دفلکیاتو دماهرینو په نظریاتوکی سخت اختلافات او د روزانه نوو نوو تحقیقاتو څخه دا واضح دلیل را وزی چی یوی نظریی اوتحقیق ته یقینی او آخری نه سی ویل کیدی . د انسانی ضرورت سره متعلق ټول فنون، فلکیات، کائنات، فضا، وریځ، باران، خلا، دمځکی طبقی ، بیا پر مځکه دپیداکیدونکی مخلوقات ، جمادات ، نباتاتو ، حیواناتو څخه او دعالم انسان او د انسانی علومو او فنونو ، تجارت ، زراعت ، صنعت وغیره څخه ، ددی ټولو څخه قرآن کریم د دوی روح او مشاهداتی حصی صرف دومره قدر اخلی دکوم سره چی د انسان دینی یادنیوی ضرورت متعلق دی ، دبی کاره تحقیقاتو په بوخت کولو کی انسان نه مبتلوی ، البته دځینو ځینو خاصو مسئلو طرف ته اشاره یاوضاحت هم پیداکیږی .

(دقرآن په تفسیرکي دفلسفي نظریاتو دموافقت یامخالفت صحیح معیار)

نوی او زاړه اهل حق علماء په دی باندی متفق دی چی ددې مسئلو متعلق کومه خبره چی دقرآن شریف څخه په یقینی توگه سره ثابته ده . که یوه زړه یانوی نظریه ددی څخه مختلفه وی نو په دی وجه په قرآنی آیتونو کی اړول را اړول یاتاویل کول جائز نه دی ، دغه نظریی ته به مغالطه وویل سی ، البته په کومو مسئلو کی چی دقرآن حکیم څه وضاحت موجود نه وی ، دقرآن کریم په الفاظو کی د دواړو معانیو گنجائش وی ، هلته که په مشاهدو او تجربو سره یوی نظریی ته قوت حاصل سی ، نو دقرآن آیتونه هم په هغه معنی محمول کولو کی څه باك نسته . لکه په دی آیت : فِي السَّمَآءِ بُرُوْجًا ، کی چی دی . چی قرآن کریم په دی باره کی څه واضحه فیصله نه ده کړی چی ستوری په آسمان کی دننه دی اوکه دباندی په آسمانی فضاء کی دی . نن صباهرکله چی خلایی تجربو دا ثابته کړه چی ستورو ته رسیدل کیدای سی نو په دی سره دفیثاغور سی نظریی تائید وسو چی ستوری په آسمانونو کی پیوست نه دی ځکه چی دقرآن کریم او واضحو احادیثو په وضاحت سره آسمان یوه داسی قلعه ده چی دروازی په کی دی او پردروازو دملائکو پهره ده چی هرسړی نه

سی ورته دا خلیدای . ددې مشاهدی او تجربی پربنابه د ذکرسوی آیت دا معنٰی مقررېږی چی ستوری په آسمانی فضاء کی پیدا سوی دی او دا څه تاویل نه دی بلکی د دوو مطلوبونو څخه یو مطلب متعین کول دی . لیکن که ځوك دسره دآسمانونو دوجود څخه انکارکوی ، لکه ځینی نوی هیئت دانان چی وایی یاځوك دا دعوی وکی چی دراکټونو او هوایی جهازونو په ذریعه آسمانونوته دننه دا خلیدای سی نو دقرآن په روسره به دا دعوی غلطه گڼل کیږی ځکه چی قرآن کریم په ډیرو آیتونو کی دا خبره په واضح طور سره ښودلی ده چی په آسمانونو کی دروازی دی او دغه دروازی په خاصو خاصو حالاتو کی خلاصیږی ، پردی دروازو باندی دملائکو پهره ولاړه وی . په آسمانونو کی داخله دهرسړی چی کله غواړی نه سی کیدای ، ددغه دعوی په وجه سره په دی آیتونو کی څه تاویل نه سی کیدی ، دغه دعوی به غلطیږی .

دغه ډول کله چی دقرآن کریم دآیت : كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ، څخه دستورو حرکت کول ثابت دی نو په دی معامله کی به بطلیموسی نظریه غلطه گڼل کیږی دکوم په روسره چی ستوری دآسمان په جرم کی پیوست دی دغه په خپله حرکت نه کوی ، بلکی دآسمان دحرکت تابع ددی حرکت کیږی .

ددی څخه معلومه سوه چی په پخوانیو مفسرینو کی ځینی خلق کوم چی دفلکیاتو متعلق دبطلیموس دنظریی معتقد وه دوی دقرآن په دی آیتونوکی دتاویلاتو څخه کار واخستی په کومو سره چی د بطلیموس دنظریی خلاف څه بل شی گڼل کیدی دغه ډول دنن صباځینی مصنفین چی کوم آیتونه دنوی هیئت دنظریاتو څخه مختلف گڼی ، په دغوکی تاویلات کوی او دهغه دمطابق کولو فکرکوی دا دواړه صورتونه درست نه دی او دسلف صالحینو دطریقو څخه خلاف او قابل تردید دی ، البته واقعه دا ده چی تردی وخته پوری جدید هیئت چی کوم نوی تحقیقات پیش کړی دی ، په دی کی دآسمانونو د انکار څخه ماسوا هیڅ هم دقرآن او سنت څخه خلاف نسته . ځینی خلق دخپل علم په قصور سره هغه دقرآن یاسنت خلاف گڼی اوپه تاویلاتو پسی کیږی .

ددې زمانی دټولو څخه لوی مفسردقرآن سید محمود آلوسی بغدادی رحمة الله علیه دکوم تفسیر روح المعانی چی دټیرو عالمانو دتفاسیرو بهترین خلاصه اوپه عربو عجمو، مشرق اومغرب کی مقبول اومستند تفسیردی ، موصوف لکه څنگه چی دقرآن او احادیثو یو ژور عالم دی ، دغه شان دنوی اوزړی فلسفی او هیئت هم لوی عالم دی . دوی په خپل تفسیرکی دفلسفی تحقیقاتو متعلق هغه اصول مقررکړی دی کوم چی لوړ ذکرسوی دی او د دوی لمسی علامه سیدمحمود شکری آلوسی په دی مسئلوکی یومستقل کتاب لیکلی دی په نامه د: مَادلّ عَلَيْهِ الْقُرْآنِ مِمَّايَعْضُدُ الْهَيْئَةَ الْجَدِيْدَةَ الْقَوِيْمَةَ الْبُرْهَانِ، په دی کی یی دجدید هیئت دنظریاتو تائید دقرآن کریم په رڼاکی کړی دی . مگر دنورو تجدد پسندو عالمانو په شان یی دقرآن کریم په آیتونوکی څه قسم تاویل روانه دی درلودلی ، دهغه یو څو جملی دلته نقل کول کافی دی کوم چی یی دجدید هیئت په تائید کی لیکلی دی ، هغه فرمایی .

﴿ رَأَيْتُ كَثِيْرًا مِنْ قَوَاعِدِهَا لاَ يُعَارِضُ النُّصُوْصَ الْوَارِدَةَ فِيْ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ عَلٰى أَنَّهَا لَوْخَالَفَتْ شَيْئًا مِنْ ذٰلِكَ لَمْ يُلْتَفَتْ اِلَيْهَا وَلَمْ نُؤَوِّلِ النُّصُوْصَ لِاَجْلِهَا وَالتَّاوِيْلُ فِيْهَا لَيْسَ مِنْ مَذَاهِبِ السَّلَفِ الْحَرِيَّةِ بِالْقَبُوْلِ بَلْ لاَ بُدَّ اَنْ نَقُوْلَ اَنَّ الْمُخَالِفَ لَهَا مُشْتَمِلٌ عَلٰى خَلَلٍ فِيْهِ فَاِنَّ الْعَقْلَ الصَّرِيْحَ لاَ يُخَالِفُ النَّقْلَ الصَّحِيْحَ بَلْ كُلٌّ مِنْهُمَا يُصَدِّقُ الْاٰخَرَ وَيُؤَيِّدُهُ مَادَلَّ عَلَيْهِ الْقُرْآن ﴾

مادنوی هئیت ډیری قواعدی ولیدی هغه دقرآن او سنتو دنصوصو څخه خلاف نه دی او ددي باوجود که هغه دقرآن او سنت دڅه نص څخه خلاف وی نوموږ دهغه طرف ته نه سو کتی او دقرآن او سنت په نصوصو کی ددي په وجه تاویل نه سو کولی ځکه چی داسی تاویل دسلفو صالحینو په مقبول مذهب کی نسته ، بلکی موږ به هغه وخت دا ووایو چی کومه نظریه دقرآن او سنت څخه خلاف ده په هغه کی څه خلل دی . ځکه چی په عقل سلیم او نقل صحیح کی هیڅکله اختلاف نه سی کیدی بلکی دا دیو بل تائید کوی .

لنډه خبره دا ده چی دآسمانونو دستورو دحرکتونو او هیئتونو متعلق بحث او تحقیق څه نوی فن نه دی په زرګونو کلونه دمخکی څخه پردی مسئله دتحقیقاتو سلسله جاری ده . مصر، شام، هندوستان، چین وغیره کی ددی فنونو چرچه دپخوانی زمانی څخه را روانه ده . دحضرت مسیح ؑ څخه پنځه سوه کاله مخکی ددی فن لوی معالم فیثاغورس تیر سوی دی ، کوم چی دایټالیا په مدرسه کروتونا کی باقاعده ددی فن تعلیم ورکوی . دده څخه وروسته دحضرت مسیح ؑ دپیدائش څخه تقریبًا یوسل اوځلویښت کاله مخکی ددي فن دوهم تحقیق کوونکی بطلیموس راغی ، او په دغه زمانه کی دیو بل فلاسفر، هیرخوس شهرت وسو ، کوم چی دزاویو دناپ کولو آلات ایجاد کړل .

دفیثاغورس او بطلیموس دآسمانونو دهیئت متعلق نظریات بالکل مختلف وو بطلیموس ته دخپلی زمانی دحکومت اوعوامو تعاون حاصل سو دهغه نظریه دومره خپره سوی وه چی دفیثاغورس نظریه یی دګمنامی ګوټ ته وغورځوله ، او کله چی یونانی فلسفه په عربی ژبه کی ترجمه سوه نو دا دبطلیموس نظریه دی کتابونو ته منتقله سوه او په اهل علمو کی په عام طور سره دا نظریه وپیژندل سوه ، ډیرو تفسیر لیکوونکو هم دا نظریه دقرآن په تفسیرکی ځان ته مخکی کښیښووله او خبره یی وکړه . په یولسمه (۱۱) صدی هجری اوپنځلسمه (۱۵) صدی عیسوی کی چی دیورپی قومونو دترقی شروع وسوه او دیورپ تحقیق کوونکو په دی مسئلو کار کول شروع کړل په کومو کی چی دټولو څخه مخکی کوپرنك ، بیا په جرمنی کی کیلر، او په ایټالیا کی دګلیلو وغیره نومونه راځی . دوی سردوباره ددي بحثونو جائزه واخسته او دا ټول پردی متفق سول چی دآسمانونو دهیئت متعلق بطلیموسی نظریه غلطه اوفیثاغورسیّ نظریه صحیح ده . په اتلسمه (۱۸) صدی عیسوی او دیارلسمه صدی هجری کی داسحاق نیوټن شهرت وسو . دده تحقیقاتو او ایجاداتو دی ته زیات تقویت ورکړه ده دا تحقیق وکی چی وزنی شیان که په هواکی پریښوول سی ، نو د دوی په مځکه درالویدو سبب هغه نه دی کوم چی په بطلیموسی نظریه کی ښوول سوی دی چی

دمځکی په مینځ کی دعالم مرکزدی او ټول وزنی شیان دمرکز طرف ته فطرتًارجوع کوی ، بلکی هغه وښووله چی څومره ستوری اوسیاری دی په ټولوکی دیوجذب اوکشش ماده ده، مځکه هم دغه رنګه یوه سیاره ده ، په دی کی هم کشش دی . ترکوم حده پوری چی دمځکی دکشش اثروی. دهغه ځای څخه هروزنی شی مځکی ته راځی لیکن که یوشی ددی کشش ددائری څخه دباندی ووزی نوهغه به بیا لاندی نه راځی .

په دی وخت کی روسی اوامریکی ماهرانودپخوانی اسلامی فلاسفرابو ریحان بیرونی دتحقیقاتو په امداد سره راکټ وغیره ایجاد کړل ، ددې عملی تجربه اومشاهده یی وکړه چی راکټ کله په خپل سخت قوت اوتیز رفتاری په سبب سره دمځکی کشش مات کی او ددی ددائری څخه دباندی ځی نوبیا دی لاندی نه راځی، بلکی دیوی مصنوعی سیاری صورت اختیاروی اوپه خپل مدارکی چکرلګوی ، بیاددی مصنوعی سیارو تجربی یی کولی کولی چی ددې ماهرینو سیاروته درسیدو تدبیرونه شروع کړل اوآخر چی سپوږمی ته ورسیدل، دکومو تصدیق چی ددې زمانی ټولوماهرینودفن موافقواومخالفووکی اوتراوسه پوری سپوږمی ته دباربارتللواو دهغه ځای څخه دهر وزنی دډبرو خاورو وغیره را وړلو او دهغه دتصویر مهیاکولو سلسله جاری ده ، نورو سیاروته درسیدو هم کوششونه کیږی او دخلا نوردئ او خلا پیمایئ مشقونه جاری دی .

په دوی کی امریکایی خلانورد جان ګلین چاچی دخلا کامیاب سفر وکی ، اوبیرته راغی نودده په کامیابی دده مخالفو اوموافقو ټولو اعتماد وکی ، دده یوبیان د امریکی په مشهوره ماهنامه «میاشتنی مجله» ریډرز ډائجسټ، کی او دهغه اُردو ترجمه د امریکی په اُردو ماهنامی ، سیربین ، کی په تفصیل سره شائع سوي ده . دلته دهغه مهم اقتباسات دماهنامی سیربین څخه نقل کیږی ، په کومو سره چی زمونږ پر زیرِ بحث مسئله باندی کافی رڼا پریوزی . جان ګلین په خپله اوږده مقاله کی دخلا عجائبات بیانوی، لیکی .

«دا هغه یوواحد شی دی کوم چی په خلاکی دخدای پر وجود دلالت کوی اوداچی یوطاقت سته کوم چی دا ټول دمرکز اومحور سره تړلی ساتی»

وروسته لیکی .

«ددی باوجود په خلاکی چی دمځکی څخه کوم عمل جاری دی هغه ته چی ګورو زمونږ کوششونه انتهایی حقیر دی په سائنسی اصطلاحاتو او پیمانو کی خلایی پیمائش ناممکن دی» ، مخ ته دهوایی جهاز دمشینی قوت ذکر کوی او لیکی چی .

«لیکن دیویقینی اوغیرمحسوس قوت څخه بغیرددی استعمال هم محدود اوبی معنی پاته کیږی ځکه چی جهازته دخپل مقصد دمکمل کولودپاره درُخ دتعین حاجت وی اوداکاردقطب نماڅخه اخستل کیږی ، دغه قوت کوم چی قطب نما متحرك ساتی ، زمونږ دټولو حواسو خمسه وو دپاره یوښکاره چیلنج دی ، دا نه مونږ لیدلی سوو نه او ریدای سو، نه یی په لاسونو مسه کولی سو، نه یی چیښلی سو، نه یی بویولی سو، حال دا دی چی دظهور نتیجی په دی باندی واضح دلالت کوی چی دلته یو پټ قوت ضرور موجود سته»

مخ ته دټول سیر او سفر دنتیجی په طور لیکی .

«دعیسائیت داصولو اونظریاتو حقیقت هم صحیح دغه څه دی که مونږ دوی خپل رهنماجوړکړو نو سره ددې چې زمونږ حواس ددی دادراك څخه عاجزه دی لیکن درهنمادقوت نتیجی اوتاثرات به دخپلو او دخپلو نورو وروڼو په زندګیو کی په ښکاره سترګو ووینو، دا وجه ده چې مونږ پو هیږو او پر دی بنا باندی وایو چې په دی کائناتو کی یو رهنما قوت موجود دی»

دا دی دخلادمسافرو اوسیاروته دکمند اچوونکودګتی حاصلات کوم چې تاسی دامریکی خلانوردپه بیان کی وویل . ددې ټولو منډو ترړو په نتیجه کی دکائناتو راز او ددی حقیقت ته رسایی یی څه وسوه چې دبی حده سیارو اوستورو دګردشونوڅخه خبرسول او حیرانی یی نوره هم زیاته سوه . په سائنسی آلاتو سره ددی دپیمائش دناممکن کیدو او دخپلو کوششونو ددی په مقابله کی دسپکوالی اقرار اواعتراف کول ورغلل .

بس خلاصه یی دومره خبره سوه چې دکائناتو، ستورو اوسیارو دا ټول نظام خودبخوده نه چلیږی بلکی دیو عظیم او غیر محسوس طاقت زیر فرمان چلیږی . دا هغه خبره ده کومه چې انبیاء علیهم السلام په اول قدم باندی عامو انسانانو ته ښوولی وه ، او دقرآن کریم په بی شمیره آیتونو کی په دی شی دیقین را وستلو دپاره یی دآسمان ، مځکی ، ستورو او سیارو وغیره په حالاتو دغور اوفکر تلقین کړی دی .

تاسی ولیدل چې څنګه پرمځکه ناست په آسمانی فضاګانو ، ستورو اوسیارو باندی تحقیقات اوددوی په هینتونوفلسفیانه بحثونه کوونکی ددی شیانو حقیقت ته ونه رسیدل اوآخر دخپل عجز اوبی وسی اعتراف یی وکی . دغه شان ددی مځکی څخه په لکونومیله پورته سفرکوونکی اودسپوږمی څخه دډبرو اوخاورو او دهغه ځای دتصویرونو راوړونکی هم دحقیقت شناسی په میدان کی څه ددی څخه مخ ته نه ولاړی .

(دی تحقیقاتو انسان اوانسانیت ته څه ورښښل)

ترکومه حده پوری چې دانسانی جد اوجهد اولوی فکرئ اودده دعجیبه کارونو اوحیرانوونکو انکشافاتو معامله ده نوهغه پرخپل ځای درسته اودعامو نظروْنو په اعتبار سره قابل تحسین هم ده ، لیکن که پردی فکر وسی چې بی ځایه شعبده بازی اوتماشی جوړول چې دانسان اوانسانیت څه عادتی فائده په کی نه وی دعاقلانو اوحکماوو کارنه دی . کتل دی ته په کار دی چې په دی پنځوس کاله جد اوجهد اواربونو کربونو روپی چې د ډیرو انسانانو دمصیبت لیری کولو دپاره کافی کیدی ، دادآور نذر کولو اوسپوږمی ته په رسیدو اودهغه ځای څخه دخاورو اوډبرو په راوړلو سره انسان اوانسانیت ته څه فائده ورسیده . دانسانانو یولوی شمیر دداسی خلقو دی کوم چې دلوږی څخه مری او دوی ته دجامی اوسرپټولو ځای حاصل نه دی آیادی جد اوجهد د دوی دغریبی اومصیبت څه حل راوایستی ؟ یاد دوی دمرضونو اوآفتونو څخه دصحت او عافیت څه انتظام یې وکی ؟ یایی د دوی دزړه دسکون او راحت څه اسباب ورکړل ؟ نویقینی خبره ده چې دهیچا سره ددی جواب بغیرد(نا) نه څخه نسته .

دا وجه ده چې قرآن او سنت په داسی لا یعنی مشغلو کی د اخته کیدو څخه منع کوی اوپه کائنات عالم کی دغور اوفکر اوتدبیر دعوت صرف په دوو حیثیتونو سره ورکوی ، اول حیثیت کوم چې اصل مقصود دی

دا دی چی داعجیبه آثار ووینی او دمؤثر، حقیقی او دهغه په غیر محسوس قوت یقین وکی کوم چی دا ټول نظام چلوی ، دهغه نوم خدای دی . دوهم په دی زمینی او آسمانی مخلوقات کی الله ﷻ دانسان دفائدی دپاره دهرضرورت شی ورکړی دی ، دانسان کار دا دی چی دخپل عقل اوشعور اوجد اوجهد څخه کار واخلی ، دا شیان دمځکی دخزانو څخه را وباسی او د استعمالولو طریقی یی زده کړی اولنی حیثیت اصل مقصود دی اودوهم حیثیت ثانوی دضرورت رفع کولو دپاره دی . په دی وجه دضرورت څخه زیات په دی مشغولیدل ښه نه دی اوپه کائناتو دعالم کی دغور او فکر او تدبر دواړه حیثیتونه دانسان دپاره آسانه هم دی اونتیجه خیزهم . او ددی دواړو حیثیتونو په نتیجو کی دنوو اوزړو فلاسفه وو څه اختلاف هم نسته . د دوی ټول اختلافات دآسمانونو او سیارو دحقیقت او هیئت سره متعلق دی ، کوم چی قرآن کریم بی ضرورته او ناقابل حصول مقرر کړی او نظر انداز یی کړی دی .

علامه بخیت مفتی دمصرپه خپل کتاب، توفیق الرحمن، کی علم هیئت په دروبرخوکی تقسیم کړي دی یوه برخه وصفی ده کومه چی ددی حسابونودمعلومولودپاره دزړو اونوو آلاتوسره متعلق ده اولیکی چی په او لودواړو قسمونو کی دزړو اونوو ماهرینو اختلاف دنیست برابر دی په آلاتو دادراك کی دډیرلوی اختلاف باوجود پرنتیجو باندی په اکثرو کارونو کی دټولو اتفاق دی د دوی سخت اختلاف په دریم قسم کی دی .

چی سوچ پر وسی نو دانسانی ضرورت متعلق هم دغه اولنی دوه قسمونه دی دریم قسم بی کاره هم دی او مشکل هم ، په دی وجه دقرآن او سنت او عامو انبیاوو تعلیماتو انسان په دی دریم بحث کی نه دی اخته کړی او تیرو بزرگانو دا نصیحت فرمایلی دی .

زبان تازه کردن باقرار تو نینگیختن علت از کار تو
مهندس بسی جوید از راز شان نداند که چون کردی آغاز شان

بنده ته په کاردی چی ستاپه خدایی باندی په اقرارکولوژبه تازه کوی یعنی ستاکارونوته گوری اوستاخدایی ورڅخه معلوموی او ستاپه کارونو کی علتونه نه لټوی چی دا څنګه جوړ سول او دڅه دپاره ، مهندسان (انجنیران) ډیرددی په رازونو لټولو پسی سوی دی ځوهیڅ نه دی پوه سوی چی ددی ابتداء څنګه سوي ده؟ صوفیاء کرام کوم چی دکشف په نظر سره دا شیان وینی دهغوی فیصله هم آخر دا ده کومه چی شیخ سعدی فرمایی .

چی شبها نشستم درین سیر گم که حیرت گرفت استینم که قم

څه ډیری شپی دکائناتو دراز معلومولو په فکر کی داسی غرق ولاړم چی ورك سوم په کی خو آخر چی حیرانتیا ترلستونی راکش کړم چی پورته سه .

حافظ شیرازی رحمه الله فرمایی .

سخن ازمطرب ومی گوئی وراز دهر کمتر جوئی که کس نکشود ونکشایدبحکمت این معما را

خبره دسرودگر او دشرابو کوه (یعنی دالله ﷻ په معرفت کی خبره کوه) دکائناتو رازونه لټول پریږده چی

يوحكيم هم په حكمت سره نه دا معمه حل كړي ده او نه به يې حل كې .

ددې ټول تفصيل خلاصه دا ده چې په كائناتوآسمانونو، فضاء او دمځكې په كائناتو كې غور اوفكرپه دې حيثيت سره چې ددې دپيدا كوونكې پروجوداوتوحيداوده په بې مثاله علم اوقدرت باندې استدلال وكړل وسي عين مقصودقرآني دى اوقرآن ځاى پرځاى ددى بلنه وركوى اوپه دې حيثيت سره چې په دې شيانو پورې دانسان دمعاشي مسئلوتعلق دى هغه هم دضرورت ترحده پورې دقرآن منشاء ده او قرآن دهغه طرف ته هم بلنه وركوى مگر په دې فرق سره چې معاش او معاشي ضرورتونه اصل مقصد مقرركى ، په دغو كې ډير شغل نه كوى ، بلكې دا موجوده ژوند داصلي ژوند طرف ته ديوسفر درجه وگڼي او ددې مطابق په كې مشغول وى اودريم حيثيت چونكې دانساني ضرورت څخه زيات هم دى او حاصلول يې هم مشكل دى ، په دې كې دعزيزعمر صرف كولو څخه دځان ساتلوطرف ته اشاره كوى ، دلته دا هم واضحه سوه چې دموجوده سائنس نوى ترقي او تحقيقات عين قرآني منشاء گڼل هم غلط دى لكه چې ځينو تجدد پسندو عالمانو ليكلي دى اوقرآن ته ددوى مخالف ويل هم غلط دى لكه چې ځينو قدامت پسندو عالمانو ليكلي دى .

حقيقت دا دى چې قرآن نه ددې شيانو دبيان دپاره راغلي دى او نه دده دبحث موضوع ده ، نه دانسان دپاره دهغوحاصلول آسان دى اونه دانساني ضرورتونوسره ددې څه تعلق سته قرآن په دې معاملوكې خاموش دى په تجربو او مشاهدو سره چې څه شى ثابت سى نو دغه دقرآن منافي گڼل هم صحيح نه دى . سپوږمى ته رسيدل ، هلته اوسيدل اودهغه ځاى دمعدنياتوڅخه نفع اخستل وغيره ټول په دې كې داخل دى. په دې كې هربوشى چې په تجربه اومشاهده سره ثابت سى نوددې څخه دانكار هيڅ وجه نسته اوترڅو پورې چې ثابته نه سوه خامخا ددې تصورات جوړول او په دې كې خپل خوږ عمر لگول هم څه هوښيارتيا نه ده . والله اعلم

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِيْنَ يَمْشُوْنَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا وَّاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجٰهِلُوْنَ

اوبندگان درحمن هغه دي كوم چې گرځي په مځكه باندې په كرارقدمونواوكله چې خبرى كوى د دوى سره ناپوره خلق

قَالُوْا سَلٰمًا ﴿٦٣﴾ وَالَّذِيْنَ يَبِيْتُوْنَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَّقِيَامًا ﴿٦٤﴾ وَالَّذِيْنَ

نووايي صاحب سلامت ، او هغه خلق چې شپې تيروى خپل رب ته په سجده او په ولاړى ، اوهغه خلق چې

يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ ۖ اِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ﴿٦٥﴾

وايي اى ربه ! زمونږ ليرى كړى زمونږ څخه عذاب د دوږخ ، بيشكه دده عذاب دى پوره تباهي ،

إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَّمُقَامًا (٦٦) وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا

بیشکه هغه بدخای د اوسیدو دی او دپاته کیدو دی ، او هغه خلق کله چی خرڅ کوی نو نه اسراف کوی ،

وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا (٦٧) وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ

او نه تنگی کوی او د دوارو په مینځ کی برابر گذران کوی ، او هغه خلق چی نه بلی ،

مَعَ اللّٰهِ إِلٰهًا اٰخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللّٰهُ

د الله سره بل معبود لره او نه قتلوی نفس هغه چی منع کړی دی الله

إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ ۚ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ أَثَامًا (٦٨) يُضٰعَفْ

مگر په حقه سره او نه کوی زنا ، او څوک وکړی دا کار هغه ولویدی په گناه کی ، دوچند به وی

لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا (٦٩) إِلَّا مَنْ تَابَ

ده لره عذاب په ورځ دقیامت او پروت به وی په کی سپک سوی ، مگر هغه څوک چی توبه وکاړي

وَاٰمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولٰٓئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّاٰتِهِمْ حَسَنٰتٍ

او ایمان را وړی او نیک عمل وکړی وروسته ده لره به بدل کړی الله گناهونه د دوی په نیکو سره

وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَّحِيمًا (٧٠) وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ

او دی الله بخښنی والا مهربان ، اوڅوک چی توبه وکاړي او نیک کار وکړی پس هغه واپس کیږي

إِلَى اللّٰهِ مَتَابًا (٧١) وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ ۙ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ

الله طرف ته په واپس کیدو ، او کوم خلق چی نه شاملیږي د درواغو په کار کی او کله چی تیریږي په عبثو کارونو

مَرُّوا كِرَامًا (٧٢) وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا

تیریږي په عزت سره ، او هغه خلق چی کله پوه کړل سی درب په خبرونو نه لویږي په هغه

صُمًّا وَّعُمْيَانًا (٧٣) وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا

رانده کاڼه سوی ، او هغه خلق چی وایی ای ربه ! زمونږ ، راکړی مونږ ته زمونږ دښځو څخه

وَذُرِّيّٰتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ وَّاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِيْنَ اِمَامًا ﴿٧٤﴾ اُولٰٓئِكَ

او زمونږ د اولاد څخه دسترګو یخوالی او کړی مونږ دپرهیزګارانو
پیشوا ، دوی ته به

يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوْا وَيُلَقَّوْنَ فِيْهَا تَحِيَّةً وَّسَلٰمًا ﴿٧٥﴾

بدله ورسیږي بالاخانی ځکه چی دوی ثابت قدم پاته سول او مخامخ کیږي به دوی په هغه ځای کی
ددعا اوسلام سره

خٰلِدِيْنَ فِيْهَا حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَّمُقَامًا ﴿٧٦﴾ قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ

همیشه به وی په هغه کی ښه ځای دی د اوسیدو او ښه ځای دی دپاته کیدو ، ته ووایه پرواه نه لری ستاسو

ع رَبِّيْ لَوْلَا دُعَآؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُوْنُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

رب زما که تاسو هغه ونه بلی ، پس تاسو دروا‌غجن کی پس دیر ژر به دا وبال دځان جوړ سی ،

لنډتفسیر: اود (حضرت) رحمٰن (خاص) بندګان هغه دی کوم چی پرمځکه په عاجزی سره روان دی (مطلب دا دی چی دهغوی په مزاج کی تواضع دی په ټولو کارونوکی او ددی اثر په تلوکی هم ظاهریږی او څه خاص دول دهیئت بیانول مقصودنه دی ځکه چی په دماغ داری سره نرم رفتارموجب دمدح نه دی ، اوداتواضع خو د دوی خاص طرز په خپلو عملونو کی دی) او (دنورو سره د دوی طرز دا دی چی) کله دهغوی سره جاهلان خلق (دجهالت) خبری (اتری) کوی نو هغوی دشر ددفع کولو خبره کوی (مطلب دا دی چی دخپل ځان دپاره قولی یافعلی انتقام نه اخلی اوکوم چی دتادیب او اصلاح شرعی سیاست یادکلمة الله دلوړولو دپاره وی ، ددی نفی مقصودنه ده) اوکوم چی (دالله ﷻ سره خپل داطرز ساتی چی) په شپوکی دخپل رب په مخکی په سجده اوقیام (یعنی لمونځ) کی لګیاوی اوکوم چی (سره دادا کولو دحقوق الله اوحقوق العباد دالله ﷻ څخه دومره بیره کوی چی) دعاګانی غواړی چی ای زمونږ پروردګاره مونږ څخه دجهنم عذاب لیری وساتی ، ځکه چی ددغه عذاب پوره تباهی ده ، بیشکه هغه جهنم بدځای اوبدمقام دی (داخو په بدنی عبادتونو کی د دوی حال دی) او (په مالی عبادت کی یی دا حال دی چی) هغوی چی کله خرڅ کوی نونه فضول خرڅ کوی (چی په ګناه کی یی خرڅ کی) اونه تنګی کوی (چی په ضروری عبادتونوکی یی هم په خرڅ کولوکی کوتاهی کوی اوپه اسراف کی دغه خرڅ هم راغی چی بی ضرورته دطاقت څخه زیات په مباح کارونو کی یابغیر ضروری عبادتونوکی یی خرڅ کوی چی انجام یی په آخرکی بی صبری اوحرص اوبدنیتی وی ځکه چی داکارونه دګناه دی اوکوم شی چی دګناه سبب جوړسی ، هغه هم ګناه وی ، په دی وجه هغه هم

انجام کار په گناه کی خرڅ کول بدوالی په، لَمْ يَقْتُرُوْا، سره معلوم سو، ځکه چی کله په خرڅ کی کمی کول جائزنه وی نونه خرڅ کول خوپه درجه اولی سره ناجائز سو، پس داشبهه پاته نه سوه چی په خرڅ کول دکمی کولو خونفی اونهی وسوه لیکن دنه خرڅ کولو خوبالکل نفی او نهی نه ده سوی. غرض دا چی دغه خلق په خرڅ کی دافراط اوتفریط دواړو څخه بیزاره دی) او د دوی خرڅ کول ددی (افراط اوتفریط) په مینځ کی وی (اوداذکر سوی حالت خو دعبادتونو دادا کولو سره متعلق وو) اوکوم چی (دگناه څخه دځان ساتلویی داشان دی چی) دالله ﷻ سره دچابل معبود عبادت نه کوی (کوم چی دعقیدی متعلق گناه ده) او (د) کوی سړی (قتل کول) چی الله ﷻ (دشرعی قاعدو په روسره) حرام کړی وی هغه نه قتلوی مگر په حقه سره (یعنی کله چی دقتل وجوب یامباح والی په څه شرعی سبب پیداسی، دغه وخت بیابله خبره ده) اوهغه زنانه کوی (ځکه چی داقتل اوزنا دعملی گناهونو سره متعلق دی) اوکوم سړی چی داسی کار وکی (چی شرك وکی یادشرك سره قتل ناحق هم وکی یازنا هم وکی لکه د،کی مشرکان چی وه) نودسزا سره به ووینی چی دقیامت په ورځ به دده عذاب زیاتیږی (لکه دکفاروپه حق کی چی په نورو آیتونوکی راغلی دی : زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ) اوهغه به په دی (عذاب) کی همیشه همیشه ذلیل (اوخوار) اوسیږی (چی دبدنی عذاب سره یی دذلت روحانی عذاب هم وی او دسختوالی دعذاب یعنی دوچندی سره دمقدار زیاتوالی یعنی همیشوالی هم وی اومراد ددی. وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ، څخه کفاراومشرکان دی، په قرینه د: يُضَاعَفْ وَيَخْلُدْ مُهَانًا وآمَنَ، ځکه چی دمومن گناهگار دپاره په عذاب کی زیاتی اوخلودبه نه وی، بلکی دده عذاب به ده لره دپاك صاف کولو دپاره وی، نه چی دسپکولو دپاره اودده دپاره دایمان دنوی کولو ضرورت نسته، صرف دتوبی ضرورت دی، دکوم چی مخ ته بیان دی. وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ الخ، دارنگه دذکرسوو قرینو څخه ماسوا په صحیحینو کی دحضرت ابن عباس ؓ څخه شان نزول هم ددی دانقل دی چی دمشرکانو په باره کی دا آیت نازل سوی دی) مگر کوم چی (دشرك اوگناهونو څخه) توبه وکاړی او (ددی توبی دقبلیدو شرط دا دی چی) ایمان (هم) راوړی اونیك کار کوی (یعنی ضروری عبادتونه پوره کوی) نو (جهنم کی همیشوالی څه کوی، چی جهنم به دی) یوه ذره مسه هم نه کی، بلکی الله ﷻ به دداسی خلقو د (تیرو) گناهونو (خاتمه وکی او دهغو) پرځای به (آئنده) نیکی ورکړی (یعنی چونکی تیرکفر اوگناه دکفر دزمانی څخه وروسته به یی داسلام په برکت سره معاف سی اوآئنده به یی دنیکو عملونو په وجه نیکی لیکل کیږی اوپه دی به ثواب ورکول کیږی. په دی وجه دجهنم سره به د دوی هیڅ تعلق نه وی پس، اِلاَّ، استثناء منقطع ده اودَ، مَنْ تَابَ، خبر، فَاُولٰئِكَ، الخ دی اومقصود په حکم سره بدلول دگناهونو په نیکیودی کوم چی پرمجموعه ایمان، توبه اوعمل صالح باندی مرتب دی او دجهنم د اور څخه محفوظ پاته کیدل ددی لازمی اثردی او جهنم ته یی دسره داخلیدل نسته نوهمیشوالی یی نه کیدل ظاهردی یااستثناء متصله وی او دنیستوالی دخلود دپاره مجموعه ایمان اوتوبه اوعمل صالح شرط نه دی مگر دمجموعی سره نستوالی دخلود پیدا کول په

دی آیت کی مذکور سو اوصرف په ایمان باندی نستوالی دخلود مرتب کیدل په نورو دلیلونو سره ثابت دی) او (دالیری کیدل دگناهونو اوثابتیدل دنیکیو ځکه وسو چی) الله ﷻ بخښونکی دی (په دی وجه یی گناهونه ختم کړل او) رحیم دی (په دی وجه یی نیکی قائمی پاته کړی، داخو دکفر څخه دتوبه کوونکی بیان وو) او (مخ ته دهغه مومن ذکردی کوم چی دگناه څخه توبه وکاړی ددی دپاره چی مضمون دتوبی پوره سی او دا رنگه دمقبولو بندگانو دباقی صفتونوبیان دی چی داخلق همیشه داطاعت پابند اودگناهونو څخه دپرهیزعادیان دی لیکن که چیری ددوی څخه نافرمانی وسی نوتوبه کوی . په دی وجه دتوبه کوونکو حال ارشاد فرمایی یعنی) کوم سړی چی (دگناه څخه) توبه کوی اونیك کارکوی (یعنی آئنده دگناه څخه ځان ساتی) نو هغه (به هم دعذاب څخه بچ وی ځکه چی هغه) دالله ﷻ طرف ته په خاص طورسره رجوع کوی (یعنی په بیره اواخلاص سره چی شرط دتوبی دی مخ ته بیادعباد الرحمان صفتونه بیانوی یعنی) او (په دوی کی داخبره ده چی) په عبثوخبروکی (لکه لهولعب دشریعت څخه خلاف) نه شاملیږی اوکه چیری (اتفاقًا بلاقصده) پرعبثومشغلو راسی تیریږی نوپه سنجیدگی (اوشرافت) سره تیریږی (یعنی نه دغه طرف ته مشغولیږی اونه دده په نښانوسره ورڅخه دگناهگاروسپکوالی اوخپله لویی اوتکبر ظاهریږی) اوهغه داسی دی چی کله دوی ته دالله ﷻ داحکامو په ذریعه نصیحت وسی نوپه دی (احکامو) ړانده کانه نه ورلویږی (لکه څنگه چی کافران قرآن دتماشی په طور باندی یوه نوی خبره گڼی اودارنگه په دی کی داعتراضاتو پیداکولو دپاره ددی دحقیقتونو اومعلوماتو څخه ړانده کانه کیږی، گډوډ بی ترتیبه گڼه جوړوی، لکه چی بل ځای دقرآن ارشاد دی . كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ، (دځینو تفسیرونو پربنا باندی) پس ذکر سوی بندگان داسی نه کوی ، بلکی په عقل اوپوه سره قرآن ته توجه کوی او دی طرف ته راځی چی ثمره یی زیات ایمان اوعمل په احکامو دی، پس مقصودپه آیت کی دړوند کوڼ کیدو څخه نفی کول دی ، نه داچی دقرآن طرف ته دمتوجه کیدو اوپرده درالویدو څخه، ځکه دغه عین مطلوب دی اوپه دی سره دکفارو دپاره هم پرقرآن لویدل خوثابتیږی، مگر دغه دمخالفت اومزاحمت په طور دړندو اوکڼوپه شان وه په دی وجه دغه بددی) اوهغه داسی دی (لکه څنگه چی پرخپل دین عاشقان دی، دغه شان دخپل اهل اوعیال دپاره هم ددې سعی اوکوشش یی دی چنانچی دعملی کوشش سره دحق تعالی څخه هم) دعاکوی چی ای پروردگاره زمونږ! مونږته زمونږ دبیبیانو اوزمونږ داولاددطرف څخه دسترگو یخوالی (یعنی راحت) راکی (یعنی دوی دینداره جوړکړی اومونږ زمونږ په دی کوشش ددینداری کی کامیاب کړی چی دوی ددینداری په حالت ووینو اوراحت اوخوشحالی وی) او (تاخو مونږ زمونږ دخاندان مشر خوجوړکړی یو مگر زمونږ دعاداده چی داټول متقیان جوړکی) مونږ دمتقیانو مشران جوړکړی (نواصل مقصود مشری غوښتل نه دی که څه هم په دی کی هم څه بدوالی نسته، مگر مقام دلالت نه پرکوی، بلکه اصل مقصود دخپل خاندان دمتقی کیدو درخواست دی ، یعنی پرځای ددی چی مونږ صرف دخاندان مشران یو، مونږ دمتقی خاندان مشران جوړکی ، تردی ځای پوری دعباد الرحمن دصفتونو بیان وو، مخ ته د دوی جزاء ده یعنی) داسی

خلقوته به (په جنت کی د اوسیدو دپاره) بالاخانی ورکول سی په وجه ددوی (پردین اواطاعت) دثابت قدم پاته کیدو اوهغوی ته به په دی (جنت) کی (دملائکو دطرف څخه) دبقا دُعا اوسلام ورکول کیږی (او) په دی (جنت) کی به هغوی همیشه همیشه اوسیږی ، هغه ښه ځای اومقام دی (لکه چی دجهنم په باره کی. سَاءَتۡ مُسۡتَقَرًّا وَمُقَامًا، فرمایلی دی. ای پیغمبر ﷺ) ته (په عام طورسره خلقوته) ووایه چی زما رب به ستاسی یوه ذره هم پرواه نه کوی که تاسی عبادت ونه کی پس (په دی سره پوهیدل په کار دی چی ای کفارو) تاسی خو (دالله ﷻ حکمونه) درواغ ګنی نو ډیر ژر به دا (درواغ ګڼل ستاسی دپاره) وبال (دځان سی (برابره خبره ده که په دنیاکی وی لکه په واقعه دبدرکی چی پرکفارو مصیبت راغی یاپه آخرت کی او هغه ظاهره ده)

معلومات اومسئلي : دسورة فرقان اکثره مضامین درسول الله ﷺ درسالت او نبوت دثبوت اوکفارو مشرکانو چی به پر دوی اعتراضونه کول دهغه پر جوابونو باندی مشتمل دی او په دی کی په کفارو مشرکانو او د احکامو په نافرمانی کوونکو دعذاب اوسزاهم ذکروو دسورة په آخرکی دخپلو هغو مخصوصو اومقبولو بندګانو ذکر فرمایی، دکومو چی په رسالت ایمان هم مکمل دی اوعقیدی او عملونه اخلاق ، عادات ټول یی دالله ﷻ او رسول ﷺ درضا تابع او دشریعت د احکام مطابق دی.

قرآن شریف داسی مخصوصو بندګانو ته د، عِبَادُ الرَّحمٰن، لقب ورکړی دی کوم چی د دوی دټولو څخه لوی اعزازدی، هسی خو ټول مخلوق په تکوینی اوجبری توګه دالله ﷻ دبندګی دهغه دمشیت اوارادی تابع دی. دهغه دارادی څخه بغیر څوك هیڅ نه سی کولی. مګردلته دبندګی څخه مرادتشریعی اواختیاری بندګی ده یعنی په خپل اختیار سره خپل وجود اوخپل ټول خواهشات اوټول کارونه دالله ﷻ دمرضی تابع جوړول. داسی مخصوص بندګان کوموته چی الله ﷻ په خپله خپل بندګان وویل اوعزت یی ورلره ورکی ، دهغوی صفتونه ترآخره پوری بیان سوی دی، په مینځ کی دکفر اونافرمانی څخه توبه اوددی داثراتوذکر راغلی دی دلته مخصوصو بندګانوته خپل بندګان فرمایل، دوی ته داعزاز لقب ورکول وو، مګرخپل طرف ته یی دنسبت کولو دپاره دالله ﷻ په ټولو اسماء حُسنٰی اوکمالی صفتونو کی دلته دلفظ درحمٰن انتخاب شاید په دی وجه سوی دی چی دمقبولینو عادتونه اوصفتونه دالله ﷻ دصفت درحمانیت ترجمان اومظهرکیدل په کار دی. دی طرف ته اشاره کول منظور دی.

﴿ دالله ﷻ دمخصوصو بندګانو مخصوص صفتونه اونښاني ﴾

په ذکر سوو آیتونوکی دالله ﷻ دمخصوصو اومقبولو بندګانو ددیارلسو صفتونو اونښانو ذکر راغلی دی، چی په دی کی دعقیدو صحیح والی اوخپل ذاتی عملونه دی، برابره خبره ده که دبدن سره متعلق وی اوکه دمال سره په ټولوکی دالله ﷻ او رسول داحکامو اومرضی پابندی ، دنورو انسانانو سره دمعاشرت اوتعلقاتو نوعیت ، دشپی ورځی دعبادتونو کولو سره دخدای بیره . دټولو ګناهونو څخه دځان ساتلو اهتمام ، او دخپل ځان سره دخپل اولاد بیبیانو داصلاح فکر وغیره شامل دی.

ددی ټولو څخه **اول صفت** . عبادوالی دی . عباد دعبد جمع ده . دعبد معنی ده ، بنده، کوم چی دخپل مالك مملوك وی ، دده وجود او دده ټول اختیارات اوکارونه دمالك دحکم او مرضی مطابق وی .

دالله ﷻ دبنده ویلو مستحق هغه سړی کیدای سی . کوم چی خپلی عقیدی اوخیالات اوخپله هره اراده اوخواهش اوخپل هرحرکت اوسکون دخپل رب دحکم اومرضی تابع ساتی هر وخت ګوش برآواز وی چی دځه کار حکم وسی او هغه پر ځای کړم .

دوهم صفت . یَمْشُونَ عَلَی الْاَرْضِ هَوْنًا یعنی روان وی پرمځکه باندی په تواضع سره . دلفظ د ، هَوْن، مطلب دلته سکون ، وقار اوتواضع دی، چی په فخر سره نه ځی ، قدمونه په تکبر سره نه ږدی . ډیر کرار تلل مراد نه دی ځکه چی هغه بلا ضرورته وی نو دسنتو څخه خلاف وی . دنبی کریم ﷺ دتللوکوم صفت چی په شمائل نبویه کی نقل دی ، دهغه څخه معلومیږی چی د دوی ﷺ تلل ډیر کرار نه بلکی څه قدر په تیزی سره وو . په حدیث کی دی . کَاَنَّمَا الْاَرْضُ تُطْوٰی لَهٗ، یعنی دوی به داسی تلل چی لکه چی مځکه د دوی دپاره راغونډیږی . (ابن کثیر) په دی وجه دسلفو صالحانو څخه په تکلف سره دمریضانو په شان کرار کرار تلل دتکبر اوغرور دنښانی جوړولو په سبب سره مکروه ګرځول سوی دی .

فاروق اعظم ؓ یوځوان ولیدی چی ډیر کرار کرار روان دی . پوښتنه یی ورڅخه وکړه چی آیا ته ناجوړ یی ؟ نو هغه وویل چی نه ! نوده ؓ دره پرلوړه کړه او حکم یی ورته وکی چی په قوت سره ځه (ابن کثیر)

حضرت حسن بصری رحمه الله ددی آیت په تفسیرکی . یَمْشُونَ عَلَی الْاَرْضِ هَوْنًا، فرمایی چی دمخلصانو مومنانو ټول اندامونه اوبندونه سترګی غوږونه لاس اوپښی ټول دالله ﷻ په مخکی ذلیل اوعاجزه وی چی ناواقفه یی ووینی نومعذوره عاجزه یی ګڼی، حال دا وی چی نه دوی ناجوړ وی او نه معذور بلکی ښه روغ اوقوی وی . مګر په دوی دالله ﷻ بیره داسی راغورځول سوی وی کومه چی په نورو نه وی دوی ددنیا ددندو څخه دآخرت فکر منع کړی وی اوکوم سړی چی په الله ﷻ باندی تکیه نه کوی او دده ټول فکر ددنیاپه کارونو کی لګیدلی وی ، نودی همیشه په افسوس ارمان کی اوسیږی (چی دنیاټوله را زسیږی نه اوپه آخرت کی ده حصه وانه خستله) اوکوم سړی چی دالله ﷻ نعمت صرف دخوړلو څښلو شیان وګڼل او داعلی اخلاقو طرف ته یی خیال نه وی تللی . دده علم ډیر لږ دی او عذاب دده دپاره تیاردی . (ابن کثیر ملخصًا)

دریم صفت . وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجٰهِلُوْنَ قَالُوْا سَلٰمًا یعنی کله چی جاهلان خلق دهغوی سره خبری کوی ، نو هغوی ورته وایی، سَلٰمٌ، دلته د ، جٰهِلُوْن، ترجمه په جهالت والاوسره وسوه، داخبره یی واضحه کړي ده چی مراد ددی څخه بی علمه سړی نه دی، بلکی هغه دی کوم چی دجهالت کارونه اوجاهلانه خبری کوی خواه که په واقع کی هغه عالم هم وی ، او دلفظ د ، سلام، څخه مراد دلته عرفی سلام نه دی . بلکی دسلامتی خبره ده . قرطبی دنحاس څخه نقل کړی دی چی دلته سلام دتسلیم څخه مشتق نه دی بلکی دتَسَلَّمْ څخه مشتق دی چی معنی یی ده سلامت اوسیدل . مراد دا دی چی دجاهلانو په جواب کی هغوی دسلامتی خبره کوی په

کوم سره چی نورو ته آزار نه رسیږی او دی ګناهګار نه سی ، دا تفسیر دحضرت مجاهد ، مقاتل وغیره څخه نقل دی (مظهری)

لنډه دا چی دبی وقوفه جاهلانو سره په خبرو کولو کی دا حضرات انتقامی معامله نه کوی ، بلکی درګذر ورڅخه کوی .

څلورم صفت . وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا · یعنی هغه خلق شپی تیر وی دخپل رب په مخکی په سجدو کولو اوقیام کولوکی په عبادت دشب بیداری ذکرپه خصوصیت سره ځکه وسوچی دغه وخت دخوب کولو او دآرام کولو دی . په دی کی دلمانځه او عبادت دپاره دریدل خاص مشقت هم دی اوپه دی کی دریاء اونمائش خطره هم نسته . منشاء دا ده چی دوی شپه او ورځ دالله ﷻ په طاعت کی مشغول وی ، دورځی دتعلیم اوتبلیغ اودجهادفی سبیل الله وغیره کارونه وی اودشپی دالله ﷻ عبادت کول وی. دتهجد دلمانځه په حدیث کی ډیر فضیلت راغلی دی . ترمذی دابوامامه ؓ څخه روایت کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی دتهجد دلمانځه پابندی کوی ځکه چی دا ترتاسی دمخکی خلقوهم دډیرو نیکو بندګانوعادت پاته سوی دی ، او داالله ﷻ ته ستاسی نژدی کوونکی او دګناهونو کفاره ده اودګناهونو څخه منع کوونکی شی دی (مظهری)

حضرت ابن عباس ؓ فرمایی چی کوم سړی دماخستن دلمانځه څخه وروسته دوه یازیات رکعتونه وکي هغه هم په دی حکم کی داخل دی چی، بَاتَ لِلّٰہِ سَاجِداً وَّقَائِمًا ، (مظهری از بغوی)

او دحضرت عثمان غنی ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی کوم سړی دماخستن لمونځ دجماعت سره اداکی نودنیمی شپی په عبادت کی دتیرولوپه حکم کی سو اوچاچی دسهار لمونځ دجماعت سره اداکی هغه باقی شپه هم په عبادت کی تیروونکی ګڼل کیږی (احمد ومسلم فی صحیحه، از مظهری)

پنځم صفت . وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ الایة، یعنی دامقبولین دبارګاه شپه او ورځ په عبادت کی دمشغولیدو باوجود بی بیری نه وی ، بلکی هر وخت دخدای بیره او دآخرت خوف ورسره وی چی ددی دپاره عملی کوشش هم جاری وی او دالله ﷻ څخه دعاګانی هم غواړی .

شپږم صفت . وَالَّذِينَ إِذَا أَنفَقُوا الایة، یعنی دالله ﷻ مقبول بندګان دمال خرڅ کولو په وخت کی نه اسراف اوفضول خرڅی کوی، نه بخل اوکوتاهی بلکی د دواړو په مینځ کی په اعتدال باندی قائم وی . په آیت کی داسراف او ددی په مقابله کی دإقتار الفاظ استعمال سوی دی .

د ،إسراف، لغوی معنی دحد څخه تجاوز کول دی ، دشرع په اصطلاح کی دحضرت ابنِ عباس ؓ، مجاهد ، قتاده اوابنِ جُرَيج په نزد دالله ﷻ په نافرمانی کی خرڅ کول اسراف دی ، که څه هم یوه پیسه ولی نه وی اوخینی حضرات فرمایی چی په جائزو اومباحو کارونو کی دضرورت څخه زیات خرڅ کول کوم چی دتبذیر یعنی دفضول خرڅی په حدکی داخل سی، داهم داسراف په حکم کی دی ، ځکه چی تبذیر یعنی فضول

خرڅی په نص دقرآن حرامه اوګناه ده ، دالله ﷻ ارشاد دی . اِنَّ الْمُبَذِّرِيْنَ كَانُوْا اِخْوَانَ الشَّيٰطِيْنِ، په دی سره ددی تفسیر مطلب هم دحضرت ابن عباس ؓ وغیره دذکر سوی تفسیرسو . یعنی په نا فرمانی اوګناه کی چی څه خرڅ سی ، هغه اسراف دی (مظهری)

او د، اِقْتَار، معنٰی په خرڅ کی تنګی اوبخل کول دی . دشرع په اصطلاح کی یی معنٰی دا ده چی په کومو کارونو کی الله او رسول دخرڅ کولو حکم کړی دی په هغه کی په خرڅ کولو کی تنګی کول دی (اوبالکل خرڅ نه کول په درجه اولی په دی کی دا خل دی) دا تفسیر هم دحضرت ابن عباس ؓ وغیره څخه نقل دی . (مظهری) دآیت مطلب دا سو چی دالله ﷻ دمقبولو بندګانو صفت په مال خرڅ کولو کی دا وی چی داسراف او اقتار په مینځ کی په اعتدال اومیانه روی باندی عمل کوی .

دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چی مِنْ فِقْهِ الرَّجُلِ قَصْدُهٗ فِي مَعِيْشَتِهٖ، یعنی دانسان دهوښیارتیا نښانه دا ده چی په خرڅ کولو کی میانه روی کوی (نه په اسرف کی اخته وی نه په بخل کی) (روایت یی کړی دی امام احمد دابی درداء ؓ څخه. ابن کثیر)

په یوبل حدیث کی دحضرت ابن مسعود ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی، مَاعَالَ مَنِ اقْتَصَدَ، یعنی کوم سړی چی په خرڅ کی په میانه روی او اعتدال باندی قائم وی ، هغه هیڅیری فقیر او محتاج کیږی نه (رواه الامام احمد ، ابن کثیر)

اووم صفت . وَالَّذِيْنَ لَا يَدْعُوْنَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا آخَرَ · په اولنیو شپږو صفتونو کی دطاعت او فرمان برداری أصول راغلی دی . اوس دګناه اونافرمانی دمهمو اصولو بیان دی . چی په دی کی اولنی شی دعقیدی سره متعلق دی چی داخلق دالله ﷻ سره بل څوك په عبادت کی نه شریکوی . په دی سره دشرك غټه ګناه والی معلوم سو چی شرك دټولو څخه لویه ګناه ده .

اتم اونهم صفت . لَا يَقْتُلُوْنَ النَّفْسَ الاٰية، دا په عملی ګناهونو کی دلویو لویو اوسختو ګناهونو بیان دی چی دالله ﷻ مقبول بندګان دی ته نژدی نه ورځی، څوك په ناحقه نه قتلوی اوزنا ته نه نژدی کیږی ، ددی درو عقیدو اوعمل دلویو ګناهونو دبیانولو څخه وروسته په آیت کی ارشاد دی . وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَامًا، یعنی کوم سړی چی داذکرسوی ګناهونه وکړل ، هغه به ددی سزا پیدا کی . ابو عبیده ؓ دلته دلفظ د، اَثَام، تفسیردګناهونوپه سزاسره کړی دی اوځینی مفسرین فرمایی چی اَثَام،دجهنم دیوی کندی نوم دی، کومه چی دسختوسختوعذابونوڅخه ډکه ده.دحدیث په ځینو روایتونو کی هم ددی په شهادت کی لیکلی دی (مظهری) مخ ته دهغه عذاب بیان دی کوم چی به دذکرسوو جرمونو په کوونکو باندی وی او دآیتونو دسیاق اوسباق څخه د! خبره متعینه ده چی دا عذاب دکفارو دپاره مخصوص دی کومو چی شرك اوکفرهم وکی او ددی سره په قتل او زناکی هم مبتلاسول . ځکه چی اول خود: يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ، الفاظ دمسلمانانو ګناهګارانو دپاره نه سی کیدی . ځکه چی د دوی پریوه ګناه دیوی سزا وعده په قرآن اوسنت کی منصوص

ده ، په سزا کی دوچندی یعنی په کیفیت یا انداز کی زیاتوب دمومنانو دپاره نسته دا دکفارو خصوصیت دی چی پرکفر باندی کوم عذاب وو چی دکفر سره یی بله گناه هم وکړه نو عذاب به یی دوچنده سی ، دوهم په دي عذاب کی دا هم ذکر دی . وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا ، یعنی همیشه همیشه به په کی خوار اوذلیل اوسیږی .

یو مومن دهمیشه دپاره په عذاب کی نه سی پاته کیدی هرڅومره لوی گناهگار چی وی دخپلو گناهونو دسزا تیرولو څخه وروسته به دجهنم څخه ویستل سی .

لنډه داچی کوم خلق په کفر اوشرك کی هم اخته سول اوقتل او زنا کی هم، ددوی عذاب به دوچنده وی او سخت به هم وی اوبیابه داعذاب همیشه هم وی مخ ته دابیان دی چی داسی سخت مجرم دکوم چی دلته عذاب ذکرسوی دی که هغه توبه وکاږی ، ایمان راوړی اونیك عمل وکی، نوالله ﷻ به دده گناهونه په نیکیو سره بدل کی . مطلب دا دی چی ددی توبی څخه وروسته به د دوی په عملنامه کی صرف نیکی پاته سی ، ځکه چی دشرك اوکفر څخه په توبه کولو سره دالله ﷻ وعده دا ده چی په حالت دکفر کی یی څومره گناهونه کړی وی ، په اسلام او ایمان قبلولوسره دغه ټیر ټول گناهونو معاف سی ، په دې وجه په تیره زمانه کی چی کومه دده عملنامه دگناهونو څخه ډکه وه ، اوس په ایمان راوړلوسره هغه ټول معاف سول .

مخ ته دده دگناهونو اوبدیو ځای ایمان اوددې څخه وروسته نیکو عملونو ونیوی اوگناهونه په نیکیو باندی دبدلولو دا تفسیر دحضرت ابن عباس ؓ ، حسن بصری ، سعید بن جبیر، مجاهد وغیره امامانو دتفسیر څخه نقل دی (مظهری)

ابن کثیر ددی یو دوهم تفسیر دا هم نقل کړی دی چی دوی څومره گناهونه په زمانه دکفر اوجاهلیت کی کړی وه . دایمان راوړلو څخه وروسته به دهغو ټولو گناهونو پرځای نیکی ولیکل سی اووجه ددی دا ده چی دایمان راوړلو څخه وروسته کله دی خلقوته خپل گناهونه یادیږی نوپرهغه به پښیمانه کیږی اوتوبه به نوی کوی ، د دوی په دی عمل سره به هغه گناهونه په نیکو بدلیږی، ددی په دلیل کی یی ځینی روایتونه دحدیث هم پیش کړی دی .

وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا " په ظاهره دا دهغه مضمون تکرار دی ، کوم چی ددی څخه په مخکی آیت کی راغلی دی . إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا ، اوقرطبی دقفال څخه دا نقل کړی دی چی دا توبه دمخکی توبی څخه جلا توبه ده ، ځکه چی اوله معامله دکفارو اومشرکانو وه کوم چی په قتل او زنا کی هم اخته سوی وه . بیایی ایمان راوړی نو د دوی بدی په نیکیو بدلی سوی . او دلته دمسلمانانو گناهگارو دتوبی ذکر دی . په دی وجه د اولی توبی سره، وَآمَنَ، یعنی دهغوی دایمان راوړلو ذکروو. په دی دوهمه توبه کی دا ذکر نسته . ددی څخه معلومیږی چی دا توبه دهغو خلقو ذکرسوې ده ، کوم چی داول څخه مومنان وه، مگرپه غفلت سره په قتل او زناکی اخته سوه نو د دوی په باره کی دا آیت نازل سوچی داسی خلق که دتوبی کولو څخه وروسته صرف په ژبانی توبه بسوالی ونه کړی، بلکه دآینده دپاره خپل

عمل هم صالح اودرست کړی نو د دوی توبه کول به صحیح اودرسته ګڼل کیږی، په دی وجه په طور دشرط دتوبې دابتدائی حال ذکر کولو څخه وروسته ددې په جزاء کی بیاد. یَتُوْبُ، ذکرکول صحیح سول ، ځکه چی په شرط کی دکومی توبې ذکر دی ، هغه صرف زبانی توبه ده اوپه جزاء کی چی دکومی توبی ذکر دی ، هغه په نیك عمل باندی مرتبه ده .

مطلب دا سو چی چاتوبه وکښله، بیایی په خپل عمل سره هم دهغه توبی ثبوت ورکی نو هغه په صحیح طور سره دالله ﷻ طرف ته رجوع کوونکی ګڼل کیږی ، په خلاف دهغه څخه چاچی دتیری ګناه څخه توبه خو وکښله ، مګر آئنده یی په خپل عمل کی ددی ثبوت ورنه کی نو دده توبه ګویا توبه نه ده .

ددی آیت دمضمون خلاصه دا سوه چی کوم مسلمان په غفلت سره په ګناه کی اخته سو بیا یی توبه وکښله او ددی توبی څخه وروسته یی دخپل عمل هم داسی اصلاح وکړه چی دده په عمل سره دتوبی ثبوت ورکول سو نو دا توبه به هم دالله ﷻ په نزدمقبوله وی اوپه ظاهره به ددی فائده هم هغه وی کومه چی په مخکی آیت کی ښوول سوې ده چی دده ګناهونه به په نیکیو سره بدل سی .

دالله ﷻ دمخصوصو بندګانو دخاصو صفتونو بیان دلوړه څخه راروان وو ، په مینځ کی دګناه څخه دتوبی کولو داحکامو بیان راغی اوس دپاته صفتونو بیان دی .

لسم صفت . وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ ‏ یعنی داخلق په درواغو او باطلو مجلسونو کی نه شریك کیږی . دتولو څخه لوی درواغ او باطل خو شرك او کفر دی ددی څخه وروسته عام درواغ او دګناه کارونه دی . مطلب دآیت دا دی چی دالله ﷻ مقبول بندګان په داسی مجلسونو کی دشرکت څخه هم ځان ساتی .

حضرت ابن عباس ؓ فرمایی چی ددی څخه مراد دمشرکانو اخترونه اومیلی دی . حضرت مجاهد او محمدبن حنفیه ؒ فرمایی چی ددی څخه مراد دتنګ تکور محفلونه دی . عمرو بن قیس فرمایی چی دبی حیایی او دنڅاګانو رنګونو محفلونه ورڅخه مراد دی (ابن کثیر)

او حقیقت دا دی چی په دی تولو اقوالو کی څه اختلاف نسته . دا تول مجلسونه دمجلس زور مصداق دی . دالله ﷻ نیکو بندګانو ته دداسی محفلونو څخه ځان ساتل په کار دی . ځکه چی لغو او باطل قصداً لیدل هم دشرکت په حکم کی دی (مظهری)

اوځینی مفسرینو حضراتو په . لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ، کی . يَشْهَدُونَ په معنی دشهادت یعنی شاهدی اخستی دی اومعنی دآیت یی دا مقرر کړې ده چی داخلق د درواغو شاهدی نه کوی . د درواغو دشاهدی ګناه کبیره کیدل اوعظیمه ګناه والی خو په قرآن اوسنت کی مشهور او معروف دی ، په بخاری او مسلم کی دحضرت انس ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ د درواغو شاهدی ته اکبر الکبائر فرمایلی دی .

حضرت فاروق اعظم ؓ فرمایی چی دکوم سړی متعلق ثابته سی چی ده د درواغو شاهدی اداکړه نو ده ته دی دځلویښتو دُرّو سزا ورکول سی او مخ دی ورتور کړی ، په بازارونو کی دی وګرځول سی او رسوادی سی . بیادی ډیره زمانه په قید کی وساتل سی (رواه ابن ابی شیبه وعبد الرزاق، مظهری)

یوولسم صفت . وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا' یعنی که چیری اتفاقًا په خطا اوبی هوده مجلسونو راسی نوپه سنجید گی او شرافت سره تیر سی . مطلب دا دی چی په داسی مجلسونو کی دا خلق لکه ځنگه چی په قصد اواراده سره نه شریکیږی . دغه ډول که چیری اتفاقی توگه پر داسی مجلسونو باندی دوی راسی نو ددی فسق او فجور دمجلس څخه په شرافت سره تیریږی ، یعنی د دوی دا کار بد او قابل نفرت گنی ، نه په گناهونو کی د اخته خلقو څه سپکوالی کوی اونه په خپله خپل ځان د دوی څخه ښه گنی . چی تکبر کوی . حضرت عبدالله ابن مسعود ؓ یوه ورځ اتفاقًاپرداسی عبث اوخطامجلس باندی تیرسو ، نوهلته حصارنه سو ، بلکی پرمخ تیرسو . نبی کریم ﷺ ته دا معلومه سوه ، نو ویی فرمایل چی ابن مسعود کریم سو او دا آیت یی تلاوت وفرمایی ، په کوم کی چی تربی هوده مجلس دکریمانه شریفانوپه شان دتیرید و حکم دی (ابن کثیر)

دولسم صفت . وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا' یعنی ددی مقبولو بندگانو داشان دی چی کله دوی ته دالله ﷻ آیتونه او آخرت وریادسی نوهغوی ددی آیتونوطرف ته دړندوکڼوپه شان نه متوجه کیږی ، بلکی د اوریدونکو اولیدونکو انسانانو په شان په دی کی فکرکوی اوعمل په کوی . دغافلو او مغفلو خلقو په شان داسی معامله نه کوی چی دوی گرسره اوریدلی نه وی یایی گرسره لیدلی نه وی . په دی آیت کی دوه شیان ذکردی ، یو دالله ﷻ پرآیتونو باندی غوږ نیول یعنی په دی اهتمام سره ورته متوجه کیدل . دا خو یونیك ښه اومقصودی کار او ډیره لویه نیکی ده . دوهم دړندو کڼو په ډول پر تیریدل ، چی دقرآن آیتونو ته توجه خو ورکی ، مگریاپه عمل کولوکی داسی معامله وکی چی گویادوی گرسره اوریدلی اولیدلی نه دی اویادقرآن په آیتونوعمل هم کوی، مگر دوی دصحیح اصولو اواصحابو کرامو رض او تابعینودتفسیرخلاف په خپله رایه یاداوریدلوخبرو تابع کوی اوغلط عمل کوی . دا هم یو قسم دړوندوالی اوکونوالی غورخیدو په حکم کی دی .

(ددیني احکاموصرف مطالعه کافي نه ده،بلکي دااسلافو دتفسیرمطابق یې زده کول اوعمل کول په ضروري دي)

په ذکرسوو آیتونو کی چی ځنگه ددی کار سخت بدوالی بیان سوی دی چی دالله ﷻ آیتونو طرف ته توجه نه ورکوی او دړندو او کڼو په شان معامله کوی ، دغه ډول ددی هم بدوالی دی چی توجه ورته ورکی او عمل هم په وکی مگر په بی پوهی سره په خپله رایه چی ځنگه غواړی عمل په کوي .

ابن کثیر دابن عون څخه نقل کړی دی چی دوی دحضرت شعبی څخه پوښتنه وکړه چی که زه یومجلس ته ورسیږم چی هلته خلق پرسجدهٔ پراته وی اوماته معلومه نه وی چی ځنگه سجده ده ؟ نو آیازه به هم د دوی سره په سجده کي شریك سم ؟ حضرت شعبی وفرمایل چی نه . دمومن دپاره داصحیح نه ده چی بی پوهی په یوکار شروع سی ، بلکی پرده لازمه ده چی ښه په پوهی سره عمل کوی. کله چی دسجدی هغه آیت تاسی نه وی اوریدلی ، دکوم پربنا چی داخلق سجده کوی اوتاسی ته د دوی دسجدي حقیقت هم معلوم نه وی ، نودغه ډول دهغوی سره په سجده کی شاملیدل جائز نه دي .

په دی زمانه کی دا خبره خو دشکر قابله ده چی په ځوانانو اونوی تعلیم یافته طبقه کی دقرآن ویلو اوپه دی

دپوهیدو طرف ته څه توجه پیدا سوي ده او ددی په بنادوی په خپله دقرآن ترجمه یادچادتفسیر په لیدو په خپله په قرآن دپوهیدو کوشش هم کوی . مگر دا کوشش بالکل بی اصوله دی ځکه چی په قرآن دصحیح پوهیدو پرځای په ډیرو غلطیوکی اخته سی . اصولی خبره دا ده چی ددنیایودمعمولی څخه معمولی فن هم یوازی دکتاب په مطالعه سره سَمْ نه سی حاصلیدی ، ترڅو پوری چی یی دیواستادڅخه ونه وایی . معلومه نه ده چی قرآن او دَقرآن علوم ولی داسی گنل کیږی چی دچازړه غواړی په خپله ترجمه گوری چی څه مراد غواړی هغه ورڅخه متعین کوی . دا بی اصوله مطالعه چی دیو ماهر استاد رهنمایی په کی شامله نه وی . دا هم دالله ﷻ په آیتونو باندی درندو اوکنو تیریدو په مفهوم کی شامله ده. الله ﷻ دی مونږ تولو ته دنیکی لاری توفیق را کی .

دریارلسم صفت . وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا" په دی کی دخپل اولاد اوبیبیانو دپاره دالله ﷻ څخه دا دعاده چی دوی زمادپاره دسترگو یخوالی جوړکی . دسترگو دیخوالی جوړولو څخه مراد دحضرت حسن بصری ؒ دتفسیر مطابق دا دی چی دوی دالله ﷻ په اطاعت کی مشغول وینی دا دیو انسان دپاره دسترگو یخوالی دی اوکه د اولاد اوبیبیانو ظاهری صحت عافیت اوخوشحالی په دی کی شامله سی نو هم صحیح ده .

دلته ددی دعاڅخه دی طرف ته هم اشاره ده چی دالله ﷻ مقبول بندگان صرف دخپل نفس په اصلاح اونیکو عملونو قناعت نه کوی ، بلکی دخپل اولاد اوبیبیانو هم دعملونو او اخلاقو د اصلاح فکر کوی او د دوی دپاره کوشش کوی ، په دی کوشش کی یوه دا هم ده چی د دوی دصلاحیت دپاره دالله ﷻ څخه دعاغواړی . ددی آیت په وروسته جمله کی ددعا دا جز هم دی . وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ، یعنی مونږ دمتقی خلقو امام اوپیشوا جوړکی ، په دی کی په ظاهره دخپل ځان دپاره مرتبه اومنصب او دلویی حاصلولو دعاده کومه چی دقرآن په نورو نصوصو سره ممنوع ده . لکه چی دقرآن ارشاد دی . تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا ، یعنی مونږ دآخرت کور مخصوص کړی دی . دهغو خلقو دپاره کوم چی په مځکه کی خپله لویی اومشری نه غواړی اونه په مځکه کی فساد پورته کوی . په دی وجه ځینی علماوو ددی آیت په تفسیرکی فرمایلی دی چی هرسړی دخپل اهل اوعیال په قدرتی طور باندی امام اوپیشوا وی په دی وجه ددی دعامطلب دا سو چی زمونږ اولاد اواهل اوعیال متقیان جوړکی اوچی دوی متقیان سی نو په طبعی طور به دا سړی دمتقیانو امام اوپیشوا جوړسی ، نو مطلب یی دا سو چی دلته دخپلی لویی دعانه ده ، بلکی د اولاد اوبیبیانو دمتقی جوړیدو دعاده .

او ابراهیم نخعی فرمایی چی په دی دعاکی دځان دپاره دڅه ریاست او امامت اوپیشوا یی طلب کول مقصود نه دی ، بلکی مقصود ددی دعادا دی چی مونږ داسی جوړکی چی خلق په دین او عمل کی زمونږ اقتدا کوی او زمونږ دعلم او عمل څخه دوی ته نفع ورسیږی چی ثواب یی مونږ ته حاصل سی .

او حضرت مکحول شامی فرمایی چی ددی دعامقصود دځان دپاره دتقوٰی داسی اعلیٰ مقام حاصلول دی چی ددنیا متقیانو خلقو ته هم زمونږ دعمل څخه فائده ورسیږی . قرطبی ددی دواړو قولونو دنقل کولو څخه وروسته فرمایی چی ددی دواړو مطلب یو دی چی دریاست او امامت طلب کوم چی ددین دپاره او دآخرت دفائدې دپاره وی ، هغه بد نه دی ، بلکه جائز دی اوآیت . لَا يُرِيدُوْنَ عُلُوًّا ، کی دهغه ریاست او اقتدار دخواهش بدوالی دی ، کوم چی ددنیوی عزت او مرتبی دپاره وی ، والله اعلم

تردی ځای پوری د ، عبادُ الرَّحمٰن ، یعنی دکاملو مومنانو دمهمو صفتونو بیان پوره سو ، مخ ته د دوی دجزا او دآخرت د درجو ذکردی .

أُولٰئِكَ يُجزَوْنَ الغُرْفَةَ د ، غُرْفَة ، لغوی معنٰی بالاخانه ده ، په جنت کی به دخاصو مقربو دپاره داسی بالاخانی وی کومی چی به عامو جنتیانو ته داسی په نظر ورځی ، لکه دمځکی خلق چی ستوری وینی (بخاری مسلم وغیره مظهری)

مسند احمد . بیهقی ، ترمذی ، حاکم کی دحضرت ابومالك اشعری ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی په جنت کی به داسی بالاخانی وی چی دننه حصه به یی ددباندی څخه اوبهرنی حصه به یی ددننه څخه په نظر راځی ، خلقو پوښتنه وکړه یارسول الله ! دابالاخانی به دکومو خلقو دپاره وی ؟ دوی وفرمایل کوم سړی چی خپله خبره نرمه اوپاکه ساتی اوخلقو ته سلام کوی او دشپی په هغه وخت کی دتهجد لمونځ کوی کله چی خلق خوب کوی (مظهری)

وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا . یعنی دجنت دنورو نعمتونو سره به دوی ته دا عزت هم حاصل وی چی ملائکی به دوی ته مبارکباد ورکوی اوسلام به ورته کوی . تردی ځای پوری دمخلصو مومنانو خصوصی عادتونه او عملونه او د دوی دجزا اوسزا ذکررو . په آخری آیت کی بیادکفارو او مشرکانو دعذاب څخه په بیرولو سره یی سورة ختم کی .

قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ . ددی آیت په تفسیر کی مختلف اقوال دی ، زیات واضح او آسان هغه دی کوم چی په لنډتفسیر کی لوړ لیکل سوی دی چی دالله په نزد به ستاسی هیڅ وقعت او حیثیت نه وای که ستاسی دطرف څخه الله ﷻ بلنه او دهغه عبادت کول نه وای ، ځکه دانسان دپیدا کولو منشاء دا ده چی دی دالله ﷻ عبادت وکی ، لکه چی په بل آیت کی دی . وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُوْنِ ، یعنی ما انسان اوپیری دبل څه کار دپاره نه دی پیدا کړی بغیر ددی چی دغه زماعبادت وکی نو دا خو یوه عامه قاعده بیان سوه چی بغیر دعبادت څخه دانسان هیڅ قدر اوقیمت اووقعت اوحیثیت نسته . ددی څخه وروسته کفار اومشرکان کوم چی درسالت اوعبادت څخه منکردی ، هغوی ته خطاب دی چی .

فَقَدْ كَذَّبْتُمْ . یعنی تاسی خو ټول شیان درواغجن کړی دی اوس ستاسی هیڅ وقعت دالله ﷻ په نزد نسته .

فَسَوْفَ يَكُوْنُ لِزَامًا . یعنی اوس دا درواغجن کول اوکفر ستاسی دغاړی هار جوړسوی دی او ستاسی سره به پیوست وی ، تر دی چی دجهنم په دائمی عذاب کی به اخته کړی پریښوول سی . یا الله مونږ ته د

دوږخیانو دحال څخه آمان راکړی، آمین ثم آمین ثم آمین.

تم بحمد الله سبحانه وتعالی تفسیر سورة الفرقان یوم الاحد لثالث عشر من صفر المظفر سنه ۱۳۹۱هـ وبَاتمامه تم بعون الله وکرمه الحزب الرّابع من الاحزاب السبعة القرآنیة والله سبحانه وتعالی ارجو واسال اتمام الباقی ومَا ذالك علی الله بعزیز.

سُوْرَةُ الشُّعَرَاءِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ مِائَتَانِ وَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝ سَبْعٌ وَعِشْرُوْنَ اٰيَةً وَاِحْدٰى عَشَرَ رُكُوْعًا

سورة شعرآء په مکه کی نازل سو په دی کی دوه سوه (۲۲۷) اوویشت ایتونه او یولس رکوع گانی دی.

طٰسٓمّٓ ① تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ② لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ اَلَّا

دا آیتونه دی دکتاب واضحه، شاید ته ویلی کړی خپل ځان په دی خبره

يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ ③ اِنْ نَّشَاْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِّنَ السَّمَآءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ

چی دوی یقین نه کوی، که مونږ وغواړو نو نازل به کړو په دوی دآسمان څخه نښانه پس سی به

اَعْنَاقُهُمْ لَهَا خٰضِعِيْنَ ④ وَمَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ ذِكْرٍ مِّنَ الرَّحْمٰنِ مُحْدَثٍ

څټونه د دوی هغه ته کښته، او نه دی رسیدلی دوی ته څه نصیحت درحمن څخه نوی

اِلَّا كَانُوْا عَنْهُ مُعْرِضِيْنَ ⑤ فَقَدْ كَذَّبُوْا فَسَيَاْتِيْهِمْ اَنْۢبٰٓؤُا مَا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ⑥

چی دوی ورڅخه مخ نه دی اړولی پس دوی دروغجن کړی دی پس رابه سی دوی ته حقیقت دهغه خبری چی دریوری مسخری کولی

اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الْاَرْضِ كَمْ اَنْۢبَتْنَا فِيْهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيْمٍ ⑦

آیا نه گوری هغه مځکی ته چی څومره زرغون کړی دی مونږ په دی کی دهرقسم خاص شیان

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ۭ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ⑧ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ⑨ ع

په دی کی خامخا نښانی دی اوپه دوی کی ډیرخلق نه دی منونکی، اوبیشکه ستارب هغه دی زبردست رحم والا.

تفسیر: طٰسٓمّٓ (ددی معنی خو الله ﷻ ته معلومه ده) دا (مضامین کوم چی پرتاباندی نازلیږی) دکتاب واضح (یعنی قرآن) آیتونه دی (او دا خلق کوم چی په دی ایمان نه راوړی نوته دومره غم ولی کوی چی معلومیږی) شایدته د دوی په ایمان نه را وړلو باندی (تردی افسوس کوی چی) خپل روح به ورکی (اصل

خبره دا ده چی دا دنیا دآزمائش ځای دی . په دی کی دحق پرثابتولو هغه دلیلونه قائمیږی دکومو څخه وروسته چی ایمان راوړل دبنده په اختیار کی وی کنه نو) که مونږ (جبراً دوی مومن کول) وغواړو نو پر دوی داسمان څخه یوه (داسی) لویه نښانه به نازله کړو (چی د دوی اختیار به بالکل سلب سی) بیابه د دوی څټونه په (راټلو) ددغه نښانی سره کښته سی (او اضطراراً به مومنان سی لیکن په داسی کولو سره به آزمائش باقی پاته نه سی ، په دی وجهِ داسی نه کول کیږی او معامله به دجبر او اختیار په مینځ کی وی) او (د دوی دا حالت دی چی) دوی ته څه تازه فهمائش د (حضرت) رحمٰن (ﷻ) دطرف څخه داسی نه راځی دکوم سره چی دوی بی لاری نه کوی پس (ددی بی لاری دی حد ته نوبت ورسیدی چی) دوی (حق دین) درواغجن کی (کومه چی دمخ اړولو انتهایی درجه ده او صرف ددی پرابتدایی درجه یعنی بی التفاتی یی صبر ونه سو اوبیا درواغجن کول هم یوازی نه بلکی دمسخرو سره) پس اوس به ډیر ژر دوی ته ددی خبری حقیقت معلوم سی دکوم سره چی دوی مسخری کولی (یعنی کله چی عذاب الهی یادمرګ په وخت یاپه قیامت کی وويني ، دغه وخت به قرآن او څه چی په قرآن کی دی یعنی دعذاب وغیر حق والی ښکاره سی) آیادوی مځکه نه ده لیدلی (کومه چی دوی ته ډیره نژدی اوهر وخت یی په نظر کی ده) چی مونږ په دی کی څومره عمده قسم قسم بوټی زرغونه کړی دی (کوم چی دټولو مصنوعاتو په شان دخپل جوړونکو پر وجود او دده پریووالی اوکمالی قدرت دلالت کوی چی) په دی کی (دتوحید ذاتی اوصفاتی اوافعالو) یوه لویه نښانه (عقلی) ده (او دا مسئله هم عقلی ده چی دخدای دپاره ذاتی او صفاتی کمال شرط دی او د ذکرسوی کمال سره لازمه ده چی هغه په خدایی کی یوازی وی) او (سره ددی) په دوی کی اکثره خلق ایمان نه راوړی (او شرك کوی ، غرض دا چی شرك کول دنبوت څخه د انکار څخه هم زیاته ګناه ده، ددی څخه معلومه سوه چی د دوی عناد د دوی فطرت بالکل خراب کړی دی ، بیا پرداسی خلقو باندی خفګان دڅه دی) او (که د دوی دالله ﷻ په نزد دشرك په بدوالی کی دا شبهه وی چی پرمونږ عذاب فوراً ولی نه راځی نو دهغه جواب دا دی چی) بیشکه ستارب (سره ددی چی) غالب (اوکامل قدرت والا) دی (مګر ددی سره) رحیم (هم) دی (او دهغه عام رحمت په دنیاکی دکفارو سره هم متعلق دی ، دهغه اثر دا دی چی دوی ته یی مهلت ورکړی دی کنه نوکفر یقینًا بد او دعذاب مقتضی دی .

معلومات اومسئلې : لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ، بَاخِعٌ، د بَخْعٌ څخه مشتق دی ، معنٰی یې دا ده چی په ذبح کولوکی بِخَاع ته ورسیږی کوم چی په څټ کی یو رګ دی ، او دلته د، بَاخِعٌ، څخه مراد خپل ځان په تکلیف او مشقت کی اچول دی ، علامه عسکری ؒ فرمایی چی په داسی مقاماتوکی که څه هم صورت دخبریه جملی دی مګرحقیقتً ددی څخه مرادنهی او ممانعت کول دی . مطلب دا دی چی ای پیغمبره ! دخپل قوم دکفر او داسلام څخه دمخ اړولو په سبب دومره غم مه کوه چی خپل ځان ویلی کړی . ددی آیت څخه یوه خو دا معلومه سوه چی دچاکافر په باره کی که دا معلومه هم سی چی دده په تقدیر کی ایمان راوړل نسته ، بیا هم ده ته دتبلیغ کولو څخه منع کیدل نه دی په کار . دوهمه دا معلومه سوه چی په مشقت کی اعتدال په کار دی

او کوم سړی چی هدایت نه کی پیدا ، په هغه زیات غم او خفگان نه دی په کار .

إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ ، علامه زمخشری ؒ فرمایی چی اصل کلام فَظَلُّوا لَهَا خَاضِعِينَ ، دی یعنی کفار چی دالویه نښانه ووینی نو تابعدار به سی او کښته به سی . لیکن دلته داعناق لفظ ددی ظاهرولو دپاره راوړل سوی دی چی ځای دخضوع ظاهرسی ، ځکه چی کښته کیدل وغیره او عاجزی کول دټولو ځخه اول په څټ ظاهریږی . مضمون ددی آیت دا دی چی مونږ پردی باندی هم قادر یو چی دخپل توحید او کامل قدرت څه نښانی ظاهری کړو چی په دغو سره شرعی احکام اوالهی حقائق په داګه مخ ته راسی او دچادانکار کولو مجال پاته نه سی ، مګر دحکمت مقتضٰی دا ده چی دا احکام او معلومات په ناچارۍ سره نه وی ، بلکه نظری وی چی په غور او فکر موقوف وی او دا غور او فکر د انسان ازمایش دی ، پردی ثواب او عذاب مرتّب دی دناچارۍ دشیانو اقرار خو یو طبعی او ضروری امردی . په دی کی دبندګی او اطاعت شان نسته (قرطبی)

زَوْجٍ كَرِيمٍ ، دزَوْج لفظی معنٰی جوړه ده ، په دی وجه سړی ښځی او نر مادی ته زوج ویل کیږی . په ډیرو درختو کی هم نر اوماده وی ، دی ته په دی مناسبت سره هم زوج ویل کیږی او کله لفظ د زوج دیو خاصی نوع او قسم په معنٰی کی هم راځی . ددی معنٰی په لحاظ سره د درختو هر یو قسم ته زوج ویل کیږی او دکریم معنٰی ده عمده او غوره شی .

وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰ أَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ⑩ قَوْمَ فِرْعَوْنَ ۚ أَلَا يَتَّقُونَ ⑪

او هر کله چی اواز وکی ستارب موسی ؑ ته چی ولاړ سه هغه قوم ګناهګارته قوم دفرعون ته ، ایادوی نه بیریږي ؟

قَالَ رَبِّ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ ⑫ وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي فَأَرْسِلْ

وي ویل چی ای ربه ! زه بیریږم چی مابه درواغجن کړی ، او تنګیږي زما سینه او نه چلیږي زما ژبه پس پیغام ولیږه ،

إِلَىٰ هَارُونَ ⑬ وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ ⑭ قَالَ كَلَّا ۖ فَاذْهَبَا بِآيَاتِنَا ۖ إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ ⑮

هارون ته او د دوی په ما دیری ګناه دعوی ده پس وبیریږم چی مابه قتل کی ، وفرمایل هیڅکله نه تاسو دواړه
ولاړسی زمونږ دنښانو سره مونږ تاسو سره یُو او ریدونکی ،

فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ⑯ أَنْ أَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ ⑰

پس ولاړسی فرعون ته او ووایاست چی مونږپیغام راوړی دی دپروردګارعالم ځخه ، دا چی ولیږه مونږ سره بنی اسرائیل ،

قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ ⑱ وَفَعَلْتَ

وي ویل چی آیانه دی پاللی مونږ تاته په خپل مینځ کي کوچنی او پاته سوی یی ته په مونږ کی دخپل عمر ډیرکلونه او وکی

فَعَلْتَكَ الَّتِيْ فَعَلْتَ وَاَنْتَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ۱۹ قَالَ فَعَلْتُهَآ اِذًا وَّاَنَا مِنَ الضَّآلِّيْنَ ۲۰

تاخپل هغه کارکوم چې دی وکی اوته یی ناشکره ، وې ویل کړی خومی وو هغه کار اوزه وم غلطی کوونکی ،

فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِيْ رَبِّيْ حُكْمًا وَّجَعَلَنِيْ مِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ۲۱

بیاوتښتیدم تاسی څخه کله چې می ستابیره ولیده بیاراکی ماته زمارب حکم اوجوړیی کړم زه دپیغام رسوونکوته ،

وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ اَنْ عَبَّدْتَّ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۲۲ قَالَ فِرْعَوْنُ

او آیا هغه احسان دی چې ته یی په ما ږدی چې غلامان کوړ کړل تا بنی اسرائیلوته وویل فرعون ،

وَمَا رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ۲۳ قَالَ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۭ اِنْ كُنْتُمْ مُّوْقِنِيْنَ ۲۴ قَالَ لِمَنْ حَوْلَهٗٓ

معنی ده دپروردګار عالم ؟ وویل پروردګار داسمانو او دمځکو اوڅه چې ددې دواړو په مینځ کی دی که تاسو یقین کوی ، وې ویل دخپلې خواخلقو ته

اَلَا تَسْتَمِعُوْنَ ۲۵ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَآىِٕكُمُ الْاَوَّلِيْنَ ۲۶ قَالَ اِنَّ رَسُوْلَكُمُ الَّذِيْٓ اُرْسِلَ

آیا تاسی نه اوری ؟ وې ویل رب ستاسی او رب ستاسی دمخکې پلارنیکونو وې ویل ستاسی پیغام راوړنکی کوم چې ستاسی ته رالیږل

اِلَيْكُمْ لَمَجْنُوْنٌ ۲۷ قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۭ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُوْنَ ۲۸ قَالَ لَىِٕنِ اتَّخَذْتَ

سوی دی ، لیونی دی ، وې ویل رب دمشرق او مغرب او څه چې ددی دواړو په مینځ کی دی که تاسی پوهیږې ؟ وې ویل که تامقرر کی ،

اِلٰهًا غَيْرِيْ لَاَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُوْنِيْنَ ۲۹ قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُّبِيْنٍ ۳۰

بل معبود زما څخه ماسوا نو خامخابه تا وغورځوم په قید کی ، وې ویل او که چیری راوړم تا ته یو شی ښکاره ،

قَالَ فَاْتِ بِهٖٓ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ۳۱ فَاَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِيْنٌ ۳۲

وې ویل ته هغه شی راوړه که ته رښتیاوایی؟ پس وی غورځوله خپله لکړه پس هغه وخت هغه اژدهاښکاره جوړه سوه

وَّنَزَعَ يَدَهٗ فَاِذَا هِيَ بَيْضَآءُ لِلنّٰظِرِيْنَ ۳۳

او ددننه څخه یی را ویستی لاس خپل پس وخت سپین وولیدونکو ته

لنډتفسیر: او (دی خلقو ته دهغه وخت قصه ذکر کړه) کله چې ستارب موسی (عليه السلام) ته آواز وکی (او حکم یی ورته وکی) چې ته هغو ظالمانو خلقو یعنی قوم دفرعون ته ولاړسه (او ای موسی وګوره) آیا داخلق (زمونږ دغضب څخه) نه بیریږی؟ (یعنی د دوی حالت عجیبه او بد دی په دی وجه دهغوی طرف ته تاسی لیږل کیږی) ده عرض وکی چې ای زما پر وردګاره (زه ددی خدمت دپاره حاضریم لیکن ددی خدمت دپوره کولو

دپاره یو مدد گار غوارم ځکه چی) زماسره دا بیره ده چی هغوی ما (دخپلی خبری دپوره کولو څخه مخکی) درواغجن کی او (په طبعی طور سره په داسی وخت کی) زما زړه تنګیږی او زما ژبه (په ښه ډول سره) نه چلیږی ، په دی وجه هارون ته (هم وحی) ولیږه (او هغه ته نبوت ورکړه چی هغوی مادرواغجن کوی نو چی دی می تصدیق کوی او زړه می خلاصیږی او ژبه می روانه وی اوکه زما ژبه څه وخت بنده سی نو چی دی تقریرکوی ، او که هرڅومره دا غرض خوهارون عليه السلام دځان سره په هسی بیولو باندی هم حاصلیدی سوای ، مګر په نبوت ورکولو کی زیات په کامله وجه سره پوره سو) او (یوه خبره دا قابل عرض ده چی) زماپه ذمه ددغو خلقو یو جرم هم دی (چی زمادلاسه دیو قبطی قتل سوی دی چی قصه به یی په سورة قصص کی راسی) پس (په دی وجه) زماسره (یوه) بیره دا ده چی هغه خلق به ما (درسالت دتبلیغ څخه مخکی) قتل کړی (نو بیا به هم زه تبلیغ ونه کړی سم نو ددې هم یو تدبیر وفرمایی) ارشاد ورته وسو چی دچاڅه مجال دی (چی داسی به وسی او مونږهارون عليه السلام ته هم پیغمبری ورکړه ، اوس دتبلیغ دواړه مانع لیری سول) پس (اوس) تاسی دواړه زما احکام یوسی (چی هارون عليه السلام هم نبی سو او) مونږ (په نصرت او امداد سره) ستاسی سره یو (اوکومی خبری چی ستاسی او دهغوی په مینځ کی کیږی هغه) اورو پس تاسی دواړه فرعون ته ولاړسی او (هغه ته) ووایاست چی مونږ درب العٰلمین رالیږل سوی یو (او دتوحید ددعوت سره مونږ دا حکم هم راوړی دی) چی ته بنی اسرائیل (دخپل بیګار او ظلم څخه آزاد کړه د دوی اصلی وطن دشام طرف ته یې) زما سره پریږده (ددی دعوت خلاصه په حقوق الله اوحقوق العباد کی ظلم او زیاتوب پریښوول دی ، چنانچی دا دواړه حضرات ولاړه او فرعون ته یی دا ټولی خبری وکړی) فرعون (دا ټولی خبری واوریدی، اول موسٰی عليه السلام یی وپیژندی او ده ته متوجه سو او) وې ویل چی (آها دا ته یی) آیاپه کوچنیوالی کی مونږ ستا پرورش نه دی کړی او ته په خپل (دی) عمرکی ډیرکلونه په مونږکی نه یی اوسیدلی او تاخپل هغه حرکت هم کړی ور کوم چی وو (یعنی قبطی دی قتل کړی وو) اوته ډیر ناشکره یی (چی زمادی خوړه او زما سړی دی قتل کی بیامادخپل ځان دتابع کولو دپاره راغلی ، په کار خو دا وه چی ته زماپه مخکی غلی اوسیدی) موسٰی (عليه السلام) جواب ورکی چی (واقعی) هغه وخت دغه حرکت ما کړی وو او زما څخه غلطی سوی وه (یعنی قصداً ماقتل نه ووکړی ، هغه دظالمانه طریقی څخه منع کول مقصود وو اتفاقاً هغه مړ سو) بیا کله چی زما سره بیره سوه نوزه ستاسی څخه مفرورسوم، بیاماته زمارب پوه راکړه اوزه یی په پیغمبرانو کی شامل کړم (اوهغه پوه ددی نبوت دلوازمو څخه ده ، خلاصه دجواب دا دی چی زه دپیغمبری په حیثیت سره راغلی یم ، چی په دی کی دغلی کیدو هیڅ وجه نسته او پیغمبری ددی واقعی دقتل خطا سره منافی نه ده ځکه چی دغه قتل په خطاء سره صادر سوی وو کوم چی دنبوت د اهلیت او صلاحیت منافی نه دی ، دا خو جواب دی دقتل د اعتراض) او (پاته سو دپرورش احسان ثابتول پس) دا هغه نعمت دی، دکوم چی ته پرما باندی احسان ږدی چی تابنی اسرائیل په سخت ذلت کی (او ظلم) کی غورځولی وه (چی د دوی هلکان به دی قتلول او ددی بیری څخه زه په صندوق کی کښیښوول سوم او دریاب ته وغورځول سوم اوستاپه پرورش کی پاته سوم ، نو

ددې پرورش اصلي وجه خو ستاظلم دی نو دداسې پرورش ته پرماخه احسان ثابتوې يعنې ددې څخه خو تاته ستاپه نابنائسته حرکت باندې شرم کول په کار دي) فرعون (په دې خبره لاجوابه سو) او خبره يې بدله کړه هغه وويل چې (کوم ته چې ته) رب العٰلمين (وايې لکه دا قول دالله ﷻ . انّا رَسُوْلُ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ، دده) ماهيت (اوحقيقت) څه دی؟ موسٰی (عليه السلام) جواب ورکی چې هغه پروردګار دی دآسمانونو اومځکو او څه چې (مخلوقات) ددې دواړو په مينځ کې دي ، ددې (ټولو) که تاسې يقين (حاصل) کول غواړې (نو دا پته ډيره ده ، مطلب دا دی چې دهغه دحقيقت ادراک انسان نه سي کولی په دې وجه کله چې ددې سوال وي جواب به يې په صفاتوسره ورکول کيږي) فرعون دخپلې خوا اوشا (ناستو) خلقو ته وويل چې تاسې خلق (څه) اورې (چې پوښتنه دڅه کيږي اوجواب دڅه ورکول کيږي) موسٰی (عليه السلام) وفرمايل چې هغه پروردګار دی ستا اوستا دمځکې مشرانو (په دې جواب کې مکرر خبردار دی په دې ذکر سوې مطلب، مګر) فرعون (پوه نه سو او) ويې ويل چې دا ستاسې رسول کوم چې (په خپل ګمان) ستاسې طرف ته رسول جوړسوی راغلی دی ، ليونی دی، موسٰی (عليه السلام) وفرمايل چې هغه پروردګار دی دمشرق اومغرب اوڅه چې ددې دواړوپه مينځ کې دي دهغه هم که تاسې عقل لرئ (نو په دې سره يې ومنئ) فرعون (آخر مجبوره سو) وې ويل چې که تاسې زماڅخه ماسوا بل معبود خوښ کې نوتاسې به جيل خانې ته وليږم ، موسٰی (عليه السلام) وفرمايل چې که زه څه واضح دليل پيش کم نو هم (به يې نه منئ) فرعون وويل چې ښه دی نو ته هغه دليل پيش کړه که ته رښتينی يې ، نوموسٰی (عليه السلام) خپله لکړه وغورځوله نوناڅاپه يوه ښکاره اژدها جوړه سوه او (د دوهمې معجزې ښوولو دپاره) خپل لاس يې (په ټخرګ کې دننه کی) دباندې يې را ويستی نو هغه ناڅاپه دټولو په مخکې ډير برېښيدونکې سو (او داهم ټولو په ظاهري سترګو سره وليدی)

(معلومات اومسئلي : د اطاعت دپاره دمددګارو اسبابو طلب کول بهانه لټول نه دي)

. قَالَ رَبِّ اِنِّيْ اَخَافُ اَنْ يُّكَذِّبُوْنِ (۱۲) وَيَضِيْقُ صَدْرِيْ وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِيْ فَاَرْسِلْ اِلٰى هٰرُوْنَ (۱۳) وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَاَخَافُ اَنْ يَّقْتُلُوْنِ (۱٤) ددې مبارکو آيتونو څخه ثابته سوه چې ديو حکم په ځای کولو کې دڅه داسې شيانو درخواست کول کوم چې دحکم په پوره کولو کې مددګار ثابتيږي ، څه بهانه لټول نه دي ، بلکې جائز دي ، لکه چې موسٰی عليه السلام دحکم پيدا کيدو سره ، دهغه دپوره کولو دپاره دآسانولو او فائده پيداکيدو په غرض خدای ذوالجلال ته درخواست وکی .

په دې وجه ددې څخه دا نتيجه ايستل به غلط وي چې حضرت موسٰی عليه السلام دخدای حکم بې دتوقف څخه پرسر اوسترګو ولې قبول نه کی اوتوقف يې ولې وکی ؟ ځکه چې حضرت موسٰی عليه السلام چې څه وکړل هغه يې دحکم منلو په سلسله کې وکړل .

(دحضرت موسٰی عليه السلام په حق کې دلفظ د، ضلال، مطلب)

قَالَ فَعَلْتُهَا اِذًا وَّاَنَا مِنَ الضَّآلِّيْنَ د فرعون پردې سوال باندې چې تاسې خو ای موسٰی! يو قبطی قتل کړی وو حضرت موسٰی عليه السلام په جواب کې وفرمايل چې هو! ماقتل ضرور کړی وو ليکن هغه قتل په اراده اوپه

قصد سره نه وو، بلکی هغه قبطی ته می دهغه په خطایی باندی دپوهولو دپاره یوسوك ورکی چی هغه په هلاك سو. لنډه دا چی دنبوت منافی قصداً قتل دی او دا قتل بی ارادی سوی وو. کوم چی منافی دنبوت نه دی مطلب دا سو چی دلته د، ضلال، مطلب، بی خبری ، ده او ددی څخه مراد دقبطی بی دارادی څخه قتلیدل دی . ددی معنٰی تائید دحضرت قتاده ؒ او ابن زید ؒ دروایتونو څخه هم کیږی ، چی په اصل کی په عربی کی د، ضلال، څو معانیوی راځی او هرځای ددی مطلب گمراهی نه وی دلته هم ددی ترجمه گمراه کول صحیح نه دی .

(دخدای ذوالجلال دذات اوحقیقت علم دانسان دپاره ناممکن دی)

قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ " ددی آیت مبارك څخه ثابته سوه چی دخدای ذوالجلال داصل اوحقیقت پیژندل ممکن نه دی ، ځکه چی دفرعون سوال دخدای ﷻ دحقیقت او ماهیت متعلق وو. حضرت موسٰی ؑ دالله ﷻ دماهیت پښوولو پرځای صفتونه بیان کړل اوپه دی سره یی اشاره وفرمایله چی دخدای ﷻ داصل او حقیقت پیژندل ناممکن دی او داسی سوال کول بی ځایه دی (روح)

أَنْ أَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ " بنی اسرایل دشام دملك اوسیدونکی وه هلته یی قتل غوښتل نو فرعون دوی نه پرېښوول ، دغه ډول دځلورسوه کاله څخه یې دده په قیدکی دغلامی ژوند تیروئ ، د دوی شمېرهغه وخت شپږلکه دیرش (۶۳۰۰۰۰) زره وو. حضرت موسٰی ؑ فرعون ته دحق دپیغام رسولو سره پرېښی اسرائلو چی کوم ظلم ده کوی دهغه څخه دمنع کیدو او دهغوی دآزادو پرېښوولو هدایت وفرمایی (قرطبی)

(دپیغمبرانه مناظری یوه نمونه دمناظری اثر کوونکی آداب)

د دوو مختلف الخیالو سړیو په مینځ کی نظریاتی بحث او مباحثه کیږي ته چی په اصطلاح کی مناظره ویل کیږی ، دپخوا زمانی څخه رواج ده، مگر په عام توگه سره مناظره د ډیری لوبه جوړه سوې ده . دخلقو په نظر کی دمناظری مطلب صرف دومره دی چی خپله خبره لوړه کړی . خواه که دهغه غلطی ورته په خپله هم معلومه سوی وی . ددی دصحیح اوقوی ثابتولو دپاره ددلیلونو او ذهانت ټول زور خرڅ کی ، دغه ډول که دمخالف څه خبره صحیح او رښتینی هم وی خو په هرحال دهغه ردکول اوپه رد کولوکی یی پوره طاقت صرف کول وی . اسلام په دی کار کی خاص اعتدال پیدا کړی دی . ددی اصول قاعدی اوحدونه یی متعین کړی دی . دایی دتبلیغ دپاره یوه اثر ناکه او مفیده آله جوړه کړې ده .

په ذکرسوو آیتونوکی ددی یوه لنډه نمونه وگوری . حضرت موسٰی اوهارون علیهما السلام چی هرکله دفرعون په شان جبار دخدایی دعوه کوونکی ته دهغه په دربار کی دحق دعوت ورسوی نو ده دمخالفانه بحث شروع اول د دوو داسی خبرو څخه وکړه دکومو تعلق چی دحضرت موسٰی ؑ د ذات سره وو ، لکه هوښیارمخالف چی په عام توگه سره کله داصل خبری په جواب قادرنه وی نو دمخاطب ذاتی کمزوری لټوی اوبیانوی یی چی دی څه شرمنده سی او په خلقو کی دده عزت کم سی ، دلته هم فرعون دوې خبری وکړی . اوله خو دا چی ته مو پاللی یی ، زمونږ په کورکی ځوان سوی ، مونږ پرتا احسانونه کړی دی ، ستاڅه مجال

دی چی زما په مخکی خبری کوی .

دوهمه خبره دا ده چی تا یو قبطی سړی بی وجهی قتل کړی دی کوم چی علاوه دظلم څخه حق ناشناسی او ناشکری هم ده چی په کوم قوم کی خوان سوی دهغه قوم سړی دی قتل کی . ددی په مقابله کی دحضرت موسیٰ ﵇ پیغمبرانه جواب ته وګوری چی اول خو په جواب کی یی دسوال ترتیب بدل کی یعنی دقبطی دقتل قصه کومه چی فرعون وروسته بیان کړی وه ، دهغه جواب مخکی رالی او دَ کور دپاللو داحسان ذکر کوم چی اول کړی وو دهغه جواب وروسته . په دی ترتیب بدلولو کی دا حکمت معلومیږی چی دقبطی په واقعه کی یوه خپله کمزوری خامخا واقع سوی وه . دنن صبا دمناظرو په طرز کی خو د داسی شیانو ذکر خلط ملط کول کیږی او دنورو خبرو طرف ته دتوجه ګرځولو کوشش کول کیږی ، مګر دالله ﷻ رسول دی ته اولیت ورکی او جواب یی هم فی الجمله دکمزوری په اعتراف سره وکی ، ددی یی هیڅکله پرواه ونه کړه چی مخالف خلق وو ایی چی ده دخپلی غلطی اقرار وکی او هار یی ومنی .

حضرت موسیٰ ﵇ ددی په جواب کی ددی خبری اعتراف خو وکی چی په دی قتل کی زما څخه غلطی او خطا وسوه . مګر ددی سره یی دا حقیقت هم واضح کی چی دا غلطی قصداً یو صحیح اقدام وو کوم چی اتفاقًا غلط انجام ته ورسیدی چی مقصد دقبطی پر اسرائیلی باندی دظلم کولو څخه منع کول وو او په دی قصد سره یی ده ته یو ګذار ورکی ، اتفاقًا دهغه څخه مړ سو . په دی وجه دا کار دخطاوالی باوجود زما په اصل معامله یعنی دنبوت په دعوی باندی څه اثر نه غورځوی . زه په دی غلطی باندی پوه سوم او دَقانونی ګرفت دبیری څخه دښار څخه ووتم . الله ﷻ بیا کرم وکی او په نبوت او رسالت یی سرفراز کړم .

چی فکر وسی نو هغه وخت ددښمن په مقابله کی دحضرت موسیٰ ﵇ سیده او صفا جواب دا وو چی قتل سوی قبطی یی واجب القتل ثابت کړی وای ، داسی الزامونه یی پرلګولی وای چی دی واجب القتل ثابت سوی وای ، یو بل سړی دده درواغجن کوونکی هم هلته موجودنه وو چی دتردید بیره ورڅخه کیده . اوکه دلته دحضرت موسیٰ ﵇ څخه ماسوا بل سړی وی نو بیابه یی جواب ددی څخه ماسوا نورهیڅ نه وو ، مګر هلته خو دالله ﷻ یو أولو العزم رسول دصدق مجسمه وه کوم چی حق اوصدق او دحقیقت اظهار یی خپله فتح ګڼله . ددښمن په ډك دربار کی یی دخپلی خطا اعتراف هم وکی اوپه دغه سره چی پرنبوت او رسالت کومه شبهه کیده دهغه جواب یی هم ورکی .

ددی څخه وروسته د اولی خبری دخانه پروری داحسان اچولو جواب طرف ته یی توجه وفرمایله ، نو ددی ظاهری احسان د اصل حقیقت طرف ته یی توجه وګرځوله چی لږ سوچ وکړه ، زه چیری او دَفرعون دربار چیری ؟ ستا په کور کی زما دپرورش کیدو په سبب چی فکر وکی نو دا حقیقت به ښکاره سی چی تادبنی اسرائیلو پر ټول قوم کوم ظلم کوی او د دوی بی ګناه معصوم هلکان به دی قتلول ، نوپه ظاهره خوستا ددی ظلم او ستم څخه دمحفوظ کیدو دپاره زما مور زه دریاب ته وغورځولم او تاسی په اتفاقی طور سره زما صندوق د دریاب څخه را ویستی په کور کی دی کښینبو وی او دا په حقیقت کی دالله ﷻ حکیمانه انتظام

او ستاسي دظلم غيبي سزا وه ، چي دكوم كوچني دخطري څخه دمحفوظ كيدو دپاره تاسي په زرګونو بچي قتل كړي وه ، قدرت دهغه بچي پرورش ستاسي په لاسو وكي اوس سوچ وكړه چي دا زما پرورش ستاځه احسان وو . ددي پيغمبرانه طرز دجواب خو دا اثر پر حاضرينو په طبعي او عقلي طور باندي كيدل وو ، چي دا بزرګ خو څه خبري جوړونكي نه دي ، درښتياوو څخه ماسوا نور هيڅ نه وايي . ددي څخه وروسته چي يي كله معجزي وليدي نو نور زيات تصديق يي وسو او كه څه هم اقرار يي ونه كي مګر هيبت خو دومره پر ولويدي چي داصرف دوه تنه دكوموسره چي شاته وروسته ، دريم مددګارنسته، دربارټول دده دي ، ښار او ملك ټول دده دي ، مګردا بيره پرده رالويدلي ده چي دادوه تنه به مونږ ددي خپل ملك او حكومت څخه وباسي دا دخدايي رعب او صدق او حق او رښتينوالي هيبت دي . دپيغمبرانو حضراتو مجادلي او مناظري هم دصدق او رښتينوالي او دمخاطب ددينې خير خواهي دجذبو څخه ډكي وي ، دغه په زړونو كي ځاى نيسي او دلوى څخه لوى سركښان تابع كوي .

قَالَ لِلْمَلَاِ حَوْلَهٗۤ اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ عَلِيْمٌ (۳۴) يُّرِيْدُ اَنْ يُّخْرِجَكُمْ مِّنْ

وي ويل خپل شاوخوا سردارانو ته چي دا خو څوک جادوګر دي پوه ، غواړي چي وباسي تاسي

اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهٖ ۖ فَمَاذَا تَاْمُرُوْنَ (۳۵) قَالُوْۤا اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَابْعَثْ فِي الْمَدَآئِنِ حٰشِرِيْنَ (۳۶)

ستاسي دملک څخه دخپل جادو په زور سره ، پس او تاسي څه حكم كوي؟ وي ويل مهلت وركړه ده ته او دده وروړته او وليږه په ښارونو كي را غونډونكي ،

يَاْتُوْكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيْمٍ (۳۷) فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِيْقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُوْمٍ (۳۸)

چي راولي تاته كوم چي لوى جادوګروى پوه ، بيا جمع سول جادوګران په وعده ديوې مقررې ورځي ،

وَّقِيْلَ لِلنَّاسِ هَلْ اَنْتُمْ مُّجْتَمِعُوْنَ (۳۹) لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ

او وي ويل خلقو ته آياتاسي به هم جمع سي ؟ شايد چي مونږ تابعداري وكړ دجادوګرو

اِنْ كَانُوْا هُمُ الْغٰلِبِيْنَ (۴۰) فَلَمَّا جَآءَ السَّحَرَةُ قَالُوْا لِفِرْعَوْنَ

كه دوى غلبه پيدا كي ، بيا چي هر كله را غلل جادوګران وي ويل فرعون ته ،

اَئِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغٰلِبِيْنَ (۴۱) قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ

چي ايا مونږ له به څه حق وي كه چيري مونږ غالب سو ؟ وي ويل خامخا او ستاسي به

إِذًا لَّمِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ ۝٤٢ قَالَ لَهُمْ مُّوْسٰٓى اَلْقُوْا مَآ اَنْتُمْ مُّلْقُوْنَ ۝٤٣

هغه وخت په مقربو کی یاست ، وې ویل دوی ته موسی ﵇ چی وغورځوی څه چی تاسی غورځوی ،

فَاَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوْا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ اِنَّا لَنَحْنُ

بیا وغورځول دوی خپلی رسۍ او لکړی او وې ویل دفرعون په اقبال سره فتح خاص

الْغٰلِبُوْنَ ۝٤٤ فَاَلْقٰى مُوْسٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَاْفِكُوْنَ ۝٤٥ ۖ

زمونږ ده ، بیا وغورځوله موسی ﵇ لکړه وروسته هغې تیرول کوم ماران چی دوی جوړ کری وو

فَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سٰجِدِيْنَ ۝٤٦ لا قَالُوْٓا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝٤٧ لا رَبِّ

وروسته پریوتل جادوگران په سجده ، وې ویل مونږ ومنی رب دمخلوقاتو ، کوم رب چی دی

مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ ۝٤٨ قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهٗ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ ۚ اِنَّهٗ

دموسی ﵇ اوهارون ﵇ ، وې ویل تاسی ومنی دی مخکې ددې څخه چی حکم وکړم تاسو ته ، خامخادا

لَكَبِيْرُكُمُ الَّذِيْ عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ ۚ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ۬ۚ لَاُقَطِّعَنَّ

ستاسو هغه مشر دی کوم چی تاسو ته جادو ښوولی دی وروسته اوس به پوه سی ، خامخا به پرېکړم

اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِّنْ خِلَافٍ وَّلَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِيْنَ ۝٤٩ ۚ

ستاسی لاسونه او دبل طرف پښی ، او په دار به کړم تاسی ټوله

قَالُوْا لَا ضَيْرَ ۡ اِنَّآ اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُوْنَ ۝٥٠ ۚ اِنَّا نَطْمَعُ اَنْ يَّغْفِرَ لَنَا

وې ویل هیڅ بیره نسته زمونږ خپل رب طرف ته بیرته تللل دی ، مونږ ذمع لرو چی وبخښی مونږ ته

رَبُّنَا خَطٰيٰنَآ اَنْ كُنَّآ اَوَّلَ الْمُؤْمِنِيْنَ ۝٥١ ع

رب زمونږ گناهونه زمونږ په دی وجه چی مونږ سو اول منونکی.

لنډتفسير: (دحضرت موسی ﵇ دا معجزی چی ظاهری سوی نو) فرعون درباریانو ته کوم چی دده خوا او شاته (ناست) وه وویل چی په دی کی څه شك نسته چی دی لوی ماهر جادو گر دی دده (اصل) مطلب يې دا

دي چي په (زور د) خپل جادو سره (په خپله مشر سي او) تاسي ستاسي دمځکي څخه وباسي (چي بغير دبل دمزاحمت څخه دخپل قوم سره رياست کوي) پس تاسي خلق څه مشوره را کوي ؟ درباريانو وويل چي ته ده او دده ورور ته (څه مهلت) ورکړه او (دَخپل ملك دحدونو) ښارونو ته (راغونډوونکي يعني) نوکران وليږه (حکم نامه ورکړه) چي هغوی (دَټولو ښارونو څخه) ټوله ماهران جادوګران (جمع کي) تاته حاضر کړي . غرض دا چي هغه جادو ګران په يوه معينه ورځ په خاص وخت جمع سول (دَمقرري ورځي څخه مراد ورځ د اختره او دَخاص وخت څخه مراد وخت دڅاښت دي لکه دسورة طٰهٰ په دريمه رکوع کي چي ذکر سوی دی يعني په دغه مقرر وخت ټول جمع سول او فرعون ته دجمع کيدو اطلاع ورکول سوه) او (دَفرعونږ دطرفه په طور دعام اعلان) خلقو ته دا اشتهار ورکول سو چي آياتاسي خلق (په فلاني موقع باندي دواقعي دليدو دپاره) جمع سي (يعني جمع کيږی به) چي که جادو ګر غالب راسي (لکه چي دغالب کيدو توقع يي ده) نومونږ به د دوی پرلاره باندي يو (يعني هغه لار پرکومه چي فرعون وو او نور يي هم په دي باندي ساتل غوښتل مطلب دا دی چي جمع سي اووګوري ، اميد دی چي جادو ګر به غالب وي نو زمونږ دخلقو دطريقي حقوالی به په دليل سره ثابت سي) بياچي کله هغه جادو ګران (دَفرعون په مخکي) را غلل نو فرعون ته يي وويل چي که چيري (په موسیٰ ؑ باندي) مونږ غالب سو نوآيا مونږ ته به څه لويه بدله (اوانعام) راکول سي فرعون وويل چي هو! (مالي انعام به هم لوی درته درکول سي) او (پر دي سربيره به درته دامرتبه درکول سي چي) تاسي به په دي صورت کي (زما) په مقربانو خلقوکي دا خل سی (غرض دا چي ددی خبرو اترو څخه وروسته عين دمقابلي موقعي ته راغلل ، او دَبل طرف څخه موسیٰ ؑ تشريف راوړی اومقابله شروع سوه اوساحرانو موسیٰ ؑ ته عرض وکی چي ته خپله لکړه مخکي غورځوی او که مونږ يې وغورځوو؟) موسیٰ (ؑ) دوی ته وفرمايل چي تاسي څه غورځول غواړي (په ميدان کي) ويې غورځوی پس دوی خپلي رسۍ او لکړی وغورځولي (کوم چي دجادو په اثر سره ماران معلوميدل) او ويې ويل چي دفرعون په نصب باندي قسم دی، بيشکه مونږ به غالب راځو ، بياموسیٰ (ؑ په حکم دخدای) خپله لکړه وغورځوله ، دغورځولو سره (اژدها جوړه سوه) د دوی ټول جوړ سوی شيان تيرول يي شروع کړل پس (چي دا يي وليدی) جادو ګران (داسي متاثره سول چي) ټول پر سجده پريوتل (او په چيغو سره) ويې ويل چي مونږ ايمان راوړی په رب دعالمينو باندي کوم چي دموسیٰ او هارون عليهما السلام هم رب دی فرعون (ډير وبيريدی چي هسي ~~نه~~ ټول رعيت مسلمانان سي نو يو مضمون يي جوړکی په صورت دعتاب يي ساحرانوته) وويل چي هو! تاسي ايمان راوړی په موسیٰ (ؑ) باندي بغير ددی چي زه تاسي ته اجازه درکړم خامخا (معلوميږی چي) دا (په جادو کي) ستاسي دټولو استاد دی کوم چي تاسي ته جادو ښوولی دی (اوتاسي دده شاګردان ياست ، په دي وجه تاسي پټ جوړکړی دی چي ته داسي وکړه مونږ به داسي وکو ، بيابه دغه ډول ګته او بايلل ظاهرکړو چي دقبطيانو څخه حکومت واخلو اوپه فارغه زړه سره په خپله حکومت کوو ، لکه دا قول دالله ﷻ . إِنَّ هَٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا ، پس اوس به) تاسي ته حقيقت معلوم سي (اوهغه دا دی چي) زه به ستاسي د طرفه

لاسونه او دبل طرف پښې پرېکړم او تاسې ټول به په دار کړم (چې نور عبرت درڅخه واخلي) دوی جواب ورکی چې هیڅ حرج نسته مونږ به خپل مالك ته ورسیږو (کوم ځای چې هر قسم امن اوراحت دی ، بیاپه داسې مرګ سره نقصان څه دی او) مونږ امید لرو چې زمونږ پروردګار به زمونږ خطاګانې معاف کړی ، په دی وجه چې مونږ (په دی موقع په حاضرینو کی) دټولو څخه اول ایمان راوړی (پس پردی دا شبهه نه سی کیدی چې د دوی څخه مخکې خو هم څینو ایمان راوړی وو لکه آسیه او مومنان دآلِ فرعون اوبنی اسرائیل)

معلومات اومسئلې: اَلْقُوا مَا اَنْتُمْ مُلْقُوْنَ • یعنی حضرت موسٰی ؑ جادوګرو ته وویل چې تاسې څه جادو ښوول غواړی ، هغه وښیاست . په دی باندی په سر سری نظر اچولو سره دا شبهه پیدا کیږی چې حضرت موسٰی ؑ دوی ته دجادو کولوحکم کوی لیکن چې لږسوچ پر وسې نو دا خبره واضحه کیږی چې دا دحضرت موسٰی ؑ دطرف څخه دجادو ښوولو حکم نه وو ، بلکی څه چې دوی کول دهغه باطلول مقصود وو ، لیکن دهغه باطلول بغیر دظاهرولو څخه ناممکن وو . په دی وجه دوی علیهم السلام دوی ته دظاهرولو حکم ورکی ، لکه چې یو زندیق ته وویل سی چې ته دخپلی زندیقی اوبی دینی دلیلونه پیش کړه چې زه یې باطلوالی ثابت کړم . ظاهره ده چې دی ته په کفر باندی رضامندی نه سی ویل کیدی .

بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ، دا کلمه دهغو جادوګرو دپاره پرمنزله دقسم ده کومه چې دجاهلیت په زمانه کی رائج وه . افسوس چې په مسلمانانو کی هم اوس داسې قسمونه رائج سوی دی کوم چې ددی څخه زیات ناکاره او قبیح دی ، مثلاً په بادشاه قسم ، ستاپه سرقسم ، ستاپه ږیره قسم یاستادپلارپه قبرقسم . داسې قسمونه اخستل شرعًا جائز نه دی ، بلکی ددی متعلق دا ویل به غلط نه وی چې دخدای په نوم په دروغ قسم اخستوکی چې کومه عظیمه ګناه ده ددی نومو رښتینی قسم هم په ګناه کی دهغه څخه کم نه دی (کما فی الروح)

قَالُوا لَا ضَيْرَ اِنَّا اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُوْنَ • یعنی کله چې فرعون جادوګرو ته پرایمان قبلولو دقتل او لاس اوپښو پرېکولو بیره ورکړه ، نو جادوګرو په ډیره بی پرواهی سره دا جواب ورکی چې ته څه کول غواړی وکړه زمونږ هیڅ نقصان نسته که مونږقتل هم سو نو خپل رب ته به ولاړ سو کوم ځای چې آرام اوآرام دی .

دلته دسوچ کولو خبره دا ده چې دا جادوګر کوم چې ټول عمر دجادوګری په کفر کی اخته وه اوپردی سربیره دفرعون دخدایی دعوه منونکی او دهغه عبادت کوونکی وو . دموسٰی ؑ معجزه چې یې ولیده نو دخپل ټول قوم څخه خلاف دفرعون په شان دظالم جابر بادشاه خلاف دایمان اعلان یې وکی ، دا یو حیرانوونکی شی وو ، مګر دلته خو صرف دایمان اعلان نه وو ، بلکی دایمان دهغه ژور رنګ ختلو مظاهره ده چې قیامت او آخرت ګویا د دوی په مخکې په نظر را غلل او دآخرت نعمتونه یې ولیدل چې دهغه په مقابله کی ددنیا دهری سزا او مصیبت څخه بی نیازه سول (فَاقْضِ مَا اَنْتَ قَاضٍ) یې وویل یعنی څه چې ستازړه غواړی وکړه مونږخو دایمان څخه راګرځیدونکی نه یو دا هم په حقیقت کی دحضرت موسٰی ؑ معجزه ده کومه چې دعَصَا اویدِ بیضاء دمعجزی څخه کمه نه ده . دغه ډول ډیر واقعات زمونږ دنبی کریم ﷺ په لاسو ظاهرسوی دی چې

په یوه دقیقه کی د اویا کالو په کافر کی داسی انقلاب راغی چی صرف مومن نه بلکی غازی جوړ سو او دشهید کیدو تمنا کول یی شروع کړل .

وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوْسٰٓى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِيْٓ اِنَّكُمْ مُّتَّبَعُوْنَ (٥٢) فَاَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَآئِنِ

اوحکم ولیږی مونږموسی ته چی دشپی وباسه زمابندګان چی په تاسوپسی درپسی کیږي بیا ولیږل فرعون ښاروںوته

حٰشِرِيْنَ ۚ (٥٣) اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيْلُوْنَ ۙ (٥٤) وَاِنَّهُمْ لَنَا

راغوندونکی ، دا خلق چی دی یو جماعت دی لږشان ، او د دوی همیشه مونږ ته ،

لَغَآئِظُوْنَ ۙ (٥٥) وَاِنَّا لَجَمِيْعٌ حٰذِرُوْنَ ؕ (٥٦) فَاَخْرَجْنٰهُمْ مِّنْ جَنّٰتٍ

غصه را ولی ، اومونږ تول د دوی خخه په بیره کي یُو ، بیا دباندی ویستل مونږ دوی دباغونو

وَّعُيُوْنٍ ۙ (٥٧) وَّكُنُوْزٍ وَّمَقَامٍ كَرِيْمٍ ۙ (٥٨) كَذٰلِكَ ؕ وَاَوْرَثْنٰهَا بَنِيْٓ

اوچینوخخه اودخزانو اوعمده کورونو خخه دغه ډول اومیراث ورکی مونږ دا شي بنی

اِسْرَآءِيْلَ ؕ (٥٩) فَاَتْبَعُوْهُمْ مُّشْرِقِيْنَ (٦٠) فَلَمَّا تَرَآءَ الْجَمْعٰنِ قَالَ

اسرائیلو ته . بیا ورپسی سو دلمر ختو په وخت کی ، بیاچی کله مقابل سول دواړه فوجونه وویل

اَصْحٰبُ مُوْسٰٓى اِنَّا لَمُدْرَكُوْنَ ۚ (٦١) قَالَ كَلَّآ ۚ اِنَّ مَعِيَ رَبِّيْ

ملګرو دموسی مونږ خو ونیول سو وویل هیڅکله نه ، زما سره زما رب دی ،

سَيَهْدِيْنِ (٦٢) فَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوْسٰٓى اَنِ اضْرِبْ بِّعَصَاكَ الْبَحْرَ ؕ

هغه به ماته لار ونبیی ، بیا حکم ولیږي مونږ موسی ته چی ووهه په خپله لکړه دریاب ،

فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيْمِ ۚ (٦٣) وَاَزْلَفْنَا ثَمَّ

بیا څیری سو دریاب نو سوه هره یوه ټکړه لکه لوی غر ، او ور سول مونږ دغه ځای ته

الْاٰخَرِيْنَ ۚ (٦٤) وَاَنْجَيْنَا مُوْسٰى وَمَنْ مَّعَهٗٓ اَجْمَعِيْنَ ۚ (٦٥) ثُمَّ

نور خلق ، اومحفوظ کی مونږ موسی ؑ اوڅوک چی ورسره وو تول ، بیا

أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ ۝ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم

دوب کړل مونږ هغه نور ، په دې شي کې نښانه ده ، او نه وو دیر خلق په دوی

مُّؤْمِنِينَ ۝ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٦٨﴾ ع

منونکي ، او ستاوب هغه دی زبردست رحم والا ،

(تفسیر) او (هرکله چې فرعون ته ددې واقعې څخه هم هدایت ونه سو او ده بني اسرائیل آزارول پرې نه ښوول نو) مونږ موسٰی (علیه السلام) ته حکم ولیږی چې زما (دا) بندګان (یعني بني اسرائیل) شپه په شپه (دمصر څخه دباندې) وباسه څه (او دفرعون دطرف څخه) ستاسې خلقو تعاقب به (هم) کول کیږي (چنانچې هغه دحکم موافق بني اسرائیل شپه په شپه دځان سره کړل ، سهار دا خبر مشهور سو نو) فرعون (دتعاقب دتدبیر کولو دپاره ځای پر ځای شاوخوا) ښارونو ته نوکران وزغلول (او دا یې ورته وویل) چې دا خلق (یعني بني اسرائیل زمونږ په نسبت لږ څه جماعت دی (د دوی دمقابلې څخه هیڅ مه بیریږئ) او دوی (په خپله کار روایي سره) مونږ دیر غصه کړي یو (هغه کار روایي دا ده چې پټ په چالاکۍ سره ورتل یاداچې زمونږ څخه یې کالي هم دعاریت په بهانه سره یوړه ، غرض دا چې زمونږ څخه یې احمقان جوړ کړل . او ولاړل ، خامخا ددې تدارک کول په کار دي) او مونږ ټول یو باوسله جماعت (اوباقاعده فوج) یوغرض داچې (په دوو څلورو ورځو کې کله چې اسباب او فوج سره برابر سو نو دلښکرسره دبني اسرائیلو په تعاقب کې ورتل او ددې څخه خبر نه وه چې اوس به واپسي مونږ ته نصیب نه سي نو په دې حساب سره ګویا) مونږ دوی دباغونو څخه او دچینو څخه اودخزانو څخه اوښائسته کورونو څخه دباندې ویستل (مونږ د دوی سره خو) داسې وکړل او د دوی څخه وروسته بني اسرائیل مو ددغومالکان جوړ کړل (دا جمله معترضه وه مخ ته قصه ده) غرض (چې یوه ورځ) دلمر ختو په وخت کې په دوی پسې روان سول (یعني نژدې ور ورسیدل ، هغه وخت بني اسرائیل په دریاب دقلزم دپورې وتو په فکر کې وه چې څه انتظام وکو ؟) بیاچې هرکله دواړه جماعتونه (یوبل ته دومره نژدې سول چې) یو بل یې ولیدل نو دموسٰی (علیه السلام) ملګرو (په بیره کې) وویل چې (ای موسٰی علیه السلام) بس مونږ د دوی په لاس ورغلو موسٰی (علیه السلام) وفرمایل چې هیڅکله داسې نه ده ځکه چې زمونږ ملګری زما پروردګار دی هغه به ماته اوس (ددریاب څخه دپورې وتلو) لار وښیي (ځکه چې موسٰی علیه السلام ته دروانیدوپه وخت کې دا ویل سوي وه چې په سمندرکې به وچه لارپیدا سي . فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَّا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَىٰ، که څه هم دلوړیدو کیفیت یې هغه وخت نه وو ښوولی پس موسٰی علیه السلام په دې وعده مطمئن وو اوبني اسرائیلو ته حال معلوم نه وو نو پریشانه وه) بیامونږ موسٰی (علیه السلام) ته حکم وکې چې په خپله لکړه دریاب ووهه چنانچې (ده په لکړه ووهی اوپه دې سره) هغه (دریاب) څیرې (حصې حصې) سو (یعني اوبه څوځایه یوې خوا بلې خواته لیرې سوې اوپه مینځ کې یې دیر سړکونه جوړ سول)

اوهره حصه دومره (لویه) وه لکه لوی غر (داخلق په دریاب باندی ښه په اطمینان سره پوری وتل) او مونږ بل فریق هم دی موقعی ته نږدی ورسوی (یعنی فرعون او فرعونیان هم دریاب ته نږدی ورسیدل او دتیری پیش ګویی مطابق: وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًا، دریاب ترهغه وخته پوری پردغه حال ولاړوو، په دی وجه خلاصی لاری یی غنیمت وګڼلی، مخ ته او شاته یی هیڅ سوچ ونه کی، ټول لښکر دریاب ته ورننوتی او دَخلورو طرفه او به پرراتولی سوی او د دوی کار یی تمام کی) او (انجام دقصی دا سو چی) مونږموسیٰ (عليه السلام) او دده ملګری ټول (دغرقیدو څخه) وساتل، بیانور (یعنی د دوی مخالفین مو) غرق کړل (او) په دی واقعه کی لوی عبرت دی (یعنی ددی قابله ده چی کفار دلیل په ونیسی چی مخالفت داحکامو اورسولانو دخدای دعذاب موجب دی اوچی په دی پوه سی اودَمخالفت څخه ځان وساتی) او (ددی باوجود) په دوی (کفارو دمکی) کی اکثره خلق ایمان نه راوړی او ستا رب لوی زبردست دی (که غوښتلی یی نوپه دنیاکی به یی دوی ته عذاب ورکړی وای لیکن) لوی مهربان (هم) دی (په دی وجه په خپل عام رحمت سره یی دعذاب مهلت مقرر کړی دی پس دعذاب دژر راتلو څخه بی فکره کیدل نه دی په کار)

معلومات اومسئلي : وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ ۚ په دی آیت کی په ظاهره دا وضاحت دی چی دفرعون دقوم څخه پاته سوی د املاك اوجائداد اودباغونو اوخزانو مالکان دفرعونیانو دغرقیدو څخه وروسته بنی اسرائیل جوړسوه . لیکن په دی کی یو تاریخی اشکال دا دی چی په خپله دقرآن ډیر آیتونه پردی شاهد دی چی دفرعونیانو دهلاکت څخه وروسته بنی اسرائیل مصر ته نه دی واپس سوی ، بلکی خپل اصلی وطن ارض مقدس دشام طرف ته روان سول ، هلته دوی ته دیوکافر قوم سره دجهاد کولو حکم وسو چی بنی اسرائیلو یی دمنلو څخه انکار وکی ، نو په دی وجه په طور دعذاب دوی په هغه ډاګ میدان کی په کوم کی چی بنی اسرایل موجود وه ، دجیل خانی په طور سره بند سول او دوی ددغه میدان څخه نه سوای وتلی . په دی حال کی څلویښت کاله تیرسول او دتیهه په دی میدان کی د دوی دواړه پیغمبران وفات سول . ددی څخه وروسته هم دتاریخ دکتابونو څخه دا نه ثابتیږی چی یو وخت دی بنی اسرائیل په اجتماعی او قوی صورت سره مصرته دا خل سوی وی چی دفرعونیانو پر جائداد اوخزانو د دوی قبضه سوی وی .

په تفسیر روح المعانی کی دسورة شعرآء ددی آیت لاندی ددی دوه جوابونه دتفسیر داامامانو حضرت حسن اوقتاده څخه نقل کړی دی . دحضرت حسن ارشاد دی چی په ذکر سوی آیت کی دبنی اسرائیلو دفرعونی پاته سوی جائداد دوارث کیدو ذکردی ، مګر دا هیڅ ځای ذکر نه دی چی دا واقعه به دفرعون دهلاکیدو څخه فوراً بعد وی . دوادی تیهه دواقعی اوڅلویښت پنځوس کاله وروسته هم که دوی مصرته دا خل سوی وای نو دآیت په مطلب کی څه فرق نه راځی ، پاته سوه دا خبره چی دتاریخ څخه د دوی اجتماعی دا خله مصرته ثابته نه ده ، نو دا اعتراض څکه قابل نظر نه دی چی دهغه زمانی تاریخ دیهودو اونصاراوو دلیکل سوو درواغو څخه ډك دی کوم چی په هیڅ شان د اعتماد قابل نه دی ، په دی وجه دقرآن په آیت کی دتاویل کولو ضرورت نسته .

حضرت قتاده فرمایی چی ددی واقعی متعلق څومره آیتونه چی په قرآن کریم کی په ډیرو سورتونو کی راغلی دی . مثلاً دسورة اعراف آیت ۱۲۸، ۱۲۷ او دسورة قصص آیت ۵ او دسورة دخان آیتونه ۲۵ تا ۲۸ اودسورة شعراء ذکرسوی آیت ۵۹ . ددی ټولو دظاهر څخه که څه هم ذهن دی طرف ته ځی چی بنی اسرایل خاص دهغو باغونو اوجائدادونو مالکان جوړسوی وه ، کوم چی دفرعون قوم په مصرکی پریښی وه چی ددی دپاره دبنی اسرائیلو دمصر طرف ته واپس کیدل ضروری دی ، لیکن ددی ټولو آیتونو په الفاظو کی ددی هم واضح گنجائش موجود دی چی مراد ددی څخه دا وی چی بنی اسرائیل یی دداسی باغونو اوخزانو وغیره مالکان جوړکړل . څنگه باغونه چی دفرعون دقوم سره وه . ددی دپاره دا ضروری نه ده چی دا دمصر مځکی ته په ورتللو حاصل سوی وی ، بلکی دشام په مځکه کی هم حاصلیدی سی .

او دَسورة اعراف په آیت کی د . اَلَّتِیْ بَارَکْنَا فِیْهَا، دالفاظو څخه په ظاهره دا معلومیږی چی دشام مځکه ورڅخه مراد ده ځکه چی دقرآن کریم په ډیرو آیتونو کی د، بَارَکْنَا، وغیره الفاظ دشام دمځکی دپاره راغلی دی ، په دی وجه دحضرت قتاده قول دا دی چی بی ضرورته دقرآن آیتونه په داسی محمل باندی محمول کول کوم چی دتاریخ عالم سره تکراو خوری صحیح نه دی .

لنډه دا ده چی که دواقعاتو څخه دا ثابته سی چی دفرعونیانو دهلاکیدو څخه وروسته یو وخت هم بنی اسرائیل په اجتماعی طورسره پرمصرقابض سوی نه وه نودحضرت قتاده دتفسیرمطابق په دی ټولو آیتونو کی دشام مځکه او دَهغه دباغونو او خزانو وارثان کیدل مراد اخستل کیږی . والله سبحانه وتعالی اعلم

قَالَ اَصْحَابُ مُوسَیٰٓ اِنَّا لَمُدْرَکُوْنَ قَالَ کَلَّا اِنَّ مَعِیَ رَبِّیْ سَیَهْدِیْنِ ° هغه وخت هرکله چی دفرعون لښکرکوم چی د دوی په تعاقب کی وه چی کله بالکل مخامخ راغی نودَبنی اسرائیلو ټول قوم چسغی کړی چی مونږ خو ونیول سو اوپه نیولو کی هیڅ شبهه اوشك نه وو ځکه چی دشاڅخه داجرار لښکر اومخ ته دریاب وو. دا صورت حال دحضرت موسیٰ ؑ څخه هم پټ نه وو، مگر هغه دغر په شان ثابت قدم دالله ﷻ په وعده باندی یقین کوونکی وو، هغه وخت هم ښه په زور سره وایی، کَلَّاً . هیڅکله داسی نه ده چی مونږ به ونیول سو اووجه دابنیی چی : اِنَّ مَعِیَ رَبِّیْ سَیَهْدِیْنِ، هغه گویا دبچ کیدو لارپه سترگوسره لیده . دغه شان بعینه واقعه دهجرت په وخت په غارِثور کی دپټیدو پر موقع نبی کریم ﷺ ته وړپیښه سوی وه چی دښمنان کوم چی د دوی په تعاقب کی وه، ددی غارخولی ته راغلل او ودریدل، که لږ کښته وگوری نو دوی به ووینی ، دغه وخت دصدیق اکبر ؓ سره بیره پیدا سوه ، نو دوی هم بعینه دا جواب ورکی : لَا تَحْزَنْ اِنَّ اللّٰہَ مَعَنَا، چی غم مه کوه الله ﷻ زمونږ سره دی . په دی دواړو واقعو کی یوه دا خبره دنظر قابله ده چی حضرت موسیٰ ؑ خپل قوم ته دتسلی ورکولو دپاره وویل اِنَّ مَعِیَ رَبِّیْ، زماسره زمارب دی ، اونبی کریم ﷺ په جواب کی ، مَعَنَاوفرمایل، چی زمونږ دواړو سره زمونږ رب دی . دا دامت محمدیه خصوصیت دی چی ددی امت افراد هم دخپل رسول ﷺ سره دالله ﷻ په ملگرتیا باندی سرفرازه دی . الحمدلله

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ اِبْرٰهِيْمَ ﴿٦٩﴾ اِذْ قَالَ لِاَبِيْهِ وَقَوْمِهٖ مَا تَعْبُدُوْنَ ﴿٧٠﴾ قَالُوْا نَعْبُدُ

اوواوروه دوی ته خبر دابراهیم ﷺ هرکله چی یی وویل خپل پلارته اودهغه قوم ته چی تاسی دڅه عبادت کوی؟ دوی وویل چی مونږعبادت کو

اَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عٰكِفِيْنَ ﴿٧١﴾ قَالَ هَلْ يَسْمَعُوْنَكُمْ اِذْ تَدْعُوْنَ ﴿٧٢﴾

دبتانو بیا تول ورځ دوی ته ناست یو ، وي ویل آیاستاسی خبره اوری کله چی یی تاسی رابولی ؟

اَوْ يَنْفَعُوْنَكُمْ اَوْ يَضُرُّوْنَ ﴿٧٣﴾ قَالُوْا بَلْ وَجَدْنَا اٰبَآءَنَا كَذٰلِكَ يَفْعَلُوْنَ ﴿٧٤﴾ قَالَ اَفَرَءَيْتُمْ

یاڅه نفع دررسولای سی یاضرر؟ وی ویل چی نا بله مونږ پیدا کړی دی خپل پلاران نیکونه چی داسی یی کول ، وي ویل آیا وینی

مَّا كُنْتُمْ تَعْبُدُوْنَ ﴿٧٥﴾ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمُ الْاَقْدَمُوْنَ ﴿٧٦﴾ فَاِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّيْٓ اِلَّا رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٧٧﴾

کومو ته چی تاسی عبادت کوی ، تاسی او ستاسی پلاران نیکونه مخکنې؟ پس هغه خو زمادښمنان دی مګر دمخلوقاتو رب

الَّذِيْ خَلَقَنِيْ فَهُوَ يَهْدِيْنِ ﴿٧٨﴾ وَالَّذِيْ هُوَ يُطْعِمُنِيْ وَيَسْقِيْنِ ﴿٧٩﴾ وَاِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِيْنِ ﴿٨٠﴾

چاچی زه پیدا کړم پس هغه ماته لاربنیی، اوهغه ماته خوراک راکوی ، او څښاک ، او کله چی زه ناجوړه سم نوهغه می جوړ وی ،

وَالَّذِيْ يُمِيْتُنِيْ ثُمَّ يُحْيِيْنِ ﴿٨١﴾ وَالَّذِيْٓ اَطْمَعُ اَنْ يَّغْفِرَ لِيْ خَطِيْٓئَتِيْ يَوْمَ الدِّيْنِ ﴿٨٢﴾ رَبِّ هَبْ لِيْ

اوهغه کوم چی مامړ کوی بیاماژوندی کوی اوهغه چی زما امید دی چی وبه بخښی زماګناهونه دانصاف په ورځ ای زماربه ! راکي

حُكْمًا وَّاَلْحِقْنِيْ بِالصّٰلِحِيْنَ ﴿٨٣﴾ وَاجْعَلْ لِّيْ لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْاٰخِرِيْنَ ﴿٨٤﴾ وَاجْعَلْنِيْ

کړی ماته حکم او پیوست کی مادنیکانو سره ، اوکړی زماربښتنی ذکر په راتلونکو کی جاری ، او کړی ما

مِنْ وَّرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيْمِ ﴿٨٥﴾ وَاغْفِرْ لِاَبِيْٓ اِنَّهٗ كَانَ مِنَ الضَّآلِّيْنَ ﴿٨٦﴾ وَلَا تُخْزِنِيْ يَوْمَ يُبْعَثُوْنَ ﴿٨٧﴾

دوارثانو دنعمت دباغونو څخه اومعاف کړی زماپلار بیشکه هغه وودبی لاری سرو څخه اومه رسوا کوی ماپه ورځ دبیاژوندی کیدو

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَّلَا بَنُوْنَ ﴿٨٨﴾ اِلَّا مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيْمٍ ﴿٨٩﴾ وَاُزْلِفَتِ

په کومه ورځ چی په کارنه راځی مال اونه اولاد ، مګرڅوک چی راغی الله ته په زړه صفا سره ، او نژدی به کړل سی ،

الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِيْنَ ﴿٩٠﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيْمُ لِلْغٰوِيْنَ ﴿٩١﴾ وَقِيْلَ لَهُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ تَعْبُدُوْنَ ﴿٩٢﴾

جنت متقیانوته، اوراښکاره به کړل سی دوږخ بی لاری سروته، او ورته به وویل سی کوم ځای دی هغه چی تاسی یی عبادت کوی

مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ هَلْ يَنْصُرُوْنَكُمْ اَوْ يَنْتَصِرُوْنَ ﴿٩٣﴾ فَكُبْكِبُوْا فِيْهَا هُمْ وَالْغَاوٗنَ ﴿٩٤﴾ وَجُنُوْدُ اِبْلِيْسَ اَجْمَعُوْنَ ﴿٩٥﴾

دالله تعالی څخه ماسوا آیاڅه مدد کولای سی ستاسی یابدله اخیستی سی ؟ پس نسکور وغورځوی په دی کی دوی

اوټول بی لاری سرو ته ، او د ابلیس لښکرو ټولو ته .

قَالُوْا وَهُمْ فِيْهَا يَخْتَصِمُوْنَ ﴿٩٦﴾ تَاللّٰهِ اِنْ كُنَّا لَفِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٩٧﴾ اِذْ

وبه وایی کله چی دوی هلته دیوبل سره جنګ کوی ، قسم دی په الله چی مونږ وو په ښکاره غلطی کی ، کله

نُسَوِّيْكُمْ بِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٩٨﴾ وَمَآ اَضَلَّنَآ اِلَّا الْمُجْرِمُوْنَ ﴿٩٩﴾ فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِيْنَ ﴿١٠٠﴾

چی مونږ تاسی برابرولاست درب دمخلوقاتو سره، اومونږ بی لاری کړو بس دی مجرمانو پس نسته څوک زمونږ سفارش کوونکی.

وَلَا صَدِيْقٍ حَمِيْمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٠٢﴾ اِنَّ فِيْ

اونه څوک دوست محبت کوونکی ، پس که سوه زمونږ دپاره واپسی نومونږ به سوپه ایماندارو کی ، په دی خبره کی

ذٰلِكَ لَاٰيَةً ؕ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿١٠٣﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ

نښانه ده او ډیر خلق په دوی کی نه دی منونکی ، او ستا رب هغه دی زبردست رحم والا.

لنډتفسیر: اوته ددی خلقو په مخکی دابراهیم (علیه السلام) قصه بیان کړه (چی دوی ته دشرك بدوالی په دلیلونو سره معلوم سی ، خاص دابراهیم علیه السلام په نقل کولو سره ، ځکه چی دا دعربو مشرکان ځان ته دابراهیم علیه السلام پر دین وایی او دغه قصه هغه وخت سوی وه) هرکله چی دوی خپل پلار ته او خپل قوم ته (کوم چی بت پرست وه) وویل چی دا تاسی دڅه (واهیاتو) شیانو عبادت کوی ، هغو وویل چی مونږ دبتانو عبادت کوو اومونږ دوی ته (عبادت ته یی) هم دغسی ناست یو . ابراهیم (علیه السلام) وفرمایل چی دوی ستاسی خبره اوری کله چی تاسی دوی (دَخپلو حاجتونو دعرض کولو په وخت کی) را بولی یا (تاسی چی کوم د دوی عبادت کوی نو آیا) دوی تاسی ته څه نفع رسولی سی یا (که تاسی د دوی عبادت پریږدی نوآیا) دوی تاسی ته څه ضرر رسولی سی (یعنی دخدایی دمستحق کیدو دپاره علم او کامل قدرت خو ضروری دی) هغه خلقو وویل چی نه (داخبره خونه ده چی دوی څه آوری یانفع اوضرر رسولی سی ، او د دوی دعبادت کولو دا وجه نه ده) بلکه مونږ خپل مشران په داسی کولو لیدلی دی (په دی وجه مونږ هم دغسی کوو) ابراهیم (علیه السلام) وفرمایل چی ښه نو تاسی د دوی (حالت په فکر سره) ولیدی هم دکوموچی تاسی عبادت کوی ، تاسی هم اوستاسی تیرو مشرانو هم چی دا (معبودان) زما (یعنی ستاسی دپاره) دضرر باعث دی (یعنی که د دوی عبادت وسی برابره خبره ده که نعوذ بالله زه یی وکړم یاتاسی یی وکی نو بغیر دضررڅخه یی بله نتیجه نسته) مګرهاا رب العٰلمین (داسی دی چی هغه دخپلو عبادت کوونکو دوست او دهغه عبادت سراسر نفع مندی دی) کوم چی زه (او دغه ډول تول) پیدا کړه بیاهغه ماته (زمادمصلحتونو طرف ته) رهنمایی کوی (یعنی عقل اوپوه راکوی په کوم سره چی نفع او ضرر پیژنم) اوکوم چی ماته خوراك چښاك راکوی اوکله چی زه ناجوړه سم (دکوم څخه وروسته چی شفا کیدل وی) نو هغه ماته شفا راکوی اوکوم چی ماته (پروخت باندی) مرګ راکوی بیا به (دَقیامت په ورځ) ماژوندی کوی اوکوم چی زماورڅخه دا امیدی چی زماخطاګانی به دقیامت په ورځ

معاف کی (دا ټول صفتونه یی په دی وجه بیان کړل چی دقوم دخدای ﷻ عبادت ته رغبت پیداسی ، بیایی دکمال صفتونه بیانول بیانول په غلبه دحضور سره یی حق تعالی ته مناجات شروع کی چی) ای زما پر وردګاره ! ماته حکمت (یعنی په جامعیت دعلم او عمل کی زیات کمال) را کی (ځکه چی نفس حکمت خو په وخت ددعاکی هم حاصل دی) او (په مرتبو دقرب کی) ما (داعلی درجی) نیکو خلقو سره شامل کړی (مراد ورڅخه عالی شان انبیاء علیهم السلام دی) او زماذکر په راتلونکو خلقو کی جاری وساتی (چی زما په طریقه روان وی او په دی کی ماته زیات ثواب راکول سی) اومادباغونو دنعمتونو دمستحقینوڅخه کړی او زماپلار (ته توفیق د ایمان ورکړی اوهغه) وبخښی چی هغه دګمراهو خلقو څخه دی اوپه کومه ورځ چی ټول بیاژوندی سی ، راپورته سی په هغه ورځ مامه رسواکوی (مخ ته یی ددغه ورځی دځینو هیبتناکو حالاتو هم ذکر وفرمایی چی قوم یی واوری او وبیرېږی یعنی هغه به داسی ورځ وی) په کومه ورځ چی (دَنجات دپاره) نه مال په کار راځی نه اولاد ، مګر البته (هغه به نجات پیداکی) کوم چی دالله خواته (دکفر او شرك څخه) پاك زړه راوړی او (په هغه ورځ به) دخدا ترسو (یعنی ایماندارو) دپاره به جنت نژدی سی (چی داووینی او دا ورته معلومه سی چی مونږ به دی ته ځو نوخوشحاله به وی) او ددغه ګمراهانو (یعنی کافرانو) دپاره به دوږخ مخامخ ښکاره سی (چی هغه وینی غمجن کیږی به چی مونږ به ورځو) او (په هغه ورځ) به دی (ګمراهانو) ته وویل سی چی هغه معبودان چیری ولاړل دکومو چی تاسی دخدای څخه ماسوا عبادت کوی آیا (دا وخت) هغه ستاسی مدد کولی سی یاخپل حفاظت کولی سی بیا (دابه ووایی) هغه (عبادت کوونکی) اوګمراه خلق او دابلیس لښکر ټول په جمع به دوږخ ته پړمخی واچول سی (پس هغه بتان او شیطانان به نه خپل ځان وساتی نه خپل عبادت کوونکی) هغه کفار به په دی دوږخ کی خبری کوی (هغو معبودانو ته به) ووایی چی په خدای قسم بیشکه مونږ په ښکاره ګمراهی کی وو کله چی مونږ تاسی (په عبادت کی) درب العٰلمین سره برابرولاست اومونږ خو بس دی لویو مجرمانو (کوم چی دګمراهی بانیان وو) ګمراه کړو پس (اوس) نه زمونږ څوك سفارشی سته (چی آزادی را کړی) او نه څوك مخلص دوست (چی خالی زړه راباندی وسوزی) پس څه به ښه وای که مونږ ته (په دنیاکی) بیاواپسی وای چی مونږ مسلمانان سوی وای (تردی ځای پوری دابراهیم ؑ تقریر وسو ، مخ ته دالله ﷻ ارشاد دی چی) بیشکه په دی واقعه (په مناظره ابراهیمی او دارنګه په واقعه دقیامت) کی (هم دحق دطالبانو او انجام ته دنظر کوونکو دپاره) یو عبرت دی (چی دمناظری په مضامینوکی فکر وکی ، دتوحید اعتقاد وکی او دَقیامت دواقعاتو څخه وبیرېږی او ایمان راوړی) او (باوجود ددی) په دوی (مشرکانو دمکی) کی اکثره خلق ایمان نه راوړی ، بیشکه ستارب لوی زبردست رحمت والادی (چی عذاب ورکولی سی ، مګر مهلت یی ورکړی دی)

(معلومات اومسئلي : ترقیامته پوری په انسانانوکي د ذکر خیر ساتلو دعا)

وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْاٰخِرِينَ " په دی آیت مبارك کی د ، لِسَان، څخه مراد ذکردی ، اود ،لِیْ، لام دنفع دپاره دی . دآیت معنیٰ دا سوه چی ای خدایه ! ماته داسی ښه طریقی اوښه نښانی را کړی دکومو چی نور

خلق ترقیامته پوری پیروی کوی او ماپه ذکر خیر اوښکلی صفت سره یاد وی (ابن کثیر، روح المعانی) الله ﷻ دحضرت ابراهیم ؑ دعا قبوله کړه . یهود، نصارا اودَمکی ترمشرکانو پوری دملت ابراهیمی سره محبت اوالفت ساتی او دَخپلو ځانونو ده طرف ته نسبت کوی ، که څه هم دهغوی طریقه دملت ابراهیمی څخه خلاف دکفر او شرك ده مګر هغوی دعوٰی دا کوی چی مونږ پر ملت ابراهیمی باندی یو او امت محمدی خو په حقه باندی پرملت ابراهیمی دکیدو دخپل ځان دپاره باعث دفخر ګنی .

(دمرتبي محبت مذموم مګرپه ځوشرطونو سره جائز دی)

دمرتبی محبت یعنی چی خلق یی عزت کوی اوصفتونه یی کوی ، ددی خواهش شرعًامذموم دی ، قرآن کریم دآخرت نعمتونه دمرتبی دمحبت په پرېښوولو باندی موقوف ګرځولی دی ، قال الله تعالی . تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَايُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْاَرْضِ وَلَافَسَادًا، دلته په آیت: وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ، کی دحضرت ابراهیم ؑ دا دعا چی په راتلونکو نسلونو کی زما ثناصفت کیږی ، په ظاهره دمرتبی په محبت کی دا خل معلومیږی . لیکن دآیت پرالفاظو چی فکر وسی نو معلومیږی چی ددی دعا اصل مقصد دمرتبی محبت نه دی ، بلکی دالله ﷻ څخه ددی دعا ده چی ددا سی نیکو عملونو توفیق راکی کوم چی زما دآخرت اسباب جوړ سی او په لیدو یی دنورو خلقو هم نیکو عملونو ته رغبت پیداکیږی او زماڅخه وروسته هم خلق په نیکو عملونو کی زماپیروی کوی . ددی خلاصه دا ده چی په دی سره څه دمرتبی فائده حاصلول مقصودنه دی ، کوم ته چی دمرتبی محبت وویل سی . په قرآن اواحادیثوکی چی کوم ځای دمرتبی طلب ممنوع اومذموم مقرر سوی دی ، دهغه مراد دغه دنیوی مرتبه او ددی څخه دنیوی نفع حاصلول دی .

امام ترمذی او نسایی دحضرت کعب بن مالك ؓ څخه روایت بیان کړی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی دوه کوچنی شرمښان چی دبزو پرکنډك ور ایله سی نو هغه به دبزو کنډك ته دومره نقصان ونه رسوی څومره چی دوه خصلتونه دانسان دین ته نقصان رسوی ، یو دَمال محبت، دوهم دخپل عزت او مرتبی طلب (طبرانی د ابی سعید خدری ؓ څخه او بزار د ابی هریره ؓ څخه روایت کړی دی)

او دَحضرت ابن عباس ؓ څخه په ضعیف سند سره دا روایت دیلمی نقل کړی دی چی دمرتبی او صفت محبت انسان ړوند کوڼ کی . ددی ټولو روایتونو څخه مراد دهغه مرتبی اوصفت محبت دی کوم چی ددنیوی مقصدونو دپاره وی یادکوم په خاطر چی په دین کی دڅه سستی یاڅه ګناه کولو مرتکب سی . او کله چی دا صورت نه وی نو دَمرتبی طلب مذموم نه دی ، په حدیث کی په خپله دنبی کریم ﷺ څخه دا دعا نقل ده . اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِيْ فِيْ عَيْنِيْ صَغِيْرًا وَفِيْ اَعْيُنِ النَّاسِ كَبِيْرًا ، یعنی یاالله! ماخپله په خپل نظرکی خو کوچنی او حقیر جوړ کی او دخلقو په نظر کی می لوی جوړکی . دلته هم دخلقو په نظر کی دلوی جوړولو مقصد دا دی چی خلق په نیکو کارونو کی زما پیروی وکی .

په دی وجه امام مالك ؒ فرمایی چی کوم سړی په واقع کی نیك او صالح وی دخلقو په نظرکی دنیك جوړیدو دپاره ریاکاری نه کوی ، دده دپاره دخلقو دطرف څخه دثنا او صفت محبت څه بد نه دی .

ابن عربی ؒ فرمایی چی دذکر سوی آیت څخه ثابته سوه چی په کوم نیك عمل کولو سره په خلقو کی صفت کیږی ، دهغه نیك عمل طلب او خواهش جائز دی ، او امام غزالی ؒ فرمایی چی په دنیاکی دعزت او مرتبی محبت په درو شرطونو سره جائز دی . اول دا چی ددی څخه مقصود خپل ځان لوی او دده په مقابله کی بل کوچنی یاسپك ګڼل نه وی ، بلکی دآخرت دفائدی دپاره وی چی خلق زمامعتقد سی او په نیکو عملونو کی زما تابعداری وکی . دوهم دا چی د درواغو ثناخوانی یی مقصود نه وی چی کوم صفت په ده کی نه وی او دَخلقو څخه دهغه خواهش لری چی په هغه صفت سره دده تعریف وسی . دریم داچی ددی دحاصلولو دپاره دځه ګناه کولو یاپه دین کی دسستی کولو مرتکب نه سی .

(دمشرکانو دپاره دمغفرت دعا جائز نه ده)

وَاغْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ ، دقرآن مجید ددی فرمان څخه وروسته چی . مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ، اوس دیوه سړی دپاره دچاچی پرکفر باندی مړ کیدل یقینی وی ، داستغفار او دبخښنی دعا کول جائز نه دی حرام دی ، ځکه چی دآیت مبارك ترجمه دا ده چی دیونبی اوایماندار دپاره داقطعاًجائزنه دی چی دمشرکانو دپاره بخښنه وغواړی خواه که هغه دده قریب او نژدی خپلوان ولی نه وی هرکله چی دهغه دوږخی کیدل بالکل واضح سوی وی .

(یوسوال او دهغه جواب)

اوس دلته داسوال پیدا کیږی چی ددی نهی اومنع څخه وروسته بیاحضرت ابراهیم ؑ دخپل مشرك پلار دپاره ولی دمغفرت دعاوغوښتله؟ ددې جواب په خپله الله رب العزت په قرآن مجید کی ورکی چی . وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ (توبه ۱۱۴)

دجواب خلاصه دا ده چی حضرت ابراهیم ؑ دخپل پلار دپاره دهغه په ژوندکی استغفار په دی نیت اوخیال سره کړی وو چی الله رب العزت ده ته دایمان راوړلو توفیق ورکی دکوم څخه وروسته چی مغفرت یقینی دی یادَحضرت ابراهیم ؑ دا خیال وو چی زما پلار په پټه باندی ایمان راوړی دی که څه هم اظهار او اعلان یی نه وو کړی ، لیکن هرکله چی حضرت ابراهیم ؑ ته معلومه سوه چی زماپلار خو پرکفر مړ دی نودوی دخپلی پوره بیزاری او براء ت اظهار وفرمایی .

فائده: ددی خبری تحقیق چی حضرت ابراهیم ؑ ته دخپل پلار شرك اوکفر دپلار په ژوندکی معلوم سوی وو او که دمرګ څخه وروسته یادقیامت په ورځ به وی ، ددی پوره تفصیل په سورة توبه کی ذکر دی .

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ، یعنی دقیامت په هغه ورځ په کومه ورځ چی نه به مال چاته څه فائده ورکی ، نه نارینه اولاد بغیر دهغه سړی څخه کوم چی الله ﷻ ته په قلب سلیم سره ورسی .

ددی آیت په تفسیرکی ځینو حضراتو استثناء ، استثناء منقطع ګڼلی ده او تفسیریی داسی کړی دی چی په دغه ورځ به چاته نه دده مال په کار ورسی نه اولاد . البته په کار به ورځی خو صرف خپل زړه سلیم په کوم

کی چی شرك اوكفر نه وی ، او ددی جملی مثال به داسی وی ، لکه چی څوك دزید متعلق دچا څخه پوښتنه وکی چی آیا دزید سره مال او اولاد هم دی ؟ هغه ددی په جواب کی ووایی چی دهغه مال او اولاد خو دهغه قلب سلیم دی ، چی ددی مطلب دا وی چی مال او اولاد خوهیڅ نسته ، مګر ددی ټولو په بدله کی دده سره خپل قلب سلیم موجوددی. ددی آیت دمضمون خلاصه په دی تفسیرکی داده چی مال یااولادخوپه دغه ورځ هیڅ نه په کاریږی، په کاربه صرف ایمان اونیك عمل راځی، کوم چی یی په قلبِ سلیم سره تعبیر کړی دی.

او مشهور تفسیر د اکثرو مفسرینو په نزد دا دی چی استثناء متصله ده اومعنٰی دا ده چی مال او اولاد به دقیامت په ورځ دهیچا په کار ورنه سی ، بغیر دهغه سړی څخه دچاچی زړه سلیم دی یعنی هغه مومن دی. ددی مطلب دا سو چی دا ټول شیان په قیامت کی هم فائده مند او نفع مند کیدای سی ، مګر صرف دمومن دپاره به نفع مندوی ، کافر ته به هیڅ نفع ورنه کی ، دلته یوه خبره دا دنظر قابله ده چی دلته قرآن کریم، وَلَا بَنُوْنَ، فرمایی چی معنٰی یی نارینه اولاد دی . دعام او لاد ذکر یی غالبًا ځکه نه دی کړی چی په سختی کی دکار راتلو توقع په دنیا کی هم دنارینه اولاد یعنی هلکانو څخه کیدای سی . د انجونو څخه په سختی کی دامداد ورکولو خو دلته هم احتمال شاذ او نادر وی . په دی وجه یی په قیامت کی په خاص طور سره دهلکانو دغیر نافع کیدو ذکر وکی ، دکومو څخه چی په دنیاکی دنفع توقیع کیدای سی .

بله خبره دا ده چی دقلب سلیم لفظی معنٰی تندرست زړه دی . ابن عباس ﷛ فرمایی چی ددی څخه مراد هغه زړه دی کوم چی دکلمه توحید شاهدی ورکی اودَشرك څخه پاك وی . دا مضمون دمجاهد ، حسن بصری، سعید بن مسیب څخه په مختلفو عنوانونو سره نقل دی . سعید بن مسیب فرمایی چی تندرست زړه صرف دمومن کیدای سی ، دکافر زړه بیمار وی ، لکه چی دقرآن ارشاد دی ، فِیْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ.

(مال او اولاد اوخانداني تعلقات په آخرت کي هم په شرط دايمان نفع رسولي سي)

دذکر سوی آیت دمشهور تفسیر مطابق معلومه سوه چی دانسان مال دقیامت په ورځ هم دده په کار ورتلی سی ، په دی شرط چی هغه مسلمان وی . ددی صورت دا دی چی کوم سړی په دنیاکی خپل مال دالله ﷻ په لاره اوپه نیکو کارونوکی خرڅ کړی وی یاڅه صدقه جاریه یی پرې ایښی وی، که دده خاتمه پرایمان باندی وسوه ، په محشر کی دمومنانوپه فهرست کی داخل سو، نودلته دخرڅ کړی مال اوصدقه جاریه ثواب به ده ته په میدان دحشر اومیزان دحساب کی هم په کار ورځی اوکه داسړی مسلمان نه وی یاخدای مه که دمرګ څخه مخکی دایمان څخه ووزی نو اوس به په دنیاکی کړی هیڅ نیك عمل دده په کار ورنه سی اود اولاد هم دا معامله ده چی که دا سړی مسلمان وی نوپه آخرت کی هم ده ته اولاد فائده رسولی سی ، په دی شان چی دده څخه وروسته دده اولاد دده دپاره دمغفرت دعا کوی یا ورته ثواب رسوی او داسی هم چی ده د اولاد دنیك جوړولو کوشش کړی وو، په دی وجه د دوی دنیك عمل ثواب ده ته هم خود بخوده رسیږی اوپه عملنامه کی یی لیکل کیږی او داسی هم چی اولاد په محشرکی دده شفاعت وکی ، ویی بخښی، لکه چی په څینو روایتونو دحدیث کی داسی شفاعت کول او دهغه قبلیدل ثابت دی . خصوصًا دنابالغ اولاد . دغه

ډول به اولاد ته دمور او پلار څخه هم په آخرت کی په شرط د ایمان دا نفع رسیږی ، چی که دی مسلمان وی، مګر دده نیك عملونه دمور او پلار درجی ته نه رسیږی ، نو الله ﷻ دده دمور او پلار په رعایت سره به دی هم هغه لوړ مقام ته ورسوی ، کوم چی دده دپلار او نیکه مقام دی . په قرآن کریم کی ددی وضاحت داسی ذکردی : وَاَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّیَّتَهُمْ، یعنی مونږ به ووینو دخپلو نیکو بندګانو سره د دوی اولاد هم ، ددی آیت د ذکر سوی مشهور تفسیر څخه معلومه سوه چی په قرآن او حدیث کی چی کوم ځای دا ذکردی چی په قیامت کی به خاندانی تعلق څه په کار نه ورځی ، ددی څخه مراد دا دی چی غیر مومن ته به په کار نه ورځی ، تردی چی دپیغمبر اولاد اوبی بی هم که مومنان نه وی نو د دوی دپیغمبری څخه به په قیامت کی هغوی ته هیڅ فائده ونه رسیږی ، لکه دحضرت نوح ؑ زوی او دحضرت لوط ؑ ښځه او دحضرت ابراهیم ؑ پلار . دقرآن کریم دآیت : فَاِذَا نُفِخَ فِی الصُّوْرِ فَلَاۤ اَنْسَابَ بَیْنَهُمْ، او: یَوْمَ یَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخِیْهِ وَاُمِّهٖ وَاَبِیْهِ، او: لَا یَجْزِیْ وَالِدٌ عَنْ وَّلَدِهٖ ، ددی ټولو آیتونو دا مطلب کیدای سی . والله تعالی اعلم

كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوْحِ ۣ الْمُرْسَلِیْنَ ﴿١٠٥﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوْهُمْ نُوْحٌ اَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿١٠٦﴾ اِنِّیْ لَكُمْ

دروغجن کړل قوم دنوح ؑ پیغمبران ، هرکله چی دوی ته د دوی ورور نوح ؑ وویل آیا تاسی نه بیریږئ ؟ زه تاسی

رَسُوْلٌ اَمِیْنٌ ﴿١٠٧﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِیْعُوْنِ ﴿١٠٨﴾ وَمَاۤ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَیْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِیَ

دپاره پیغمبریم امانتدار پس وبیریږئ دالله څخه اوزماخبره ومنی اونه غوارم زه ستاسی څخه په دی څه بدله زمابدله

اِلَّا عَلٰی رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِیْعُوْنِ ﴿١١٠﴾ قَالُوْۤا اَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْاَرْذَلُوْنَ ﴿١١١﴾

په هغه پروردګار دعالم ده ، پس وبیریږئ دالله څخه اوزماخبره ومنی ، وې ویل آیامونږ تا ومنو؟ اوستاملګری دی کمینه خلق

قَالَ وَمَا عِلْمِیْ بِمَا كَانُوْا یَعْمَلُوْنَ ﴿١١٢﴾ اِنْ حِسَابُهُمْ اِلَّا عَلٰی رَبِّیْ لَوْ تَشْعُرُوْنَ ﴿١١٣﴾ وَ

وې ویل زما هیڅ علم نسته په هغه چی دوی یی کوی ددوی دحساب پوښتنه کول زمادرب کاردی که تاسی پوهیږئ ،

مَاۤ اَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِیْنَ ﴿١١٤﴾ اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِیْرٌ مُّبِیْنٌ ﴿١١٥﴾ قَالُوْا لَئِنْ

اوزه نه یم شړونکی ایماندارو لره ، زه خو بس دغه بیرونکی یم ښکاره ، وې ویل که ته

لَّمْ تَنْتَهِ یٰنُوْحُ لَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْمَرْجُوْمِیْنَ ﴿١١٦﴾ قَالَ رَبِّ اِنَّ قَوْمِیْ كَذَّبُوْنِ ﴿١١٧﴾

منع نه سوې ای نوح ؑ نو خامخا به ته سنګسار کړل سې ، وې ویل ای ربه زما قوم خو زه دروغجن کړم

فَافْتَحْ بَیْنِیْ وَبَیْنَهُمْ فَتْحًا وَّنَجِّنِیْ وَمَنْ مَّعِیَ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ ﴿١١٨﴾ فَاَنْجَیْنٰهُ

پس فیصله وکړی زما او د دوی په مینځ کی فیصله او محفوظ کړی ما او څوک چی زما سره دی ایماندار بس وساتی

وَمَنْ مَّعَهٗ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُوْنِ ﴿۱۱۹﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبٰقِيْنَ ﴿۱۲۰﴾

مونږ ده لره او څوک چې دده سره وو، په ډک کشتۍ کې، بیا ډوب کړل مونږ د دوی څخه وروسته باقي پاته سوي.

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ۭ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۱۲۱﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿۱۲۲﴾

خامخا په دې خبره کې نښانه ده، او په دوی کې ډیر خلق نه دي منونکي او بیشکه ستا رب دی زبردست رحم والا.

لنډتفسیر: قوم د نوح عليه السلام پیغمبران دروغجن کړل (ځکه چې د یو پیغمبر په دروغجن کولو سره د ټولو پیغمبرانو دروغجن کول لازمیږي) هرکله چې دوی ته د دوی د برادرۍ ورور نوح (عليه السلام) وویل چې آیا تاسي (د خدای څخه) نه بیریږئ؟ زه ستاسي امانتدار پیغمبر یم (چې بعینه د خدای ﷻ پیغام در ته بې د څه کمۍ او زیاتوب رسوم) پس (د دې مقتضی دا ده چې) تاسي خلق د الله ﷻ څخه وبیریږئ او زما خبره ومنئ او (دا رنګه) زه ستاسي څخه څه (دنیوي) صله (هم) نه غواړم، زما بدله خو بس د الله ﷻ پر ذمه ده پس (زما د دې بې غرضۍ مقتضی هم دا ده چې) تاسي د الله ﷻ څخه وبیریږئ او زما خبره ومنئ، هغو خلقو وویل چې آیا مونږ تا ومنو حال دا دی چې رذیلان خلق ستا سره ملګري سوي دي (د کومو په ملګرتیا سره چې شریفانو ته شرم ورځي او اکثره د داسي کم حوصلې خلقو مقصد د چا سره په ملګرۍ کیدو څه مال یا مرتبه حاصلول دي د دوی د ایمان دعوی هم قابل اعتبار نه ده) نوح (عليه السلام) وویل چې د دوی د (کاسبانه) کار سره زما څه تعلق دی (خواه که شریفان وي او که رذیلان، په دین کې دا تفاوت هیڅ اثر نه کوي، پاته سو دا احتمال چې د دوی ایمان په زړه سره نه دی پس په دې سره) د دوی حساب او کتاب اخستل د خدای کار دی، څه به ښه وای که تاسي په دې پوهیدئ او (رذالت پیشه خلق چې د خپل ایمان راوړلو څخه مانع مقرر کوئ او اشارتًا د دې څخه دا درخواست معلومیږي چې زه دوی د خپل ځان څخه لیري کړم نو) زه د ایماندارو لیري کوونکی نه یم (خواه که تاسي ایمان راوړئ او که نه راوړئ زما هیڅ ضرر نسته ځکه چې) زه خو صرف خو په صاف طور سره یو بیرونکی یم (او په تبلیغ سره زما منصبي فرض پوره کیږي، مخ ته خپله نفع او نقصان تاسي خلق وګورئ) هغوی خلقو وویل چې که ته (د دې خبرو آوریدو څخه) ای نوح عليه السلام منع نه سوې نو خامخا به سنګسار سې (غرض دا چې کله ډیر کلونه په دې شان سره تیر سول نو) نوح (عليه السلام) دعا وکړه چې ای زما پروردګاره! زما قوم زه (پر مخ) دروغجن کړم، پس ته زما او د دوی په مینځ کې یو (عملي) فیصله وکې (یعني دوی هلاک کړې) او ما ته او کوم ایماندار چې زما سره دي دوی ته (د دې هلاکت څخه) نجات راکې نو مونږ (دده دعا قبوله کړه او) دی او څوک چې دده سره په ډکه کښتۍ کې (سپاره) وه دوی ته مونجات ورکی، بیا د دې څخه وروسته مونږ باقي خلق غرق کړل، په دې (واقعه) کې (هم) لوی عبرت دی او (سره د دې) په دوی (کفارو د مکې) کې اکثره خلق ایمان نه راوړي، بیشکه ستا رب زبردست (او) مهربانه دی (چې سره د دې چې پر عذاب ورکولو قادر دی بیا یې هم دوی ته مهلت ورکړی دی)

(معلومات او مسئلي: پر عبادتونو د اجرت اخستلو حکم)

وَمَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ ددی آیت څخه معلومیږی چی پر تعلیم او تبلیغ اجرت (مزدوری) اخستل صحیح نه دی ، په دی وجه سلفو صالحینو اجرت اخستلو ته حرام ویلی دی لیکن وروستنیو عالمانو دا په حالت د مجبوری کی جائز ګنلی دی ، ددی پوره تفصیل تر آیت . لَا تَشْتَرُوْا بِاٰيٰتِیْ ثَمَنًا، لاندی بیان سوی دی .

فائده: دلته د: فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ، آیت دوه واره د تاکید دپاره او ددې ښوونی دپاره راوړل سوي دی چی د رسول د اطاعت او د خدای ﷻ څخه د بیری دپاره صرف د رسول امانت ، دیانت یا صرف پر تبلیغ او تعلیم باندی اُجرت نه طلب کول کافی وو ، لیکن په کوم رسول کی چی دا ټول صفتونه موجود سی ، د هغه اطاعت او د هغه د خدای ﷻ څخه بیریدل خو نور هم زیات لازمی سوه .

(شرافت او رذالت په عملونو او په اخلاقو دی نه دا چي په خاندان او دبدبې سره)

قَالُوْا اَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْاَرْذَلُوْنَ قَالَ وَمَا عِلْمِیْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ، په دی آیت کی اول د مشرکانو دا قول نقل کړی دی چی دوی په حضرت نوح ؑ باندی د ایمان راوړلو څخه د انکار وجه دا بیان کړه چی ستا منونکی ټول رذیلان خلق دی ، مونږ عزت مند شریفان د دوی سره څنګه یوځای کیدای سو؟ حضرت نوح ؑ په جواب کی وفرمایل چی ماته د دوی د عملونو حال معلوم نه دی . په دی کی یی اشاره وکړه چی تاسی خلق کوم خاندانی شرافت یامال او دولت ، عزت او مرتبی د شرافت بنیاد ګنی دا غلطه ده ، بلکی مدار د عزت او ذلت یا شرافت او رذالت په اصل کی پر عملونو او اخلاقو باندی دی ، تاسی چی پر چا دا حکم لګوی چی دا ټول رذیلان دی ، دا ستا جهالت دی ، ځکه چی مونږ د هر سړی د عملونو او اخلاقو د حقیقت څخه خبر نه یو په دی وجه مونږ څه فیصله نه سو کولای چی په حقیقت کی څوك رذیل دی او څوك شریف دی (قرطبی)

كَذَّبَتْ عَادُ ِۨ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿١٢٣﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوْهُمْ هُوْدٌ اَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿١٢٤﴾ اِنِّیْ لَكُمْ

دروا غجن کړل عاد یانو پیغمبران ، هر کله چی وویل دوی ته ورور د دوی هود ؑ آیا تاسی نه بیریږي ؟ زه تاسی ته

رَسُوْلٌ اَمِيْنٌ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ ﴿١٢٦﴾ وَمَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِیَ

پیغام راوړونکی امانتداریم پس وبیریږي د الله څخه او زما خبره ومنی او زه نه غواړم تاسی څخه په دی څه بدله زما بدله

اِلَّا عَلٰی رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٢٧﴾ اَتَبْنُوْنَ بِكُلِّ رِيْعٍ اٰيَةً تَعْبَثُوْنَ ﴿١٢٨﴾ وَتَتَّخِذُوْنَ

په مالک د جهان باندی ده ، آیا جوړ وی په هره لوړه مځکه یوه نښانه د لوبو دپاره او جوړ وی .

مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُوْنَ ﴿١٢٩﴾ وَاِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِيْنَ ﴿١٣٠﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ ﴿١٣١﴾ وَاتَّقُوا

محلونه شاید تاسی به همیشه وسیږي ؟ او کله چی حمله کوی نو حمله کوی په ظلم سره ، نو د الله تعالی څخه

وبیریږي او زما خبره ومنی ، او بیریږي

الَّذِيٓ اَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُوْنَ (١٣٢) اَمَدَّكُمْ بِاَنْعَامٍ وَّبَنِيْنَ (١٣٣) وَجَنّٰتٍ

دهغه چاڅخه چې دریې کړل تاسې ته هغه شیان چې تاسې پیژنئ ، دریې کړل تاسې ته حیوانان او اولاد او باغونه

وَّعُيُوْنٍ (١٣٤) اِنِّيٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ (١٣٥) قَالُوْا سَوَآءٌ

اوچینې ، زه بیریږم په تاسې دیوې لوې ورځې دآفت څخه ، وې ویل برابره ده

عَلَيْنَآ اَوَعَظْتَ اَمْ لَمْ تَكُنْ مِّنَ الْوٰعِظِيْنَ (١٣٦) اِنْ هٰذَآ اِلَّا خُلُقُ

مونږ ته که ته نصیحت کوې اوکه نه کیږې ته نصیحت کوونکی ، نورې هیڅ نه دې داخبرې مګرعادت دې

الْاَوَّلِيْنَ (١٣٧) وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِيْنَ (١٣٨) فَكَذَّبُوْهُ فَاَهْلَكْنٰهُمْ اِنَّ فِيْ

دمخکې خلقو ، او په مونږ آفت نه دې راتلونکی ، نو هغه یې دروا غجن کې نو مونږ هغه هلا کړل ، په

ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ (١٣٩) وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ (١٤٠)

دې خبره کې نښانه ده او په دوې کې ډیر خلق نه دې منونکې ، او بیشکه ستا رب هغه زبردست دې رحم والا .

تفسير: قوم دعاد پیغمبران دروا غجن کړل هرکله چې دوې ته د دوې (دَبرادرې) ورور هود (عليه السلام) وویل چې آیاتاسې (دَخدای ﷻ څخه) نه بیریږئ ؟ زه ستاسې امانت دار پیغمبر یم وروسته تاسې دالله ﷻ څخه وبیریږئ او زماخبره ومنئ او زه ستاسې څخه پردې (تبلیغ) باندې څه بدله نه غوارم بس زمابدله خو درب العٰلمین پرذمه ده آیاتاسې (علاوه دشرك څخه په تکبر او فخر کې هم په دې درجه سره مصروف یاست چې) پرهر لوړ ځای یو (دَ) یادګار (په توګه سره آبادي) جوړ وی (چې ښه لوړه په نظر راځي) کوم چې محض فضول (بې ضرورته) جوړ وی او (ددې څخه علاوه کوم چې د اوسیدو مکانونه دې دکومو چې په یوه درجه کې ضرورت هم دې ، په هغو کې هم داغلوده) چې لوی لوی محلونه جوړوی (حال دا دی چې دهغو څخه په کمو کې آرام ورکول کیږی) لکه چې په دنیاکې تاسې همیشه پاته کیدونکې یاست (یعنې دومره لوی مکانونه او داسې لوړ محلونه او داسې مضبوطي او داسې یادګاری آبادي خو هغه وخت مناسب وي هرکله چې په دنیاکې همیشه پاته کیدل وی نو دا خیال به وای چې کورونه پراخ اولوی جوړ وی چې زمونږ دژوندې پاته کیدو سره زمونږ ذکر ژوندی وی، نو اوس خو دا ټول فضول دی ، لوی لوی یادګارونه جوړ دی او دجوړونکی نوم یې هم نسته ، مرګ دټولو څخه نومونه موورك کړی دی دچاړر دچاڅه وخت وروسته) او (ددې تکبر په سبب سره په طبیعت کې سختې اوبې رحمي خو دومره لری چې) کله پرچاحمله کوی ، نو بالکل جابران (اوظالمان) جوړیږی حمله کوی (ددې بدو اخلاقو بیان یې څکه وسو چې دا بد اخلاق اکثره د

ایمان او اطاعت په لاره کی بندیز جوړیږی) وروسته (چونکه شرك او تیر بد اخلاق دالله ﷻ دناخوښی او عذاب سببونه دی په دی وجه) تاسی (ته په کار دی چی) دالله ﷻ څخه بیریږی او (چونکی زه رسول یم ، په دی وجه) زما اطاعت وکی ، او دهغه (الله) څخه وبیریږی (یعنی دکوم څخه چی دبیریدو زه وایم هغه داسی دی) کوم چی ستاسی مدد یی په هغو شیانوسره کړی دی کوم چی تاسی پیژنی (یعنی) په څاروو اوپه اولاد اوپه باغونو اوپه چینو یی ستاسی مدد وکی (نودمنعم کیدو مقتضا دا ده چی دهغه د احکامو بالکل مخالفت ونه سی) زماسره ستاسی په حق کی (که تاسی دهغو کارونو څخه منع نه سی) دیوې لوی سختی ورځی دعذاب بیره ده (دا ترهیب دی او په أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ الخ کی ترغیب وو) هغو خلقو وویل چی زمونږ په نزد خو دواړی خبری برابری دی خواه که ته نصیحت کوی اوکه نصیحت کوونکی نه جوړیږی (یعنی مونږ په دواړو حالتونو کی دخپل کردار څخه نه منع کیږی او ته چی څه وایی) دا خو دتیرو خلقو یو (معمولی) عادت (دی او رسم) دی (چی په هره زمانه کی خلق دنبوت دعوی کوی ، خلقو ته داسی وایی او اوروی) او (تاسی چی کوم مونږ دعذاب څخه بیروی نو) نومونږ ته خو هیڅکله عذاب نه سی کیدای ، غرض دا چی دی خلقو هود (ؑ) درواغجن کی نو مونږ هغوی (دسختی سیلی) په عذاب سره هلاك کړل ، بیشکه په دی (واقعه) کی (هم) لوی عبرت دی (چی د احکامو دمخالفت څه انجام سو) او (باوجود ددی) په دی (کفارو دمکی) کی اکثره خلق ایمان نه راوړی او بیشکه ستارب زبردست اومهربان دی (چی په عذاب ورکولو باندی قادر دی او په رحمت سره یی مهلت هم ورکړی دی)

(معلومات اومسئلي : دیو څو مشکل الفاظو تشریح)

أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ، اَلرِّيْع، ابن جریر دحضرت مجاهد ؒ څخه نقل کړی دی چی رِیع د دوو غرونو دمینځ لاری ته ویل کیږی ، دحضرت ابن عباس ؓ اوجمهورو څخه نقل دی چی ریع لوړ ځای ته ویل کیږی ، او ددی څخه، رِيْعُ النَّبَاتِ، وتلی دی یعنی لوئیدو اوپورته ختلو والا شنه بوټی. آيَةً، ددی اصل معنٰی علامه (نښانه) ده. دلته ورڅخه لوړ محل مراد دی ، تَعْبَثُوْنَ دا عَبث څخه دی او عبث هغه ته وایی چی نه په کی حقیقةً څه فائده وی اونه حکمًا . دلته به یی معنٰی دا وی چی هغوی بی فائدی لوړ لوړ محلونه جوړول چی هغوی ته یی هیڅ ضرورت نه وو، صرف فخریه یی جوړول . مَصَانِع، دمصنع جمع ده . حضرت قتاده فرمایی چی دمصانع څخه د اوبو حوضونه مراد دی ، لیکن حضرت مجاهد ؒ فرمایی چی ددی څخه مضبوط محلونه مراد دی ، لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُوْنَ، امام بخاری فرمایی چی په دی آیت کی لَعَلَّ دتشبیهه دپاره دی او حضرت ابن عباس ؓ یی ترجمه دا فرمایلی ده . كَأَنَّكُمْ تَخْلُدُوْنَ . یعنی گویا تاسی به همیشه اوسیږی ، (لکه چی داسی په روح کی دی)

(بې ضرورته آبادی جوړول بد دی)

ددی آیت څخه ثابته سوه چی بغیردضرورت څخه مکان جوړول اوآبادی کول شرعًابد دی، اودامعنٰی ده ددی حدیث کوم چی امام ترمذی دحضرت انس ؓ څخه روایت کړی دی چی. اَلنَّفَقَةُ كُلُّهَا فِيْ سَبِيْلِ اللهِ اِلاَّ الْبِنَآءُ فَلاَ خَيْرَ فِيْهِ

یعنی هغه آبادی کومه چی دضرورت څخه زیاته جوړه سوی وی په دی کی هیڅ خیر اوښه والی نسته اوددی معنٰی تصدیق دحضرت انس ﷺ بل روایت کوی چی اِنَّ کُلَّ بِنَآءٍ وَّبَالٌ عَلٰی صَاحِبِهٖ اِلَّامَالَابُدَّمِنْهُ، (ابوداود) یعنی هره آبادی دآبادوونکی دپاره مصیبت دی مګر هغه آبادی چی ضروری وی وبال نه دی . په روح المعانی کی فرمایی چی بغیر دصحیح غرض څخه لوړه آبادی جوړول په شریعت محمدیه کی هم مذمومه اوبده ده .

كَذَّبَتْ ثَمُوْدُ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿١٤١﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوْهُمْ صٰلِحٌ أَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿١٤٢﴾ إِنِّيْ

دروا غجن کړل ثمودیان پیغمبران ، هر کله چی وویل دوی ته ورور د دوی صالح ﷺ آیا تاسی نه بیریږي ؟ زه

لَكُمْ رَسُوْلٌ أَمِيْنٌ ﴿١٤٣﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَأَطِيْعُوْنِ ﴿١٤٤﴾ وَمَا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ

تاسی پیغام راوړونکی یم امانتدار نو وبیریږي دالله څخه اوزما خبره ومنی اوزه نه غوارم تاسی څخه په دی باندی څه بدله

إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٤٥﴾ أَتُتْرَكُوْنَ فِيْ مَا هٰهُنَا اٰمِنِيْنَ ﴿١٤٦﴾ فِيْ جَنّٰتٍ

زمابدله دجهان به پالونکی ده ، آیا پرېږ دی به تاسی ددی ځای په شیانو کی په امن ، په باغونو

وَّعُيُوْنٍ ﴿١٤٧﴾ وَّزُرُوْعٍ وَّنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيْمٌ ﴿١٤٨﴾ وَتَنْحِتُوْنَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوْتًا فٰرِهِيْنَ ﴿١٤٩﴾

اوپه چینو کی اوپه فصلونو کی اوپه خرماؤکی چی ګنکرچی یی هاضم دی اوتراش کوی په غرونو کی کورونه په تکلیف سره

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَأَطِيْعُوْنِ ﴿١٥٠﴾ وَلَا تُطِيْعُوْٓا أَمْرَ الْمُسْرِفِيْنَ ﴿١٥١﴾ الَّذِيْنَ

نو وبیریږي دالله تعالی څخه اوزما خبره ومنی ، او مه منی حکم دبی باکه خلقو کوم چی

يُفْسِدُوْنَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُوْنَ ﴿١٥٢﴾ قَالُوْٓا إِنَّمَآ أَنْتَ مِنَ

خرابی کوی په ملک کی او اصلاح نه کوی ، وي ویل په تا خو چا

الْمُسَحَّرِيْنَ ﴿١٥٣﴾ مَآ أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا فَأْتِ بِاٰيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ

جادو کړی دی ، ته هم یوسړی یی زمونږ په رنګ ، نو راوړه څه نښانه که ته

الصّٰدِقِيْنَ ﴿١٥٤﴾ قَالَ هٰذِهٖ نَاقَةٌ لَّهَا شِرْبٌ وَّلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُوْمٍ ﴿١٥٥﴾

رښتونی یی ؟ وي ویل دا اوښه ده ، ددی دپاره داوبو چینبلو یو واردی . اوتاسی دپاره وار یوه ورځ مقرر دی .

وَلَا تَمَسُّوْهَا بِسُوْٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ﴿١٥٦﴾ فَعَقَرُوْهَا

اومه رسوی دی ته څه ضرر په بدی سره بیابه ونیسی تاسی عذاب دیوې ورځی لوی ، نو شله یی کړه هغه اوښه ،

فَاَصْبَحُوْا نٰدِمِيْنَ ﴿١٥٧﴾ فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ؕ وَ

بیاصباله سول پښیمانه ، بیا ونیول دوی عذاب ، خامخا په دی خبره کی نښانه ده

مَاكَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿١٥٨﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿١٥٩﴾

او په هغوی کی اکثر خلق نه دی منونکی ، اوبیشکه ستا رب هغه دی زبردست رحم کوونکی

تفسیر: دثمود قوم (هم) پیغمبرانو درواغجن کړل ، هرکله چی دوی ته د دوی ورور صالح (علیه السلام) وفرمایل آیاتاسی (دالله ﷻ څخه) نه بیریږی ، زه ستاسی امانتدار پیغمبر یم ، وروسته تاسی دالله ﷻ څخه وبیریږی او زما خبره ومنی او زه ستاسی څخه پردی هیڅ بدله نه غواړم بس زمابدله درب العٰلمین پرذمه ده (اوتاسی چی کوم دخوشحالی په وجه دومره دالله ﷻ څخه غافله یاست نو) آیاتاسی به په دی شیانوکی په امن سره پرېښول سی کوم چی دلته (په دنیاکی) موجود دی یعنی په باغونو اوچینو کی او په دی فصلونو او خرماوو کی دکومو ګنګو چی (غونچې) چی ښه لیسدار دی (یعنی په دی خرماوو کی ښه ډیره میوه راځی) او آیا (ددی غفلت په وجه) تاسی غرونه تراش کوی په فخر (او لویی کولو) سره مکانات جوړ وی وروسته دالله ﷻ څخه وبیریږی او زماخبره ومنی او دهغوی حدونو (دبندګی) څخه دوتونکو خبره مه منی کوم چی په مځکه کی فساد کوی او (هیڅکله د) اصلاح (خبره) نه کوی (مراد ورڅخه دکفارو سرداران دی چاچی به خلق ګمراهی ته را اړول او دفساد او اصلاح نه کولو څخه یی دا مراد دی) هغوی خلقو وویل چی په تا خو یو چا لوی جادو کړی دی (په کوم سره چی ستا په عقل کی خرابی راغلی ده چی دنبوت دعوٰی کوی ، حال دا دی چی) ته خو بس زمونږ په شان یو (معمولی) انسان یی (او انسان خو نبی کیدای نه سی) وروسته څه معجزه پیش کړه که ته (دنبوت په دعوٰی کی) رښتینی یی صالح (علیه السلام) وفرمایل چی دا یوه اوښه ده (کومه چی دخلاف عادت پیداکیدو په وجه معجزه ده ، لکه چی د اتمی پاری ختمیدو ته نژدی تیرسوی دی او علاوه ددی چی دا زما په رسالت دلیل دی ، په خپله ددی هم څه حقوق دی چنانچی په هغه کی یو دا دی چی) د اوبو څښلو دپاره یو وار ددی مقرر دی او په یوه مقرره ورځ کی یو وار ستاسی دی (یعنی ستاسی دڅاروو دی) او (یو حق یی دا دی چی) دی ته په بدی (اوتکلیف ورکولو) سره لاس مه ور وړی هسی نه تاسی به دیوی لویی ورځی عذاب ونیسی وروسته دوی (نه درسالت تصدیق وکی نه یی د اوښی حقونه ادا کړل بلکه) هغه اوښه (یی) مړه کړه بیا (هرکله چی دعذاب نښانی ښکاره سوی نو په خپل حرکت باندی) ستومانه سول (مګر اول خو دعذاب لیدو په وخت کی ستومانی بی کاره ده ، دوهم خالی په طبعی ستومانی هیڅ نه کیږی ، ترڅو پوری چی اختیاری تدارك یعنی توبه او ایمان نه وی) بیا (آخر) عذاب دوی ونیول بیشکه په دی (واقعه) کی لوی عبرت دی او (سره ددی) په دوی (کفارو دمکی) کی اکثره خلق ایمان نه را وړی او بیشکه ستا رب لوی زبردست ډیر مهربانه دی (چی سره دقدرت څخه مهلت ورکوی)

(معلومات اومسئلې)

وَتَنۡحِتُوۡنَ مِنَ الۡجِبَالِ بُيُوۡتًا فٰرِهِيۡنَ ۚ دحضرت ابن عباس ؓ څخه د ، فَارِهِيْنَ، تفسیر، باطِرِين، نقل دی ، یعنی لویی او تکبر کوونکی ، لیکن ابو صالح فرمایی او دا تفسیر امام راغب ؒ کړی دی چی د، فارهین ، معنی حاذِقین ۚ یعنی ماهرین ده ، مراد دا دی چی الله ﷻ پرتاسی دا نعمت فرمایلی دی چی تاسی ته یی داسی کاریګری وښودله چی په غرونو کی یی کورونه جوړول ، تاسی ته آسان کړل ، مطلب دا دی چی دالله ﷻ نعمتونه یاد کړی او په مځکه کی فساد مه کوی.

(فائده مندکسبونه دالله ﷻ انعامونه دی په دی شرط چې په بدو کارونو کې يې استعمال نه کړی)

ددی آیت څخه ثابته سوه چی ښه کسبونه دالله ﷻ انعامونه دی او نفع اخستل ورڅخه جائز دی لیکن که په هغه کی دڅه ګناه یاحرام کار یا بی ضرورته څه شغل لازم راځی نو بیا هغه کسب اختیارول ناجائز دی لکه چی اوس ددی څخه په مځکی آیتونو کی دبی ضرورته ابادیو لوړولو مذمت اوبدوالی سوی دی.

كَذَّبَتۡ قَوۡمُ لُوۡطِ ۨالۡمُرۡسَلِيۡنَ ﴿١٦٠﴾ اِذۡ قَالَ لَهُمۡ اَخُوۡهُمۡ لُوۡطٌ اَلَا تَتَّقُوۡنَ ﴿١٦١﴾

دروغجن کړل لوط ؑ قوم پیغمبران ، هرکله چی وویل دوی ته د دوی ورور لوط ؑ ایاتاسی نه بیرېږي ؟

اِنِّىۡ لَـكُمۡ رَسُوۡلٌ اَمِيۡنٌ ۙ﴿١٦٢﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيۡعُوۡنِ ﴿١٦٣﴾ وَمَاۤ اَسۡـئَلُكُمۡ

زه تاسی دپاره پیغام راوړونکی یم ؛ امانتدار یم ، نو وبیرېږي دالله ﷻ څخه اوزماخبره ومنی ، اوزه نه غوارم تاسی

عَلَيۡهِ مِنۡ اَجۡرٍ ۚ اِنۡ اَجۡرِىَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الۡعٰلَمِيۡنَ ﴿١٦٤﴾ اَتَاۡتُوۡنَ الذُّكۡرَانَ

څخه ددی څه بدله ، زمابدله دپروردګار عالم په ذمه ده ، آیاتاسی راتلل کوی سړوته

مِنَ الۡعٰلَمِيۡنَ ۙ﴿١٦٥﴾ وَتَذَرُوۡنَ مَا خَلَقَ لَـكُمۡ رَبُّكُمۡ مِّنۡ اَزۡوَاجِكُمۡ ؕ بَلۡ اَنۡتُمۡ

په عالم کی ، او پرېږدی کوم چی تاسی دپاره پیداکړی دی ستاسی رب ستاسی بیبیانی بلکه تاسی

قَوۡمٌ عٰدُوۡنَ ﴿١٦٦﴾ قَالُوۡا لَئِنۡ لَّمۡ تَنۡتَهِ يٰلُوۡطُ لَتَكُوۡنَنَّ مِنَ الۡمُخۡرَجِيۡنَ ﴿١٦٧﴾

خلق دحدڅخه وتونکی یاست ، وې ویل که ته منع نه سوی ای لوطه ؑ ! نو ته به خامخا ویستل سی ،

قَالَ اِنِّىۡ لِعَمَلِكُمۡ مِّنَ الۡقَالِيۡنَ ؕ﴿١٦٨﴾ رَبِّ نَجِّنِىۡ وَاَهۡلِىۡ مِمَّا يَعۡمَلُوۡنَ ﴿١٦٩﴾

وې ویل زه خامخا ستاسی ددی کار څخه بیزاره یم ، ای ربه خلاص کړی ما او زما کور والا ددی کارونو څخه چی دوی یی کوی.

فَنَجَّيْنٰهُ وَاَهْلَهٗۤ اَجْمَعِيْنَ ﴿۱۷۰﴾ اِلَّا عَجُوْزًا فِى الْغٰبِرِيْنَ ﴿۱۷۱﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا

بس محفوظ کی مونږ دی او دده کور والا ټول ، مګر یوه بوډۍ پاته سوه په پاته کیدونکو کی ، بیاهلاک کړل مونږ

الْاٰخَرِيْنَ ﴿۱۷۲﴾ وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَّطَرًا ۚ فَسَآءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِيْنَ ﴿۱۷۳﴾

نور، او وو رولو مونږ په دوی ورول ، پس بد ورول وو ددغو بیرول سوو ،

اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ؕ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۱۷۴﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ

خامخا په دی کی نښانه ده ، او په دوی کی ډیر خلق نه دی منونکی ، او بیشکه ستارب

لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿۱۷۵﴾

هغه دی زبردست رحم والا .

لنډ تفسير: قوم دلوط (﵇ هم) پیغمبران دروا غجن کړل هرکله چی دوی ته د دوی ورور لوط (﵇) وویل چی آیا تاسی (دخدای څخه) نه بیریږی ؟ زه ستاسی امانتدار پیغمبر یم ، وروسته تاسی د الله تعالی څخه وبیریږي او زماخبره ومنی او زه ستاسی څخه پردی څه بدله نه غوارم بس زمابدله خو درب العٰلمین پرذمه ده آیا دټول جهان په خلقو کی تاسی (دا حرکت کوی چی) دسړیو سره بدفعلی کوی او ستاسی رب چی کوم ستاسی دپاره بیبیانی پیدا کړی دی هغه پریږدی (یعنی بل یو سړی ستاسی څخه ماسوا دا حرکت نه کوی او داسی نه ده چی ددی په قبیح کیدو کی څه شبهه ده) بلکی (اصل خبره دا ده چی) تاسی دحد (د انسانیت) څخه وتونکی خلق یاست ، هغو خلقو وویل چی ای لوطه ! (﵇) که ته (مونږ ته ددی خبرو کولو څخه) منع نه سوی نوخامخا به (دکلی څخه) ویستل سې ، لوط (﵇) وفرمایل چی (زه په دی بیرولو باندی دخپلی خبری څخه نه واپس کیږم څکه چی) زه ستاسی ددی کار څخه سخت نفرت کوم (نو وینا به څنګه پریږدم ، هرکله چی په هیڅ شان هغو خلقو ونه منله او عذاب راتلونکی معلوم سو نو) لوط (﵇) دعاوکړه چی ای زماربه ماا وزما (خاص) متعلقین ددوی ددی کار (دوبال) څخه محفوظ کی (کوم چی پردوی راتلونکی دی) وروسته مونږ ده او دده متعلقینو ټولو ته نجات ورکی ماسوا دیوی بوډۍ څخه (مراد ددی څخه بی بی دحضرت لوط ﵇ ده) چی هغه (په عذاب کی) په پاته کیدونکو کی پاته سوه بیامونږ نور ټوله (کوم چی دلوط ﵇ او دده د اهل څخه علاوه وه) هلاک کړل اومونږ پر دوی یو خاص قسم (یعنی دکانو) باران وورَوی وروسته څه بد باران وو کوم چی په هغو خلقو وورولی سو کوم چی (دالله ﷻ دعذاب څخه) بیرول سوی وه ، بیشکه په دی (واقعه) کی (هم) عبرت دی او (سره ددی) په دوی (کفارو دمکی) کی اکثره خلق ایمان نه راوړی او بیشکه ستارب لوی قدرت والا لوی رحمت والا دی (چی عذاب ورکولای سی خو بیا یې هم اوس ورنه کی)

(معلومات اومسئلې : غیر فطری عمل دخپلې بې بې سره هم حرام دی)

وَتَذَرُونَ مَاخَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ په لفظ د ، مِنْ أَزْوَاجِكُمْ، کی مِنْ په اصطلاحی الفاظوکی بیانیه هم کیدای سی ، چی مطلب یی دا وی چی ستاسی دخواهش نفسانی دپاره چی الله ﷻ کومی بیبیانی پیداکړی دی ، تاسی هغه پرېږدی او دخپلو همجنسو سړیو څخه خپل نفسانی خواهش پوره کوی کوم چی دنس دخباثت دلیل دی او دا هم کیدای سی چی دا مِنْ، دتبعیض دپاره مقررسی ، نو اشاره به دی طرف ته وی چی ستاسی دبیبیانو کوم مقام چی ستاسی دپاره جوړ سوی دی اوکوم چی فطری کار دی ، هغه پرېږدی او دبیبیانو سره خلافِ فطرت عمل کوی کوم چی قطعًاحرام دی ، غرض دا چی ددی دوهمی معنٰی په لحاظ سره دا مسئله هم ثابته سوه چی دخپلی بی بی سره خلافِ فطرت عمل حرام دي .

په حدیث کی نبی کریم ﷺ پرداسی سړی لعنت فرمایلی دی نَعُوذُ بِاللهِ مِنْهُ (کذا فی الروح) إِلَّاعَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ۰ دعجوز څخه مراد دحضرت لوط ؑ بی بی ده ، کوم چی دحضرت لوط ؑ دقوم په دی کار باندی راضی وه اوکافره وه . دحضرت لوط ؑ دا کافره بی بی که په واقع کی بوډی وه نو ددی دپاره لفظ دعجوز استعمالول ظاهری خبره ده او که دا دعمر په لحاظ سره بوډی نه وه نو دا یی دعجوز په لفظ سره تعبیر شاید په دی وجه کړه چی دپیغمبر بی بی د امت دپاره دمور پرځای وی دکومی ښځی چی اولاد ډیر وی هغې ته بوډی ویل څه لیری خبره نه ده .

وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ ۰ ددی آیت څخه ثابته سوه چی پرلوطی باندی دیوال نړول یایی دلوړ ځای څخه دلاندی غورځولو تعزیر جائز دی ، لکه چی دحنفیانو مذهب دی ، څکه چی دحضرت لوط ؑ قوم داسی هلاك سوی وو چی د دوی کلی یی پورته لوړ کړل او نسکور یی پرمځکه باندی را وغورځوله (شامی کتاب الحدود)

كَذَّبَ أَصْحٰبُ لْئَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ ۝١٧٦ إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ ۝١٧٧ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ۝١٧٨

دروا غجن کړل دبنو اوسیدونکو پیغمبران، هرکله چی وویل دوی ته شعیب آیاتاسی نه بیرېږي؟زه تاسی ته رالیږل سوی یم امانتدار

فَاتَّقُوا اللهَ وَأَطِيعُونِ ۝١٧٩ وَمَا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلٰى

نو وبیرېږي دالله څخه اوزماخبره ومنی ، او زه نه غواړم تاسی څخه په دی څه بدله ، زما بدله په

رَبِّ الْعٰلَمِينَ ۝١٨٠ أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ۝١٨١ وَزِنُوا

پروردګارعالم ده ، پوره کوی پیمانه او مه کیږي دنقصان کوونکو څخه او تول کوی

بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ۝١٨٢ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا

په برابره تله سره اومه کموی خلقو له دهغوی شیان ، اومه خپروی

فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِيْنَ ﴿١٨٣﴾ وَاتَّقُوا الَّذِيْ خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْأَوَّلِيْنَ ﴿١٨٤﴾

په ملک کی فساد ، او وبیریږي دهغه څخه چی پیدا یی کړاست تاسی اومخکنې مخلوق

قَالُوْٓا اِنَّمَآ اَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِيْنَ ﴿١٨٥﴾ وَمَآ اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَاِنْ

وې ویل په تا چا جادو کړی دی ، او ته خو یو سړی یی زمونږ په مثل اومونږ

نَّظُنُّكَ لَمِنَ الْكٰذِبِيْنَ ﴿١٨٦﴾ فَاَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِّنَ السَّمَآءِ اِنْ

په خیال کی خو ته درواغجن یی ، نو را وغورځوه په مونږ څه ټوټه دآسمان

كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿١٨٧﴾ قَالَ رَبِّيْٓ اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿١٨٨﴾ فَكَذَّبُوْهُ

که ته رښتونی یی ، وې ویل زما رب ښه پوه دی په هغه چی تاسی یی کوی ، پس درواغجن یی کړه هغه

فَاَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ ۭ اِنَّهٗ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ﴿١٨٩﴾

بیاونیول دوی عذاب دورځی دسائبان ، بیشکه هغه وو عذاب دورځی لوی

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ۭ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿١٩٠﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ

بیشکه په دی کی نښانه ده ، او په دوی کی ډیر خلق نه منی ، او بیشکه ستا رب

لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿١٩١﴾

هغه دی زبردست رحم والا .

لنډتفسير: اودبنو اوسیدونکو (هم دکومو ذکر چی دسورة حجر په آخرکی تیرسوی دی) پیغمبران درواغجن کړل ، هرکله چی دوی ته شعیب (عليه السلام) وویل چی آیاتاسی دالله ﷻ څخه نه بیریږی ؟ زه ستاسی آمانتدار پیغمبر یم، وروسته تاسی دالله ﷻ څخه بیریږی او زما خبره منی ، او زه ستاسی څخه په دی څه بدله نه غواړم ، بس زما بدله خو دربّ العٰلمین پر ذمه ده تاسی خلق پوره پیمانه کوی او (دحق دمالك) نقصان مه کوی او (دغه ډول دتول په شیانو کی) په سیده تله باندی تول کوی (یعنی مه یې لکړه کښته یاپورته کوې او مه په کانو کی نقصان کوی) او دخلقو شیان مه نقصانی کوی او په مځکه کی فساد مه غوړ وی او دهغه (قادر خدای) څخه وبیریږی کوم چی تاسی او تول مخکنی مخلوقات پیدا کړل هغو خلقو وویل چی بس په تا خو چا یو لوی جادو کړی دی (چی په هغه سره دی عقل خراب سوی دی نو دنبوت ذعولی دی وکړه) اوته

خو محض مونږ په شان یو (معمولی) سړی یی او مونږ خو پرتا د درواغجن سړی خیال کوو وروسته که ته دربنتینو ځخه یی نو پر مونږ دآسمان ځخه یوه ټکړه را وغورځوه (چی مونږ ته معلومه سی چی واقعی ته نبی وی اوستاپه درواغجن کولو مونږ ته دا سزا را کول سوه) شعیب (ؑ) وویل چی (زه دعذاب را وستونکی یایی دراوستو دکیفیت متعین کوونکی ځوك یم ؟) ستاسی عملونه زمارب ښه پیژنی (او ددغه عمل چی څه مقتضاده چی څه عذاب به وی اوکله به وی ، دغه هم هغه پیژنی ، دهغه اختیار دی) پس هغو خلقو (برابر) دی درواغجن کی ، وروسته هغوی دسائبان دواقعی عذاب ونیول بیشکه هغه دلویی سختی ورځی عذاب وو (او) په دی (واقعه) کی (هم) لوی عبرت دی او (سره ددی) په دوی (کفارو دمکی) کی اکثره خلق ایمان نه را وړی او بیشکه ستا رب قدرت والا لوی رحمت والا دی (چی عذاب نازلولای سی ، مګر مهلت یی ورکړی دی)

معلومات اومسئلې: وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيْمِ، قسطاس، ځینوحضراتو رومی لفظ مقرر کړی دی چی معنٰی یی عدل اوانصاف ده، ځینو عربی لفظ دقسط ځخه ماخوذمقررکړی دی. دقسط معنٰی هم انصاف ده مراددا دی چی تله او داسی قسم نور ناپونه اوتولونه په برابراوسیده طورسره استعمالوی چی دکمی خطره په کی نه وی وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَاءَهُمْ. یعنی دخلقو شیان مه کموی ، مراد دا دی چی دمعاهدی مطابق څومره چی دچاحق دی دهغه ځخه کمی کول حرام دی ، برابره خبره ده که دناپ تول شیان وی اوکه نور. ددی ځخه معلومه سوه چی یو نوکر مزدور که په خپل مقرره وخت کی غلا کوی وخت کم لګوی هغه هم دعذاب په دی وعده کی دا خل دی امام مالك په موطاء کی روایت نقل کړی دی چی حضرت عمر فاروق ؓ یو سړی ولیدی چی دماځیګر په لمانځه کی شریك نه سو، دوجهی پوښتنه یی ورځخه وکړه نو هغه څه عذر وکی ، حضرت فاروق اعظم ؓ و فرمایل، طَفَّفْتَ، یعنی تاپه تول کی کمی وکړه لمونځ چونکه دتللو شی نه دی ، په دی وجه ددی حدیث نقل کولو ځخه وروسته حضرت امام مالك ؒ فرمایی چی، وَفَاءٌ تَطْفِيْفٌ، یعنی دحق مطابق کول یاکمول په هرشی کی سته یعنی صرف دناپ اوتول سره دا حکم مخصوص نه دی ، بلکی دچا په حق کی کمی کول برابره خبره ده که په هرصورت سره چی وی هغه په تطفیف کی دا خل دی. چی حراموالی یی په : وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِيْنَ، کی بیان سوی دی .

(دخدای ﷻ مجرم په خپلو پښو راځي ده ته دوارنټ ضرورت نه وی)

فَاَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ دعذاب یوم الظلة، کوم ذکر چی په دی آیت کی راغلی دی ددی واقعه دا وه چی الله ﷻ پرهغه قوم سخته ګرمی مسلطه کړه چی نه په کورکی دننه آرام وو نه دباندی بیایی دوی ته نژدی یو ځنګل ته ګنه وریځ را وسته چی لاندی ورځخه ښه هواوه تول قوم دګرمی ځخه پریشانه وو، نو تولو په منډو منډو ځانونه ددی وریځی لاندی ته را ورسول ، هرکله چی تول قوم د وریځی لاندی راجمع سو، نو وریځی د اوبو پرځای اور پر وُورُوی چی تول لاندی وسوزیدل . (روایت دی دابن عباس ؓ ځخه روح)

وَإِنَّهُ لَتَنزِيلُ رَبِّ الْعٰلَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلٰى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ

اودا قرآن نازل کړی دی دپروردگارعالم ، روارې دی دا ملائکی امانتداری ، ستاپه زړه چی ته سیی

الْمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ ﴿١٩٥﴾ وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾ أَوَلَمْ يَكُن لَّهُمْ آيَةً

بیرونکی ، په ښکاره عربی ژبه ، او دا لیک دی دمخکنیو په کتابونو کی ، آیاد دوی دپاره نښانه

أَن يَعْلَمَهُ عُلَمٰٓؤُا بَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ ﴿١٩٧﴾ وَلَوْ نَزَّلْنٰهُ عَلٰى بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ ﴿١٩٨﴾

ده داخبره چی ددې خبر لوی علماء دبنی اسرائیلو ، او که نازل کړی وی مونږ دا کتاب په عجمی ژبه والا باندی

فَقَرَأَهُ عَلَيْهِم مَّا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١٩٩﴾ كَذٰلِكَ سَلَكْنٰهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ

اوهغه دوی ته ویلی نو هم به دوی یقین نه پرکوی، دارنګه ننباسلی دی مونږ دی انکار دګناهګاروپه زړونو کی چی نه یی منی

حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٢٠١﴾ فَيَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾ فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾

ترخوچی ونه وینی عذاب دردناک، پس رابه سی دوی ته ناڅاپه اودوی خبرنه وی، یابه ووایی چی آیامونږته به څه
فرصت ورسیږی.

أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾ أَفَرَءَيْتَ إِن مَّتَّعْنٰهُمْ سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَآءَهُم مَّا كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾

آیانوزمونږ عذاب ژرغواړی؟ آیاته ګوری که فائده ورسؤمونږدوی ته ډیر کلونه، بیاراسی دوی ته هغه شی چی ددوی سره یی وعده ده

مَآ أَغْنٰى عَنْهُم مَّا كَانُوا يُمَتَّعُونَ ﴿٢٠٧﴾ وَمَآ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ ﴿٢٠٨﴾

نوڅه په کاربه راسی دوی ته کومه چی دوی نفع اخیستی ده اویو کلی مونږداسی نه دی هلاک کړی چی بیرونکی ورلره نه وو

ذِكْرٰى وَمَا كُنَّا ظٰلِمِينَ ﴿٢٠٩﴾ وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيٰطِينُ ﴿٢١٠﴾ وَمَا يَنۢبَغِي

دپاره دیادولو، اونه یُو مونږ ظلم کوونکی ، اونه دی نازل کړی دا قرآن شیطانانو ، اونه د دوی څخه کیدی سی

لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٢١١﴾ إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ ﴿٢١٢﴾ فَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ إِلٰهًا اٰخَرَ فَتَكُونَ

او نه یی دوی کولای سی ، دوی خو د آوریدو دځای څخه لیری کړل سوی دی ، پس ته مه بله دالله سره بل معود بیابه

مِنَ الْمُعَذَّبِينَ ﴿٢١٣﴾ وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ﴿٢١٤﴾ وَاخْفِضْ

ته ولوېږی په عذاب کی ، او وبیروه خپل نژدی خپلوان ، اوخپلی اوږی

جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۲۱۵﴾ فَاِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ

کښته کړه دهغو دپاره کوم چې تاسره دي ایماندار ، نو که ستاّ نافرماني کوي نو ته وایه.

اِنِّيْ بَرِيْٓءٌ مِّمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۲۱۶﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيْزِ الرَّحِيْمِ ﴿۲۱۷﴾ الَّذِيْ

زه بیزاره یم ستاسي دکار څخه ، او تکیه کوه په هغه زبردست رحم والا هغه

يَرٰىكَ حِيْنَ تَقُوْمُ ﴿۲۱۸﴾ وَتَقَلُّبَكَ فِي السّٰجِدِيْنَ ﴿۲۱۹﴾ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿۲۲۰﴾

چېویني تاکله چې ته پورته کیږې، او ستاکښینستل ولاړیدل په لمانځه کوونکوکې، بیشکه هغه دی اوریدونکې پوهیدونکې

هَلْ اُنَبِّئُكُمْ عَلٰى مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيٰطِيْنُ ﴿۲۲۱﴾ تَنَزَّلُ عَلٰى كُلِّ اَفَّاكٍ

آیازه وښایم تاته چې په چا باندې نازلیږي شیطانان ؟ نازلیږي په هر درواغجن ،

اَثِيْمٍ ﴿۲۲۲﴾ يُّلْقُوْنَ السَّمْعَ وَاَكْثَرُهُمْ كٰذِبُوْنَ ﴿۲۲۳﴾ وَالشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوٗنَ ﴿۲۲۴﴾

ګناهګار ، غوږخوې ورته اوریدلي خبره او ډیر په دوې کې درواغجن وي ، او دشاعرانو په خبره باندې ځي هغه چې بې لارې وي

اَلَمْ تَرَ اَنَّهُمْ فِيْ كُلِّ وَادٍ يَّهِيْمُوْنَ ﴿۲۲۵﴾ وَاَنَّهُمْ يَقُوْلُوْنَ مَا لَا يَفْعَلُوْنَ ﴿۲۲۶﴾

ته نه وینې چې دوې په هر میدان کې سرګردانه ګرځي ، او دوې هغه خبرې وایي چې کوي یې نه

اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَذَكَرُوا اللّٰهَ كَثِيْرًا وَّانْتَصَرُوْا مِنْۢ

مګر هغه خلق چې ایمان را وړې او نیک عملونه وکړې او یاد کړې الله تعالی ډیر او بدله واخلي نو

بَعْدِ مَا ظُلِمُوْا ؕ وَسَيَعْلَمُ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اَيَّ مُنْقَلَبٍ يَّنْقَلِبُوْنَ ﴿۲۲۷﴾

دهغه چې په دوې ظلم وسي اوژر ده چې معلومه به کړې ظالمان چې پر کوم اړخ اوړي

لنډتفسير: او دا قرآن درب العٰلمین رالیږل سوی دی ، دا امانتداری ملائکی راوړی دی ، ستاپه زړه باندی په صفاعربی ژبه کی چی ته (هم) من جمله دبیرونکو څخه سی (یعنی څنګه چی نورو پیغمبرانو خپل امت ته دالله ﷻ احکام رسولی دی ، ته یې هم ورسوی) او ددی (قرآن) ذکر دمخکی امتونو په (آسمانی) کتابونو کی (هم) دی (چی یو داسی پیغمبر به وی او په هغه به داسی کلام نازلیږی چنانچی دتفسیر حقانی پرحاشیه باندی په دی مقام یو څو خو شخبری دتیرو کتابونو تورات او انجیل څخه نقل کړی دی ، مخ ته ددی

مضمون وَاِنَّهٗ لَفِیْ زُبُرِ الْاَوَّلِیْنَ وضاحت دی یعنی) آیا ددی خلقو دپاره (پردی) دا خبره دلیل نه دی چی دا (پیش گویی) علماء دبنی اسرائیل پیژنی (چنانچی په دوی کی چی کومو خلقو اسلام راوړی دی هغوی خو په ډاګه ددی اعتراف کوی اوکومو چی اسلام نه دی راوړی هغوی هم دخاصو خلقو په مخکی ددی اقرار کوی لکه د اولی پاری په آیت : اَتَاْمُرُوْنَ النَّاسَ بِالْبِرِّ، په تفسیر کی ددی بیان راغلی دی او ددغو اقرار کوونکو شمیر او ډیروالی دغه وخت که دخبرِ واحد پوری هم ومنل سی خو بیا هم دقرائنو په وجه سره معنوی تواتر ورته حاصل وو او دا دلیل قائمول دناخوانده عربو دپاره دی ، کنی تعلیم یافته خلق خویی په خپله په اصل کتاب کی لیدای سی او ددی څخه دا نه لازمیږی چی په تیرو کتابونو کی تحریف نه دی سوی ، ځکه چی سره دتحریف څخه داسی مضامین پرځای پاته کیدل زیات حجت دی او دا احتمال چی دا مضامین به دتحریف نتیجه وی په دی وجه غلط دی چی دخپل نقصان دپاره څوك تحریف نه کوی ، دا مضامین خو دتحریف کوونکو دپاره نقصانی دی لکه چی ظاهره ده ، تردی ځای پوری یی ددعوی د، وَاِنَّهٗ لَتَنْزِیْلٌ، دوه نقلی دلیلونه بیان کړی دی ، یعنی په مخکو کتابونو کی ددی ذکر او دبنی اسرائیلو پیژندل ، په دی کی هم دوهم د اول دلیل دی او اوس مخ ته دانکارکوونکو دعناد دبیان په ضمن کی ددی دعوی دعقلی دلیل طرف ته اشاره ده یعنی دقرآن داعجاز مطلب دا دی چی داخلق دومره عناد گر دی چی) که چیری (بالفرض) مونږ دا (قرآن) پرچا عجمی (غیر عربی) باندی نازل کړی وای اوبیا هغه (عجمی) د دوی په مخکی دی ویلی هم (دَده معجز کیدل نور زیات واضح کیږی ، ځکه چی پرچا باندی چی نازل سو دده پرعربی ژبه بالکل قدرت نه وی ، لیکن) داخلق (په وجه دانتهایی ضد) بیاهم منونکی نه وه (مخ ته دحضور ﷺ دتسلی دپاره د دوی د ایمان راوړلو څخه نا امیدی ښکاره کوی یعنی) مونږ دغه ډول (په سختی او اصرار سره) دا ایمان نه راوړل ددی نافرمانو په زړونو کی غورځولی دی (یعنی په کفر کی او پردی اصرار کوونکی دی ، او ددی شدت او اصرار په وجه سره) دا خلق په دی (قرآن) ایمان نه راوړی ترڅو چی سخت عذاب (دَمرګ په وخت کی یاپه برزخ کی یاپه آخرت کی) ونه وینی کوم چی به ناڅاپه د دوی مخ ته راسی او دوی ته به (دَمخکی څخه) خبر هم نه وی بیا (که دغه وخت معلومه کړی نو څه) وبه وایی چی آیا (په یوډول) مونږ ته به (څه) مهلت را کړل سی (لیکن هغه وخت نه دمهلت دی اونه دایمان دقبلیدو اوهغه کفارو چی به داسی دعذاب دوعدو اوعذابونو مضامین او ریدل نو دانکار په وجه به یی دعذاب تقاضا کوله مثلاً ویل به یی : رَبَّنَا عَجِّلْ لَّنَا قِطَّنَا، او: اِنْ کَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَیْنَا حِجَارَةً، یعنی ای الله ! که دا ستا دطرف څخه حق وی نو پرمونږ کانی را وُوروه، او مهلت کوم چی په عذاب نه واقع کیدو کی وخت دی ، دا به یی دلیل نیوی چی ګوندی عذاب نه راځی ، نو ددی څخه معلومه سوه چی مونږ پر حقه یو، اوس مخ ته ددی جواب دی چی) آیا (زمونږ دعذاب وعدی آوری) داخلق زمونږ عذاب ژر غواړی (چی ددی منشاء انکار دی یعنی سره ددلیل قائمیدو یعنی دیو ریښتینی بزرګ دخبر بیاهم انکار کوی ؟ پاته سو مهلت بناء د انکارمقررول وروسته دا

سخته غلطي ده ځکه چي) اې مخاطبه دا خو وښايه چي که مونږ دوی (ترڅوکالو پوري) په عيش کي پاته کړو، بياچي دکوم (عذاب) د دوی سره وعده ده هغه د دوی پرسر راسي و دريږي نو د دوی دغه عيش به په کار راسي (يعني داعيش په کوم چي دوی ته مهلت ورکول سوی دی ، په دی سره د دوی په عذاب کي څه سپکوالی یاکموالی نه سی را تلای) او (مهلت ورکول دحکمت په وجه سره ترڅو ورځو پوري خواه که کم وي او که زيات څه د دوی سره خاص نه دی ، بلکي تيرو امتونو ته هم مهلتونه ورکول سوي دي چنانچي) خومره کلي (دَمنکرانو) چي مونږ (په عذاب سره) هلاك کړي دي ، ټولو ته دنصيحت دپاره بيرونکي (پيغمبران راغلي دي هرکله چي يي ونه منله نو عذاب نازل سو) او مونږ (صورتًا هم) ظالمان نه يو (مطلب دا دي چي په مهلت ورکولو سره چي کوم مقصود دی يعني حجت پوره کول او عذر ختمول هغه دټولو دپاره سو، دپيغمبرانو را تلل اوپوهول ، په خپله دا هم يو مِهلت ورکول دی مګر بياهم دهلاکت عذاب راغی په دی واقعاتو سره دمهلت ورکولو حکمت هم معلوم سو او مهلت ورکول او په عذاب کي تضاد نه کيدل هم ثابت سو ، اوصورتًا ځکه وويل سو چي حقيقتًا خو په هيڅ حالت کي هم ظلم نه وو . اوس مخ ته بيا د اول مقصود يعني د اول مضمون، وَاِنَّهٗ لَتَنْزِيْلُ، الخ طرف ته واپسی ده اوپه مينځ کي دا مضامين دمنکرانو دحالت دمناسبت په وجه ذکر سول ، او دَراتلونکو آيتونو دمضمون خلاصه ددی شبهو دفع کول دي کوم چي دقرآن دحقانيت متعلق وي ، وروسته يوه شبهه خو په قرآن دالله ﷻ دکلام کيدو او دَهغه دطرفه په راليږلو منلو باندی ځکه وه چي په عربو کي دمخکي څخه کاهنان موجود وو، هغوی به هم څه مختلف قسم جملي ويلي نعوذ بالله د دوی په نسبت به هم ځينو کافرانو داسي ويل (کمافی الدر عن ابن زيد) اوپه بخاری کي يي ديوی ښځي خبره نقل کړې ده په کومه زمانه کي چي پرنبی کريم ﷺ وحی نازليدل ترڅه وخته پوري وځنډيدل نو هغه ښځي وويل چي دی دده شيطان پريښو وی ، ځکه چي کاهنانوته به دشيطان دتعليم او تلقين څخه څه حاصليدل ددی جواب دی چي دا دَرب العٰلمين دطرف څخه نازل سوی دی) او دا شيطانانو (کوم چي کاهنانو ته راځي) نه دی راوړی (ځکه چي ددی دوه قوی مانع موجود دی يو دَدغو صفت دشيطانت چي ددی په سبب) دا (قرآن) ددغو (دَحالت) ګرسره مناسب نه دی (ځکه چي قرآن سراسر هدايت اوشيطان سراسر ګمراهی ده، نه دوی ته داسي مضامين زده دي اونه په داسي مضامينو شائع کولو باندی د دوی غرض يعني مخلوق ګمراه کول پوره کيدای سی، يو مانع خو دا سو) او (دوهم مانع دا دی چي هغوی) پردی قادر هم نه دی ځکه چي هغه شيطانان (دآسمانی وحی) د اوريدو څخه منع سوی دی (چنانچي کاهنانو اومشرکانو ته د دوی پيريانو دخپلي ناکامی په خپله اعتراف وکی ، ددی دوی نوروته هم خبر ور کي چنانچي په بخاری کي داسي په باب د اسلام دعمر کي ذکر دی ، پس دشيطانانو دتلقين خو په هيڅ شان سره احتمال پاته نه سو، او ددی جواب پوره کيدل او دَيوی بلي شبهي جواب دسورة ختميدو ته نژدی به راسي، په مينځ کي دالله ﷻ دطرف څخه په نازليدو په طور دتفريع يو مضمون دی ، يعني هرکله چي ددی دالله ﷻ دطرف څخه نازليدل ثابت دی نو ددی په تعليم عمل واجب سو او من جمله ددی مهم او اعظم کار توحيد دی) پس

(ای پیغمبره! مونږ ددی دوجوب په یوه خاصه طریقه سره تاکید کووچی مونږ تامخاطب کوو او وایو چی) ته دخدای سره دبل معبود عبادت مه کوه هسی نه چی ته سزا پیداکی (حال دا دی چی په تاکی نعوذ بالله نه دشرك احتمال شته نه دعذاب مگر خلقو ته دا خبره ښودل مقصود دی چی کله دغیرالله په عبادت ستا دپاره هم دسزا حکم دی نو نور بی چاره په کوم شمار کی دی ؟ دشرك څخه به دوی څنګه نه سی منع کیدی اوچی شرك وکی نو دَعذاب څخه به څنګه محفوظ سی ؟) او (په دی مضمون سره) ته (دټولو څخه اول) خپل نژدی خپلوان وبیروه (چنانچی ده ﷺ ټولوته آواز وکی ، جمع یی کړل او په شرك کولو یی دالله ﷻ دعذاب څخه وبیرول ، لکه چی په احادیثو کی دی) او (اوس مخ ته دنبوت ددعوت قبلوونکو او رد کوونکو سره دمعاملی طرز ښیی یعنی) ددی خلقو سره (خو په مشفقانه) عاجزی سره مخ ته راځه کوم چی په مسلمانانوکی داخل سی ستاپرلاره باندی ځی (برابره خبره ده که دخاندان وی اوکه دغیرخاندان) او که داخلق (کوم چی تابیرولی دی) ستاخبره نه منی (اوپرکفر ټینګ پاته سی) نوته (صفا) ووایه چی زه ستاسی دکارونو څخه بیزاره یم (په دی دواړو کارونو یعنی اِخْفِضْ اوقُلْ الخ کی دالله ﷻ سره دمحبت اوبغض پوره تعلیم دی اوهیڅکله ددی مخالفینو دطرف څخه دآزار اونقصان خطره مه کوه) او پرخدای باندی توکل ساته کوم چی تاڅه وخت چی ته (دلمانځه دپاره) ودریږی او (دارنګه دلمانځه دشروع کولو څخه وروسته دلمانځه کوونکو سره ستا ولاړیدل کښینستل وینی او دلمانځه څخه علاوه دی هم هغه وینی ګوری څکه چی) ښه آوریدونکی ښه لیدونکی دی (وروسته هرکله چی دهغه علم هم کامل دی ، لکه چی یرك، او، سَمِیْعٌ عَلِیْمٌ، پردی دلالت کوی اوهغه پرتامهربان هم دی لکه چی، اَلرَّحِیْمُ، په دی دلالت کوی او ټول قدرت والادی لکه چی د، اَلْعَزِیْزُ، څخه معلومیږی ، نو هغه خامخا ددی لایق دی چی توکل پروسی، هغه به تادحقیقی ضرر څخه ساتی اومتوکل ته چی کوم ضرر رسیږی هغه صرف دظاهری په اعتبار سره ضرر وی چی لاندی یی په زرګونو نفع وی دکومو چی کله په دنیاکی ، کله په آخرت کی ظهورکیږی اوس مخ ته دکهانت دشبهی دجواب تتمه ده چی ای پیغمبره! خلقو ته ووایه چی) آیازه تاسی ته وښیم چی شیطان پر چانازلیږی (واوری) پرداسی خلقو نازلیږی کوم چی (دَمخکی څخه) درواغ ویونکی لوی بد عمله وی اوکوم چی (دَشیطانانو دخبرونو په وخت کی دهغو شیطانانو طرف ته) غوږونه ږدی او (خلقوته دهغو شیانو دبیانولو په وخت کی) هغوی ډیر درواغ وایی (چنانچی سفلی عاملان اوس هم په دی حالت کی لیدل کیږی او وجه ددی دا ده چی دفائدهٔ اخستونکی او فائده ورکوونکی په مینځ کی مناسبت ضروری دی نو دَشیطان شاګرد به هم هغه وی کوم چی درواغجن اوګناهګار وی ، دارنګه دشیطان طرف ته په زړه سره متوجه هم وی چی بغیر دتوجهٔ څخه استفاده نه سی اخستل کیدای او چونکه اکثره دا شیطانی علمونه ناتمام وی په دی وجه دادَرنګین کولو اوباوقعت کولودپاره څه حاشیه هم دګمان اواندازی پر خیژول غواړی کوم چی عادتًا دکهانت دپاره ضروری وی ، او ددی ټولو خبرو په نبی کریم ﷺ کی دکیدو څه لیری احتمال هم نسته څکه چی د دوی رښتینوالی خو ټولو ته معلوم دی ، د دوی پرهیزګاری او دَشیطانانو سره بغض ساتل خو دښمنانو

هم منل اومشهور او معلوم وو نو بيا دكهانت احتمال چيري پاته سو) او (اوس مخ ته دشاعروالي دشبهي جواب دي چي تاسي شاعر هم نه ياست لكه كفارو چي به ويل ، بَلْ هُوَ شَاعِرٌ ، يعني د دوي مضامين خيالي غير واقعي دي كه څه هم منظوم نه دي ، وروسته دا احتمال ځكه غلط دي چي) دشاعرانو پرلاره خو بي لاري خلق ځي (مراد دلاري څخه شعر گويي ده ، يعني خيالي شاعرانه مضامين په نثر يانظم كي ويل دهغو طريقه ده كوم چي دمسلك دتحقيق څخه ليري وي مخ ته ددي دعوي وضاحت دي چي) اي مخاطبه ! آياتاته معلومه نه ده چي هغه (شاعران) خلق (دَخيالي مضامينو) په هرميدان كي حيران (تكري خوړونكي دمضامينو په تلاش كي) گرځي او (كله چي ورته مضمون وركول سو نوچونكي اكثره دواقعي څخه خلاف وي په دي وجه) په ژبه باندي هغه خبري وايي كومي چي كوي نه (چنانچي دشاعرانو دگپيوه نمونه ليكل كيږي

اي رشك مسيحا تري رفتار كي قربان تو كر سي مري لاش كئ بار جلا دي
اي باد صبا هم تجهي كيا ياد كرين گے اس گل كي خبر تو ني كبهي هم كو نه لادي

اي هغه ذاته ، چي حضرت مسيحا هم درباندي رشك (قصد) كوي ستادتگ څخه قربان سم په تندك دي هم ځواره زما كالبوت كي ساه واچوله . اي دصبا باد ! مونږ به ستاخه ياد ساتو تا هيڅكله هم مونږ ته دهغه گل خبر رانه وړي.

صبا ني اس كي كوچه سي ارا كر خدا جاني هماري خاك كيا كي

وغيره وغيره ، تردي چي كله خو دكفرياتو چتيات هم وايي ، دجواب مطلب دا سو چي دشعر دمضامينو دپاره خو دا لازمي ده چي خيالي او غير متحقق وي ، او دقرآن مضامين چي دكوم باب سره هم متعلق دي ، ټول سراسر تحقيقي او غير خيالي دي ، په دي وجه دوي ته شاعر ويل ماسوا دشاعرانه جنون څخه نورڅه دي ؟ تردي چي اكثره چونكي په نظم كي داسي مضامين بيانول كيږي . په دي وجه الله ﷻ حضور ﷺ ته پر نظم قدرت هم نه وو وركړي او لوړ چونكي دشاعرانو بدوالي بيان سوي دي چي ددي په عموم كي په ظاهره ټول نظم ويونكي راغلل كه څه هم د دوي مضامين عين حكمت او تحقيق وي ، په دي وجه اوس مخ ته د دوي استثناء فرمايي چي) البته مگر كوم خلق (چي په دي شاعرانو كي) ايمان را وړي اوښه ښه كارونه وكي (يعني دشريعت خلاف نه د دوي قول وي او نه فعل ، يعني دهغوي په اشعارو كي بي هوده مضامين نه وي) او هغوي (په خپلو اشعارو كي) دالله ﷻ ذكر ډيروكي (يعني دهغوي اشعار ددين په تائيد او دعلم په اشاعت كي وي چي دا ټول دالله ﷻ په ذكر كي دا خل دي) او (كه په يو شعر كي يي په ظاهره څه نامناسبه مضمون هم وي لكه دچاهجو اومذمت كوم چي په ظاهره د اخلاقي حسنه څخه خلاف دي نو دهغه وجه هم دا ده چي) دوي وروسته ددي څخه چي پر دوي ظلم سوي دي (دَهغه) بدله اخستي (ده ، يعني كافرانو فاسقانو اول دوي ته زباني تكليف رسولي دي ، مثلاً د دوي هجويي كړي ده ، يايي ددين توهين كړي دي كوم چي ، دخپلي هجوي څخه هم زيات دتكليف سبب دي ، يايي دهغوي مال او جان ته ضرر رسولي دي ، يعني دا خلق ورڅخه مستثنى دي ځكه چي په انتقامي طور كوم شعرونه ويل سوي دي ، په هغه كي ځيني خو مباح دي او ځيني اطاعت اوكار دثواب دي) او (تردي ځاي پوري درسالت متعلق دشبهاتو جوابونه

پوره سول او ددی څخه مخکی رسالت په دلیلونو سره ثابت سوی وه اوس مخ ته دی خلقو ته دعذاب وعده ده کوم چی ددی باوجود دنبوت څخه منکره سول اونبی کریم ﷺ ته آزار رسوی ، یعنی) ډیر ژر به دی خلقو ته معلومه سی کوموچی (دالله ﷻ په حقونو یا د رسول الله ﷺ په حقونو یادبندګانو په حقونوکی) ظلم کړی دی چی څنګه (بد او دمصیبت) ځای ته د دوی بیرته تلل دی (مراد ددی څخه جهنم دی)

(معلومات اومسئلي)

﴿ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْاَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ وَاِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْاَوَّلِينَ ﴾

(قرآن ددی دالفاظو او ددی دمجموعي، نوم دی)

په ذکر سوو آیتونو کی د . بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ، څخه معلومیږی چی قرآن هغه دی کوم چی په عربی ژبه وی . دقرآن دیو مضمون ترجمه برابره خبره ده که په هره ژبه کی چی وی ، هغه ته قرآن نه سی ویل کیدای . او د وَاِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْاَوَّلِينَ، دالفاظو څخه په ظاهره ددی خلاف دا معلومیږی چی دقرآن معنی چی په یوه بله ژبه کی هم وی هغه هم قرآن دی څکه چی د ، اِنَّهُ، ضمیر ظاهره دا ده چی دقرآن طرف ته راجع دی او زُبُرْ د زَبُوْر جمع ده چی معنی یی کتاب دی . دآیت معنی دا سوه چی قرآن کریم په تیرو کتابونو کی هم دی او دا ظاهره ده چی تیر کتابونه تورات ، انجیل زبور وغیره په عربی ژبه کی نه وه ، نو صرف دقرآن معنی په دغو کتابونو کی ذکر کیدو ته یی قرآن په دی آیت کی ویلی دی او حقیقت پرکوم چی دجمهور امت عقیده ده ، هغه دا دی چی صرف مضامینو دقرآن ته ځینی وخت دوسعت په وجه قرآن ویل کیږی څکه چی اصل مقصود دکتاب دهغه مضامین وی . په اولو کتابونو کی دقرآن ذکرکیدل هم په دی حیثیت سره دی چی ځینی مضامین وی . په اولنیو کتابونو کی دقرآن ذکرکیدل هم په دی حیثیت سره دی چی ځینی مضامین دقرآن په هغو کی هم ذکر دی ، ددی تائید د احادیثو د ډیرو روایتونو څخه هم کیږی .

په مستدرك دحاکم کی دحضرت معقل بن یسارؓ حدیث دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی ماته دسورة بقره ذکر د اول څخه را کول سوی دی او سورة طٰهٰ او طواسین (یعنی کوم سورتونه چی دطٰس څخه شروع کیږی) اوحوامیم (یعنی کوم سورتونه چی دحٰم څخه شروع کیږی) دا ټول سورتونه دالواح موسیٰ ؑ څخه را کول سوی دی او سورة فاتحه ماته دعرش دلاندی څخه راکول سوي ده . او طبرانی، حاکم، بیهقی وغیره دحضرت عبدالله بن مسعودؓ څخه روایت کړی دی چی سورة ملك په تورات کی موجود دی، الحدیث .

او په سورة : سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰی، کی خو په خپله دقرآن وضاحت دا دی . اِنَّ هٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْاُولٰی صُحُفِ اِبْرَاهِيمَ وَمُوسٰی، یعنی دسورت دا مضامین دحضرت ابراهیم ؑ او حضرت موسیٰ ؑ په صحیفو کی هم دی . لیکن دټولو آیتونو او روایتونو حاصل دا دی چی ډیر مضامین دقرآن په تیرو کتابونو کی هم موجود وه . ددی څخه دا نه لازمیږی چی ددی مضامینو په وجه سره دتیروکتابونو هغو حصو ته په کومو کی چی دقرآن دا مضامین راغلی دی دقرآن نوم ورکړل سی ، نه په امت کی څوك ددی قائل دی چی دغو صحیفو او

کتابونو ته په کومو کی چی دقرآن مضامین ذکردی، قرآن کریم ویل کیږی، بلکی دجمهور امت عقیده دا ده چی قرآن نه صرف دالفاظو دقرآن نوم دی، نه صرف دقرآن دمعنی. که یو سړی دقران الفاظ دمختلفو ځایونو څخه راټول کړی اویو عبارت ورڅخه جوړکړی . مثلاً څوك داعبارت جوړکړی . اَلحَمْدُ لِلّٰهِ الْعَزِیْزِ الرَّحِیْمِ، الَّذِیْ لَهٗ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَهُوَ رَبُّ الْعَالَمِیْنَ خَالِقُ كُلِّ شَیْءٍ وَهُوَ الْمُسْتَعَانُ، دا ټول الفاظ دقرآن دی ، مګر دی عبارت ته څوك قرآن نه سی ویلای . دغه رنګه دقرآن معنی کوم چی په بله ژبه کی بیان سی ، هغه هم قرآن نه دی .

(په لمانځه کی ترجمه دقرآن ویل په اجتماع د امت ناجائز ده)

په دی وجه د امت پردی اتفاق دی چی په لمانځه کی دفرض تلاوت پرځای دقرآن دالفاظو ترجمه په یوه ژبه فارسی ، اردو انګریزی کی ویل بغیر د اضطرار څخه کافی نه دی ، دځینو امامانو څخه چی کوم په دی کی دوسعت قول نقل دی . دهغوی څخه هم دخپل دی قول څخه رجوع ثابته ده .

(دقرآن اُردو یاپښتو ترجمی ته قرآن ویل جائزنه دی)

دغه رنګه دقرآن صرف ترجمه په یوه ژبه کی بغیر دعربی متن څخه چی ولیکل سی نو هغه ته دهغه ژبی قرآن ویل جائز نه دی ، لیکن نن صبا ډیروخلقو صرف اُردو ترجمی دقرآن ته داُردو قرآن او د انګریزی ته د انګریزی قرآن وایی ، دا ناجائز اوبی ادبی ده . قرآن کریم بغیر دعربی متن څخه په بله ژبه کی دقرآن په نوم شائع کول او اخستل خرڅول یی ټول ناجائز دی . ددی مسئلی پوره تفصیل د احقر په رساله تَحْذِیْرُ الْاِخْوَانِ عَنْ تَغْیِیْرِ رَسْمِ الْقُرْاٰنِ، کی ذکر دی .

اَفَرَاَیْتَ اِنْ مَّتَّعْنٰهُمْ سِنِیْنَ ° په دی آیت کی اشاره ده چی په دنیاکی چاته اوږد عمر ورکول هم دالله ﷻ لوی نعمت دی ، لیکن کوم خلق چی ددی نعمت ناشکری کوی او ایمان نه را وړی نو ده ته داوږد عمر عافیت او مهلت به هیڅ په کار ورنه سی . امام زهری رحمه الله نقل فرمایلی دی چی حضرت عمر بن عبدالعزیز رحمه الله به هره ورځ خپله ږیره نیوله خپل نفس ته به یی خطاب کوی او دا آیت به یی وایه . اَفَرَاَیْتَ اِنْ مَّتَّعْنٰهُمْ الخ ددی څخه وروسته پرده ژړا راغله او دا اشعار به یی ویل .

نَهَارُكَ بِالْمَغْرُوْرِ سَهْوٌ وَغَفْلَةٌ وَلَیْلُكَ نَوْمٌ وَّالرَّدٰی لَكَ لَازِمٌ
فَلَا اَنْتَ فِی الْاَیْقَاظِ یَقْظَانُ حَازِمٌ وَلَا اَنْتَ فِی النَّوْمِ نَاجٍ وَّسَالِمٌ
وَتَسْعٰی اِلٰی مَا سَوْفَ تَکْرَهُ غِبَّهٗ کَذٰلِكَ فِی الدُّنْیَا تَعِیْشُ الْبَهَائِمُ

ترجمه : ای دوکه سویه ! ستا ټوله ورځ په غفلت کی او شپه په خوب کی تیریږی ، حال دا دی چی مرګ ستا دپاره لازمی دی ، نه په بیدارو خلقو کی هوښیار او بیدار یی او نه په بیدو کی په خپل نجات مطمئن یې ، ستا کوشش په داسی کارونو کی وی دکومو انجام چی به ډیر ژر په ناخو ښه صورت کی مخ ته راسی ، په دنیا کی څاروی داسی ژوند تیروی .

وَاَنْذِرْ عَشِیْرَتَكَ الْاَقْرَبِیْنَ ° دعشیره معنی کورنۍ او خاندان ده ، داقربین په قید سره په دی کی هم نژدی قریب

مراد دی . دلته دا خبره دفکر طلب ده چی پرنبی کریم ﷺ باندی تبلیغ درسالت اوبیرول دپوره امت دپاره فرض دی . دلته دخاندان دخلقو په تخصیص کی څه حکمت دی ؟ چی فکر پرېوسی نو په دی کی یی دتبلیغ او دعوت دآسان او اثرناك جوړولو یوه خاص طریقه ښوولی ده چی آثار یی ډیر لیری رسیږی ، هغه دا چی دخپل خاندان او کورنی خلق ځان دنږدی کیدو پرښا ددی حقدار هم دی چی په هرخیر اوښه کار کی دوی دنورو څخه مخ ته سی او دباهمی تعلقاتو او ذاتی پیژندیو په بناسره په دوی کی څوك د درواغو دعوی کوونکی ځای کیدی هم نه سی او دچا رښتینوالی او اخلاقی برتری چی دخاندان خلقوته معلومه وی دهغه رښتنی دعوت قبلول د دوی دپاره آسان هم دی او نږدی رشته داران چی کله دیوښه تحریك حامیان جوړسی نو د دوی ورور ولی او امداد هم پرپوخ بنیاد قائم وی . دغه خاندان دجمعیت په اعتبار سره هم د دوی په تائید او ورور ولی باندی مجبوره وی اوهرکله چی دنږدی خپلوانو، عزیزانو یوماحول دحق اوصداقت پرښیادونو تیار سی ، نو په روزمره ژوندکی هریوه ته ددین په احکامو په عمل کولو کی ډیره آسانی وی ، او بیایو کوچنی غوندی طاقت تیارسی ، نورو ته ددعوت او تبلیغ په رسولو کی مدد ورکول کیږی . دقرآن کریم په یوبل آیت کی دی ، قُوْٓا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيْكُمْ نَارًا، یعنی خپل ځان اوخپل اهل اوعیال دجهنم د اورڅخه وساتی . په دی کی یی د اهل او عیال دجهنم د اورڅخه دساتلو ذمه واری دخاندان پرهرفرد باندی غورځولی ده کومه چی دعملونو او اخلاقو د اصلاح آسانه اوسیده لار ده اوچی فکروسی نو د انسان په خپله دنیکو عملونو او اخلاقو پابند کیدل او بیا پردی قائم اوسیدل ترهغه وخته پوری عادتًا ممکن نه وی تر څو پوری چی دده ماحول دده دپاره سازگارنه وی ، په ټول کور کی که یو سړی دلمانځه پوره پابندی کول غواړی ، نو دی پوخ لمونځ کوونکی ته به هم دخپل حق په ادا کولو کی مشکلات حائل کیږی . نن صباچی کوم دحرامو شیانو څخه محفوظ کیدل گران سوی دی ددی وجه دا نه ده چی ددی پرېښوول ډیر گران کار دی ، بلکی سبب دا دی چی ټول ماحول ، ټوله برادری کله چی په یوه گناه کی اخته وی نو یوازی یو سړی ته ورڅخه محفوظ کیدل گران وی .

پرنبی کریم ﷺ باندی چی هرکله دا آیت نازل سو نو دوی خپل ټول دخاندان خلق جمع کړل او دحق پیغام یی ورته وښووی . هغه وخت که څه هم خلقو دحق قبلولو څخه انکار وکی ، مگر کرار کرار دخاندان په خلقو کی د اسلام او ایمان دا خلیدل شروع سول او د دوی دا کا حضرت حمزه ؓ په ایمان راوړلو سره اسلام ته یو لوی قوت حاصل سو .

دشعر پیژندل : وَالشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوٗنَ ؕ په اصل لغت کی شعر هر هغه کلام ته ویل کیږی ، په کوم کی چی محض خیالی او غیر تحقیقی مضامین بیان سوی وی . چی په هغه کی څه بحر، وزن، ردیف اوقافیه څه شرط نه دی ، دمنطق په فن کی هم داسی مضامینو ته ادله شعریه اوقضایا شعریه وایی او په اصطلاحی شعراوغزل کی هم چونکه په عام طور سره دخیالاتو غلبه وی ، په دی وجه په اصطلاح دشعراوو

کی موزون او مقفٰی کلام ته شعروایی ، ځینی مفسرینو دقرآن په آیتونو، بَلْ هُوَ شَاعِرٌ، شَاعِرٌ مَجْنُوْن، شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ وغیره کی دشعر اصطلاحی معنٰی مراد کړي ده ، وایی چی دمکی کفارو به نبی کریم ﷺ ته ندار، قافیه دار کلام راوړونکی ویل . لیکن ځینی وایی چی دکفارو مقصد دا نه وو، په دی وجه چی شغوی دشعر دطرز او طریقی ښه خبر وه او ظاهره ده چی قرآن داشعارو مجموعه نه ده ، ددی خو یو عجمی هم قائل کیدی نه سی ، نوڅه کوی چی لا بیا فصیح او بلیغ عرب ، بلکی کفارو دوی ته شاعر دشعر په اصلی معنٰی یعنی دخیالی مضامینو په لحاظ سره ویل ، مقصد د دوی په اصل کی حضور ﷺ ته نعوذ بالله درواغجن وایه ، ځکه چی شعر په معنٰی دکذب هم استعمالیږی اوشاعر کاذب ته وایی په دی وجه اَدِلّه کَاذِبه ته اَدِلّه شعریه ویل کیږی لنډه دا چی لکه څنګه چی موزون اومقفٰی کلام ته شعر وایی دغه رنګه ظنی او تخمینی کلام ته هم شعر وایی . کوم چی د اهل منطق اصطلاح ده .

وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُوْنَ ° په دی آیت کی دشعر اصطلاحی اومعروفه معنٰی مراد ده یعنی موزون اومقفٰی کلام ویونکی . ددی تائید دفتح الباری د روایت څخه کیږی چی هرکله دا آیت نازل سو نو حضرت عبدالله بن رواحه ؓ ، حسان بن ثابت ؓ اوکعب بن مالك ؓ کوم چی په شعراء صحابه وو کی مشهور دی ، په ژړا دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سول او عرض یی وکی چی یارسول الله ﷺ ! خدای ذو الجلال دا آیت نازل کړی دی او مونږ هم شعرونه وایو، نبی کریم ﷺ وفرمایل چی دآیت آخری حصه ووایاست مطلب دا وو چی ستاسی اشعار بی هوده او دغلط مقصد دپاره نه وی ، په دی وجه تاسی په هغه استثناء کی دا خل یاست ، کوم چی دایت په آخرکی ذکر ده ، په دی وجه مفسرین فرمایی چی دآیت په ابتداء کی مشرکین شعراء دی ، ځکه چی ګمراه خلق سرکښه شیطانان او نافرمانه پیریان به د دوی د اشعارو تابعدار وه او روایت کول به یی (فتح الباری)

(په اسلامي شریعت کي دشعر اوشاعری درجه)

د ذکر سوو آیتونو په شروع کی دشعر او شاعری سخت مذمت او دَالله ﷻ په نزد مبغوض والی معلومیږی . مګر دآیت په آخر کی چی کومه استثناء ذکر ده ، ددی څخه ثابته سوه چی شعر مطلقًا بد نه دی ، بلکی هر کله چی په کوم شعرکی دخدای ﷻ نافرمانی یادالله ﷻ د ذکر څخه منع کول یادرواغ، ناحقه دیو انسان بدوالی اوسپکوالی وی یافحش کلام او دفواحشو دپاره محرك وی هغه بد او مکروه دی اوکوم اشعار چی ددی ګناهونو او مکروهاتو څخه پاك وی ، هغه الله ﷻ د: اِلَّا الَّذِيْنَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ، په ذریعه مستثناء فرمایی او ځینی اشعار خو په حکیمانه مضامینو او وعظ نصیحت باندی دمشتمل کیدو په وجه سره په طاعت او ثواب کی دا خل دی ، لکه چی دحضرت ابی بن کعب ؓ روایت دی چی، اِنَّ مِنَ الشِّعْرِ حِكْمَةً، یعنی ځینی شعرحکمت وی (رواه البخاری) حافظ ابن حجرفرمایی په کوم شعرکی چی دالله ﷻ وحدانیت دهغه ذکر، د اسلام سره دالفت بیان وی ، هغه شعر مرغوب او محمود دی او په ذکر سوی حدیث

کی داسی شعر مراد دی او په کوم شعر کی چی درواغ اوفحش بیان وی ، هغه مذموم دی . ددی زیات تائید ددی لاندینیو روایتونو څخه کیږی .

(١) عمر بن الشرید دخپل پلار څخه روایت کوی چی نبی کریم ﷺ زما څخه د امیه بن ابی الصلت ترسلو (١٠٠) قافیو پوری اشعار اوریدلی دی .

(٢) مطرف فرمایی چی ما دکوفی څخه تر بصری پوری دحضرت عمران بن حصین ؓ سره سفر وکی او په هر منزل به هغه شعر اوروی .

(٣) طبری دمشرانو صحابوومشرانوتابعینومتعلق وایی چی دوی به شعر وایه اوریدل به یی او اووول به یی

(۴) امام بخاری فرمایی چی حضرت عائشی ؓ به اشعار ویل .

(٥) ابو یعلی د ابن عمر څخه مرفوعًا روایت کړی دی چی شعر یو کلام دی که مضمون یی ښه او مفید وی نو ښه شعر دی اوکه مضمون یی بد یادګناه وی نو بد شعر دی (فتح الباری)

په تفسیر قرطبی کی دی چی دمدینی منوری لس فقهاء کوم چی په خپل علم اوفضل کی معروف دی ، په دوی کی عبیدالله بن عتبه بن مسعود ؓ مشهور قادر الکلام شاعر وو او دقاضی زبیر بن بکار اشعار خو په یو مستقل کتاب کی جمع وه بیاقرطبی لیکی چی ابو عمرو فرمایلی دی چی پرښو مضامینو باندی مشتملو اشعاروته په عالمانو او فاضلانو کی څوك بد نه سی ویلای څکه چی په مشرانو اصحابو کی کوم چی ددین پیشوایان وه ، په دوی کی یو هم داسی نه وو چی یایی په خپله اشعار نه وی ویلی یایی دنورو اشعار ویلی اوریدلی نه وی او خوښ کړی یی نه وی .

په کومو روایتونو کی چی دشعر او شاعری بدوالی ذکر دی ، ددی څخه مقصود دا دی چی په شعرګویی کی دومره مصروف او مشغول سی چی دالله ﷻ د ذکر، عبادت او قرآن څخه غافله سی . امام بخاری ؒ دا په یو مستقل باب کی بیان کړی دی او په دی باب کی یی دحضرت ابوهریره ؓ دا روایت نقل کړی دی لَاَنْ يَّمْتَلِئَ جَوْفُ رَجُلٍ قَيْحًا يَرِيْهِ خَيْرٌ مِّنْ اَنْ يَّمْتَلِئَ شِعْرًا، یعنی یو سړی چی دنوونو څخه خپل نس ډکه کړی ، دا ددی څخه ښه ده چی د اشعارو څخه نس ډکه کړی ، امام بخاری فرمایی چی زماپه نزد ددی معنٰی دا ده چی شعرکله دالله ﷻ په ذکر او قرآن او علم پر اشتغال باندی غالب سی او که شعر مغلوب وی نو بیا بد نه دی دغه رنګه هغه اشعار کوم چی پر فحش مضامینو یا دخلقو پر بدو ردوبانورو خلاف شرع مضامینو باندی مشتمل وی ، هغه په اجماع د امت حرام او ناجائز دی او دا څه دشعر سره مخصوصه نه ده ، دنثر کوم کلام چی داسی وی دهغه هم دا حکم دی (قرطبی)

حضرت عمربن خطاب ؓ خپل ګورنر عدی بن فضله دده دعهدی څخه څکه لیری کی چی هغه به فحش اشعار ویل . حضرت عمر بن عبدالعزیز عمرو بن ربیعه او ابو الاحوص ته په دی جرم کی دجلا وطن کولو حکم ورکی ، عمرو بن ربیعه توبه ویستله ، هغه قبوله کړل سوه (قرطبی)

(دخدای او دآخرت څخه غافل کوونکي هر علم اوفن مذموم دی)

ابن ابی جمره ؒ فرمایي چې ډیری قافیه بازئ او هرداسې علم او فن کوم چې زړونه سخت کړی ، او دالله ﷻ د ذکر څخه دګرځیدو او منع کولو سبب جوړ سی او په عقیدو کې شکونه او شبهې او روحانی بیماری پیدا کوی ، دهغه هم دا حکم دی ، کوم چې دمذمومو اشعارو حکم دی .

(اکثره دتابعداری کوونکو ګمراهي دمتبوع دګمراهي علامه وی)

اَلشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوٗنَ ؕ په دی آیت کې پرشاعرانو داعیب لګول سوی دی چې د دوی تابعداری کوونکی ګمراه وی، دلته داسوال پیداکیږی چې ګمراه خوسول تابعداری کوونکی نو د دوی دکارالزام په متبوعینو یعنی شعراوو څنګه واچول سو؟ وجه دا ده چې عمومًادتابعداری کوونکو ګمراهی علامه اونښانه وی دمتبوع دګمراهی . لیکن حکیم الامت تهانوی ؒ فرمایي چې دا حکم هغه وخت دی کله چې دتابع په ګمراهی کې ددی متبوع اتباع دا خله وی . مثلاً متبوع د درواغو او غیبت څخه محفوظ کیدو اهتمام نه کوی ، دده په مجلس کې دا قسم خبری کیږی او دی منع نه پر کوی ، په دی سره تابع هم په درواغو اوغیبت باندی عادت سی نو دا دتابع ګناه په خپله دمتبوع دګناه علامه مقرریږی ، لیکن که دمتبوع ګمراهی په یوه وجه او د اتباع په څه بله وجه سره وی نو دا دتابع ګمراهی دمتبوع دګمراهی علامه به نه وی .

مثلاً یو سړی په عقیدو اومسئلو کې دیو عالم تابعداری کوی او په دغو کې څه ګمراهی نه وی . په عملونو او اخلاقو کې ددغه عالم تابعداری نه کوی ، په دی کې دغه سړی ګمراه دی نو دده داعملی او اخلاقی ګمراهی ددی عالم په ګمراهی باندی به دلیل نه وی . والله سبحانه وتعالی اعلم

تمت سورة الشعراء بعون الله وفضله لنصف الرّبیع الثانی ۱۳۹۱ھـ یوم الخمیس ویتلوها انشاء الله تعالی سورة النمل

(سُوْرَةُ النمل)

سُوْرَةُ النَّمْلِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ ثَلٰثٌ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ وَّتِسْعُوْنَ اٰيَةً وَّسَبْعُ رُكُوْعَاتٍ

سورة النمل په مکه کې نازل سو او په دی کې دری نوی (۹۳) آیتونه دی او ووه ۷ رکوع ګانی دی .

شروع کوم دالله ﷻ په نامه سره چې بی حده مهربانه نهایت رحم والا دی .

طٰسٓ ۚ تِلْكَ اٰيٰتُ الْقُرْاٰنِ وَكِتَابٍ مُّبِيْنٍ ۙ ① هُدًى وَّبُشْرٰى

دا آیتونه دی دقرآن اوښکاره کتاب هدایت اوخوشخبری

لِلْمُؤْمِنِيْنَ ۙ ② الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ

دایماندارو دپاره کوم چې قایم ساتی لمونځ او ورکوی زکوة او دوی

بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوْقِنُوْنَ ③ اِنَّ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ اَعْمَالَهُمْ

په آخرت باندی یقین ساتی ، کوم خلق چی نه منی آخرت ښه ښکاره کړی دی دوی ته مونږ عملونه د دوی

فَهُمْ يَعْمَهُوْنَ ④ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ لَهُمْ سُوْٓءُ الْعَذَابِ وَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ

پس دوی سر گردانه دی دغه دی دکومو دپاره چی بدقسم عذاب دی او په آخرت کی د دوی دپاره

هُمُ الْاَخْسَرُوْنَ ⑤ وَاِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْاٰنَ مِنْ لَّدُنْ حَكِيْمٍ عَلِيْمٍ ⑥

تاوان دی ، او تا ته خو قرآن رسیږي دیو حکمت والا او خبر دار دطرف څخه.

لنډتفسير: طٰس (ددی معنی خوالله ﷻ ته معلومه ده) دا (آیتونه کوم چی پرتاسی نازلیږی) آیتونه دی دقرآن او دیو واضح کتاب (یعنی په دی کی دوه صفتونه دی قرآن کیدل او واضح کتاب کیدل) دا (آیتونه) د ایماندارو دپاره (موجب د) هدایت دی او (په دی هدایت باندی دنیکی جزا) خو شخبری او رونکی دی کوم (مسلمانان) چی داسی دی چی (عملاً هم پرهدایت روان دی چنانچی) دلمانځه پابندی کوی (کوم چی په بدنی عبادتونوکی دټولو څخه لوی دی) او زکوٰة ورکوی (کوم چی په مالی عبادتونوکی دټولوڅخه لوی دی) او (دعقیدی په لحاظ سره هم هدایت پیداکوګکی دی چنانچی) هغوی په آخرت باندی پوره یقین لرونکی دی (دا خو د ایماندارو صفت دی او) کوم خلق چی په آخرت باندی ایمان نه لری مونږ دهغوی (بد) عملونه دهغوی په نظرونو کی ښه ښکاره کړی دی ، وروسته هغوی (په خپل جهل مرکب کی دحق څخه لیری) سرګردا نه دی (چنانچی نه دهغوی عقیدی صحیح دی ، نه عملونه ، په دی وجه هغوی قرآن هم نه منی ، نو لکه څنګه چی قرآن ایماندارو ته خو شخبری اورروله ، دغه شان منکرانو ته دعذاب وعدی هم اوری چی) دا هغه خلق دی دکومو دپاره چی (په دنیاکی دمرګ په وخت کی هم) سخت عذاب (کیدونکی) دی او هغه خلق په آخرت کی (هم) په سخته خساره کی دی (چی هیڅکله به یی نجات نه وی) او (که څه هم دا منکران قرآن نه منی مګر) تاته په یقین سره دیو لوی حکمت والا علم والا دطرف څخه قرآن درکول کیږی (ته ددی نعمت په خوشحالی کی د دوی په انکار سره مه غمجن کیږه)

معلومات اومسئلي: زَيَّنَّا لَهُمْ اَعْمَالَهُمْ: یعنی کوم خلق چی په آخرت ایمان نه راوړی ، مونږ د دوی بدعملونه د دوی په نظرونو کی ښائسته کړی دی ، په دی وجه دوی هغه ښه ګنی او په ګمراهی کی اخته وی . او ځینی مفسرین ددی آیت دا تفسیر کوی چی د، اَعْمَالَهُمْ، څخه مراد نیك عملونه دی او مطلب دا دی چی مونږ خو نیك عملونه ښائسته کړی دوی ته مخکی ایښی وه ، خو دی ظالمانو هغه ته ونه کتل ، بلکی په کفر او شرك کی اخته سول . په دی وجه په ګمراهی کی سرګردانه سول ، لیکن اولنی تفسیر زيات واضح دی . اول خو په دی وجه چی دښائسته کولو الفاظ په عام طور سره دبدو عملونو دپاره استعمالیږی لکه .

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ، زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا، زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ، او دښو عملونو دپاره ددی لفظ استعمال ډيرکم دی ، لکه: حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ، الاية، په بل آيت کی، اَعْمَالَهُمْ ، (د دوی دعملونو) لفظ هم پردی دلالت کوی چی مراد ورڅخه بدعملونه دی نه دا چی نيك عملونه .

إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِۦٓ إِنِّىٓ ءَانَسْتُ نَارًا سَـَٔاتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ

هرکله چی وويل موسی ؑ خپل کوروالاؤ ته ماليدلی دی يو اور او س را وړم تاسی ته دهغه ځخه څه خبر

أَوْ ءَاتِيكُم بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ⑦ فَلَمَّا جَآءَهَا نُودِىَ

يا راوړم تاسی ته سکروټه بله شايد تاسی گرم سی ، بيا چی هرکله ورسيدی هغه ته آواز وسو

أَنۢ بُورِكَ مَن فِى ٱلنَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَـٰنَ ٱللَّهِ رَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ ⑧ يَـٰمُوسَىٰٓ إِنَّهُۥٓ أَنَا ٱللَّهُ

چی برکت دی په هغه څوک چی په اورکی دی او څوک چی ددی شاوخوا ته دی او پاک دی ذات دالله تعالی چی رب دټول جهان دی ، ای موسی ؑ ! هغه زه الله يم

ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ⑨ وَأَلْقِ عَصَاكَ ۚ فَلَمَّا رَءَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَآنٌّ وَلَّىٰ مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ ۚ

زبردست حکمتونو والا او وغورځوه لکړه خپله بيا چی کله يی وليده ښوريدونکی لکه دمارچجه کړی واپس سو چی

يَـٰمُوسَىٰ لَا تَخَفْ إِنِّى لَا يَخَافُ لَدَىَّ ٱلْمُرْسَلُونَ ⑩ إِلَّا مَن ظَلَمَ

په شايی نه کتل ، ای موسی ! مه بيريږه، زه چی يم زما په خوا کی نه بيريږي رسولان ، مگر چاچی زياتوب وکی ،

ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًۢا بَعْدَ سُوٓءٍ فَإِنِّى غَفُورٌ رَّحِيمٌ ⑪ وَأَدْخِلْ يَدَكَ

بيايی په بدله کی نيکی وکړه وروسته دبدی ځخه ، وروسته زه بخښنی والامهربان يم ، او دا خل کړه خپل لای

فِى جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ ۖ فِى تِسْعِ ءَايَـٰتٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ

په خپل گريوان کی را وبه وزی تک سپين بغير دڅه نقصان ځخه ، ددی دوا ړو سره نه (۹) نښانی واخله فرعون

وَقَوْمِهِۦٓ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَـٰسِقِينَ ⑫ فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ ءَايَـٰتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا۟ هَـٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ⑬ وَجَحَدُوا۟ بِهَا

او دهغه قوم ته ولاړسه بيشکه دغه خلق ؤنافرمانه بياچی کله ورسيدی هغوته زمونږنښانی دپوهولودپاره وې ويل داجادودی ښکاره

وَٱسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا ۚ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلْمُفْسِدِينَ ⑭

او انکاريی ورڅخه وکی او يقين کړی په هغوزړونو دهغو دظلم او تکبرڅخه پس وگوره څنگه سو انجام دخرابی کوونکو

لنډتفسیر: (دهغه وخت قصه ذکر کړه) هرکله چې (دمدين څخه په راتلوکې کوه طورته نژدې دشپې ديخ پروخت راورسيدی او دمصر لار ورڅخه هم غلطه سوې وه) موسٰی (﵇) خپل کور والاووته وويل چې ما (دطور طرف ته) اور ليدلی دی ، زه اوس (خو) دهغه ځای څخه (ياخو دلارې) څخه خبر را وړم ياتاسې ته (دهغه ځای څخه) د اور لمبه په يو لرګی وغيره کې لګولې را وړم چې تاسې ورته ګرم سی ، وروسته هرکله چې دهغه (اور) خواته را ورسيدی نو ده ته (دالله ﷻ دطرف څخه) آواز وسوچې څوك په دې اور کې دی (يعنې ملائکې) پرهغو دې هم برکت وي او څوك چې ددې (اور) خوا اوشا ته دی (يعنې موسٰی ﵇) پرهغه دې هم (برکت وي ، دا دعا په طور دتحية اوسلام ده ، لکه ملاقاتيان چې يوبل ته سلام کوي چونکه موسٰی ﵇ پوه نه وو چې دا نور دالله ﷻ انوار دي په دې وجه يې په خپله سلام ونه کړل سو نو دالله ﷻ دطرف څخه دالفت سلام ارشاد سو او ملائکې يو ځای کول په کې شايد ددې دپاره وي چې لکه څنګه چې ملائکو ته دحق تعالی سلام دخاص قرب علامه وي ، د اسلام هم موسٰی ﵇ ته دخاص قرب خوشخبری سوې ده) او (ددې کار ښوولو دپاره دا نور کوم چې په خپله دالله ﷻ ذات نه دی ارشاد يې وفرمايی چې) الله رب العٰلمين (درنګ، جهتو څخه مقدار اوحد بندئ وغيره څخه) پاك دی (اوپه دې نور کې دا شيان پيداکيږي ، پس دا نور ذات خداوندی نه دی او دموسٰی ﵇ ذهن که ددې مسئلې څخه خالي وي نو دهغه تعليم دی اوکه دعقلی دليلونو او صحيح فطرت پربناده ته دمخکې څخه معلومه وي نو زيات پوهول يې دی . ددې څخه وروسته ارشاد وسوچې) ای موسٰی (﵇) خبره دا ده چې زه (کوم چې بې کيفه، کلام کوم) الله يم زبردست حکمت والا او (ای موسٰی ﵇) ته خپله لکړه (پرمځکه) وغورځوه (چنانچې ده وغورځوله نو هغه اژدها جوړه سوه ښوريده) وروسته هرکله چې دوی دا دغسې حرکت کوونکې وليده لکه چې مار وي نو ده شاکړه وتښتيدی او شاته يې هم ونه کتل (ارشاد وسو چې) ای موسٰی (﵇) بيرېږه مه (ځکه چې مونږ تاته پيغمبری درکړې ده) او زمونږ په حضور کې (يعنې دپيغمبری دعزت ورکيدو په وخت کې) پيغمبران (دداسې شيانو کوم چې په خپله د دوی دپيغمبری دليل يعنې معجزات وي) بيره نه کوي (يعنې تاته هم بيريدل نه دي په کار) البته مګر دچاڅخه چې څه قصور سوی وي (يعنې خطاسوې وي اوهغه دا خطا ياد. وي ، بيره کوي نو باك نسته ، ليکن ددې په نسبت هم دا قاعده ده چې که قصور وسې او) بيا دبدی (کيدو) څخه وروسته دبدی پرځای نيك کار وکې (توبه وکاږي) نو زه (دی هم معاف کوم ځکه چې زه) مغفرت والا رحمت والايم (دايې ځکه وفرمايل چې دلکړې په معجزه سره دمطمئن کيدو څخه وروسته هسې نه خپله قصه دقبطي دقتل ياده کړي او پريشانه سی ، په دې وجه يې په دې سره مطمئن وفرمايی چې بيره ځينې ولاړه سی) او (ای موسٰی ﵇ ؛ دلکړې ددې معجزې څخه ماسوا يوه بله معجزه هم درکول کيږي ، هغه دا چې) ته خپل لاس ګريوان ته دننه کړه (اوبيايې را وباسه نو) هغه به بې دڅه عيب (يعنې بغيردڅه مرض دبرص وغيره) څخه (نهايت) روښانه را ووزي (او دا دواړې معجزې دهغو) نهو معجزو سره (دی دکومو سره چې ته) دفرعون او دهغه دقوم طرف ته (ليږل کيږې ځکه چې) هغه لوی دحدڅخه وتونکې خلق دي ، غرض دا چې هرکله چې هغه قوم ته زمونږ (ورکول سوې) معجزې ورسيدې (کوم چې) ډيرې واضحې وې (يعنې ددعوت په ابتداء کې يې دوې معجزې وښوولې بيابه وقتًا فوقتًا نورې ښوول کيدې) نو هغه خلقو (دا ټولې

ولیدی اوبیایی هم) وویل چی داصریح جادودی او(غضب خودا وو چی دظلم او) تکبرپه وجه ددی (معجزو) څخه (بالکل) منکره سول حال دا دی چی (ددننه څخه) د دوی زړونو په دغویقین کړی وو پس وګوره چی څنګه (بد) انجام سوددی فساد کوونکو (په دنیا کی غرق سول او په آخرت کی یی د اور سزا پیدا کړه)

معلومات اومسئلي: إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَآتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ،

(انسان ته دخپلو ضرورتونو دپاره طبعي اسباب اختیارول دتوکل څخه خلاف نه دی)

حضرت موسیٰ علیه السلام ته دلته دوه ضرورتونه وړپیښ سول ، یو دلاری پوښتنه کول کومه چی دده څخه ورکه سوی وه . دوهم د اور څخه ګرمی حاصلول چی شپه دیخ وه ، په دی وجه ده کوه طور طرف ته دتللو کوشش یې وکی ، لیکن ددی سره په دی مقصد کی په کامیابیدو دیقین او دعوی کولو پرځای یی داسی الفاظ اختیارکړل په کوموکی چی دخپلی بندګی او دحق تعالی څخه امید ښکاره کیږی . معلومه سوه چی دضرورتونو دحاصلیدو دپاره جد او جهد دتوکل څخه منافی نه دی . لیکن تکیه دخپل کوشش په ځای په الله ﷻ کول په کاردی او د اور دوی ته په ښوولو کی شاید دا حکمت وی چی په دی سره د دوی دواړه مقصدونه پوره کیدل دلاری ښوول او د اور څخه ګرمی حاصلول (کمافی الروح)

دلته حضرت موسیٰ علیه السلام، أُمْكُثُوا ، او ، تَصْطَلُونَ، دجمع صیغی وفرمایله حال دا دی چی دده سره صرف دده بی بی یعنی دحضرت شعیب علیه السلام لور وه ، د دوی دپاره لفظ دجمع استعمالول په طور د اکرام وسو ، لکه په معززو خلقو کی چی یو سړی ته هم خطاب وی ، نو صیغه دجمعی استعمالیږی . دنبی کریم ﷺ څخه هم دخپلو بیبیانو دپاره دجمعی صیغه استعمالول په احادیثو کی وارده سوي ده .

(په تخصیص سره دبي بي ذکر په عام مجلسونو کي نه کول بلکي دکنايي څخه کار اخستل ښه دی)

په ذکرسوی آیت کی، قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ ، فرمایل سوی دی ، لفظ د، أَهْلْ ، عام دی چی ښځه او دکور نور افراد په کی هم شاملیدای سی ، په دی موقع کی که څه هم دحضرت موسیٰ علیه السلام سره یوازی بی بی محترمه وه بل څوك ورسره نه وو . مګر په تعبیر کی دعام لفظ د استعمالولو څخه دی طرف ته اشاره پیدا سوه چی په مجلسونو کی که څوك دخپلی بی بی ذکر کوی نو په عامو لفظونو سره یی کول ښه دی لکه زمونږ په عرف کی چی ویل کیږی ، زما کور والا ، داسی وایی .

فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ يَا مُوسَىٰ إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ .

(دحضرت موسي علیه السلام اور لیدل او د اور دننه دیو آواز اوریدلو تحقیق)

په قرآن کریم کی دحضرت موسیٰ علیه السلام دا واقعه په ډیرو سورتونو کی په مختلفو عنواناتو سره را غلی ده ، ددی سورة نمل په ذکرسوو آیتون کی ددی سلسلی دوې جملی دغور طلب دی ، اوله (بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ) دوهمه (إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ) او په سورة طٰهٰ کی چی تفسیر یی مخکی تیرسوی دی . ددی واقعی متعلق دا الفاظ راغلی دی (إِذْ رَأَىٰ نَارًا) تردی قول دالله ﷻ پوری : نُودِيَ يَا مُوسَىٰ إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰ إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي ، په دی آیتونو کی دوې

جملی په خاص طور سره دغور طلب دی : اِنِّيْ اَنَا رَبُّكَ، او: اِنَّنِيْ اَنَا اللّٰهُ، او په سورة قصص کی ددی واقعی دا الفاظ دی : نُوْدِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْاَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ اَنْ يَامُوْسٰى اِنِّيْ اَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِيْنَ ، په دی درو سره موقعو کی دتعبیر عنوانونه که څه هم مختلف دی ، مګر مضمون تقریبًا یو دی ، هغه دا چی حضرت موسٰی ؑ ته په دی شپه کی په څو وجهو سره د اور ضرورت وو ، الله ﷻ ده ته دکوه طور په یوه درخته اور وښووی دهغه اور یادرختی څخه دا آواز واوریدل سو: اِنِّيْ اَنَا رَبُّكَ، اِنِّيْ اَنَا اللّٰهُ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ، اِنَّنِيْ اَنَا اللّٰهُ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّاۤ اَنَا، اِنِّيْ اَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِيْنَ، دا کیدای سی چی دا آواز باربار سوی وی ، کله په یو لفظ سره ، کله په بل لفظ سره . او د اواز اوریدو کوم کیفیت چی په تفسیر بحر محیط کی ابوحیان اوروح المعانی کی آلوسی نقل کړی دی چی دا آواز داسی واوریدل سو چی دهرطرف څخه یو شان آواز راتلی چی هیڅ جهت یی متعین کیدی نه سو او آوریدل یی هم په یو عجیبه انداز سره وسول چی صرف غوږونو نه بلکی لاسونو پښو وغیره ټولو اندامونو دبدن دا آوریدی کوم چی دیوی معجزی حیثیت لری .

دا یو غیبی آواز وو چی بی دکیفیت اوبی دڅه طرفه واوریدل سو، لیکن مبداء یی هغه اور یا درخته وه دکوم څخه چی د اور شکل ده ته وښودل سو . داسی موقع په عام طور سره دخلقو دپاره دمغالطو اوبت پرستو سبب جوړیږی . په دی وجه په هرعنوان کی دتوحید دمضمون طرف ته هدایت او خبرداری ورسره سوي ده چی په زیر بحث آیت کی لفظ د ، سُبْحٰنَ اللّٰهِ، ددی پوهولو دپاره زیات سوی دی . په سورة طٰهٰ کی ، لَاۤ اِلٰهَ اِلَّاۤ اَنَا، اوپه سورة قصص کی، اَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ، ددی مضمون دتاکید دپاره راوړل سوی دی .ددی دتفصیل مطلب دا دی چی دا د اور شکل حضرت موسٰی ؑ ته ځکه ښودل سوی وو چی دی دغه وخت د اور اوربا حاجتمند وو . کنه نو دکلام ربانی یا ذاتِ ربانی د اور یا د درختی دطور سره هیڅ تعلق نه وو. اور دالله ﷻ دعام مخلوقات په شان یو مخلوق وو. په دی وجه په زیر بحث آیتونو کی چی کوم دا ارشاد دی : اَنْ بُوْرِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا ، یعنی مبارك دی هغه چی په اورکی دننه دی او هغه کوم چی ددی خوا او شا ته دی ددی په تفسیر کی دتفسیر د امامانو مختلف اقوال دی چی تفصیل یی په تفسیر روح المعانی کی دی . یو قول دحضرت ابن عباس ؓ ، مجاهد ؒ اوعکرمه څخه نقل دی چی د: مَنْ فِي النَّارِ ، څخه مراد حضرت موسٰی ؑ وی، ځکه چی اورڅه حقیقی اور خو نه وو، کوم بقعه مبارکی ته چی حضرت موسٰی ؑ رسیدلی وو، هغه دلیری څخه پوره اور معلومیدی په دی وجه حضرت موسٰی ؑ په اور کی دننه سو او د، مَنْ حَوْلَهَا، څخه مراد ملائکی دی ، کومی چی شاوخوا ته هلته موجودی وی . اوځینی حضرات ددی بر عکس دا فرمایی چی د، مَنْ فِي النَّار، څخه ملائکی او د، مَنْ حَوْلَهَا، څخه حضرت موسٰی ؑ مراد دی . دتفسیر بیان القرآن په لنډ تفسیرکی چی کوم ذکر سوی دی ، دا اختیار سوی دی . د ذکرسوو آیتونو په صحیح مطلب دپوهیدو دپاره دومره کافی ده .

(دحضرت ابن عباس ؓ اوحضرت بصری ؒ یو روایت او دهغه تحقیق)

دلته ابن جریر ؒ، ابن ابی حاتم ؒ، ابن مردویه وغیره دحضرت ابن عباس ؓ اوحضرت حسن بصری ؒ ، سعیدبن جبیر ؓ څخه د ، مَنْ فِي النَّارِ، په تفسیرکی دا روایت هم نقل کړی دی . چی د ، مَنْ فِي النَّارِ، څخه په خپله ذات دحق سبحانه تعالی مراد دی . دا خو ظاهره ده چی اور یو مخلوق دی او په مخلوق کی دخالق حلول نه سی کیدای . په دی وجه ددی روایت دا مطلب خو نه سی کیدای چی ذات دحق سبحانه تعالی په اور کی دننه حلول فرمایلی وو ، لکه چی ډیر بت پرسته مشرکان دبتانو په وجود کی د ذات حق دحلول قائل دی ، او دا دتوحید څخه قطعًاخلاف ده . بلکی مراد ظهور دی ، لکه په آئینه کی چی یو شی لیدل کیږی . هغه په آئینه کی حلول نه وی کړی . ددی څخه جلا اوخارج وی ، او دا هم ظاهره ده چی دا ظهورکوم ته چی تجلی هم ویل کیږی ، په خپله د ذات حق سبحانه وتعالی تجلی نه وه . کنه نو د ذات حق تعالی مشاهده که حضرت موسیٰ ؑ کړی وی نو وروسته به دده ددی سوال هیڅ وجه نه وه . رَبِّ اَرِنِیْ اَنْظُرْ اِلَیْكَ ، یعنی ای زماپروردګاره ! ماته خپل پاك ذات وښیی چی زه دی ووینم ، او ددی په جواب کی دالله ﷻ دطرف څخه ، لَنْ تَرَانِیْ، ارشاد به هم بی معنی وی . ددی څخه معلومه سوه چی دحضرت ابن عباس ؓ په دی قول کی دحق تعالی ظهور مراد دی یعنی تجلی کومه چی د اور په صورت کی وسوه ، دا لکه څنګه چی حلول نه وو ، دغه ډول تجلی دذات هم نه وه ، بلکی د ، لَنْ تَرَانِیْ، دآیت څخه دا ثابتیږی چی په دی عالم دنیاکی دتجلی ذاتی هیڅوك مشاهده نه سی کولی بیادتجلی ددی ظهور به څه مطلب وی ؟ ددی جواب دا دی چی دا تجلی مثالی وه کومه چی په صوفیه حضراتوکی معروفه ده . ددی په حقیقت پوهیدل خو د انسان دپاره ګران کار دی . په قدر دضرورت پوهیدو ته دنژدی کیدو دپاره احقر په خپل کتاب احکام القرآن په عربی ژبه په سورة قصص کی ددی څه تفصیل لیکلی دی ، عالمان یی په هغه کی کتلای سی ، دعوامو دضرورت شی نه دی .

اِلَّامَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًابَعْدَسُوْءٍ فَاِنِّیْ غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ ۰ ددی څخه په مخکی آیت کی دحضرت موسیٰ ؑ دلکړی دمعجزی ذکر دی چی په هغه کی دا هم ذکر دی چی لکړه کله مار جوړ سو نو حضرت موسیٰ ؑ په خپله هم ددی څخه وبیریدی او منډه یی کړه . مخ ته وړیسی هم دحضرت موسیٰ ؑ د دوهمی معجزی ید بیضاء بیان دی . په مینځ کی ددی استثنا ذکر دڅه دپاره وسو ؟ او دا استثناء منقطع ده اوکه متصل ؟ په دی کی دمفسرینو حضراتو اقوال مختلف دی ځینی حضراتو استثناء منقطع مقررکړي ده نو مضمون دآیت به داسی وی چی په اولنی آیت کی پرانبیاء علیهم السلام دبیری نه راتلو ذکر وو په سبیل دتذکری یی دهغو خلقو هم ذکر وکی پرکومو چی بیره را تلل په کار وی یعنی هغه خلق دکومو څخه چی خطاسوی وی ، بیا توبه وکاړی او نیك عمل اختیارکی دداسی حضراتو خطاګانی که څه هم الله ﷻ معاف کوی ، مګر دمعافی څخه وروسته هم دګناه دځینی آثارو دباقی پاته کیدو احتمال دی . ددی څخه دا حضرات همیشه په بیره کی وی او دا استثناء چی متصله مقرر سی نو معنی دآیت به دا وی چی دالله ﷻ رسول بیریږی نه ، بغیر دهغوی څخه

دچاخخه چي څه خطایعنی صغیره ګناه صادره سوی وی ، بیایی دهغه څخه هم توبه کښلی وی نو په دی توبه داصغیره ګناه معاف سی او زیاته صحیح دا ده چي دانبیاء علیهم السلام څخه کوم خطاګانی سوی دی هغه په حقیقت کی ګناهونه نه وه نه صغیره . نه کبیره، البته صورت دګناه وو او په حقیقت کی دغه اجتهادی خطاګانی سوی دی . په دی مضمون کی اشاره دی طرف ته پیداکیږی چي دحضرت موسیٰ ؑ څخه چي کومه خطا دقبطی دقتل وسوه هغه که څه هم الله ﷻ معاف کړه، مګر دهغه دا اثر هم پاته سو چي په حضرت موسیٰ ؑ باندی بیره راغله ، که دا خطا نه وای نو دا وقتی بیره به هم نه وای (قرطبی)

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوٗدَ وَسُلَيْمٰنَ عِلْمًا ۚ وَقَالَا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ فَضَّلَنَا عَلٰى

اومونږ ورکی داود ؑ اوسلیمان ؑ ته یوعلم ، اودوارو وویل شکر دی دالله چاچی مونږ له غوره والی راکړی دی

كَثِيْرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِيْنَ ۝١٥ وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوٗدَ وَقَالَ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ

. په خپلو ډیرو بندګانو ایماندارو ، اوقائمقام سو سلیمان ؑ د داود ؑ او وې ویل ای خلقو!

عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَاُوْتِيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ ۭ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِيْنُ ۝١٦

ښوول سوی دی مونږ خبری دالوتونکو حیوانانو اوراکړل سوی دی مونږ ته دهر شي څخه بیشکه دا دی فضیلت ښکاره

وَحُشِرَ لِسُلَيْمٰنَ جُنُوْدُهٗ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوْزَعُوْنَ ۝١٧ حَتّٰٓى اِذَآ اَتَوْا

اوجمع کړل سوی سلیمان ته دده لښکرد پیریانو او انسانانو اوالوتونکو حیوانانو بیا د دوی ډلی جوړی سوی تردی چي

عَلٰى وَادِ النَّمْلِ ۙ قَالَتْ نَمْلَةٌ يّٰٓاَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوْا مَسٰكِنَكُمْ ۚ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ

کله ورسیدل دمیږانو میدان ته وویل یوه میږی ای میږانو! ننوزی خپلو کورونو ته چي پایمال نه کړی تاسی سلیمان

وَجُنُوْدُهٗ ۙ وَهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ۝١٨ فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِيْٓ اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ

او د هغه فوجونه او هغوی خبر هم نه وی بیا مسکی سو و یی خندل ددی په خبره او وی ویل ای ربه زما په قسمت کی را کړه چي شکر وکاږم ستادا احسان .

الَّتِيْٓ اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰىهُ وَاَدْخِلْنِيْ بِرَحْمَتِكَ

هغه چي تاوکی پرما اوزما په مور او پلار اوداچي وکړم کارنیک چي ستاخوښ سی اوداخل کی ما په خپل رحمت سره

فِيْ عِبَادِكَ الصّٰلِحِيْنَ ۝١٩

په خپلو نیکو بندګانو کی

لنډتفسیر: او مونږ داؤد (ؑ) اوسلیمان (ؑ) ته (دشریعت او حکومت کولو) علم ورکی او دی دوارو

(دشکر اداکولو دپاره) وويل چي ټول تعريفونه الله ﷻ لره دی چاچي مونږ ته پرخپلو ډيرو ايماندارو بندګانو باندی فضيلت را کی او د داؤد ؑ دوفات څخه وروسته ده) قائمقام سليمان ؑ سو (يعنی هغه ته حکومت وغيره ورکول سو) او هغه (دشکر داظهار دپاره) وويل چي ای خلقو ! مونږ ته دمارغانو دخبرو (په پوهيدو) تعليم را کول سوی دی (کوم چي نورو بادشاهانو ته حاصل نه دی) اومونږ ته (دحکومت د اسباب متعلق) هر قسم (ضروری) شيان را کول سوی دی (لکه فوج، لښکر، مال او دجنګ اسباب وغيره) واقعی دا (دالله ﷻ) ښکاره فضل دی ، او دسليمان ؑ اسباب دحکومت هم عجيبه اونا اشناوو چنانچي) دده دپاره (چي کوم) دده لښکر جمع سوی وو (په هغه کی) پيريان هم (وه) اوانسانان هم اوالوتونکی حيوانان هم (کوم چي ديوه بادشاه نه تابع کيږی) او (بياوی هم دومره ډيرچي) د دوی (دټولو په وخت کی) يوځای راجمع کيږی (چي ګډوډ نه سی او وروسته هم راورسيږی داخبره عادتًا دډيروالی په وجه سره کيدی سی ځکه چي په کمه مجمع کی خو اکثره په خپله مخ ته تلونکی ودريږی اوپه لويه مجمع کی خو مخکنيو ته دوروستنيو خبر هم نه وی ، په دی وجه ددی انتظام کول غواړی ، يو وخت يی دخپل لښکرسره تشريف وړی) تردی چي هرکله دوی دميږو يو ميدان ته ورسيدل نو يوې ميږی (نورو ميږو ته) وويل چي ای ميږو خپلو خپلو سريو ته ننوزی هسی نه چي تاسی سليمان او دده لښکر په ناخبری کی پايمال نه کړی وروسته سليمان ؑ چي ددی خبره واوريده او) ددی په خبره سره (په تعجب کی سو چي دا کوچنی وجود او دومره هوښياری او احتياط) مسکی سو ويی خندل او (چي دا يی وليدل چي زه ددی په خبره پوه سوم کوم چي دمعجزی په طور سره يو عظيم نعمت دی نور نعمتونه هم وريادسول او) وې ويل چي ای زماربه ! ماته په دی هميشه والی را کړه چي زه ستا دهغو نعمتونو شکر وکاږم کوم چي تاپرما او زما پرمور او پلارکړی دی (يعنی ايمان اوعلم تولو ته او نبوت خپل ځان او خپل پلار داود ؑ ته) او (پردی هم هميشګی را کړی چي) زه نيك کار وکړم په کوم سره چي ته خوشحاله سی (يعنی عمل مقبول وی ځکه چي که په حقيقت کی او دآدابو او شرائطو دکمی په وجه سره مقبول نه وی نو هغه مقصودنه دی) اوما په خپل (خاص) رحمت سره په خپلو (اعلی درجه) نيکو بندګانو (انبياء عليهم السلام) کی دا خل کړی (يعنی قرب په بعد کی مه بدلوی)

معلومات اومسئلې : وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوٗدَ وَسُلَيْمٰنَ عِلْمًا · ظاهره ده چي ددی څخه مراد دانبياء عليهم السلام علمونه دی کوم چي دنبوت او رسالت سره متعلق دی ددی په عموم کی نور علمونه او فنونه هم که شامل وی نوبعيده نه ده لکه حضرت داود ؑ ته چي دزغرو جوړولو کارښوول سوی وو . حضرت داود اوسليمان عليهماالسلام د انبياوو په ټولی کی يو خاص امتياز لری چاته چي دنبوت او رسالت سره حکومت هم ورکول سوی وو او حکومت هم داسی بی مثله چي صرف پرانسانانو نه ، بلکی په پيريانو اوحيوانانو باندی هم د دوی حکمرانی وه . په دی ټولو عظيم الشان نعمتونو کی دالله ﷻ دنعمت دعلم په اول ذکر کولو کی دی طرف ته اشاره وسوه چي دعلم نعمت په نورو ټولو نعمتونو کی فائق اولوړ دی (قرطبی)

﴿ انبياؤ عليهم السلام کې دمال وراثت نه وي ﴾

وَوَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُودَ دورث· څخه وراثت دعلم اونبوت مراد دی دمال وراثت نه دی ، ځکه چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی: نَحْنُ مَعَاشِرُ الْاَنْبِيَآءِ لَا نَرِثُ وَلَا نُوْرِثُ، یعنی انبیاء علیهم السلام نه وارثان وی اونه موروثان، دحضرت ابودرداء ؓ څخه په ترمذی اوابوداود کی روایت دی : اَلْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْاَنْبِيَاءِ وَاِنَّ الْاَنْبِيَاءَ لَمْ يُوَرِّثُوا دِيْنَارًا وَّلَا دِرْهَمًا وَلٰكِنْ وَرَّثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ اَخَذَهٗ اَخَذَ بِحَظٍّ وَافِرٍ، یعنی علماء د انبیاوو وارثان دی ، لیکن په انبیاؤ کی وراثت دعلم او نبوت وی دمال نه وی ، دحضرت ابو عبدالله روایت دا مسئله نوره زیاته واضحه کوی چی حضرت سلیمان ؑ دحضرت داود ؑ وارث سو او سردار د دوارو جهانو حضرت محمد ﷺ دحضرت سلیمان ؑ وارث سو (روح عن الکلینی)

په عقلی توګه سره هم دلته مالی وراثت نه سی مراد کیدای ، ځکه چی دحضرت داود ؑ دوفات په وخت کی د دوی په اولاد کی دنولسو (۱۹) زامنو ذکر راځی که دمال وراثت مراد وی نو دا زامن به یی ټول په جمع وارثان وای . بیاپه وراثت کی به دحضرت سلیمان ؑ دتخصیص هیڅ وجه باقی نه وای پاته سوی . ددی څخه ثابته سوه چی دلته وراثت هغه مراد دی چی په کوم کی ورسره ورونه شریك نه وه ، بلکی صرف حضرت سلیمان ؑ یی وارث جوړسو او هغه صرف دعلم او نبوت وراثت کیدای سی ، ددی سره الله ﷻ دحضرت داود ؑ ملك او حکومت هم حضرت سلیمان ؑ ته ورکړل او په دی یی زیاته اضافه دا وکړه چی دده حکومت یی په پیریانو او حیوانانو اوالوتونکو مارغانو پوری عام کی . هوایی دده دپاره مسخره کړه . ددی دلیلونو څخه وروسته دطبرسی هغه روایت به غلط سی په کوم کی چی دوی دځینو امامانو اهل بیتو په حواله سره دمال وراثت مراد اخستی دی (روح)

دحضرت سلیمان ؑ دوفات او دخاتم الانبیاء ﷺ دپیدائش په مینځ کی یوزر اووه سوه ۱۷۰۰۰ کاله فاصله ده اویهود دا فاصله یوزر څلورسوه ۱۴۰۰ کاله ښیی . دحضرت سلیمان ؑ عمر دپنځوسو ۵۰ کالو څخه څه لوړ سوی دی (قرطبی)

﴿ دځان دپاره دجمع صیغه ویل جائز دی په دی شرط چې تکبرًا نه وي ﴾

عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَاُوْتِيْنَا" حضرت سلیمان ؑ سره ددی چی یوازی وو، دخپل ځان دپاره دجمع صیغه دشاهانه محاوری په طور استعمال کړې ده چی پر رعیت باندی رعب پریوزی او رعیت دخدای په حکم منلو او دحضرت سلیمان ؑ په حکم منلو کی سستی نه کوی ، دغه ډول امیران ، حاکمان او افسران دخپل رعیت په موجودګی کی دځان دپاره دجمع په صیغه استعمالولو کې څه باك نسته ، کله چی سیاستًا او دنعمت د اظهار په طورسره وی دتکبر اولویی دپاره نه وی .

﴿ په الوتونکو مارغانو او ځاروو کې هم عقل او شعور سته ﴾

ددی واقعی څخه ثابته سوه چی الوتونکی، څریدونکی او ټول حیوانات هم په یوه درجه کی دعقل او شعور خاوندان دی . البته د دوی عقلونه ددی درجی نه دی چی دشرعی احکامو مکلف جوړسی ، او

انسانانو او پیریانو ته دعقل او شعور هغه کامله درجه ورکول سوې ده ، دکوم په بناچې دوی دالله ﷻ مخاطب سی او عمل په وکی .

امام شافعی ؒ فرمایی چې کوتره په ټولو الوتونکو کی زیاته هوښیاره ده ، ابن عطیه فرمایی چې میږی ذهین او عقلمند حیوان دی ، دده قوت شامه ډیر تیز دی څه دا نه چې دده په قبضه کی راسی نو دوی ټکړی یی کړی چې شنه نه سی او دیخ د زمانی دپاره دخپل خوراك ذخیره جمع کوی (قرطبی)

فائده : په آیت کی دمارغانو دخبرو تخصیص دهُدهُد دواقعی په وجه سره دی کوم چې مارغه دی ، کنه نو حضرت سلیمان ؑ ته خو دالوتونکو ، څریدونکو او دمځکی دټولو حیوانانو خبری ښوول سوی وی لکه چې په راتلونکی آیت کی دمیږی په خبرو دپوهیدو ذکر موجود دی ، امام قرطبی په خپل تفسیر کی پردی مقام دمختلفو مارغانو خبری او دحضرت سلیمان ؑ په هغه دا فرمایل چې دا مرغه دا خبره کوی ، په تفصیل سره نقل کړی دی او تقریبًا دهرمارغه خبره یوه دنصیحت جمله ده .

وَأُوتِينَامِنْ كُلِّ شَيْءٍ لفظ د ، كُلّ ، د اصل لغت په اعتبار سره ټولو افرادو دجنس ته عام کیږی ، مګر ډیر واره کلی عموم مراد نه وی ، بلکی دیو خاص مقصد ترحده پوری عموم مراد وی ، لکه دلته چې عام شیان مراد دی ، دکومو ضرورت چې حکومت او سلطنت ته وی ، کنه نو ظاهره ده چې هوایی جهاز ، موټر ، ریل ګاډی وغیره دده سره نه وو .

رَبِّ أَوْزِعْنِي ۠ د وَزَع څخه مشتق دی ، چې لفظی معنٰی یی بندول دی ، مطلب دلته دا دی چې ماته ددی توفیق راکی چې زه دنعمت شکر هر وخت ادا کړم جلا نه یم ورڅخه ، چې مطلب یی همیشوالی او پابندی ده . ددی څخه په مخکی آیت کی : فَهُمْ يُوزَعُونَ ، په دی معنٰی کی راغلی دی ، چې لښکر به د ډیروالی په وجه دګډوډ کیدو څخه دمحفوظ کولو دپاره منع کول کیږی .

وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًاتَرْضَاهُ ۠ دلته رضاپه معنٰی دقبول ده معنٰی دا ده ، چې یاالله ماته دداسی نیك عمل توفیق راکی ، کوم چې ستا په نزد مقبول وی . په روح المعانی کی یی ددی څخه په دی سره دلیل نیولی دی ، چې دنیك عمل دپاره قبولیت لازم نه دی ، بلکی قبولیت پرڅه شرطونو موقوف دی ، او فرمایی چې په صالح او مقبول کیدو کی نه عقلاً څه لزوم سته نه شرعًا . په دی وجه دانبیاء علیهم السلام سنت دی چې دخپلو نیکو عملونو دمقبول کیدو به یی هم دعاکوله لکه حضرت ابراهیم او اسمٰعیل چې دبیت الله دتعمیر په وخت کی دعاوفرمایله : رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا ، ددی څخه معلومه سوه چې کوم عمل نیك دی ، صرف دهغه کول اوبی فکره کیدل نه دی په کار دالله ﷻ څخه دا هم دعا کوی چې دا قبوله کړی .

(دنیک عمل او مقبول کیدو باوجود جنت ته داخلیدل بغیر دفضل خداوندی نه سي کیدای)

وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ ۠ دنیك عمل او ددی دقبلیدو باوجود جنت ته داخلیدل به دخدای ﷻ په فضل اوکرم سره وی . نبی کریم ﷺ فرمایی چې یوسړی دخپل عمل په تکیه جنت ته نه سی داخلیدی . اصحابو ؓ عرض وکی یارسول الله ﷺ تاسی هم‌نووي فرمایل چې هو! زه هم.لیکن زه زمادرب رحمت

او فضل په ځان کی رانغښتی یم «روح المعانی»

حضرت سلیمان ؑ هم په دی کلمو کی دجنت د داخلیدو دپاره دالله ﷻ دفضل دعا فرمایلی ، یعنی ای الله! پر ما هغه فضل هم وفرمایه په کوم سره چی دجنت مستحق سم .

وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَآ أَرَى الْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَآئِبِيْنَ (۲۰) لَأُعَذِّبَنَّهٗ

او حاضری یی واخیسته دالتونکو مرغانو نووې ویل څه دی چه زه نه وینم هُدهُد یا دی هغه غائب ، ده لره به سزا ورکړم

عَذَابًا شَدِيْدًا أَوْ لَأَاذْبَحَنَّهٗٓ أَوْ لَيَأْتِيَنِّيْ بِسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ (۲۱) فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيْدٍ

سخته سزا یا به یی ذبحه کړم یا به را وړی ماته څه دلیل واضحه ، بیا دیر وخت نه و سوی چی راغی

فَقَالَ أَحَطْتُّ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهٖ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍۭ بِنَبَإٍ يَّقِيْنٍ (۲۲) إِنِّيْ وَجَدْتُّ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ

نووې ویل ما راوړی دی خبر دیوشي چی تا ته یی خبر نه وو او را غلم تا ته دسبا څخه یو خبر حقیقی ، ما بیا پیدا کړه یوه ښځه چی په

وَأُوْتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَّلَهَا عَرْشٌ عَظِيْمٌ (۲۳) وَجَدْتُّهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُوْنَ لِلشَّمْسِ

دوی باندی باچاهی کوی او دی ته هرشي ورکړل سوی دی او دهغه یو لوی تخت دی بیا می پیدا کړه هغه او قوم دهغه چی سجده

مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيْلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُوْنَ (۲۴)

کوی لمر ته دالله څخه ماسوا او ښائسته ښکاره کړی دی دوی ته شیطان کارد دوی نو منع کړی یی دی دوی د لاری څخه نو دوی لار

أَلَّا يَسْجُدُوْا لِلّٰهِ الَّذِيْ يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُوْنَ وَ

نه کړه پیدا ، ولی نه کوی سجده الله ته کوم چی راوباسی پټ شیان په آسمانو کي او په مځکو کي او پوهیږي په هغه څه چی تاسی

مَا تُعْلِنُوْنَ (۲۵) اَللّٰهُ لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيْمِ ۩ (۲۶) قَالَ سَنَنْظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْكٰذِبِيْنَ (۲۷)

یی پټوی او ښکاره کوی ، الله دی چی نسته دعبادت لائق مگر هغه دی پروردگار دلوی تخت سلیمان وویل مونږ گورو چی تا رښتیا وویل او که ته دروا غجن یی .

اِذْهَبْ بِّكِتٰبِيْ هٰذَا فَأَلْقِهْ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُوْنَ (۲۸)

یو سه زما دا خط وې غورځوه دوی ته بیا دهغوی څخه بیرته را څه بیا گوره چی هغوی څه جواب کوی ؟

لنډتفسیر: (او یو وار داسی قصه وسوه چی) سلیمان (ؑ) دمارغانو حاضری واخسته نو (هدهد یی ونه لیدی) وې فرمایل چی څه خبره ده چی زه هدهد نه وینم آیا چیرې غائب سوی دی ؟ (او کله چی معلومه سوه چی په واقع کی غائب دی نو وې فرمایل چی) زه به ده ته (په غیر حاضری) سخته سزا ورکړم یا به دی ذبحه

کرم یابه هغه څه صفادلیل (اودغیرحاضری عذر) ماته پیش کی (نوخیربیابه یی پریږدم) لږوخت وروسته هغه راغی اوسلیمان (ؑ) ته یی وویل چی داسی خبره می معلومه کړه راغلم کومه چی تاته معلومه سوی نه ده او (اجمالی بیان دهغه دا دی چی) ماتاته دسبا دقبیلی یو پوخ خبر راوړی دی (تفصیلی بیان یی دا دی چی) مایوه ښځه ولیده چی هغه پرهغو خلقو بادشاهی کوی او هغه ته (دبادشاهی دلوازموڅخه) هرقسم اسباب حاصل دی او دهغه سره یو لوی تخت دی (او مذهبی حالت دهغوی دا دی چی) ماداَ (ښځه) او ددی قوم ولیدل چی هغوی (د) خدای (عبادت) پریښی دی لمر ته سجدی کوی او شیطان د دوی عملونه (دکفر) د دوی په نظر کی ښه ښکاره کړی دی (او ددی عملونو دښائسته کولو په سبب یی) دوی دلاری (حقی) څخه منع کړی دی ، په دی وجه دوی پر (حقه) لاره نه ځی چی هغه خدای ته سجده نه کوی کوم چی (داسی قدرت والا دی چی) دآسمانونو اومځکو پټ شیان (چی په دی کی باران او دمځکی درختی بوټی هم دی) دباندی راباسی او (داسی پوهیدونکی دی چی) تاسی خلق (یعنی ټول مخلوقات) چی څه (په زړه کی) پټ ساتی او څه چی (په ژبه او دبدن په اندامونو) ظاهر وی هغه ټوله پیژنی (په دی وجه) الله ﷻ داسی دی چی دهغه څخه ماسوا بل څوك دعبادت لائق نسته او هغه دعظیم عرش مالك دی سلیمان (ؑ) چی دا واوریدل نو) وي فرمایل چی مونږ اوس گورو چی ته رښتیا وایی یاته په دروغ یی (ښه ده) ته زماداخط واخله ولاړسه او دا هغوی ته وغورځوه بیا (لږ دهغه ځای څخه) لیری سه بیاوگوره چی په خپل مینځ کی څه سوال جواب کوی (بیا خو دلته راسه ، دغه خلق چی څه کار وایی وکی په هغه سره به ستا رښتیا او دروغ معلوم سی)

معلومات اومسئلې : وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ دتَفَقُّدلفظی ' معنی دیومجمع متعلق دحاضر اوغیر حاضر تحقیق کول دی، په دی وجه ددی معنی په خبر اخستو او نگرانی کولوسره کول کیږی . حضرت سلیمان ؑ ته الله ﷻ د انسانانو څخه علاوه پرپیریانو ځاروو اومرغانو هم حکومت ورکړی وو، اولکه څنگه چی دحکمرانی اصول دی درعیت دهری طبقی نگرانی او خبر اخستل دحاکم په فرائضوکی دی . ددی مطابق په دی آیت کی بیان فرمایی : وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ، یعنی حضرت سلیمان ؑ دخپل رعیت دمرغانو معائنه وفرمایله او دایی وکتل چی په دوی کی څوك حاضر دی څوك غیر حاضر . دنبی کریم ﷺ هم عادت شریف وو چی د اصحابو کرامو دحالاتو څخه به یی دځان خبر ساتلو اهتمام فرمایی کوم سړی چی به غیر حاضرو که بیمار به وو نو دپوښتنی کولو دپاره به یی تشریف یووړی او دبیماری پوښتنه به یی وفرمایله اوکه څه تکلیف به وو ورته نو دهغه دپاره به یی مناسب تدبیر وفرمایه .

(حاکم ته دخپل رعیت عالمانو مشائخو دخپلو شاگردانو او مریدانو خبر اخستل ضروری دی)

د ذکر سوی آیت څخه ثابته سوه چی حضرت سلیمان ؑ دخپل رعیت پرهره طبقه نظر ساتی او د دوی دحالاتو څخه به باخبره وو چی هُدهُد (ملاچرگك) کوم چی په مرغانو کی کوچنی هم دی اوکمزوری اوشمار یی هم په دنیا کی په نسبت دنورو مرغانو لږ دی ، هغه هم دحضرت سلیمان ؑ دنظرڅخه پناه نه سو، بلکی خاص دهُدهُد متعلق چی کوم پوښتنه دوی وفرمایله، ددی یوه وجه داهم کیدای سی چی دی په ټولی

دمرغانوکی په کم شمیر او کمزوری دی ، په دی وجه دخپل رعیت پرکمزوری باندی دنظر ساتلو یی زیات اهتمام وفرمایی . په صحابه کرامو کی حضرت فاروق اعظم ؓ په خپله زمانه دخلافت کی د انبیاء دا سنت په پوره شان سره جاری کړل ، دشپی به دمدینی منوری په کوڅو کی ګرځیدی چی دټولو خلقو دحالاتو څخه خبرسی کوم سړی چی به یی په څه مصیبت او تکلیف کی اخته ولیدی ، دهغه امداد به یی فرمایه . داسی ډیر واقعات د دوی په سیرت کی ذکر دی ، هغه به فرمایل چی که دفرات د دریاب په غاړه یو شرمښ دبزی بچی وخوری نو دهغه به هم دعمر څخه پوښتنه کیږی (قرطبی)

دا وو دحکمرانی هغه اصول کوم چی انبیاء علیهم السلام خلقو ته وښودل او اصحابو کرامو دا عملاً جاری کړل ، وي ښودل او دکومو په نتیجه کی چی پوره مسلمان او غیرمسلم رعیت په امن او اطمینان سره ژوند تیروی ، او ددې څخه وروسته مخکی او آسمان داسی عدل او انصاف او دعامی دنیا د امن اوسکون او اطمینان دا منظر ونه لیدی .

مَالِیَ لَآاَرَی الْهُدْهُدَ اَمْ كَانَ مِنَ الْغَآئِبِیْنَ " حضرت سلیمان ؑ وفرمایل چی ماته څه سوی دی چی زه هدهد په مجمع کی نه وینم ؟

(دخپل نفس محاسبه)

دلته موقع خو ددی فرمایلو وه چی په هدهد څه سوی دی چی په مجمع کی حاضرنه دی ، عنوان یی شاید په دی وجه بدل کی چی دهدهد او ټولو مرغانو مسخرکیدل دالله ﷻ یوخاص انعام وو . دهدهد په غیر حاضری باندی یی مخکی دا بیره په زړه کی پیدا سوه چی شاید زما په څه قصور سره په دی نعمت کي کمی راغی چی یو قسم دمرغانو یعنی هدهد غائب سو . په دی وجه دخپل نفس څخه یی پوښتنه وکړه چی داسی ولی وسوه ، لکه چی دصوفیانو مشائخو کرامو معمول دی چی کله د دوی په څه نعمت کی کمی راسی یاڅه تکلیف اوپریشانی ورته پیښه سی ، نو دهغه دلیری کولو دپاره دمادی اسبابو طرف ته دتوجه کولو څخه مخکی دخپل نفس محاسبه کوی چی زمونږ څخه دالله ﷻ دشکرادا کولو په حق کی کومه کوتاهی وسوه چی دهغه په سبب دا نعمت زمونږ څخه واخستل سو .

قرطبی دلته په حواله د ابن عربی ددغو بزرګانو دا حال نقل کړی دی : اِذَا فَقَدُوْا اٰمَالَهُمْ تَفَقَّدُوْا اَعْمَالَهُمْ، یعنی دی حضراتو ته چی به هرکله په خپل مراد کی ناکامی وسوه نو دوی به دخپلو عملونو محاسبه کوله چی زمونږ څخه څه قصور وسو ؟

دنفس ددی ابتدایی محاسبی اوفکرڅخه وروسته فرمایی . اَمْ كَانَ مِنَ الْغَآئِبِیْنَ، دلته حرف د ، اَمْ، په معنٰی د ، بَلْ دی (قرطبی) معنٰی دا ده چی داخبره نه ده چی دهدهد په لیدوکی زمانظرخطاسو ، بلکی هغه حاضرنه دی .

(په مرغانو کي دهدهد دتخصیص وجه اویو اهم عبرت)

دحضرت عبدالله ابن عباس ؓ څخه پوښتنه وسوه چی په ټولومرغانوکی دهدهد دتفتیش څه وجه پیښه سوه نو دوی وفرمایل چی حضرت سلیمان ؑ پر یو داسی مځکه باندی قیام وفرمایی کوم ځای چی اوبه

نه وی او الله ﷻ هدهد ته دا خاصیت ورکړی دی چی دی دمځکی دننه شیان اوپه مځکه کی دننه بهیدونکی چینی وینی ، مقصود دحضرت سلیمان ؑ دا وو چی دهدهد څخه دا معلومه کړی چی په دی میدان کی اوبه څومره ژوری دی او دکوم ځای په کیندلو اوبه کافی ورکول کیږی . دهد هد ددی معلومولو څخه وروسته به دوی پیریانو ته حکم ورکوی چی دلته مځکه وکینی او اوبه را وباسی دوی به ډیر ژر وکیندی اواوبه به یی را ویستلی . هدهد دخپل تیز نظر او بصیرت باوجود دښکاری په دام کی مبتلی ، په دی باندی حضرت ابن عباس ؓ فرمایلی دی .

قِفْ يَاوَقَّافُ كَيْفَ يَرَى الْهُدْهُدُ بَاطِنَ الْاَرْضِ وَهُوَ لَايَرَى الْفَخَّ حِيْنَ يَقَعُ فِيْهِ (قرطبی) پوهیدونکو په دی حقیقت پوه سی چی هدهد دمځکی لاندی شیان لیدی سی ، مګردمځکی پرسر خپور دام دده دنظر څخه پټ سی په کوم کی چی دی ومبتلی . مقصد دا دی چی الله ﷻ کوم کاردتکلیف یاراحت دچادپاره مقررکړی وی ، نو تقدیرالهی نافذکیږی ، یوسړی په خپله پوه اوبصیرت یادزور اوزرو په طاقت دهغه څخه نه سی محفوظ کیدای

لَاُعَذِّبَنَّهٗ عَذَابًاشَدِيْدًا اَوْ لَاَاذْبَحَنَّهٗ ۚ د ابتدایی فکر څخه وروسته دا دحکیمانه سیاست مظاهره ده چی غیر حاضر ته سزا ورکړل سی .

(کوم حیوان چی په کار کی سستی وکی هغه ته درمیانه سزا ورکول جائز دی)

دحضرت سلیمان ؑ دپاره الله ﷻ حیوان ته داسی سزاګانی ورکول حلال کړی وو لکه دعامو امتونو دپاره چی دحیوانانو ذبح کول او دغوښو او څرمنو څخه یی فائده اخستل اوس هم حلال دی ، دغه ډول چی ساتونکی څاروی ، غوا ، غویي ، خر ، اس ، اوښ ، وغیره په خپل کار کی سستی وکی نو هغه دمؤدب کولو دپاره په قدر دضرورت دوهلو درمیانه سزا اوس هم جائز ده ، نورو حیوانانو ته سزا ورکول زمونږ په شریعت کی منع دی (قرطبی)

اَوْ لَيَاْتِيَنِّيْ بِسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ۚ یعنی که هدهد دخپلی غیر حاضری څه واضح عذر پیش کړی نوهغه به ددی سزا څخه محفوظ سی ، په دی کی اشاره ده چی حاکم ته په کار دی چی دکومو خلقو څخه په کار کی څه قصور وسی دوی ته دعذر پیش کولو موقع ورکړی نو چی عذر صحیح ثابت سی بیا دی دا سزا معاف کړی .

اَحَطْتُّ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهٖ ۚ یعنی هدهد خپل عذر وښووی او وي ویل چی ما ته هغه شی معلوم دی کوم چی تا ته معلوم نه دی یعنی مایو داسی خبر راوړی دی ، دکوم چی تاته اول علم نه وو .

(انبیاء علیهم السلام عالم الغیب نه وی)

امام قرطبی فرمایی چی ددی څخه په واضح طور سره معلومه سوه چی انبیاء علیهم السلام عالم الغیب نه وی چی په هغه سره دوی ته دهر شی علم وسی .

وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَاٍۭ بِنَبَاٍ يَّقِيْنٍ ۚ سبا دیمن یو مشهور ښار چی یو نوم یی مآرب هم دی . ددی او دیمن ددار الحکومت صنعاء په مینځ کی د درو ورځو مسافت وو .

(آیا کشر سړی ته دا حق سته چې دخپل مشر په مخکې ووایې چې ما ته تر تا زیات علم دی ؟)

دهدهد د ذکر سوو خبرو څخه ځینو خلقو په دی دلیل نیولی دی چی یو شاګرد خپل استاد ته یا یو غیر عالم . عالم ته ویل کیږي چی ددی مسئلی علم ما ته ستا څخه زیات دی په دی شرط چی ده ته دهغه مسئلی په واقعی طور سره مکمل علم دنورو څخه زیات وی . مګر په روح المعانی کی فرمایی چی دخبرو دا طرز دخپلو مشائخو او مشرانو په مخکی د ادب څخه خلاف دی . ددی څخه ځان ساتل په کار دی او دهدهد دخبری څخه پردی دلیل څکه نه سی نیول کیدی چی هغه دا خبره خپل ځان دسزا څخه دبچ کولو او دعذر قوی کولو دپاره ویلی ده چی دده دغیر حاضری عذر په پوره شان سره دحضرت سلیمان ؑ مخ ته راسی ، په داسی ضرورت کی که د ادب دلحاظ ساتلو سره سره څه خبره وسی نو باك نسته .

اِنِّیْ وَجَدْتُّ امْرَاَةً تَمْلِكُهُمْ ۠ یعنی ما یوه ښځه ولیده چی دسبادقوم مالکه ده یعنی په دوی حکومت کوی . ددی ښځی یعنی دسبادملکی نوم په تاریخ کی بلقیس بنت شراحیل ښوول سوی دی او په ځینو روایتونوکی دی چی ددی مور پیری وه چی نوم یی ملعمه بنت شیصان ښوول سوي دی (روایت کړی دی وهیب بن جریر دخلیل ابن احمد څخه . قرطبی) او ددی نیکه هداهد دیمن دټول ملك یو عظیم الشان بادشاه وو چی په اولاد کی یی څلویښت زامن وه ، ټول په جمع بادشاهان سوی دی ددی پلار شراح دیوی پیری ښځی سره نکاح کړی وه ، دهغه دنس څخه بلقیس پیدا سوه ، دپیری سره دنکاح کولو مختلفی وجهی بیان سوی دی یوه دا ده چی ده به دخپل حکومت او سلطنت په غرور کی خلقو ته ویل چی په تاسی کی څوك زما کفونه دی ، په دی وجه زه نکاح نه کوم څکه چی بغیر په کفو کی نکاح زما خوښه نه ده ددی نتیجه دا سوه چی خلقو دده نکاح دیوی پیری ښځی سره وکړه ، (قرطبی) شاید دا دهغه فخر او غرور نتیجه وه چی ده انسانان کوم چی دده کفو وه په حقیقت کی سپك او ذلیل وګڼل او خپل کفو یی ونه ګڼل نو قدرت دده نکاح دیوی داسی ښځی سره مقرره کړه کومه چی نه دده کفو وه او نه دده دجنس او قوم څخه وه .

(آیا دیو انسان نکاح دپیری ښځي سره کیدای سي ؟)

په دی معامله کی ځینو خلقو خو په دی وجه شك کړی ذی چی پیریان د انسان په شان دتوالد او تناسل اهل نه ګڼی . ابن عربی ؒ په خپل تفسیرکی فرمایی چی دا خیال باطل دی . په صحیح احادیثو سره په پیریانو کی توالد او تناسل او دسړی او ښځی هغه ټول خصوصیات کوم چی په انسانانو کی دی په پیریانو کی یی هم موجود کیدل ثابت دی .

دوهم سوال په شرعی حیثیت سره دی چی آیا د انسان دپیری ښځی سره نکاح کول جائز کیدای سی ؟ په دی کی دفقهاوو اختلاف دی ، ډیر حضرات یی جائز ګڼی . ځینی یی دغیر جنس حیوانانو په شان دکیدو پربنا حرام ګڼی ددی مسئلی تفصیل په ، آکام المرجان فی احکام الجان ، کی ذکر دی ، په دی کی ځینی داسی واقعات هم ذکر دی چی دمسلمان سړی سره دمسلمانی پیری نکاح سوي ده او اولاد یی ورڅخه هم وسو . دلته دا مسئله څکه دبحث زیاته قابله نه ده چی نکاح کوونکی دبلقیس پلار انسان وو . په دی وجه

بلقیس انسان مقررکیدای سی ، نو په دی وجه په ځینو روایتونو کی چی دحضرت سلیمان ؑ دبلقیس سره نکاح کول ذکر دی . که دغه روایتونه صحیح وی نو هم ددی څخه دپیری سره دنکاح کولو څه حکم نه ثابتیږی ، ځکه چی بلقیس په خپله پیری نه وو، که څه هم ددی مور پیری وه . والله تعالی اعلم ، او دحضرت سلیمان ؑ دنکاح متعلق بیان به مخ ته راسی .

﴿آیا دیوی ښځي بادشاه کیدل یا دیو قوم مشره او امام کیدل جائز دی ؟﴾

په صحیح بخاری کی دحضرت ابن عباس ؓ روایت دی چی نبی کریم ﷺ ته کله دا خبر ورسیدی چی دفارس خلقو دخپل ملك دبادشاه کسریٰ لور خپله بادشاهه کړه نو حضور ﷺ وفرمایل . لَنْ يُّفْلِحَ قَوْمٌ وَّلَّوْا اَمْرَهُمْ اِمْرَاَةً، یعنی هغه قوم به هیڅکله فلاح نه کی پیدا چی دخپل اقتدار مالکه یې ښځه جوړه کړه ، ﴿فَاعْتَبِرُوْا يَاۤ اُولِى الْاَبْصَارِ﴾ په دی وجه علماء د امت پردی متفق دی چی ښځی ته امامت او خلافت یاحکومت اوسلطنت نه سی سپارل کیدی بلکی دلمانځه دامامت په شان امامت کبریٰ هم صرف دسړو سره لایق دی . پاته سوه بلقیس دسبا ملکه کیدل ، نو ددی څخه څه شرعی حکم نه سی ثابتیدی ترڅو پوری چی دا ثابته نه سی چی حضرت سلیمان ؑ ددی سره په خپله نکاح وکړه اوبیایی دا په حکومت او سلطنت بر قراره پریښووله . او دا په یو صحیح روایت سره ثابته نه ده ، پرکوم چی په شرعی احکامو کی هم څه اعتماد وسی .

وَاُوْتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ ۚ مراد دا دی چی ټول ضروری اسباب کوم چی یو بادشاه او امیر ته په کار وی او دخپلی زمانی مطابق کیدای سی ، موجود وه . کوم شیان چی په هغه زمانه کی ایجاد سوی نه وه ، دهغه نه کیدل ددی آیت منافی نه دی .

وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيْمٌ ۚ دعرش لفظی معنٰی دحکومت تخت دی ، دحضرت ابن عباس ؓ څخه په یو روایت کی دی چی دبلقیس دتخت اوږدوالی اتیا (۸۰) لاسه او پلنوالی څلویښت (۴۰) لاسه وو او لوړوالی دیرش (۳۰) لاسه وو کوم چی په ملغلرو ، سرو، یاقوت زبرجدو شنو سره پوښل سوی وو، پښی یی دملغلرو اوجواهراتو وی او پردی یی دوریښمو اوحریرو وی او دننه او دباندی په یو بل پسی په اوو (۷) جرنده سور عمارتونو کی محفوظ وو .

وَجَدْتُّهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُوْنَ لِلشَّمْسِ ۚ معلومه سوه چی هغه قوم نجوم پرست وو او دلمر عبادت به یی کوی ، ځینی وایی چی دمجوسیانو څخه وو ، کوم چی د اور او دهری رڼا عبادت کوی (قرطبی)

د ، اَلَّا يَسْجُدُوْا تعلق د ، زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ یا ، صَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيْلِ ۚ سره دی ، یعنی شیطان د دوی په ذهنونو کی دا کښینولی وه چی الله ﷻ ته سجده نه کوی یایی دوی دحقی لاری څخه داسی منع کړی وه چی دوی الله ﷻ ته سجده ونه کی .

﴿لیکل او خط هم په عامو معاملو کي شرعي حجت دی﴾

اِذْهَبْ بِّكِتٰبِىْ هٰذَا ۚ حضرت سلیمان ؑ دسبا ملکی په نوم خط لیږل پردی دحجت تمامولو دپاره کافی وګڼی او په دی یی عمل وفرمایی . ددی څخه معلومه سوه چی په عامو معاملو کی لیکل او خط قابل

اعتبار ثبوت دی . فقهاؤ صرف په هغو موقعو کی خط کافی نه دی ګڼلی کوم ځای چی دشرعی شهادت ضرورت دی ، ځکه چی دخط او ټیلیفون وغیره په ذریعه شاهدی نه سی اخستل کیدای . دشاهدی مدار یی دشاهد عدالت ته پرراتلو او بیان ورکولو ایښی دی چی په دی کی لوی حکمتونه دی . دا وجه ده چی نن صبا هم ددنیا په یو عدالت کی په خط او ټیلیفون باندی شاهدی اخستل کافی نه سی ګڼلی .

(مشرکانو ته خط لیکل او دوی ته لیږل جائز دی)

دوهمه مسئله دحضرت سلیمان ؑ ددی خط څخه دا ثابته سوه چی ددین دتبلیغ او د اسلام ددعوت دپاره مشرکانو او کفارو ته خطونه لیږل جائز دی دنبی کریم ﷺ څخه هم مختلفو کفارو ته خطونه لیږل په صحیح احادیثو سره ثابت دی .

(دانساني اخلاقو رعایت په هر مجلس کي په کار دی که څه هم هغه مجلس دکفارو ولي نه وی)

فَأَلْقِهِ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ حضرت سلیمان ؑ دهدهد څخه دخط ورلو کار واخستی نو ده ته یی دمجلس آداب هم وښودل چی دسباملکی ته خط ورسوی نو هلته پر سربیره مه دریږه بلکی دهغه ځای څخه لږ پرڅنګ سه کومه چی دعامو شاهی مجلسونو طریقه ده ، په دی کی دمعاشرت عام ادبونه او د انسانی اخلاقو دعامو مخلوقاتو سره مطلوب کیدل معلوم سو .

قَالَتْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ إِنِّىٓ أُلْقِىَ إِلَىَّ كِتَٰبٌ كَرِيمٌ ㉙ إِنَّهُۥ مِن سُلَيْمَٰنَ

وي ویل ای درباریانو ماته راغورځول سوی دی یو خط عزتمند ، دغه خط دی دسلیمان ؑ دطرف څخه

وَإِنَّهُۥ بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ㉚ أَلَّا تَعْلُوا۟ عَلَىَّ وَأْتُونِى مُسْلِمِينَ ㉛ قَالَتْ يَٰٓأَيُّهَا

او هغه دا دی شروع کوم دالله په نامه سره چی بی حده مهربان نهایت رحم والا دی چی زور مه کوی زما په مقابله کی او راسي ماته حکم منونکی وي ویل ای ،

ٱلْمَلَؤُا۟ أَفْتُونِى فِىٓ أَمْرِى مَا كُنتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّىٰ تَشْهَدُونِ ㉜ قَالُوا۟ نَحْنُ أُو۟لُوا۟ قُوَّةٍ وَ

درباریانو امشوره راکی ماته زما په کار کی زه نه طی کوم یو کار ترهغه چی تاسی حاضر سی وي ویل مونږ خلق زور آور یو

أُو۟لُوا۟ بَأْسٍ شَدِيدٍ وَٱلْأَمْرُ إِلَيْكِ فَٱنظُرِى مَاذَا تَأْمُرِينَ ㉝ قَالَتْ إِنَّ ٱلْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا۟

او سخت جنګ کوونکی یو ، او کار ستا په اختیار کی دی پس ته وګوره چی څه حکم کوی ؟ وي ویل بیشکه بادشاهان کله چی ننوزی ،

قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوٓا۟ أَعِزَّةَ أَهْلِهَآ أَذِلَّةً ۖ وَكَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ ㉞ وَإِنِّى مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِم

یو کلی ته ، خراب یی کری او کری دهغه ځای سردارانو بی عزته او هم داسی کوی ، او زه لیږم هغوی ته څه

بِهَدِيَّةٍ فَنٰظِرَةٌۢ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُوْنَ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا جَآءَ سُلَيْمٰنَ قَالَ اَتُمِدُّوْنَنِ بِمَالٍ

تحفه بیاګورو چی څه جواب راوړی لیږل سوی پس چی راغلل سلیمان ته ده وویل آیا تاسی زمامدد کوی په مال سره

فَمَآ اٰتٰىنِۦَ اللّٰهُ خَيْرٌ مِّمَّآ اٰتٰىكُمْ ۚ بَلْ اَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُوْنَ ﴿٣٦﴾ اِرْجِعْ اِلَيْهِمْ

نو څه چی الله ماته راکړی دی غوره دی دهغه څخه چی تاسی له یی درکړی دی بلکه تاسی په خپله تحفه خوشحاله وسیږی بیرته راسی دوی ته

فَلَنَاْتِيَنَّهُمْ بِجُنُوْدٍ لَّا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِّنْهَآ اَذِلَّةً وَّهُمْ صٰغِرُوْنَ ﴿٣٧﴾

اوس مونږ رسو دوی ته دلښکرو سره چی مقابله یی نه سی کیدی د دوی څخه او وبه باسو دوی ددغه ځای څخه په بی عزتی او دوی به خوار وی ۔

تفسیر : (حضرت سلیمان ؑ دهدهد سره دا خبری وکړی ، دبلقیس په نوم یی یو خط ولیکی چی مضمون یی مخ ته په قرآن کی ذکر دی راځی او هدهد ته یی حواله کی ، هغه دا خط په مخه کی وایی خستی ولاړی او یوازی یاپه مجلس کی یی بلقیس ته ورغورځوی) بلقیس (ووایه او خپل سردران یی دمشوری دپاره جمع کړل او) وې ویل ای د دربار خلقو ماته یو خط (چی مضمون یی ډیر) عزتمند (او عظیم الشان دی) راغورځول سوی دی (عظیم الشان یی ځکه وویل چی حاکمانه مضمون یې دی ، په کوم کی چی سره دانتهایی لنډوالی داعلی درجی بلاغت دی او) او هغه دسلیمان (ؑ) دطرف څخه دی او په دی کی دا (مضمون دی (اول) بسم الله الرحمٰن الرحیم (او ددی څخه وروسته دا چی) تاسی خلق (یعنی بلقیس او ټول ارکان دحکومت دکومو سره چی عوام هم تړلی دی) زما په مقابله کی تکبر مه کوی او ماته تابعداری کوونکی راسی (مقصود ټولو ته دعوت ورکول دی او دی خلقو خو دسلیمان ؑ حال یادمخکی څخه آوریدلی وو که څه هم سلیمان ؑ دوی نه پیژندی او اکثره داسی کیږی چی لوی کوچنی نه پیژنی او کوچنی لوی نه پیژنی او یا به یی دخط راتلو څخه وروسته تحقیق کړی وی او دخط په مضمون دخبرولو څخه وروسته) بلقیس (دا) وویل چی ای د دربار خلقو! تاسی ماته زما په دی معامله کی رایه را کی (چی ماته دسلیمان ؑ سره څه معامله په کار کول په کار دی) او زه (یوځای) دڅه خبری قطعی فیصله نه کوم ترڅو پوری چی تاسی ماته موجود سوی نه یاست (او په دی کی شریك او مشیران نه یاست) هغو خلقو وویل چی مونږ (په خپل ذات سره هرډول حاضر یو که مقابله اوجنګ کول مصلحت وګڼل سی نومونږ) لوی طاقتور اولوی جنګ کوونکی یو (او مخ ته) اختیار ستادی وروسته ته (مصلحت ته) ګوره څه چی (تجویزکوی او) حکم کوی بلقیس وویل چی (زما په نزدجنګ کول مصلحت نه دی ځکه چی سلیمان ؑ بادشاه دی او) بادشاهان (داسی کوی قاعده یی ده چی هغوی) کله یو کلی ته (په مخالفانه طور سره) دا خل سی ، نوهغه تباه او برباد کی او دهغه په اوسیدونکو کی چی کوم عزتمند وی هغوی (دهغوی دزور کمولو دپاره) ذلیل (اوخوار) کړی او (که جنګ ورسره وسی نو ممکنه ده چی ده ته غلبه حاصله سی نوبیا) دا خلق به هم داسی کوی (نو بی ضرورته په پریشانی کی را

تلل دمصلحت څخه خلاف دی په دی وجه فی الحال به جنگ کول ملتوی کړل سی) او (داسی مناسب ده چی) زه هغه خلقو ته څه ډالۍ (دیو سړی په لاس) لیږم بیا گورو چی هغه لیږل سوی (دهغه ځای څخه) څه (جواب) را وړی ؟ (هغه وخت به دوباره فکروسی ، چنانچی ډالی او تحفی تیاری سوی او قاصد واخستی روان سو) هرکله چی هغه قاصد سلیمان (ؑ) ته ورسیدی (او تولی تحفی یی پیش کړی) نوسلیمان (ؑ) وفرمایل آیاتاسی خلق (یعنی بلقیس او دبلقیس خلق) په مال سره زما امداد (کول) غواړی (په دی وجه مو ډالی را وړی) وروسته (پوه سی چی) الله ﷻ چی څه ماته را کړی دی ، هغه ددی څخه ډیر ښه دی کوم یی چی تاسی ته درکړی دی (ځکه چی ستاسی سره صرف دنیا ده او زماسره دین هم دی او دنیا هم ترتاسی زیاته ده په دی وجه زه ددی شیانو حریص نه یم) البته تاسی په خپلو درکړل سوو شیانو باندی فخر کوی (په دی وجه دا ډالی زمونږ څخه) تاسی (دا واخلی) هغو خلقو ته بیرته ولاړسی (که دوی اوس هم ایمان راوړی نو صحیح ده کنه نو) مونږ به پر هغو خلقو داسی فوجونه ورولیږو چی دوی به یی هیڅ مقابله ونه کړل سی او مونږ به دوی دهغه ځای څخه ذلیل کړی وباسو اودوی به (په ذلت سره دهمیشه دپاره) ماتحت (او رعیت) جوړ سی (داسی نه ده چی د ایستلو څخه وروسته به آزاد پریښودل سی چی کوم خوا غواړی گرځی به بلکی همیشه به ذلت دهغوی دپاره لازمی سی)

معلومات اومسئلي : قَالَتْ يٰاَيُّهَا الْمَلَؤُا اِنِّيْٓ اُلْقِيَ اِلَيَّ كِتٰبٌ كَرِيْمٌ ، دکریم لفظی معنی معزز مکرم ده او په محاوره کی یو خط ته معزز مکرم هلته ویل کیږی ، هرکله چی پرده مهر لگول سوی وی . په دی وجه په دی آیت کی د، كِتٰبٌ كَرِيْمٌ، تفسیر حضرت ابن عباس ؓ ، قتاده، زهیر وغیره په کتاب مختوم سره کړی دی . ددی څخه معلومه سوه چی حضرت سلیمان ؑ پر خط خپل مهر لگولی وو . زمونږ نبی کریم ﷺ ته چی هرکله دعجمو دبادشاهانو دا عادت معلوم سو چی پرکوم خط مهر نه وی هغه نه وایی ، نونبی کریم ﷺ هم دبادشاهانو دخطونو دپاره مهر جوړ کی او قیصر او کسریٰ وغیره ته چی یی کوم خطونه ولیکل پر هغوی یی مهر ولگوی . ددی څخه معلومه سوه چی په خط مهر لگول دمکتوب الیه هم عزت دی او دخپل خط هم . نن صباخط په لفافه کی دبندولو عادت دی ، دا هم دمهر قائمقام دی . کوم ځای چی دمکتوب الیه عزت کول منظور وی . دښکاره خط لیږلو په لفافه کی بند لیږل اقرب الی السنة دی .

(دحضرت سلیمان ؑ خط په کومه ژبه کي وو؟)

حضرت سلیمان ؑ که څه هم عربی نه وو لیکن په عربی ژبه پوهیدل د دوی دپاره څه بعیده نه وه ، کله چی دوی دمرغانو په ژبه باندی پوهیدل اوعربی ژبه خوپه تولو ژبو کی افضله اوښه ده ، په دی وجه کیدای سی چی دحضرت سلیمان ؑ خط په عربی ژبه کی لیکلی وی ، ځکه چی مکتوب الیه (بلقیس) عربی النسل وه هغې خط ووایه هم اوپه پوه هم سوه اوداهم ممکنه ده چی حضرت سلیمان ؑ خط په خپله ژبه کی لیکلی وی اودبلقیس سره دحضرت سلیمان ؑ دژبی ترجمان وی چی داخط یی ورته وایه اوپه پوه کړی یی وی . (روح)

(دخط لیکلو یوڅو آداب)

إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (۳۰) " قرآن کریم دانسانی ژوندهیڅ اړخ داسی نه دی پرینښی چی ښودنه یی نه وی په کی کړی دخط اوکتابت په ذریعه دیوبل سره خبری کول اوآوریدل هم دانسان په اهمو ضرورتونو کی داخل دی په دی سورة کی یی دحضرت سلیمان ؑ خط په نوم دبلقیس پوره په پوره نقل کړی دی دا دیو پیغمبر او رسول خط دی اوقرآن کریم داپه طور داستحسان نقل کړی دی . په دی وجه په دی خط کی چی کوم هدایتونه دخط اوکتابت په معامله کی ترلاسه کیږی ، هغه دمسلمانانو دپاره قابل اتباع دی .

(کاتب دی خپل نوم مخکي وليکي بیادمکتوب الیه)

دټولو ښخه اول یو هدایت خو په دی خط کی دا دی چی خط حضرت سلیمان ؑ دخپل نوم ښخه شروع کی دمکتوب الیه نوم یی ښنګه ولیکی دقرآن کریم په الفاظو کی دا ذکر نه دی ، مګر دومره خبره ددی ښخه معلومیږی چی دخط لیکونکی دپاره دانبیاء علیهم السلام سنت دا دی چی دټولو ښخه مخکی خپل نوم ولیکی ښکه چی په دی کی ډیری فائدی دی . مثلاً دخط ویلو ښخه اول دمکتوب الیه په علم کی را تلل چی زه دچاخط وایم چی دی په دغه ماحول کی دخط مضمون ووایی او فکر پر وکی ، مخاطب ته دا تکلیف تیرول ولویږ نه چی دکاتب نوم په خط کی تلاش کړی چی دچاخط دی او دکوم ښای ښخه راغلی دی دنبی کریم ﷺ چی ښومره خطونه نقل او شائع سوی په دنیاکی موجود دی ، په هغو ټولوکی هم دوی دا طریقه اختیار فرمایلی ده چی د ، مِنْ مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللهِ وَرَسُوْلِه، ښخه یی شروع کړی دی .

دلته یوسوال داپیداکیدای سی چی کله یو لوی سړی خپل کوچنی ته خط لیکی نو په دی کی خو دخپل نوم پرمخکی کولو ښه اشکال نسته ، لیکن چی کوچنی خپل پلار ، استاذ ، شیخ یابل مشرته خط لیکی نو په دی کی خپل نوم مخکی لیکل ښه بی ادبی نه ده ؟ او ده ته داسی کول په کار دی اوکه نه دی؟ په دی معامله کی داصحابو کرامو عمل مختلف راغلی دی . اکثرو صحابه کرامو دسنت نبوی تابعداری پرادب باندی مقدم کړي ده . په خپله نبی کریم ﷺ ته چی یی کوم خطونه لیکلی دی ، په هغه کی یی خپل نوم مخکی لیکلی دی ، په روح المعانی کی یی دبحر محیط په حواله سره دحضرت انس ؓ دا قول نقل کړی دی . مَا

كَانَ اَحَدٌ اَعْظَمَ حُرْمَةً مِنْ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ اَصْحَابُهُ اِذَا كَتَبُوْا اِلَيْهِ كِتَاباً بَدَاُوْا بِاَنْفُسِهِمْ قُلْتُ وَكِتَابُ عَلاَءَ الْحَضْرَمِيِّ ؓ يَشْهَدُ لَهُ عَلٰى مَا رُوِىَ .

دنبی کریم ﷺ ښخه زیات خو یو سړی قابل تعظیم نسته ، مګر صحابه کرامو ؓ چی به کله دوی ته خط لیکی نو دخپل نوم شروع به یي کوله او دحضرت علاء حضرمی ؓ خط کوم چی دنبی کریم ﷺ په نوم مشهور دی ، هغه پردی شاهد دی .

البته په روح المعانی کی د ذکر سوو روایتونو نقل کولو ښخه وروسته لیکلی دی چی دا ټول کلام په افضلیت کی دی ، په جواز کی نه دی . کُه یو سړی دخپل نوم ښخه دشروع کولو پرښای په آخر کی خپل نوم

ولیکی نو دا هم جائز دی ، دفقیه ابو اللیث په بستان کی دی ، چی که یو سړی دمکتوب الیه دنوم څخه شروع وکی نو ددی په جواز کی دهیڅ خبره نسته ځکه چی په امت کی دا طریقه هم چلیږی هیڅ انکار نه دی پرکړی (روح المعانی اوقرطبی)

(دخط جواب ورکول هم د انبیاؤ سنت دی)

په تفسیر قرطبی کی دی چی کوم سړی ته دبل چا خط راسی نو دهغه دپاره مناسب ده چی جواب یی ورکی ځکه چی دغائب خط حاضر ته په منزله دسلام دی . په دی وجه دحضرت ابن عباس ؓ څخه په یو روایت کی دی چی هغه به دخط جواب دسلام دجواب په شان واجب ګڼی (قرطبی)

(په خطونو کې بسم الله لیکل)

دحضرت سلیمان ؑ د ذکر سوی خط څخه دارنګه دنبی کریم ﷺ دټولو خطونو څخه یوه مسئله دا ثابته سوه چی دخط په شروع کی ، بسم الله الرحمٰن الرحیم لیکل دپیغمبرانو سنت دی . پاته سوه دا مسئله چی بسم الله به دخپل نوم څخه مخکی لیکی او که وروسته نو دنبی کریم ﷺ خطونه خو پردی شاهد دی چی بسم الله دټولو څخه مخکی او بیا دکاتب نوم ، بیا دمکتوب الیه نوم دی ولیکل سی او په قرآن کریم کی چی کوم دحضرت سلیمان ؑ نوم مخکی او بسم الله وروسته ذکر ده . ددی دظاهر څخه خو جواز ددی هم معلومیږی چی بسم الله دخپل نوم څخه وروسته ولیکل سی ، لیکن ابن ابی حاتم دیزید بن رومان څخه نقل کړی دی چی په اصل کی حضرت سلیمان ؑ په خپل خط کی داسی لیکلی وو .

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ، مِنْ سُلَيْمٰنَ بْنِ دَاوُدَ اِلٰى بِلْقِيْسِ ابْنَةِ ذِىْ شَرَحْ وَقَوْمِهَا، اَنْ لَّا تَعْلُوْا الخ ،

بلقیس چی کله دا خط خپل قوم ته ووایه نوهغې دقوم دخبرولو دپاره دحضرت سلیمان ؑ نوم اول ذکر کړی ، په قرآن کریم کی چی راغلی دی هغه دبلقیس قول دی ، په قرآن کریم کی ددې وضاحت نسته چی دحضرت سلیمان ؑ په اصل کی خط کی بسم الله مخکی وه او که دحضرت سلیمان ؑ نوم . پر لفافی سربیره لیکل سوی وی او دننه دبسم الله څخه شروع وی . بلقیس چی کله خپل قوم ته خط اوروی نو دحضرت سلیمان ؑ نوم یی اول ذکر کی .

مسئله: دخط لیکلو سنت طریقه خو دا ده چی دهر خط په شروع کی بسم الله ولیکل سی . لیکن دقرآن او حدیث دنصونصو او اشارو څخه فقهاوو حضراتو دا قاعده کلیه لیکلی ده چی کوم ځای بسم الله یا دالله ﷻ څه نوم لیکل کیږی نو که هغه ځای دکاغذ دبی ادبی څخه دمحفوظ کولو څه اهتمام نه وی ، بلکه دویلو څخه وروسته یی غورځوی نو پرداسی خطونو یا داسی شیانو دالله ﷻ نوم یابسم الله لیکل جائز نه دی چی دغه شان هغه دبی ادبی په ګناه کی شریکیږی . نن صباچی عموماً یو بل ته خطونه لیکل کیږی دهغه حال هرچاته معلوم دی چی په نالیو او ګنده ځایونو کی په نظر راځی . په دی وجه مناسب دا ده چی دسنتو د ادا کولو دپاره په ژبه بسم الله ووایی ، خط لیکل شروع کی او په خط کی ونه لیکی .

﴿ داسې خط چې دقرآن آیت په کې لیکل سوی وي آیا دکافر مشرک په لاس کې ورکول جائز دي؟ ﴾

دا خط حضرت سلیمان ؑ بلقیس ته هغه وخت لیږلی دی چې هغه مسلمانه نه وه حال دا دی چې په دی خط کی بسم الله لیکل سوی وه ددی څخه معلومه سوه چې داسی کول جائز دی . نبی کریم ﷺ چې کوم خطونه دعجمو بادشاهانو ته لیکلی دی او هغوی مشرکان وه ، په هغوکی هم ځینی آیتونه دقرآن لیکل سوی وه . وجه په اصل کی دا ده چې قرآن کریم دیو کافر په لاس کی ورکول خو جائز نه دی ، لیکن داسی یو کتاب یاکاغذ چې دیو مضمون په ضمن کی په کښی دقرآن کریم یو آیت راغلی وی ، هغه ته په عرف کی قرآن نه ویل کیږی په دی وجه ددی حکم هم دقرآن حکم به نه وی ، دغه دیو کافر په لاس کی هم ورکول جائز دی او دبی او دسه په لاس کی هم (عالمګیری کتاب الحظر والاباحة)

﴿ خط لنډ، جامع، بلیغ اوپه مؤثر اندازکې لیکل په کار دی ﴾

دحضرت سلیمان ؑ دی خط ته چې وکتل سی نو په څو کرښو کی ټول مهم او ضروری مضامین هم جمع دی او دبلاغت اعلی معیار هم په کښی قائم دی ، دکافر په مقابله کی دخپل شاهانه شوکت اظهار په کښی هم دی . ددی سره دالله ﷻ دکمالی صفاتو بیان او د اسلام طرف ته دعوت هم دی ، او دلویی اوتکبر مذمت هم په حقیقت کی دا خط هم د اعجاز قرآنی یوه نمونه ده .

حضرت قتاده ؒ فرمایی چې په خط لیکلو کی دټولو انبیاوو سنت هم دغه دی چې په لیکلو کی اوږدوالی نه وی ، مګر څه ضروری مضمون په کښی پاته هم نه وی (روح)

﴿ په مهمو کارونوکې مشوره کول سنت دی په دی کې دنورو درایې څخه فائده هم حاصلیږی اودخلقو دزړه ساتنه په کې هم کیدای سي ﴾

قَالَتْ يٰاَيُّهَا الْمَلَؤُا اَفْتُوْنِيْ فِيْٓ اَمْرِيْ مَا كُنْتُ قَاطِعَةً اَمْرًا حَتّٰى تَشْهَدُوْنِ، اَفْتُوْنِيْ ٭ دفتوی څخه مشتق دی چې معنی یی ده دیوې خاص مسئلی جواب ورکول دلته مشوره ورکول او دخپلی رایی ښکاره کول مراد دی بلقیس ته چې کله دحضرت سلیمان ؑ خط ورسیدی نو هغه خپل دحکومت ارکان جمع کړل ، ددی واقعی اظهار یی وکی او دهغوی څخه یی مشوره وغوښتله چې ماته څه کول په کار دی ؟ دی دهغوی درایی معلومولو څخه مخکی دهغوی دزړه ساتلو او همت زیاتولو دپاره دا هم وویل چې ، زه دیوی معاملی فیصله بغیر ستاسی څخه نه کوم ددی خبری نتیجه وه چې فوج او وزیرانو ددی په جواب کی دخپلی تیاری سره دحکم منلو هر قسم قربانی پیش کړه . نَحْنُ اُولُوْا قُوَّةٍ وَّاُولُوْا بَاْسٍ شَدِيْدٍ وَّالْاَمْرُ اِلَيْكِ، حضرت قتاده ؒ فرمایی چې مونږ ته دا بیان سوی دی چې دبلقیس دمجلسِ شوریٰ ارکان دری سوه او دیارلس ۳۱۳ وه او په دوی کی هر یو سړی دلسو زرو کسانو امیر او نمائنده وو (قرطبی)

ددی څخه معلومه سوه چې په مهمو کارونو کی دمشوری اخستو دستور پخوانی دی . اسلام مشوری ته خاص اهمیت ورکی ، او دحکومت په کارو کوونکی یی دمشوری پابند کړل ، تردی چې په خپله نبی کریم

ﷺ چی وحی به پر راتلی او آسمانی هدایتونه به ورته کیدل ، په دی وجه دوی ته دڅه رایی او مشوری په حقیقت کی ضرورت نه وو ، مګر د امت دپاره دسنت قائمولو په واسطه دوی ته هم دا حکم ورکول سوی وو . وَشَاوِرْهُمْ فِي الْاَمْرِ، یعنی ته په مهمو کارونو کی دصحابه کرامو سره مشوره کوه په دی کی دصحابه کرامو زړه ساتنه او عزت افزایی هم وه او آئنده راتلونکو عاملانو دحکومت ته ددی تاکید هم چی په مشوره باندی کار کوی .

(دحضرت سلیمان ؑ دخط په جواب کې دبلقیس ردِّ عمل)

دحکومت دمشرانو په مشوره کی دشریکولو او د دوی دتعاون دحاصلولو څخه وروسته بلقیس په خپله رایه قائمه کړه ، مطلب یی دا وو چی هغه دحضرت سلیمان ؑ امتحان واخلی او تحقیق وکی چی هغه واقعی دالله ﷻ رسول او نبی دی اوکوم حکم چی دی کوی هغه دالله ﷻ دحکمونو تعمیل دی اوکه دی دملك اخستو خواهشمند بادشاه دی ، ددی امتحان څخه ددی مقصد دا وو چی که واقعی هغه رسول او نبی وی نو چی حکم یی ومنل سی او مخالفت یی اختیار نه سی او که بادشاه وی او دملك اخستو په هوس کی مونږ خپل غلامان جوړول غواړی نو بیا به فکر وکو چی مقابله یی څنګه وکو . ددی امتحان طریقه هغې دا تجویز کړه چی سلیمان ؑ ته څه ډالۍ تحفې ولیږی که هغه تحفې واخستی او راضی سو نو دا به ددی نښانه وی چی دی بادشاه دی ، اوکه په واقع کی رسول او نبی وی نو هغه به د اسلام او ایمان څخه بغیر په څه شی راضی نه سی . دا مضمون ابن جریر په ډیرو سندونو سره دحضرت ابن عباس ؓ ، مجاهد ، ابن جریح ، ابن وهب څخه نقل کړی دی . ددی بیان په دی آیت کی دی .

وَاِنِّيْ مُرْسِلَةٌ اِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُوْنَ " یعنی زه حضرت سلیمان ؑ او دده دحکومت ارکانو ته ډالۍ لیږم ، بیا ګورو چی قاصد دا ډالۍ یو سی ولاړسی او هغه بیرته راسی او څه صورت حال بیانوی ؟

(دبلقیس دقاصدانو په دربارِ سلیمانی کې حاضری)

په تاریخی اسرائیلی روایتونو کی دبلقیس دطرف څخه دراتلونکو قاصدانو او تحفو لوی تفصیلات ذکر دی ، په دومره خبره باندی ټول روایتونه متفق دی چی په تحفه کی څه دسرو زرو خښتی وی ، څه جواهرات او یوسل ۱۰۰ غلامان او یو سل ۱۰۰ مینځی وی مګر مینځی یی دسړو په جامو او غلامان یی دښځو په جامو کی لیږلی وه او د دوی سره دبلقیس یو خط هم وو چی په هغه کی دحضرت سلیمان ؑ د امتحان دپاره ځو سوالونه وه . دتحفو په انتخاب کی هم د دوی امتحان کول وو . حضرت سلیمان ؑ ته الله ﷻ ددغو تحفو تفصیلات ددی درسیدو څخه مخکی ښوولی وه حضرت سلیمان ؑ پیریانو ته حکم وکی چی د دربار څخه تر دیرش میله مسافت پوری دسرو اوسپینو دخښتو فرش واچوی او په لاره باندی دواړو طرف ته نا اشنا عجیبه عجیبه ځاروی و دروی چی پردغه فرش باندی دسرو اوسپینو بولی او خوشایی کوی . دغه شان یی خپل دربار په خاص اهتمام سره ښائسته کی ، راسته او چپه طرف ته یی څلور زره کرسی دسرو زرو یو طرف ته دعالمانو دپاره بل طرف ته دوزیرانو اوکار کوونکو دحکومت دپاره غوړول

سوی وی ، په جواهراتو یی ټول هال ښائسته کی . دبلقیس قاصدانو چی کله دسرو زرو پرخښتو ښاروی ولاړ ولیدل نو دخپلو تحفو څخه وشرمیدل . په ځینو روایتونو کی دی چی خپلی تحفی یی هلته وغورځولی ، بیاچی څومره مخ ته تلل دواړه طرف ته یی دحیوانانو اومرغانو صفونه ولیدل ، بیایی دپیریانو صفونه ولیدل ، نو ډیر رعب پرراغی مګرچی دربار ته ورسیدل اودحضرت سلیمان ؑ په مخکی حاضر سو نو دوی ورسره ښه په ورین تندی ولیدل . د دوی دمیلمستیاعزت یی وکی ، مګر د دوی تحفی یی بیرته واستولی او دبلقیس دټولو سوالونو جوابونه یی ورکړل (ملخصًا از قرطبی)

(دحضرت سلیمان ؑ دطرف څخه دبلقیس دتحفو واپس کول)

قَالَ اَتُمِدُّوْنَنِ بِمَالٍ فَمَا آتَانِيَ اللّٰهُ خَيْرٌ مِمَّا آتَاكُمْ بَلْ اَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُوْنَ • یعنی هرکله چی دبلقیس قاصدانو ددی تحفی حضرت سلیمان ؑ ته راوړی نو هغوی قاصدانو ته وفرمایل چی آیاتاسی په مال سره زما مدد کول غواړی ؟ ماته چی الله ﷻ کوم مال او دولت را کړی دی هغه ستاسی دمال او اسباب څخه ډیر زیات ښه دی په دی وجه زه دا دمال تحفی نه قبلوم ، دا بیرته یو سی او په خپلو تحفو تاسی خو شحاله اوسیږی .

(دیو کافر تحفه قبلول جائز دی او که نه ؟ ددی تفصیل او تحقیق)

حضرت سلیمان ؑ دبلقیس تحفه قبوله نه کړه ددی څخه معلومیږی چی دکافر تحفه قبلول جائز نه دی یاښه نه دی . او تحقیق په دی مسئله کی دا دی چی دکافر په تحفه قبلولو کی که په خپله یا دمسلمانانو په څه مصلحت کی خلل راتلی یا د دوی په حق کی درایی کمزوری راتله نو دهغوی تحفه قبلول جائز نه دی (روح المعانی) البته که څه دینی مصلحت په دی تحفه قبلولو کی وی ، مثلاً ددی په ذریعه دکافر مانوسه کیدو ، اسلام ته دنژ دی راتلو ، بیا دمسلمانیدو امیدوی ، یا دده څه شر او فساد ددی په ذریعه دفع کیدای سی نو دقبلولو ګنجائش یی سته . دنبی کریم ﷺ سنت په دی معامله کی دا پاته سوی دی چی دځینو کفارو تحفی یی قبولی کړی ، دځینو یی رد کړی ، په عمدة القاری شرح بخاری کتاب الهبه کی اوپه شرح سیر کبیر کی دحضرت کعب بن مالك ؓ څخه روایت دی . دحضرت براء ؓ ورور عامربن مالك مدینی طیبی ته په څه ضرورت سره راغی او حال دا دی چی هغه مشرك کافر وو او دنبی کریم ﷺ په خدمت کی یی دوه اسونه او دوی جوړی کپړی دتحفی په طور پیش کړی نبی کریم ﷺ دهغه تحفی ته دا وفرمایل واپس یی کړه چی مونږ دمشرك تحفه نه سو قبلولی . او عیاض بن حمار مجاشعی دحضور ﷺ په خدمت کی یوه تحفه پیش کړه ، نو حضور ﷺ ورڅخه پوښتنه وکړه چی آیاته مسلمان یی ؟ هغه وویل چی نه ؛ نو دوی دهغه تحفه هم ددی وینا سره واپس کړه چی زه الله ﷻ دمشرکانو دتحفی اخستو څخه منع کړی یم . ددی په مقابله کی داسی روایتونه هم موجود دی ، چی نبی کریم ﷺ دځینو مشرکانو تحفی قبولی کړی دی ، په یو روایت کی دی چی ابو سفیان دشرك په حالت کی دوی ته یوه څمړه په تحفه کی ولیږله ، دوی قبوله کړه او یو نصرانی یوه دوریښمو بریښنډونکی کپړه په تحفه کی پیش کړه او حضور ﷺ قبوله کړه .

شمس الائمة ددی روایتونو نقل کولو څخه وروسته فرمایی چی زماپه نزد سبب دا وو چی نبی کریم ﷺ ته

دښمنو په تحفه رد کولو کې دهغوی د اسلام طرف ته دمائل کیدو امیدوو ، هلته یې ردکړه ، او دښمنو په تحفه قبلولو کې دهغوی دمسلمانیدو امیدوو نو قبوله یې کړه (از عمدة القاری کتاب الهبة)

او بلقیس چې کوم رد کول دتحفې دنبي کیدو نښانه مقرره کړه ، ددې سبب دا نه وو چې دنبي دپاره دمشرك تحفه قبلول جائز نه دي ، بلکه سبب دا وو چې دې خپله تحفه په حقیقت کې درشوت په حیثیت سره لیږلې وه ، چې ددې په ذریعه دا دحضرت سلمیان ﵇ دحملې څخه محفوظه پاته سي .

قَالَ يٰۤاَيُّهَا الْمَلَؤُا اَيُّكُمْ يَاْتِيْنِيْ بِعَرْشِهَا قَبْلَ اَنْ يَّاْتُوْنِيْ مُسْلِمِيْنَ ﴿٣٨﴾ قَالَ عِفْرِيْتٌ

وې ویل اې درباریانو په تاسې کې څوک دې چې راوړي ماته دهغه تخت ددې څخه مخکې چې هغه ماته راسي حکم منونکې

مِّنَ الْجِنِّ اَنَا اٰتِيْكَ بِهٖ قَبْلَ اَنْ تَقُوْمَ مِنْ مَّقَامِكَ ۚ وَاِنِّيْ عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ اَمِيْنٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ

وویل یو دیب دپیریانو څخه زه به راوړم تاته هغه مخکې ددې څخه چې ته پورته سې دځپل ځای څخه اوزه په دې زوراوریم معتبر

الَّذِيْ عِنْدَهٗ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتٰبِ اَنَا اٰتِيْكَ بِهٖ قَبْلَ اَنْ يَّرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَ ۚ فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهٗ

وویل هغه سړي دچا سره چې وو یو علم دکتاب زه به را وړم تا ته هغه مخکې ددې څخه چې بیرته راسي تاته ستا نظر نو هر کله چې یې ولیدی هغه پروت په خپله خوا کې ،

قَالَ هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّيْ ۖ لِيَبْلُوَنِيْۤ ءَاَشْكُرُ اَمْ اَكْفُرُ ۚ وَمَنْ شَكَرَ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهٖ ۚ

وې ویل ، دا زما درب فضل دی ، چې ازمائش وکړي زما چې زه شکر کوم اوکه ناشکري ، اوڅوک چې شکرکوي دخان دپاره ،

وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ رَبِّيْ غَنِيٌّ كَرِيْمٌ ﴿٤٠﴾ قَالَ نَكِّرُوْا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ اَتَهْتَدِيْۤ اَمْ تَكُوْنُ

او څوک چې ناشکري وکې پس زما رب بې حاجته دی کرم وا لا ، وې ویل شکل بدل کې ونبایاست دغه ښځې ته تخت دهغه مونږ گورو چې هغه پوهیږي یا کیږي .

مِنَ الَّذِيْنَ لَا يَهْتَدُوْنَ ﴿٤١﴾

دهغو خلقو څخه چې نه پوهیږي .

لنډتفسیر: (غرض دا دی چې هغه قاصدانو خپلې تحفې واخستې بیرته ولاړه او تړوله قصه یې بلقیس ته بیان کړه نو دحالاتو څخه دی ته دحضرت سلیمان ﵇ دعلم او نبوت دکمالاتو یقین وسو او دحاضریدو په اراده دخپل ملك څخه راروانه سوه) سلیمان (﵇) ته په وحی سره یادمرغه (وغیره په ذریعه ددې را تلل معلوم سول نو دوی خپلو درباریانو ته) وفرمایل چې ای د دربارخلقو! په تاسې کې څوك داسې سته چې دهغې (بلقیس) تخت مخکې ددې څخه چې هغه خلق ماته فرمانبردار راسې حاضر کړي (دمسلمین قید

دواقعي د اظهار دپاره دی ، څکه چی دغه خلق په دی قصد سره را تلل ، دتخت را غوښتل غالبًا په دی غرض سره دی چی هغه خلق زما معجزه هم ووینی، څکه چی دومره لوی تخت اوبیا په دومره سختو پهرو کی په دی طور ناڅاپه را ورل چی څه اطلاع یی هم نه وی دبشری طاقت بیله خبره ده که دپیریانو په تسخیر سره وی ، بیا هم دپیریانو خودبخوده تابع کیدل یوه معجزه ده اوکه دیو ولی دأمت په ذریعه وی په کرامت سره نو دولی کرامت هم دنبی معجزه وی اوکه بغیر دڅه واسطی وی نو بیا خود معجزی کیدل ظاهره خبره ده.

په هرحال په هر طور سره دا معجزه او دنبوت دلیل دی په دی وجه مقصود به دا وی چی د اندرونی کمالاتو سره دا دمعجزی کمالات هم ووینی چی ایمان او اطمینان یی زیات راسی) یو قوی وجودی پیری (په جواب کی) عرض وکی چی زه به دا ستاپه خدمت کی حاضرکړم، مخکی ددی څخه چی ته دخپل اجلاس څخه پورته سی او (که څه هم چی هغه ډیر دروند دی مګر) زه یی (په راوړلو) طاقت لرم (اوکه څه هم ډیر قیمتی او په ملغلرو سره پوښلی دی ، مګر زه) امانت داریم (په هغه کی به هیڅ خیانت نه کوم) دچاسره چی دکتاب (الهی یعنی دتورات یادبل وحی سوی کتاب چی دالله ﷻ دنومونو تاثیرات په کښی وه دهغه) علم وو (نژدی خبره دا ده چی دا په خپله حضرت سلیمان ؑ ورڅخه مراد دی غرض دا چی) هغه (علم والا هغه پیری ته) وویل چی (بس په تاکی خو دومره قوت دی او) زه به دا ستا په مخکی ستا دسترګو درپولو څخه راحاضرکړم (څکه چی دمعجزی په طاقت سره به یی راوړم ، چنانچی دغه شان دوی الله ﷻ ته دعا وکړه یادالله ﷻ دیو نوم په ذریعه سره تخت فوراً په مخکی موجود سو) هرکله چی سلیمان (ؑ) تخت په مخکی ولیدی نو (ډیر خوشحاله سو او په طور دشکر یی) وی ویل چی دا زما دپروردګار یو فضل دی (چی زما په لاس بی دا معجزه ښکاره کړه) چی هغه زما آزمائش وکی چی زه شکر ادا کوم یا (خدای مه کړه) ناشکری کوم او ظاهره ده چی څوك شکر ادا کی ، هغه دخپل ځان دفائدی دپاره شکر کوی (دالله ﷻ هیڅ نفع نسته) او (دارنګه) کوم چی ناشکری کوی (هغه هم خپل نقصان کوی ، دالله ﷻ هیڅ نقصان نسته څکه چی) زما رب غنی دی کریم دی (ددی څخه وروسته) سلیمان (ؑ دبلقیس دعقل آزمایلو دپاره) حکم وکی چی ددی (دعقل دآزمائش) دپاره ددی دتخت صورت بدل کی (چی ددی ډیری طریقی کیدای سی مثلاً دملغلرو ځایونه بدل کی یاپه یوه بله طریقه سره) مونږ ګورو چی دی ته یی پته لګیږی اوکه ددی شمیر په هغوکی دی کومو ته چی (ددا سی خبرو) پته نه لګیږی (په اول صورت کی به معلومه سی چی دا هوښیاره ده او دهوښیار څخه په حقه خبره دپوهیدو زیات امید وی او دی چی په حق پوه سی نو اثر یی هم ترلیری پوری رسیدی سی او په دوهم صورت کی به ددی څخه په حق دپوهیدو امید کم وی)

(معلومات اومسئلي : دبلقیس حاضری په دربار سلیماني کي)

قرطبی دتاریخی روایتونو په حواله سره لیکلی دی چی دبلقیس قاصدان په بیره او رعب خوړلو سره واپس سوه او دحضرت سلیمان ؑ دطرف څخه یی اعلان جنګ هغه ته ووایه نو بلقیس خپل قوم ته وویل چی مخکی هم زما دا خیال وو چی سلیمان ؑ ددنیا دبادشاهانو په شان بادشاه نه دی ، بلکی دالله ﷻ دطرف

څخه څه خاص منصب هم ده ته ورکول سوی دی او دالله ﷻ دنبی او رسول سره جنګ کول دالله ﷻ سره مقابله ده ، دکوم چی په مونږ کی طاقت نسته ، دا یی وویل او دحضرت سلیمان ؑ په خدمت کی دحاضریدو تیاری یی شروع کړه دولس زره سرداران یی دځان سره واخستل چی ترهر یوه لاندی یویو لك فوج وو حضرت سلیمان ؑ ته الله ﷻ داسی رعب او جلال ورکړی وو چی د دوی په دربار کی به چا اوله خبره هم نه سوای کولی . یوه ورځ حضرت سلیمان ؑ دلیری څخه دوړه پورته کیدل ولیدل ، نو دحاضرینو څخه یی پوښتنه وکړه چی دا څه دی ؟ خلقو جواب ورکی چی ای دخدای نبی ! ملکه بلقیس دخپلو ملګرو سره راروانه ده . په ځینو روایتونو کی دی چی دغه وخت هغه دحضرت سلیمان ؑ د دربار څخه تقریبًا د دری میله په فاصله باندی وه . دغه وخت حضرت سلیمان ؑ خپلو لښکرو ته خطاب وکی ، وي فرمایل .

يٰۤاَيُّهَا الْمَلَؤُا اَيُّكُمْ يَاْتِيْنِىْ بِعَرْشِهَا قَبْلَ اَنْ يَّاْتُوْنِىْ مُسْلِمِيْنَ ۔ حضرت سلیمان ؑ ته چونکی دا اطلاع ورکول سوی وه چی بلقیس دده ددعوت څخه متاثره سوي ده او فرمانبرداره راروانه ده ، نو اراده یی وفرمایله چی هغه دشاهانه قوت او شوکت سره یوه پیغمبرانه معجزه هم ووینی نو دهغې په ایمان راوړلو کی به زیات مدد وکی . حضرت سلیمان ؑ ته حق تعالی دجناتو دتسخیر عامه معجزه ورکړی وه ، شاید دالله ﷻ دطرف څخه ورته اشاره وسوه او دا اراده یی وفرمایله چی په یو ډول سره دبلقیس شاهی تخت دلته دهغې د را رسیدو څخه مخکی حاضر سی ، په دی وجه حاضرینو ته چی په هغوی کی پیریان هم وه ، ددی تخت دراوړلو خطاب وفرمایی او دهغه په ټول مال او دولت کی یی دشاهی تخت انتخاب شاید په دی وجه وکی چی دغه دهغه دټولو څخه زیات محفوظ شی وو کوم یی چی د اوو (۷) شاهی محلونو په مینځ کی په یو محفوظ محل کی دننه ځای پرځای کړی وو . ددی خپل خلق هم هلته نه سوای رسیدی . ددی بغیر دجرندی یا دروازی ماتیدو څخه منتقل کیدل او دومره لیری ځای ته رسیدل دحق تعالی شانه په قدرت کامله سره کیدای سی ، دا دهغې دپاره دحق تعالی په عظیم قدرت دیقین کولو دټولو څخه لویه ذریعه کیدای سوه ، ددی سره په دی هم یقین لازم وو چی حضرت سلیمان ؑ ته دحق تعالی دطرف څخه یو خاص منصب حاصل دی چی د دوی په لاس داسی فوق العادت شیان ښکاره کیږی . (ذکره واختاره ابن جریر)

قَبْلَ اَنْ يَّاْتُوْنِىْ مُسْلِمِيْنَ ، مُسْلِمِيْنَ دمُسْلِم جمع ده چی لغوی معنٰی یی تابع فرمان او فرمانبردار ده . دشریعت په اصطلاح کی مومن ته مسلم ویل کیږی دلته په قول د ابن عباس ؓ لغوی معنٰی مراد ده یعنی فرمانبرداره ځکه چی دبلقیس ایمان راوړل دغه وخت ثابت نه دی بلکه هغه حضرت سلیمان ؑ ته دحاضریدو او څه خبرو کولو څخه وروسته مسلمانه سوه . لکه چی په خپله دقرآن کریم دراتلونکو الفاظو څخه ثابتیږی .

قَالَ الَّذِىْ عِنْدَهٗ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتٰبِ ۔ یعنی وویل هغه سړی دچاسره چی علم وو دکتاب څخه . دا کوم سړی وو . ددی متعلق یو احتمال خو هغه دی کوم چی په لنډ تفسیر کی لیکل سوی دی ، چی په خپله حضرت سلیمان ؑ ځینی مراد دی ، ځکه چی دکتاب الله دټولو څخه زیات علم دوی ته حاصل وو ، په دی صورت

کی دا تول معامله په طور دمعجزی وسوه ، او دا مقصود وو چی بلقیس پیغمبرانه معجزهووینی او څه اشکال ورته په دی معامله کی پاته نه سی ، مګر دتفسیر د اکثرو امامانو قتاده وغیره څخه ابن جریرنقل کړی دی او قرطبی دا دجمهورو قول مقرر کړی دی چی دا یو سړی دحضرت سلیمان ﵇ په اصحابو کی وو ابن اسحاق دده نوم آصف بن برخیا ښوولی دی او دا چی دی دحضرت سلیمان ﵇ دوست وو او دځینو روایتونو په اعتبار سره دهغوی دعمه زوی هم وو ، کوم ته چی د اسم اعظم علم وو . څکه چی دا څه بعیده نه ده چی حضرت سلیمان ﵇ مصلحت په دی کی لیدی چی دا عظیمه کارنامه دهغوی د امت دیو سړی په لاس وسی ، چی پر بلقیس نور زیات اثر لویږی . په دی وجه په خپله ددی عمل کولو پرځای یی خپلو اصحابو ته خطاب وفرمایه ، اَیُّکُمْ یَاْتِیْنِیْ، (کذافی فصوص الحکم) په دی صورت کی به دا واقعه دآصف بن برخیا کرامت وی .

(په معجزه او په کرامت کې فرق)

حقیقت دا دی چی لکه څنګه چی په معجزه کی دطبعی اسبابو دخل نه وی ، بلکه سیده په سیده دالله ﷻ فعل وی ، لکه چی په قرآن کریم کی فرمایی . وَمَارَمَیْتَ اِذْ رَمَیْتَ وَلٰکِنَّ اللّٰہَ رَمٰی، دغه دول په کرامت کی هم دطبعی اسبابو څه دخل نه وی سیده په سیده دالله ﷻ دطرف څخه یو کار وسی . او معجزه او کرامت دواړه په خپله دمعجزی او کرامت دصاحب په اختیارکی نه وی . په دی دواړو کی فرق صرف دومره دی چی داسی، څه خارق عادت کارکه دصاحب وحی په لاس وی ، نو معجزه ورته وایی او دغیر نبی په ذریعه چی یی ظهور وسی نو کرامت ورته وایی . په دی واقعه کی که دا روایت صحیح وی چی دا کار دحضرت سلیمان ﵇ په اصحابو کی دآصف بن برخیا په لاسو وسو نو دهغه کرامت به ورته ویل کیږی او دهر ولی کمالات چونکی دهغه درسول او پیغمبر دکمالاتو عکس او دهغوی څخه مستفاد وی ، په دی وجه د امت د اولیاءُ الله په لاسو چی دڅومره کرامتونو ظهور کیږی ، دا تول درسول په معجزو کی شماریږی .

(دبلقیس دتخت واقعه کرامت وو که تصرف)

شیخ اکبر محی الدین ابن عربی ﵀ دا دآصف بن برخیا تصرف مقرر کړی دی . تصرف په اصطلاح کی دخیال او نظر استعمالول او دحیرت انګیز کارکولو دپاره استعمالول کیږی ، دکوم دپاره چی نبی یا ولی بلکی مسلمانوالی هم شرط نه دی . دا دمسمریزم په شان یو عمل دی . صوفیایی کرامو دمریدانو د اصلاح دپاره کله کله دا استعمال کړی دی . ابن عربی ﵀ فرمایی چی انبیاء چونکی دتصرف کولو څخه پرهیز کوی . په دی وجه حضرت سلیمان ﵇ دا کار دآصف بن برخیا څخه واخستی مګر قرآن کریم دی تصرف ته د . عِلْمٌ مِّنَ الْکِتٰبِ، نتیجه ښودلی ده ، ددی څخه ترجیح ددی خبری کیږی چی دا دڅه دعا یا د اسم اعظم اثر وو دکوم چی دتصرف سره هیڅ واسطه نسته ، دا دکرامت په مطلب کی دا خله ده .

پاته سوه دا شبهه چی دده دا ویل چی . اَنَا اٰتِیْکَ بِہٖ قَبْلَ اَنْ یَّرْتَدَّ اِلَیْکَ طَرْفُکَ ، یعنی زه به دا تخت دسترګو درپ څخه مخکی راوړم . دا ښبانه ددی ده چی دا کار دده په قصد او اختیار سره وسو او دا ښبانه دتصرف

ده . ځکه چی کرامت دولی په اختیار کی نه وی ، نو دهغه دا جواب کیدای سی چی ممکنه ده الله ﷻ ده ته دا اطلاع کړې وی ، چی ته اراده وکړه نوموږ به دا کار دومره ژر وکو. دا تقریر دحضرت سیدی حکیم الامت مولانا اشرف علی تهانوی قدس سره دی کوم چی د احکام القرآن دسورة نمل دتفسیر دلیکلو په وخت کی حضرت ارشادفرمایلی وو . او دتصرف په حقیقت او ددی په احکامو باندی دحضرت یوه مستقله رساله په نوم د، التصرف، په عربی ژبه کی وه چی أردو ترجمه یی احقر لیکلی وه ، هغه جلا شائع سوې ده .

فَلَمَّا جَآءَتْ قِيْلَ اَهٰكَذَا عَرْشُكِ ۭ قَالَتْ كَاَنَّهٗ هُوَ ۚ وَاُوْتِيْنَا الْعِلْمَ

بیاچی هرکله هغه راغله چاورته وویل آیاداسی دی ستاتخت؟ وې ویل ګویاداهغه دی اوموږته معلومه سوی ده ،

مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِيْنَ ﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَّعْبُدُ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۭ

دمخکې څخه اوموږسوحکم منونکی، اومنع یی کړه دی دهغوشیانوڅخه دکوموچی یی عبادت کوی دالله څخه ماسوا

اِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كٰفِرِيْنَ ﴿٤٣﴾ قِيْلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ ۚ فَلَمَّا رَاَتْهُ حَسِبَتْهُ

خامخاهغه وه دمنکروخلقوڅخه، چاورته وویل چی دننه سه محل ته پس چی دی ولیدی ګمان یی پر وکی چی دا اوبه دی ژوری

لُجَّةً وَّكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا ۭ قَالَ اِنَّهٗ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِّنْ قَوَارِيْرَ ڛ قَالَتْ

اوښکاره یی کړې خپلې پنډی ، وې ویل چی دا خو محل دی چی زا ګرخول سوی ده باندی چیښه ، وی ویل

رَبِّ اِنِّىْ ظَلَمْتُ نَفْسِيْ وَاَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمٰنَ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٤٤﴾ ع

ای ربه ! ما ظلم کړی دی په خپل ځان او زه حکم منونکی سوم سره دسلیمان دالله په مخکې چی رب دی دټول مخلوق

لنډتفسیر: (سلیمان ﷺ دا ټول اسباب برابرکړی وه ، بیا بلقیس را ورسیده) وروسته هرکله چی بلقیس راغله نو دی ته (تخت وښودل سو) وویل سوه (برابره خبره ده که سلیمان ﷺ ورته په خپله وویل یابل چا ورته وویل) چی آیاستا تخت داسی دی ؟ هغه وویل چی هو! دی خو داسی (دبلقیس څخه په دی طور سره ځکه پوښتنه وسوه چی هیئت خو یی بدل سوی وو او دخپل اصل په اعتبار سره خو هم هغه تخت وو اوصورت یی هغه نه وو، په دی وجه یی داسی ونه ویل چی آیاداستاتخت دی ، بلکی داسی یی وویل چی ستا تخت داسی دی او بلقیس دا وپیژندی او په بدلولو یی هم پوه سوه ، په دی وجه جواب یی دسوال مطابق ورکی) او (دایی هم وویل چی) موږ خلقو ته خو ددی واقعی څخه مخکی (ستا دنبوت) تحقیق سوی دی او موږ (دهغه وخت څخه په زړه سره) تابعدار سوی یو (کله چی دقاصد څخه ستا کمالات معلوم سوی وو ددی معجزی څه دومره ضرورت نه وو) او (چونکی ددی معجزی څخه مخکی تصدیق اواعتقاد کول

دکمالِ عقل دلیل دی ، په دی وجه الله ﷻ ددی دعاقلوالی تقریر فرمایی چی په واقع کی هغه پوه وه مگر ترخو ورخو پوری چی یی ایمان نه وو راوړی دهغه وجه دا ده چی) دا (دایمان راوړلو څخه) دغیر الله عبادت (دکوم چی دا عادت وه) منع کړی وه (او دغه عادت یی ځکه جوړسوی وو چی) هغه دکافرقوم څخه وه (وروسته چی دی تول لیدل ، نو دی هم هغه کول او قومی عادتونه اکثره د انسان په سوچ او پوه کی بندیز جوړیږی ، مگر چونکی دا هوښیاره وه په دی وجه کله چی به ورته خبر ورکړل سو نو پوه به سوه . ددی څخه وروسته سلیمان ؑ دا وغوښتل چی علاوه دمعجزو او شان نبوت دښوولو څخه دی ته ظاهری شان دسلطنت هم وښودل سو ، چی خپل ځان ددنیا په اعتبار سره هم عظیم نه گڼی په دی وجه یوشیش محل یی جوړ کی ، په غولی کی یی حوض ورجوړ کی او د اوبو او دماهیو څخه یی ډك کی ، چینښه یی لوړه پرفیټ کړه او چینښه داسی شفافه وه چی ظاهر په نظرنه راتله او دغه حوض پرداسی موقع باندی وو چی دغه محل ته تلونکی به خامخا پردی پوری وتی ، چنانچی ددی تول اسباب څخه وروسته) بلقیس ته وویل سوه چی دی محل ته دا خله سه (ممکنه ده چی دغه محل ددی دقیام دپاره تاکل سوی وی غرض دا چی دا روانه سوه په لاره کی حوض راغی) نوهرکله چی یی ددی غولی ولیدی نو دایی (د) اوبو (څخه ډك) وگڼی او (چونکی په قرینه سره یی گمان دپای آب پر وکی په دی وجه یی دپوری وتو دپاره لمن لوړه کړه او) خپلی دواړی پنډی یی ښکاره کړی (دغه وخت) سلیمان (ؑ) وفرمایل چی دا خو محال دی کوم چی (تول غولی) دچینښو څخه جوړ سوی دی (او دا حوض هم په چینښه پټ سوی دی ، دلمنی پورته کولو ضرورت نسته دغه وخت) بلقیس (ته معلومه سوه چی دلته ددنیوی کاریگرو عجائبات هم داسی دی کوم چی ترننه پوری ماپه سترگو نه دی لیدلی نو ددی په زړه کی په هر قسم سره دسلیمان ؑ عظمت پیدا سو اوبی اختیاره یی) وویل چی ای زما پروردگاره ! ما (تر اوسه پوری) پرخپل نفس ظلم کړی وو (چی په شرك کی اخته وم) او زه (اوس) دسلیمان (ؑ) سره (یعنی دده په طریقه) سوم ، په رب العٰلمین می ایمان راوړی .

(معلومات او مسئلي : آیا بلقیس دحضرت سلیمان ؑ په نکاح راغلي وه ؟)

په ذکرسوو آیتونو کی دبلقیس واقعه پردی ختمه سوه چی هغه حضرت سلیمان ؑ ته حاضره سوه او په اسلام مشرفه سوه . ددی څخه وروسته څه حالات راپیښ سول ؟ قرآن کریم ددی څخه سکوت کړی دی . دا وجه ده چی هرکله یو سړی دعبدالله بن عیینه څخه پوښتنه وکړه ، چی آیاحضرت سلیمان ؑ دبلقیس سره نکاح کړی وه ؟ نو هغه وفرمایل چی د دوی معامله پردی ختمه سوه . اَسْلَمْتُ مَعَ سُلَیْمٰنَ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ، مطلب دا وو چی قرآن تردی ځای پوری حال بیان کړی دی . ددی څخه وروسته حال ښوول یی قرآن پرېښی دی ، نو مونږ ته هم ددی په تفتیش کی دلگیدو ضرورت نسته . مگر ابن عساکر دحضرت عکرمه ؓ څخه روایت کړی دی چی ددی څخه وروسته بلقیس دحضرت سلیمان ؑ په نکاح سوه او دایی پخپل حکومت بر قراره وساتله ، یمن ته یی بیرته ولیږل ، په هره میاشت کی به حضرت سلیمان ؑ هلته تشریف وړی او دری ورځی قیام به یی هلته کوی . حضرت سلیمان ؑ ددی دپاره په یمن کی دری ښکلی محلات داسی

تیار کړی وه ، چی مثال او نظیر یی نه وو . والله سبحانه وتعالی اعلم .

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَآ اِلٰی ثَمُوْدَ اَخَاهُمْ صٰلِحًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ فَاِذَا هُمْ

او مونږ لیږلی وو ثمود طرف ته د دوی ورور صالح ؑ ته چی بندګی کوئ دالله بیا هغه

فَرِيْقٰنِ يَخْتَصِمُوْنَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يٰقَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُوْنَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ

دوې فرقی سول چنګ کوونکی ، وې ویل ای زما قومه ! ولی ژر غواړی بدی مخکې

الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُوْنَ اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَ

دنیکی ښخه ولی بخښنه نه غواړی دالله ﷻ ښخه شاید چی په تاسی رحم وسی ، وې ویل مونږ منحوس ګڼو تا

بِمَنْ مَّعَكَ قَالَ طٰٓئِرُكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُوْنَ ﴿٤٧﴾ وَ

او ستا ملګرو ته وې ویل ستاسی بدقسمتی دالله سره ده ، بلکه تاسی په آزمائش کی غورځول سوی یاست ،

كَانَ فِی الْمَدِيْنَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُّفْسِدُوْنَ فِی الْاَرْضِ وَلَا يُصْلِحُوْنَ ﴿٤٨﴾

او وو په دغه ښارکی نه (۹) سړی چی خرابی به یی کوله په ملک کی او اصلاح به یی نه کوی ،

قَالُوْا تَقَاسَمُوْا بِاللّٰهِ لَنُبَيِّتَنَّهٗ وَاَهْلَهٗ ثُمَّ لَنَقُوْلَنَّ لِوَلِيِّهٖ مَا شَهِدْنَا

وې ویل چی په خپل مینځ کی قسمونه واخلی په الله چی خامخا به دشپی ور ولویږي په ده او په اهل دده بیا به

ووایُو دده دعوی کونکو ته چی مونږ نه دي لیدلی .

مَهْلِكَ اَهْلِهٖ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ﴿٤٩﴾ وَمَكَرُوْا مَكْرًا وَّمَكَرْنَا مَكْرًا وَّهُمْ

چی تباه سو دده کور او مونږ بیشکه رښتا وایُو ، اوجوړ کی دوی فریب اوجوړ کی مونږ یو تدبیر او دوی

لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿٥٠﴾ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ اَنَّا دَمَّرْنٰهُمْ وَقَوْمَهُمْ

خبر نه سول ، بیا وګوره چی ښنګه سو انجام د دوی دفریب چی هلاک کړل مونږ دوی ته او د دوی قوم

اَجْمَعِيْنَ ﴿٥١﴾ فَتِلْكَ بُيُوْتُهُمْ خَاوِيَةًۢ بِمَا ظَلَمُوْا اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ

تول ، پس دا ولویدی د دوی کورونه ډیران سوی ، په سبب دظلم د دوی ، خامخا په دی کی

نښانی دی دهغو خلقو دپاره .

يَعۡلَمُوۡنَ ﴿۵۲﴾ وَاَنۡجَيۡنَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَكَانُوۡا يَتَّقُوۡنَ ﴿۵۳﴾

چی پوهیږی ، اومحفوظ کړل مونږ هغه چی ایمان یی را وړی وو اوځان یی ساتی (دگناه څخه)

تفسیر: او مونږ (قوم د) ثمود ته د دوی (دبرادری) ورور صالح (ؑ پیغمبر جوړ کړی) ولیږی (دا پیغام مو ور کی) چی تاسی (شرك پریږ دی) دالله عبادت کوی (په کار خو دا وه چی ټولو ایمان راوړی وای ، مگر دتوقع څخه خلاف) ناڅاپه دوی دوې ډلی سوی کوم چی ددین په باره کی دیوبل سره جنگیدل (یعنی یوی فرقی ایمان راوړی او یوی ایمان را نه وړی او په دوی کی چی کومه جگړه او خبری وسوی ، ځینی یی په سورة اعراف کی ذکردی . قَالَ الۡمَلَؤُ الَّذِيۡنَ اسۡتَكۡبَرُوۡا مِنۡ قَوۡمِهٖ لِلَّذِيۡنَ اسۡتُضۡعِفُوۡا ، او ځینی یی مخ ته راځی . قَالُوا اطَّيَّرۡنَا بِكَ الخ، اوکله چی دغه خلق پرکفر باندی ټینگ سول نو حضرت صالح ؑ د انبیاء علیهم السلام دعادت موافق دوی دالله ﷻ دعذاب څخه بیرول ، لکه چی په سورة اعراف کی دی . فَيَاۡخُذَكُمۡ عَذَابٌ اَلِيۡمٌ ، نوهغوی وویل چی هغه عذاب دی راوله کومه دی لکه چی په سورة اعراف کی دی . قَالُوۡا يٰصٰلِحُ ائۡتِنَا تَعِدُنَا اِنۡ كُنۡتَ مِنَ الۡمُرۡسَلِيۡنَ ، په دی خبره) صالح (ؑ) وفرمایل چی ای وړونو تاسی دنیك کار (یعنی توبی او ایمان) څخه مخکی عذاب ولی ژر غواړی (یعنی په کار خو دا وه چی دعذاب وعده تاسی اوریدلی وای او ایمان مو را وړی وای نه داسی چی ایمان خو مو را نه وړی چپه ددغه عذاب غوښتنه مو شروع کړه ، دبی باکی خبره ده، په ځای دژرغوښتو دعذاب) تاسی خلق دالله ﷻ په مخکی (دکفرڅخه) معافی ولی نه غواړی چی درحم توقع ورڅخه کیدای سی او په تاسی رحم وسی (یعنی دعذاب څخه محفوظ سی) هغوخلقو وویل چی مونږخو تااوستاملگری منحوس گڼو (چی دکله څخه تادامذهب را ایستلی دی اوستا دا ډله پیداسوې ده ، په قوم کی نااتفاقی جوړه سوې ده او دنا اتفاقی چی کوم ضررونه او خرابی وی هغه ټولی مرتب سوی بس ددی ټولوخرابیو سبب تاسی خلق یاست) صالح (ؑ په جواب کی) وفرمایل چی ستاسی (داد) بدبختی (سبب) دالله ﷻ په علم کی دی (یعنی ستاسی دکفر عملونه الله ﷻ ته معلوم دی ، دا خرابی پردی عملونو مرتب ده ، چنانچی ښکاره ده چی نااتفاقی مذمومه هغه ده کومه چی دحق په خلاف کولو سره وی نو دهغه الزام پرایماندارو نه سی راتلی ، بلکی پرکافرانو باندی وی او په ځینی تفسیرونوکی دی چی پردوی قحط راغلی وو اوستاسی دکفر ضررونه څه په دی شرونو باندی ختم نه سول) بلکی تاسی هغه خلق یاست چی (ددی کفرپه وجه) په عذاب کی اخته سواست او (هسی خوکافران په دغه قوم کی ډیر وه ، لیکن غټ بې لاری) په دغه کلی (یعنی حجر) کی نهه ۹ سړی وه کومو چی په مځکه کی (یعنی دکلی څخه دباندی هم) فسادکوی او (یوه ذره) اصلاح یی نه کوله (یعنی ځینی فساد کوونکی داسی وی چی څه فساد او اصلاح کوی ، مگر هغه داسی نه وه ، بلکی خالص مفسدان وه ، چنانچی یو وار یی دا فساد وکی چی) دوی (یو بل ته) وویل چی په خپل مینځ کی ټول (په دی) دالله ﷻ قسم وکی چی مونږ به دشپی په وخت پرصالح او ددهٔ په متعلقینو (یعنی ایماندارو باندی) چاپه ووهو ، مړه به یی کړو بیا (که دتحقیق نوبت راغی نو) مونږ به د

دوی وارثانو ته (کوم چی دخون دعوی وکی) ووایو چی د دوی دمتعلقینو (اوپه خپله دده) په مرګ کولو کی موجود (هم) نه وو (وژل خولا پرېږده) او (دتاکید دپاره به داهم ووایوچی) مونږبالکل رښتینی یو (اولیدونکی شاهد خو به څوك وی نه، بس خبره به دغسی پرځای پاته سی) او (دا مشوره یی وکړه) دوی یو پټ تدبیر وکی (چی دشپی په وخت کی ددی کار روایی دپاره ولاړل) او یوپټ تدبیر مونږ وکی او هغوی خبر هم نه سول (هغه دا چی دیو غر څخه پردوی تړه را ولویده او ټول تر لاندی سول یعنی مړه سول، لکه په درمنثورکی داسی دی) پس وګوری چی د دوی دشرارت څه انجام سو چی مونږ دغه (په ذکرسوی طریقه) او (بیا) ددغو (باقی) قوم (په آسمانی عذاب سره) ټول هلاك کړل (چی قصه یی په نورو آیتونوکی ده. فَعَقَرُوا النَّاقَةَ (الی) فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ، وَاَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ) پس دا دهغوی کورونه دی کوم چی وران پراته دی، ددغو دکفر په سبب سره (کوم چی دمکی خلقو ته دشام په سفر کی مخ ته راځی) بیشکه په دی (واقعه) کی لوی عبرت دی دهوښیارانو دپاره، او مونږ ایماندار او تقوی دار (دهغه قتل څخه هم دکوم چی مشوره سوی وه او دقهری عذاب څخه هم) محفوظ کړل.

معلومات اومسئلي: تِسْعَةُ رَهْطٍ، لفظ درَهْطْ دجماعت په معنی کی راځی، دلته په نهو سړو کی هر سړی ته رَهْطْ ویل سوی دی، چی دغه خلق دخپل مال دولت او جاه او حشم په سبب دقوم مشران منل کیدل او دهر یوه سره جلا جلا جماعتونه وه. په دی وجه دی نهو سړو ته یی نه جماعتونه وفرمایل دا خلق دحضرت صالح ؑ په قوم کی دکلی یعنی دحجر مشران منل کیدل، حجر په شام کی معروف ځای دی.

لَنُبَيِّتَنَّهٗ وَاَهْلَهٗ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهٖ مَاشَهِدْنَا مَهْلِكَ اَهْلِهٖ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ مطلب دا وو چی مونږ ټول به یو ځای سو او دشپی په تیاره کی به پرده او دده پرمتعلقینو چاپه ووهو، ټول به هلاك کړو. بیادده دخون دعوی کوونکی وارثان چی دتحقیق اوتفتیش دپاره راپورته سی نو مونږ به دا ووایو چی مونږ خو فلانی سړی نه دی وژلی او نه یی په وژلو مونږ څوك لیدلی دی او مونږ به په دی خپله خبره کی څکه رښتنی یو چی دشپی په تیاره کی به دا تعین چی چا څوك مړ کی مونږ ته معلوم نه وی.

په دی کی یوه خبره دا دغور قابله ده چی دا کفار او په دوی کی هم بیا لوړ بدمعاشان کوم چی په فسادکی مشهور وه. دا ټول کارونه دشرك او کفر او بد معاشی، قتل اولوټ ماریی کوی او هیڅ فکر یی نه کوی. مګر دا فکر یی وو چی درواغ ونه وایو یا د درواغو اقرار ونه کو. ددی څخه اندازه ولګوی چی درواغ څومره لویه ګناه ده چی دټولو لویو لویو جرمونو کوونکی هم دخپل نفس دشرافت او دعزت دحفاظت دپاره د درواغوپه ویلو باندی اقدام نه کوی، دوهمه خبره په دی آیت کی دا دفکر قابله ده چی کوم سړی دی خلقو دحضرت صالح ؑ ولی مقرر کړی دی، هغه خو په خپله دحضرت صالح ؑ په اهل کی شامل وو هغه یی ولی دقتلولو څخه پاته کوی؟ جواب دا دی چی ممکنه ده چی دغه ولی په خاندانی اعتبارسره ولی وی، مګر کافر وی او دکافرانو سره یو ځای وی. دحضرت صالح ؑ او دده دمتعلقینو دقتل څخه وروسته هغه د دوی دخون دعوی دخپل نسبی تعلق پربنا باندی وکی او دا هم ممکنه ده چی هغه مسلمان

وی ، مګر يو لوی سړی وی چی په قتل کولو سره يی په قوم کی دانتشار او اختلاف بيره وی ، په دی وجه يی پريږدی ، والله اعلم.

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ ۝٥٤ أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ

اولوط ﵇ کله چی وويل ده خپل قوم ته آياتاسی کوی بی حيايی اوتاسی وينی ، آياتاسی را تلل کوی سړو ته

شَهْوَةً مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ۝٥٥ فَمَا كَانَ جَوَابَ

په شهوت سره بی له ښځو ځخه بلکه تاسی خلق ياست بی بوهی ، بيا هيڅ جواب نه وو

قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ أَخْرِجُوٓا۟ ءَالَ لُوطٍ مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ

دده دقوم مګر دا چی ويل يی وباسی دلوط ﵇ کوروالا دخپل کلی ځخه دا خلق دی

يَتَطَهَّرُونَ ۝٥٦ فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ قَدَّرْنَٰهَا مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ۝٥٧

صفايی کوونکی، بيامحفوظ کړل مونږ ده ﵇ ته او اهل دده مګر دده ښځه مقرر کړی وه مونږ دی پاته کيدونکو ځخه

وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَسَآءَ مَطَرُ ٱلْمُنذَرِينَ ۝٥٨ قُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ

او ووروَل مونږ په دوی باندی اوروَل ، پس خومره بَدْ ورَوَل وو دبيرول سوو ، ته ووايه ټول تعرفونه الله لره دی

وَسَلَٰمٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ ٱلَّذِينَ ٱصْطَفَىٰٓ ۗ ءَآللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ ۝٥٩

اوسلام دی دهغه په بندګانو کوم چی هغه غوره کړل آيا الله غوره دی يا کوم چی دوی شريکوی.

لنډ تفسير: او مونږ لوط (﵇) (پيغمبرکی دده قوم ته مو) ولیږی کله چی دوی خپل قوم ته وفرمايل تاسی دادبی حيايی کار کوی ؟ حال دا دی چی پوه ياست (آيا دی بدوالی نه ګنی ، مخ ته ددغه بی حيايی بيان دی يعنی) آياتاسی دسړو سره شهوت پوره کوی او ښځی پريږدی (ددی هيڅ وجه نه سی کيدای) بلکه (په دی معامله کی) تاسی (محض) جهالت کوی (ددی تقرير دپاره) دده دقوم هيڅ (معقول) جواب جوړ نه سو بغير ددی ځخه چی په خپل مينځ کی يی وويل چی دلوط (﵇) خلک (يعنی په ده ايمان راوړونکی سره دده) تاسی دخپل کلی ځخه وباسی (ځکه چی) داخلق ډير پاك صفا جوړيږی ورروسته (هرکله چی دی ته نوبت ورسيدی نو) مونږ (پر دغه قوم عذاب نازل کی او) لوط (﵇) او دده متعلقين مو (ددی عذاب ځخه) محفوظ کړل بغير دده دښځی ځخه چی دی (په وجه د ايمان نه را وړلو) مونږ په دغو خلقوکی ټاکلی وه کوم چی په عذاب کی پاته سوی وه او (دغه عذاب کوم چی پرهغو نازل سوی وو دا وو چی) مونږ پر هغوی يو نوی قسم باران ووروَی (چی هغه د ډبرو باران وو) پس ددغو خلقو ډير بدباران وو، کوم چی (اول دخدای

دعذاب څخه) بیرول سوی وه (کوم ته چی هغوی ونه کتل) تاسی (دتوحید دبیان دپاره دخطبی په طور) وواياست چی ټول تعریفونه دالله ﷻ دپاره دی او دهغه په هغه بندګانو دی سلام (نازل) وی کوم چی هغه منتخب فرمایلی دی (یعنی انبیاء او صالحان . مخ ته مضمون زمونږ دطرف څخه بیان کړه هغه دا چی ای خلقو ! دا وښیاست چی) آیا (په کمالاتو او احساناتو کی) الله ﷻ ښه دی یاهغه شیان (ښه دی) کوم چی (په الوهیت کی) شریکوی (یعنی ظاهره او منل سوی ده چی الله ﷻ ښه دی پس مستحق دعبادت به هم هغه وی)

(معلومات اومسئلي)

ددی قصی متعلق په قرآن کی ډیر ځایونه خاص بیا په سورة اعراف کی ضروری مضامین بیان سوی دی هلته یی وګوری .

قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ تیرانبیاء علیهم السلام او د دوی د امتونو څه حالات او پر دوی دعذاب راتلو دواقعاتو ذکر کولو څخه وروسته په دی جمله یی نبی کریم ﷺ مخاطب کړی دی ، فرمایلی یی دی چی ته دالله ﷻ شکر ادا کوه چی ستاامت یی ددنیادعذاب څخه مامون کړی دی اوپه تیروپیغمبرانو اودالله ﷻ په غورسوو بندګانو سلام لیږه . جمهورو مفسرینو دااختیارکړي ده اوځینو ددی مخاطب هم حضرت لوط ﵇ مقرر کړی دی .

په دی آیت کی د . اَلَّذِيْنَ اصْطَفٰى ، دالفاظو څخه ظاهره دا ده چی انبیاء علیهم السلام مراد دی ، لکه چی په یو بل آیت کی دی . وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِيْنَ ، او دحضرت ابن عباس ﵄ څخه په یو روایت کی دی چی ددی څخه مراد دنبی کریم ﷺ صحابه کرام دی ، سفیان ثوری دا اختیارکړي ده (اخرجه عبدبن حمید والبزار وابن جریر وغیر هم)

که په آیت کی د . اَلَّذِيْنَ اصْطَفٰى ، څخه مراد صحابه کرام واخستل سی ، لکه چی د ابن عباس ﵁ په روایت کی دی ، نو په دی آیت سره پرغیر انبیاء دسلام لیږلو دپاره پر دوی دعَلَيْهِ السَّلَام دویلو جواز ثابتیږی . ددی مسئلی پوره تحقیق په سورة احزاب کی دآیت . صَلُّوْا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوْا ، په تفسیر کی به راسی . انشاء الله تعالی

مسئله : ددی آیت څخه دخطبی آداب هم ثابت سول چی دا دالله ﷻ دحمد او په انبیاء علیهم السلام باندی د درود او سلام څخه شروع کول په کار دی . دنبی کریم ﷺ او صحابه کرامو ﵃ ټولی خطبی په دی معمول سره وی ، بلکی دهر مهم کار په شروع کی دالله ﷻ حمد او پرنبی کریم ﷺ درود او سلام سنت او مستحب دی (لکه چی داسی په روح کی دی)

نولسمه (۱۹) پاره ختمه سوه

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ

ددی کتاب ټول حقوق دمکتبه حنفئ سره محفوظ دي

تفـــسیر

معارف القرآن

په قندهاری پښتوکی

(تالیف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمدشفیع رحمۃ اللہ علیہ

پښتو ترجمه کوونکي (ابو صدیق احمد .... مولوی نصیراحمد حقّانی)

تصحیح اوسمون... مولوی نصیراحمد (حقّانی) اومولوی آمین الله (حقّانی)

دکمپوز او ترجمي چارې .... الدین العلم کمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

پاره (۲۰)

خپرونکي

مکتبه حنفیه

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

کانسي روډ حاجي غیبي چوک کوئټه

چاپ ځای .... لاهور

مضمون	فهرست تفسیر معارف القرآن	مخ
اَمّن خَلَقَ السموات والارض ۲۰ : ۲۴		۵
معلومات او مسئلی		۷
دمضطر دعا د اخلاص پربنا ضرور قبلیږی		۷
قُل لا یعلَمُ من فی . ۲۵ . ۷۵		۸
د ایتونو ترون		۹
اِنّ هٰذا القرآن یَقُصّ عَلیٰ الخ ۷۲ : ۷۹		۱۲
معلومات او مسئلی		۱۲
انک لاتسمع الموتی الخ ۸۰ : ۸۱		۱۳
معلومات او مسئلی		۱۳
مسئله دمړو داوریدو		۱۴
وَاِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَیْهِمْ		۱۶
دَابَّةُ الْاَرْضِ څه شی دی ؟ اوکله اوکوم ځای به را وزی ؟		۱۶
وَیَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ کُلِّ اُمَّةٍ الخ ۸۳ ، ۹۰		۲۱
اِنَّمَا اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ رَبَّ		۲۲
معلومات او مسئلی		۲۵
سورة القصص		**۲۵**
طسم تِلْكَ آیتُ الکتٰب الخ ۱ ، ۱۳		۲۵
معلومات او مسئلی		۳۰
وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهٗ وَاسْتَوٰی الخ ۱۴ ، ۲۱		۳۱
معلومات او مسئلی		۳۴
فائده		۳۶
وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَاءَ مَدْیَنَ الخ ۲۲ ، ۲۸		۳۷
معلومات او مسئلی		۴۰
دیوی نو کری یا منصب سپارلو دپاره ضروری او اهم شرطونه دوه دی		۴۳
فَلَمَّا قَضٰی مُوسَی الْاَجَلَ الخ ۲۹ ، ۳۵		۴۴
معلومات او مسئلی		۴۷

په نیك عمل سره خای هم مبارك كیږی ۴۷
په وعظ كی ښه خطابت او فصاحت مطلوب دی ۴۷
فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسَىٰ الخ ۳۶ ، ۴۲ ...... ۴۷
معلومات او مسئلی ۴۹
وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ ۴۳ ، ۵۱ ...... ۵۰
دتبلیغ او دعوت ځینی اداب ۵۶
الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ الخ ۵۲ ، ۵۵ ...... ۵۶
معلومات او مسئلی ۵۸
لفظ دمسلمین دامت محمدی مخصوص لقب دی اوكه دټولو امتونو دپاره عام دی ۵۸
په دی آیت كی دوه اهم هدایتونه دی ۶۰
إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ الخ ۵۶ ...... ۶۱
معلومات او مسئلی ۶۱
وَقَالُوا إِنْ نَتَّبِعِ الْهُدَىٰ الخ ۵۷ ، ۶۰ ...... ۶۱
معلومات او مسئلی ۶۴
دمكی په حرم كی دهرشی دمیوو راجمع كیدل خاص دالله ﷻ دقدرتونو دنښانو څخه دی ۶۴
په احكامو او قوانینو كی كلی او صحراء دښارونو تابع وی ۶۶
عقلمندپه دی پیژندل كیږی چی ددنیاپه كاراوكسب كی زیات مشغول نه وی بلكه داخرت په فكركی وی ۶۶
أَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعْدًا حَسَنًا الخ ۶۱ ، ۶۷ ...... ۶۷
معلومات او مسئلی ۶۹
وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ الخ ۶۸ ، ۷۳ ...... ۶۹
لند تفسیر ۷۰
معلومات او مسئلی ۷۱
دیو شی پربل شی یا دیو سړی پر بل سړی دفضیلت دصحیح معیار اختیار دخدای پاك ﷻ دی ۷۲
وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ الخ ۷۴ ، ۷۵ ...... ۷۳
لندتفسیر ۷۳
فائده ۷۳
إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَىٰ الخ ۷۶ ، ۸۲ ...... ۷۴
معلومات او مسئلی ۷۷
تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا الخ ۸۳ ، ۸۴ ...... ۸۰

معلومات او مسئلې ۸۰
د معصیت پرخ قصد کول هم ګناه ده ۸۱
إن الذي فرض عليك القرآن ع ۸۵ ـ ۸۸ ...... ۸۱
معلومات او مسئلې ۸۲
قرآن پر د ښمنانو د فتح او په مقصد و نو کې د کامیابۍ ذریعه ده ۸۳

سورة العنکبوت ۸۵

الم أحسب الناس ع ۱ ـ ۷ ...... ۸۵
معلومات او مسئلې ۸۷
ووصينا الإنسان بوالديه ع ۸ ـ ۹ ...... ۸۷
معلومات او مسئلې ۸۸
ومن الناس من يقول ع ۱۰ ـ ۱۳ ...... ۸۹
معلومات او مسئلې ۹۰
د ګناه دعوت ورکوونکی هم ګناهګار دی د ګناه کوونکي چې کوم عذاب وي هغه به دده هم وي ۹۱
ولقد أرسلنا نوحا إلى قومه ع ۱۴ ـ ۱۸ ...... ۹۱
معلومات او مسئلې ۹۲
أولم يروا كيف يبدئ الله ع ۱۹ ـ ۲۳ ...... ۹۳
فما كان جواب قومه ع ۲۴ ـ ۲۷ ...... ۹۵
معلومات او مسئلې ۹۷
په دنیاکې د نبیانو څخه اولنۍ هجرت ۹۷
د ښو عملونو جزا په دنیاکې هم ورکول کیږي ۹۷
ولوطا إذ قال لقومه ع ۲۸ ـ ۳۵ ...... ۹۸
معلومات او مسئلې ۱۰۰
وإلى مدين أخاهم شعيبا ع ۳۶ ـ ۴۴ ...... ۱۰۱
معلومات او مسئلې ۱۰۲
د الله ﷻ په نزد عالم څوک دی؟ ۱۰۵
شلمه ۲۰ پاره ختمه شوه ۱۰۵

تفسیر معارف القرآن د نصیر احمد احمدي لخوا سکین او pdf شو. د دعا په هیله احمدي! واټساپ ۰۷٤۹۸٤۹۵٦۹

أَمَّنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ مَآءً ۚ

آیاچاپیداکړل اسمانونه اومځکه اونازلې یې کړې تاسې دپاره داسمان څخه اوبه

فَأَنْۢبَتْنَا بِهٖ حَدَآئِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ ۚ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْۢبِتُوْا شَجَرَهَا ۗ

بیاشنه کړل مونږ په دې سره باغونه ښائسته ستاسې کار نه وو چې شنې کړې مووې ددې درختې.

ءَإِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَّعْدِلُوْنَ ﴿٦٠﴾ أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ

اوس دالله سره بل معبود سته ؟ بلکه دغه خلق دلارې څخه اوړې ، آیا چا جوړه کړه مځکه

قَرَارًا وَّجَعَلَ خِلٰلَهَآ أَنْهٰرًا وَّجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ

لایقه دقرار اوجوړ یې کړل ددې په مینځ کې نهرونه ، اوجوړ یې کړل ددې دقرار دپاره غرونه ، اوجوړه یې کړه په مینځ

الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا ۗ ءَإِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٦١﴾

د دوو دریابونو کې پرده اوس دالله سره بل معبود سته ؟ بلکه اکثر د دوی څخه نه پوهیږي

أَمَّنْ يُّجِيْبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوْٓءَ وَيَجْعَلُكُمْ

آیاڅوک قبلوی بلنه دبې اسرې کله چې هغه بولی اولیرې کوی سختی اوګرځوی تاسې.

خُلَفَآءَ الْأَرْضِ ۗ ءَإِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ۗ قَلِيْلًا مَّا تَذَكَّرُوْنَ ﴿٦٢﴾

خلیفه ګان دمځکې په مځکه کې ، اوس دالله سره بل څوک معبود سته ؟ تاسې ډیر کم فکر کوی

أَمَّنْ يَّهْدِيْكُمْ فِيْ ظُلُمٰتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُّرْسِلُ الرِّيٰحَ

آیاڅوک لار ښیی تاسې ته په تیارو دځنګل او د دریاب کې اوڅوک چلوی هوا ګانې

بُشْرًاۢ بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖ ۗ ءَإِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ۗ تَعٰلَى اللّٰهُ عَمَّا

خوشخبری راوړونکې دهغه درحمت څخه مخکې اوس دالله سره څوک معبود سته ؟ لوی دی الله دهغه څخه چې دوی

يُشْرِكُوْنَ ﴿٦٣﴾ أَمَّنْ يَّبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ وَمَنْ يَّرْزُقُكُمْ

ورله شریک جوړ وی ، آیاڅوک اول پیداکوی بیا به یې بیرته پیدا کوی اوڅوک رزق درکوی .

مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ۗ ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ۗ قُلْ هَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ

دآسمان څخه او دمځکی څخه ، اوس دالله سره بل معبود سته ؟ ووایه را وړی دلیل خپل

اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۶۴﴾

که تاسی رښتینی یاست .

لنډتفسیر: (دتیر ایت په اخر کی یی فرمایلی وه . ءَآللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُوْنَ ، یعنی الله ﷻ ښه دی یاهغه بتان وغیره کوم چی دوی خلق دالله ﷻ سره شریکوی ، دا دمشرکانو پر بی عقلی بلکه پرناپوهی باندی بد ویل وو. مخ ته دتوحید ددلیلونو بیان دی ای خلقو! دا وښیاست چی) هغه ذات (ښه دی) کوم چی آسمانونه او مځکی جوړکړل او هغه دآسمان څخه اوبه ووروَلی ، بیاددی په ذریعه مونږ رونق داره باغونه زرغونه کړل (کنه نو) ستاسی څخه ممکنه نه وه چی تاسی ددې (باغونو) درختی زرغونې کړل سئ (دا مو واوریدل اوس وښیاست چی) ایا دالله ﷻ سره (په عبادت کی دشریکیدو لایق) څوك بل معبود سته ؟ (مګر مشرکان یې بیا هم نه منی) بلکه دا داسی خلق دی چی (نور) دخدای سره برابر وی (ښه نو بیانورکمالونه یی واوری وښیاست چی دا بتان ښه دی) یاهغه ذات کوم چی مځکه (دمخلوق) دقرار نیولو ځای جوړ کی او ددی په مینځ مینځ کی یی نهرونه ورلره جوړ کړل او ددی (مځکی دقرار نیولو) دپاره یی غرونه جوړکړل او د دوو دریابونو په مینځ کی یی حد فاصل جوړ کی (لکه په سورة فرقان کی ، مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ، را غلی دی دا مو واوریدل اوس وښیاست چی) ایادالله ﷻ سره (په خدایی کی دشریکیدو لائق) څوك بل معبودسته؟ (مګر مشرکان یې نه منی) بلکه په دوی کی زیات خو (په ښه ډول) پوهیږی هم نه (ښه نو بیا نورکمالات یی واوری او وښیاست چی دا بتان ښه دی) یاهغه ذات کوم چی دبی قراره بنده دعا اوری کله چی هغه هغه بولی او (دهغه) مصیبت لیری کوی او تاسی په مځکه کی دتصرف خاوندان جوړ وی (دا مو واوریدل اوس وښیاست چی) ایا دالله ﷻ سره (په عبادت کی دشریکیدو لائق) څوك بل معبود سته ؟ (مګر) تاسی خلق ډیر کم یادساتونکی یاست (ښه نوبیا نورکمالات یی واوری وښیاست چی دا بتان ښه دی) یاهغه ذات کوم چی تاسی ته دوچی او دریابونو په تیارو کی لار ښیی اوکوم چی هواګانی دباران څخه مخکی رالیږی کوم چی (دباران په امید ورکولو زړونه) خو شحالوی (دا مو واوریدل اوس وښیاست) ایادالله ﷻ سره (په عبادت کی دشریکیدو لائق) څوك بل معبود سته؟ (هیڅکله نسته) بلکه الله ﷻ د دوی دشرك څخه لوی دی (ښه بیا نور کمالات او احسانات یی واوری وښیاست چی دا بتان ښه دی) یاهغه ذات کوم چی مخلوقات اول وار پیدا کوی بیابه دوی دوباره پیدا کی اوکوم چی دآسمان او مځکی څخه (اوبه ورروی بوټی په را وباسی او) تاسی ته رزق درکوی (دا مو واوریدل نو اوس وښیاست چی) ایادالله ﷻ سره (په عبادت کی دشریکیدو لایق) څوك بل معبود سته؟ (او که دا واوری او سره ددی هم ووایاست چی هو ! بل معبود هم مستحق دعبادت

سته نو) ته ووایه چی (ښه ده) تاسی (دهغو دعبادت پر مستحق کیدو باندی) خپل دلیل پیش کی که تاسی (په دی دعوی کی) رښتینی یاست.

معلومات او مسئلي : اَمَّنْ یُّجِیْبُ الْمُضْطَرَّ اِذَادَعَاهُ وَیَکْشِفُ السُّوْءَ ، مُضْطَرّ د اِضْطِرارْ څخه مشتق دی. دضرورت څخه مجبور اوبی قرار کیدو ته اضطرار ویل کیږی او دا هلته وی کله چی دده څوك یار او مددگار اوتکیه نه وی. په دی وجه مضطر هغه سړی دی کوم چی دټولی دنیادکومکو څخه مایوسه سی، او خالص الله ﷻ فریادرس وگڼی، دهغه طرف ته متوجه سی. دمضطر دا تفسیر دسدی ؒ، ذوالنون مصری سهل بن عبدالله وغیره څخه نقل دی (قرطبی)

نبی کریم ﷺ دداسی سړی دپاره په دی الفاظو سره ددعا کولو هدایت فرمایلی دی. اَللّٰهُمَّ رَحْمَتَكَ اَرْجُوْا فَلاَ تَکِلْنِیْ اِلٰی نَفْسِیْ طَرْفَةَ عَیْنٍ وَاَصْلِحْ لِیْ شَاْنِیْ کُلَّهُ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اَنْتَ، (ترجمه) یا الله زه ستا درحمت امیدوار یم، په دی وجه مادیوی لحظی دپاره هم زمانفس ته مه حواله کوه او ته زما ټول کارونه برابر کی، ستا څخه ماسوا بل معبود نسته (قرطبی)

(دمضطر دعا د اخلاص پر بنا ضرور قبلیږی)

امام قرطبی ؒ فرمایی چی الله ﷻ دمضطر ددعا دقبلولو ذمه اخستی ده او په دی آیت کی یی دهغه اعلان هم فرمایلی دی. ددی اصل وجه دا ده چی ددنیادټولو کومکو څخه مایوسه او دټولو علاقو څخه پرېکړل سوی صرف الله ﷻ کار ساز گڼل او دعا کول سرمایه د اخلاص ده، او دالله ﷻ په نزد د اخلاص لویه درجه ده دغه چی دکوم یو بنده څخه پیداسی، هغه مومن وی او که کافر، او متقی وی اوکه فاسق، او فاجر دده د اخلاص په برکت سره دده طرف ته دالله ﷻ درحمت متوجه سی، لکه چی حق تعالی دکفارو حال ذکر کړی دی، چی کله دا خلق په دریاب کی وی اوڅپی دهر طرف څخه کښتی راگیر کی او دوی گویا مرگ خپل مخ ته ولاړ وینی. هغه وخت دا خلق په پوره اخلاص سره الله ﷻ را بولی چی که مونږ ته ددی مصیبت څخه تانجات راکی مونږبه شکرگذارسو. لیکن کله چی الله ﷻ ددوی دعاقبوله کی اوچی ته راسی نودوی بیاپه شرك کی اخته سی لکه داقول. دعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِیْنَ لَهُ الدِّیْنَ فَلَمَّانَجّٰاهُمْ اِلَی الْبَرِّ اِذَاهُمْ یُشْرِکُوْنَ په یو صحیح حدیث کی دنبی کریم ﷺ ارشاد دی چی دری دعاگانی خامخا قبلیږی په کوموکی چی دشك څه ځای نسته، یوه دمظلوم دعا دوهمه دمسافر دعا، دریم پلارچی اولاد ته ښرا کوی. قرطبی ددی حدیث نقل کولو څخه وروسته فرمایی چی په دی دری دعاگانوکی هم هغه صورت دی کوم چی دمضطر په دعاکی لوړ لیکل سوی دی، چی کله یومظلوم ددنیادکومکو او مددگارانو څخه مایوسه سی، دځان څخه دظلم دفع کیدو دپاره الله ﷻ رابولی هغه هم مضطروی. دغسی مسافر په حالت دسفرکی دخپلو خپلوانو همدرډی کوونکو او غم کوونکو څخه نا اُمیده سی. دغه شان پلار اولاد ته هیڅکله دخپل فطرت او پلاروالی دشفقت په بناء سره ښرا وی نه کوی، بغیر ددی څخه چی دده زړه بالکل مات سی او دخپل ځان دمصیبت څخه دمحفوظ کولو دپاره الله ﷻ وبولی.

داحادیثو امام اجری ؒ دحضرت ابوذر ؓ څخه روایت نقل کړی دی ، چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی دالله ﷻ ارشاد دی چی زه دمظلوم دعا هیڅکله نه رد کوم که څه هم هغه دکافر دخلی څخه وی (قرطبی) که یومضطر یامظلوم یامسافر وغیره ته کله دا محسوس سی چی دده دعاقبوله نه سوه ، نوبدګمانه اومایوسه کیږی دی نه . ځینی وخت دعاقبوله سی ، مګر دالله ﷻ دځه حکمت اومصلحت په بناسره ددی ظهور وروسته کیږی او یا دی خپل نفس ته وګوری چی دده په اخلاص او توجه کی به کمی وی . والله تعالی اعلم

قُلْ لَّا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ ۭ وَمَا يَشْعُرُوْنَ اَيَّانَ

ته ووایه چی خبر نه لری څوک چی دی په اسمانونو او په مځکو کی دغیبو مګر الله پاک دوی ته خبر نسته چی کله به

يُبْعَثُوْنَ ﴿٦٥﴾ بَلِ ادّٰرَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ ۣ بَلْ هُمْ فِيْ شَكٍّ مِّنْهَا ۣ بَلْ هُمْ

پورته کول کیږي بلکه ستړی سوی وغورځیدی فکر د دوی داخرت په باره کی ، بلکه دوی په شک کی دی ددی څخه

مِّنْهَا عَمُوْنَ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا ءَاِذَا كُنَّا تُرٰبًا وَّاٰبَاۗؤُنَآ اَىِٕنَّا

بلکه دوی ددې څخه ړانده دی اووایی هغه خلق چی کافران دی آیاهرکله چی مونږ سو خاوری او زمونږ پلار نیکه

لَمُخْرَجُوْنَ ﴿٦٧﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا هٰذَا نَحْنُ وَاٰبَاۗؤُنَا مِنْ قَبْلُ ۙ اِنْ

ایامونږ به دمځکی څخه را ویستل سو ؟ وعده سوی ده ددې مونږ سره او زمو دپلار نیکه سره دمځکې څخه هیڅ

هٰذَآ اِلَّآ اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿٦٨﴾ قُلْ سِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوْا

نه دی دا مګر نقلونه دی د مخکنیو ، ته ووایه وګرځی په مځکه کی نو وګوری

كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿٦٩﴾ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ

چی څنګه سو انجام کار دګناهګارانو ، اوغم مه کوه په دوی اومه خفه کیږه

فِيْ ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُوْنَ ﴿٧٠﴾ وَيَقُوْلُوْنَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ

د دوی په فریب جوړولو او وایی کله به وی دا وعده که تاسی

صٰدِقِيْنَ ﴿٧١﴾ قُلْ عَسٰٓى اَنْ يَّكُوْنَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِيْ

ربنتینی یاست ، ته ووایه چی لیری نه ده چی ستاسی په شا را رسیدلی وی ځینی هغه

تَسْتَعْجِلُوْنَ ۝٧٢ وَاِنَّ رَبَّكَ لَذُوْ فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ

شي دکوم چی تاسی تلوار کوی ، او ستا رب پوه دی ، خاوند دفضل دی په خلقو او لیکن په دوی کی

اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُوْنَ ۝٧٣ وَاِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ

دیر خلق شکر نه کوی. او ستا رب پوه دی په هغو چی پټوی

صُدُوْرُهُمْ وَمَا يُعْلِنُوْنَ ۝٧٤ وَمَا مِنْ غَآئِبَةٍ فِى السَّمَآءِ

دوی په سینو خپلو کی او په هغو چی راښکاره کوی ، او هیڅ شي نسته چی غائب وی په اسمان

وَالْاَرْضِ اِلَّا فِىْ كِتٰبٍ مُّبِيْنٍ ۝٧٥

او په مځکه کی مگر موجود دی په ښکاره کتاب کی

لنډتفسیر: د ایتونو ترون : لوړ دنبوت څخه وروسته دتوحید ذکر وسو، مخ ته دقیامت او اخرت ذکر دی دکوم طرف ته چی دتوحید په دلیلونو کی په دی قول سره اجمالی اشاره هم سوي ده ، ثُمَّ يُعِيْدُهٗ، او چونکی کفار ددی درواغجن کولو یوه وجه دا هم مقرروله چی مونږ دقیامت دمقرر وخت پوښتنه کوو او ښوول کیږی نه . ددی څخه معلومیږی چی قیامت څه شی نه دی یعنی دوی به دمقرر وخت نه ښوول دنه واقع کیدو دلیل جوړوی . په دی وجه دا مضمون یی ددی خبری څخه شروع کړی دی چی علم غیب خاصه دالله ﷻ ده ، فرمایی ، قُلْ لَا يَعْلَمُ الخ ، چی په دی کی ددغه شبهی جواب هم وسو چی دقیامت دتعین علم دالله ﷻ سره مخصوص دی . بیا د دوی په شك او انکار باندی تشنیع دی ، بَلِ ادّٰرَكَ ، بیا د دوی دیوی انکاری خبری نقل دی . وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا. بیا په دی انکار باندی دوی پوهول دی ، قُلْ سِيْرُوْا ، بیا دهغوی پرانکار باندی حضور ﷺ ته تسلی ده . وَلَا تَحْزَنْ، بیا ددی هدایت متعلق دهغوی دیوی شبهی جواب دی . وَيَقُوْلُوْنَ الخ ، بیا دهدایت تاکید دی . وَاِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ، لکه چی دتقریر دترجمی څخه به ښکاره سی .

(دا خلق کوم چی دقیامت په وخت نه ښوولو سره ددی په نه واقع کیدو باندی دلیل نیسی ، ددی په جواب کی) ته ووایه چی (دا دلیل نیول غلط دی ، ځکه چی په دی سره خو د زیات څخه زیات دومره لازمه سوه چی زما اوستاسی څخه ددی مقرر وخت علم پټ پاته سو، وروسته په دی کی ددی څه تخصیص دی ، دغیبو په باره کی خو قاعده کلیه دا ده چی) څومره مخلوقات په آسمانونو او مځکو کی (یعنی عالم کی) موجود دی (په دوی کی) هیڅوك دغیبو په خبره نه پوهیږی ، بغیر دالله ﷻ څخه او (په دی وجه) دوی (مخلوقاتو) ته دا خبر (هم) نسته چی دوی به کله بیرته ژوندی سی (یعنی الله ﷻ ته خو بی دښوولو څخه هر څه معلوم دی او بل چاته بغیر دښولو څخه هیڅ هم معلوم نه دی ، مگر لیدل کیږی چی دیر کارونه دکومو

چی دمخکی څخه علم نه وی واقع کیږی . ددی څخه معلومه سوه ، چی په یو شی علم نه کیدل دا نه لازموی چی هغه شی موجود نه دی ، بلکه خبره دا ده چی الله ﷻ ته په خپل حکمت سره دځینو علمونو په غیب کی ساتل منظور دی ، دقیامت تعین هم په دغو کارونو کی دی په دی وجه مخلوق ته ددی علم ورنه کړل سو ، مګر ددی څخه نه واقع کیدل څنګه لازم سوه ؟ او دا دتعین ناخبری خو په ټولو کی یو مشترك کار دی لیکن په دی کفارو منکرانو کی صرف دا نه ده چی دغه په تعین سره قیامت نه منی) بلکه (ددی څخه زیاته دا خبره ده چی) د اخرت په باره کی (په خپله) د دوی (نفس) علم (پرواقع کیدو باندی) نیست سوی دی (یعنی په خپله ددی دواقع کیدو علم یی نسته کوم چی دتعین دعلم دنه کیدو څخه زیات سخت دی) بلکه (ددی څخه زیاته دا ده چی) دا خلق ددی (دواقع کیدو) څخه په شك کی دی بلکه (ددی څخه ماسوا دا ده چی) دوی ددی څخه ړانده سوی دی (یعنی لکه څنګه چی ړوند ته لار په نظر نه ورځی په دی وجه مقصود ته رسیدل مستبعد دی ، دغه ډول په اخرت دتصدیق چی کومه ذریعه ده ، یعنی صحیح دلیلونه ، دا خلق دډیر عناد په وجه سره په دغو دلیلونو کی غور او فکر نه کوی ، په دی وجه دغه دلیلونه دوی ته په نظرنه راځی په کومو چی مطلوب ته درسیدو امید کیدای سی ، پس دا دشك څخه زیات دی ځکه چی دشك خاوند ځینی وخت پر دلیل نظر کوی شك رفع کوی او دی نظر هم نه کوی) او (په کفارو ددی تشنیع څخه وروسته مخ ته د دوی یو انکاری قول نقل کوی چی) دا کافران داسی وایی ، ایا مونږ خلق هرکله چی (مړه سو) خاوری او (دغه شان) زمونږ مشران هم نو آیا (بیابه) مونږ (ژوندی سو دقبرونو څخه به) را ویستل سو ددی خو زمونږ او زمونږ دمشرانو سره (دمحمد ﷺ څخه) دمخکی څخه وعده کیدل را روان دی (ځکه چی دټولو پیغمبرانو دا مشهوره خبره ده لیکن نه ترننه پوری وسوه اونه چا وښوولو چی کله به وی ددی څخه معلومیږی چی) دا بی سنده خبری دی ، کوم چی دمخکی څخه نقل کیږی را روانی دی ، ته ووایه چی (کله ددی پرامکان باندی عقلی دلیلونه او پر وقوع باندی نقلی دلیلونه ځای په ځای بار بار تاسی ته اوریدل کیږی نو تاسی ته په کار دی چی د درواغجن کولو څخه یې منع سی کنه نو دنورو درواغجن کوونکوچی کوم حال سوی دی چی په عذاب کی ګرفتار سول ، دغه به ستاسی حال وی که دهغوی په حالت کی شبهه کوی نو) تاسی په مځکه کی وګرځی وګوری چی دمجرمانو څه انجام سو (ځکه چی دهغوی دهلاکیدو او دعذاب راتلو نښانی تر اوسه پوری باقی وی) او (که باوجود ددی بلیغو وعظونو بیاهم مخالفت ته یی ملاتړلی وی نو) ته د دوی غم مه کوه او دوی چی کوم شرارتونه کوی په هغه سره زړه تنګی کیږه مه (ځکه چی دنورو پیغمبرانو سره هم داسی معامله سوې ده) او (په . قُلْ سِيْرُوا الخ کی او ددی په مثل په نورو ایتونوکی چی دوی ته دعذاب کومه وعده او ریدل کیږی نو چونکی په زړونو کی یی تصدیق نسته په دی وجه) دا خلق (په بی باکی سره) داسی وایی چی دا وعده (دعذاب او قهر) به کله وی که تاسی ریښتینی یاست (نو وښیاست) ته ووایه چی عجیبه نه ده چی کوم عذاب تاسی ژرغواړی ، په دی کی څه تاسی ته را رسیدلی وی او (تر اوسه چی لا نه راځی نو ددی وجه دا ده چی) ستارب په خلقو (خپل) لوی فضل لری (ددی عام رحمت په وجه سره یی لږڅه مهلت

ورکړی دی) اولیکن اکثره خلق (په دی خبره) شکر نه کاږی (چی تاخیرغنیمت وګڼی اوپه دی مهلت کی دحق طلب وکی او قبول یی کی چی دعذاب څخه ورته ابدی نجات حاصل سی ، بلکه د ددی پرعکس انکار اوپه طور دمسخرو تلواری کوی) او (دا تاخیر چونکی دمصلحت په وجه دی په دی وجه دی داسی نه ګڼی چی ددی کارونو به هیڅکله سزا نه وی ځکه چی) ستارب دهرڅه څخه خبردی څه چی د دوی په زړونو کی پټ دی اوکوم چی دوی په ډاګه کوی او (دا صرف په علم خداوندی کی نه بلکه په دفترِخداوندی کی لیکل سوی دی چی په دی کی یوازی د دوی دکارونو تخصیص نسته بلکه) په آسمان او مځکه کی داسی څه پټ شی نسته کوم چی په لوحِ محفوظ کی نه وی (او دفترِ خداوندی دغه لوحِ محفوظ دی او کله چی پټ شیان کوم چی چاته معلوم نه وی په دغه کی موجود دی نو ظاهری شیان خوپه کی په درجه اولی موجود دی ، غرض دا چی د دوی دبدو عملونو څخه الله ﷻ خبردی او په اسمانی دفترکی هم محفوظ دی او دا عملونه په خپله دسزا مقتضی هم دی ، او دسزا په واقع کیدو دټولو پیغمبرانو ورکول سوی رښتینی خبرونه متفق هم دی ، بیاددی ګڼلو څه ګنجائش دی چی سزابه نه وی بلکه وخت اوښتل په کی ممکن دی ، چنانچی ځینی سزاګانی دی منکرانو ته په دنیاکی هم ورسیدی لکه قتل قحط، قید، وغیره او څه په قبر او برزخ کی به وی کوم چی لیری نه دی او څه به په اخرت کی وی)

معلومات اومسئلي : قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ " رسول الله ﷺ ته حکم دی چی ته خلقو ته وښیه چی څومره مخلوق په آسمانونوکی دی ، لکه فرښتی ، او څومره مخلوق چی په مځکه کی دی ، لکه انسانان پیریان وغیره په دوی کی هیڅوك هم په غیبو باندی نه پوهیږی بغیر دالله ﷻ څخه مخ ته ذکر سوی آیت په پوره وضاحت او صراحت سره دا ښوولی ده چی علم غیب دالله ﷻ مخصوص صفت دی ، چی یوه فرښته یا نبی یارسول په کی هم شریکیدای نه سی . ددی مسئلی ضروری تفصیل دسورة انعام په آیت ۵۹ کی تیرسوی دی ، ددی څخه علاوه پر دی موضوع د احقر یوه مستقله رساله په نوم دکشف الریب عن علم الغیب د احکام القرآن (عربی) جزء جوړ سوی شائع سوې ده، اهل علم دی هلته وګوری .

بَلِ ادّٰرَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّنْهَا بَلْ هُمْ مِّنْهَا عَمُوْنَ په لفظ د ، اِدّٰرَكَ ، کی قرآئتونه هم مختلف دی او په معنٰی کی یی هم څو قولونه دی عالمان ددی تفصیل په تفسیرونو کی کتلای سی ، دلته صرف دومره پیژندل کافی چی د ، اِدّٰرَكَ ، معنٰی ځینو مفسرینو د ، تکامل ، کړې ده چی په اخرت کی به د دوی علم په دی معامله کی مکمل سی ، ځکه چی هغه وخت به دهرشی حقیقت ښکاره سی او مخ ته به راسی ، مګر هغه وخت به د دوی علم را تلل د دوی هیڅ په کار ورنه سی ځکه چی په دنیاکی به دوی اخرت درواغجن کوی او ځینو مفسرینو دلفظ د ، اِدّٰرَكَ ، معنٰی ، ضَلَّ ، او ، غَابَ کړې ده او ، فِي الْاٰخِرَةِ ، یی دعِلْمُهُمْ سره متعلق کړی دی ، چی داخرت په باره کی د دوی علم غائب سو او په دی پوه نه سول .

إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَقُصُّ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾

بیشکه دا قرآن اوری بنی اسرائیلو ته ډیر شیان په کومو کی چی دوی اختلاف کوی.

وَإِنَّهُ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُم

او بیشکه هغه هدایت او رحمت دی د ایماندارو دپاره ، ستا رب به د دوی فیصله وکړی په خپل حکم

بِحُكْمِهِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٧٨﴾ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۖ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ ﴿٧٩﴾

سره او هغه دی زبردست په هرڅه پوه دی پس ته تکیه کوه په الله باندی بیشکه ته په صحیح ښکاره لاره باندی یاست

لنډ تفسیر: بیشکه دا قران پر بنی اسرائیلو باندی اکثره (د) هغو خبرو (حقیقت) ښکاره کوی په کومو کی چی دوی اختلاف کوی او هغه د ایماندارو دپاره (خاص) هدایت او (خاص) رحمت دی (هدایت په اعتبار دطاعاتو او عباداتو او رحمت په اعتبار دثمراو او نتائجو) په یقین سره به ستارب د دوی په مینځ کی په خپل حکم سره (هغه عملی) فیصله (دقیامت په ورځ) وکی (هغه وخت به معلومه سی چی حق دین کوم یو رو او باطل کوم یو، نو پر داسی خلقو افسوس څه کیدای سی ؟) او هغه زبردست علم والا دی (بغیر دهغه دمشیت څخه څوك چاته ضررنه سی رسولی) نو ته پر الله ﷻ باندی توکل ساته (دالله ﷻ مدد به خامخا درسره کیږی ځکه چی) ته پر ښکاره حق باندی یی.

(معلومات او مسئلې)

په تیرو ایتونو کی یې دالله ﷻ قدرت کامل په مختلفو مثالونو سره ثابت کی چی دقیامت واقع کیدل او په دی کی دمړو دبرته ژوندی کیدل په عقل سره ممکن دی په دی کی هیڅ عقلی اشکال نسته په عقلی امکان سره ددی ضرور واقع کیدل دا د انبیاء علیهم السلام او اسمانی کتابونو دنقل څخه ثابته ده او دیو خبر صحیح او ثابت کیدل پر دی موقوف دی چی خبر ورکوونکی او روایت کوونکی صادق او ریښتنی وی ، په دی وجه په دی آیت کی یی دا فرمایلی دی چی ددی خبر ورکوونکی قرآن دی او دا خبر ورکوونکی انتهایی ریښتینی دی دریښتینوالی څخه یی انکار نه سی کیدای . تر دی چی دبنی اسرائیلو عالمانو چی په کومو مسئلو کی دیو بل سره اختلاف درلو دی او هغه نه حل کیدی، قرآن حکیم په هغو مسئلو کی دصحیح فیصلو کولو هدایت فرمایلی دی او دا ظاهره ده چی دعلماؤ په اختلاف کی فیصله کوونکی به خامخا دهغو ټولو عالمانو څخه زیات اعلم وی په دی وجه دقرآن ریښتینی مخبر کیدل واضح سوه. ددی څخه وروسته یی دنبی کریم ﷺ دتسلی دپاره ارشاد فرمایلی دی چی ته د دوی په مخالفت باندی زړه مه تنګوه ، الله ﷻ په خپله ستا فیصله کوونکی دی ، ته پر الله ﷻ باندی تکیه کوه ، ځکه چی دالله ﷻ نصرت او امداد دحق سره دی او ستا پرحقه طریقه کیدل یقینی دی.

إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٨٠﴾

بیشکه ته نه سی او رولای مړو ته او نه سي او رولای کا نه ته خپل اواز هرکله چي هغه په شا وګرځي.

وَمَا أَنتَ بِهَادِي الْعُمْيِ عَن ضَلَالَتِهِمْ ۖ إِن تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُم مُّسْلِمُونَ ﴿٨١﴾

اونه ته هدایت کولای سی ړندو ته کله چي دوی بی لاری سی ته خو او رولای سی هغه چاته چي یقین ساتی زمونږ په آیتونو پس دوی حکم منونکی دی.

لنډتفسیر: ته مړو ته نه سی اوروِلی او نه کڼو ته خپل اواز اوروِلی سی (خاصکر) کله چي دوی شاکړی روان سی او نه ته ړانده ته د دوی دګمراهی څخه (بچ کړی) لارښوولی سی، ته خو یې صرف هغو ته اوروِلی سی کوم چي زمونږ په ایتونو یقین لری (او) بیاهغوی منی هم.

معلومات اومسئلې: زمونږ نبی کریم ﷺ چي دټولو انسانانو سره کوم دشفقت او همدر دی جذبه لرله، دهغه تقاضاوه چي ټولو ته دالله ﷻ پیغام ورسوی دجهنم څخه یی بچ کی کومو خلقو چي به دا پیغام نه قبلوی نو ده ﷺ ته به سخته صدمه رسیدله او دی به داسی غمجن کیدی، لکه دچا اولاد چي دده دوینا خلاف اور ته ځی. په دی وجه قرآن ځای په ځای دنبی کریم ﷺ دتسلی دپاره په مختلفو عنواناتو سره بیان فرمایلی دی. په تیرو ایتونوکی. وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ، ددی سلسلی یو عنوان وو. په دی ذکر سوی آیت کی هم دتسلی مضمون په بل انداز سره بیان سوی دی چي ستا کار دپیغام رسولو وو هغه تاپوره کی. کومو خلقو چي دا قبول نه کی، په دی کی ستاڅه قصور اوکوتاهی نسته چي ته غم پرکوی، بلکه دغو خلقو دقبول والی صلاحیت ورك کړی دی. د دوی صلاحیت ورکول په دی آیت کی قرآن کریم په دری مثالونو کی ثابت کړی دی. اول دا چي دا خلق دحق قبلولو په معامله کی بالکل دمړو لاشونو په شان دی، کوم چي دخبرو اوریدو څخه څه فائده نه سی اخستی. دوهم دا چي د دوی مثال دهغه کڼو په شان دی کوم چي دکوڼوالی سره خبره اوریدل هم نه غواړی، بلکی کله چي څوك ورته اورول غواړی نو هغه ته شا کړی تښتی دریم دا چي د دوی مثال دهغه ړندو په شان دی چي که څوك دوی ته لار ښوول هم وغواړی خو دوی وینی نه ددی درو مثالونو د ذکر کولو څخه وروسته په اخر کی فرمایی.

إِن تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُم مُّسْلِمُونَ یعنی ته خو صرف هغو خلقو ته اوروِلی سی کوم چي دالله ﷻ په ایتونو باندی ایمان را وړی او فرمانبرداری قبوله کړی، په دی ټول مضمون کی دا خبره بالکل واضحه ده چي دلته د اوریدلو او اورولو څخه مراد محض غوږونو ته اواز رسول نه دی، بلکه مراد ددی څخه هغه اورول او اوریدل دی کوم چي نفع رسوی، کوم او ریدل چي نفع نه ورکوی هغه قرآن دمقصد په اعتبار سره په عدم سماع باندی تعبیر کړی ده، لکه د ایت په اخر کی دا ارشاد دی چي ته یې صرف هغو خلقو ته اوروِلی سی، کوم چي ایمان راوړی. که په دی کی د اوریدو څخه مراد محض د دوی غوږ ته اواز رسول

وی نو دقرآن د ارشاد به خلاف مشاهده او خلاف واقع وی ، څکه چی دکافرانو غوږونو ته د اواز رسولو او دهغوی د اوریدو او جواب ورکولو شهادتونه بی شمیره دی ، څوك هم ددی څخه انکارنه سی کولی . ددی څخه واضحه سوه چی د اورولو څخه مراد نفع مند اورول دی ، دوی ته چی یی دمړو لاشونو سره تشبیه ورکړي ده او دا یی فرمایلی دی چی ته مړو ته نه سی اورولی . ددی معنی هم دا سوه چی لکه څنګه چی مړی یوه خبره هم واوری او دغه وخت حق قبلول هم وغواړی خو دا د دوی دپاره نفع مند نه وی ، څکه چی دوی ددنیا ددار العمل څخه تیرسوی دی ، کوم ځای چی ایمان او عمل نفع مندکیدای سی . دمرګ څخه وروسته په برزخ یامحشرکی خو به ټول کافران او منکران د ایمان او نیك عمل تمنا کوی ، مګر دغه وخت د ایمان او عمل دقبلیدو وخت نه دی . په دی وجه ددی آیت څخه دا نه ثابتیږی چی مړی دچاڅه خبره اوریدای نه سی . په دی وجه دمړو د اوریدو په مسئله کی دا ایت په حقیقت کی ساکت دی . دا مسئله پرخپل ځای دنظر قابله ده چی مړی څه خبره اوریدای سی اوکه یې نه سی اوریدی .

مسئله دمړو داوریدو: دا مسئله چی مړی اواز اوری اوکه یې نه اوری دهغو مسئلو څخه ده په کومو کی چی په خپله دصحابه کرامو په مینځ کی اختلاف راغلی دی . عبدالله ابن عمر ﷺ دمړو اوریدل ثابت ګنی او حضرت ام المومنین عائشه صدیقه ﷺ ددی نفی کوی . په دی وجه په نورو اصحابو او تابعینوکی هم دوې ډلی سوی دی ، ځینی یی دا ثبات قائل دی او ځینی دنفی . او په قرآن کی دا مضمون یو خو په دی موقع په سورة نمل کی را غلی دی ، دوهم په سورة روم کی تقریبًا په دی الفاظو سره بل آیت راغلی دی او په سورة فاطر کی دا مضمون په دی الفاظو سره راغلی دی . وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ ، یعنی ته هغو خلقو ته نه سی اورولی ، کوم چی په قبرونو کی دی .

په دی دری سره ایتونو کی دا خبره دنظر قابله ده چی په دی کی یی په یوه کی هم دا نه دی فرمایلی چی مړی اوریدی نه سی ، بلکه په دری سره ایتونو کی یی نفی ددی کړې ده چی ته یې ورته نه سی اورولی . په دی دری سره ایتونو کی ددی تعبیر او عنوان په اختیارولو سره دی طرف ته اشاره راوزی ، چی په مړو کی د اوریدو صلاحیت خو کیدای سی ، مګر مونږ یې په خپله په خپل اختیار دوی ته نه اور وو .

ددی درو سره ایتونو په مقابله کی یو څلورم آیت کوم چی دشهیدانو په باره کی راغلی دی ، هغه دا ثابتوی چی شهیدانو ته په خپلو قبرونو کی یو خاص قسم ژوند ورکول کیږی او ددغه ژوند مطابق رزق هم دوی ته ورکول کیږی او دخپلو پاتو وروستنیو متعلقینو متعلق هم دالله ﷻ دطرف څخه دوی ته خوشخبری اورول کیږی ، آیت دا دی . وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ (١٦٩) فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِم مِّنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (١٧٠) دا ایت ددی دلیل دی چی دمرګ څخه وروسته هم په روح انسانی کی شعور او ادراك باقی پاته کیدای سی ، بلکه دشهداوو په معامله کی ددی دوقوع شهادت هم دا ایت ورکوی ، پاته سوه دا معامله چی دا حکم خو

دشهیدانو سره مخصوص دی ، دنورو مړو دپاره نه دی . وروسته ددی جواب دا دی چی ددی آیت څخه کم ازکم دومره خو ثابته سوه چی دمرګ څخه وروسته هم په روح انسانی کی شعور او ادراك او ددی دنیا سره علاقه باقی پاته کیدای سی ، څنګه چی الله ﷻ شهیدانو ته دا اعزاز بخښلی دی ، چی د دوی دروحونو تعلق د دوی دجثو اوقبرونو سره قائم پاته کیږی . دغه ډول کله چی الله ﷻ وغواړی نو نورو مړوته هم دا موقع ورکول کیږی . حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه کوم چی دمړو د اوریدو قائل دی . دهغه دا قول هم دیو صحیح حدیث پربنا باندی دی کوم چی دحضرت عبدالله ابن عمر رضی الله عنهما څخه په صحیح سندونو سره نقل دی ، هغه دا دی .

مَامِنْ اَحَدِیَمُرُّ بِقَبْرِ اَخِیْهِ الْمُسْلِمِ " كَانَ یَعْرِفُهٗ فِی الدُّنْیَافَیُسَلِّمُ عَلَیْهِ اِلاَّ رَدَّ اللّٰهُ عَلَیْهِ رُوْحَهٗ حَتّٰی یَرُدَّ عَلَیْهِ السَّلاَمَ (ذکره ابن کثیر فی تفسیره مُصَحِّحًا عَنْ ابن عمر رضی الله عنه) کوم سړی چی دخپل یو مسلمان ورور پرقبر تیریږی کوم چی هغه په دنیا کی پیژندی او هغه ده ته سلام وکی نو الله ﷻ ددغه مړی روح ده ته بیرته را ولیږی چی دی دسلام جواب ورکی .

ددی څخه دا هم ثابته سوه چی کله یو سړی دخپل مړ ورور پر قبر ورسی سلام کوی نو هغه مړی دده سلام اوری او جواب ورکوی او ددی صورت داسی وی چی الله ﷻ دغه وخت دده روح دی دنیاته رالیږی . ددی څخه دوې خبری ثابتی سوی ، اول دا چی مړی اوری . دوهم دا چی دمړو اوریدل او زمونږ اورول ورته ، دا زمونږ په اختیار کی نه وی ، البته الله ﷻ چی کله وغواړی اوروی یې ورته ، کله چی نه غواړی نو نه یې اوروی ورته . دمسلمان دسلام کولو په وخت کی خو دی حدیث دا وښوولو چی الله ﷻ دمړی روح بیرته راولی او ده ته سلام کوی او ده ته دسلام دجواب ورکولوهم قدرت ورکوی . دباقی حالاتو او کلمو متعلق څه قطعی فیصله نه سی کیدی چی مړی دا اوری او که نه .

په دی وجه د امام غزالی رحمه الله او علامه سبکی رحمه الله وغیره تحقیق دا دی چی دومره خبره خو په صحیحو احادیثو او دقرآن په ذکر سوی آیت سره ثابته ده چی ځینی وخت مړی دژوندو خبری اوری ، لیکن دا ثابته نه ده چی هرمړی په هرحال کی دهرسړی خبره خامخا اوری ، دغه شان د ایتونو او روایتونو تطبیق هم کیدی سی . کیدای سی چی مړی په یو وخت کی د ژوندو خبری اوریدی سی ، بل وخت یې نه سی او ریدی ، دا هم ممکنه ده چی دځینو خبری اوریدی سی دځینونه سی اوریدی یاځینی مړی اوری ځینی یې نه اوری . ځکه چی دسورة نمل ، سورة روم او سورة فاطر د ایتونو څخه دا هم ثابته ده چی مړوته اورول زمونږ په اختیار کی نه دی ، بلکه الله ﷻ چاته چی وغواړی اوری یې . په دی وجه په کومو مواقعو کی چی دصحیح احادیثو څخه اوریدل ثابت دی ، هلته په اوریدو عقیده ساتل په کار دی اوکوم ځای چی ثابت نه دی ، هلته دواړه احتماله دی په دی وجه نه قطعی داثبات ګنجائش سته ، نه قطعی دنفی (والله سبحانه وتعالی اعلم)

ددی مسئلی دمکمل تحقیق دپاره احقر یوه مستقله رساله په نوم د، تکمیل الحبور بسماع اهل القبور، لیکلی ده، کومه چی په احکام القرآن سورة روم حزب خامس کی په عربی ژبه کی شائع سوي ده، چی په دی

کی دایتونو اوروایتونو اوداقوالو دمخکنیو اووروستنیو اودشرح صدور وغیره څخه دیر واقعات اوخبری اتری داهل قبورونقل سوی دی ، عالمان یی هلته کتلی سی ، دعوامو دپاره دلته دهغه خلاصه ولیکل سوه

وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ

اوهرکله چی ولویږي په دوی خبره را وبه باسو مونږ د دوی دپاره یو حیوان د مځکی څخه د دوی سره به خبری کوی ،

النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾

په دی وجه چی خلقو زمونږ په خبرو یقین نه کوی .

لنډتفسیر : او کله چی وعده (دقیامت) په دوی (خلقو) باندی پوره کیدونکی سی (یعنی دقیامت زمانه نژدی سی) نومونږ به د دوی دپاره دمځکی څخه یو (عجیبه) حیوان را وباسو چی هغه به د دوی سره خبره کوی چی (کافرانو) خلقو زمونږ (یعنی دالله ﷻ) په ایتونو (خصوصاً په هغو آیتونوکوم چی دقیامت متعلق دی) یقین نه راوړی (مگر اوس قیامت را ورسیدی دهغه په علاماتو کی یوه علامه زماظهور دی)

(معلومات او مسئلي ، دآبة الارض څه شي دی ؟ او کله اوکوم ځای به راوزی)

په مسند احمد کی دحضرت حذیفه ؓ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی ، قیامت به ترهغه وخته پوری قایم نه سی تر څوپوری چی ته ددی څخه مخکی لس نښانی ونه وینی .

(۱) دلمر دمغرب څخه راختل (۲) دود (۳) دابه (۴) یاجوج ماجوج راوتل (۵) دعیسیٰ ؑ راکښته کیدل (۶) دجال (۷) دری مځکی ننوتل (یوه په مغرب کی ، یوه په مشرق کی، یوه په جزیرة العرب کی (۸) یو اور چی دکښته عدن څخه به راوزی او ټول خلق په شړی او میدان دحشر طرف ته به یی بیایی ، کوم ځای چی خلق دشپی تیرولو دپاره پاته کیږی دا اور به هم ودریږی (دا ډول روایت کړی دی مسلم او اهل سننو . او ویلی دی ترمذی چی دا حدیث حسن صحیح دی .

په دی حدیث کی دقیامت په نژدی کیدو کی دمځکی څخه دیو داسی حیوان را وتل ثابت دی چی دخلقو سره به خبری کوی اودلفظ ددابې په تنوین کی ددی حیوان عجیب الخلقت کیدو طرف ته هم اشاره پیدا سوه او دا هم چی دا حیوان به دعامو حیوانانو په شان دتولد تناسل په طریقه نه پیدا کیږی بلکه ناڅاپه به دمځکی څخه راوزی . او دا خبره هم په دی حدیث سره معلومیدای سی چی ددابة الارض را وتل به د اخری علاماتو څخه وی ، دکوم څخه وروسته چی به دیر ژرقیامت راځی . ابن کثیر په حواله دابوداود طیالسی، دحضرت طلحه بن عمر ؓ څخه په یواوږد حدیث کی روایت کړی دی چی دادابة الارض به په مکه مکرمه کی دصفادغرڅخه راوزی او دخپل سرڅخه به خاوری څنډی په مسجد حرام کی به دحجر اسود او مقام ابراهیم مینځ ته ورسیږی، خلق چی دا ووینی نوبه تښتی یو جماعت به پاته سی . دادابه به دهغوی مخونه لکه دستورو په شان روښانه کی . ددی څخه وروسته به هغه مځکی ته ووزی دهرکافر پرمخ به دکفر نښان

ولګوی خوك به دده دنیولو څخه په تښتیدو نه سی خلاصیدی ، دابه هرمومن اوکافر پیژنی (ابن کثیر)

اومسلم بن حجاج دحضرت عبدالله ابن عمر ﷺ څخه روایت کړی دی چی مادنبی کریم ﷺ څخه یوحدیث او ریدلی وو چی زه یی هیڅکله هیرولی نه سم هغه دا دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چی دقیامت په اخری نښانوکی دټولوڅخه اول دمغرب څخه به دلمرختلوی اوددی څخه وروسته به دابة الارض راوزی په دی دواړو نښانو کی چی کومه یوه نښانه اول وسی ، ددی څخه فوراً وروسته به قیامت بیا راځی (ابن کثیر)

شیخ جلال الدین محلی فرمایی چی ددابی دراوتلو په وخت کی به امر بالمعروف او دنهی عن المنکر احکام پریښوول سی او ددی څخه وروسته به یو کافر مسلمان نه سی ، دا مضمون دډیرو احادیثو څخه را اخستل سوی دی (مظهری)

ابن کثیر وغیره دلته ددابة الارض هیئت او کیفیت او دحالاتو متعلق روایتونه نقل کړی دی چی په دی کی اکثره قابل اعتماد نه دی . په دی وجه څومره خبره چی دقرآن دایتونو او صحیح احادیثو څخه ثابته ده چی دابه یو عجیب الخلقت حیوان وی ، بغیر دتولد تناسل دطریقی څخه به دمځکی څخه راوزی ، دی به په مکه مکرمه کی راوزی ، بیابه په ټوله دنیاکی ګرځی ، دی به کافر اومومن پیژنی او د دوی سره به خبری کوی . بس په دومره خبره عقیده ساتل په کار دی . دزیاتو حالاتو او کیفیتونو تحقیق او تفتیش نه ضروری دی او نه څه فائده په کی سته .

پاته سوه دا معامله چی دابة الارض به دخلقو سره خبری کوی . ددی څه مطلب دی ؟ ځینی حضرات فرمایی چی ددی خبری به دا وی کومی چی په قرآن کی دی . اَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِاٰيَاتِنَالَايُوقِنُوْنَ، داکلام به هغه دالله ﷻ دطرف څخه دخلقو سره کوی . ډیرو خلقو دنن څخه مخکی زمونږ په ایتونو یقین نه درلودی او مطلب به یی داوی چی اوس هغه وخت راغلی دی چی دغو ټولو ته به یقین راسی مګر ددغه وخت یقین به شرعاً معتبر نه وی او دحضرت ابن عباس ﷺ ، حسن بصری قتاده څخه نقل دی او یو روایت دحضرت علی ﷺ څخه هم دی چی دا دابه به دخلقو سره داسی کلام او خبری کوی څنګه چی عامی خبری دی (ابن کثیر)

وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِّمَّنْ يُّكَذِّبُ بِاٰيٰتِنَا فَهُمْ يُوْزَعُوْنَ (٨٣) حَتّٰٓى اِذَا جَآءُوْ

او په کومه ورځ چی را جمع کړو مونږ دهر امت څخه یوه ډله کومو چی دروا غجن کول زمونږ آیاتونه بیابه د دوی ډلی جوړی کړل سی تر دی چی کله حاضر سی

قَالَ اَكَذَّبْتُمْ بِاٰيٰتِيْ وَلَمْ تُحِيْطُوْا بِهَا عِلْمًا اَمَّاذَا كُنْتُمْ

وبه ویل سی ورته آیادرواغجن کړل تاسی زماآیاتونه اونه وی پوه سوی ورځخه ، یاووایاست چی تاسی

تَعْمَلُوْنَ (٨٤) وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوْا فَهُمْ لَا يَنْطِقُوْنَ (٨٥)

څه کول ؟ او ولویږي به په دوی خبره په سبب ددی چی ظلم یی کړی وو پس دوی به هیڅ نه سی ویلای

أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ

آیا دوی نه ګوری چی مونږ جوړه کړی ده شپه چی آرام په کښی حاصل کړی او ورځ دلیدو دپاره

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾ وَيَوْمَ يُنفَخُ فِي

خامخا په دی کښی نښانی دی دهغو خلقو دپاره چی یقین کوی ، او په کومه ورځ چی پو کړل سی په

الصُّورِ فَفَزِعَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَن

شپیلی کی نو وبه بیریږي څوک چی دی په آسمانونو کی او څوک چی دی په مځکه کی مګر کومو لره چی

شَاءَ اللَّهُ ۚ وَكُلٌّ أَتَوْهُ دَاخِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا

الله وغواړی ، او ټول به راسی هغه ته په عاجزی سره ، او ته به وینی غرونه چی ګمان به پر کوی

جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ ۚ صُنْعَ اللَّهِ الَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ

دولاړو او هغه به ځی په شان د وریځی ، دا کار دهغه الله دی چاچی مضبوط کړی دی ټول

شَيْءٍ ۚ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾ مَن جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِّنْهَا

شیان ، بیشکه هغه خبردار دی دهغه څخه چی تاسی یی کوی ، چاچی راوړه نیکی پس هغه ته به ورسیږي دهغه څخه

وَهُم مِّن فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ ﴿٨٩﴾ وَمَن جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ

غوره ، او هغوی به دبیریدو ددغه ورځی څخه په امن وی ، او چا چی راوړه بدی پس پرمخی به

وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾

وغورځول سی په اور کی ، هغه بدله به بیا پیدا کړی څه چی تاسی کول .

لنډتفسیر: په کومه ورځ چی (دقبرونو څخه دژوندی کیدو څخه وروسته) مونږ دهر امت څخه (یعنی دتیرو امتونو څخه هم او ددی امت څخه هم) یوه یوه ډله دهغو خلقو (دحساب دپاره) جمع کړو کومو چی به زما ایتونه دروا غجن کول (بیابه دوی دموقف طرف ته دحساب دپاره روان سی اوچونکی دوی به ډیر وی په دی وجه) دوی (په تللو کی د وروسته سره دیو ځای کیدو دپاره) به ودرول سی (چی مخ ته او وروسته نه وی ټول یو ځای سی موقف ته دحساب دپاره ولاړسی ، مراد ددی څخه بیان د ډیروالی دی ځکه چی په لویه

گنه کی عادتًا داسی کیږی برابره خبره ده که څه سپکی سپوری ورته کول کیږی او که نه) تردی پوری چی کله (په تلوتلو کی موقف ته) حاضر سی نو (حساب به شروع سی او) الله ﷻ به ارشاد وفرمایی چی ایاتاسی زما ایتونه دروا‌غجن کړی وه ؟ حال دا دی چی تاسی هغه دخپل علم په احاطه کی هم نه وه راوستلی (چی په دی سره به درته دفکر کولو موقع رسیدل اوچی فکر موکړی وای نو یوه رایه به موقائمه کړی وه . مطلب دا دی چی داوریدو سره مو بغیر دڅه غور او فکر څخه هغوی دروا‌غجن کړل او یوازی په دروا‌غجن کولو مو بسوالی ونه کی) بلکه (یادخو وکړی چی ددی څخه علاوه) نور هم څه څه کارونه تاسی کړی دی (مثلاً پیغمبرانو او ایماندارو ته مو ازار ورسوی کوم چی د دروا‌غجن کولو څخه هم ډیر زیات دی ، دغه شان نور دکفر په عقیدو او فسق او فجور کی اخته واست) او (اوس هغه وخت دی چی) پرهغوی (په وجه دقائم کیدو دجرم) وعده (دعذاب) پوره سوه (یعنی دسزا مستحق کیدل پرثابت سول) په وجه ددی چی (په دنیاکی) دوی (لوی لوی) زیاتی کړی وو (دکومو چی نن ظهور ثابت سو) وروسته (چونکی ثبوت قوی دی په دی وجه) هغه خلق به (دعذر وغیره متعلق) خبره هم نه سی کولای (اوپه ځینو ایتونوکی چی کوم د دوی عذر پیش کول ذکر دی ، دابه په ابتداء کی وی بیاچی حجت پرقائم سی نو څه خبره به نه سی کولی او دا خلق کوم چی دقیامت دامکان څخه منکره دی نو دا محض حماقت دی ، ځکه چی علاوه درښتینو نقلی دلیلونو څخه پردی عقلی دلیل خو هم قائم دی مثلاً) ایادوی دی ته نه گوری چی مونږ شپه جوړه کړه چی خلق په دی کی ارام وکی (او دا ارام مشابه دمرگ دی) او ورځ مو جوړه کړه چی دوی په کی وینی گوری (کوم چی موقوف دی په بیداری باندی او دا وروسته دمرگ څخه دژوندی کیدو سره مشابه دی پس) بیشکه په دی (روزانه خوب او بیداری) کی (په امکان دبیا ژوندی کیدو او ددی ایتونو په حقوالی کوم چی پردی دلالت کوی) لوی دلیلونه دی (ځکه چی دمرگ حقیقت دا دی چی دروح تعلق دجسم څخه جلاسی او دبیرته ژوندی کیدو حقیقت دا دی چی دا تعلق بیا بیرته راسی او خوب هم په یو حیثیت سره زوال دی ، ددی تعلق ځکه چی په خوب کی دا تعلق کمزوری سی او کمزوری هلته راځی کله چی دوجود په مرتبه کی یوه مرتبه زائله سی او بیداری دوجود ددی زائل سوی مرتبی دواپسی نوم دی په دی وجه مشابهت په دواړو کی تمام سو او دخوب څخه وروسته په بیداری باندی دالله ﷻ قدرت روزانه لیدل کیږی ، نو دمرگ څخه وروسته ژوند هم ددی یو مثال دی دغه به څنگه دالله ﷻ دقدرت څخه دباندی وی او دا عقلی دلیل دهرسړی دپاره عام دی ، مگر په اعتبار دنفع سره) دهغو خلقو دپاره (دی) کوم چی ایمان لری (ځکه چی هغوی فکر کوی او دغه نور سوچ او فکر نه کوی او نتیجی ته درسیدو دپاره نظر او فکر ضروری دی ، په دی وجه نور ددی څخه نفع نه سی اخستی) او (یوه هیبتناکه واقعه به دقیامت څخه مخکی وی چی ذکر یی راروان دی ، دهغه هیبت هم دیاد ساتلو قابل دی) په کومه ورځ چی به په شپیلۍ کی پوه ووهل سی وروسته څومره چی په آسمان او ځمکه کی (ملائکی او انسانان وغیره) دی ، تول به وبیریږی (او بیابه مړه سی او کوم چی مړه سوی وی ،

دهغوی روحونه به بی هوښه سی) مګر چاته چی خدای غواړی (هغوی به ددی بیری او مرګ څخه محفوظ وی ، مراد ددی څخه دمرفوع حدیث مطابق حضرت جبرائیل ، میکائیل، اسرافیل اوملك الموت اوحاملان دعرش دی ، بیا به دا ټول هم بغیر د اثر دشپیلۍ څخه وفات سی ، لکه چی داسی په درمنثور سورة زمرکی دی) او (په دنیا کی چی څنګه عادت دی چی خلق دڅه څخه بیریږی نو تښتی ورڅخه ، هلته به دالله ﷻ څخه هیڅوك نه سی تښتیدی بلکه) ټول به دهغه په مخکی په عاجزی سره ټیټ سوی حاضریږی (تردی چی ژوندی به مړه اومړه به بی هوښه سی) او (دشپیلۍ دا تاثیر او تغیر به په جاندارو کی وی او مخ ته په بی جانه شیانو کی چی کوم تاثیر وی دهغه بیان دی هغه دا چی ای مخاطبه!) ته (دا وخت) به غرونو په داسی حالت کی وینی په کوم سره چی (ددغو دظاهری محکموالی په سبب په بادی النظرکی) تاته خیال راځی چی دابه (همیشه دغه شان وی اوهیڅکله به دخپل ځای څخه) حرکت ونه کړی حال دا دی چی (هغه وخت به دغرونو دا حالت وی چی) هغه به دوریځو په شان (ګډوډ سپك او اجزاء به یی منتشرسی دآسمان په فضاکی به) الوتونکی ګرځی (لکه چی دا قول دالله ﷻ دی . وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّافَكَانَتْ هَبَآءً مُّنۢبَثًّا ، اوپه دی څه تعجب نه دی کول په کار چی دداسی دروند اوسخت شی به دا حال څنګه سی ، وجه دا ده چی) دا به دخدای کار وی کوم چی هر شی (په مناسب انداز سره) جوړ کړی دی (او په اول کی په هیڅ شی کی څه مضبوطتیانه وه څکه چی په خپله ددغه شی ذات نه وو ، نو دمضبوطتیا صفت خو په کی ګرسره وو نه نو څنګه چی هغه دنیست څخه سته او دضعیف څخه قوی کړل دغه ډول ددی عکس هم کول کیږی . څکه چی دذاتی قدرت نسبت دټولو مقدوراتو سره یو ډول دی او خاصکر کوم شیان چی دیوه سره مثل او مشابه دی ، په دوی کی خو زیات واضح دی . دغه شان په نورو ایتونو کی ذکر دی . وَحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَّاحِدَةً فَيَوْمَئِذٍ وَّقَعَتِ الْوَاقِعَةُ وَانْشَقَّتِ السَّمَآءُ الخ ، بیا ددی څخه وروسته به دوهمه شپیلۍ وی چی په دی سره به روحونه په هوښ کی راسی دخپلو بدنونو سره به پیوست سی او ټول عالم به دنوی سرڅخه جوړ سی او لوړ چی کوم دحشر ذکر وو ، هغه به ددی دوهمی شپیلۍ څخه وروسته وی ، مخ ته داصل مقصود یعنی په قیامت کی دجزا اوسزا بیان دی ، وروسته اول ددی دابتدایی په طور ارشاد دی چی) دا یقینی خبره ده چی الله ﷻ ستاسی دټولو کارونو څخه پوره خبردار دی (کوم چی دجزاء اوسزا اولنی شرط دی اونور شرطونه یی هم لکه قدرت وغیره په مستقلو دلیلونو سره ثابت دی وروسته دمجازاتو ممکن کیدل خو په دی سره ښکاره دی او بیاحکمت مقتضی دی دواقع کیدو دمجازاتو ، په دی سره دجزا اوسزا واقع کیدل ثابت سول د ابتدایی څخه وروسته مخ ته دهغه واقع کیدل سره دهغه دقانون او طریقی بیان فرمایی چی) څوك نیکی (یعنی ایمان) راوړی پس (هغه په ایمان راوړلو چی دکوم اجر مستحق دی) هغه سړی ته به دده (دنیکی د ذکر سوی اجر) څخه ښه (اجر) ورکول کیږی او هغه خلق به دلوی بیری څخه په دغه ورځ په امن وی ، (لکه چی په سورة انبیاء کی دی . لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْاَكْبَرُ. الآية) اوکوم سړی چی بدی (یعنی کفر اوشرك) راوړی نو هغه خلق به پرمخی اورته وغورځول سی (او دوی ته به وویل سی چی) تاسی ته خو دهغو عملونو سزا درکول کیږی کوم

چې تاسی (په دنیا کې) کړې وه (دا عذاب بې وجهې نه دی)

معلومات او مسئلي : فَهُمْ يُوزَعُونَ د وَزَعٌ څخه مشتق دی ، چې معنی یې منع کول دی ، مراد دا دی چې مخ ته برخه به منع سی ، چې وروسته پاته سوی ورسره یو ځای سی او ځینې حضراتو دوَزَعٌ معنی دلته ددفع کړې ده یعنی دوی به دکې ورکوی ، دموقف طرف ته به یې راولی .

وَلَمْ تُحِيطُوا بِهَا عِلْمًا په دې کې اشاره ده چې دالله ﷻ د ایتونو درواغجن کول په خپله یو لوی جرم او گناه ده ، خاصکر هرکله چې دسوچ کولو ، ځان پوهولو او فکر کولو طرف ته دتوجه کولو څخه بغیریې درواغجن کې نو دا جرم دوچنده سی . ددې څخه معلومه سوه چې کوم خلق دفکر کولو باوجود حق پیدانه کړی او نظر او فکر یې دګمراهی طرف ته بوزی نو د دوی جرم څه قدرسپک وی که څه هم دالله ﷻ دوجود او توحید وغیره درواغجن کول بیا هم دکفر اوګمراهی او دائمی عذاب څخه دوی نه سی خلاَصولای ، ځکه چې دا داسی بدیهی کارونه دی ، په کومو کې چې دنظر او فکر غلطی معاف نه ده .

وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ ، دفَزَعَ معنی ده بیریدل او پریشانه کیدل ، او په یو بل آیت کې دلته دفَزِعَ پرځای صَعِقَ راغلی دی چې معنی یې بې هوښه کیدل دی ، که دا دواړه ایتونه د اولی شپیلی متعلق مقرر سی نو د دواړو لفظونو مطلب به دا وی چې دشپیلی دوهلو په وخت کې به اول ټول مرعوب او پریشانه سی بیا به بې هوښه سی او اخر مړه به سی او قتاده وغیره امامانو دتفسیر دا ایت د دوهمی شپیلی سره متعلق مقرر کړی دی په کومه چې به ټول مړی بیرته ژوندی سی ، او مطلب دایت دا دی چې ټول به دژوندی کیدو په وخت کې بیریدلی پورته کیږی او ځینې حضرات فرمایی چې شپیلی به دری واره وهل کیږی ، اوله شپیلی به دفزع وی چې ټول به په پریشانی او رعب او بیره کې اخته سی ، دوهم به دصَعِقْ وی چې ټول مړی به ژوندی سی مګر دقرآن دایتونو او صحیح احادیثو څخه ثبوت د دوو شپیلیو ورکول کیږی (قرطبی و ابن کثیر)

ابن مبارك دحضرت حسن بصری څخه مرسلاً روایت کړی دی چې نبی کریم ﷺ فرمایلی دی چې د دواړو شپیلیو په مینځ کې به خلوینبت کاله زمانه وی (قرطبی)

اِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ دا استثناء دفزع څخه ده چې معنی یې بیره ده ، مطلب دادی چې څه خلق به داسی وی پر کومو چې به څه بیره دحشرپه وخت کې نه وی ، دحضرت ابوهریره ؓ په یو روایت کې دی چې دا خلق به شهیدان وی دحشر ، د بیرته ژوند په وخت کې به په دوی څه بیره نه وی ، (صحح الحدیث ابن العربی وکلبی)

سعیدبن جبیر ؒ هم داسی فرمایی چې مراد ددې څخه شهیدان دی کوم چې به دحشر په وخت کې خپلی توری په غاړه دعرش چاپیره جمع وی او قشیری فرمایی چې انبیاء خو په درجه اولی په دې کې دا خل دی ، ځکه چې دوی ته دشهادت مقام هم حاصل دی او دنبوت مقام پردې لوړ دی (قرطبی)

او په سورة زمر کې به مخ ته راسی . وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ ، په دې کې دفَزِعَ پرځای دصَعِقَ لفظ راغلی دی ، چې معنی یې بې هوښه کیدل دی او مراد دلته بې هوښه

کیدل بیا مړه کیدل دی او په دی کی هم د "اِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ" استثناء ده او ددی استثناء څخه مراد دمرفوع حدیث مطابق شپږ ملائکی حضرت جبرائیل ، میکائیل اسرافیل او عزرائیل او حاملان دعرش دی چی په دی شپیلۍ سره به نه مری ، بیاوروسته به دحدیث دوضاحت مطابق پر دی ټولو هم مرګ راسی . کومو حضراتو تفسیر لیکونکو چی فَزِعَ او صَعِقَ یو مقرر کړی دی ، هغوی د سورة زمر په شان دلته هم داستثناء څخه مراد مخصوصی ملائکی اخستی دی په لنډتفسیر کی هم دا اختیار سوي ده او چاچی فَزِعَ او صَعِقَ جلا جلا منلی دی ، دهغوی په نزد دفزع څخه مستثنٰی شهیدان دی ، لکه چی لوړ نقل سوی دی .

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَاجَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّمَرَّالسَّحَابِ " مراد دا دی چی غرونه به دخپل ځای څخه لوړ سی او داسی به روان وی لکه وریځ چی لیدونکی دی پرخپل ځای ولاړه وینی ، حال دا وی چی هغه تیزه روانه وی ، ټول لوی جسمونه دکومو چی ابتداء او انتها دانسان دنظر په مخکی نه وی ، هرکله چی هغه یو طرف ته حرکت کوی ، نو برابره خبره ده که دغه حرکت که هر څومره تیز وی خو لیدونکو ته داسی ښکاری چی هغه پرخپل ځای ولاړه ده ، چی مشاهده یی په ګڼه وریځ او تر لیری پوری په خپور ګرد او دُهند سره کیدای سی چی دغه وریځ په خپل ځای ولاړه ښکاری حال دا وی چی هغه روانه وی ، مګر حرکت یی لیدونکو ته هغه وخت ښکاره سی کله چی دا دومره لیری ولاړه سی چی دآسمان کناری ښکاره سی .

لنډه دا چی دغرونو پرخپل ځای کلکوالی دلیدونکو دنظر په اعتبار سره دی او حرکت یی دحقیقت په اعتبار سره دی . عامو تفسیر لیکونکو دایت مطلب دا مقرر کړی دی او په ذکر سوی لنډتفسیر کی یی دا اختیار کړي ده چی دا دوه حالتونه د دوو وختونو دی . کلکوالی یی دهغه وخت په اعتبار سره کوم چی لیدونکی وینی او دا ګڼی چی دا به هیڅکله دخپل ځای څخه ونه ښوروی او . تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ، دقیامت دورځی په اعتبار سره دی .

ځینی علماء فرمایی چی په قرآن کریم کی دقیامت په ورځ دغرونو حالات مختلف بیان سوی دی ، اول حال یی ، انْدِکاك ، او زلزله ده کوم چی به دټولی مځکی پرغرونو محیط وی . اِذَا دُكَّتِ الْاَرْضُ دَكًّا دَكًّا، او: اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَا، دوهم حال ددی لویو لویو ټرو دوهل سوی وړی په شان کیدل دی . وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ، او دا به هغه وخت وی کله چی آسمان هم دویلی سوو سرپو په شان سی ، دمځکی څخه به غرونه د وړی په شان لوړ ځی او دلوړ څخه به آسمان لاندی راځی او دواړه به سره یو ځای کیږی . يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ . دریم حال دا دی چی هغه به دوهل سوی وړی دیو متصل جسم په ځای جلا جلا ذره ذره اوریزه ریزه سی . وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّافَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا، څلورم حال دا دی چی دغه زره زره سوی به خپاره سی . فَقُلْ يَنْسِفُهَارَبِّي نَسْفًا، پنځم حال دا دی چی دا غرونه کوم چی زره زره سی دګرد په شان پرمځکه خپاره سی ، هواګانی به یی پورته یو سی او چونکی دا ګرد به پرټوله مځکه غوړول سوی وی ، نو که څه هم دا به دوریځی په شان تیز حرکت کوونکی وی ، مګر لیدونکو ته به په خپل ځای

ولاړ ښکاري . وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ ، په دی کی به ځینی حالات د اولی شپیلی په وخت کی وی او ځینی د دوهمی څخه وروسته هغه وخت کله چی مځکه یوه هواره سطح جوړه سی ، چی نه په کی څه غار پاته سی او نه څه غر ، نه څه ابادی او نه څه درخته . فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا (ازقرطبی وروح المعانی) وَالله تعالی اعلم بِحَقِيقَةِ الحَال)

صُنْعَ اللهِ الَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ ، صُنْع ، په معنی دصنعت او اَتْقَنَ داتقان · څخه مشتق دی چی معنی یی یو شی مضبوط او مستحکم کول دی ، په ښکاره دا جمله دتیرو ټولو مضامینو سره متعلق ده په کومو کی چی دالله ﷻ دکامل قدرت او عجیبه کاریګری ذکر دی چی په هغه کی دشپی او ورځی بدلون هم دی او دشپیلی وهلو څخه تر حشر او نشر پوری ټول حالات هم ، او مطلب دا دی چی دا شیان دڅه حیرانتیا او تعجب نه دی ، ځکه چی ددی جوړوونکی څوك محدود علم او قدرت والا انسان یاملائکه نه ده ، بلکه رب العالمین دی اوکه ددې تعلق تردی جملی . وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً الاية ، سره وسی نومطلب به داوی چی دغرونو داحال چی لیدونکی داپه ځای ولاړوینی او هغه به په حقیقت کی روان او حرکت کوونکی وی ، څه لیری خبره او دتعجب نه ده ، ځکه چی دا کاریګری دالله رب العزت ده چی دهغه په قدرت کی هرڅه بسته .

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا · دا دحشر نشر او حساب کتاب څخه وروسته دراپیښیدونکی انجام ذکر دی او د ، حَسَنَة ، څخه مراد کلمه د (لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ) ده (لکه چی ویلی دی ابراهیم) یا اخلاص دی (لکه چی ویلی دی قتاده) او ځینی حضراتو مطلق طاعت په دی کی دا خل مقرر کړی دی ، معنی دا ده چی کوم سړی نیك عمل وکی ، او نیك عمل هغه وخت دنیك ویلو قابل وی کله چی دده اولنی شرط ایمان موجود وی ، نو ده ته به دخپل عمل څخه ښه شی ورکول کیږی ، مراد ددی څخه دجنت لازواله نعمتونه او دعذاب او دهر تکلیف څخه دائمی نجات دی او ځینی حضرات فرمایی چی دخیر څخه مراد دا دی چی دیوی نیکی جزا دلس چنده څخه واخله تر اووه سوه چنده پوری به ورکول کیږی (مظهری)

وَهُمْ مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ ، دفَزَع څخه مراد هر لوی مصیبت او پریشانی او بیره ده . مطلب دا دی چی په دنیا کی خو هر متقی پر هیزګار هم د انجام څخه په بیره کی وی او بیره په کار ده ، لکه چی دقرآن کریم ارشاد دی . إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ، یعنی درب عذاب داسی نه دی چی بی فکره او مطمئن سی ورڅخه . دا وجه ده چی انبیاء علیهم السلام او صحابه او اولیاء د امت همیشه په بیره اولړزان اوسیږی ، مګر په دغه ورځ کله چی دحساب کتاب څخه فارغه سی نو نیکی راوړونکی نیك خلق به دهری بیری او غم څخه بی فکره او مطمئن وی . والله تعالی اعلم ·

إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هٰذِهِ الْبَلْدَةِ الَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُ

بیشکه ماته دا حکم دی چی بندګی کوم ددی ښار دمالک کوم چی ده لره حرمت ورکړو اودهغه دی

كُلُّ شَيْءٍ وَّأُمِرْتُ أَنْ أَكُوْنَ مِنَ الْمُسْلِمِيْنَ ﴿٩١﴾ وَأَنْ أَتْلُوَا الْقُرْاٰنَ

هريو شي، او ماته حکم دی چې سم زه د حکم منکونو څخه ، اودا چې واوروم قرآن

فَمَنِ اهْتَدٰى فَإِنَّمَا يَهْتَدِيْ لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ إِنَّمَآ

پس څوک چې په لاره سو نو په لاره سو دځان دفائدې دپاره اوڅوک چې بې لارې سو نو ته ووايه چې زه خو يم

أَنَا مِنَ الْمُنْذِرِيْنَ ﴿٩٢﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ سَيُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ

بېره او روونکی ، او وايه ثنا ټوله الله لره ده ژر به وښيي تاسي خپلې نښانې

فَتَعْرِفُوْنَهَا ۭ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٩٣﴾

نو تاسي به يې وپيژني او ستا رب نا خبره نه دی دهغو کارونو څخه کوم چې تاسي کوئ.

لنډتفسير: (اې پيغمبر ﷺ ته خلقو ته ووايه چې) ماته خو دا حکم را کول سوی دی چې زه ددې ښار (مکې) دمالك (حقيقي) عبادت وکړم کوم چې دا (ښار) محترم جوړ کړی دی (چې حرم والې يې په دې احترام باندې مرتب دی ، مطلب دا دی چې په عبادت کې ورسره څوك شريك نه کړم) او (دهغه عبات به ولې نه سي کيدای کله چې) ټول شيان دهغه (ملك) دی اوماته دا (هم) حکم سوی دی چې زه (په عقيدو او عملونو ټولو کې) فرمانبردار اوسيږم (دا خو دتوحيد حکم سو) او (ماته) دا (هم حکم را کړل سوی دی) چې زه (تاسي ته) قرآن وايم اوروم (زمادتبليغ څخه وروسته) چې کوم سړی په لارې سي نو دخپلې فائدې دپاره به پرلاره سي (يعنې ده ته به دعذاب څخه نجات او دجنت لازوال نعمتونه ورکول کيږي زه دده څخه دځان دپاره دڅه مالي نفع يامرتبې غوښتونکی نه يم) اوکوم سړی چې گمراه پاته سي نو ته ووايه چې (زماهيڅ ضرورت نسته ځکه چې) زه خو صرف دبيرونکو (يعنې حکم اورونکو) پيغمبرانو څخه يم (يعنې زما کار خو حکم رسول دی ددې څخه وروسته زما ذمه وارې ختمه ده که وېې نه مني نووبال به يې پرتاسي وي) اوته (دا هم) ووايه چې (تاسي کوم في الحال دقيامت څخه راتلل ددې دنيستوالي دليل گڼئ او انکار کوئ دا ستاسي بې وقوفي ده ديو شي په واقع کيدو ، وخت اونښتل ددې دليل نه سي کيدی چې گوندی هغه به هيڅ وخت نه واقع کيږي ، ددې څخه علاوه چې تاسي ماته کوم واياست چې زه ژر قيامت را ولم دا دوهمه غلطي ده ځکه چې ما کله دا دعوې کړې ده چې دقيامت واقع کول زما په اختيار کې دی ، بلکه) ټول ثنا او صفت خالص الله ﷻ لره ثابت دی (قدرت هم، علم هم حکمت هم، هغه چې کله دهغه دحکمت تقاضاسي ، قيامت به واقع کي ، البته دومره خبره مونږ ته ښوول سوې ده چې قيامت ته ډير وخت نه دی پاته بلکه) هغه به تاسي ته ډيرې ژر خپل نښانې (يعنې دقيامت واقعات) وښيي (دوقوع په وخت کې) تاسي به يې وپيژني (چې بيابه يې دپيژندو

څخه هیڅ فائده نه وی) او (صرف دښانو په ښوولو باندی به بسوالی نه وی ، بلکه دخپلو بدو عملونو سزا څکل به درله هم وی ، څکه چی) ستاسی رب دهغو کارونو څخه بی خبره نه دی کوم چی تاسی تول خلق یی کوی .

معلومات اومسئلي : رَبَّ هٰذِهِ الْبَلْدَةِ دبلدة ' څخه مراد دجمهورو مفسرینو په نزد مکه مکرمه ده . الله ﷻ خو رب العٰلمین او رب السمٰوٰت والارض دی یعنی دټولو مخلوقات او آسمانونو او مځکی رب دی . دمکی مکرمی تخصیص دلته ددی دلوی شان او دالله ﷻ په نزد دمکرّمی او محترمی کیدو اظهار دی ، لفظ دحرم دتحریم څخه مشتق دی . ددی معنٰی مطلق احترام او اکرام هم دی او ددی احترام او اکرام په وجه سره چی کوم خاص شرعی احکام دمکی مکرمی او دحرم دمځکی سره متعلق دی ، هغه هم په دی کی داخل دی ، مثلاً کوم سړی چی په حرم کی پناه واخلی هغه په امن سی . په حرم کی ددښمن څخه بدل اخستل او قتل کول جائز نه دی او دحرم په مځکه کی ښکار قتلول هم جائز نه دی او دغه شان د درختو پریکول هم جائز نه دی ددی احکامو بیان تر ایت . وَمَنْ دَخَلَهٗ كَانَ اٰمِنًا ، لاندی اوځینی دسورةِ مائده په شروع کی او ځینی تر ایت . لَاتَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ ، لاندی بیان سوی دی .

الحمدلله دسورة نمل تفسیر نن شپه دوشنبه ۲۴ شوال سنه ۱۳۹۱ھ کی پوره سو ، بلی خواته دهندوستان هندوانو پر مغربی پاکستان باندی میدانی بحری او هوایی حملی کړی دی ، په خاص طور باندی کراچی یی په نښه کړي دی ، هره شپه بمباری کیږی ، پرښاری علاقو باندی بمونه او ریږی . توله شپه مکمله دتیاره کولو ضرورت وی ، دبمونو په دهماکو سره کورونه لړزیږی ، مګر دالله ﷻ فضل او کرم دی چی هغه په دی حالاتو کی هم ددی تفسیر سلسله جاری وساتله او ددی جنګ په لسو (۱۰) ورځو کی هم دتفسیر تقریبًا څلویښت (۴۰) صفحی ولیکل سوی .

(سورة القصص)

سُوْرَةُ الْقَصَصِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ ثَمَانٌ وَّثَمَانُوْنَ اٰيَةً وَّتِسْعُ رُكُوْعَاتٍ

سورة قصص په مکه کی نازل سو او په دی کی اته (۸۸) اتیا آیاتونه او نه (۹) رکوع ګانی دی

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع کوم دالله په نامه چی بی حده مهربانه نهایت رحم والا دی .

طٰسٓمّٓ ① تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ② نَتْلُوْا عَلَيْكَ مِنْ

دا آیاتونه دی دښکاره کتاب ، مونږ اوروو ۱ تا ته

نَّبَاِ مُوْسٰی وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ③ اِنَّ فِرْعَوْنَ

خینی حالات دموسی ؑ اوفرعون یقینی دهغو خلقو دپاره چی یقین کوی ، فرعون

عَلَا فِی الْاَرْضِ وَجَعَلَ اَهْلَهَا شِيَعًا يَّسْتَضْعِفُ طَآئِفَةً

لویی کوله په ملک کی اوجوړکړی یی وو دهغه ځای خلق څو ډلی کمزوری کړی یی وه یوه ډوله

مِّنْهُمْ يُذَبِّحُ اَبْنَآءَهُمْ وَيَسْتَحْیٖ نِسَآءَهُمْ ؕ اِنَّهٗ كَانَ

دهغو څخه ذبح کول به یی دهغوی زامن او ژوندی به یی ساتل دهغوی ښځی ، بیشکه هغه وو

مِنَ الْمُفْسِدِيْنَ ④ وَنُرِيْدُ اَنْ نَّمُنَّ عَلَى الَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْا

خرابی کوونکی ، او مونږ غواړو چی احسان وکړو په هغو خلقو کوم چی کمزوری کړل سوی ؤ

فِی الْاَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ اَئِمَّةً وَّنَجْعَلَهُمُ الْوٰرِثِيْنَ ⑤ وَنُمَكِّنَ

په ملک کی اوکړو هغه سرداران اوکړو هغه قائمقام ، اومضبوط کړو

لَهُمْ فِی الْاَرْضِ وَنُرِیَ فِرْعَوْنَ وَهَامٰنَ وَجُنُوْدَهُمَا مِنْهُمْ

دوی په مځکه کی او وښایو فرعون اوهامان ته او د دوی لښکروته د دوی لاس څخه

مَّا كَانُوْا يَحْذَرُوْنَ ⑥ وَاَوْحَيْنَآ اِلٰٓى اُمِّ مُوْسٰٓى اَنْ اَرْضِعِيْهِ ۚ

هغه شي چی د دوی ورڅخه بیره وه ، اومونږ حکم ولیږی مور دموسی ؑ ته چی ده ته تی ورکوه

فَاِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَاَلْقِيْهِ فِی الْيَمِّ وَلَا تَخَافِیْ وَلَا تَحْزَنِیْ ۚ

بیاچی کله ته وبیریږي په ده باندی پس وي غورځوه دریاب ته او مه بیریږه او مه غمجنه کیږه ،

اِنَّا رَآدُّوْهُ اِلَيْكِ وَجَاعِلُوْهُ مِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ⑦ فَالْتَقَطَهٗ

بیا به مونږ دی بیرته را ولو تاته اوکړو به دی درسولانو څخه ، بیاپورته کی

اٰلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُوْنَ لَهُمْ عَدُوًّا وَّحَزَنًا ؕ اِنَّ فِرْعَوْنَ

دی دفرعن کو والا وو چی سی د دوی دپاره دښمن او په غم کی اچونکی ، بیشکه فرعون

وَهَامٰنَ وَجُنُوْدَهُمَا كَانُوْا خٰطِـِٕيْنَ ﴿٨﴾ وَقَالَتِ امْرَاَتُ

او هامان او د دوی لښکر وو خطا کار ، او وویل دفرعون ښځی

فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِّيْ وَلَكَ ؕ لَا تَقْتُلُوْهُ ۖۗ عَسٰٓى اَنْ يَّنْفَعَنَآ

دا خو دسترګو یخوالی دی زما او ستا دپاره دی مه قتلوه ، څه لیری نه ده چی زمونږ په کار راسی

اَوْ نَتَّخِذَهٗ وَلَدًا وَّهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿٩﴾ وَاَصْبَحَ فُؤَادُ اُمِّ

یا مونږ دی ونیسو په زوی او دوی هیڅ خبر نه وه ، او سهار ته دموسی ؑ دمور په زړه

مُوْسٰى فٰرِغًا ؕ اِنْ كَادَتْ لَتُبْدِيْ بِهٖ لَوْلَآ اَنْ رَّبَطْنَا عَلٰى

کی قرار پاته نه سو ، نژدی وه چی ظاهره کړی یی وای بی قراری که مونږ ترلی نه وای ددې

قَلْبِهَا لِتَكُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٠﴾ وَقَالَتْ لِاُخْتِهٖ قُصِّيْهِ ۫

زړه ددی دپاره چی سی دیقین کوونکو څخه ، او وې ویل دده خور ته چی ته پسی زه ،

فَبَصُرَتْ بِهٖ عَنْ جُنُبٍ وَّهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿١١﴾ ۙ وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ

پس هغه ولیدی دی لیری څخه او دوی خبر نه وه ، او منع کړی وو مونږ

الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰٓى اَهْلِ بَيْتٍ

موسی ؑ ددایی ګانو څخه دمخکی څخه پس هغه وویل زه وښایم تاسی ته یو کور والا ؟

يَّكْفُلُوْنَهٗ لَكُمْ وَهُمْ لَهٗ نٰصِحُوْنَ ﴿١٢﴾ فَرَدَدْنٰهُ اِلٰٓى اُمِّهٖ كَيْ

چی دده پالنه وکړی تاسی دپاره او هغوی به دده خیر خواه وی ، نو مونږ واپس کړو هغه مور خپلی ته

چی یخی سی۔

تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَّلٰكِنَّ

سترگی ددې او غمجنه نه سی او پوه سی چی دالله وعده حقه ده بیا هم

اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ⑬ ؏

ډیر خلق نه پوهیږي .

لنډتفسیر: طٰسٓمٓ (ددی په معنی الله ﷻ پوه دی) دا (مضامین کوم چی پر تا وحی کیږی) دواضح کتاب (یعنی قرآن) آیتونه دی (په کومو کی چی په دی موقع) مونږ تاته دموسٰی (ؑ) او فرعون څه قصه صحیح صحیح وایو (یعنی نازلوو) او روو یې دهغو خلقو د (نفع د) پاره کوم چی ایمان لری (څکه دقصو مقصدونه یعنی عبرت او په دی سره په نبوت دلیل نیول وغیره ، دا دمومنانو سره خاص دی ، برابره خبره ده که دا وخت مومنان وی او یا د ایمان اراده لری او اجمال خو ددی قصی دا دی چی) فرعون په مځکه (دمصر) کی ډیر لوړ سوی وو او ده دهغه ځای په اوسیدونکو کی مختلف قسمونه جوړ کړی وه (داسی چی قبطیانو یعنی دمصر خلق یی عزتمند جوړکړی وه او سبطیان یعنی بنی اسرائیل یی ذلیل او خوار کړی وه ، چی بیان یی مخ ته راځی) چی په دوی (اوسیدونکو) کی یی دیوی ډلی (یعنی بنی اسرائیلو) زورکم کړی وو (داسی چی) د دوی زامن (کوم چی به نوی پیدا کیدل دجلا دیانو په لاس) به یی ذبح کول او د دوی ښځو (یعنی انجونی) به یی ژوندی پریښوولی (چی په دوی خپل خدمتونه وکی ، دا شان د دوی څخه بیره هم نه وه) واقعی هغه لوی فساد کوونکی وو (غرض دا چی فرعون خو په دی خیال کی وو) او مونږ ته دا منظوره وه چی دکومو خلقو په مځکه (دمصر) کی زور کمیږی ، مونږ په دوی (ددنیا او ددین) احسان وکی او (هغه احسان دا چی) دوی (په دین کی) پیشوایان جوړ کړو او (په دنیاکی) دوی (ددی ملك) مالکان جوړ کړو او (دمالك کیدو سره) دوی (بادشاهان هم جوړ کړو یعنی) په مځکه کی حکومت ورکو او فرعون او هامان او د دوی تابعدارانو ته د دوی (بنی اسرائیلو) دطرف څخه هغه (ناخوښه) واقعات وښیو دکومو څخه چی دوی ځان ساتی (مراد ددی څخه دحکومت زوال او هلاکت دی ، چی ددی څخه دځان ساتلو دپاره یی دبنی اسرائیلو بچی دیو خوب دتعبیر پربنا کوم چی فرعون لیدلی وو او نجومیانو یی تعبیر ورکړی وو ، قتلول (لکه داسی په درمنثور کی دی) وروسته زمونږ دتقدیر په مخکی ددغو خلقو تدبیر هیڅ په کارنه سو ، دا دقصی اجمال سو) او (تفصیل ددی د اول څخه دا دی چی کله موسٰی ؑ په دغه دفتنو په ډکه زمانه کی پیدا سو نو) مونږ دموسٰی (ؑ) مور ته الهام وکی چی (ترڅو پوری دده پټول ممکن وی) ته ده ته تی ورکوه بیا چی کله ته دده په باره کی (دجاسوسانو دخبریدو څخه) په بیره کی سی نو (بی خوف او خطره) دی (په صندوق کی کښیږده) دریاب (یعنی رود نیل) ته یی وغورځوه او مه خو (یی په غرقیدو) بیره کوه او مه (یی په

جدایی) غم کوه (خکه چی) مونږ به خامخا دی بیاتاته بیرته را ورسوو او (بیاپه خپل وخت به) دی پیغمبر جوړ کو (غرض دا چی هغې دغه رنګه تی ورلره ورکوی ، بیاچی کله دراز ښکاره کیدو بیره سوه نو په صندوق کی یی بند کی او دالله ﷻ په نوم یی رود نیل ته ورواچوی ، ددی دریاب یوښاخ دفرعون محل ته تللی وو یادسیل دپاره دفرعون دکور خلق دریاب ته را وتلی وه غرض دا چی هغه صندوق غاړی ته راغی) نو دفرعون خلقو موسیٰ (﵇ یعنی دصندوق سره) لوړ کی چی هغه ددغو خلقو دپاره ددښمنی اوغم باعث جوړ سی ، بیشکه فرعون او هامان او دده تابعدارانو (په دی باره کی) ډیره خطاوکړه (چی خپل دښمن یی په خپل بغل کی وپالی) او (کله چی هغه دصندوق څخه را ویستل سو دفرعون مخ ته راوړل سونو) دفرعون بی بی (حضرت اسیی ؓ فرعون ته) وویل چی دا (بچی) زما اوستادسترګو یخوالی دی (یعنی دده په لیدو به زمونږ زړه خوشحالیږی نو) دی مه قتلوه ، عجیبه نه ده چی (لوی سی) مونږ ته څه فائده ورسوی بیابه مونږ دی (خپل) زوی جوړ کو او دی خلقو ته (د انجام) خبر نه وو (چی دا هغه بچی دی دکوم دلاسه چی به دفرعون حکومت تاش په تاش سی) او (بلی خواته دا قصه وسوه چی) دموسیٰ (﵇) دمور زړه (دمختلفو خیالاتو په جمع کیدو سره) بی قراره سو (او بی قراری هم داسی اخوا دیخواته نه وه بلکه داسی سخته بی قراری وه چی) نژدی وه چی (د ډیری بی قراری څخه) هغه دموسیٰ (﵇) حال (پرتولو باندی) ښکاره کړی وای که مونږ ددی زړه په دی غرض سره مضبوط کړی نه وای چی دا (زمونږ په وعده) یقین کوونکی سی (غرض چی په مشکله دی خپل زړه کلك کی او تدبیر یی داسی شروع کی چی) دی دموسیٰ (﵇) خور (یعنی خپلی لور) ته وویل چی دموسیٰ (﵇) تلاش وکړه وروسته (دا ولاړه معلومه یی کړه چی صندوق په محل کی خلاص سوی دی ، محل ته ورسیده یاخو به دا تله راتله اویاخو په یوه حیله سره ورسیده او) دی موسیٰ (﵇) دلیری څخه ولیدی او هغه خلق ددی څخه خبرنه وه (چی ګوندی دا دده خور ده اوپه دی فکرکی راغلی ده) او مونږ دمخکی څخه (یعنی دکله څخه چی دصندوق څخه راوتلی وو) په موسیٰ (﵇) باندی دایانی بندی کړی وی (یعنی دهیچا تی یی نه اخستی) وروسته هغې (چی دا حال ولیدی نو موقع یی پیدا کړه) وي ویل چی ایازه تاسی خلقو ته دیو داسی کور پته وښیم کوم چی ستاسی دپاره ددی بچی پرورش وکی او هغه (دخپل خوی موافق په زړه سره) دده سره خیر خواهی کوی (هغه خلقو په داسی وخت کی چی په تی ورکولو کی ورته مشکلات ورپیښ وو ، دا مشوره غنیمت وګڼله او دداسی کور پوښتنه یی څینی وکړه ، هغې ورته دخپل مور پته وښووله ، نو هغه را وغوښتل سوه اوموسیٰ ﵇ ورته په غیږکی واچول سو ، دورتلو سره هغه تی خوړل شروع کړل او ددغو خلقو په اجازه سره یی ښه په ارام خپل کورته راوړی اوکله کله به یی ور وړی هغو ته به یی ښووی) غرض دا چی مونږ موسیٰ (﵇ دغه شان) دده مورته (دخپلی وعدی مطابق) بیرته ورسوی چی (خپل اولاد وینی) سترګی یی په یخی وی او چی (دفراق) په غم کی نه وی او ددی دپاره چی (په لیدو سره) په دی خبره (ښه په یقین سره) پوه سی چی دالله ﷻ وعده رښتینی وی لیکن (د افسوس خبره ده چی) اکثره خلق (په دی) یقین نه لری (دا تعریض دی پرکفارو باندی)

معلومات اومسئلي : سورة قصص په مکی سورتونو کی دټولو څخه اخری سورة دی ، کوم چی دهجرت په وخت کی دمکی مکرمی او جحفه (رابغ) په مینځ کی نازل سو ، په ځینی روایتونو کی دی چی دهجرت په سفر کی کله نبی کریم ﷺ جحفه یعنی رابغ ته نژدی سو نو جبرایل امین تشریف را وړی او نبی کریم ﷺ ته یی وفرمایل چی ای محمد ﷺ ! ایاتاته خپل وطن په کوم کی چی تاسی پیدا سوی یاست ، یادیږی ؟ نو حضور ﷺ وفرمایل چی هو! ضرور می یادیږی ، په دی باندی جبرایل امین دقرآن دا سورة واوروی چی ددی په اخرکی نبی کریم ﷺ ته دا خوشخبری ده چی اخربه مکه مکرمه فتح سی اوستاپه قبضه کی به راسی ، هغه آیت دا دی . اِنَّ الَّذِیۡ فَرَضَ عَلَیۡكَ الۡقُرۡ آنَ لَرَادُّكَ اِلٰی مَعَادٍ ؕ په سورة قصص کی دټولو څخه اول دحضرت موسیٰ ؑ قصه اول په اجمال سره بیاپه تفصیل سره بیان سوي ده دسورة ترنیمی پوری دحضرت موسیٰ ؑ قصه دفرعون سره او دسورة په اخر کی دقارون سره ذکر سوي ده .

دحضرت موسیٰ ؑ قصه په ټول قرآن کی یوځای په لنډو اویوځای په تفصیل سره باربار راغلی ده ، په سورة کهف کی خو دده هغه قصی تفصیل راغلی دی کومه چی دحضرت خضر ؑ سره پیښه سوي ده ، بیاپه سورة طٰهٰ کی دپوره قصی تفصیل دی او څه تفصیل په سورة نمل کی هم راغلی دی بیا په سورة قصص کی ددی اعاده سوي ده ، په سورة طٰهٰ کی چی کوم ځای دحضرت موسیٰ ؑ دپاره دالله ﷻ ارشاد دی چی . وَلَقَدۡ فَتَنّٰكَ فُتُوۡنًا ، محدثینو حضراتو امام نسائی وغیره ددی ټولی قصی مکمل تفصیل هلته لیکلی دی احقر هم د ابن کثیر په حواله سره دا مکمل تفسیر په سورة طٰهٰ کی بیان کړی دی . ددی قصی دمتعلقه اجزاوو ټول بحثونه اوضروری مسئلی اوفائدی څه په سورة کهف کی او باقی په سورة طٰهٰ کی ذکرسوی دی دمسئلواوبحثونودپاره به دهغه کتل کافی وی . دلته صرف دایتونو پرلنډتفسیرباندی بسوالی کول کیږي.

وَنُرِیۡدُ اَنۡ نَّمُنَّ عَلَی الَّذِیۡنَ اسۡتُضۡعِفُوۡا فِی الۡاَرۡضِ وَنَجۡعَلَهُمۡ اَئِمَّةً ، الایة په دی آیت کی دفرعونی تدبیر دخدایی تقدیر په مقابله کی نه صرف نامراده او تاوانی کیدل بلکه فرعون او دده ټول دربار والا دانتهایی بی عقله بلکه درندو جوړولو ذکردی . دکوم هلك متعلق چی دخوب اوتعبیردخوب په بنادفرعون سره بیره پیداسوی وه اودکوم په وجه چی دبنی اسرائیلو دبی شمیره تازه پیداسوو هلکانو دذبح کولو قانون جوړسوی وو دهغه الله ﷻ دفرعون په کور کی دده په لاسو پرورش وکی او دمور داطمینان دپاره یی ددی غیږی ته په حیرانوونکی طریقه راورسوی او دفرعون څخه یی دتی ورکولو خرچه کومه چی په ځینو روایتونو کی یو دینار روزانه ښوول سوي ده ، زیاته کړه او دتی ورکولو دا معاوضه چونکی دیوحربی کافر څخه دده په رضامندی سره اخستل سوي ده ، په دی وجه ددی په جواز کی هم څه اشکال نسته . او اخر دکومی خطری دلیری کولو دپاره چی پرټول قوم دا ظلم غوځول سوی وو ، هغه دده دکور دمینځ څخه دیو سخت اتش فشان په شکل کی راووتی او دخوب تعبیر ده ته الله ﷻ دده په سترګو سره وښووی ، د . وَنُرِیَ فِرۡعَوۡنَ وَهَامَانَ ، الی : مَاکَانُوۡا یَحۡذَرُوۡنَ ؕ هم دا مطلب دی .

وَاَوْحَيْنَا اِلٰى اُمِّ مُوْسٰى " دوحی لفظ دلته په لغوی معنیٰ کی استعمال سوی دی ، دنبوت وحی مراد نه ده .
تحقیق یی په سورة طٰهٰ کی تیر سوی دی .

وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهٗ وَاسْتَوٰۤی اٰتَيْنٰهُ حُكْمًا وَّعِلْمًا ؕ وَكَذٰلِكَ

اوکله چی ورسیدی خپل زورته اوبرابر سو ورکړو مونږ ده ته حکمت اوپوهه اودغه دول

نَجْزِی الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١٤﴾ وَدَخَلَ الْمَدِيْنَةَ عَلٰى حِيْنِ غَفْلَةٍ مِّنْ اَهْلِهَا فَوَجَدَ

مونږ بدله ورکوو نیکی کوونکوته اوراننوتلو ښارته داسی وخت چی بی خبره وو دهغه ځای خلق پس بیایی پیدا کړل

فِيْهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلٰنِ ۙ هٰذَا مِنْ شِيْعَتِهٖ وَهٰذَا مِنْ عَدُوِّهٖ ۚ فَاسْتَغَاثَهُ

په کی دوه سړی چی جنګ یی کوی دا یو دده دملګرو څخه او دا یو دده ددښمنانو څخه ، پس فریاد وکی ده ته

الَّذِیْ مِنْ شِيْعَتِهٖ عَلَى الَّذِیْ مِنْ عَدُوِّهٖ ۙ فَوَكَزَهٗ مُوْسٰى

هغه کوم چی وو دده دملګرو څخه په هغه چی وو دده ددښمنانو څخه ، پس په سوک ووهی دی موسی ﷺ

فَقَضٰى عَلَيْهِ ۖ قَالَ هٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطٰنِ ؕ اِنَّهٗ عَدُوٌّ

په دی یی ختم کی ، وې ویل چی دا خو دشیطان دکار څخه دی بیشکه هغه

مُّضِلٌّ مُّبِيْنٌ ﴿١٥﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّیْ ظَلَمْتُ نَفْسِیْ فَاغْفِرْ لِیْ فَغَفَرَ

ګمراه کوونکی ښکاره دی ، وې ویل ای زما ربه اما ظلم وکی په ځان پس بخښنه وکړی ماته بیایی دی وبخښی

لَهٗ ؕ اِنَّهٗ هُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ﴿١٦﴾ قَالَ رَبِّ بِمَاۤ اَنْعَمْتَ عَلَیَّ فَلَنْ

بیشکه هغه بخښونکی مهربان دی ، وې ویل ای زما ربه! لکه چی تا فضل وکی پرما پس چیری

اَكُوْنَ ظَهِيْرًا لِّلْمُجْرِمِيْنَ ﴿١٧﴾ فَاَصْبَحَ فِی الْمَدِيْنَةِ خَآئِفًا يَّتَرَقَّبُ

به نه سم مددګار دمجرمانو ، بیاسهار پورته سو په دغه ښار کی ، بیریدونکی ، انتظارکوونکی

فَاِذَا الَّذِی اسْتَنْصَرَهٗ بِالْاَمْسِ يَسْتَصْرِخُهٗ ؕ قَالَ لَهٗ

بیا ناڅاپه چاچی پرون دده څخه مدد غوښتلی وو ، هغه نن بیا فریاد کوی ده ته ، وویل ده ته

مُوْسٰٓى اِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُّبِيْنٌ ﴿١٨﴾ فَلَمَّآ اَنْ اَرَادَ اَنْ يَّبْطِشَ

موسی ﵇ بیشکه ته بی لاری یی ښکاره ، پس هرکله چی ده وغوښتل چی لاس ور وړی

بِالَّذِيْ هُوَ عَدُوٌّ لَّهُمَا ۙ قَالَ يٰمُوْسٰٓى اَتُرِيْدُ اَنْ تَقْتُلَنِيْ

هغه لره چی هغه دښمن وو ددېی دواړو ، وې ویل ای موسی ﵇ آیا ته غواړی چی قتل کړی ما

كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْاَمْسِ ۖ اِنْ تُرِيْدُ اِلَّآ اَنْ تَكُوْنَ جَبَّارًا

لکه چی قتل کړی دی تا پرون یو تن ته غواړی چی سی زور اور

فِى الْاَرْضِ وَمَا تُرِيْدُ اَنْ تَكُوْنَ مِنَ الْمُصْلِحِيْنَ ﴿١٩﴾ وَجَآءَ

په مځکه کی او نه غواړی چی سی صلح کوونکی او راغی

رَجُلٌ مِّنْ اَقْصَا الْمَدِيْنَةِ يَسْعٰى ۡ قَالَ يٰمُوْسٰٓى اِنَّ الْمَلَاَ

دښار دبل سر څخه یو سړی منډه وهوونکی ، وې ویل ای موسی ﵇ د دربار خلق

يَاْتَمِرُوْنَ بِكَ لِيَقْتُلُوْكَ فَاخْرُجْ اِنِّيْ لَكَ مِنَ النّٰصِحِيْنَ ﴿٢٠﴾

مشوری کوی په تاباندی چی تا قتل کی پس وزه بیشکه زه ستا خیر خواه یم

فَخَرَجَ مِنْهَا خَآئِفًا يَّتَرَقَّبُ ۡ قَالَ رَبِّ نَجِّنِيْ مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٢١﴾ ع

بیاووتی دهغه خای څخه په بیره سره لاری ته یی کتل وی ویل ای ربه محفوظ کړی ما ددې قوم بی انصافه څخه.

لنډتفسیر: اوهرکله چی (وپالل سو او) خپلی (د) خوانی (عمر) ته ورسیدی او (په بدنی اوعقلی قوت سره) برابر سو نو مونږ ده ته حکمت او علم ورکی (یعنی دنبوت څخه مخکی برابر پوه او درست عقل په کوم سره چی په ښه او بد کی فرق کولای سی ورکی) او مونږ نیکو کارانو ته هم دغسی بدله ورکوو (یعنی په نیك عمل سره په علمی فیضان کی ترقی کیږی، په دی کی اشاره ده چی دفرعون طریقه موسٰی ﵇ هیڅکله نه وه اختیار کړی ، بلکه لیری به ورڅخه اوسیدی) او (په دی زمانه کی یوه واقعه داسی وسوه چی یو وار) موسٰی (﵇) ښار ته (یعنی مصرته ، لکه چی داسی په روح کی د ابن اسحاق څخه دی ، ددباندی څخه) داسی وخت را ورسیدی چی دهغه ځای (اکثره) اوسیدونکی بی خبره (پراته بیده) وه (په اکثرو روایتونوکی دا وخت دغرمی معلومیږی او دځینو روایتونو څخه دشپی دڅه حصی دتیریدو وخت معلومیږی لکه په

درمنثور کی دی) نو دوی هلته دوه سړی په جنګ ولیدل یو خو دده دقوم (یعنی بنی اسرائیلو) څخه وو او دوهم د دوی دمخالفینو (یعنی فرعونیانو) څخه وو (دواړه پر یوه خبره په جنګ وه او زیاتی دفرعونی وو) وروسته هغه کوم چی دده دقوم څخه وو (چی) موسیٰ (ؑ) ولیدی نو دده) څخه یې دهغه په مقابله کی کوم چی د دوی دمخالفینو څخه وو مدد وغوښتی (موسیٰ ؑ اول هغه پوه کی خو چی په دی ونه سوه) نو موسیٰ (ؑ په طور دادب دظلم دفع کولو دپاره) هغه په (یو) سوك ووهی وروسته دهغه کار یې په دی سره پوره کی (یعنی اتفاقًا هغه مړ سو) موسیٰ (ؑ په دی خلاف توقع نتیجه ډیر پښیمانه سو او) وې ویل چی دا خو شیطانی حرکت وسو، بیشکه شیطان (هم دبنده) ښکاره دښمن دی ، په څه غلطی کی یې اچوی (اوپښیمانه سو الله ﷻ ته یې) عرض وکی چی ای زما پروردګاره ! زما څخه قصور وسو ته معافی وکی وروسته الله ﷻ معاف کی بیشکه هغه بخښونکی او مهربانه دی (که څه هم ظهور او علم ددی معافیٓ په قطعی طور سره دنبوت دورکولو په وخت کی وسو لکه چی په سورة نمل کی دی . اِلَّامَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَسُوْءٍ فَاِنِّي غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ، او دا وخت برابره خبره ده که په الهام سره معلومه سوی وی یابالکل معلومه سوی نه وی) موسیٰ (ؑ) دتیری ګناه څخه دتوبی سره (دراتلونکی زمانی متعلق دا هم) عرض وکی چی ای زما پروردګار! چونکی تاپه ما (لوی لوی) انعامات فرمایلی دی (چی ذکر یې په سورة طٰهٰ کی . وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً اُخْرٰى ، تر دی قول پوری . وَلَا تَحْزَنْ) وروسته زه به هیڅکله دمجرمانو مدد ونه کړم (دلته دمجرمانو څخه مراد هغه دی کوم چی په نورو دګناه کار کول غواړی ، څکه چی په بل ګناه کول دا هم یو جرم دی ، وروسته په دی کی شیطان هم دا خل سو چی دی په خلقو ګناه کوی او ګناه کوونکی دده مدد کوی برابره خبره ده که قصداً وی او که په خطاء سره ، لکه چی په دی آیت کی دی . وَكَانَ الْكَافِرُ عَلٰى رَبِّهٖ ظَهِيْرًا، یعنی دشیطان دپاره. مطلب دا سو چی زه به دشیطان خبره هیڅکله ونه منم ، یعنی کوم ځای چی دخطاکیدو احتمال وی ، هلته به د احتیاط څخه کار اخلم او اصل مقصد خو دومره دی ، مګر دحکم دشمول دپاره یې مُجْرِمِيْن دجمع صیغه راوړه چی نوروته هم عامه سی غرض دا چی په دغه وخت ددی چرچه وسوه مګر بغیر داسرائیلی څخه بل هیڅوك دراز څخه خبر نه وو او چونکه دا واقعه دده په حمایت کی سوی وه نو څکه یې ده اظهار ونه کی نو چاته یې اطلاع ونه سوه ، مګر دموسیٰ ؑ سره بیره وه تردی چی شپه تیره سوه) بیا موسیٰ (ؑ) صبا کی په ښار کی په بیره ترهه سره چی ناڅاپه (څه ګوری چی) هغه سړی کوم چی پرون دده امداد غوښتلی وو ، هغهٔ بیاده ته (دمدد دپاره) چیغی وهی چی (دبل سره په جنګ وو) موسیٰ (ؑ دا ولیدل او پرونی حال وریاد سو نو خفه سو او) ده ته یې وفرمایل بیشکه ته ښکاره بی لاری (سړی) یې (چی روزانه دخلقو سره جنګونه کوی . موسیٰ ؑ ته به دقرائنو څخه معلومه سوی وی چی دده دطرف څخه به هم څه غصه سوی وی ، لیکن دفرعونی زیاتی یې ولیده اودهغه دمنع کولو اراده یې وکړه) وروسته کله چی موسیٰ (ؑ) هغه ته لاس ور اوږد کی کوم چی د دواړو دښمن وو (مراد فرعونی دی چی هغه داسرائیلی هم

مخالف وو او دموسیٰ ؑ هم ، ځکه چی موسیٰ ؑ دبنی اسرائیلو څخه دی او دغه خلق تول دبنی اسرائیلو مخالف وه که څه هم په تعین سره هغوی موسیٰ ؑ اسرائیلی نه ګنی اویاموسیٰ ؑ چونکه دفرعون دطریقی څخه نفرت کوونکی وو او دا خبره مشهوره سوه ، په دی وجه فرعونیان دده څخه مخالف سوی وه ، په هرحال کله چی موسیٰ ؑ په دی فرعونی باندی لاسونه ورلوړ کړل او ددی څخه مخ ته یی داسرائیلی څخه خفګان ښکاره کړی وو نو په دی سره اسرائیلی شکمن سو چی شاید نن پرما باندی حمله کوی نو وبیریدی) هغه اسرائیلی وویل ، ای موسیٰ ایا (نن) ماقتل کول غواړی لکه چی پرون تایو سړی قتل کړی دی (معلومیږی چی) بس ته په دنیاکی خپل زور قائمول غواړی او صلح (او اصلاح) کول نه غواړی (دا خبره دی فرعونی واوریده او دقاتل تلاښ کیدی ، دومره پته لګیدل پوره وو ، فرعون ته یی فوراً خبر ورسوی فرعون دخپل سړی په مرګ خفه وو چی دا یی واوریدل نو غصه سو اوشاید چی په دی سره دده دخوب هغه بیره قوی سوی وی چی هسی نه هغه سړی دا نه وی خاصکر که دموسیٰ ؑ دفرعون دطریقی څخه نفرت کول هم فرعون ته معلوم وی نو څه دښمنی به یی په دغه سبب سره وی او دا پر سر بیره سوه . په هرحال ده خپل درباریان دمشوری دپاره جمع کړل او اخر چی دموسیٰ ؑ دقتلولو رایه مقرره سوه) او (په دی مجمع کی) یو سړی (دموسیٰ ؑ خیرخواه وو هغه) دښار د (دی) غاړی څخه (کوم ځای چی دا مشوره کیده په موسیٰ ؑ پسی په لنډو کو څو باندی) په منډه راغی (او) وی ویل چی ای موسیٰ (ؑ) د دربار خلق ستاپه باره کی مشوری کوی چی تاقتل کی ، وروسته ته (ددی ځای څخه) ووزه ، زه ستاخیر خواهی کوم وروسته (چی دایی واوریدل نو) موسیٰ (ؑ) دهغه ځای څخه (یو طرف ته) ووتی ، دبیری ترهی په حالت کی (اوچونکی لار ورته معلومه نه وه نو ددعا په طور یی) وی ویل ، چی ای زما پروردګاره! ما ددی ظالمانو خلقو څخه وساتی (او د امن ځای ته می ورسوی)

معلومات اومسئلي: وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهٗ وَاسْتَوٰى · داَشُدّ لفظی معنیٰ قوت او دسختی انتهاته رسیدل دی ، یعنی انسان دکوچنیوالی دکمزوری څخه کرار کرار دسختوالی طرف ته زیاتیږی یو وخت داسی راسی چی دده په وجود کی څومره قوت او سختی راتلی سوه هغه پوره سی نو دغه وخت ته اَشُد ویل کیږی او دا دمځکی دمختلفو حصو او قومونو دمزاج په اعتبارسره مختلف وی . دچاد اَشُدّ زمانه ژر راځی دچاوروسته . لیکن دحضرت ابن عباس ؓ او مجاهد څخه په روایت دعبد ابن حمید داٰ نقل دی چی داَشُد عمر په دری دیرشم ۳۳ کال وی ، دی ته سَنِ کمال یاسن دوقوف ویل کیږی چی دبدن نشو او نما په کښی یوحد ته ورسیږی ودریږی . ددی څخه وروسته ترڅلویښتو کالو پوری دوقوف زمانه ده ، دایی په لفظ داِسْتَوٰی سره تعبیرکړي ده دڅلویښتو کالوڅخه وروسته انحطاط او کمزوری شروع سی ، ددی څخه معلومه سوه چی دعمر اَشُد د دری دیرشو کالو څخه شروع سی او تر څلویښتو کالو پوری وی (روح او قرطبی)

آتَيْنٰهُ حُكْمًا وَّعِلْمًا ، دحکم څخه مراد نبوت او رسالت دی او دعلم څخه مراد دالله ﷻ دشرعی احکامو علم دی.

وَدَخَلَ الْمَدِيْنَةَ عَلٰى حِيْنِ غَفْلَةٍ مِنْ اَهْلِهَا، د: اَلْمَدِيْنَه . څخه مراد د اکثرو مفسرینو په نزد دمصر ښار دی . دی ته ددا خلیدو دلفظ څخه معلومه سوه چی موسی ؑ دمصر څخه دباندی یو ځای تللی وو، بیایوه ورځ دی ښار ته په داسی وخت کی دا خل سو چی دعامو خلقو دغفلت وخت وو. مخ ته دقبطی دقتل په قصه کی ددی هم ذکر دی چی دا هغه زمانه وه کله چی موسیٰ ؑ دخپل نبوت او رسالت اوحق دین اظهار شروع کړی وو. ددی په نتیجه کی څه خلق دده فرمانبرداره سوی وه کومو ته چی به یی دده تابعداران ویل د ، مَنْ شِيْعَتِه ، لفظ پردی باندی شاهد دی ، ددی تولو قرینو څخه ددی روایت تائید کیږی کوم چی د ابن اسحٰق او ابن زید څخه نقل دی چی کله موسیٰ ؑ پوه سو او دحق دین څه خبری یی خلقو ته شروع کړی نو فرعون دده مخالف سو او دقتل اراده یی وکړه ، مگر دفرعون دښځی حضرت آسیې ؓ په درخواست دده قتل څخه منع سو، مگر دښارڅخه یی دده د ایستلو حکم وکی . ددی څخه وروسته حضرت موسیٰ ؑ په ښار کی یو ځای اوسیدی اوکله کله به په پټه پټه دمصر ښارته راتلی او د. عَلٰى حِيْنِ غَفْلَةٍ مِنْ اَهْلِهَا، څخه مراد د اکثرو مفسرینو په نزد دغرمی وخت دی چی خلق په قیلوله کی وه (قرطبی)

فَوَكَزَهُ مُوْسٰى، دوَكَزَ معنیٰ په سوك وهل دی . فَقَضٰى عَلَيْهِ د: قَضَاهُ او: قَضٰى عَلَيْهِ محاوره هغه وخت ویل کیږی کله چی دچابالکل کارتمام کی او فارغه سی . په دی وجه ددی معنیٰ دلته دقتل کولو سوي ده .

قَالَ رَبِّ اِنِّى ظَلَمْتُ نَفْسِى فَاغْفِرْ لِى فَغَفَرَ لَهٗ ۔ ددی آیت مطلب دا دی چی ددی قبطی کافر قتل کوم چی دحضرت موسیٰ ؑ څخه بلا ارادی صادر سوی وو . موسیٰ ؑ دا هم دخپل نبوت او رسالت دمنصب او دپیغمبرانه لوی شان په لحاظ سره خپله گناه مقرر کړه ، دالله ﷻ څخه یی بخښنه وغوښتله او الله ﷻ معاف کی . دلته اول سوال خو دا پیدا کیږی چی دا قبطی کافر دشرعی اصطلاح په لحاظ سره یو حربی کافر وو چی قتل یی قصداً هم مباح او جائز وو ځکه چی نه دی دیو اسلامی حکومت ذمی وو او نه دموسیٰ ؑ سره دده څه معاهده وه بیاموسیٰ ؑ دا دشیطان عمل او گناه څنگه مقرره کړه ؟ دده قتل خو په ظاهره د اجر موجب په کار وو چی په یو مسلمان باندی یی ظلم کوی او دهغه دبچ کولو دپاره دا قتل واقع سو .

جواب دا دی چی معاهده څنگه چی قولی او تحریری وی لکه چی په عام طور سره په اسلامی حکومتونو کی دذمیانو سره معاهده یا دیو غیر مسلم حکومت سره دصلح معاهده ، او دا معاهده په اتفاق سره واجب العمل او ددی خلاف ورزی د دوکی اوعهد ماتولو په سبب حرامه وی . دغه شان عملی معاهده هم یو قسم معاهده وی ، ددی هم پابندی لازمی او خلاف ورزی یی وعده ماتول دی .

دعملی وعدی صورت دا دی چی کوم ځای مسلمانان او څه غیر مسلم په یو بل حکومت کی دیو بل سره په امن او اطمینان باندی اوسیږی . په یو بل حمله کول یالوټ مارکول د دواړو طرفه څخه غداری گڼل کیږی نو داسی ژوند تیرول او معاملی هم یو قسم عملی معاهده وی . ددی خلاف ورزی جائز نه ده ، ددی دلیل دحضرت مغیره بن شعبه ؓ هغه اوږد حدیث دی کوم چی امام بخاری په کتاب الشروط کی په تفصیل سره

روایت کړی دی او واقعه یی دا ده چی مغیره بن شعبه ؓ داسلام څخه مخکی په جاهلیت کی دکفارو دیو جماعت سره اوسیدی بیایی هغه قتل کړل او دهغوی پرمالونو یی قبضه وکړه او دنبی کریم ﷺ په خدمت کی حاضر سو او مسلمان سو اوکوم مال چی یی دهغه خلقو څخه اخستی وو، هغه یی دنبی کریم ﷺ په خدمت کی پیش کی ، نو په دی باندی حضور ﷺ ارشاد وفرمایه . اَمَّا الْاِسْلَامُ فَاَقْبَلُ وَاَمَّا الْمَالُ فَلَسْتُ مِنْهُ فِیْ شَیْءٍ ، او دابوداود په یو روایت کی یی الفاظ دا دی . اَمَّاالْمَالُ فَمَالُ غَدْرٍلَاحَاجَةَ لَنَافِیْهِ، یعنی ستا اسلام خو مونږ قبول کی او اوس ته مسلمان یی ، مګر دا مال داسی مال دی کوم چی په غدر او وعده ماتولو سره حاصل سوی دی ، په دی وجه مونږ ته ددی مال هیڅ حاجت نسته دبخاری شارح حافظ ابن حجر ؒ فرمایی چی ددی حدیث څخه دا مسئله را ووتله چی دکفارو مال په حالت د امن کی لوټ کول حلال نه دی څکه چی دیوکلی اوسیدونکی یایوځای کارکوونکی دیو بل څخه خانونه په امن ګنی . د دوی دا عملی وعده هم یو امانت دی دکوم چی دامانتونو پرمالك ادا کول فرض دی برابره خبره ده که هغه کافر وی اوکه مسلمان او دکفارو مال چی دمسلمانانو دپاره حلالیږی نو هغه صرف دجنګ او غلبی په صورت کی حلال وی . د امن او امان په حالت کی کله چی دیو بل څخه خان په امن ګنی دیوکافر مال لوټ کول جائز نه دی . او قسطلانی په شرح دبخاری کی فرمایی .

اِنَّ اَمْوَالَ الْمُشْرِکِیْنَ اِنْ کَانَتْ مَغْنُوْمَةً عِنْدَالْقَهْرِفَلَا یَحِلُّ اَخْذُهَا عِنْدَ الْاَمْنِ فَاِذَا کَانَ الْاِنْسَانُ مُصَاحِبًا لَهُمْ فَقَدْ اَمِنَ کُلُّ وَاحِدٍمِّنْهُمْ صَاحِبَهُ فَسَفْكُ الدِّمَآءِ وَاَخْذُالْمَالِ مَعَ ذٰلِكَ غَدْرٌحَرَامٌ اِلَّاَنْ یَّنْبُذَ اِلَیْهِمْ عَهْدَهُمْ عَلٰی سَوَآءٍ.

بیشکه دمشرکانو مالونه دجنګ او جهاد په وخت کی غنیمتونه او مباح دی لیکن د امن په حالت کی حلال نه دی په دی وجه کوم مسلمان چی دکفارو سره یوځای اوسیږی چی په عملی طور دیو بل څخه په امن وی نو په داسی حالت کی دیوکافر وینی تویول یایی مال په زور اخستل غدر حرام دی ترڅو پوری چی د دوی ددی عملی معاهدی څخه ددست برداری اعلان ونه کی .

لنډه داچی دقبطی قتل ددی عملی معاهدی پربنا که په قصد وای نو جائز نه وو مګر حضرت موسیٰ ؑ دده دقتل اراده نه وه کړی ، بلکه داسرائیلی سړی دده دظلم څخه دمحفوظ کولو دپاره یې دی ووهی کوم چی عادتًا دقتل سبب نه وی مګرقبطی ددغه وهلو څخه مړسو نو موسیٰ ؑ ته دا احساس وسو چی دده ددفع کولو دپاره خو ددی څخه کم وهل هم کافی وه دا زیاتی زما دپاره صحیح نه وو. په دی وجه یی دی ته عمل دشیطان وویل او مغفرت یی وغوښتی .

فائده: دا تحقیق دحکیم الامت حضرت مولانا اشرف علی تهانوی ؒ دی کوم چی دوی په عربی ژبه د احکام القرآن سورة قصص دلیکلو په وخت کی ارشاد فرمایلی وو او دا اخری علمی تحقیق دی چی احقر دحضرت څخه ددی استفاده وکړه ، څکه چی دوی دا ارشاد په ۲ رجب سنه ۱۳۶۲ھ کی فرمایلی وو . ددی څخه وروسته یی مرض زیات سخت سو اوپه ۱۶ رجب دا دعالم لمر پناه سو . اناللہ واناالیه راجعون .

اوځینی مفسرین حضرات فرمایی چی که څه هم دقبطی قتل مباح وو، مگر انبیاء علیهم السلام په مباحاتو کی هم په مهمو معاملو تر هغه وخته پوری اقدام نه کوی تر څو پوری چی په خصوصی طور سره دالله ﷻ دطرف څخه اجازه او اشاره ورنه کړل سی ، په دی موقع حضرت موسیٰ ؑ دخصوصی اجازه د انتظار کولو څخه بغیر دا اقدام فرمایلی وو ، په دی وجه دخپل شان مطابق یی دا گناه مقرره کړه ، او استغفار یی وکی (کَذَا فِی الرُّوْحِ وَغَیْرِہٖ وَلَهُ وَجْهٌ)

قَالَ رَبِّ بِمَآ اَنْعَمْتَ عَلَیَّ فَلَنْ اَکُوْنَ ظَهِیْرًا لِّلْمُجْرِمِیْنَ ° دحضرت موسیٰ ؑ دا خطا چی هرکله الله ﷻ معاف کړه نو ده ددی نعمت په شکریه کی عرض وکی چی زه به ائنده دیو مجرم مدد نه کوم . ددی څخه معلومه سوه چی حضرت موسیٰ ؑ چی دکوم اسرائیلی دمدد دپاره دا اقدام کړی وو او دبلی واقعی څخه دا خبره ثابته سوی وه چی هغه په خپله جگړال وو اوجنگ جگړی یی عادت وی . په دی وجه یی هغه مجرم مقرر کی . ائنده یی دیو داسی سړی دمدد نه کولو عهد وفرمایی او دحضرت ابن عباس ؓ څخه دلته دمجرمین تفسیر په کافرین سره نقل دی او دقتاده څخه هم تقریبًا داسی نقل دی . ددی تفسیر پربنا واقعه داسی معلومیږی چی هغه اسرائیلی دکوم چی حضرت موسیٰ ؑ مدد کړی وو، هغه هم مسلمان نه وو، مگر مظلوم یی وگنی امداد یی وکی . دحضرت موسیٰ ؑ ددی ارشاد څخه دوې مسئلی ثابتی سوی .

مسئله: اوله دا چی مظلوم که څه هم کافر یافاسق وی بیا هم دده امداد کول په کار دی .

مسئله: دوهمه مسئله داثابته سوه چی دیومجرم ظالم مددکول جائزنه دی عالمانو ددی آیت دلیل نیولی دی اوظالمانوحاکمانوملازمت یی هم ناجائزگڼلی دی چی دغه به هم د دوی په ظلم کی شریك گڼل کیږی اوپر دی یی دسلفوصالحانو څخه ډیر راویتونه نقل کړی دی (کمافی روح المعانی) دظالمانو دامدادا واعانت مختلف صورتونه دی اواحکام یی دفقهی په کتابونوکی په تفصیل سره ذکردی، احقر په احکام القرآن کی په عربی ژبه ددی آیت لاندی ددی مسئلی پوره تحقیق او صفایی لیکلی ده ، دعلم خاوندان یی هلته لیدلای سی .

وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَآءَ مَدْیَنَ قَالَ عَسٰی رَبِّیْٓ اَنْ یَّهْدِیَنِیْ

او کله چی یی مخ وکی مدین طرف ته وې ویل امید دی چی زمارب بوزی ما

سَوَآءَ السَّبِیْلِ ﴿۲۲﴾ وَلَمَّا وَرَدَ مَآءَ مَدْیَنَ وَجَدَ عَلَیْهِ

په سیده لاره باندی ، اوهر کله ورسیدی دمدین اوبوته بیایی پیدا کی هلته ،

اُمَّةً مِّنَ النَّاسِ یَسْقُوْنَ ۠ وَوَجَدَ مِنْ دُوْنِهِمُ امْرَاَتَیْنِ

یو جماعت دخلقو اوبه کوونکی او بیا یی پیدا کی د دوی څخه په څنگ دوه ښځی چی

تَذُوْدٰنِ ۚ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا ؕ قَالَتَا لَا نَسْقِيْ حَتّٰى يُصْدِرَ

منع کولی یی خپلی بزی وې ویل ستاسی څه حال دی ؟ وې ویل مونږ نه اوبه کوو ترڅوپوری چی داشپونکی

الرِّعَآءُ ۜ وَاَبُوْنَا شَيْخٌ كَبِيْرٌ ﴿۲۳﴾ فَسَقٰى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلّٰۤى اِلَى

نه وی تلل ، اوزمونږ پلار سپینږر دی د ډیر عمر ، پس ده اوبه کړل دهغو حیوانان پس بیا واپس سو

الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ اِنِّيْ لِمَاۤ اَنْزَلْتَ اِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيْرٌ ﴿۲۴﴾

یو سایی ته وروسته وې ویل ای ربه ! ته چی څه شی نازل کړی ماته دښو څخه زه دهغه محتاج یم

فَجَآءَتْهُ اِحْدٰىهُمَا تَمْشِيْ عَلَى اسْتِحْيَآءٍ ؗ قَالَتْ اِنَّ اَبِيْ

بیاراغله ده ته په هغه دوو کی یوه چی تلله په حیاء سره (شرم سره) وي ویل زما پلار

يَدْعُوْكَ لِيَجْزِيَكَ اَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا ؕ فَلَمَّا جَآءَهٗ وَقَصَّ عَلَيْهِ

تاغواړی چی بدله درکړی حق دهغه چی تااوبه کړل زمونږ څاروی، پس چی کله ورسیدی هغه ته اوبیان یې کړل هغه ته

الْقَصَصَ ۙ قَالَ لَا تَخَفْ ۫ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۲۵﴾

حلات وې ویل مه بیریږه ، محفور سوی ته دقوم بی انصافه څخه

قَالَتْ اِحْدٰىهُمَا يٰۤاَبَتِ اسْتَاْجِرْهُ ۫ اِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَاْجَرْتَ

وویل په دی دواړو کی یوې ، ای پلاره ! دی نوکر کړه ، بیشکه غوره نوکر کوم چی ته ساتل غواړی هغه دی چی

الْقَوِيُّ الْاَمِيْنُ ﴿۲۶﴾ قَالَ اِنِّيْۤ اُرِيْدُ اَنْ اُنْكِحَكَ اِحْدَى ابْنَتَيَّ

زوراوروی امانتدار ، وې ویل زه غواړم چی په نکاح درکړم تاته یوه لور

هٰتَيْنِ عَلٰۤى اَنْ تَاْجُرَنِيْ ثَمٰنِيَ حِجَجٍ ۚ فَاِنْ اَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ

خپله په دی دواړو کی په دی شرط چی ته زما نوکری وکړی اته کاله ، بیاکه تاپوره کړل لس کاله نو داستا

عِنْدِكَ ۚ وَمَاۤ اُرِيْدُ اَنْ اَشُقَّ عَلَيْكَ ؕ سَتَجِدُنِيْۤ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ مِنَ

دطرف څخه دی اوزه نه غواړم چی په تا تکلیف واچوم ته به بیا پیداکی ما که الله تعالی وغوښتله

الصّٰلِحِيْنَ ﴿۲۷﴾ قَالَ ذٰلِكَ بَيْنِيْ وَبَيْنَكَ ۗ اَيَّمَا الْاَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا

دنیک بختونه وې ویل دا وعده وسوه زما اوستا په مینځ کی ، کومه موده چی په دی دواړو کی پوره کړم پس

عُدْوَانَ عَلَيَّ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُوْلُ وَكِيْلٌ ﴿۲۸﴾ ع

زیاتوب به نه وی په ما او په الله تعالی باور دی په هغه شي کی چی مونږ وایُو .

تفسیر: اوکله چی موسی (عليه السلام) دا دعا وکړه نو دخدای په توکل یو طرف ته روان سو او په غیبی تائید سره، دمدین طرف ته یی مخ سو (چونکه لار ورته معلومه نه وه ، په دی وجه دزړه قوی کولو اوتوکل اونفس ته دتسکین ورکولو دپاره یی دځان سره) وویل امید دی چی زمارب ما (دامن دیومقام) په سیده لار روان کی (نو داسی وسوه او مدین ته ورسیدی) او کله چی دمدین اوبو (یعنی څاه) ته ورسیدی نوپه دی باندی یی د (مختلفو) خلقو یوه ګڼه ګونه ولیده کوم چی (دڅاه څخه اوبه را ایستلی خپل څاروی یی) اوبه کول او ددغو خلقو څخه یو طرف ته (جلا) دوی ښځی یی ولیدی چی هغوی (خپلی بزی) منع کړي دی موسی (عليه السلام) دهغوی څخه) پوښتنه وکړه چی ستاسی څه مطلب دی ؟ هغو دواړو وویل چی (زمونږ معمول دا دی چی مونږ (خپلو څارو ته) تر هغه وخته پوری اوبه نه ورکوو ترڅوچی دا دڅارو خاوندان (کوم چی په څاه څاروی اوبه کوی) او به کړی (څاروی) اوولاړسی (یو خو دحیاء په سبب ، دوهم دسړو په رش کی ورتلل دکمزوری څخه کله کیدای سی) او (په دی حالت کی به مونږ راتلو هم نه مګر) زمونږ پلار ډیر بوډا دی (اوپه کور کی بل څوك کارکوونکی نسته او کار ضروری دی ددی مجبوری په وجه مونږ راځو) وروسته (چی دایی واوریدل نو) دموسی (عليه السلام رحم پر راغی او هغه) د دوی دپاره اوبه را ویستلی په څارو یی) وڅښلی (او هغوی یې د انتظار او اوبو را ایستلو دتکلیف څخه وساتلی) بیا (دهغه ځای څخه) ایسته سو په (یو) سایه (ځای) کی کښېنستی (برابره خبره ده که دیو غر سایه وه یادیوی درختی) بیایی (په دربادباری تعالی کی دعا)وکړه چی ای زما پروردګاره ! (دا وخت) چی کوم نعمت هم (لږ یاډیر) ته ماته را ولیږی زه دهغه (سخت) حاجتمند یم (ځکه چی په دی سفرکی ورته څه خوراك چښاك نه وو ورکړل سوی حق تعالی ددی دا انتظام وکی چی دغه دواړی بیبیانی خپل کورته بیرته ولاړی نو پلار ورڅخه دژر واپس کیدو وجهی پوښتنه وکړه ، هغوی دموسی (عليه السلام) پوره قصه بیان کړه نو پلار یی یوه انجلی ولیږله چی ولاړه سه هغه راوله) موسی (عليه السلام) ته یوه انجلی راغله چی شرمیدونکی راتله (کوم چی دشریفو خلقو طبعی حالت دی او راغله) وې ویل چی زماپلار تاسی بولی چی تاسی ته دهغه بدله درکی کوم چی تاسی زمونږ په خاطر (زمونږ څارو ته) اوبه ورکړی وی (دا به دی صاحبزادګی ته دخپل پلار دعادت څخه معلومه سوی وی چی داحسان بدلی به یی ورکولی ، موسی (عليه السلام) ورسره روان سو . که څه هم مقصود دموسی (عليه السلام) په یقین سره

دخپل خدمت معاوضه اخستل نه وو، مگر د امن دځای او دیو مشفق ملگری دوخت دضرورت مطابق خامخا لټوونکی وو او دلوړی سخت والی هم که ددی تلو یو علت وی نو هم باك نسته او د اجرت سره ددی څه تعلق نسته او دمیلمستیا دعوت هم خاصکر دحاجت په وخت کی اوخصوصًا دکریم اوشریف سړی څخه ذلت نه دی بیاڅه کوی چی دبل په بلنه باندی میلمستیا قبلول ، په لاره موسیٰ ؑ دی بی بی ته وفرمایل چی ته زماڅخه وروسته سه ، زه دحضرت ابراهیم ؑ د اولاد څخه یم ، پردی ښځه بی وجهی بی قصده لیدل هم نه خوښوم ، غرض داچی دغه شان دغه بزرگ ته ورسیدل) وروسته کله چی هغه ته ورسیدل او ټول حال یی ورته بیان کی نو هغوی (تسلی ورکړه او) وي ویل چی (اوس) فکرمه کوه ته دظالمانو څخه خلاص سوی (ځکه چی دلته دفرعوٰن حکم نه چلیږی ، لکه داسی په روح کی دی ، بیا) یوی انجلی وویل چی اباجان (تاته دسړی ضرورت دی او مونږ اوس لوی سوی یو اوس په کور کی مونږ ته پاته کیدل مناسب دی نو) ته دی نوکر کړه ځکه چی ښه نوکرهغه سړی دی کوم چی مضبوط (وی او) امانتدار (هم) وی (او په دی کی دواړه صفتونه دی ، چنانچی قوت یی داوبو را ایستلو څخه او امانت یی دسلوك څخه ، خاصکرپه لاره کی دښځی دوروسته کولو څخه ښکاره کیدی او خپل پلار ته یی هم بیان کړی وو، په دی باندی) هغه (بزرگ موسیٰ ؑ ته) وویل ، زه غواړم چی په دی دواړو انجلیو کی یوه تاته واده کړم په دی شرط چی ته اته (۸) کاله زما نو کری وکی (او ددی نو کری بدله دغه نکاح ده ، مطلب دا دی چی د اتو کالو خدمت ددی نکاح مهر دی) بیا که تا لس کاله پوره کړل نو دا ستا دطرف څخه (احسان) دی (یعنی زمادطرف څخه زور نه دی) او زه (په دی معامله کی) په تاڅه مشقت غورځول نه غواړم (یعنی په کار اخستو او دوخت دپابندی وغیره په معامله کی به اسانی کوم او) ته به ما انشاء الله تعالی چی دښه معامله کوونکو څخه پیدا کی موسیٰ (ؑ رضا مند سو او) وویل چی (بس خو) دا خبره زما او ستا په مینځ کی (پخه) وسوه ، زه په دی دواړو مودو کی چی کومه (موده) هم پوره کړم په مابه څه زورنه وی او مونږ چی (دمعاملی) کومه خبره اتره کوو الله ﷻ ددی (کافی) شاهد دی (هغه حاضر ناظر گڼل عهد پوره کول په کار دی)

معلومات او مسئلي : وَلَمَّاتَوَجَّهَ تِلْقَاءَ مَدْيَنَ، مَدْيَنْ، دشام په ملك کی دیو ښار نوم دی ، کوم چی دمَدْیَنْ ابراهیم ؑ په نوم سره مسمّیٰ سوی دی ، دا علاقه دفرعونی حکومت څخه دباندی وه ، دمصرڅخه ترمدین پوری اته منزله لار وه . په موسیٰ ؑ چی کله دفرعونی سپایانو طبعی بیره راغله چی دوی به په ماپسی کیږی او دا بیره نه دنبوت او معرفت منافی ده ، نه دتوکل څخه ، نو دمصر څخه یی دهجرت اراده وکړه او دمدین طرف یی شاید په دی وجه متعین کی چی مدین هم د ابراهیم ؑ د اولاد کلی وو او حضرت موسیٰ ؑ هم دحضرت ابراهیم ؑ په اولاد کی وو .

دا وخت حضرت موسیٰ ؑ بالکل دبی سروسامنی سره داسی دمصرڅخه ووتی چی نه ورسره څه توښه دخرڅ وه او نه سامان او نه ورته لار معلومه وه ددی پریشانی په حالت کی دالله ﷻ طرف ته متوجه سو وېی فرمایل . عَسٰی رَبِّیْ اَنْ یَّهْدِیَنِیْ سَوَاۤءَ السَّبِیْلِ ۚ یعنی امید دی چی زما رب ماته سیده لاره را وښیی ، الله

﵇ دا دعا قبوله کړه ، دتفسیر لیکوونکو بیان دی چی په دی سفرکی دحضرت موسیٰ ﵇ خوراك صرف د درختو پاڼی وی . حضرت ابن عباس ﵄ فرمایی چی دحضرت موسیٰ ﵇ دا دټولو څخه آزمایش او امتحان وو ، دحضرت موسیٰ دا زمائشونو او امتحانونو تفصیل په سورة طٰهٰ کی دیو اوږد حدیث (حدیث الفتون) په حواله سره تیر سوی دی .

وَلَمَّا وَرَدَ مَآءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِّنَ النَّاسِ يَسْقُونَ د : مَآءِ مَدْيَنَ څخه مراد هغه ځاه دی په کوم چی به ددی کلی خلقو خپل څاروی اوبه کول .

وَوَجَدَ مِن دُونِهِمُ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ ۚ یعنی دوې ښځی یی ولیدی چی هغوی خپلی بزی د اوبو طرف ته دتللو څخه منع کولی چی د دوی بزی دنورو خلقو په بزو کی شریکی نه سی .

قَالَ مَا خَطْبُكُمَا ۖ قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّىٰ يُصْدِرَ الرِّعَاءُ ۖ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ ۚ لفظ دخَطْبَ په معنیٰ دشان او حال دی کله چی هغه یو مهم کار وی ، معنیٰ دا ده چی موسیٰ ﵇ د دواړو ښځو څخه پوښتنه وکړه چی ستاسی څه حال دی چی تاسی خپلی بزی منع کوی ولاړی یاست . دنورو خلقو په شان یی د اوبو چینلو دپاره ځاه ته نه راولی ، دا ولی ؟ دی دواړو جواب ورکی ، زمونږ عادت دا دی چی مونږ دسړو سره دخلط کیدو څخه ځان ساتو نو په دی وجه تر هغه وخته پوری خپلی بزی نه اوبه کوو ترڅو پوری چی دا خلق دځاه څخه لیری نه سی کله چی دوی ولاړسی نو مونږ بیاخپلی بزی اوبه کوو او په دی کی چی کوم دا سوال کیدی چی ایا ستاسی یو سړی نسته چی ښځی دداسی کار دپاره راوباسی نو جواب یی هم دی ښځو ددی سره ورکی چی زمونږ پلار بوډا ضعیف دی هغه دا کار نه سی کولای ، په دی وجه مونږ مجبوره سو .

ددی واقعی څخه یو څو مهمی فائدی حاصلی سوی ، اول دا چی دضعیفانو امداد دانبیاوو علیهم السلام سنت دی ، حضرت موسیٰ ﵇ دوې ښځی ولیدی چی بزی یی اوبه کولو ته را وستلی دی ، مگر دخلقو دګڼی ګوڼی په وجه ورته موقع نه ورکول کیږی نو پوښتنه یی ورڅخه وکړه .

دوهم دا چی دپردی ښځی سره دضرورت په وخت کی په خبروکولو کی څه باك نسته ، ترڅو چی دڅه فتنی بیره نه وی .

دریم دا چی که څه هم دا واقعه دهغه زمانی ده کله چی دښځو دپاره پرده لازمه نه وه دکومی سلسله چی داسلام دابتدایی زمانی پوری جاری وه . دمدینی منوری دهجرت څخه وروسته دښځو دپاره دپردی احکام نازل سول ، لیکن هغه وخت هم دپردی چی کوم اصل مقصد دی ، هغه دطبعی شرافت او حیاء په سبب په ښځوکی موجود وو چی دضرورت باوجود به یی دسړو سره خلط نه خوښووی او تکلیف برداشت کول یی قبول کړل .

څلورم دا چی دښځو ددغه ډول کارونو دپاره هغه وخت هم وتل ښه کارنه وو ، په دی وجه دوی دخپل پلار دمعذور والی عذر بیان کی .

فَسَقَىٰ لَهُمَا ، یعنی دحضرت موسیٰ ﵇ په دی ښځو رحم راغی ، دځاه څخه یی اوبه را ویستی او د دوی

بزی یی اوبه کړی . په ځینو روایتونو کی دی چی دڅارو دخاوندانو دا عادت وو چی خپلو څارو ته د اوبو ورکولو څخه وروسته به یی څاه په یوه درنه ډبره بند وی او دی ښځو به خپلی بزی په پاته سوو اوبو باندی اوبه کولی . دا درنه ډبره داسی وه چی لس تنه به یوځای سول نو دا به یی لوړوله ، مگر موسیٰ ؑ دا یوازی لوړه کړه ، اخواته یی کښیښووله او دڅاه څخه یی اوبه را ویستی . شاید په دی وجه په دی ښځو کی یوی خپل پلار ته دا وویل چی دی قوی دی (قرطبی)

ثُمَّ تَوَلّٰی اِلَی الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ اِنِّیْ لِمَآ اَنْزَلْتَ اِلَیَّ مِنْ خَیْرٍ فَقِیْرٌ ۔ حضرت موسیٰ ؑ د اوو ورځو څخه څه غله نه وه څکلی . دغه وخت ډیوی درختی سایی ته رالی ، الله ﷻ ته یی سوال وکی او خپل حالت او حاجت یی ورته پیش کی ، کوم چی د دعا کولو یوه ښکلی طریقه ده . لفظ دخیر کله دمال په معنیٰ کی راځی لکه چی په . اِنْ تَرَكَ خَیْرًا نِ الْوَصِیَّةُ ، کی دی . کله دقوت په معنیٰ کی راځی لکه . اَهُمْ خَیْرٌ قَوْمُ تُبَّعٍ ، کله دخوراك په معنیٰ کی راځی لکه دلته چی مراد دی (قرطبی)

فَجَآءَتْهُ اِحْدٰىهُمَا تَمْشِیْ عَلَی اسْتِحْیَآءٍ ۔ دقرانی اسلوب مطابق یی دلته قصه لنډه کړي ده . پوره واقعه داسی وسوه چی کله دا ښځی دخپل مقرر وخت څخه مخکی ژر کورته ورسیدی نو د دوی پلار ورڅخه دوجهی پوښتنه وکړه نو انجونو دا واقعه بیان کړه . پلار یی وغوښتل چی دی سړی احسان کړی دی ده ته بدله ورکول په کار دی . په دی وجه ددی انجونو څخه یی یوه دده درابللو دپاره ولیږله . دا په حیاء سره روانه وه ورسیده . په دی کی اشاره ده چی سره ددی چی دپردی باقاعده حکم نه وو نازل سوی . نیکو ښځو به دسړو سره په ازادی خبری نه کولی . دضرورت په بناسره دا هلته ورسیده نو په حیاء سره یی خبری وکړی چی صورت یی ځینو مفسرینو دا بیان کړی دی چی خپل مخ یی په لستونی پټ کی اوخبری یی کولی . دتفسیر په روایتونو کی دی چی کله حضرت موسیٰ ؑ ددی سره روان سو ، نو انجلۍ ته یی وویل چی ته زما څخه شاته سه او په ژبه ماته لار ښیه ، مقصدیی دا وو چی دده نظر په انجلی پری نه وزی ، شاید په دی سبب سره انجلی خپل پلارته ددی متعلق دده دامین والی ذکر وکی ، ددی انجونو پلار څوك وو ؟ په دی کی دمفسرینو حضراتو اختلاف نقل سوی دی . مگر دقرآن دایتونو څخه په ظاهره دا معلومیږی چی هغه حضرت شعیب ؑ وو لکه چی په قرآن کی دی . وَاِلٰی مَدْیَنَ اَخَاهُمْ شُعَیْبًا (قرطبی)

اِنَّ اَبِیْ یَدْعُوْكَ ۔ دلته دا هم کیدای سی چی دا انجلۍ په خپله دخپل طرف څخه ده ته بلنه ورکړی ، مگر داسی یی ونه کړل ، بلکه دخپل پلار پیغام یی واوریدی ځکه چی پردی سړی ته په خپله دعوت ورکول دحیاء خلاف وو .

اِنَّ خَیْرَ مَنِ اسْتَاْجَرْتَ الْقَوِیُّ الْاَمِیْنُ ۔ یعنی دحضرت شعیب ؑ یوی لور خپل پلار ته عرض وکی چی تاته دکور دکارونو دپاره دنوکر ضرورت دی ، ته دی نوکر کړه ځکه چی په نوکر کی دوه صفتونه په کار دی ، یو دکار قوت او صلاحیت دوهم امانتداری . مونږ ته دده د ډبری لوړولو او اوبو را ایستلو څخه دقوت ار

قدرت ، او په لاره دښځې دځان څخه په شاته کولو سره دامانتداری تجربه سوي ده .

(دیوی نوکری یا منصب سپارلو دپاره ضروری او اهم شرطونه دوه دی)

دحضرت شعیب ؑ دلور په ژبه سره الله ﷻ لویه دحکمت خبره جاری کړه . نن صبا دسر کاری عهد او ملازمتونو دپاره دکار صلاحیت او وګړیو ته خو کتل کیږی ، مګر ددیانت او امانت طرف ته هیڅ توجه نه ورکول کیږی (دا خو دمولانامحمد شفیع ؒ دوخت اومعلوماتو خبره ده ، خو راسه نن صبا زمونږ وخت ته وګوره چی نه په کي صلاحیت او تعلمی قابلیت ته کتی سي او نه امانت او دیانت ته . صرف رشوت اوسفارش دی چی دعهدو او نوکرو دپاره معیار مقرر سوي دي ، مترجم) او هم ددی نتیجه ده چی دعامو دفترونو او عهدو په کارونو کی دپوره کامیابی په ځای درشوت خوری او اقربا پروری وغیره په وجه قانون معطل پاته سوی دی افسوس که خلقو په دی قرانی هدایتونو عمل وکی نو تول نظام به برابر سی .

قَالَ اِنِّي اُرِيدُ اَنْ اُنْكِحَكَ اِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ ° یعنی د انجونو پلارحضرت شعیب ؑ په خپله دخپل طرف څخه دخپلی لور دده په نکاح کی د ورکولو اراده ښکاره کړه ددی څخه معلومه سوه چی د انجونو ولی ته په کار دی چی یو نیك سړی ووینی نو ددی انتظار دی نه کوی چی دهغه دطرف څخه دنکاح مطالبه وسی ، بلکه په خپله یی هم پیش کول دانبیاوو علیهم السلام سنت دی ، لکه چی عمر بن خطاب ؓ دخپلی لور حضرت حفصه رضی الله عنها دکونډیدو څخه وروسته په خپله حضرت صدیق اکبر ؓ او حضرت عثمان غنی ؓ ته ددی دنکاح پیشکش کړی وو (قرطبی)

اِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ ° حضرت شعیب ؑ په دواړو انجونو کی دیوی په متعین کولو خبره ونه کړه ، بلکه دا یی مبهمه پاته کړه چی په دوی کی یوه تاته په نکاح کی درکول غواړم ، مګر چونکی دا خبری دباقاعده نکاح ترلو خبری نه وی چی ایجاب اوقبول دشاهدانو په مخکی شرط دی بلکه معامله دخبرو اترو وه چی که تاته اته کاله نوکری ددی نکاح په عوض کی منظوره وی ، نو نکاح به وکی . حضرت موسٰی ؑ په دی معاهده وکړه ، مخ ته دا په خپله ظاهره ده چی باقاعده نکاح به سوی وی او قرآن کریم عمومًا دقصی هغه اجزاء نه ذکر کوی دکومو واقع کیدل چی دسیاق اوسباق څخه ظاهر اویقینی وی . ددی تحقیق پربنا دلته داشبهه نه سی کیدای چی دنکاح کوونکی بی بی دمتعین کولو څخه بغیر نکاح څنګه وسوه یادشاهدانو څخه بغیر څنګه وسوه (کذافی الروح وبیان القرآن)

عَلٰى اَنْ تَاْجُرَنِي ثَمٰنِيَ حِجَجٍ ° دا اته کاله نوکری او خدمت دنکاح مهر مقرر سو ، په دی کی دفقهاوو امامانو اختلاف دی چی خاوند دخپلی ښځی نوکری او خدمت ددی مهر مقرر کولای سی او که نه ؟ ددی مکمل تحقیق سره ددلیلونو په عربی ژبه په احکام القرآن سورة القصص کی په تفصیل لیکل سوی دی . عالمان یی هلته کتی سی ، دعوامو دپاره دومره پوهیدل کافی دی چی که دمهر دا معامله دشریعت محمدی په لحاظ سره درسته نه وی نو کیدای سی چی دشریعت شعیب ؑ په لحاظ سره درسته وی او د انبیاوو علیهم السلام په شریعتونو کی داسی فروعی فرق را تلل په قطعی نصوصو سره ثابت دی .

دامام اعظم ابوحنیفه ؒ څخه په ظاهر روایت کی دا صورت نقل دی ، چی دبی بی خدمت مهرنه سی جوړولای . مگر یو روایت په کوم باندی چی وروستنیو عالمانو فتویٰ ورکړي ده ، دا دی چی په خپله دبی بی خدمت مهر جوړول خودخاوند دعزت او احترام څخه خلاف دی ، مگر دښځی څه داسی کارکوم چی دکور څخه دباندی کوی ، لکه څاروی څرول یاڅه تجارت کول ، که په دی کی یی داجاری دشرطونو مطابق موده معینه کړی وی ، لکه چی په دی واقعه کی دآتو کالو موده معینه ده ، نو ددی صورت به دا وی چی ددی مودی دملازمت تنخوا کومه چی دښځی پرذمه لازمه وی نو هغه تنخوامهر مقررول جائزدی (ذکره فی البدائع عن نوادر ابن سماعة)

البته یو بل سوال دلته داکیدای سی چی مهر خو دښځی حق دی ، دښځی پلار یابل قریب ته که بغیر دښځی د اجازی څخه دمهر رقم نقد هم ورکول سی خو مهر نه ادا کیږی . په دی واقعه کی د، اَنْ تَاْجُرَنِیْ، الفاظ پردی شاهددی چی پلار دی دخپل کاردپاره نو کر کی نو دنو کری چی کومه معاوضه ده ، هغه خو پلارته ورکړل سوه نودادښځی مهر څنگه مقرر سو ؟ ددی جواب دا دی چی اول خو دا هم ممکنه ده چی دغه بزی ددغو انجونو ملکیت وی او دا دنو کری فائده په دی حیثیت سره په خپله انجلۍ ته ورسیده . دوهم دا چی که دپلار کار یی وکی او تخوایی دپلار پرذمه لازمه سوه ، نو دادمهر رقم د انجلۍ سو ، د انجلۍ په اجازه سره پلارته هم ددی استعمال جائز دی ، دلته ظاهره ده چی دا معامله د انجلۍ په اجازه سره سوی ده .

مسئله : دلفظ د: اُنْکِحَکَ، څخه ثابته سوه چی دنکاح معامله پلار کړي ده . په اجماع دفقهاوو داسی په
۱ کار ده چی د انجلۍ ولی ددی دنکاح کفالت وکی انجلۍ په خپله خپل نکاح ونه کړی ، دا بیله خبره ده چی
که یوی انجلۍ خپله نکاح په خپله په څه ضرورت یا مجبوری سره وکړه نو هغه نکاح کیږی او که نه ؟ په دی
کی دفقهاوو امامانو اختلاف دی . دامام اعظم ابوحنیفه ؒ په نزد نکاح کیږی ، او دا ایت ددی متعلق
هیڅ فیصله نه ورکوی .

فَلَمَّا قَضٰى مُوْسَى الْاَجَلَ وَسَارَ بِاَهْلِهٖۤ اٰنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّوْرِ نَارًا ۚ قَالَ

بیا چی هرکله پوره کړه موسی ؑ هغه موده اوراوان سو دخپل اهل سره وې ولیدی دکوه طور طرف ته اور وې ویل

لِاَهْلِهِ امْكُثُوْۤا اِنِّیْۤ اٰنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّیْۤ اٰتِیْكُمْ مِّنْهَا بِخَبَرٍ اَوْ جَذْوَةٍ

خپل کور والا وو ته و دریږي ، مالیدلی دی یو اور ، شاید راوړم تاسی ته دهغه څخه څه خبر یاسکروټه

مِّنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُوْنَ ﴿۲۹﴾ فَلَمَّاۤ اَتٰىهَا نُوْدِیَ مِنْ شَاطِئِ

د اور چی تاسی ورته گرم سی ، بیاچی ورسیدی هغه ته اواز ورته وسو دمیدان

الْوَادِ الْاَيْمَنِ فِى الْبُقْعَةِ الْمُبٰرَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ اَنْ يّٰمُوْسٰۤى

دښه طرف څخه په مبارک مقام (ځای) کی دیوې درختی څخه چی ای موسی علیه السلام

اِنِّىْۤ اَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۳۰﴾ وَاَنْ اَلْقِ عَصَاكَ ؕ فَلَمَّا رَاٰهَا

زه یم الله رب دجهانونو ، او دا چی وغورځوه خپله لکړه ، بیا چی یی ولیده نو ښوریده

تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَآنٌّ وَّلّٰى مُدْبِرًا وَّلَمْ يُعَقِّبْ ؕ يٰمُوْسٰۤى اَقْبِلْ

لکه مار چی بیرته راغی په شا او نه یی کتل شاته ، ای موسی ! را مخته سه

وَلَا تَخَفْ ۣ اِنَّكَ مِنَ الْاٰمِنِيْنَ ﴿۳۱﴾ اُسْلُكْ يَدَكَ فِىْ جَيْبِكَ

او مه بیریږه تاته هیڅ خطره نسته ، وغورځوه خپل لاس په خپل گریوان کی

تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوْٓءٍ ۫ وَّاضْمُمْ اِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ

را وبه وزی سپین بی دخه تکلیف څخه ، او پیوست کره دځان سره خپله څنگله د

الرَّهْبِ فَذٰنِكَ بُرْهَانٰنِ مِنْ رَّبِّكَ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ئِهٖ ؕ اِنَّهُمْ

بیری څخه پس دا دوه دلیلونه دی ستا درب دطرف څخه فرعون او دده سردارانو ته بیشکه هغه

كَانُوْا قَوْمًا فٰسِقِيْنَ ﴿۳۲﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّىْ قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَاَخَافُ

وو نافرمانه خلق ، وې ویل ای ربه ! ما قتل کړی دی په هغو کي یو نفس پس بیریږم

اَنْ يَّقْتُلُوْنِ ﴿۳۳﴾ وَاَخِىْ هٰرُوْنُ هُوَ اَفْصَحُ مِنِّىْ لِسَانًا فَاَرْسِلْهُ

چی ما به قتل کی ، او زما ورور هارون علیه السلام دهغه ژبه چلیږي زما څخه زیاته پس هغه ولیږه

مَعِىَ رِدْاً يُّصَدِّقُنِىْۤ ۫ اِنِّىْۤ اَخَافُ اَنْ يُّكَذِّبُوْنِ ﴿۳۴﴾ قَالَ سَنَشُدُّ

زما سره مددته چی زما تصدیق کوی زه بیریږم چی هغوی به ما دروغجن کی ، وې فرمایل مونږ به مضبوط کړو

عَضُدَكَ بِاَخِيْكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطٰنًا فَلَا يَصِلُوْنَ اِلَيْكُمَا ۚ

ستا لاس ونه په ورور ستا او در به کړو تاسی ته غلبه پس دوی به ونه رسیږي تاسی ته ،

بِاٰيٰتِنَآ ۚ اَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغٰلِبُوْنَ ﴿۳۵﴾

زمونږ په نښانو سره، تاسی اوڅوک چی تاسی سره دی غالب به یاست

لنډتفسیر: غرض هرکله چی موسیٰ (﵇) دا موده پوره کړله او (دشعیب ﵇ په اجازه یی) خپله بی بی روانه کړه (مصر ته یاشام ته) روان سو نو (یوه شپه داسی اتفاق وسو چی یخ هم ؤ او لارهم ورڅخه ورکه سوه، دغه وخت) ده ته دکوه طور دطرف څخه یوه (رڼاپه شکل د) اور وځلیدی هغوی خپل کور والاوو ته وویل چی تاسی (دلته) کښینی ما یو اور لیدلی دی (زه هلته ځم) شاید زه تاسی ته دهغه ځای څخه (دلاری) څه خبر راوړم یا د اور (ګرمه) سکروټه راوړم چی تاسی ورته ګرم سی وروسته هرکله چی هغه اور ته ورسیدی نو هغه ته دهغه میدان دراسته جانب څخه (کوم چی دموسیٰ ﵇ راسته طرف ته وو) په هغه مبارک مقام کی دیوی درختی څخه اواز راغی چی ای موسیٰ (﵇) زه رب العٰلمین یم او دا (اوازهم راغی) چی ته خپل لکړه وغورځوه (چنانچی دوی وغورځوله اوهغه مارجوړسو روان سو) وروسته ده چی کله دا ښوریدونکی ولیدی لکه نری مار چه (تیز) وی نو شا یی کړه وتښتیدی او شاته یی کتل هم نه (حکم ورته وسوچی) ای موسیٰ (﵇) رامخ ته سه او بیریږه مه (په هرشان) ته په امن یی (او دا څه دبیری خبره نه ده، بلکه ستامعجزه ده او دوهمه معجزه بله درته درکول کیږی چی) ته خپل لاس په ګریوان کی دننه کړه (اوبیایی راوباسه) هغه به بغیر دڅه مرض څخه ډیر روښانه راووزی او (که دِلکړی دبدلیدو په شان ددی معجزی څخه هم طبعًا ستاڅه بیره اوحیرانی پیداکیږی نو) دبیری (لیری کولو) دپاره خپل (دغه) لاس (بیا) دخپل ځان (ګریوان اوتخ) سره (دتیر په شان) پیوست کړه (چی هغه بیاپه اصلی حالت سی اوبیاطبعی بیره هم نه وی) وروسته دا (ستا دنبوت) دوه لیلونه (او سندونه) دی ستادرب دطرف څخه فرعون او دده سردارانو ته دتللو دپاره (دکوم چی تاته حکم کول کیږی ځکه چی) هغوی ډیرنافرمانه خلق دی هغوی عرض وکی چی ای زماربه (زه دتللو دپاره حاضریم خوستادخاص امداد ضرورت دی ځکه چی) مادهغوی څخه یوسړی قتل کړی وو وروسته زمابیره ده چی (هسی نه د اول څخه) هغه خلق ماقتل کی (او تبلیغ هم ونه سی) او (دوهمه خبره دا ده چی ژبه می هم زیاته روانه نه ده او) زماد ورور هارون (﵇) ژبه زماڅخه زیاته روانه ده، نو هغه هم زمامددګار جوړ کړه، زما سره ورلره رسالت ورکړی چی (هغه زما دتقریر تائید او) تصدیق (په مفصل او مکمل طور سره) کوی (ځکه چی) زمابیره ده چی دغه خلق (فرعون او دهغه درباریان) به مادرواغجن کړی (نو دغه وخت به دمناظری ضرورت وی او دزبانی مناظری دپاره عادتًاهغه سړی زیات فائده مند وی دکوم چی ژبه روانه وی) ارشاد وسو چی (ښه ده) مونږ اوس ستاپه ورور ستامتی مضبوطوو (یو درخواست خودا منظور سو) او (د دوهم درخواست منظوری داسی وسوه چی) مونږ تاسی دواړوته یو خاص شوکت (او هیبت) درکوو په کوم سره چی به دهغو خلقو په تاسی وس نه رسیږی (وروسته) زمونږ معجزی واخلی ولاړسی تاسی دواړه او

څوك چې ستاسې تابعدار وي (پرهغو خلقو) به غالب یاست .

معلومات اومسئلې: فَلَمَّا قَضٰى مُوْسَى الْاَجَلَ يعنې هركله چې حضرت موسٰیؑ مقرره موده دنوكرۍ پوره كړه كومه چې اته كاله لازمي اودوه كاله اختياري وه نودلته سوال دادی چې حضرت موسٰیؑ اته كال پوره كړل اوكه لس كاله؟په صحيح بخاری كې دي چې دحضرت ابن عباسؓ څخه داسوال وسونو دوی وفرمايل چې دوی زياته موده يعنې لس كاله پوره كړل ځكه چې دانبياؤ داشان دی چې څه وايي هغه پوره كوي دنبي كريم ﷺ عادت شريف هم دا وو چې حقدار ته به يې دهغه دحق څخه زيات ور ادا كوي او امت ته يې ددې هدايت فرمايلی دی ، چې په ملازمت ، اجرت او اخستلو خرڅولو كې دې داسانې او قربانې څخه كاراخستی سي .

نُوْدِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْاَيْمَنِ (الى) اِنِّيْ اَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ، دا مضمون په ضمن دقصې دحضرت موسٰیؑ په طٰهٰ او نمل كې تير سوی دی . په سورة طٰهٰ كې دي ، اِنِّيْ اَنَا رَبُّكَ ، او په سورة نمل كې دي . نُوْدِيَ اَنْ بُوْرِكَ مَنْ فِي النَّارِ ، او په دې سورة كې دي . اِنِّيْ اَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ، دا الفاظ كه څه هم مختلف دي ، مګر معنٰی يې تقريبًا يوه ده . دواقعې قصه يې دهرمقام په مناسبو الفاظو سره كړي ده (كذا قال الامام) اوداتجلي په شكل د اور تجلي مثالي وه ځكه چې دذاتي تجلي مشاهده په دې دنيا كې هيچا ته نه سي كيدای ، او پخپله حضرت موسٰیؑ ته ددې ذاتي تجلي په اعتبار سره . لَنْ تَرَانِيْ . فرمايلي دي ، يعنې ته مانه سې ليدلی ، مراد ورڅخه مشاهده دذات حق ده .

(په نيک عمل سره ځای هم مبارک كيږي)

فِي الْبُقْعَةِ الْمُبٰرَكَةِ، دكوه طور دې مقام ته قرآنكريم بقعه مباركه فرمايلې ده او ښكاره ده چې ددې مبارك كيدو سبب دا تجلي خداوندي ده كومه چې په دې مقام كې په شكل د اور ښكاره سوه . ددې څخه معلومه سوه چې په كوم مقام كې يو نيك عمل يامهمه واقعه كيږي ، هغه مقام معتبر كيږي .

(په وعظ كې ښه خطابت او فصاحت مطلوب دی)

هُوَ اَفْصَحُ مِنِّيْ لِسَانًا " ددې څخه معلومه سوه چې په وعظ او تبليغ كې دكلام فصاحت اومقبول طرز دخطاب محمود او مطلوب دی . ددې په حاصلولو كې كوشش كول هم بد نه دي .

فَلَمَّا جَآءَهُمْ مُّوْسٰى بِاٰيٰتِنَا بَيِّنٰتٍ قَالُوْا مَا هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُّفْتَرًى وَّمَا

بيا چې كله ورسيدی دوی ته موسیؑ زمونږ په ښښانو واضحو سره وې ويل هيڅ نه دی دا مګر جادو دی جوړ سوی او مونږ

سَمِعْنَا بِهٰذَا فِيْٓ اٰبَآئِنَا الْاَوَّلِيْنَ ﴿۳۶﴾ وَقَالَ مُوْسٰى رَبِّيْٓ اَعْلَمُ

نه دی اوريدلی دا ، په خپلو تيرو پلارانو نيكونو كې ، او وويل موسیؑ زما رب خوښه پوه دی

بِمَنْ جَآءَ بِالْهُدٰى مِنْ عِنْدِهٖ وَمَنْ تَكُوْنُ لَهٗ عَاقِبَةُ

په هغه چاچي راوړي دهدايت خبره دهغه دطرف څخه اوچاته چي ورسيږي دآخرت

الدَّارِ ۭ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿۳۷﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يٰٓاَيُّهَا

كور ، بيشكه فلاح نه پيداكوي ظالمان خلق ، او وويل فرعون اى

الْمَلَاُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرِيْ ۚ فَاَوْقِدْ لِيْ يٰهَامٰنُ

درباريانو ماته خو معلوم نه دى چي ستاسي معبود وي زما څخه ما سوا ، پس اور وركړه اى هامانه!

عَلَى الطِّيْنِ فَاجْعَلْ لِّيْ صَرْحًا لَّعَلِّيْٓ اَطَّلِعُ اِلٰٓى اِلٰهِ مُوْسٰى ۙ

زمادپاره ختى ته بيا جوړ كړه ما ته يو محل شايد چي وګورم دموسى ﷺ رب لره

وَاِنِّيْ لَاَظُنُّهٗ مِنَ الْكٰذِبِيْنَ ﴿۳۸﴾ وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُوْدُهٗ فِي

او زما په ګمان خو دى دروغجن دى ، او تكبر وكړو هغه اودهغه لښكر په

الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ اِلَيْنَا لَا يُرْجَعُوْنَ ﴿۳۹﴾

ملك كي په ناحقه او داسي يې وګڼله چي دوى به مونږ ته بيرته را نه سي

فَاَخَذْنٰهُ وَجُنُوْدَهٗ فَنَبَذْنٰهُمْ فِي الْيَمِّ ۚ فَانْظُرْ كَيْفَ

بيا ونيول مونږ دى او دده لښكر ، بيا غوځار كړل مونږ دوى په درياب كي پس وګوره څنګه

كَانَ عَاقِبَةُ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۴۰﴾ وَجَعَلْنٰهُمْ اَئِمَّةً يَّدْعُوْنَ اِلَى النَّارِ ۚ

سو انجام دګناهګارانو ؟ او كړل مونږ دوى پيشوايان چي بولي دوږخ طرف ته

وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ لَا يُنْصَرُوْنَ ﴿۴۱﴾ وَاَتْبَعْنٰهُمْ فِيْ هٰذِهِ الدُّنْيَا

او دقيامت په ورځ به دوى ته مدد ورسيږي نه ، او ور پسي كړو مونږ په دوى پسي په دې دنياكي

لَعْنَةً ۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ هُمْ مِّنَ الْمَقْبُوْحِيْنَ ﴿۴۲﴾

لعنت ، او دقيامت په ورځ به دوى بد موره سي

لنډتفسير: غرض هرکله چی دی خلقو ته موسیٰ (ﷺ) زمونږ واضح دلیلونه راوړل راغی نو دغو خلقو (معجزی ولیدی) وی ویل چی دا خو محض جادو دی چی (خامخاپه الله ﷻ) درواغ جوړ وی (چی دا دهغه دطرف څخه معجزی او دلیلونه درسالت دی) او مونږ داسی خبره هیڅکله نه ده اوریدلی چی زمونږ دمخکنیو پلرونو نیکه ګانو په وخت کی هم سوی وی او موسیٰ (ﷺ ددی په جواب کی) وفرمایل چی (هر کله سره دصحیح دلیلونو قائمدو اوپه دی کی دڅه معقولی شبهی دنه را ایستلو څخه وروسته یې هم نه منی نو دا عناد دی او ددی اخری جواب دا دی چی) زما پروردګار هغه څوك ښه پیژنی کوم چی صحیح دین یی دده دطرف څخه راوړی وی ، او دچا انجام (یعنی خاتمه) چی ددی عالم (دنیا) څخه ښه کیدونکی دی (او) په یقین سره ظالمان خلق (کوم چی پرهدایت او صحیح دین باندی نه وی) به هیڅکله فلاح نه کی پیدا (څکه چی دهغوی انجام به ښه نه وی ، مطلب دا دی چی الله ﷻ ته ښه معلومه ده چی په مونږ کی اوپه تاسی کی څوك بد دی څوك ظالمان او څوك ښه انجام والا دی او څوك محروم دی . دکامیابی څخه وروسته دهر یوه دحالت او ثمری به دمرګ سره ډیر ژر ظهور وسی ، اوس یې نه منی تاسی پوه سی) او (چی دموسیٰ ﷺ دلیلونه یی ولیدل ، واوریدل) دفرعون (سره بیره پیدا سوه چی هسی نه زما معتقدین د دوی طرف ته مائل نه سی نو خلق یی جمع کړل) وویل ای د دربار خلقو! ماته خو دځان څخه ماسوا ستاسی بل خدای نه معلومیږی (ددی څخه وروسته یی دخلقو دوکه کولو دپاره خپل وزیر ته وویل ، چی که په دی سره ددی خلقو اطمینان نه وی نو) ای هامانه ! ته ماته (د) خاوری (خښتی جوړی کړه) په اورکی پخې کړه بیا (ددغو پخو خښتو څخه) زما دپاره یوه جګه ابادی جوړه کړه ددی دپاره چی (زه دی ته وخیژم) دموسیٰ (ﷺ) خدای وګورم او ووینم او زه خو (په دی دعویٰ کی چی یو بل خدای سته) موسیٰ (ﷺ) درواغجن ګنم او فرعون او دده تابعدارانو ناحقه په دنیا کی سر پورته کړی وو او داسی یی ګڼل چی د دوی مونږ ته بیرته راتلل نسته نو مونږ (ددی تکبر په سزا کی) دی او دده تابعداران ونیول ، په دریاب کی مو وغورځول (یعنی غرق مو کړل) وروسته وګوری دظالمانو انجام څنګه وسو؟ (او دموسیٰ ﷺ دقول ظهور وسو . مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ اِنَّهُ لَايُفْلِحُ الظّٰلِمُوْنَ) او مونږ هغه خلق داسی مشران جوړ کړی وه کوم چی (خلق) د دوږخ طرف ته بولی او (په دی واسطه) دقیامت په ورځ به (داسی بی کومکه پاته سی چی) څوك به د دوی مدد ونه کړی او (دا خلق په دواړه جهانه تاوان کوونکی او زیانکاره سول چنانچی) په دنیا کی هم مونږ په دوی پسی لعنت لګولی دی او دقیامت په ورځ به هم دبد حاله خلقو څخه وی .

معلومات اومسئلي: ، فَاَوْقِدْ لِی یٰهَامٰنُ عَلَى الطِّیْنِ ، فرعون ډیر ډیر لوړ محل تیارولو اراده وکړه ، نو خپل وزیر هامان ته یی ددی تیاری دپاره دا حکم وکی چی دخاوری څخه پخی خښتی جوړی کړه ، څکه چی دکچه خښتو څخه څه لوی اوجګ بنیاد نه سی قائمیدی . ځینی حضرات فرمایی چی دفرعون ددی واقعی څخه مخکی دپخو خښتو دابادی رواج نه وو ، دتولوڅخه اول فرعون دا ایجادوکی . په تاریخی روایتونو کی دی چی هامان ددی محل داباودلو دپاره پنځوس زره کاریګر جمع کړل ، مزدوران اودلرګی اواوسپنی

کار کوونکی ددی ځخه علاوه وه اومحل یی دومره جګ جوړکی چی په هغه زمانه کی ددی ځخه جګه بله ابادی نه وه ، بیاچی کله دا تیار اومکمل سو نوالله ﷻ جبرائیل ﵇ ته حکم وکی . هغه په یوه ګذار باندی دامحل دری توتي کی او چپه یی کی چی دفرعون دفوج په زرګونو سړی ترلاندی سول اومړه سول (قرطبی)

وَجَعَلْنَاهُمْ اَىِٕمَّةً يَدْعُوْنَ اِلَى النَّارِ ۚ یعنی دفرعون درباریانوته الله ﷻ دده دقوم پیشوایان جوړکړی وه ، مګر دی غلط کار و پیشوایانو خپل قوم ته د اور یعنی دجهنم طرف ته دعوت ورکوی دلته اکثرو مفسرینو د اور طرف ته دعوت ورکول یوه استعاره او مجاز مقرر ګړی دی چی د اور ځخه مراد هغه دکفر عملونه دی دکومو نتیجه چی دجهنم اورته تلل وو ، مګر داستاذ محترم حضرت مولاناسیدمحمد انور شاه کشمیری ﵀ تحقیق دابن عربی ﵀ په متابعت کی دا وو چی داخرت جزا عین عمل دی ، دانسان عملونه کوم چی هغه په دنیا کی کوی ، په برزخ بیاپه محشرکی به خپل شکلونه بدل کی او په جوهری صورتونو کی به نیك عملونه ګل اوګلزار سی دجنت نعمتونه به جوړ سی او دکفر او ظلم عملونه به اور اوماران لړمان او دقسم قسم عذابونو شکلونه اختیارکی . په دی وجه کوم سړی چی په دی دنیا کی ځوك دکفر او ظلم طرف ته بولی هغه په حقیقت کی هغه د اور طرف ته بولی . که ځه هم په دنیاکی ددغه شکل داور نه دی مګر حقیقت یی اوردی . دغه شان په آیت کی ځه مجاز یا استعاره نسته ، پرخپل حقیقت باندی محمول دی ، چی دا تحقیق اختیار سی ، نو دقرآن په بی شمیره ایتونو کی به دمجاز او استعاری تکلف کول نه راځی . مثلاً . وَوَجَدُوْا مَاعَمِلُوْا حَاضِرًا ، او . فَمَنْ يَّعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَّرَهٗ وغیره .

وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ هُمْ مِّنَ الْمَقْبُوْحِيْنَ ، مَقْبُوْحِيْن ، دمَقْبُوْح جمع ده چی معنی یی ده خراب سوی . مراد دا دی چی دقیامت په ورځ به د دوی مخونه مسخ سی تور به سی او سترګی به یی زړی سی .

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ مِنْۢ بَعْدِ مَاۤ اَهْلَكْنَا الْقُرُوْنَ الْاُوْلٰى بَصَاۤىِٕرَ

اومونږ ورکی موسی ته   کتاب   پس دهغه چی مونږ هلاک کړل   مخکنۍ جماعتونه   دپوهولو

لِلنَّاسِ وَهُدًى وَّرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ (۴۳) وَمَا كُنْتَ

دخلقو دپاره   اولارښودونکی   او رحمت   چی دوی   یاد کړی   ،   او ته نه وی

بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ اِذْ قَضَيْنَاۤ اِلٰى مُوْسَى الْاَمْرَ وَمَا كُنْتَ

مغرب   طرف ته   کله چی مونږ ولیږی   موسی ﵇ ته   حکم   او نه وی ته

مِنَ الشّٰهِدِيْنَ (۴۴) وَلٰكِنَّاۤ اَنْشَاْنَا قُرُوْنًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ

لیدونکی   او لیکن   مونږ   پیدا کړل ډیر جماعتونه   بیا   اوږده سوه په دوی

الْعُمُرُ ۚ وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًا فِىٓ اَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوْا عَلَيْهِمْ

موده او ته نه وی او سیدونکی په مدین والاوو کی
چی ویل دی دوی ته

اٰيٰتِنَا ۙ وَلٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِيْنَ (۴۵) وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّوْرِ اِذْ

ایتونه زمونږ او لیکن مونږ یو رسولان لیږونکی ، او ته نه وی دطور په خوا کی
کله چی

نَادَيْنَا وَلٰكِنْ رَّحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّآ اَتٰهُمْ مِّنْ

مونږ اواز وکی لیکن دا انعام دی ستا درب چی ته وبیروه هغه خلق کوم ته چی نه دی راغلی

نَّذِيْرٍ مِّنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ (۴۶) وَلَوْلَآ اَنْ تُصِيْبَهُمْ

بیرونکی ستا څخه مخکې چی دوی یاد وساتی ، او د دومره خبری دپاره چی که را ولویږی په دوی

مُّصِيْبَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْهِمْ فَيَقُوْلُوْا رَبَّنَا لَوْلَآ اَرْسَلْتَ

خه آفت په سبب دهغه چی مخکې کړی دی لاسونو د دوی نو ووایی چی ای ربه زمونږ ولی نه رالیږې تا

اِلَيْنَا رَسُوْلًا فَنَتَّبِعَ اٰيٰتِكَ وَنَكُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ (۴۷) فَلَمَّا

مونږ ته رسول چی مونږ تللی وای ستا په خبرو پسی او سوی وای دایماندارو څخه ، بیا چی کله

جَآءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوْا لَوْلَآ اُوْتِىَ مِثْلَ مَآ اُوْتِىَ

ورسیده دوی ته صحیح خبره زمونږ دطرف څخه وې ویل ، ولی نه دی رسیدلی دی رسول ته لکه چی رسیدلی وو

مُوْسٰى ۚ اَوَلَمْ يَكْفُرُوْا بِمَآ اُوْتِىَ مُوْسٰى مِنْ قَبْلُ ۚ قَالُوْا

موسی ﷺ ته ، آیا دوی کافر سوی نه دی په هغه چی ورکړل سوی وو موسی ته ددې څخه مخکې وې ویل

سِحْرٰنِ تَظٰهَرَا ۚ وَقَالُوْٓا اِنَّا بِكُلٍّ كٰفِرُوْنَ (۴۸) قُلْ فَاْتُوْا

جادو گران دی دیو بل موافق ، او وې ویل مونږ دواړه یی نه منو ، ته ووایه اوس تاسی راوړی

بِكِتٰبٍ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ هُوَ اَهْدٰى مِنْهُمَآ اَتَّبِعْهُ

څه کتاب دالله د طرف څخه چی ددی ددې دواړو څخه غوره وی چی زه یی تابعداری وکړم

اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۴۹﴾ فَاِنْ لَّمْ يَسْتَجِيْبُوْا لَكَ فَاعْلَمْ

که تاسی رښتینی یاست؟ بیا که ستا خبره پوره نه کړی نو ته پوه سه

اَنَّمَا يَتَّبِعُوْنَ اَهْوَآءَهُمْ ؕ وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوٰىهُ بِغَيْرِ

چی دوی په خپلو خواهشاتو چلیږي ،اودهغه څخه زیات ګمراه څوک دی چی تابعداری کوی دخواهشاتوخپلو ، بغیر

هُدًى مِّنَ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۵۰﴾ ع وَلَقَدْ

دښودنی دالله څخه بیشکه الله لار نه ښیی بی انصافو خلقو ته ، اوموږ

وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿۵۱﴾ ط

پرله پسی لیږلی دی دوی ته خپلی خبری چی دوی یی یادی کړی.

لنډ تفسیر: او (درسالت سلسله دخلقو داصلاح داحتیاج په سبب دهمیشه څخه را روانه ده هم دارنګه) موږ موسیٰ (علیه السلام) ته (چی قصه یی اوس وسوه) دمخکنی امتونو (یعنی قوم دنوح علیه السلام او عاد او ثمود) دهلاکیدو څخه وروسته (کله چی دهغو زمانو دپیغمبرانو تعلیمات نایابه سوی وو ، او خلق دهدایت سخت حاجتمندوه) کتاب (یعنی تورات) ورکړی وو کوم چی دخلقو (یعنی بنی اسرائیلو) دپاره دپوهیدو سبب او هدایت او رحمت وو ددی دپاره چی دوی (په دی سره) نصیحت حاصل کی (دحق دطلب کوونکی اول پوه برابرېږی ، دا بصیرت دی ، بیا احکام قبلوی دا هدایت دی ، بیادهدایت ثمره او فائده یعنی نژدیکت او قبولیت ورته عنایت کیدای سی دا رحمت دی) او (دغه رنګه کله چی دا دوره هم ختم سی او خلق بیانوی هدایت ته محتاج سول ، دخپلو جاری سنتو مطابق موږ ته رسول جوړ کړی چی ددی په دلیلونو کی یوه دا واقعه دموسیٰ علیه السلام یقینی خبر ورکول دی ځکه چی دقطعی خبر ورکولو دپاره یوه طریقه دعلم ضروری ده او دغه طریقه په څلورو امورو کی منحصره ده . په عقلی امورو کی عقل ، وروسته دا واقعه خو دعقلی امورو څخه نه ده او په نقلی امورو کی یا اوریدل د اهل علمو څخه کومه چی دوهمه طریقه ده ، وروسته دا هم په وجه دنه خلط کیدو اونه دویلو داهل خبرونو څخه نسته اویاخپله مشاهده کومه چی دریمه طریقه ده وروسته ددی نستوالی خو ډیر ظاهر دی ، هم دارنګه ظاهره ده چی) ته (دطور) په مغربی جانب کی موجود

نه وی کله چی مونږ موسیٰ (﵇) ته احکام ورکړی وه (یعنی تورات ورکړی وو) او (هلته خاص ته څه موجود وی) ته (خو) په هغه خلقو کی (هم) نه وی کوم چی (په هغه زمانه کی) موجود وه (وروسته احتمال دمشاهدی هم پاته نه سو) او لیکن (خبره دا ده چی) مونږ (دموسیٰ ﵇ څخه وروسته) ډیر نسلونه پیدا کړل ، بیا په دوی اوږده زمانه تیره سوه (چی په دی سره بیا صحیح علمونه نایابه سول او بیا خلق دهدایت محتاجه سول او که څه هم په مینځ مینځ کی انبیاء علیهم السلام هم څو راغلل ، مګر دهغو علمونه هم دغسی نایاب سول ، په دی وجه زمونږ رحمت مقتضی سو چی مونږ تا په وحی درسالت سره مشرف کړو کوم چی څلورمه طریقه ده دیقینی خبر، او نوری طریقی دعلم ظنی دی کوم چی دبحث څخه خارجی دی ځکه چی ستا دا خبرونه بالکل یقینی او قطعی دی مطلب دا دی چی دعلم یقینی څلور طریقی دی او دری نسته دی ، وروسته څلورمه متعینه سوه او دا مطلوب ده) او (لکه څنګه چی تا دتورات ورکول نه دی لیدلی او صحیح او یقینی خبر ورکوی دغه ډول دحضرت موسیٰ ﵇ دمدین اوسیدل دی نه دی لیدلی هم دارنګه ښکاره ده چی) ته په مدین کی اوسیدونکی هم نه وی چی تا (دهغه ځای حالات لیدلی وی او دهغو حالاتو متعلق) زمونږ ایتونه (خپلو) دی (دزمانی) خلقو ته لولی او اوری او لیکن مونږ (ستا) رسول جوړونکی یو (چی رسول موجوړ کړی داواقعات مودرته په وحی ښوول) او (دغه ډول) ته دطور په (مغربی ذکرسوی) طرف کی هغه وخت هم موجود نه وی کله چی مونږ (موسیٰ ﵇ ته) اواز کړی وو (چی . یَامُوسٰی اِنِّی اَنَااللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِینَ وَاَنْ اَلْقِ عَصَاكَ ، کوم چی، ده ته دنبوت ورکولو وخت وو) او لیکن (دهغه علم هم داسی حاصل سو چی) ته دخپل رب په رحمت سره نبی جوړ سی چی ته داسی خلق وبیروی ، کوم ته چی ستا څخه مخکی بیرونکی (نبی) نه دی راغلی څه عجبه ده چی نصیحت قبول کړی (ځکه چی دنبی کریم ﷺ دزمانی خلقو بلکه د دوی نږدی پلرونو هم یو نبی نه وو لیدلی ، که څه هم ځینی شریعتونه خاصکر توحید په واسطه سره دوی ته هم رسیدلی وو ، نو د . وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِیْ كُلِّ اُمَّةٍ رَّسُوْلًا ، سره یی تعارض پاته نه سو) او (که دا خلق لږ څه فکروکی نو پوه به سی چی په پیغمبر لیږلو سره زمونږ څه فائده نسته بلکه ددغو خلقو فائده ده چی دا خلق په ښه او بد باندی خبر سی دعذاب څخه خلاصیدای سی کنه نو دکومو کارونو ناکاره والی چی په عقل سره معلومیدای سی پر هغه عذاب درسولانو دراليږلو څخه بغیر هم کیدل ممکن وو، لیکن هغه وخت به دوی یو قسم افسوس کولی چی های که رسول راغلی وای نو مونږ به زیات پوه سوی وای ، او په دی مصیبت کی به نه وای لویدلي ، په دی وجه مونږ رسول هم راولیږی چی ددی افسوس څخه خلاصیدل دوی ته اسانه وی ، کنه نو احتمال وو چی) مونږ رسول لیږلی به هم نه که دا خبره نه وای چی پر دوی د دوی دعملونو په سبب (کوم چی په عقل سره قبیح دی) څه مصیبت (په دنیا یا په اخرت کی) نازل سوی وای (دکوم په نسبت چی دوی ته په عقل یا دملائکو په ذریعه یقین سوی وای چی دا دعملونو سزا ده) نو دوی به ویل چی ای زمونږ پروردګاره ! تا مونږ ته څوک پیغمبر ولی نه راولیږی چی مونږ ستا د احکامو تابعداری کړی وای او (په دغو احکامو او رسولانو) دایمان راوړونکو سره سوی وای وروسته (ددی کار مقتضا خو دا وه چی درسول را تلل دوی غنیمت ګڼلی او دده حق دین

یی قبلولی لیکن د دوی دا حالت سو چی) کله زمونږ دطرف ښخه دی خلقو ته حق کار (یعنی حق رسول او حق دین) را ورسیدی نو (په دی کی دشکونو کولو دپاره یی داسی) وویل چی دوی ته داسی کتاب ولی ورنه کړل سو لکه چی موسٰی (ؑ) ته ورکول سوی وو ، ددی ښخه مخکی داخلق دهغه ښخه نه دی منکره سوی (هم دارنګه ظاهره ده چی مشرکانو موسٰی ؑ او تورات هم نه منی څکه چی دوی خو په اصل کی دنبوت ښخه منکره وه) دا خلق خو (دقرآن او تورات دوارو په نسبت) داسی وایی چی دادواړه جادو دی کوم چی دیو بل موافق دی (دا څکه وایی چی په اصولو (شریعت کی دواړه متفق دی) او داسی هم وایی چی مونږ خو په دوارو کی یو هم نه منو (برابره خبره ده که دا عبارت د دوی خبره وی اوکه د دوی دخبرو ښخه لازمیږی او برابره خبره ده که پر یوځای یی د دوارو ښخه انکار کړی وی یا د دوی مختلفی خبری جمع سوی وی نو ددی ښخه صفا معلومیږی چی ددی شبهی منشاء قصد د ایمان په قرآن باندی په صورت دمثل کیدو دتورات نه دی (چی که دی دتورات په شان وای نومونږ به ایمان په راوړی وای) بلکه دا هم یوه حیله او شرارت دی مخ ته ددی جواب دی چی ای محمد ﷺ) ته ووایه چی ښه نو (علاوه دتورات او دقرآن ښخه) تاسی څه بل کتاب دالله ﷻ دطرف ښخه راوړی کوم چی په هدایت کولو کی ددی دوارو ښخه ښه وی زه به دهغه پیروی شروع کړم که تاسی (په دی دعوٰی کی) ربښتنی یاست (چی، سِحۡرَانِ تَظَاهَرَا ، چی په دی سره مقصود ددی دواړو کتابونو نعوذ بالله دڅانه جوړول اوغلطول دی، یعنی مقصود خودحق تابعداری ده، نوکه دالله ﷻ کتابونه حق منی نوددی پیروی وکی دقرآن خومطلقًا او د تورات په توحید او په خوشخبری ورکولو دمحمد ﷺ کی او که دا حق منی نو تاسی یو حق پیش کی او دهغه حقوالی ثابت کی ، دایی په اَهدٰی سره څکه تعبیرکړی دی چی مقصود دحق ښخه دهغه وسیله دهدایت کیدل دی ، که فرضًا یی ثابت کی نو زه به دهغه پیروی وکړم غرض دا دی چی زه حق ثابتوم نو تاسی یی تابعداری کوی او که تاسی حق ثابتوی نو زه به یی دتابعداری دپاره تیاریم او چونکی په قضیه شرطیه کی محض حکم داتصال وی ، په دی وجه په تابعداری دهغو کتابونو چی غیر الهیه وی اشکال نه لازمیږی) بیا (ددی احتجاج ښخه وروسته) که دا خلق ستا (دا) خبره (چی فَاۡتُوۡا بِکِتٰبٍ الخ) ونه کړل سی (او ښکاره ده چی نه یی سی کولی ، لکه دا قول دالله ﷻ . فَاِنۡ لَّمۡ تَفۡعَلُوۡا وَلَنۡ تَفۡعَلُوۡا ، او بیاهم ستا تابعداری نه کوی) نو ته پوه سه چی (ددی سوالونو منشاء څه اشتباه او دحق لټولو تردد نه دی بلکه) دا خلق محض په خپلو نفسانی خواهشونو باندی چلیږی (د دوی نفس وایی چی هرڅنګه وی ، انکار کول غواړی ، وروسته دوی هم داسی کوی که څه هم حق واضح هم سی) او ددا سی سړی ښخه زیات ګمراه به څوك وی کوم چی په خپلو نفسانی خواهشاتو باندی چلیږی ، بغیر ددی ښخه چی دالله ﷻ دطرف ښخه څه دلیل (دده سره) وی (او) الله ﷻ داسی ظالمانو خلقو ته (کوم چی دحق واضح کیدو ښخه وروسته بغیر دڅه صحیح دلیل ښخه هم دخپلی ګمراهی ښخه راواپس نه سی) هدایت نه کوی (چی سبب یی دهغه سړی په خپله قصد کول دی ، دخپل ګمراه پاته کیدلو او دقصد ښخه وروسته فعل پیدا کیدل عادت دی دالله ﷻ په دی وجه داسی سړی همیشه ګمراه وی ، تردی ځای پورێ خوالزامی جواب وو ، د دوی ددی قول چی:

لولا اُوتِیَ مِثْلَ مَا اُوتِیَ مُوسٰی) او (مخ ته تحقیقی جواب دی چی په دی کی دقرآن په جمع اویو ځای دنه نازلیدو حکمت بیانوی چی) مونږ دا کلام (یعنی قرآن) ددی خلقو دپاره وقتًافوقتًا په یوبل پسی راولیږی چی دا خلق (باربار په تازه تازه اوریدو سره) نصیحت ومنی (یعنی مونږ خویی په یوځای په جمع نازلو باندی هم قادر یو ، مگر د دوی دمصلحت په وجه سره یی لږ لږ نازلوو خو دا خلق دخپل مصلحت مخالفت کوی)

معلومات اومسئلې : وَلَقَدْ آتَیْنَا مُوسَی الْکِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَکْنَا الْقُرُونَ الْأُولٰی بَصَائِرَ لِلنَّاسِ ، دقرون اول څخه مراد دحضرت نوح ، هود ، صالح اولوط علیهم السلام قومونه دی ، کوم چی دحضرت موسٰی ؑ څخه مخکی دسر کښی په وجه سره هلاك سوی وه . او بصآئر دبصیرت جمع ده چی لفظی معنٰی خو یی پوه اولیدل کتل دی . مراد ددی څخه هغه نور دی چی کوم الله ﷻ د انسانانو په زړونو کی پیداکړی دی ، په کوم سره چی دوی دشیانو حقیقت پیژندی سی او دحق او باطل فرق وکړل سی (مظهری)

په . بَصَائِرَ لِلنَّاسِ ، کی که دلفظ دناس څخه مراد دحضرت موسٰی ؑ امت وی ، نو خبره صفاده . ددغه امت دپاره دتورات کتاب مجموعه د ، بَصَآئِرْ وه ، اوکه دلفظ د ، ناس څخه مراد ټول انسانان وی چی امت محمدیه په کی هم دی . نو دلته به دا سوال پیدا کیږی چی د امت محمدی په زمانه کی چی کوم تورات موجود دی ، هغه دتحریفاتو په ذریعه مسخ سوی دی نو د دوی دپاره به دغه بصآئر ویل څنگه صحیح سی؟ او دا چی په دی سره خو دا لازمیږی چی مسلمانانو ته هم دتورات څخه فائده اخستل په کار دی . حال دا دی چی په حدیث کی داواقعه مشهوره ده چی حضرت فاروق اعظم ؓ یو وار دنبی کریم ﷺ څخه ددی اجازه وغوښتله چی دی په تورات کی چی کوم نصیحتونه وغیره دی ، دا ووایی چی دده په علم کی ترقی کیږی ، په دی سره نبی کریم ﷺ غضبناك سو وي فرمایل چی که دا وخت موسٰی ؑ هم ژوندی وای نو پرهغه به زما تابعداری لازمه وای (ددی دا مطلب کیدای سی چی تاته صرف زماتعلیمات کتل کافی دی دتورات او انجیل کتل تاته صحیح نه دی ، مگر ددی په جواب کی دا ویل کیږی چی تورات چی کوم دغه وخت داهل کتابو سره نسخه وه ، هغه تحریف شده وه او زمانه د اسلام دابتداء وه په کومه کی چی دقرآن دنازلیدو سلسله جاری وه ، دغه وخت نبی کریم ﷺ دقرآن دمکمل حفاظت ترمخه دخپلو احادیثو دلیکلو څخه هم ځینی حضرات منع کړی وه چی هسی نه خلق دقرآن سره احادیث یو ځای کی ، په داسی حالاتو کی دبل آسمانی کتاب ویل ښکاره ده چی د احتیاط خلاف وه . ددی څخه دا نه لازمیږی چی مطلق دتورات او انجیل دمطالعی او ویلو څخه یی منع فرمایلی ده ، ددغو کتابونو هغه برخې کومی چی دنبی کریم ﷺ متعلق پر پیش گویو باندی مشتمل دی دهغه مطالعه کول او نقل کول دصحابه کرامو ؓ څخه ثابت او معروف او مشهور دی . حضرت عبدالله بن سلام او کعب احبار په دی معامله کی دټولو څخه زیات معروف دی ، نورو صحابه کرامو ؓ هم دی ته بد نه دی ویلی . په دی وجه د ایت مطلب به دا وی چی په تورات او انجیل کی چی کوم غیر محرف مضامین اوس هم موجود دی او بیشکه بصائر دی ، دهغه څخه فائده اخستل صحیح دی . مگر ظاهره ده چی ددی څخه فائده صرف هغه خلق اخستی سی ، کوم چی په محرف او

غیر محرف کی فرق کولای سی او صحیح او غلط پیژندای سی ، دغه ماهران عالمان کیدای سی ، عوامو ته بیشکه چی ددی ځخه ځان ساتل په کار دی ، چی هسی نه په څه مغالطه کی ولویږي نه . دا حکم دهغو ټولو کتابونو دی ، په کومو کی چی دحق سره دباطل ګډون دی چی عوامو ته ددغو دمطالعی ځخه پرهیز کول په کار دی که ماهره عالمان یی ګوری نو څه باك نسته .

لِتُنۡذِرَ قَوۡمًا مَّاۤ اَتٰهُمۡ مِّنۡ نَّذِیۡرٍ " دلته ددی قوم ځخه عرب مراد دی کوم چی دحضرت اسمٰعیل ﷷ په اولاد کی دی او د دوی ځخه وروسته تر خاتم الانبیاء ﷺ پوری په دوی کی یو پیغمبر نه دی راغلی ، دا مضمون په سورة یٰس کی هم راتلونکی دی ، ددی ځخه معلومه سوه چی بل ځای دقرآن کریم دا ارشاد چی . وَاِنۡ مِّنۡ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فِیۡهَا نَذِیۡرٌ، چی یو امت داسی نسته په کوم کی چی دالله ﷻ ځوك پیغمبر نه دی راغلی ، دا ددی آیت منافی نه دی ځکه چی مراد ددی آیت دادی چی تر اوږدی زمانی پوری دحضرت اسمٰعیل ﷷ ځخه وروسته په دوی کی یونبی نه دی راغلی، مګر دنبی اورسول دراتلو ځخه بالکل خالی دا امت هم نه دی پاته سوی .

وَلَقَدۡ وَصَّلۡنَا لَهُمُ الۡقَوۡلَ لَعَلَّهُمۡ یَتَذَکَّرُوۡنَ ، وَصَّلۡنَا ، دتوصیل ځخه مشتق دی چی اصلی لغوی معنٰی یی درسی دتارونو سره دبل تاریوځای کول اودهغه مضبوطول دی، مراد دا دی چی په قرآن کریم کی الله ﷻ دخلقو دهدایت سلسله یوپه بل پسی جاری ساتلی ده او ډیرنصیحت مضامین یی بار بار مکررکړی هم دی، چی پراوریدونکو باندی اثروکړی .

(دتبلیغ او دعوت ځیني اداب)

ددی ځخه معلومه سوه چی دانبیاء علیهم السلام دتبلیغ مهم اړخ دا وو چی دوی به حقه خبره پرله پسی کوله او رسوله به یی ، دخلقو په انکار او درواغجن کولو به دوی په خپل کار او شغل کی څه بندیز نه راوستی ، بلکه دغه حقه خبره که به یو وار ونه منل سوه ، نو دوهم وار اوکه بیابه هم ونه منل سوه نو په دریم او څلورم وار به یی پر مخ پیش کوله ، دچاپه زړه کی زړه اچول خو دیو نصیحت کوونکی همدرد په وس کی نه دی ، مګرخپل کوشش بغیردڅه سترړی کیدو اوستومانی جاری ساتل کوم چی د دوی په قبضه کی وو ، هغه یی مسلسل پوره کوی، نن هم دتبلیغ او دعوت کار کوونکو ته ددی ځخه سبق اخستل په کار دی .

اَلَّذِیۡنَ اٰتَیۡنٰهُمُ الۡکِتٰبَ مِنۡ قَبۡلِهٖ هُمۡ بِهٖ یُؤۡمِنُوۡنَ ﴿٥٢﴾ وَاِذَا یُتۡلٰی عَلَیۡهِمۡ قَالُوۡۤا

کومو له چی مونږ ورکړی دی کتاب ددې ځخه مخکې دوی په دی یقین کوی ، اوکله چی دوی ته وویل سی نو وایی

اٰمَنَّا بِهٖۤ اِنَّهُ الۡحَقُّ مِنۡ رَّبِّنَاۤ اِنَّا کُنَّا مِنۡ قَبۡلِهٖ مُسۡلِمِیۡنَ ﴿٥٣﴾

چی مونږ یقین راوړو په دی دا حق دی زمونږ د رب ځخه رالیږل سوی مونږ ددې ځخه مخکې حکم منونکی یو ،

اُولٰٓئِکَ یُؤۡتَوۡنَ اَجۡرَهُمۡ مَّرَّتَیۡنِ بِمَا صَبَرُوۡا وَیَدۡرَءُوۡنَ

دغه خلق به بیا پیدا کی خپل ثواب دوچنده په دی خبره چی قائم پاته سول

بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ﴿۵۴﴾ وَاِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ

اونیکی کوی دبدی په جواب کی او زمونږ دورکړی مال څخه خرڅ کوی ، اوکله چی واوری عبث خبری

اَعْرَضُوْا عَنْهُ وَقَالُوْا لَنَآ اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ

نو ددوه ورڅخه کوی او وایی مونږ له زمونږ کار دی او تاسی له ستاسی کار دی سلامت وسیږی

لَا نَبْتَغِي الْجٰهِلِيْنَ ﴿۵۵﴾

مونږ له نه دی په کار جاهلان خلق.

تفسیر: (اودنبی کریم ﷺ رسالت دهغو خوشخبرو څخه هم ثابت دی دکومو چی هغو عالمانو تصدیق کړی دی کومو ته چی په تورات او انجیل کی ددغو خوشخبریو علم دی ، هم دارنگه) کومو خلقو ته چی مونږ دقرآن څخه مخکی (آسمانی) کتابونه ورکړی دی (په هغو کی چی کوم انصاف داردی) هغوی په هغو ایمان راوړی اوکله چی قرآن دهغوی په مخکی ویل کیږی نو وایی چی مونږ په دی ایمان راوړی ، بیشکه دا حق دی (کوم چی) زمونږ درب دطرف څخه (نازل سوی دی او) مونږ خو ددی (دراتلو) څخه مخکی هم (دخپلو کتابونو دخوشخبریو پربنا باندی) منو (اوس دنزول څخه وروسته خپل عهد تازه کوی، یعنی مونږ دهغو خلقو په شان نه یو کومو چی دقرآن دنزول څخه مخکی خوددی تصدیق کوی ، بلکه ددی دراتلو د انتظار په شوق کی وه مگر کله چی قرآن راغی نو ددی څخه منکره سول . فَلَمَّا جَآءَهُمْ مَّا عَرَفُوْا كَفَرُوْا بِهٖ، ددی څخه صفا ظاهره سوه چی دتورات او انجیل دخوشخبریو مصداق خاص نبی کریم ﷺ وو، لکه چی دسورة شعراء په اخر کی فرمایی . اَوَلَمْ يَكُنْ لَّهُمْ اٰيَةً اَنْ يَّعْلَمَهٗ عُلَمٰٓؤُا بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ، تردی چی دبنی اسرائیلو دعلماؤ شهادت درسالت محمدی په خلاف بیان سو، مخ ته د اهل کتابو مومنانو دفضیلت بیان دی چی) هغو خلقو ته به دهغوی دپوخوالی په وجه سره دوچنده ثوآب ورکول کیږی (ځکه چی هغوی په اولنی کتاب د ایمان ساتلو په ضمن کی هم په قرآن ایمان درلو دی او وروسته دنزول څخه هم پر دی قائم پاته سول او ددی تجدید یی وکی ، دا خو د دوی داعتقاد اوجزا بیان وو، مخ ته دعملونو او اخلاقو ذکر دی چی) او هغه خلق په نیکی (او تحمل) سره بدی (او ازار) دفع کوی او مونږ چی څه هغوی ته ورکړی دی په هغه کی (دالله ﷻ په لاره کی) خرڅ کوی او (ځنگه چی په عملی ازار رسیدو سره صبر کوی دغه ډول) هرکله چی دچا څخه (دځان متعلق) څه خطا خبره واوری (کوم چی قولی ازاردی) نو دغه (هم) دنظر څخه غورځوی او (په طور دسلامت روئ) وایی چی (مونږ هیڅ جواب نه درکوو) زمونږ عمل به مونږ ته راپیښیږی او ستاسی عمل به تاسی ته (وروره) مونږ خو تاسی ته سلام کوو (مونږ دجگړی څخه معاف کی) مونږ دناپوه خلقو سره مبتتل نه غواړو .

معلومات اومسئلي: اَلَّذِیْنَ آتَیْنَاهُمُ الْکِتَابَ مِنْ قَبْلِهٖ هُمْ بِهٖ یُؤْمِنُوْنَ ، په دی آیت کی دهغو اهل کتابو ذکر دی کوم چی دنبی کریم ﷺ دبعثت او نبوت څخه او دقرآن دنازلیدو څخه مخکی دتورات او انجیل په ورکړو خوشخبریو دقرآن په نازلیدو او دنبی کریم ﷺ په بعثت یې یقین درلودی ، بیاچی کله دوی مبعوث سول نو دخپل مخکی یقین پربنا یی ایمان راوړی . دحضرت ابن عباس ؓ څخه روایت دی ، چی دحبشی دنجاشی بادشاه د درباریانو څخه څلویښت سړی مدینی طیبی ته هغه وخت حاضر سول کله چی نبی کریم ﷺ دخیبر په غزا کی مشغول وو ، دا خلق هم په جهاد کی شریك سول ، ځینی په کی زخمیان هم سول ، مګر قتل سوی په کی څوك نه وه . دوی چی کله دصحابه کرامو ؓ دمعاشی تنګی حال ولیدی نو دوی ته یی درخواست وکی چی مونږ دالله ﷻ په فضل سره مالدار او دجائدادونو خاوندان یو ، مونږ ته اجازه وکړی چی خپل ملك ته بیرته ولاړسو او دصحابه کرامو ؓ دپاره څه مال جمع کړو او رایې وړو ، پردی دا ایت نازل سو .

اَلَّذِیْنَ آتَیْنَاهُمُ الْکِتَابَ مِنْ قَبْلِهٖ هُمْ بِهٖ یُؤْمِنُوْنَ ،(الی قوله) وَمِمَّارَزَقْنَاهُمْ یُنْفِقُوْنَ ، پوری (اخرجه ابن مردویه والطبرانی فی الاوسط . مظهری)

او دحضرت سعید بن جبیر ؓ څخه روایت دی چی حضرت جعفر ؓ هرکله دخپلو ملګرو سره دمدینی دهجرت څخه مخکی حبشی ته تللی وو او دنجاشی په دربار کی یی داسلام تعلیمات پیش کړل نو نجاشی او دده په دربار کی چی کوم اهل کتاب وه او په تورات او انجیل کی یی دنبی کریم ﷺ خوشخبری اونښانی لیدلی وی . د دوی په زړونو کی دغه وخت الله ﷻ ایمان واچوی . (مظهری)

(لفظ دمسلمین دامت محمدی مخصوص لقب دی اوکه دټولو امتونو دپاره عام دی)

اِنَّاکُنَّامِنْ قَبْلِهٖ مُسْلِمِیْنَ ۔ یعنی دی اهل کتابوحضراتوویل چی مونږخودقرآن نازلیدوڅخه مخکی مسلمانان وو .دلته لفظ دمسلم که په خپله لغوی معنی کی واخستل سی یعنی مطیع اوفرمانبردار ، نوخبره صفاده چی دوی ته کوم یقین په قرآن او په نبی اخرزمان باندی دخپلوکتابونوپه وجه سره حاصل وو . دایقین یی په لفظ داسلام ،اومسلمین ،سره تعبیروفرمایی چی مونږخودمخکی څخه دامنو . اوکه لفظ دمسلمین ، دلته په هغه معنی کی واخستل سی ،دکوم په لحاظ سره چی دامت محمدی لقب ، مسلمین ، دی نو ددی څخه به دا ثابته سی چی داسلام اودمسلمین لفظ صرف دامت محمدی دپاره مخصوص نه دی بلکه دټولوانبیاؤ دین اسلام وو اوهغه ټول مسلمین وه .مګردقرآن کریم دځینو ایتونوڅخه اسلام او مسلمین ددی امت دپاره مخصوص لقب والی معلومیږی لکه چی دابراهیم ؑ قول په خپله قرآن کریم نقل کړی دی . هُوَسَمَّاکُمُ الْمُسْلِمِیْنَ ، او علامه سیوطی ؒ ددی خصوصیت قائل دی اوپه دی مضمون باندی دده یوه مستقله رساله ده . دده په نزدپه دی آیت کی دمسلمین څخه مراد دا دی چی مونږ خودمخکی څخه داسلام قبلولو دپاره تیار وو او که سوچ پر وسی نو په دی دواړو کی څه تعارض نسته چی اسلام دټولو پیغمبرانو ددین مشترك نوم هم دی او ددی امت دپاره مخصوص لقب هم ځکه چی دا کیدای سی چی اسلام دخپلی وصفی معنی په اعتبار سره په ټولو کی مشترك وی ، مګر دمسلم لقب صرف ددی امت دپاره

مخصوص وی ، لکه دصدیق او فاروق وغیره القاب دی چی مصداق یی خاص په دی امت کی ابوبکرؓ او عمرؓ دی ، حال دا دی چی دخپلی وصفی معنی په اعتبار سره نور حضرات هم صدیق او فاروق هم کیدای سی . هٰذَا مَا سَنَحَ لِیْ ، وَاللّٰہ اعلم .

اُولٰئِكَ یُؤْتَوْنَ اَجْرَهُمْ مَّرَّتَیْنِ ' یعنی اهل کتابو مومنانو ته به دوه واره اجر ورکړل سی . په قرآن کریم کی دغه رنګه وعده د ازواجو مطهراتو متعلق هم راغلی ده . وَمَنْ یَّقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُّؤْتِهَآ اَجْرَهَا مَرَّتَیْنِ او دصحیح بخاری په یو حدیث کی د درو (۳) سړیانو دپاره یې د دوچنده اجر ذکر فرمایلی دی . یو هغه اهل کتاب کوم چی اول په خپل مخکی نبی ایمان راوړی بیا په نبی کریم ﷺ باندی . دوهم هغه سړی کوم چی دیو چا مملوك غلام وی او هغه دخپل مالك هم اطاعت اوفرمانبرداری کوی او د الله ﷻ او دهغه درسول هم دریم هغه سړی چی په ملکیت کی یی مینځه وی چی بی دنکاح څخه ورسره ده ته کوروالی جائز وی ، او دی دغه مینځه دخپلی غلامی څخه آزاده کړی او منکوحه ښځه ورڅخه جوړه کړی .

دلته داخبره دغورطلب ده چی دی څوقسمونو ته ددوو اجرونو ورکولو علت څه دی؟ که وویل سی چی ددوی دوه عملونه د دوچنده اجرسبب سی څکه چی دمومنانو اهل کتابو دوه عملونه دادی چی اول په یونبی او د هغه په کتاب یی ایمان راوړی بیایی په دوهم نبی اودهغه په کتاب او د ازواجو مطهراتو دوه عملونه دا دی چی دوی دنبی کریم ﷺ اطاعت اومحبت په حیثیت درسول هم کوی اوپه حیثیت دخاوند هم اودمملوك غلام دوه عملونه دده غبرګ اطاعت اوفرمانبرداری ده دالله ﷻ اودرسول ﷺ هم اودمالك هم اومینځی ازادونکی اونکاح ورسره کوونکی چی دی دهغه یونیك عمل دهغه ازادول اوبیا ورسره نکاح کول دی او ښځه یې جوړول دی ، مګر په دی دا سوال پیدا کیږی چی د دوو عملونو دوه اجره کیدل خو په مقتضا دعدل او انصاف دټولو دپاره عام دی . په دی کی دمومنانو اهل کتابو یا ازواجو مطهراتو وغیره څه خصوصیت دی ؟ هر سړی چی دوه عمله وکی دوه اجرونه به پیداکی ، ددی سوال دجواب مکمل تحقیق احقر په احکام القرآن سورة قصص کی لیکلی په دی کی چی کومه خبره په خپله دقرآن دالفاظو ددلالت څخه ثابتیږی ، هغه دا ده چی په دی ټولو اقسامو کی مراد صرف دوه اجره نه دی څکه چی دهرعمل کوونکی دپاره خو دغه عامه قرانی قاعده ده . لَآ اُضِیْعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ ، یعنی الله ﷻ په تاسی کی دچا عمل کوونکی عمل نه ضایع کوی ، بلکه هغه چی څومره نیك عمل کوی دهغه په حساب سره به اجر پیداکی ، بلکه په دی مذکوره قسمونو کی د دوو اجرونو څخه مراد دا دی چی دی خلقو ته به د دوی دهر عمل دوچند ثواب رسیږي ، په هر لمونځ دوچند ، په هره روژه دوچند ، په هره صدقه حج اوعمره به دی دوچند ثواب پیدا کئ دقرآن په الفاظو چی غور وسی نو د دوه اجرونو ورکولو دپاره لنډ لفظ د ، اَجْرَیْنِ ، وو ، مګر قرآن دا پرېښوږی او د ، اَجْرَهُمْ مَّرَّتَیْنِ ، لفظ یی اختیار کی چی په دی کی صفا اشاره ددی پیداکیدای سی چی د ، اَجْرَهُمْ مَّرَّتَیْنِ ، څخه مراد دا دی چی دده هرعمل به مکرر لیکل کیږی او په هر عمل به ورته دوچنده ثواب ورکول کیږی .

پاته سوه دا معامله چې د دوی د دومره لوی فضیلت اوخصوصیت سبب څه دی ؟ نو ددی واضح جواب دا دی چې الله ﷻ ته اختیار دی چې یو خاص عمل دنورو عملونو څخه ښه مقرر کی او اجر یې زیات کړی ، چاته ددی سوال حق نسته چې دروژی ثواب الله ﷻ دومره زیات ولی کی دزکاة اوصدقې یې ولی داسی نه کړی ؟ کیدای سی چې دا عملونه دکومو ذکر چې په ذکر سوو ایتونو او دبخاری په حدیث کی دی ، دالله ﷻ په نزد دهغو درجه دنورو عملونو څخه په یو حیثیت سره زیاته وی . په دی یې دا انعام وفرمایی او ځینو مشرانو عالمانو چې ددی سبب دهغو خلقو غبرګ مشقت مقرر کړی دی ، هغه هم په خپل ځای یو احتمال کیدای سی ، او ددی آیت په اخر کی په لفظ د ، بِمَاصَبَرُوا ، سره په دی استدلال کیدای سی چې علت ددی دوچنده اجر د دوی پرمشقت باندی صبرکول دی ، والله اعلم

وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ ٭ یعنی دا خلق بدی په نیکی سره دفع کوی ددی بدی اونیکی په تعبیرکی دتفسیر دامامانو ډیر اقوال دی ، ځینی فرمایی چې دنیکی څخه طاعت او دبدی څخه معصیت مراد دی ځکه چې نیکی بدی لیری کوی ، لکه چې په حدیث کی دی چې نبی کریم ﷺ حضرت معاذ بن جبل ؓ ته وفرمایل ، اَلْبِعِ الْحَسَنَةَ السَّيِّئَةَ تَمْحُهَا ، یعنی دبدی اوګناه څخه وروسته نیکی کوه نو دغه ګناه به ختمه کړی اوځینی حضرات فرمایی چې دحسنه څخه مراد علم او حلم او دسَيِّئه څخه مراد جهل او غفلت دی ، یعنی دا خلق دنورو دجهالت جواب دجهالت پرځای په حلم او بردباری سره ورکوی اوپه حقیقت کی په دی اقوالو کی څه تضاد نسته ځکه چې لفظ دحَسَنَةٌ او سَيِّئَةٌ یعنی دنیکی او بدی الفاظ دی ټولو شیانو ته شامل دی .

(په دی آیت کې دوه اهم هدایتونه دی)

اول دا چې که دیو سړی څخه څه خطا اوګناه وسی نو دهغه علاج دا دی چې ددی څخه وروسته دنیك عمل سوچ وکړی ، نو نیك عمل به دده دګناه کفاره سی لکه چې دمعاذ ؓ دحدیث په حواله سره لوړ بیان وسو ، دوهم دا چې کوم سړی دچا سره ظلم او بدی وکی که څه هم دشریعت دقانون په روسره ده ته خپل بدل اخستل جائز دی ، په دی شرط چې انتقام برابر په برابر وی چې څومره نقصان یا تکلیف یې ده ته رسولی وی ، دومره دی خپل مقابل ته ورسوی مګر ښه اوښه دا ده چې دانتقام پرځای دبدی په بدله کی نیکی او دظلم په بدله کی احسان وکی چې دا دمکارم اخلاقو اعلی درجه ده او په دنیا او په اخرت کی ددی نفعې بې شمیره دی . دقران کریم په یو بل آیت کی دا هدایت ډیر په واضحو الفاظو کی داسی راغلی دی . اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ ، یعنی بدی او ظلم په داسی طریقه سره دفع کوه کومه چې ښه وی (یعنی دظلم په بدله کی احسان کوه) نودکوم سړی اوستاپه مینځ کی چې دښمنی وی ، هغه به ستا مخلص دوست جوړسی .

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ ٭ یعنی دِهغو خلقو یو ښکلی خوی دا دی چې هرکله دوی دیوجاهل دښمن څخه خطاخبره واوری نو دجواب ورکولو پرځای دا وایی چې زمونږسلام واخلئ ، مونږدجاهلانو سره

انبنتل نه خو ښؤ امام جصاص رحمه الله فرمايي چې دسلام دوه قسمونه دی ، يو سلام دتحيی کوم چې مسلمانان يوبل ته کوی ، دوهم سلام دمسالمت اومتارکت ، يعنی خپل مقابل ته دا ويل چې مونږ ستاسی دخطا خبری هيڅ بدله ستاسی څخه نه اخلو ، دلته دسلام څخه دا دوهمه معنٰی مراد ده .

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۚ

ته نه سی په لاره کولای څوک چې وغواړی اولیکن الله تعالی په لاره کوی څوک چې وغواړی او

وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾

او هغه ښه پوه دی په لار مندونکو

لنډتفسير: ته چې چاته غواړی هدايت نه سی ورته کولای ، بلکه الله ﷻ چې چاته غواړی هدايت ورته کوی (او دهدايت کولو قدرت به چاته څنګه وسی چې دالله ﷻ څخه ماسوا چاته ددی علم هم نسته چې کوم کوم هدايت پيداکوونکی دی بلکه) دهدايت پيداکوونکو علم هغه ته دی .

معلومات او مسئلې : هدايت په څو معانيو کی استعماليږی ، يوه معنٰی يی صرف لار ښودل دی چې ددی دپاره ضروری نه ده چې چاته لار وښوول سوه ، هغه منزل مقصود ته ورسيدی ، او يوه معنٰی دهدايت دا هم راځی چې څوك منزل مقصود ته ورسوی . د اولی معنٰی په اعتبار سره خو نبی کريم ﷺ بلکه دټولو انبياوو هادی کيدل او دهدايت د دوی په اختيار کی کيدل ښکاره ده ، ځکه چې دا هدايت د دوی منصبی فرض دی ، که ددی قدرت د دوی نه وی نو دنبوت او رسالت فرض به څنګه ادا کی . په دی آيت کی چې يی کوم دوی ته پرهدايت نه قادريدل بيان کړی دی ، ددی څخه مراد دهدايت دا دوهمه معنٰی ده ، يعنی مقصود ته رسول ، او مطلب دا دی چې دخپل تبليغ او تعليم په ذريعه دچاپه زړه کی ايمان اچول او مومن يی جوړول ستا کار نه دی ، دا خو سيده په سيده دحق تعالی په اختيار کی دی ، دهدايت معنٰی او ددی د اقسامو مکمل تحقيق دسورة بقره په شروع کی تيرسوی دی .

په صحيح مسلم کی دی چې دا دنبی کريم ﷺ دا کا ابوطالب په باره کی نازل سوی دی چې دده ﷺ لوی خواهش دا وو چې دی په يو ډول سره اسلام قبول کړی ، په دی باندی نبی کريم ﷺ ته دا وښوول سوه چې دچامومن جوړول ستاپه قدرت کی نه دی ، په تفسير روح المعانی کی دی چې د ابو طالب دايمان اوکفر په معامله کی دبی ضرورته خبرو او بحث مباحثو څخه او ده ته دبدو ويلو څخه ځان ساتل په کار دی چې په دی سره نبی کريم ﷺ ته دطبعی ازار او خفګان رسيدو احتمال دی . والله تعالی اعلم

وَقَالُوا إِنْ نَتَّبِعِ الْهُدَىٰ مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ أَرْضِنَا ۚ أَوَلَمْ نُمَكِّنْ

او وايی که مونږ په لاری سو تاسره نو وبه تښتول سو دمځکی خپلی څخه ايا مونږ ځای دعزت

لَهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا يُّجْبٰٓى اِلَيْهِ ثَمَرٰتُ كُلِّ شَیْءٍ رِّزْقًا مِّنْ لَّدُنَّا

دوی ته نه دی ورکړی دامن چی راکشیږي دی ظف ته میوی دهرشي رزق زمونږ دطرف څخه

وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٥٧﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍۭ بَطِرَتْ

اولیکن ډیر په دوی کی نه پوهیږي ، اوڅومره خلاک کړی دی مونږ کلی چی تکبر یی کړی وو

مَعِيْشَتَهَا ۚ فَتِلْكَ مَسٰكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ مِّنْۢ بَعْدِهِمْ اِلَّا

په خپل ژوندکی پس دا دا دهغو کورونه دی چی نه دی آباد سوی د دوی څخه وروسته مگر

قَلِيْلًا ۭ وَكُنَّا نَحْنُ الْوٰرِثِيْنَ ﴿٥٨﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى

لږ اومونږ آخر دهرڅه اخیستونکی ، او ستا رب نه دی هلاکوونکی دکلو

حَتّٰى يَبْعَثَ فِيْٓ اُمِّهَا رَسُوْلًا يَّتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِنَا ۚ وَمَا كُنَّا

ترڅو چی ونه لیږی په لوی کلی ددغه کی رسول چی وایی دوی ته زمونږ ایاتونه او مونږ هیڅکله نه

مُهْلِكِي الْقُرٰٓى اِلَّا وَاَهْلُهَا ظٰلِمُوْنَ ﴿٥٩﴾ وَمَآ اُوْتِيْتُمْ مِّنْ

هلاکوو کلی مگر کله چی دهغه ځای خلق گناهگار وی ، او څه چی تاسی ته ورسیدل دڅه

شَیْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَزِيْنَتُهَا ۚ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَّاَبْقٰى ۭ

شي څخه وروسته داسامان دژوند ددنیا دی او ددی ځای ښائسته دی اوڅه چی دالله سره دی پس غوره دی او باقی

اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿٦٠﴾ ع

پاته کیدونکی دی ، آیا تاسی نه پوهیږی ؟

لنډتفسیر: ‹لوړ دلیری څخه دکفارو د ایمان نه راوړو ذکر را روان دی په دی ایتونو کی دهغو منع کوونکو شیانو ذکر دی کوم چی کفارو ته د ایمان راوړو په لاره کی حائل گڼل کیدل ، مثلاً دیو مانع بیان دا دی چی› او دا خلق وایی چی که ستاسره سی ‹ددی دین› په هدایت روان سی نو فوراً به دخپل ځای څخه ویستل سی اوشړل کیږی ‹چی دبی وطنی تکلیف به ورته هم پیښ سی او دمعاش پریشانی به جلاوی ، لیکن دا

عذر بنکاره باطل دی) ایا مونږ دوی ته په امن او امان والاحرم کی ځای نه دی ورکړی کوم ځای ته چی دهر قسم میوی راځی ، کوم چی زمونږ دطرف څخه (یعنی زمونږ په قدرت او رزاقی سره) دخوارك دپاره ورکول کیږی (پس دحرم په وجه سره چی ټول یی احترام کوی ، دضرر هم څه بیره نسته او ددی نه ضرر په وجه سره دفوت کیدو دنفع درزق هم احتمال نسته ، نو دوی ته په کار وه چی دا حالت یی غنیمت ګڼلی او نعمت یی ګڼلی ، قدر یی کولی او ایمان یی راوړی) او لیکن په دوی کی اکثره خلق (دا) نه پیژنی (یعنی خیال یی نه کوی) او (یو سبب د دوی دایمان نه راوړو دا دی چی دوی په خپلو عیشو باندی نازیدونکی دی ، لیکن دا هم حماقت دی ځکه چی) مونږ ډیر داسی خلق دکلیو هلاك کړی دی کوم چی په خپل سامان دعیش باندی ناز کوونکی وه ، وروسته (وګوری) دا دهغوی کورونه (ستاسی دسترګو په وړاندی پراته) دی چی دهغوی څخه وروسته هم آباد نه سول ، مګر دلږ وخت دپاره (لکه چی یو مسافر دبل ځای وارد دغه طرف ته اتفاقًا پیښ سی او دلږ وخت دپاره هلته ددمی یاتماشی دپاره کښېنی یاشپی ته پاته سی) او اخر کار (د دوی ددی ټولو سامانونو) به مونږ مالکان یو (څوك ظاهری وارث هم ددی وارث نه سو) او (یوه شبه دوی ته دا کیږی چی که دهغو خلقو دهلاکت سبب کفر دی ، نو مونږ هم دمودی څخه کفر کوو، مونږ یی ولی هلاك نه کړو ، لکه چی په نورو آیتونو کی دی . وَیَقُولُونَ مَتٰی هٰذَا الْوَعْدُ الخ ، او ددې شبهی په وجه سره ایمان نه راوړی نو ددې حل دا دی چی) ستارب کلی (په اول وارکی) نه هلاکوی ترڅو پوری چی (دکلو) په صدر مقام کی یو څوك پیغمبر ونه لیږی او (دپیغمبر دلیږلو څخه وروسته هم فورًا) مونږ دغه کلی نه هلاکوو ، مګر په داسی حالت کی چی دهغه ځای اوسیدونکی ډیر شرارت شروع کړی (یعنی تر یوې مقرر مودې وار وار په نصیحت کولو سره نصیحت حاصل نه کړی نو دغه وخت یې هلاکوو ، چنانچه دکومو کلیو دهلاکت چی لوړ ذکر وو هغه هم ددې قانون موافق هلاك سول ، نو ددې قانون موافق ستاسی سره معامله کیدای سی ، په دی وجه نه درسول څخه مخکی هلاك سواست او نه وروسته درسول څخه تر اوسه پوری هلاك سواست مګر څو ورځی صبر وکړئ که ستاسی داعناد پرځای وو نو سزا به وی لکه چی په بدر وغیره کی وسوه) او (یوه وجه دایمان نه راوړلو دا ده چی دُنیا نقده ده ، په دی وجه د دوی خوښه ده او آخرت نسیا دی ، په دی وجه یې خوښ نه دی ، نو ددنیا دمینی څخه یې زړه نه خالی کیږی چی دآخرت مینه په کی ځای سی اوبیایې دحاصلولو طریقه تلاش سی ، کوم چی ایمان دی ، نو ددې په نسبت دا واورئ چی) څه چی تاسی ته درکړل سوي دی هغه محضی (دڅو ورځو) ددنیا دژوند داستعمال دپاره دی او ددې ځای (زیب او) زینت دی (چی دعمر ختمیدو سره به ددې هم خاتمه وسی) او څه (اجر او ثواب) چی دالله ﷺ سره دی هغه په ډیرو درجو ددې څخه (په کیفیّت کی هم) غوره دی او (په کمّیت کی هم) زیات (یعنی همیشه) پاته کیدونکی دی ، وروسته آیا تاسی خلق (داتفاوت یا ددې تفاوت اقتضا) نه پیژنئ (غرض چی ستاسی عذر اوپر اسبابو باندی اصرار پرکفر باندی ټول محضی بې بنیاده او عبث دی ، پوه سئ او وې منئ)

معلومات اومسئلې : وَقَالُوا اِنْ نَّتَّبِعِ الْهُدٰى مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ اَرْضِنَا، یعنی دمکی کفارو حارث بن عثمان وغیره دخپل ایمان نه راوړو یوه وجه دابیان کړه چی که څه هم که مونږ ستا تعلیمات حق منو، مګر زمونږ سره دا بیره ده چی که مونږ ستاپه هدایتونو عمل وکړو اوستاسره سو، نوټول عرب به زمونږ دښمنان سی اومونږ به زمونږ دمځکی دمکی څخه وشړی (اخرجه النسایی وغیره)

قرآن کریم د دوی دبی ځایه عذر دری جوابونه ورکړل ، اول دا چی . اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَّهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُّجْبٰى اِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ ، یعنی د دوی دا عذر ځکه باطل دی چی الله ﷻ په خصوصیت سره دمکی دخلقو دحفاظت یو قدرتی اسباب دمخکی څخه دا کړی دی چی دمکی مځکه یی حرم جوړ کی او دټول عرب قبائل دکفر او شرك او په خپل مینځ کی ددښمنیو باوجود پردی متفق وه چی دحرم په مځکه کی قتل او جنګ جګړه سخت حرام دی ، په حرم کی به دپلار قاتل د زوی سره مخامخ کیدی نو دانتقام دجوش باوجود دچا دا مجال نه وو چی په حرم کی دننه خپل دښمن قتل کړی یاڅه بدله ورڅخه واخلی . په دی وجه په ایمان راوړلو کی د دوی دا خطره محسوسول څومره جهالت دی . کوم مالك چی په خپل رحم اوکرم سره د دوی دکفراوشرك باوجودپه دی مځکه کی امن ایښی دی، نودایمان راوړوپه صورت کی به هغه دوی څنګه هلاکیدو ته پریږدی ؟ یحیٰی بن سلام فرمایی چی دایت معنٰی دا ده چی تاسی دحرم په وجه په امن اومحفوظ واست. زما درکړی رزق موپه فراخی سره خوړی او عبادت موزما څخه ماسوا دنورو کوی ، نوپه خپل دی حالت کی خوستاسی بیره نه وه او برعکس بیره درته په الله ﷻ په ایمان راوړو سره پیدا سوه . (قرطبی)

په ذکرسوی آیت کی دمکی دحرم دوه صفتون بیان سوی دی یوداچی داځای دامن دی دوهم داچی هلته ددنیا داطرافوڅخه دهرشی میوی راوړل کیږی چی دمکی داوسیدونکوخپل ټول ضرورتونه په اسانی سره پوره کړل سی

(دمکې په حرم کې دهرشي دميوو راجمع کيدل خاص دالله ﷻ دقدرتونو دنښانو څخه دی)

مکه مکرمه کومه چی الله ﷻ په ټوله دنیا کی دخپل کور دپاره منتخب کړي ده، یو داسی مقام دی چی هلته ددنیا دژوند یو شی هم په اسانی سره نه پیدا کیدل په کار دی ځکه چی غنم، نخود ، وریجی وغیره کوم چی عام انسانی خوراك دی ، ددی شیانو پیدا کیدل هم هلته دنه پیداکیدو په حکم کی وو، دمیوو اوترکاریانو وغیره خو ګرسره څه سوال نه پیدا کیږی ، مګر دا ټول شیان چی څومره په زیات مقدار کی په مکه مکرمه کی پیدا کیږی ، عقل حیران پاته سی چی دحج دموسم په وخت کی دمکی په دوه دری لاکه ابادی باندی دپنځلس شل لاکه مسلمانانو اضافه کیږی اوتقریبًا تردوه، دوه نیمو میاشتو پوری وی هیڅ وخت نه دی اوریدل سوی چی په دوی کی چاته په یو وخت کی دخوراك ضرورتونه نه وی ورکړل سوی، بلکه دشپی او ورځی په ټولو وختونوکی تیارسوی. خوراك هروخت ورکول کیږی، هرڅوك یی وینی اودقرآن کریم په لفظ، ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ، کی چی فکر وسی، نوداسوال پیداکیږی چی دعام عرف په اعتبار سره دثمراتو تعلق د درختو سره دی . ځای ددی وو چی، ثَمَرٰتُ كُلِّ شَجَرٍ، یی فرمایلی وای، ددی پرځای به

ثمرات كُلِّ شَيْءٍ، وفرمایل . لیری نه ده چی اشاره دی طرف ته وی چی لفظ دثمرات دلته صرف دمیوو په معنٰی کی نه دی ، بلکه مطلقًا دحاصل اوپیداوار په معنٰی کی دی . دملونو اوکارخانو مصنوعات هم دهغه ثمرات یعنی میوی دی ، دغه شان مطلب ددی آیت به دا وی چی دمکی په حرم کی به صرف دخوړلو څښلو شیان جمع نه وی، بلکه دژوند ټول ضرورتونه به جمع کړل سی چی اوس په ښکاره سترګو لیدل کیږی چی شاید ددنیا په یو ملك کی هم دا خبره نه وی چی دهر ملك هرځای خوراکونه او دهرځای جوړسوی شیان هلته دومره پریمانه پیداکیږی ، لکه په مکه مکرمه کی چی پیداکیږی دا خو دمکی دکافرانو دعذر یو جواب سو. کوم مالك چی پرتاسی دکفر او شرك په حالت کی دا انعامات واورول چی ستاسی مځکه یی دهری خطری څخه په امن اومحفوظه کړه اوسره ددی چی په دی مځکه کی څه شی نه پیدا کیږی دټولی دنیا پیداوار دلته راځی جمع کیږی نوستاسی دا خطره څومره لوی جهالت دی چی په خالق کائنات د ایمان راوړلو په صورت کی به ستاسی څخه دا نعمتونه واخستل سی .

ددی څخه وروسته دوهم جواب ددی عذر دا دی . وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا، چی په دی کی دا ښوول سوي ده چی ددنیا دنورو کافرانو قومونو پرحالاتو نظر واچوی چی ددوی دکفر اوشرك په وبال سره څنګه د دوی کلی تباه سول او مضبوطی او محکمی قلعه ګانی او حفاظتی اسباب ټول په خاورو کی واچول سول ؟ نو اصل دبیری شی کفر اوشرك دی کوم چی دتباهی او بربادی سبب وی ، تاسی څنګه بی خبره ، بی رقوفه یاست چی دکفر او شرك څخه نه بیریږی او د ایمان څخه بیره کوی ؟

دریم جواب یی په دی آیت کی دا ورکی . وَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، الآية، په دی کی یی دا وښووله چی که بالفرض د ایمان راوړو په نتیجه کی تاسی ته څه تکلیف ورسیږی نو دا دڅو ورځو دی او څنګه چی ددنیا عیش عشرت مال دولت ټول دیو څو ورځو اسباب دی دچاسره همیشه نه پاته کیږی ، دغه شان ددی ځای تکلیف هم دیوڅو ورځو دی ، ژر ختمیدونکی دی ، په دی وجه دعقلمند کار دا دی چی فکر دهغه تکلیف او راحت وکی کوم چی پائیدار او همیشه پاته کیدونکی دی دهمیشه پاته کیدونکی دولت او نعمت په خاطر څو ورځی تکلیف اومشقت برداشت کول دعقلمندی دلیل دی .

لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا ۔ یعنی دتیرو قومونو دکومو کلیو چی په عذاب الٰهی سره برباد سوی وه ، تر اوسه هم په هغو کی ابادی ونه سوه بغیر دلږ قدر څخه. دلږ قدر څخه مراد که مساکن اومقامات قلیله واخلی لکه چی دزجاج قول دی نومطلب به دا وی چی په دی تباه سوو کلیو کی یو مقام او مکان بیا اباد نه سو بغیر دلږ قدر څخه ، چی هغه اباد سول . مګر دحضرت ابن عباس ؓ څخه ددی آیت دا تفسیر نقل دی چی په قدر قلیله سره دمقاماتو او مکاناتو قلیله وو استثناء نه ده بلکه دزمان دسکونت استثناء مراد ده ، او مطلب دا دی چی که په دی کلیو کی څوك او سدلی هم وی نوددیر لږ وخت دپاره لکه یو پرلاری تلونکی مسافر چی په یو ځای کی دلږ وخت دپاره پاته سی کوم چی ته چی دکلیو ابادی نه سی ویل کیدی .

حَتّٰى يَبْعَثَ فِي أُمِّهَا رَسُولًا ۔ دلفظ داُمّ مشهوره معنٰی والده اومور ده اومور چونکی دانسانی پیدائش

بنیاددی، په دی وجه دلفظ دأمّ اصل اوبنیاد معنیٰ هم ډیره مستعمله ده . دأمّها ضمیر دقریٰ طرف ته راجع دی . دأمّها څخه مراد ام القریٰ ده ، یعنی دکلیو اصل او دکار مدار ، مطلب دا دی چی الله ﷻ یو قوم ترهغه وخته پوری نه هلاکوی ترڅو چی دهغه قوم لویو ښارونو ته دخپل یورسول په ذریعه دحق پیغام ونه رسوی ، هر کله چی دحق دعوت ورسیږی او خلق یی قبول نه کړی نو هغه وخت په هغه کلیو کی عذاب راځی .

ددی آیت څخه معلومه سوه چی دالله ﷻ پیغمبران او رسولان په عام طور سره په لویو ښارونو کی مبعوث کیږی ، کوچنیو کلو او بانډو ته نه راځی ځکه چی داسی بانډی او کلی عادتًا دښار تابع وی ، په خپل معاشی ضرورتونو کی هم ، او په تعلیمی ضرورتونو کی هم او په ښار کی چی کومه خبره خپرول کیږی هغه په پیوستو کلیو او بانډو کی خود بخوده خپرول کیږی ، په دی وجه هرکله چی په یو لوی ښار کی رسول مبعوث سی او دحق دعوت پیش کړی نو دا دعوت دی کلیو او بانډو ته هم عادتًا رسیږی . دغه شان پردی تولو دالله ﷻ حجت تمام سی اوچی انکار وکی ا ودرواغجن یی کړی نو پر تولو عذاب راځی .

(په احکامو او قوانینو کي کلي او صحراء دښارونو تابع وی)

ددی څخه معلومه سوه چی څنګه په معاشی ضرورتونو کی کوچنی کلی دلویو ښارونو تابع وی او دهغه څخه د دوی ضرورتونه پوره کیږی ، دغه ډول کله چی دیو حکم اعلان په ښار کی وسی نو دهغه حکم منل پرپیوستو کلیو باندی هم لازم سی ، دنه پوهیدو یانه اوریدو عذر د اوریدو قابل نه وی .

درمضان او اخترونو دمیاشتو په لیدو کی هم فقهاء دا مسئله فرمایی چی په یوښار کی که په شرعی شهادت سره دښار قاضی دمیاشتی دلیدو حکم ثابت کړی نو پر پیوستو کلیو باندی هم په هغه عمل کول لازم دی ، لیکن په نورو ښارو باندی تر هغه وخته پوری لازم نه وی ، ترڅو چی په خپله ددغه ښار قاضی شهادت تسلیم کی ، ددی حکم ونه کی . کذا فی الفتاویٰ الغیاثیه

وَمَاعِنۡدَاللّٰهِ خَيۡرٌوَّاَبۡقٰى ؕ یعنی ددنیامال او متاع او عیش او عشرت تول فانی دی اودلته چی کومه بدله دعملونو په اخرت کی ورکیدونکی ده ، هغه دلته دمال اسباب او عیش وعشرت څخه دخپل کیفیت په اعتبار سره هم ډیره ښه ده چی ددنیا دلوی څخه لوی راحت اولذت هم دهغه مقابله نه سی کولی اوبیا هغه همیشه پاته کیدونکی هم دې ، په خلاف ددنیا دمال او متاع څخه چی دا که هر څومره ښه وی ، مګر اخرفانی اوزائل کیدونکی دی او دا ظاهره خبره ده چی یوعقلمند سړی داسی عیش چی کمی درجی والاهم وی اودیوڅو ورځو هم ، پرهغه ارام اوعیش ترجیح نه سی ورلره ورکولی کوم چی په راحت اولذت کی ددی څخه زیات هم وی او همیشه پاته کیدونکی هم .

(عقلمند په دی پیژندل کیږی چی ددنیا په کار او کسب کي زیات مشغول نه وی بلکه داخرت په فکر کي وی)

امام شافعی رحمه الله فرمایی چی که یوسړی دخپل مال اوجائداد متعلق دا وصیت وکی اومړسی چی زما مال دی هغه سړی ته ورکړل سی، کوم چی دتولو څخه زیات عقلمند وی، نوددی مال شرعی مصرف به هغه خلق وی کوم چی دالله ﷻ په طاعت اوعبادت کی مشغول وی ځکه دعقل تقاضا دا ده او په دنیا دارو کی دتولو

څخه زیات عقل والا هغه دی . دا مسئله دحنفي فقهي په مشهور کتاب درمختار باب الوصية کی هم ذکرده.

أَفَمَنْ وَّعَدْنٰهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيْهِ كَمَنْ مَّتَّعْنٰهُ

پس آیا کوم سړی چی مونږ ورسره وعده کړی ده ښه وعده پس هغه دی پیدا کونکی دی برابری دهغه کوم ته چی مونږ

مَتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مِنَ

نفع ورکړه ددنیا دژوند بیا دقیامت په ورځ به هغه

الْمُحْضَرِيْنَ ﴿٦١﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيْهِمْ فَيَقُوْلُ أَيْنَ شُرَكَآءِيَ الَّذِيْنَ

نیول سوی راسی ، او په کومه ورځ چی دوی ته اواز وسی پس وبه وایی چیری دی شریکان زما هغه چی تاسی یی

كُنْتُمْ تَزْعُمُوْنَ ﴿٦٢﴾ قَالَ الَّذِيْنَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هٰٓؤُلَآءِ

دعوا کوله ؟ وبه وایی چی لازم سوی دی په دوی عذاب ای ربه ! دا هغه خلق دی

الَّذِيْنَ أَغْوَيْنَا ۚ أَغْوَيْنٰهُمْ كَمَا غَوَيْنَا ۚ تَبَرَّأْنَآ إِلَيْكَ ۖ مَا كَانُوْٓا

کوم چی مونږ غلط کړی دی مونږ دوی ځکه غلط کړی وو چی مونږ غلط وو ، مونږ منکر سو ستا په مخکښ چی دوی

إِيَّانَا يَعْبُدُوْنَ ﴿٦٣﴾ وَقِيْلَ ادْعُوْا شُرَكَآءَكُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ

زمونږ عبادت نه دی کړی ، او وبه ویل سی چی را وبولی خپل شریکان نو دوی به هغو ته اواز وکی ، نو

يَسْتَجِيْبُوْا لَهُمْ وَرَاَوُا الْعَذَابَ ۚ لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوْا يَهْتَدُوْنَ ﴿٦٤﴾

جواب به ورنه کړی دوی ته او عذاب به ووینی ارمان چی مونږ سمه لار پیدا کړی وای ؟

وَيَوْمَ يُنَادِيْهِمْ فَيَقُوْلُ مَاذَآ أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿٦٥﴾ فَعَمِيَتْ

او په کومه ورځ چی دوی را وبولی پس وبه فرمایی چی څه جواب ورکړی وو تاسی پیغمبرانو ته ؟ نو ختم به سی

عَلَيْهِمُ الْأَنْۢبَآءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَآءَلُوْنَ ﴿٦٦﴾ فَأَمَّا مَنْ تَابَ

د دوی خبری په دغه ورځ پس دوی به دیوبل څخه هم پوښتنه نه سی کولای ، پس چاچی توبه وکښله

وَاَمَّنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسٰٓى اَنْ يَّكُوْنَ مِنَ الْمُفْلِحِيْنَ (۶۷)

او ایمان یی را وړی او نیک عمل یی وکی نو امید دی چی سی به د کامیابو څخه

لنډتفسیر: آیاهغه څوك دکوم سره چی مونږ یوه ښه وعده کړي ده بیاهغه سړی (دوعدی ددغه شی) پیداکوونکی دی ایادهغه سړی په شان کیدای سی کوم ته چی مونږ ددنیاپه ژوندکی دخوورځو فائده ورکړي ده ، بیابه هغه دقیامت په ورځ دهغو خلقو څخه وی کوم چی گرفتار سوی را وستل کیږی (مراد داول سړی څخه مومن دی چی دجنت وعده ده ورسره او د دوهم څخه مراد کافر دی چی دمجرم په شکل کی به راوستل سی اوچونکی ددنیا اسباب ددی خلقو د اخرت هیرولو سبب دی ، په دی وجه یی ددی وضاحت وفرمایی ، کنه نو د دواړو نه برابریدل خو په اصل کی په دی وجه سره دی چی هغوی به گرفتارکړی حاضریږی او دوی به دجنت په نعمتونو سره سر فرازه کړل سی) او (مخ ته ددی تفاوت اوکیفیت مخ ته دراوستو تفصیل دی چی هغه ورځ دیادولو قابله ده) په کومه ورځ چی خدای ﷻ دا کافران (په طور دسزا) راوبولی ووایی چی هغه زماشریکان چیری دی کوم چی تاسی (زماشریکان) گڼل؟ (مراد ددی څخه شیطانان دی چی دوی دمطلق اطاعت سره شرك کوی ، په دی وجه یی دوی ته شرکاء وویل چی داواوری شیطانان په کومو کی (چی خلقو دگمراه کولو په وجه سره) دخدای فرمان (یعنی مستحق کیدل دعذاب په دی قول سره چی . لَاَمْلَاَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ) ثابت سوی وی هغه به (په طوردعذر) ووایی چی ای زمونږ پروردگاره! بیشکه دا هغه خلق دی کوم چی مونږ بی لاری کړل (دا دجواب ابتدائیه ده ، ددی قصی وضاحت څکه وفرمایل سو چی دکومو دشفاعت چی د دوی امیددی ، هغه به چپه د دوی خلاف شاهدی ورکوی او مخ ته جواب دی چی مونږ خو بی لاری کړی خامخادی لیکن) مونږ دوی داسی (بغیر دجبر او اکراه څخه) بی لاری کړل لکه چی مونږ په خپله (بی دجبر اواکراه څخه) بی لاری سوی وو (یعنی لکه څنگه چی مونږ په خپله په خپل اختیار سره گمراه وو چامونږ مجبوره کړی نه وو ، دغه شان پردوی زمونږ جابرانه تسلط نه وو. زمونږ کارصرف غولول وو ، بیا دا دوی په خپل اختیار اورایی سره قبوله کړله ، لکه چی په سورة ابراهیم کی دی . وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ اِلَّا اَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي، الاية، مطلب دا دی چی مونږ هم مجرمان یو خو دوی هم بری نه دی) اومونږ ستاپه مخکی د دوی (دتعلقاتو) څخه خپل لاس رانغاړو (او) دا خلق (په حقیقت کی صرف) مونږ ته عبادت نه کوی (یعنی هرکله چی دوی په خپل اختیار سره بی لاری سوی دی نو دوی په خپله خواهش پرست سول ، نه دا چی صرف شیطان پرست، مقصود ددی ټولی قصی څخه دا دی چی دکومو په اُمید باندی دوی ناست دی هغه به دقیامت په ورځ د دوی څخه لاس ونغاړی) او (هرکله چی دغه شریکان دغه شان د دوی څخه بی زاری اوبی مخی اختیارکی نوهغه وخت به دی مشرکینوته) وویل سی چی (اوس) خپل دغه شریکان راوبولی چنانچی هغه (دډیری حیرانی اوپریشانی

څخه) به دغه راوبولي، وروسته هغه به دوی ته جواب هم ورنه کړي او (دغه وخت به) دا خلق (په خپلو سترګو سره) به عذاب ووینی، ای کاشکی! چی دا خلق په دنیا کی پرسیده لاره وای (نو دا مصیبت به یی نه لیدی) او په کومه ورځ چی دا کافران وبلل سی او وپوښتنه ورڅخه وسی چی تاسی پیغمبرانو ته څه جواب ورکړی وو، وروسته په دغه ورځ به د دوی (د ذهن) څخه ټولی خبری ورکی سی نو دوی به (په خپله په هیڅ نه پوهیږی او) په خپل مینځ کی به پوښتنه هم نه سی کولای، البته کوم سړی چی (په دنیا کی د کفر او شرک څخه) توبه وکاږی او ایمان راوړی او نیک کارونه کوی نو داسی خلق امید دی چی (په اخرت کی) د کامیابو څخه به وی (او د دی افتونو څخه به محفوظ وی.

معلومات او مسئلي: په محشر کی به د کفارو او مشرکانو څخه اول سوال د شرک متعلق وی چی پیریان شیطانان وغیره تاسی زما سره شریك کړی وه، نن هغه کوم ځای دی، آیا هغه ستاسی څه مدد کولای سی؟ د دې په جواب کی ظاهره ده چی مشرکان به دا جواب ورکړی، چی زمونږ څه قصور نسته، مونږ د ځانه شرك نه دی کړی بلکه مونږ خو دی شیطانانو بی لاری کړی وو. په دی وجه الله ﷻ په خپله د شیطانانو په ژبو سره وویل چی مونږ خو بی لاری کړی خامخاوه، مګر مونږ مجبوره کړی نه وه. په دی وجه مجرمان مومږ هم یو خو دوی هم د جرم څخه بری نه دی، ځکه چی لکه څنګه چی مونږ دوی لمسول، د دی په مقابله کی انبیاء علیهم السلام او د دوی نائبانو دوی ته هدایت هم کوی او په دلیلونو سره یی دوی ته حق واضح کړی وو. دوی په خپل اختیار سره د انبیاء علیهم السلام خبره ونه منله او زمونږ خبره یی ومنله، نو دوی څنګه بری کیدی سی. د دی څخه معلومه سوه چی د کوم سړی په مخکی د حق واضح دلیلونه موجود وی او هغه د حق د دعوت ورکوونکو په ځای د ګمراه کوونکو خبره ومنی او په ګمراهی کی پریوزی نو د ده هیڅ عذر معتبر نه دی.

وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَيَخْتَارُ ۗ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ ۚ سُبْحٰنَ

او ستا رب پیدا کوی څه چی غواړی او خوښوی څه چی غواړی، د دوی په لاس کی نسته خوښول پاک دی

اللّٰهِ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿۶۸﴾ وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُوْرُهُمْ

الله او ډیر لوی دی د هغه شي څخه چی دوی ورسره شریکوی، او ستا رب پوه دی په هغه چی پټوی دوی په سینو کی

وَمَا يُعْلِنُوْنَ ﴿۶۹﴾ وَهُوَ اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۗ لَهُ الْحَمْدُ فِى الْاُوْلٰى

او څه چی په ظاهره کوی، او هغه الله دی نسته معبود مګر هغه دی، هغه لره ثنا ده په دنیا

وَالْاٰخِرَةِ ۫ وَلَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿۷۰﴾ قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ

او په آخرت کی او د هغه په لاس کی حکم دی او هغه ته به بیرته راسی ته ووایه وګوری که

جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ الَّيْلَ سَرْمَدًا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ

الله تعالی کښېږدی په تاسی شپه دهمیشه دپاره تروروخی دقیامته پوری څوک دی

اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيْكُمْ بِضِيَآءٍ ۭ اَفَلَا تَسْمَعُوْنَ ﴿٧١﴾ قُلْ اَرَءَيْتُمْ

حاکم دالله تعالی څخه ماسوا چی راوړی تاسی ته رڼا ، آیا پس تاسی نه اوری ؟ ته ووایه وګوری

اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ

که کښېږدی الله تعالی په تاسی ورځ همیشه دپاره تر ورځی دقیامته پوری څوک دی

اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيْكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُوْنَ فِيْهِ ۭ اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ ﴿٧٢﴾

حاکم بغیر دالله تعالی څخه چی را وړی تاسی ته شپه چی تاسی په کی ارام وکړی آیا تاسی نه وینی ؟

وَمِنْ رَّحْمَتِهٖ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوْا فِيْهِ

او په خپله مهربانی یی جوړ کړی دی تاسی دپاره شپه او ورځ چی آرام په کښی وکړی

وَلِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿٧٣﴾

او تلاش په کښی هم کړی دهغه څه فضل او چی تاسی شکر وکاږی

لنډتفسیر: اوستارب (یوازی په کمالی صفتونو سره موصوف دی هم دارنګه هغه) څه شی چی غواړی پیدا کوی (نو تکوینی اختیارات هم هغه ته حاصل دی) او کوم حکم چی غواړی خوښوی (او دانبیاء علیهم السلام په ذریعه سره یی نازلوی پس تشریعی اختیارات هم ده ته حاصل دی) دی خلقو ته (داحکامود) تاکلو هیڅ حق (حاصل) نسته (چی څه حکم غواړی وټاکی، لکه دامشرکان چی دخپل طرف شرك جائز ټاکی او په دی خصوصی اختیار سره ثابته سوه چی) الله ﷻ د دوی دشرك څخه پاك دی اولوړ دی (ځکه چی کله تکوینًا اوتشریعًا په خالق اومختاروالی کی یوازی دی نو دعبادت هم یوازی هغه مستحق دی ځکه چی معبود کیدل صرف دهغه حق دی کوم چی تکوینی او تشریعی دواړه اختیاره لری) اوستارب (علم داسی کامل لری چی هغه) دټولو شیانو خبر لری کوم چی د دوی په زړونو کی پټ وی او څه چی دوی ښکاره کوی (او دهیچا داسی علم هم نسته په دی سره هم دده یووالی ثابت سو) او (مخ ته ددی وضاحت دی چی) الله هغه (کامل الصفات ذات) دی چی دهغه څخه ماسوا بل معبود نسته ، دثنا (او حمد) لائق په دنیا اواخرت کی هغه دی

(ځکه چی دده تصرفات په دواړه عالم کی داسی دی کوم چی ددی جامع کمالات دی او پرمستحق کیدو دحمد اوثنا باندی یی شاهد دی) او (اختیارات دحکومت دهغه داسی دی چی) حکومت هم (په قیامت کی) دهغه به وی او (قوت اوفراخی دسلطنت دهغه داسی ده) چی تاسی ټول به هغه ته بیرته ولاړسی (داسی نه ده چی خلاص به سی یابه بلی خواته ولاړسی او پناه به واخلی او دهغه دقدرت ښکاره کولو دپاره) ته (دی خلقوته) ووایه چی ایا داخو وښیاست چی که الله ﷻ پرتاسی دهمیشه دپاره ترقیامته پوری شپه پاته کی نو دخدای څخه ماسوا هغه کوم معبود دی چی ستاسی دپاره رڼا راولی (وروسته په قدرت کی هغه هم یوازی دی) نو آیاتاسی (دتوحید داسی صفادلیلونه) نه اوری (او ددی قدرت داظهار دپاره) ته (دوی ته ددی دعکس په نسبت هم) ووایه چی ایا داخو وښایاست چی که الله ﷻ په تاسی دهمیشه دپاره ترقیامته پوری ورځ پاته کی نو دخدای څخه ماسوا هغه کوم معبود دی چی ستاسی دپاره شپه راولی چی تاسی ارام په کی وکی ایاتاسی (دالیدونکی قدرتونه) وینی نه ؟ (په قدرت کی دهغه یووالی هم ددی مقتضی دی چی په معبودیت کی هم هغه یوازی وی) او (هغه منعم داسی دی چی) هغه په خپل رحمت سره ستاسی دپاره شپه او ورځ جوړکړل چی تاسی په شپه کی ارام وکی او چی په ورځ کی دهغه رزق تلاش کی اوچی (په دی دواړو نعمتونو) تاسی (دالله ﷻ) شکر وکاږی (نو په انعام اواحسان کی هم یوازی دی ، دا هم ددی دلیل دی چی په معبودیت کی هغه یوازی دی)

معلومات اومسئلې: وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَايَشَاءُ وَيَخْتَارُ • ددی آیت یو مطلب خو هغه دی کوم چی په لنډتفسیر کی را اخستل سوی دی چی د، يَخْتَارُ، څخه مراد اختیار د احکامو دی چی هرکله الله ﷻ ددی کائناتو یوازی پیداکوونکی دی ځوك په کی شریك ورسره نسته ، نو حکمونه جاری کول هم یوازی دهغه کار دی ، څه حکم چی غواړی په خپل مخلوق کی یی نافذ کوی . لنډه دا چی لکه څنګه چی په تکوینی اختیارکی دالله ﷻ ځوك شریك نسته ، دغه شان په تشریعی اختیار کی هم ځوك دهغه سره شریك نسته او ددی یو دوهم مطلب هغه دی کوم چی امام بغوی په خپل تفسیر کی او علامه ابن قیم دزاد المعاد په مقدمه کی بیان کړی دی ، چی ددی اختیار څخه مراد دا دی چی الله ﷻ خپل مخلوق کی ځوك چی وغواړی دخپل اکرام او اعزاز دپاره یی منتخب فرمایی او په قول دبغوی دمکی دمشرکانو ددی قول دا جواب دی چی . لَوْلَانُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيْمٍ، یعنی دا قرآن چی الله ﷻ نازلوی نو دعربو په دوو ښارونو مکه اوطائف کی به یی پر یو لوی سړی نازل کړی وای چی دهغه قدر او منزلت پیژندل کیدی ، په یو یتیم مسکین باندی یی په نازلولو کی څه حکمت وو. ددی په جواب کی فرمایی چی کوم مالك ټول مخلوقات بغیر دڅه شریك دامداد څخه پیدا کړی دی . دا اختیار هم هغه ته حاصل دی چی دخپل دیو خاص انداز دپاره په خپل مخلوق کی ځوك منتخب کړی ، په دی کی هغه ستاسی دتجویزونو ولی پابند دی چی فلانی ددی مستحق دی ، فلانی ددی نه دی ؟

(دیو شي پر بل شي یا دیو سړی پر بل سړی دفضیلت دصحیح معیار اختیار دخدای پاک ﷻ دی)

حافظ ابن قیم ددی آیت څخه یوعظیم الشان قاعده اخذ کړي ده چی په دنیاکی یوځای ته پربل ځای یا یو شی ته پربل شی فضیلت ورکول کیږی ، دا ددغه شی دکسب اوعمل نتیجه نه وی بلکه دا بلاواسطی دخالق کائنات دانتخاب او اختیار نتیجه وی ، هغه اووه اسمانونه پیدا کړل . په دی کی یی لوړآسمان ته په نورو فضیلت ورکی حال دا دی چی ماده دټولو آسمانونو یوه وه ، بیاهغه جنت الفردوس ته په نورو ټولو جنتونو اوجبرائیل، میکائیل، اواسرافیل علیهم السلام اونورو خاصو ملائکوته پرنورو ملائکو، او پیغمبرانو ته په نورو ټولو انسانانو، او په دوی کی اولو العزم رسولانو ته پر نورو انبیاوو او خپل خلیل ابراهیم ﵇ او حبیب محمد مصطفی ﷺ ته پر نورو ټولو اولو العزمو رسولانو، بیا اولاد داسماعیل ﵇ ته دنوری ټولی دنیا پرخلقو، بیاقریشوته پردغو ټولو او بنی هاشم ته په ټولو قریشو اوسید ولد ادم حضرت محمد مصطفی ﷺ ته پر ټول بنی هاشم ، بیادغه ډول صحابه کرامو او د امت نورو اسلافوته پر نورو فضیلت ورکول دا ټول دالله ﷻ دانتخاب او اختیار نتیجه ده .

دغه ډول دمځکی ډیرو مقاماتو ته پر نورو مقاماتو او ډیرو ورځو او شپوته پرنورو ورځو او شپو فضیلت ورکول دا ټول ددغه اختیار او انتخاب دحق ﷻ اثر دی . غرض چی دفضیلت اومفضولیت اصل معیارپه ټولو کائناتو کی دغه انتخاب او اختیار دی ، البته دفضلیت یو بل سبب په انسانی عملونو او کارونو کی هم وی او په کومو ځایونو کی چی نیك عملونه وسی ، هغه مقامات هم ددی نیکو عملونو یادنیکانو بندګانو په اوسیدو سره مبارك سی ، دا فضیلت په کسب او اختیار او نیك عمل سره حاصلیدای سی .

لنډه دا چی په دنیا کی مدار دفضیلت دوه شیان دی ، یو غیر اختیاری کوم چی صرف دحق ﷻ انتخاب دی . دوهم اختیاری کوم چی په نیکو عملونو او فاضلو اخلاقو سره حاصلیږی . علامه ابن قیم ؒ پر دی موضوع باندی ډیر تفصیلی بیان کړی دی او په اخر کی په صحابه کرامو کی خلفاء راشدینو ته پرټولو نورو صحابه وو اوپه خلفاء راشدینو کی صدیق اکبر ؓ دده څخه وروسته عمر بن خطاب ؓ دده څخه وروسته عثمان غنی ؓ، دده څخه وروسته علی مرتضٰی ؓ داترتیب یی دپه دی دواړو معیارونوسره ثابت کړی دی . دحضرت شاه عبدالعزیز دهلوی هم یوه مستقله رساله په فارسی ژبه کی په دی موضوع باندی ده چی اُردو ترجمه یی احقرپه نوم د ، بعض التفصیل لمسئلة التفضیل، شائع کړي ده . او په احکام القرآن سورة قصص کی هم دا په عربی ژبه کی په تفصیل سره لیکلی ده دعالمانو د ذوق شی دی ، هلته دی وګوری .

اَرَاَیْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَیْكُمُ الَّیْلَ سَرْمَدًا اِلٰی یَوْمِ الْقِیَامَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَیْرُاللّٰهِ یَاْتِیْكُمْ بِضِیَاءٍ اَفَلَاتَسْمَعُوْنَ قُلْ اَرَاَیْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَیْكُمُ النَّهَارَسَرْمَدًا اِلٰی یَوْمِ الْقِیَامَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَیْرُاللّٰهِ یَاْتِیْكُمْ بِلَیْلٍ تَسْكُنُوْنَ فِیْهِ اَفَلَاتُبْصِرُوْنَ ٭ په دی آیت کی الله ﷻ دشپی سره خو دهغه یوه فائده ذکر کړه چی . بِلَیْلٍ تَسْكُنُوْنَ، یعنی په شپه کی انسان ته سکون ورکول کیږی ددی په مقابله کی یی دورځی په ذکر کی د . بِضِیَآءٍ سره څه فائده ذکرونه فرمایله . سبب

ظاهردی چی دورځی رڼاپه خپل ذات کی افضله ده اودتیاری څخه درڼانه والی معلوم اومعروف دی درڼابی شمیره فائدی دومره معلومی دی چی دبیان ضرورت یی نسته په خلاف دشپی څخه چی هغه تیاره ده کومه چی په خپل ذات کی څه فضیلت نه لری بلکه ددی فضیلت دخلقو دسکون او ارام په سبب سره دی ، په دی وجه یی دابیان کی . او په دی وجه دورځی دمعاملی ذکر یی وکی په اخر کی یی وفرمایل . اَفَلَاتَسْمَعُوْنَ، او دشپی دمعاملی ذکر یی وکی او ویی فرمایل . اَفَلَاتُبْصِرُوْنَ په دی کی دا اشاره کیدای سی چی دورځی فضائل او برکتونه بی شمیره دی ، دسترګو په احاطه کی نه سی راتلی البته او ریدل کیږی ، په دی وجه یی اَفَلَاتَسْمَعُوْنَ وفرمایل، ځکه چی دانسانی علم اوادراك لویه ذخیره دغوږونو په ذریعه حاصلیږی، په سترګو لیدل سوی شیان همیشه دغوږونو او ریدل سوو شیانو څخه ډیر کم وی او دشپی فائدی دورځی دفائدو په نسبت ډیری کمی دی، دغه لیدل کیږی هم، په دی وجه یی دلته د. اَفَلَاتُبْصِرُوْنَ کلمه اختیارکړه (مظهری)

وَيَوْمَ يُنَادِيْهِمْ فَيَقُوْلُ اَيْنَ شُرَكَآءِىَ الَّذِيْنَ كُنْتُمْ تَزْعُمُوْنَ ﴿٧٤﴾ وَنَزَعْنَا

اوپه کومه ورځ چی دوی رابولی پس وبه وایی چیری دی زماشریکان دکوموچی تاسی دعوی کوله اوجلابه کړومونږ

مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيْدًا فَقُلْنَا هَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوْٓا اَنَّ الْحَقَّ

دهری ډلی څخه یوحال ښودونکی بیا به ووایو را وړی خپل سند پس پوه به سی چی رښتیونی خبره

لِلّٰهِ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿٧٥﴾ ع

دالله ده او ورکی به سی د دوی څخه کومی خبری چی دوی جوړولی .

لنډتفسیر : اوپه کومه ورځ چی الله ﷻ دوی راوبولی وبه فرمایی (ددی دپاره چی ټول خلق ددوی رسوایی ووینی واوری) چی کوم تاسی زماسره شریك ګڼل هغه چیری ولاړل او(که څه هم دحجت تمامیدو دپاره په خپله د دوی اقرارکافی وو، مګردزیات تاکید دپاره به پردوی شهادت هم قائم سی داسی چی) مونږبه دهرامت څخه یویوشاهد (هم) راوباسو راولو(مراد ددی څخه انبیاء علیهم السلام دی کوم چی ددوی دکفر شاهدی به ورکوی) بیابه مونږ (دی مشرکانوته) ووایو چی (اوس) خپل څه دلیل (دشرك ددعوی پرصحت باندی) پیش کی ورروسته (هغه وخت به) دوی ته (په عین الیقین) معلومه سی چی رښتنی خبره دخدای وه (کومه چی دانبیاوو علیهم السلام په ذریعه ښوول سوی وه او دشرك دعوی دروا غجنه وه) او (په دنیا کی) څه خبری چی دوی جوړی کړی وی (نن به) دهیڅ یوی درك نه وی (ځکه چی دحق په ښکاره کیدو دباطل غائب کیدل لازمی دی)

فائده : ددی څخه په مخکی آیت کی چی کوم سوال په ، مَاذَآ اَجَبْتُمْ، کی سوی وو . په دی کی دکفارو څخه انبیاوو ته دجواب ورکولو متعلق بازخواست وو او دلته په خپله په انبیاوو باندی شهادی ورکول مقصود دی . په دی وجه په سوال کی څه تکرار نسته .

إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَىٰ فَبَغَىٰ عَلَيْهِمْ ۖ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ

قارون چی کوم وو پس وو دقوم دموسی څخه بیا شرارت یی وکی په دوی او مونږ ورکړی وی ده ته خزانی دومره چی

مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ

دهغو دکیلیانو او پورته کولو څخه ستړی کیدل خوکسان زور اور هرکله چی وویل ده ته دده قوم

لَا تَفْرَحْ ۖ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ ۝٧٦ وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ

مستی مه کوه الله تعالی نه خوښوی مستی کوونکی ، اوغوښته چی تا ته الله تعالی درکړی دی

اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ ۖ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا ۖ وَأَحْسِنْ

په هغه سره وګټه دآخرت کور او مه هیروه خپله برخه ددنیا څخه او نیکی کوه

كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ ۖ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ ۖ إِنَّ

لکه چی الله تعالی نیکی کړی ده ستاسره اومه غواړه خرابی کول په ملک کی ،

اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ۝٧٧ قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ

نه خوښوی الله خرابی کوونکی وې ویل دا مال خوماته رسیدلی دی په یو هنر سره

عِنْدِي ۚ أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ

چی زما سره دی آیا ده ونه پیژندل چی الله تعالی هلاک کړی دی دده څخه مخکې خومره

الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا ۚ وَلَا يُسْأَلُ

جماعتونه کوم چی دده څخه یی زیات درلو دی زور او زیات یی درلودی دمال جمع اوپوښتنه نه سی کولای

عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ ۝٧٨ فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ ۖ

دګناهګارانو څخه د دوی دګناهونو ، پس را ووتی دخپل قوم مخ ته په خپل ډول سره

قَالَ الَّذِيْنَ يُرِيْدُوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا يٰلَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَآ

وويل هغو خلقو چی طالبان وه ددنیا دژوند ای کاشکی! مونږ ته را کړل سوی وای

اُوْتِيَ قَارُوْنُ ۙ اِنَّهٗ لَذُوْ حَظٍّ عَظِيْمٍ ﴿۷۹﴾ وَقَالَ الَّذِيْنَ

لکه چی ورکول سوی دی قارون ته بیشکه دده لوی قسمت دی او وويل کومو ته چی

اُوْتُوا الْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ اللّٰهِ خَيْرٌ لِّمَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ

ورکړل سوی وه پوه خرابی ده تاسی لره دالله ورکړی ثواب غوره دی دهغو دپاره چی یقین وکړی او عمل

صَالِحًا ۚ وَلَا يُلَقّٰهَآ اِلَّا الصّٰبِرُوْنَ ﴿۸۰﴾ فَخَسَفْنَا بِهٖ وَبِدَارِهِ

نیکی وکی، او دا خبره لویږی په زړونو دصبر کوونکو کی، بیا دننه کی مونږ دی او دده کور

الْاَرْضَ قف فَمَا كَانَ لَهٗ مِنْ فِئَةٍ يَّنْصُرُوْنَهٗ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ق

په مځکه کی، بیا نه وه دده څه ډله چی مدد یی کړی وی دده دالله تعالی څخه ما سوا

وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنْتَصِرِيْنَ ﴿۸۱﴾ وَاَصْبَحَ الَّذِيْنَ تَمَنَّوْا مَكَانَهٗ

او نه دده په خپله دځان څه مدد وکړل سو، او سهار له وويل هغو چی ماښام یی ارزو کوله

بِالْاَمْسِ يَقُوْلُوْنَ وَيْكَاَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ

دده په شان د درجی ای خرابی ده دا خو الله تعالی فرخوی رزق چا لر چی وغواړی

مِنْ عِبَادِهٖ وَيَقْدِرُ ۚ لَوْلَآ اَنْ مَّنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا ۖ

په خپلو بندګانو کی او تنګوی یی که احسان نه وی کړی الله په مونږ نو مونږ به یی هم ننه یستلی وای،

وَيْكَاَنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿۸۲﴾ ع

ای خرابی ده دا خو فلاح نه پیدا کوی منکران.

لنډ تفسیر: (د) قارون (حال وويني چی په کفر او خلاف کولو ده ته څه ضرر ورسیدی او دده مال او اسباب

دده هیڅ په کار ورنغلل بلکه دده سره دده مال او اسباب هم برباد سول ، دده قصه په لنډوټکو دا ده چې هغه) دموسیٰ (ؑ) په قریبانو کې وو (یعني دبني اسرائیلو نه، بلکه دده د اکازوی وو، لکه داسې په دُرکې دی) وروسته هغه (دډیروالي دمال په وجه سره) دهغو خلقو په مقابله کې تکبر وکی او (مال دده سره دومره ډیر وو چې) مونږ ده ته دومره خزانې ورکړې وې چې دهغه کیلیانې په څو څو زورآورو سړو باندې درنې سوې وې (یعني دوی به په تکلیف سره پورته کولې ، نوهرکله چې کیلیانې دومره ډیرې وې نو ظاهره ده چې خزانې خو به هم ډیرې زیاتې وې او تکبر یې هغه وخت کړی وو) کله چې ده ته دده خپلوانو (دپوهولو په طور سره) وویل چې ته (په دې مال باندې) مستي مه کوه ، واقعي الله ﷻ مستي کوونکي نه خوښوي او (دایي ورته هم وویل چې) تاته خدای پاك څومره درکړي دي په هغه کې د اخرت دپاره هم لټون کوه او ددنیا څخه خپله حصه (اخرت ته وړل) مه هیروه او (مطلب د ، اِبْتَغِ وَلَاتَنْسَ، څخه دا دی چې) څنګه خدای ﷻ ستا سره احسان کړی دی ته هم (دبندګانو سره) احسان کوه او (دخدای په نافرماني اوپه واجبو حقونو ضائع کولو) په دنیاکې فساد کوونکی مه ګرځه (یعني په ګناه کولو سره په دنیا کې فساد کیږي ، لکه دا قول دالله ﷻ . ظَهَرَالْفَسَادُفِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَاكَسَبَتْ اَيْدِيَ النَّاسِ ، اوخاصکربیامتعدي ګناه) بیشکه الله ﷻ فساد کوونکي نه خوښوي (دا ټول نصیحت دمسلمانانو دطرف څخه سو ، غالبًا دا مضامین به موسیٰ ؑ اول فرمایلي وي ، بیابه مکرر نورو مسلمانانو ددې اعاده کړې وي) قارون (چې دا واوریدل) وې ویل چې ماته دا هرڅه زما دذاتي هنر په وجه سره راکول سوي دي (یعني زه دمعاش په چلونو اوتدبیرونو باندې ښه پوه یم په دې سره مادا جمع کړي دي بیازما فخر بې ځایه نه دی او نه دی ته غیبي احسان ویل کیږي او نه په دې کې دچاڅه استحقاق کیدای سي ، مخ ته الله ﷻ دده دا خبره رد کوي چې) ایاده (قارون په اخبار متواتره سره) دا ونه پیژندہ چې الله ﷻ دده څخه په مخکې امتونوکې داسې خلق هلاك کړي دي کوم چې په قوت کې (هم) دده څخه ډیر زیات وه او ډله (هم دده څخه) هغوی زیاته درلو ده (صرف دا نه چې هلاك سول او خلاص سول بلکه په وجه د دوی دجرم کولو دکفر اوالله ﷻ ته د دوی ددې جرم معلومیدی په قیامت کې به هم په عذاب وي ، لکه چې دا دهغه ځای قاعده ده چې) دمجرمانو څخه به د دوی دګناهونو (دتحقیق کولو په غرض سره) پوښتنه نه کول وي (ځکه چې الله ﷻ ته دا ټول هرڅه معلوم دي چې دزجر اوتنبیه دپاره سوال وي ، لکه چې دا قول دالله ﷻ دی . لَنَسْاَلَنَّهُمْ اَجْمَعِيْنَ، مطلب دا دی چې که قارون پردې مضمون نظر کولی نو دداسې جهالت خبره به یې نه کوله ځکه چې دتیرو قومونو دعذاب په حالاتو سره دالله ﷻ دکامل قدرت او د اخرت دمؤاخذې څخه دهغه احکم الحاکمین کیدل ظاهردي ، بیاچاته څه حق دی چې دالله ﷻ نعمت ته دخپلې هنر مندۍ نتیجه ووایي اودواجبو حقونو څخه انکار وکي) بیا (یو وار داسې اتفاق وسو چې) په خپل ډول ډال (او شان) سره دخپلې برادرۍ په مخکې راووتی کوم خلق چې (دده په برادرۍ کې ددنیا طالبان وه (که څه هم مومنان وه لکه چې د دوی دمخ ته قول . وَيْكَاَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ الخ، څخه ظاهرا معلومیږي هغو خلقو) وویل چې څه ښه به وای که مونږ ته هم هغه سامان او اسباب راکول سوي وای کوم چې قارون

ته ورکول سوی دی ، واقعی هغه لوی دنصیب خاوند دی (دا ارزو دحرص وه په دی سره کافروالی نه لازمیږی ، لکه اوس هم ځینی مسلمانان سره داسلام څخه شپه او ورځ دنورو قومونو ترقی وینی قصد او رشك یې وی ورته او فکر یې کوی) اوکومو خلقو ته چی (ددین) پوه ورکول سوی وه ، دوی (دی حریصانو ته) وویل لیری ورك سی (تاسی په دی دنیا پسی ولی ځی) دالله ﷻ دکور ثواب (ددی دنیا دجاه اوجلال څخه) په زر درجی ښه دی کوم چی داسی سړی ته ورکول کیږی چی ایمان راوړی او نیك عمل کوی او (بیاپه ایماندارو اونیك عمل والاوو کی هم) هغه (ثواب په کامل طور) هغو خلقو ته ورکول کیږی کوم چی (ددنیا دحرص او طمع څخه) صبر کوی (وروسته تاسی خلق دایمان په مکمل کولو او دنیك عمل په حاصلولو کی اخته سی او دشرعی حد دننه دنیا حاصلوی دزیات حرص اوطمع څخه صبرکوی) بیا مونږ دا قارون او دده محل سرای (دده دشرارت په زیاتیدوسره) په مځکه کی ننه ایستل وروسته څوك داسی پیدا نه سو چی ده یی دالله (دعذاب) څخه محفوظ کړی وای (که څه هم دی دلویی دلی خاوند وو) اونه ده په خپله خپل ځان بچ کړل سو اوپرون (یعنی په تیره نژدی زمانه کی) چی کومو خلقو دده په شان دکیدو ارزو کوله هغوی (نن چی دده ننوتل ولیدل) وې ویل بس هو! داسی معلومیږی چی (درزق دفراخی دیاتنګی دارمدار پرخوش نصیبی یابد نصیبی باندی نه دی ، بلکه دا محض په تکوینی حکمت سره دالله ﷻ په قبضه کی دی نو) الله ﷻ چی په خپلو بندګانو کی چاته وغواړی زیات رزق ورکوی او (چاته چی وغواړی) په تنګی سره یی ورکوی (دا زمونږ غلطی وه چی دی به مونږ خوش نصیبه ګڼۍ زمونږ توبه ده او واقعی) که پرمونږ دالله ﷻ مهربانی نه وای نو مونږ به یی هم ننه ایستلی وای (ځکه چی حرص او ددنیا دمحبت ګناه خو مونږ هم کړی وه) بس هو! معلومه سوه چی کافران فلاح نه پیدا کوی (که څه هم څوورځی مزی وکړی ، مګر انجام یی بیاخسران دی ، بس فلاحی پیدا کول خاص دایماندارو دپاره دی)

معلومات اومسئلې: دسورة قصص دشروع څخه تر دی ځای پوری دحضرت موسیٰ ؑ هغه قصه ذکر وه کومه چی ده ته دفرعون او دفرعونیانو سره پیښه سوی وه دلته دده دوهمه قصه بیانیږی کومه چی دخپلو خپلوانو دسړی قارون سره وررپیښه سوه او ددی مناسبت دتیرو آیتونو سره دا دی چی په تیر آیت کی دا ارشاد سوی وو چی ددنیا دولت او مال کوم چی تاسی ته درکول کیږی دغه دڅو ورځو سامان دی ، ددی په محبت کی لګیا کیدل هو ښیارتیا نه ده . وَمَآ اُوْتِيْتُمْ مِّنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا، الاية، دقارون په قصه کی دا وښوول سوه چی هغه دمال او دولت دحاصلولو څخه وروسته دا نصیحت هیر کی او ددی په نشه کی مست سو، دالله ﷻ ناشکری یی هم وکړه او په مال چی کوم واجب حقونه دالله ﷻ دطرف څخه فرض وه ، دهغه دادا کولو څخه منکر هم سو چی په نتیجه کی یی هغه دخپلو خزانو سره په مځکه کی ننوتی .

قارون یو عجمی لفظ غالبًا دعبرانی ژبی دی . دده متعلق دومره خبره خو په خپله دقرآن دالفاظو څخه ثابته ده چی دی دحضرت موسیٰ ؑ دخپلوانو بنی اسرائیلو څخه وو. باقی دا چی دده قرابت دحضرت موسیٰ ؑ سره څه وو؟ په دی کی مختلف اقوال دی . دحضرت ابن عباس ؓ په یو روایت کی یی دی دحضرت

موسٰی ؑ د اکا زوی مقرر کړی دی او نور اقوال هم په کی سته (قرطبی اوروح)

په روح المعانی کی دمحمدبن اسحاق څخه روایت نقل دی چی قارون دتورات حافظ وو او دنورو بنی اسرائیلوڅخه ده ته تورات زیات یاد ؤ مګردسامری په شان منافق ثابت سو اوده دمنافقت سبب ددنیا مرتبه اوعزت اوبی خایه حرص وو دټولو بنی اسرائیلو مشری حضرت موسٰی ؑ ته حاصله وه او دده ورور حضرت هارون ؑ دده وزیر اوپه نبوت کی شریك وو دده سره یی دا حسد پیدا سو چی زه هم دده دقام وروراو نژدی قریب یم ، زماپه دی مشری اوسرداری کی څه حصه ولی نسته . هم دارنګه حضرت موسٰی ؑ ته یی ددی شکایت وکی. حضرت موسٰی ؑ ورته وفرمایل چی دا څه چی دی دا دالله ﷻ دطرف څخه دی ، ماته په دی کی هیڅ دخل نسته ، مګر هغه په دی مطمئن نه سو او دحضرت موسٰی ؑ سره یی حسد شروع کی.

فَبَغٰی عَلَیْهِمْ، لفظ دبَغٰی دڅو معانیو دپاره راځی ، مشهوره معنٰی یی ظلم دی ، دلته دا معنٰی هم مراد کیدای سی ، چی ده دخپل مال او دولت په نشه کی پر نورو ظلم کول شروع کړل . یحیٰی بن سلام او سعیدبن مسیب فرمایی چی قارون سرمایه دار سړی وو. دفرعون دطرف څخه دبنی اسرائیلو په نګرانی مامور وو. ددی امارت په زمانه کی ده پربنی اسرائیلو ظلم وکی (قرطبی)

او بله معنٰی یی تکبر هم راځی ، ډیرو مفسرینو دلته دا معنٰی مقرره کړي ده چی ده دمال او دولت په نشه کی پر بنی اسرائیلو تکبر شروع کی او دوی یی سپك او ذلیل ګڼل .

وَ آتَیْنَاهُ مِنَ الْکُنُوْزِ، کُنُوْز، دکنز جمع ده ، دفن سوی خزانی ته ویل کیږی او دشرع په اصطلاح کی کنز هغه خزانه ده دکومی څخه چی زکوٰة نه وی ورکړل سوی . دحضرت عطاء ؒ څخه روایت دی چی ده ته دحضرت یوسف ؑ یوه عظیم الشانه دفن سوی خزانه ورسیده (روح)

لَتَنُوْءُ بِالْعُصْبَةِ ، دنَآءَ لفظ دبوج لاندی دکښته کیدو په معنٰی کی راځی او دعُصْبَة معنٰی جماعت دی . معنٰی دا ده چی دده خزانی دومره زیاتی وی او کیلیانی یی دومره وی چی یو قوی جماعت هم دهغو دلوړولو څخه کښته کیدل اوظاهره ده چی دقُلف چابی ډیره سپکه وی چی پورته کول اودځان سره ساتل یی مشکل نه وی مګر دډیروالی په سبب دا دومره وی چی وزن یی یو قوی جماعت هم په آسانی سره نه سوای لوړولای (روح)

لَا تَفْرَحْ ، د فرح لفظی معنٰی دهغه خو شحالی ده کومه چی انسان ته دڅه نژدی لذت په سبب سره حاصله وی . قرآن شریف په ډیرو آیتونو کی فرح مذموم مقرر کړی دی ، لکه چی یو په دی آیت کی دی . اِنَّ اللّٰهَ لَا یُحِبُّ الْفَرِحِیْنَ، او په یو ایت کی . لَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاکُمْ، او په یو ایت کښ دی . فَرِحُوا بِالْحَیَاةِ الدُّنْیَا، او په ځینی آیتونو کی دفرَحْ اجازه بلکه یو قسم امر هم وارد سوی دی ، لکه په . یَوْمَئِذٍ یَفْرَحُ الْمُؤْمِنُوْنَ، کی، او په آیت فَبِذٰلِكَ فَلْیَفْرَحُوا، کی ارشاد سوی دی . ددی ټولو آیتونو دمجموعی څخه ثابتیږی چی مذموم او ممنوع هغه فرح دی کوم چی دمستی اوتکبرکولوحدته ورسیږی اودغه هلته کیدای سی چی دغه لذت اوخوشحالی هغه خپل ذاتی کمال او ذاتی حق وګڼی ، دالله ﷻ انعام او احسان یی نه ګڼی اوکومه خوشحالی چی دی حدته نه

وی رسیدلی هغه ممنوع نه ده، بلکه په یو حیثیت سره مطلوب ده چی دالله ﷻ دنعمت شکر ګذاری ده .

وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا یعنی مسلمانانو قارون ته دا نصیحت وکی چی الله ﷻ کوم مال او دولت تاته درکړی دی ددی په ذریعه د آخرت اسباب جمع کړه او په دنیا کی چی کومه ستا برخه ده هغه مه هیروه .

ددنیابرخه څه ده؟ ددی تفسیر اکثرو مفسرینو دا کړی دی چی ددی څخه مراد ددنیاعمر او په دی کی کړی هغه عملونه دی کوم چی په اخرت کی به دده په کار ورځی چی صدقه اوخیرات هم په کی داخل دی اونور نیك عملونه هم. دحضرت ابن عباس ؓ اوجمهورومفسرینو څخه دامعنی نقل ده (لکه چی په قرطبی کی دی) په دی صورت کی به دوهمه جمله د اولی جملی تاکید اوتائید وی په اوله جمله کی چی ویل سوی دی چی څه تاته الله ﷻ درکړی دی یعنی مال دولت ، عمر اوصحت وغیره ددی ټولو څخه هغه کار واخله کوم چی په اخرت کی ستاپه کار درسی او په حقیقت کی ددنیا دا برخه ستاده کوم چی داخرت اسباب جوړسی ، باقی دنیا خو دنورو وارثانو برخه ده او ځینی مفسرین فرمایی چی د دوهمی جملی مطلب دا دی چی څه الله ﷻ درکړی دی ، په دی سره خپل د اخرت اسباب هم برابر کړه ، مګر خپل ددنیا ضرورتونه هم مه هیروه چی ټول خیرات او صدقه کړی ، تش لاس پاته سی ، بلکه په قدر دضرورت دځان دپاره هم پاته کړه . په دی تفسیر به دنصیبِ دنیا څخه مراد ددی معاشی ضرورتونه وی . والله اعلم

إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِندِي ، ځینی مفسرین فرمایی چی دلته دعلم څخه مرادعلم دتورات دی لکه چی په ځینو روایتونو کی دی چی قارون دتورات حافظ اوعالم وو او په هغو اویا ۷۰ اصحابوکی وو ، کوم چی حضرت موسیٰ ؑ د میقات دپاره منتخب فرمایلی وه ، مګر ده ته په دی خپل علم باندی ناز او غرور پیدا سو ، دایی خپل ذاتی کمال وګڼی او دده ددی کلام مطلب دا وو چی ماته څه مال او دولت راکړل سوی دی دا زما دخپل ذاتی علمی کمال په سبب سره دی . په دی وجه زه ددی په خپله حقدار یم ، په دی کی پرما دچا څه احسان نسته . مګر ظاهره ده چی دلته دعلم څخه مراد دمعاشی تدبیرونو علم دی . مثلاً تجارت صنعت وغیره په کومو سره چی مال حاصلیږی او مطلب دا دی چی ماته کوم مال حاصل سوی دی ، په دی کی دالله ﷻ د احسان څه دخل دی ، دا خو ما په خپله هوښیاری اوکاریګری سره حاصل کړی دی او جاهل دانه ګڼله چی دا هوښیاری او کاریګری او صنعت یادتجارت تجربه اوعلم هم دالله ﷻ دطرفه څخه راکړل سوی دی، زما څه ذاتی کمال نه دی .

أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِن قَبْلِهِ دقارون ددی قول چی زما مال دولت زما په ذاتی علم او هنر سره حاصل سوی دی ، اصل جواب خو دغه وو کوم چی لوړ لیکل سوی دی چی که دا ومنل سی چی ددی سبب څه خاص علم او هنر وو نو دا هم دالله ﷻ د احسان څخه څنګه بری سو، ځکه چی دا علم او هنر او قوت دکسب هم خو دالله ﷻ بخښش سوی دی . مګر ددی جواب ددیر واضح کیدو په وجه نظر انداز سو. قرآن دا

وښودله چی دا مال دولت فرض کړه که ده ته په خپل ذاتی کمال سره حاصل سوی وی . مګر په خپله ددی مال او دولت هیڅ حیثیت نسته ، دمال زیاتوالی دیو انسان دپاره نه څه کمال او فضیلت دی او نه دغه په هر حال کی دده په کار ورتلی سی . ددی په ثبوت کی یی دتیرو امتونو دلویو سرمایه دارو مثال پیش کی چی هرکله دوی سرکښی وکړه ، نو دالله ﷻ عذاب دوی ناڅاپه ونیول مال او دولت دهغو هیڅ په کار ورنغی.

وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيْلَكُمْ الآية، په دی آیت کی . الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ ، یعنی دعلماؤ مقابله د. الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ، سره سوي ده ، په دی کی واضحه اشاره دی طرف ته سوي ده چی ددنیا مال او اسباب اراده او دا مقصود جوړول د اهل علمو کار نه دی د اهل علمو نظر همیشه د اخرت پر دائمی فائده باندی وی. ددنیا اسباب په قدر دضرورت حاصلوی او قناعت په کوی .

تِلْكَ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِيْنَ لَا يُرِيْدُوْنَ عُلُوًّا فِي الْاَرْضِ وَلَا فَسَادًا ؕ

دغه کور دآخرت دی چی مونږ یی ورکوو هغو خلقو ته چی نه غواړی خپله لوئی په مځکه کی او نه فساد کول

وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِيْنَ ﴿٨٣﴾ مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهٗ خَيْرٌ مِّنْهَا ۚ وَمَنْ جَآءَ

اوعاقبت غوره دی دبیریدونکو دپاره څوک چی راوړی نیکی، ده ته به ورسیږي ددغه څخه غوره، اوڅوک چی راوړی

بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِيْنَ عَمِلُوا السَّيِّاٰتِ اِلَّا مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٨٤﴾

بدی پس بدی کوونکو ته به هغه سزا ورسیږي څه چی هغوی کول،

تفسیر: دا اخرت (دکوم ثواب چی مقصود کیدل لوړ په . ثَوَابُ اللّٰهِ خَيْرٌ الخ ، کی بیان سوی دی) مونږ دهغو خلقو دپاره خاص کوو کوم چی په دنیا کی نه لوی جوړیدل غواړی او نه فساد کول (یعنی نه تکبر کوی کوم چی باطنی ګناه ده او نه څه ظاهری ګناه داسی کوی په کوم سره چی په مځکه کی فسادجوړیږی او صرف ددی باطنی او ظاهری بدیو څخه خلاصیدل کافی نه دی بلکه) نیکه نتیجه متقی خلقو ته رسیږی (کوم چی دبدیو څخه دځان ساتلو سره دنیکو عملونو هم پابندوی او په کیفیت دعملونو به جزا اوسزا دا وی چی) کوم سړی چی (دقیامت په ورځ) نیکی راوړی ، هغه ته به ددغه (دمقتضا) څخه ښه (بدله) ورکول کیږی (ځکه چی دنیك عمل اصل مقتضٰی خو دا ده چی ددی حیثیت موافق عوض ورکړل سی . مګر هلته به ددی څخه زیات ورکړل سی چی دکم څخه کمه درجه به یی ددی دحیثیت څخه لس چنده وی) او کوم سړی چی بدی راوړی وروسته داسی خلقو ته به چی دبدی کارونه یی کول دومره بدله ورکول کیږی څومره چی دوی کول (یعنی ددغه دمقتضٰی څخه زیاته بدله دسزا به نه ورکول کیږی)

معلومات اومسئلی : لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْاَرْضِ وَلَا فَسَادًا : په دی آیت کی ددارِ اخرت نجات او فلاح یی صرف دهغو خلقو دپاره مخصوصه فرمایلی ده ، کوم چی په مځکه کی دلویی او فساد اراده نه کوی. دعلو

څخه مراد تکبر دی یعنی خپل ځان د نورو څخه لوی جوړول او د نورو د سپک ګڼلو فکر. او دفساد څخه مراد پر خلقو ظلم کول دی (سفیان ثوری) او ځینی مفسرین فرمایی چی هر معصیت فساد فی الارض دی ځکه چی دګناه په وبال سره ددنیا په برکت کی کمی راځی. ددی آیت څخه معلومه سوه چی کوم خلق دتکبر او ظلم یا دمطلق معصیت اراده وکی دهغوی په اخرت کی برخه نسته.

فائده: تکبر دکوم حرمت او وبال چی په دی آیت کی ذکر سوی دی او دا هغه دی چی پر خلقو فخر او د دوی سپکوالی مقصود وی، کنه نو دځان دپاره دښه لباس، ښه خوراك، ښه مکان انتظام هرکله چی دا پر نورو دفخر دپاره نه وی، بد نه دی لکه چی دصحیح مسلم په یو حدیث کی ددی وضاحت دی.

(دمعصیت پوخ قصد کول هم ګناه ده)

په دی آیت کی دعلو او فساد په اراده داخرت څخه په محروم والی دعذاب وعده ده. ددی څخه معلومه سوه چی دمعصیت پخه اراده چی دپوخ قصد په درجه کی راسی هغه هم معصیت یعنی ګناه ده (لکه چی په روح کی دی) البته که دادخدای دبیری څخه په دی اراده پریږدی نو دګناه په ځای ثواب دده په عملنامه کی لیکل کیږی او که په غیر اختیاری سبب سره یی پر دغه ګناه قدرت ونه سی او عمل په ونه کی، مګر خپل دګناه کوشش یی پوره کړی وی، نو هغه هم په ګناه کی لیکل کیږی (لکه چی داسی امام غزالی ؒ ذکر کړی دی) د ایت په اخر کی فرمایی. وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ، ددی مطلب دا دی چی داخرت دنجات او فلاح دپاره د دوو شیانو علو او فساد څخه ځان ساتل هم لازم دی او دتقوی یعنی نیکو عملونو پابندی هم. صرف ددی دوو شیانو څخه ځان ساتل کافی نه دی، بلکه کوم عملونه چی دشریعت په روسره فرض او واجب دی، په دغو عمل کول هم داخرت دنجات دپاره شرط دی.

إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَىٰ

چاچی حکم ولیږی په تا باندی دقرآن هغه بیرته را وستونکی دی ستا

مَعَادٍ قُلْ رَّبِّي أَعْلَمُ مَن جَاءَ بِالْهُدَىٰ وَمَنْ هُوَ فِي

اولنی ځای ته ته ووایی چی زما رب ښه پوه دی په هغه چاچی رایه وړه ښودنه او په هغه چاچی هغه په

ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٨٥﴾ وَمَا كُنتَ تَرْجُو أَن يُلْقَىٰ إِلَيْكَ الْكِتَابُ

ښکاره غلطی کی دی، او تا خو امید نه کوی چی درکول به سی تا ته کتاب

إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِّلْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾

مګر دمهربانی د رب ستا څخه نو مه کیږه امداد کوونکی دا کافرانو

وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ بَعْدَ اِذْ اُنْزِلَتْ اِلَيْكَ وَادْعُ

او منع دی نه کړي تا دوی دآیاتونو د رب ځخه پس ددې چی نازل سو تاته اوبلنه کوه

اِلٰى رَبِّكَ وَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿٨٧﴾ ع وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ

خپل رب طرف ته او مه کیږه د مشرکانو ځخه او مه بله د الله تعالی سره

اِلٰهًا اٰخَرَ م لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ قف كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهٗ ط لَهُ

بل معبود ، نسته معبود ځوک ماسوا دهغه ځخه ، هر شي فنا کیږی ماسوا دذات دهغه ځخه ، صرف دهغه

الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿٨٨﴾ ع

حکم دی او هغه ته به بیرته رجوع کوونکی یو

لنهتفسير: (او ستادی مخالفینو چی ته پریشانه کړی پر وطن پریښولو یی مجبوره کړی چی ددی جدایی تاته ډیره گرانه ده نو ته تسلی ساته) کوم خدای چی پرتایی قرآن (په احکامو یی عمل او تبلیغ یی کوی) فرض کړی دی (کوم چی په جمع سره ستا دنبوت دلیل دی) هغه به تا (ستا) اصلی وطن (یعنی مکی) ته بیا ورسوی (او هغه وخت به ته ازاد او غالب او خاوند دحکومت یې ، او په داسی حالت کی که بل ځای دقیام دپاره تاکل کیږی نو په مصلحت او په اختیار سره به وی چی په دی سره خفگان نه وی او سره ددی چی ستا نبوت حق دی ، دا خلق کوم چی تا په غلطی او ځان پرحقه گنی نو) ته (دوی ته) وفرمایه چی زما رب ښه پوه ی چی چا رښتنی دین (دالله ﷻ دطرف ځخه) راوړی دی او ځوك په ښکاره گمراهی کی (اخته) دی (یعنی زماپرحقوالی او ستاسی پرباطلوالی قطعی دلیلونه موجود دی ، مگر هرکله چی ددی ځخه کارنه اخلی نو اخری جواب دا دی چی خیر خدای ته معلومه ده هغه به وښیی) او (ستا دا دنبوت دولت محض خدایی دی حتّی چی په خپله) تاته (دنبی کیدو ځخه مخکی) دا توقع نه وه چی په تا به دا کتاب نازل سی ، مگر محض ستا درب په مهربانی سره ددی نزول وسو وروسته ته (ددی خلقو بی هوده خبرو طرف ته توجه مه کوه او لکه ځنگه چی تر اوسه پوری د دوی ځخه جلا پاته سوی یی ائنده هم دغه ډول) ددی کافرانو یوه ذره تائید مه کوه او هرکله چی دالله ﷻ احکام پر تا نازل سوه نو داسی دی ونه سی (لکه تر اوسه چی هم نه دی سوی) چی دا خلق تا ددغو احکامو ځخه منع کړی او ته (پر مخ) دخپل رب (ددین) طرف ته (خلق) رابله او (لکه ځنگه چی تر اوسه پوری دمشرکانو سره دی تعلق نه دی پاته سوی دغه ډول آئنده ، میشه) په دی مشرکانو

کی شامل نه سی او (لکه څنګه چی تر اوسه دشرك څخه پاك یې، دغه ډول آئنده هم) دالله ﷻ سره بل معبود مه بوله (په دی آیتونوکی دکفارو او مشرکانو د دوی د درخواستونو څخه ناامیده کول دی او دخبری مخ د دوی طرف ته دی چی تاسی کوم نبی کریم ﷺ ته په دین کی دموافق کیدو درخواست کوی ، په دی کی دکامیابی هیڅکله هم احتمال نسته ، مګر عادت دی چی کوم سړی لره زیاته غصه وی ، دهغه سره خبره نه کوی ، دخپل محبوب سره خبری کوی او هغه ته یی اوروی ، په معالم کی دحضرت ابن عباس ؓ روایت دی چی دا خطاب صرف په ظاهره حضور ﷺ ته دی او مقصود ورڅخه دوی نه دی . تردی ځای پوری درسالت مضمون قصداً وو که څه هم توحید په کی هم ضمنًا راغی ، مخ ته دتوحید مضمون قصداً دی چی) دهغه څخه ماسوا څوك بل معبود نسته (په دی وجه چی) ټول شیان فنا کیدونکی دی ، بغیر دهغه دذات څخه (وروسته دهغه څخه ماسوا څوك دعبادت مستحق پاته نه سو ، دا مضمون دتوحید سو مخ ته دمعاد مضمون دی چی) دهغه حکومت دی (دکوم کامل ظهور چی به په قیامت کی وی) او هغه ته به تاسی ټول واپس کیږی (پس ټولو ته به د دوی دعملونو جزا ورکړی ، دا دمعاد مضمون هم ختم سو)

معلومات اومسئلې : اِنَّ الَّذِی فَرَضَ عَلَیْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ اِلٰی مَعَادٍ ۔ دسورة په اخر کی داآیتونه دنبی کریم ﷺ دتسلی او دنبوت او رسالت پر خپلو فرضو باندی په پوره ډول سره دقائم پاته کیدو دتاکید دپاره دی ، او دسورة دتیرو آیتونو سره ددی مناسبت دا دی چی په دی سورة کی الله ﷻ دحضرت موسیٰ ؑ تفصیلی قصه ، دفرعون او دده دقوم ددښمنی او دده څخه دبیری ، بیاپه خپل فضل سره د دوی پرفرعونیانو باندی دغالب کولو ذکر یی وفرمایی . نو دسورة په اخر کی یی خاتم الانبیاء ﷺ ته دداسی حالاتو خلاصه بیان کړه چی دمکی کفارو دوی ﷺ پریشانه کړل ، دقتل منصوبی یی جوړی کړی ، دمسلمانانو ژوند یی په مکه کی تنګ کی ، مګر الله ﷻ دخپل پخوانی عادت مطابق دوی ته پرټولو فتح او غلبه نصیب وفرمایله او مکه مکرمه دکوم ځای څخه چی کفارو دوی ایستلی وه ، هغه بیاپه مکمل طور سره د دوی په قبضه کی راغله .

الَّذِی فَرَضَ عَلَیْكَ الْقُرْآنَ . کوم پاك ذات چی پر تا قرآن فرض کړی دی یعنی ددی تلاوت او تبلیغ او په دی عمل کول یی پرتا فرض کړی دی هغه ذات به تا بیا معاد ته واپس کړی . دمیعاد څخه مراد مکه مکرمه ده لکه چی په صحیح بخاری وغیره کی دحضرت ابن عباس ؓ څخه دمعاد دا تفسیر نقل دی . مطلب دا دی چی که دڅو ورځو دپاره تاته خپل خوږ وطن خاصکر حرم او بیت الله شریفه پریښوول پیښ سول ، مګر دقرآن نازلوونکی او په دی دعمل فرض کوونکی خدای تعالی به آخر تا بیا مکی مکرمې ته بیرته راولی ، دتفسیر په امامانو کی دحضرت مقاتل ؒ څخه روایت دی چی نبی کریم ﷺ دهجرت په وخت کی دغارِ ثور څخه دشپی په وخت کی ووتی او دمکی څخه مدینی ته تلونکی معلومه لار یې پریښووله او په نورو لارو یی سفروکی ، ځکه چی دښمن یی په تعاقب کی وو هرکله چی جحفې مقام ته ورسیدل کوم چی دمدینی طیبی پرلاره مشهور منزل رابغ ته نژدی دی او ددغه ځای څخه دمکې څخه مدینی ته معلومه لار

ور رسیږی دغه وخت چی دمکی مکرمی پرلاره یی نظر پریوتی ، نو بیت الله شریفه او وطن یی یاد سو ، دغه وخت جبرائیل امین دا ایت راوړی نازل سو چی په دی کی دوی ته خوشخبری ورکول سوي ده چی دمکی مکرمی څخه دا جدایی دځو ورځو ده او اخر به تاسی بیا مکی مکرمی ته ورسول سی ، کوم چی دمکی مکرمی دفتح کیدو خوشخبری وه . په دی وجه دحضرت ابن عباس ؓ په یو روایت کی دی چی دا ایت په جحفه کی نازل سو ، نه مکی دی او نه مدنی (قرطبی)

(قرآن پر دښمنانو دفتح او په مقصدونو کې دکامیابي ذریعه ده)

په دی آیت کی حضور ﷺ ته دوباره مکی مکرمی ته دفاتحانه واپسی خوشخبری په دی عنوان سره ورکړل سوي ده چی کوم حق ذات پرتا باندی قرآن فرض کړی دی ، تابه پردښمنانو غالب کی دوباره به دی مکی مکرمی ته واپس کړی . په دی کی اشاره دی طرف ته هم ده چی دقرآن تلاوت او په دی عمل کول به ددی خدایی امداد او ښکاره فتح سبب وی .

كُلُّ شَىْءٍ هَالِكٌ اِلَّاوَجْهَهٗ " په دی آیت کی دوَجهِ څخه مراد ذات دحق سبحانه تعالی دی او معنٰی دا ده چی دحق سبحانه تعالی دذات څخه ماسوا هر شی هلاکیدونکی دی او فنا کیدونکی دی او ځینی مفسرین حضرات فرمایی چی دوَجْهَهٗ څخه مراد هغه عمل دی کوم چی خالص دالله ﷻ دپاره وسی نو دایت مطلب به داسی چی کوم عمل دالله ﷻ دپاره په اخلاص سره وسی ، هغه باقی پاته کیدونکی دی باقی نور ټول فانی دی . والله سبحانه وتعالی اعلم

الحمدلله سورة قصص نن ۹ دذیقعده سنه ۱۳۹۱ ھ په داسی حالاتو کی تمام سو چی پر پاکستان باندی دهندوستان او دنورو لویو طاقتونو په سازش زوروره حمله وسوه او څوارلس (۱۴) ورځی یو مخ پر کراچی باندی بمباری کیده ، ښاری ابادی ته ځای پرځای سخت نقصان ورسیدی ، په سوونو مسلمانان شهیدان اوکورونه ونړیدل او دڅوارلسو ورځو دا جنګ پر دی افسوسناکه حادثه باندی ختم سو چی مشرقی پاکستان (موجوده بنګله دیش) دپاکستان څخه جلا سو او تقریبًا نوی زره ۹۰۰۰۰ پاکستانی فوج هلته محاصره سو او وسله یې وغورځوله اوتردی وخته هلته دمسلمانانو قتل عام جاری دی ، دهر مسلمان زړه په دی واقعه خفه او غمجن دی .

﴿ سورة العنكبوت ﴾

سُوْرَةُ الْعَنْكَبُوْتِ مَكِّيَّةٌ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝ تِسْعٌ وَّسِتُّوْنَ اٰيَةً وَّسَبْعُ رُكُوْعَاتٍ

سورة عنکبوت په مکه کي نازل سوی دی او په دی کښی نه شپیته (۲۹) آیاتونه دی اووه (۷) رکوع گانی .

شروع کوم دالله ﷻ په نامه سره چی بی حده مهربان نهایت رحم والا دی .

الٓمّٓ ① اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُّتْرَكُوْٓا اَنْ يَّقُوْلُوْٓا اٰمَنَّا وَهُمْ

آیا خلق داسی گنی چی خلاص به سی په دومره وینا سره چی مونږ یقین وکوو او د دوی

لَا يُفْتَنُوْنَ ② وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ

ازمائش به ونه سی ، او مونږ ازمائش کړی دی دهغو چی د دوی څخه مخکښ وو پس خامخا معلوموی

اللّٰهُ الَّذِيْنَ صَدَقُوْا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكٰذِبِيْنَ ③ اَمْ حَسِبَ

الله تعالی چی کوم خلق رښتنی دی او خامخا معلوموی درواغجنان ، آیا دوی دا گنی

الَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ السَّيِّاٰتِ اَنْ يَّسْبِقُوْنَا ؕ سَآءَ مَا يَحْكُمُوْنَ ④

چی کوم خلق کوی بدی چی زمونږ څخه محفوظ سی ، ډیره بده فیصله دوی کوی ،

مَنْ كَانَ يَرْجُوْا لِقَآءَ اللّٰهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍ ؕ وَهُوَ

څوک چی امید لری دالله تعالی دملاقات پس د الله تعالی وعده را روانه ده او هغه

السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ⑤ وَمَنْ جَاهَدَ فَاِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهٖ ؕ

اوریدونکی پوهیدونکی دی ، او څوک چی محنت وکړي پس محنت کوی دخان دپاره

اِنَّ اللّٰهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ ⑥ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ

الله تعالی بی حاجته دی دمخلوقات څخه ، او څوک چی ایمان راوړی او نیک عملونه وکی

لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَحْسَنَ الَّذِىْ كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ۝

مونږ به لیری کو د دوی څخه بدی د دوی او بدله به ور کړو دوی ته ښه د ښه کارونو
د دوی

تفسیر: الٓمٓ (ددی معنی خوالله ﷻ ته معلومه ده ځینی مسلمانان کوم چی دکفارو د ازارونو رسولو څخه بیریږی نو) آیادی خلقو دا خیال کړی دی چی دوی به په دومره ویلو باندی خلاص سی چی مونږ ایمان راوړی او دوی به (په قسمونو دمصیبتونو سره) ونه ازمایل سی (یعنی داسی نه سی کیدای ، بلکه ددی قسم امتحانونه به پیښیږی ورته) او مونږ خو (په داسی واقعاتو سره) دهغو خلقو هم ازمائش کړی دی کوم چی د دوی څخه مخکی (مسلمانان) تیر سوی دی (یعنی دنورو امتونو پر مسلمانانو باندی هم داسی معاملی تیری سوی دی) وروسته (دغه ډول به د دوی ازمائش هم کول کیږی او په دی ازمائش کی) الله ﷻ دا خلق (په ظاهری علم سره) معلوموی کوم چی (دایمان په دعوی کی) رښتنی وه او درواغجنان هم معلوموی (هم دارنګه څوك په رښتنی عقیدی سره مسلمانانیږی هغوی به په دی امتحاناتو کی ثابت قدم اوسیږی ، بلکه نور به زیات پخیږی او څوك چی دوخت سره مسلمانان سوی وی هغوی په داسی وخت کی اسلام پریږدی یعنی دا دامتحان یو حکمت دی څکه چی دمخلص او غیر مخلص په خلط ملط کیدو کی ډیر ضررونه وی خاصکر په ابتدایی حالاتو کی ، دا مضمون خو دمسلمانانو متعلق سو ، مخکي دوی ته دازار رسوونکو کفارو په نسبت فرمایی چی) هاا ایاکوم خلق چی ناکاره کارونه کوی هغوی دا خیال کوی چی دوی به زمونږ څخه خلاص سی وبه تښتی ؟ د دوی دا فکر ډیر عبث دی (دا دجملی معترضی په طور ور چی په دی کی یی دکفارو بد انجام بیان کی او دمسلمانانو یی یو قسم تسلی وکړه چی دوی ته دازار رسولو به دهغوی څخه بدله واخستل سی ، مخ ته بیا دخبری مخ مسلمانانوته دی چی) کوم سړی دالله ﷻ سره دملاقات کولو امیدلری وروسته (ده ته په داسی اخوا دی خوا حادثو باندی پریشانی نه ده په کار څکه چی) دالله ﷻ (سره دلیدو) هغه مقرر وخت خامخا راتلونکی دی (چی په هغه سره به ټول غم غلط سی لکه چی دا قول دالله ﷻ دی . اَلْحَمْدُلِلّٰهِ الَّذِیْ اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ او هغه هر څه اوری په هرڅه پوه دی (نه ورڅخه څه خبره پټه ده نه څه کار، وروسته دملاقات په وخت کی به ستاسی دټولو قولی او فعلی عبادتونو بدله درکی ، او ټول غمونه به لیری کړی) او (یاد ساتی مونږ چی کم تاسی ته دمشقتونو دبرداشت کولو ترغیب درکوو، وروسته په دی کی ظاهره او منل سوی خبره ده چی زمونږ څه نفع په کی نسته بلکه) څوك چی محنت کوی (هغه دخپل ځان دنفع د) پاره کوی (کنه نو) دالله ﷻ (خو) په ټول مخلوقات کی هیچاته حاجت نسته (په دی کی هم ترغیب دی برداشت کولو دمشقتونو ته څکه چی په خپله نفع پوه سی ، نو هغه کار زیات آسانه سی) او (هغه نفع کوم چی په طاعت سره رسیږی دهغه بیان دا دی چی) کوم خلق ایمان راوړی او نیك عملونه کوی مونږ به د دوی ګناهونه د دوی څخه لیری کړو (چی په دی کی ځینی ګناهونه لکه شرك او کفر خو به په ایمان سره لیری سی ، او ځینی ګناهونه په توبه سره چی په نیکو عملونو کی دا خله ده او ځینی ګناهونه صرف به

نیکیو سره او ځینی گناهونه به محض په فضل سره معاف سی او څه گناهونه به وروسته د څه قدر سزا څخه ، دلته تکفیر تولو ته عام دی) او د دوی ته به د دوی د (دی) عملونو (ایمان او نیکو عملونو د استحقاق) څخه زیاته ښه بدله ورکړو (وروسته په دومره ترغیباتو باندی د طاعت او مجاهدی کولو او د استقامت اهتمام ضروری دی)

معلومات او مسئلې : وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ، د فتنی څخه مشتق دی چی معنٰی یی ازمائش ده ایماندار او خاص کر انبیاء علیهم السلام او صالحان په دنیا کی د مختلف قسم ازمائشونو څخه تیریږی ، بیا اخر فتح او کامیابی د دوی وی دا ازمائشونه د مخالفینو د کافرانو او فاجرانو د دښمن او د دوی د طرف څخه د تکلیفونو په ذریعه وی ، لکه چی اکثرو پیغمبرانو او خاتم الانبیاء ﷺ او د دوی اصحابو ته اکثر وړپیښ سوی دی د کومو چی بی شمیره واقعات د سیرت او تاریخ په کتابونو کی ذکر دی او کله دا ازمائشونه د مرضونو او نور قسم تکلیفونو په ذریعه وی لکه چی حضرت ایوب ؑ ته وړپیښ سول او د ځینو د پاره دا تول قسمونه جمع کیدی هم سی. د دی آیت شان نزول که څه هم د روایتونو په روسره هغه صحابه دی کوم چی مدینی منوی ته د هجرت په وخت کی د کفارو د لاسه ازار سوی وه . مگر مراد یی عام دی ، په هره زمانه کی عالمانو ، صالحانو ، او اولیاؤ د امت ته مختلف قسم ازمائشونه وړپیښیږی او پیښیدای سی (قرطبی)

لَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ صَدَقُوا ، یعنی د دی امتحاناتو او سختیو په ذریعه په مخلصو او غیر مخلصو ، نیکو او بدو کی خامخا فرق کوو ځکه چی د مخلصینو سره د منافقانو خلط ملط ځینی وخت د یر نقصان رسوی مقصد د دی آیت د نیك او بد مخلص او غیر مخلص فرق واضح کوی کوم چی یی داسی تعبیر فرمایلی دی چی الله ﷻ وپیژنی صادقان او دروا غجنان الله ﷻ ته خو د هر انسان صادق کیدل یا دروا غجن کیدل د ده د پیدا کیدو څخه مخکی هم معلوم دی . په ازمائشونو او امتحانونو سره یی د معلومولو معنٰی دا ده چی دا فرق نورو ته هم ښکاره سی . او حضرت حکیم الامت تهانوی رحمه الله د خپل شیخ مولانا محمد یعقوب صاحب رحمه الله څخه د دی توجیه دا هم نقل فرمایلی ده چی ځینی وخت د عوامو د علم درجه را کښته کړی هم خبره پر کول کیږی ، عام انسانان په مخلص او منافق کی فرق د ازمائش په ذریعه معلوموی ، د دوی د مذاق مطابق الله ﷻ فرمایی چی د دی مختلف قسم امتحاناتو په ذریعه مونږ دا معلوموو چی کوم مخلص دی کوم نه دی ، حال دا دی چی د هغه په علم کی دا هر څه د ازل څخه دی . والله اعلم .

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا ۭ وَإِنْ

او مونږ تاکید کړی دی انسان ته دخپل پلار مور سره دښیگړی کولو او که هغوی

جَاهَدٰكَ لِتُشْرِكَ بِيْ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا

په تا زور را ولی چی ته شرک وکړه ما سره د کوم چی تا ته خبر نسته نو

تُطِعْهُمَا ۭ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ⑧

د دوی خبره مه منه ، ماته ستا سی واپسی ده پس خبر به کړم تاسی په دی چی تاسی کول ،

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصّٰلِحِيْنَ ⑨

او کوم خلق چی ایمان راوړی او نیک عملونه کوی مونږ به داخل کړو دوی په نیکو خلقو کي.

لنډتفسیر: او مونږ انسان ته دخپل مور او پلار سره دنیك سلوك كولو حكم كړی دی او (ددی سره مو ورته دا هم ویلی دی چی) كه هغه دواړه په تاباندی ددی خبری زور اچوی چی ته داسی شی زماسره شریك جوړ كی ، دكوم (دمعبود كیدو) چی څه (صحیح) دلیل ستاسره نه وی (او هرشی داسی دی چی دټولو شیانو دعبادت دپاره په ناقابله كیدو باندی دلیلونه قائم دی) نو (په دی باره كی) دهغوی خبره مه منه تاسی ټول به ماته بیرته راځی ، وروسته زه به تاسی ته ټول كارونه (كه نیك وی اوكه بد) دروښیم او (په تاسی كی) چی كومو خلقو ایمان راوړی وی او نیك عملونه یی كړی وی ، مونږ به هغه په نیكو خلقو (په درجو) كی (كوم چی جنت دی) داخل كړو (اودغه ډول به په بدو عملونو مناسبه سزا وركړو، نو پر دی بنا چاچی دمور اوپلار اطاعت زمونږ پراطاعت باندی مقدم كړی وی هغه به سزاپیداكی اوچاچی ددی عكس كړی وی، نیكه جزاء به پیداكی ښنده داچی په لوړه واقعه كی دمور اوپلار په نافرمانی سره دګناه وسوسه كول نه دی په كاری)

معلومات اومسئلې : وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ، وصیت، وایی دیو سړی دیو كار طرف ته بلنی ته ، هركله چی هغه بلل په نصیحت او خیر خواهی باندی مبنی وی (مظهری)

بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا، لفظ دحُسن مصدردی په معنٰی دښوكولو، دلته دښه طرزعمل یی دمبالغی دپاره په حسن سره تعبیر كړی دی مرادواضح دی چی الله ﷻ انسان ته داوصیت فرمایی چی دخپل مورا وپلارسره ښه سلوك كوی.

وَاِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِيْ یعنی دموراوپلارسره دښه سلوك كولوسره سره داهم ضروری ده چی د دوی دحكم اطاعت تر هغه حده پوری كول كیږی چی هغه حكم دالله ﷻ خلاف نه وی ، هغوی كه اولاد پركفر او شرك مجبوره كوی نو په دی كی به د دوی اطاعت نه كول كیږی ، لكه چی په حدیث كی دی ، لَاطَاعَةَ لِمَخْلُوْقٍ فِيْ مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ (رواه احمد والحاكم وصححه) یعنی دخالق په نافرمانی كی دچامخلوق فرمانبرداری جائز نه ده.

دا ایت دحضرت سعدبن ابی وقاص ؓ په باره كی نازل سوی دی ، دی په صحابه كرامو كی په هغو لسو حضراتو كی شامل وو كومو ته چی حضور ﷺ په یو وخت دجنتی كیدو خوشخبری وركړي ده ، كومو ته چی عشره مبشره وایی . دی دخپلی مور ډیر فرمانبردار او هغه ته په راحت رسولو كی ډیر چسپ وو. دده مور حمنه بنت ابی سفیان ته چی كله دا معلومه سوه چی ددی زوی سعد ؓ مسلمان سو، نو دی خوی ته خبرداری وركی او قسم یی واخستی چی زه به تر هغه پوری خوراك څښاك ونه كړم ترڅو پوری چی ته بیا

دخپل پلار نيکه دين ته ولاړ نه سى او يازه دغه ډول دلوږى تندى څخه مړه نه سم او په ټوله دنياكى به دهميشه دپاره دا رسوايى ستاپه سرپاته سى چى ته دخپلى مور قاتل يى (مسلم، ترمذى) دقرآن دى آيت حضرت سعد ﷺ ددى دخبرى دمنلو څخه منع كى.

دبغوى په روايت كى دى چى دحضرت سعد ﷺ مور يوه شپه او ورځ او دځينو اقوالو مطابق درى شپى ورځى دخپل قسم مطابق وږى تږى وه ، حضرت سعد ﷺ ورته حاضرسو . د مور محبت او اطاعت پرخپل ځاى وو مګر دالله ﷻ دفرمان په مخکى هيڅ نه وه . په دى وجه يى مور ته وفرمايل چى مورى ! كه ستاپه بدن كى سل روحونه واى او يو يو وتلى او ما ورته كتلى خو هم به مى خپل دين نه واى پريښى اوس ستا خوښه ده كه خوراك اوڅښاك كوى اوكه مرى په هرحال زه دخپل دين څخه نه سم ګرځيدلى . مور دده په دى خبره باندى نا اميده سوه او خوراك يى وكى .

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ فَاِذَآ اُوْذِيَ فِي اللّٰهِ

او ځينى هغه خلق دى چى وائى مونږ ايمان راوړو په الله بيا چى هركله ده ته تكليف ورسيږي په لار دالله كى

جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللّٰهِ ۭ وَلَئِنْ جَاۗءَ نَصْرٌ مِّنْ رَّبِّكَ

نو ګرځوى دخلقو ازار په شان دعذاب دالله تعالى اوكه ورسيږي مدد ستا د رب دطرف څخه

لَيَقُوْلُنَّ اِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ ۭ اَوَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِمَا فِيْ صُدُوْرِ

نو وايى مونږ خو تاسى سره يُو ، آيا نه دى الله ښه پوه؟ په هغو چى په سينو دمخلوق كى

الْعٰلَمِيْنَ ⑩ وَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ ⑪

دى اوخامخابه معلوم كى الله هغه خلق چى ايمان يى راوړى دى او خامخابه معلوم كى هغه خلق چى منافقان دى ،

وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّبِعُوْا سَبِيْلَنَا وَلْنَحْمِلْ

او وايى كافران ايماندارو ته چى تاسى راځى زمونږ په لاره او مونږ به پورته كو

خَطٰيٰكُمْ ۭ وَمَا هُمْ بِحٰمِلِيْنَ مِنْ خَطٰيٰهُمْ مِّنْ شَيْءٍ ۭ اِنَّهُمْ

ستاسى ګناه ، او دوى هيڅ نه سى پورته كولاى ګناه د دوى ، بيشكه دغه

لَكٰذِبُوْنَ ﴿۱۲﴾ وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالًا مَّعَ اَثْقَالِهِمْ

درواغجنان دی ، او خامخا به پورته کی بار خپل او نور بار سره دبار خپل څخه

وَلَيُسْئَلُنَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَمَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿۱۳﴾ ع

اوخامخا به د دوی څخه پوښتنه کیږی دقیامت په ورځ دهغو خبرو چی دوی درواغ جوړولی .

لنډتفسير: او ځینی خلق داسی هم دی چی وایی مونږ ایمان راوړی دی په الله ﷻ باندی بیاچی کله دوی ته دخدای په لاره کی څه تکلیف ورسول سی نو دخلقو تکلیف رسول داسی (لوی) گڼی لکه دخدای عذاب (په کوم سره چی بنده بالکل مجبوره سی . حال دا دی چی یو مخلوق پرداسی عذاب دسره قدرت نه سی لرلی اوس خو د دوی دا حال دی) او که چیری څه مدد (دمسلمانانو) ستا درب دطرف څخه راسی (مثلاً جهاد ری او په دی کی داسی خلق په لاس راسی) نو (دغه وخت) وایی چی مونږ خو (په دین اوعقیده کی) ستاسی سره وو (یعنی مسلمانان وو که څه هم دکفارو دزبردستی په وجه سره دکفارو سره سوی وه ، په دی باندی دحق تعالی ارشاد دا دی چی) ایا الله ﷻ ته ددنیادمخلوق دزړونو خبری معلومی نه دی ؟ (یعنی د دوی په زړونو کی ایمان نه وو) او (دا واقعات ځکه کیږی چی) الله ﷻ ایماندار معلوموی او منافقان هم معلوموی او کفار مسلمانانو ته وایی چی تاسی (په دین کی) زمونږ پرلاره راځی او (په قیامت کی) ستاسی گناه (کوم چی په کفر او معصیت سره وی) زمونږ پر ذمه ده (او تاسی ازاد یاست) حال دا دی چی دا خلق د دوی دگناهونو څخه یوه ذره هم (په دی طور چی دوی ته ورڅخه ازادسی) نه سی اخستی دغه بالکل درواغ خبری کوی او (البته داسی خو به وی چی) داخلق به خپل گناهونه (پوره پوره) پر خپل ځان بار کی او دخپلو گناهونو سره څه گناهونه نور هم (به بارکی او دا هغه گناهو نه دی دکومو دپاره چی به دوی سبب جوړیدل او په دی گناه پر دوی دبار کولو سره به اصل گناهکار هم ازاد نه وی ، غرض دا چی نور سپك نه سوه مگر دوی دهغوی دگمراه کولو په سبب نور زیات درانه سول) او دی خلقو چی څنگه څنگه درواغ خبری جوړولی په قیامت کی به د دوی څخه باز پرس (اوبیا پر دی سزا) خامخا وی .

معلومات اومسئلې: وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ، دکفارو دطرف څخه داسلام دلار بندولو او دمسلمانانو دغولولو تدبیرونه په مختلفو طریقو سره کیدل کله دزور او زرو په نمائش سره کله په شکونو او شبهو پیدا کولو سره ، په دی آیت کی هم د دوی دیو داسی تدبیر ذکر دی ، چی کفارو مسلمانانو ته ویل ، تاسی بی وجهی د اخرت دعذاب دبیری څخه زمونږ په طریقه نه راځی ، خو مونږ ذمه واری اخلو چی که ستاسی خبره رښتنی سوه چی زمونږ په طریقه په چلیدو سره په اخرت کی عذاب وو نو ستاسی دگناهونو بار به مونږ پورته کړو ، څه عذاب او تکلیف چی رسیږی ، مونږ ته به رسیږی پرتاسی به هیڅ نه وی .

دغه ډول دیوه سړی واقعه دسورة نجم په اخری رکوع کی ذکرسوي ده . اَفَرَاَيْتَ الَّذِىْ تَوَلّٰى وَاَعْطٰى قَلِيْلًا وَّاَكْدٰى په دی کی ذکردی چی یوه سړی ته دده کافروملګرو داوویل دوکه یی ورکړه چی ته مونږته څه مال اودولت را کړه نومونږبه دقیامت اواخرت په ورځ ستاعذاب پرخپله ذمه واخلواوتابه خلاص کو ، ده څه ورکول هم شروع کړل ، بیایی بندکړل ، دده دبی وقوفی او دده ددی عبث عمل بیان په سورة نجم کی په تفصیل سره ذکردی .

دغه ډول یوه خبره دکافرانو عامو مسلمانانو ته دلته ذکر ده . دلته الله ﷻ د دوی په جواب کی یوه خودا وفرمایله چی داسی ویونکی بالکل درواغجن دی دوی په قیامت کی ددغو خلقو دګناه هیڅ بارنه سی لوړولی . وَمَا هُمْ بِحَامِلِيْنَ مِنْ خَطٰيٰهُمْ مِّنْ شَىْءٍ اِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ، یعنی دهغه ځای هیبت ناکه عذاب چی وړینی ، د دوی به همت نه وی چی ددغه دپورته کولو دپاره تیارسی ، په دی وجه د دوی دا وعده درواغجنه ده . او په سورة نجم کی دا هم ذکر سوي ده چی که داخلق څه بارلوړولو ته تیار هم سی ، خو دالله ﷻ دطرف څخه به دوی ته اختیار ورنه کړل سی ځکه چی دا قانون دعدل څخه خلاف دی چی دیوه په ګناه کی بل ونیول سی .

دوهمه خبره دا فرمایی چی ددی خلقو دا خبره خو غلطه او درواغ ده چی ستاسی دګناهونو بار به لوړ کړی او تاسی به خلاص کړی ، البته دا به خامخا وی چی ستاسی لمسول او تاسی دحقی لاری څخه داړولو کوشش کول په خپله یوه لویه ګناه ده ، کوم چی به د دوی دخپلو عملونو دعذاب څخه علاوه پر دوی باندی بار کول کیږی ، دغه ډول به پر دوی دخپلو عملونو هم وبال وی او څوك چی یی لمسولی وی دهغوی هم .

(دګناه دعوت ورکوونکي هم ګناهګار دی دګناه کوونکي چې کوم عذاب وی هغه به دده هم وی)

ددی آیت څخه معلومه سوه چی کوم سړی دبل چاپه ګناه کی د اخته کولو تحریك کوی یاپه ګناه کی دده مدد کوی هغه هم داسی مجرم دی لکه څنګه چی دا ګناه کوونکی دی . په یو حدیث کی کوم چی دحضرت ابوهریره ؓ او انس بن مالك ؓ څخه روایت دی ، داسی دی چی نبی کریم ﷺ فرمایلی دی، کوم سړی چی دهدایت طرف ته خلق بولی نو څومره خلق چی دده ددعوت په وجه سره په هدایت عمل کوی ددی ټولو دعمل ثواب به ددی بلونکی په عملنامه کی هم لیکل کیږی ، بغیر ددی څخه چی دعمل کوونکو په اجر او ثواب کی څه کمی وسی او کوم سړی چی دځه ګمراهی او ګناه طرف ته بلنه کوی نو څومره خلق چی دده په وینا په دغه ګمراهی کی اخته کیږی ددغو ټولو ګناه او وبال به پر دغه سړی هم پریوزی ، بغیر ددی څخه چی ددغو خلقو په ګناه او وبال کی څه کمی وسی (مسلم عن ابی هریره ؓ وابن ماجه عن انس ؓ) (قرطبی)

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَلَبِثَ فِيْهِمْ اَلْفَ سَنَةٍ اِلَّا خَمْسِيْنَ عَامًا فَاَخَذَهُمُ

اومونږ ولیږي نوح دده قوم طرف ته بیا پاته سو په هغو کی زرکاله مګر پنځوس کاله کم ، بیاونیول هغه

الطُّوْفَانُ وَهُمْ ظٰلِمُوْنَ ﴿١٤﴾ فَاَنْجَيْنٰهُ وَاَصْحٰبَ السَّفِيْنَةِ

طوفان او دوی ګناهګار وو ، بیا محفوظ کی مونږ دی ، او کښتی والا وو ته

وَجَعَلْنٰهَآ اٰيَةً لِّلْعٰلَمِيْنَ ⑮ وَاِبْرٰهِيْمَ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا

او کره مونږ دغه کښتۍ نښانه دمخلوق دپاره ، او ابراهيم ﵇ هرکله چې ووېل ده خپل قوم ته عبادت کوی

اللّٰهَ وَاتَّقُوْهُ ۭ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ⑯ اِنَّمَا تَعْبُدُوْنَ

دالله او بيره کوی دهغه څخه ، دا غوره ده ستاسی په حق کی که تاسی پوهيږي ، تاسی عبادت کوی ،

مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَوْثَانًا وَّتَخْلُقُوْنَ اِفْكًا ۭ اِنَّ الَّذِيْنَ تَعْبُدُوْنَ

دالله تعالی څخه ما سوا ددغو بتانو ، او جوړوئ درواغ خبری ، بيشکه دکومو چی تاسی عبادت کوی

مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَا يَمْلِكُوْنَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوْا عِنْدَ اللّٰهِ الرِّزْقَ

دالله تعالی څخه ماسوا دغه مالکان نه دی ستاسی د رزق پس لټوی دالله تعالی سره رزق

وَاعْبُدُوْهُ وَاشْكُرُوْا لَهٗ ۭ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ⑰ وَاِنْ تُكَذِّبُوْا فَقَدْ

او دهغه عبادت کوی او دهغه حق منی ، دهغه طرف ته به بيرته ځی ، او که تاسی مادرواغجن کي نو

كَذَّبَ اُمَمٌ مِّنْ قَبْلِكُمْ ۭ وَمَا عَلَى الرَّسُوْلِ اِلَّا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ⑱

درواغجن کړي دي ډيرو قومونو تاسی څخه مخکي ، اودرسول په ذمه خو بس دا پيغام رسول دی ښکاره.

لنډتفسير: او مونږ نوح (﵇) دده قوم طرف ته (پيغمبر جوړ کی) وليږی ، وروسته هغه په هغوی کی پنځوس کاله کوم زرکاله پاته سو (او قوم يی پو هوی) بيا (هرکله چی په ده هم خلقو ايمان را نه وړی نو) هغوی طوفان ونيول او هغوی لوی ظالمان خلق وه (چی د دومره او ږدی مودی پوهولو هم اثر پر ونه کی) بيا (ددی طوفان راتلو څخه وروسته) مونږ ده ته او کښتی والؤ ته (کوم چی دده سره سپاره وه دهغه طوفان څخه) محفوظ کړل او مونږ دا واقعه دټولی دنيادخلقو دپاره (کومو ته چی په تواتر سره خبر ورسيدی) سبب دعبرت جوړکی (چی فکر وکی نو پوهيدای سی چی دحق دمخالفت څه انجام دی) او مونږ ابراهيم (﵇ پيغمبر جوړ کی) وليږی هرکله چی دوی خپل قوم ته (کوم چی بت پرست وه) وفرمايل چی تاسی دالله ﷻ عبادت کوی او دهغه څخه بيره کوی (او وبيريږی دطريقی دشرك څخه چی محض بی وقوفی ده ځکه چی) تاسی خلقوالله ﷻ پريښی دی ، محض بتان (کوم چی بالکل عاجزه او ناکاره دی) عبادت يی کوی او (د دوی متعلق) درواغ خبری تراش کوی (چی په دوی سره زمونږ درزق اوروزګار کار کيږی دا محض درواغ

دی ځکه چی) تاسی خدای پریږدی او دکومو چی عبادت کوی هغه تاسی ته هیڅ درزق درکولو اختیار نه لری پس تاسی خلق رزق دخدای سره تلاش کوی (یعنی دالله ﷻ څخه یې غواړی مالك درزق هغه دی) او (هرکله چی مالك درزق هغه دی نو) دهغه عبادت کوی او (چونکی اول رزق هم هغه درکړی دی نو) دهغه شکر کوی (یو خو سبب دوجوب دعبادت دا دی چی هغه مالك دنفع دی) او (دوهم سبب دا دی چی هغه مالك دضرر هم دی ، چنانچی) تاسی ټول به دهغه طرف ته ځی (هغه وخت به پرکفرتاسی ته سزادرکړی) او که تاسی (په دی خبرو کی) ما درواغجن ګڼی نو (یاد ساتی چی زما هیڅ ضرر نسته) ستاسی څخه مخکی هم ډیرو امتونو (خپل پیغمبران) درواغجن کړی دی (مګر ددغو پیغمبرانو هیڅ ضرر نه دی سوی) او (وجه ددی دا ده چی) دپیغمبر پرذمه خو صرف (دخبری) په صاف طور سره رسول دی (په چایی منل دهغه کار نه دی ، نو دټولو پیغمبرانو دتبلیغ څخه وروسته غاړه ازاده سوه ، دغه ډول زما هم ، پس مونږ ته هیڅ ضرر نسته ، البته منل یې ستاسی پر ذمه واجب وه ، دهغه په پاته کولو سره ستاسی ضرر خامخا وسی)

معلومات اومسئلې : په تیرو آیتونو کی دکفارو دمخالفت او د دوی دازارونو رسولو بیان وو کوم چی مسلمانانو ته رسیږی ، په دی آیتونو کی په دغه ډول واقعاتو نبی کریم ﷺ ته دتسلی ورکولو دپاره دتیرو پیغمبرانو اوددوی دامتونو دځینوبیان دی چی دپخواڅخه داسلسله هدایت والاووته دکافرانودطرف څخه تکلیفونه رسیدل جاری دی . مګر ددی تکلیفونو په وجه سره دوی هیڅکله همت نه دی بایللی ، په دی وجه ته هم دکفارو دتکلیفونو رسولو پرواه مه کوه اوخپل درسالت فرض په مضبوطی سره ادا کوه او کار کوه .

په تیرو پیغمبرانو کی دټولو څخه اول یې دحضرت نوح ؑ قصه ذکر کړه اول خو په دی وجه سره چی هغه دټولو څخه اولنی پیغمبر دی ، کوم ته چی دکفر او شرك مقابله ورپیښه سوه ، دوهم په دی وجه هم چی څومره تکلیفونه ده ته دخپل قوم څخه رسیدلی دی ، هغه بل پیغمبر ته نه دی رسیدلی ، ځکه چی الله ﷻ دوی ته داوږد عمر ورکولو خاص امتیاز ورکړی وو. او ټول عمر یې دکفارو دطرف څخه په تکلیفونو برداشت کولو کی تیر سوی وو. دده عمر چی په قرآن کریم کی کوم نهه سوه پنځوس ۹۵۰ کاله ذکر دی ، هغه خو قطعی او یقینی دی . په ځینو روایتونو کی دا هم دی چی دا عمر دتبلیغ او دعوت زمانه ده او ددی څخه مخکی او دطوفان څخه وروسته یې دنور عمر ذکر دی . والله تعالی اعلم

په هرحال دومره اوږد عمر پرله پسی په دعوت او تبلیغ کی تیرول او دهر تبلیغ او دعوت په وخت کی دکفارودطرف څخه قسم قسم ازارونو ، وهل ټکول ، غاړی خپه کول زغمل او ددی ټولو باوجود هیڅکله همت نه بایلل دا ټول دحضرت نوح ؑ خصوصیات دی .

دوهمه قصه دحضرت ابراهیم ؑ ذکر فرمایی کوم چی دلویو لویو سختو امتحانونو څخه تیر سوی دی. دنمرود اور ، بیا دشام څخه هجرت کول په یو وچ اوبی اوبو اوګیاه میدان کی قیام ، بیا دزوی دذبح کولو واقعه وغیره ، دحضرت ابراهیم ؑ دقصی په ضمن کی دحضرت لوط ؑ او دده دامت واقعات او تر اخر دسورة پوری دنورو ځینو انبیاوو علیهم السلام او د دوی دسر کښو امتونو دحالاتو سلسله دا ټول دنبی

کریم ﷺ او د امت محمدی دتسلی دپاره او دوی ددین پرکار دثابت قدم ساتلو دپاره بیان سوی دی.

أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ

آیا دوی نه ګوری چی څنګه پیداکوی الله ﷻ اول وار بیا به یی واپس کوی دا به

عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ⑲ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ

الله تعالی آسانه ده ، ته ووایه په ملک کی وګرځی بیا وګوری چی څنګه

الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنْشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ

شروع کړي دي الله پیدائش ،، بیابه یی الله پیداکوی په دوباره پیداکولو بیشکه الله تعالی په هر څه

قَدِيرٌ ⑳ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ ۖ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ㉑

قادری دی ، عذاب به ور کی چا ته چی غواړی او رحم به وکړی په چا چی غواړی او هغه طرف ته به واپس سی ،

وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ۖ وَمَا لَكُمْ مِنْ

او تاسی نه یاست عاجز کوونکي په مځکه کي او نه په آسمان کي ، او نسته ستاسی

دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ㉒ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ

د الله څخه ما سوا څوک حمایت کوونکي او نه مددګار ، او کوم خلق چی منکران سول د الله د خبرو څخه

وَلِقَائِهِ أُولَٰئِكَ يَئِسُوا مِنْ رَحْمَتِي وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ㉓

او دهغه درسیدو څخه دوی نا امیده سوي دي ، زما د رحمت څخه او د دوی دپاره دردناک عذاب دی.

لنډتفسیر: آیاهغه خلقو ته دا معلومه نه ده چی الله ﷻ څه رنګه مخلوق اول وار پیدا کوی (د محض عدم څخه یی وجود ته راوړی) بیابه هغه دوی دوباره پیداکوی دا دالله ﷻ په نزد ډیره اسانه خبره ده (بلکه په اول نظر کی دوباره پیداکول د اول پیدائش څخه زیات اسان دی که څه هم دذاتی قدرت په اعتبار سره دواړه برابر دی او دا خلق د اولنی کار یعنی دالله ﷻ دخالق کائنات کیدو خو اعتراف کوی ، په وجه ددی قول دالله ﷻ څخه . وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ الخ ، او دوهمه خبره یعنی دوباره پیدا کول ددی په مثل دی ، ددی په قدرت کی دا خلیدل خو نور هم واضح دی ، په دی وجه . أَوَلَمْ يَرَوْا ، ددی سره هم متعلق کیدای سی

او په زیات اهتمام سره مخ ته بیا دا مضمون څه قدر دعنوان په تفاوت سره د اوریدو دپاره حضور ﷺ ته ارشاد فرمایی چی) ته (دی خلقو ته) ووایه چی تاسی خلق په ملك کی وګرځی او وګوری چی خدای ﷻ مخلوق څنګه په اول وار پیدا کړی دی بیابه یی الله ﷻ دوباره هم پیدا کوی بیشکه الله ﷻ پر هرڅه قادر دی (په اول عنوان کی یو عقلی دلیل دی او په دوهم عنوان کی حسی ، چی تعلق یی دکائناتو دحالاتو دمشاهدی سره دی ، دا خو دقیامت اثبات وو ، مخ ته دجزا بیان دی چی وروسته دپورته کیدو څخه) چاته چی وغواړی عذاب به ورکی (یعنی څوك چی ددی مستحق وی) اوپه چاچی غواړی رحمت به وفرمایی (یعنی څوك چی ددی اهل وی) او (په دی عذاب اورحمت کی به دهیچا دخل نه وی څکه چی) تاسی ټول به هغه ته بیرته ورځی (نه دا چی دبل چاطرف ته) او (ددی عذاب څخه دمحفوظ کیدو هیڅ تدبیر نسته) تاسی نه په مځکه کی (پټیدای سی خدای) عاجزه کولی سی (چی دهغه په لاس به ورنه سی) او نه آسمان ته (الوتی سی) او نه دخدای څخه ماسوا ستاسی څوك کارساز سته او نه څوك مددګار (نو نه په خپل تدبیر خلاصیدای سی نه دبل په حمایت سره) او (لوړ چی مونږ کوم وویل . يُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ، اوس په قاعده کلیه سره ددی مصداق ښیی چی) کوم خلق دخدای ﷻ دایتونو اوخاص دده مخ ته دورتلو څخه منکره دی هغه خلق (په قیامت کی) زما درحمت څخه به نا امیده وی (یعنی هغه وخت بهووینی چی په مونږ کی د (رحمت خای نسته) او هم دا دی چی کومو ته به دردناك عذاب وی .

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ اِلَّآ اَنْ قَالُوا اقْتُلُوْهُ اَوْ حَرِّقُوْهُ

پس هیڅ جواب نه وو دده دقوم مګر دا چی ووېویل دی مړ کی یا یی وسوزی

فَاَنْجٰىهُ اللّٰهُ مِنَ النَّارِ ؕ اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیٰتٍ لِّقَوْمٍ یُّؤْمِنُوْنَ ﴿۲۴﴾

پس محفوظ کی الله دی د اور څخه ، په دی کی لوی نښانی دی دهغه قوم دپاره چی ایمان راوړی ،

وَقَالَ اِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَوْثَانًا مَّوَدَّةَ

او وویل ابراهیم ؑ کوم چی تاسی نیولی دی ماسوا دخدای ﷻ څخه بتان پس دوستی کوی

بَیْنِكُمْ فِی الْحَیٰوةِ الدُّنْیَا ۚ ثُمَّ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ یَكْفُرُ بَعْضُكُمْ

په خپل مینځ کی ددنیا په ژوند کی ، بیا به په ورځ دقیامت منکر سی ځینی

بِبَعْضٍ وَّيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا ۫ وَّمَاْوٰىكُمُ النَّارُ وَمَا

دخینو شخه او لعنت به کوی خینی په خینو او خای ستاسی اور دی او نه به وی

لَكُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ﴿٢٥﴾ فَاٰمَنَ لَهٗ لُوْطٌ ۘ وَقَالَ اِنِّيْ مُهَاجِرٌ اِلٰى

هیخوک تاسی لره مدد گار ، بیا ومنی دی لوط ؑ او هغه وویل زه خو وطن پریږدم خپل

رَبِّيْ ؕ اِنَّهٗ هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٢٦﴾ وَوَهَبْنَا لَهٗٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ

رب طرف ته ، بیشکه هغه زبردست دی حکمت والا ، او ور کی مونږ ده ته اسحاق او یعقوب

وَجَعَلْنَا فِيْ ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتٰبَ وَاٰتَيْنٰهُ اَجْرَهٗ فِي

او کښېښو وی مونږ دده په اولاد کی پیغمبری اوکتاب او ورکی مونږ ده ته ددی ثواب

الدُّنْيَا ۚ وَاِنَّهٗ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿٢٧﴾

په دنیا کي ، او هغه په آخرت کی خامخا دنیکانو شخه دی .

لنډتفسیر: وروسته (دابراهیم ؑ ددی تقریر دلپذیر شخه وروسته) دده دقوم (اخری) جواب بس دا وو چی (په خپل مینځ کی) یی وویل دی یې یاخو قتل کی یایی وسوزی (هم دارنگه دسوزلو اسباب یی ورته تیارکړل) وروسته الله ﷻ دی ددې اور شخه محفوظ کړئ (چی قصه یې په سورة انبیاء کی تیره سوې ده) بیشکه په دی واقعه کی دهغه خلقو دپاره کوم چی ایمان لری ډیری نښبی دی (یعنی دا واقعه دځو شیانو دلیل دی دالله ﷻ دقادروالی د ابراهیم ؑ دنبی کیدو، دکفر اوشرك دباطل کیدلو، په دی وجه دا یو دلیل د ډیرو دلیلونو قائمقام سو) او ابراهیم (ؑ په وعظ کی دا هم) وفرمایل چی تاسی کوم خدای پرېښی دی بتان مو (معبودان) جوړ کړی دی بس دا ستاسی په خپل مینځ کی ددنیا دتعلقاتو په وجه سره دی (هم دارنگه لیدل کیږی چی اکثره خلق دخپلو تعلقاتو او دوستی او قریبانو پرطریقه وی او په دی وجه سره په حقه خبره کی فکر نه کوی او که په حق پوه سی هم بیرېږی چی تول دوستان او قریبان به راڅخه جلا سی) بیا به په ورځ دقیامت (ستاسی دا حال وی چی) په تاسی کی به یو دبل مخالف سی اوپر یو بل به لعنت کوی (لکه چی په سورة اعراف کی دی ، لَعَنَتْ اُخْتَهَا، او په سورة سبا کی دی چی . يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضِ نِ الْقَوْلَ، او په سورة بقره کی دی . اِذْتَبَرَّاَ الَّذِيْنَ اتُّبِعُوْا الخ ، لنډه دا چی نن دکومو دوستانو او خپلوانو په وجه تاسی گمراهی اختیارکړي ده دقیامت په ورځ به ستاسی دا خپلولی دښمنی جوړه سی) او (که تاسی ددی بت

پرستی څخه بیرته واپس نه سی نو) ستاسی ځای به دوږخ وی اوستاسی به هیڅوك حمایتی نه وی وروسته (په دومره وعظ او پند باندی هم دده قوم ونه منله) صرف لوط (ؑ) دده تصدیق وکی او ابراهیم (ؑ) وفرمایل چی زه (ستاسی خلقو سره نه اوسیږم بلکه) دخپل پروردگار (دښوول سوی ځای) طرف ته وطن پریږدم ځم ، بیشکه هغه زبردست حکمت والا دی (هغه به زما حفاظت کوی اوماته به ددی ثمره راکی) آو مونږ (دهجرت څخه وروسته) ده ته اسحاق (زوی) اویعقوب (لمسی) ورکی اومونږ دده په نسل کی دنبوت اوکتاب (سلسلی) قائمی وساتل اومونږ ددی فائده ده ته په دنیاکی هم ورکړه اوپه اخرت کی هم (دلویی درجی) په نیکو بندگانو کی به وی (ددی فائدی څخه مراد قرب اوقبول دی ، لکه داقول دالله ﷻ دی ، په سورة بقره کی . ولَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا الخ)

معلومات او مسئلې : فَآمَنَ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي " حضرت لوط ؑ دحضرت ابراهیم ؑ دخور زوی ور . دنمرود په اور کی چی یی دحضرت ابراهیم ؑ معجزه ولیده نو دټولو څخه اول دی مسلمان سو ، دی او د دوی بی بی حضرت ساره رضی الله عنها کومه چی دده داکا لور هم وه او مسلمانه سوی وه ، دا دواړه یی دځان سره کړل . حضرت ابراهیم ؑ دوطن څخه دهجرت اراده وکړه . د دوی وطن مقام کوثاوو ، کوم چی دکوفی یو کلی دی او وي فرمایل . إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي ، یعنی زه خپل وطن پریږدم دخپل رب طرف ته ځم ، مراد دا دی چی یو داسی طرف ته ځم کوم ځای چی درب په عبادت کی بندیز نه وی .

حضرت نخعی ؒ او قتاده ؒ د . إِنِّي مُهَاجِرٌ ویونکی حضرت ابراهیم ؑ مقرر کړی دی ځکه چی ددی څخه وروسته ووَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ ، خوبقیناً د دوی دحال بیان دی اوځینی مفسرین فرمایی چی إِنِّي مُهَاجِرٌ یې دحضرت لوط ؑ قول مقررکړی دی دلنډ تفسیرترجمه ددی مطابق ده مګرپه راتلونکی کلام سره اولنی قول راجح معلومیږی اوحضرت لوط ؑ که څه هم په دی هجرت کی شریك خامخاوو مګرلکه څنګه چی هغه دحضرت ابراهیم ؑ تابع وو ، دغه ډول دحضرت لوط ؑ دهجرت ذکرهم جلانه کیدل څه بعیده نه ده

(په دنیاکي دټولو څخه اولني هجرت)

حضرت ابراهیم ؑ اول پیغمبر دی کوم چی ددین دپاره وطن پریښی دی او هجرت یی وکی ، د دوی دا هجرت دپنځو اویا ۷۵ کالو په عمر کی سوی دی . (دا ټول بیان دقرطبی څخه را اخستل سوی دی)

(دځینو عملونو جزاپه دنیاکي هم ورکول کیږی)

وَآتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا . یعنی مونږ دحضرت ابراهیم ؑ دالله ﷻ په لاره کی دقربانیو اودنورونیکوعملونو جزا په دنیاکی هم ورکړه چی دی مو په ټول مخلوق کی مقبول اوامام جوړکی ، یهودیان، نصرانیان اوبت پرست ټول دده عزت کوی اوخپل پیشوا یی منی اوپه اخرت کی به هغه دصالحانو جنتیانو څخه وی ددی څخه معلومه سوه چی دعملونو اصل جزا خوبه په اخرت کی ورکول کیږی مګرڅه برخه یی په دنیاکی نقده هم ورکول کیږی ، لکه چی په معتبرو احادیثو کی دډیرو ښو عملونو دنیوی فائدی او دبدو عملونو د دنیوی فسادونو بیان راغلی داسی عملونه حضرت حکیم الامت په یوه مستقله رساله ، جزاء الاعمال ، کی جمع کری دی .

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا

او ومو لیږی لوط ﷺ کله چې یې وویل خپل قوم ته تاسی را تلل کوئ دبې حیایی کارته تاسی څخه مخکې نه دی

مِنْ أَحَدٍ مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٨﴾ أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ

کړي دي دا چا په مخلوق کی ، آیا تاسی را تلل کوئ سړونه

وَتَقْطَعُونَ ٱلسَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِى نَادِيكُمُ ٱلْمُنكَرَ

او تاسی لاری شکوی ، او کوئ په خپلو مجلسونو کي نا کاره کارونه

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوا۟ ٱئْتِنَا بِعَذَابِ

بیا څه جواب نه وو دده دقوم ، مگر دا چی وې ویل را وله په مونږ عذاب

ٱللَّهِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ رَبِّ ٱنصُرْنِى

دالله ﷻ که ته یی رښتینی ؟ وې ویل ای زما ربه! زما مدد وکړه

عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٣٠﴾ وَلَمَّا جَآءَتْ رُسُلُنَآ إِبْرَٰهِيمَ

په دی فسادیانو خلقو باندی ، او هرکله چی ورسیدل زمونږ لیږل سوی ابراهیم ﷺ ته

بِٱلْبُشْرَىٰ قَالُوٓا۟ إِنَّا مُهْلِكُوٓا۟ أَهْلِ هَٰذِهِ ٱلْقَرْيَةِ ۖ إِنَّ أَهْلَهَا

دخوشخبری سره ، وې ویل مونږ هلاکوو ددی کلی خلق بیشکه ددې کلی

كَانُوا۟ ظَٰلِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا ۚ قَالُوا۟ نَحْنُ أَعْلَمُ

گناهونه کوی ، وې ویل په دی کی خو لوط ﷺ هم دی ، هغوی وویل مونږ ته ښه معلوم دی

بِمَن فِيهَا ۖ لَنُنَجِّيَنَّهُۥ وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ كَانَتْ مِنَ

څوک چی په دی کې دی ، محفوظ به کړو دی او دده کور والا مگر دده ښځه به

الْغٰبِرِيْنَ ۝۳۲ وَلَمَّآ اَنْ جَآءَتْ رُسُلُنَا لُوْطًا سِيْٓءَ بِهِمْ

پاته سی کیدونکو کي ، او هرکله چی ورسیدل زمونږ لیږل سوی لوط ﵇ ته نا خوښه سو د دوی په لیدو

وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَّقَالُوْا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ قف اِنَّا

او تنګ سو په زړه کی او دوی وویل مه بیریږي او مه غم کوه مونږ

مُنَجُّوْكَ وَاَهْلَكَ اِلَّا امْرَاَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغٰبِرِيْنَ ۝۳۳

به محفوظ کړو تا او ستا کور والا مګر ستا ښځه به پاته سی په پاته کیدونکو کی

اِنَّا مُنْزِلُوْنَ عَلٰٓى اَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِّنَ السَّمَآءِ

مونږ نازلوونکی یُو په دی کلی والا وو باندی یوافت داسمان څخه

بِمَا كَانُوْا يَفْسُقُوْنَ ۝۳۴ وَلَقَدْ تَّرَكْنَا مِنْهَآ اٰيَةًۢ بَيِّنَةً لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ۝۳۵

په دی خبره چی هغه نافرمانی کوونکی دی او یقینی ده مونږ ددې ښکاره نښانه لیدونکی دهو ښیارانو خلقو دپاره .

لنډتفسیر: او مونږ لوط (﵇) پیغمبر جوړ کی ولیږی هرکله چی ده خپل قوم ته وفرمایل چی تاسی داسی دبی حیایی کار کوی چی ستاسی څخه مخکی چا په دنیاکی دجهان په خلقو کی هیچانه دی کړی ایا تاسی دسړو سره بد کاری کوی (دا دبی حیایی کار دی) او (ددی څخه علاوه نور نامعقوله حرکتونه هم کوی مثلاً دا چی) تاسی ډاکی کوی (لکه چی په دُرّ کی دی د ابن زید څخه) او (غضب دا دی چی) په خپلو دکو مجلسونو کی نامعقوله حرکتونه کوی (او دګناه اعلان دا په خپله یوه ګناه او دعقل قباحت دی) وروسته دده دقوم (اخری) جواب بس دا وو چی په مونږ دالله ﷻ عذاب راوله که ته (په دی خبره کی) رښتنی یی (چی دا کارونه موجب دعذاب دی) لوط (﵇) دعا وکړه چی ای زمارب ما په دی فساد کوونکو خلقو باندی غالب (او دوی په عذاب سره هلاك) کړی او (دده ددعاد قبلیدو څخه وروسته الله ﷻ دعذاب دخبر ورکولو دپاره ملائکی معینی کړی او دوهم کار یی دی ملائکو ته داوښوی چی ابراهیم ﵇ ته د اسحاق ﵇ دپیداکیدو خوشخبری ورکی هم دارنګه) زمونږ (هغه) لیږل سوی ملائکی کله ابراهیم (﵇) ته (دده دزوی اسحاق ﵇ دپیدا کیدو) خوشخبری راوړه راغلی نو (دخبرو اترو په درمیان کی دکومو تفصیلی بیان چی په نورو مواقعو باندی دی . قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُوْنَ الخ) هغو ملائکو (ابراهیم ﵇ ته) وویل چی مونږ ددی کلی دخلقو (په کوم کی چی قوم دلوط ﵇ اباد وو) هلاکولو والا یو (ځکه چی) ددغه ځای

اوسیدونکی ډیر شرارت کوونکی دی ، ابراهیم (ﷷ) وفرمایل چی هلته خولوط (ﷷ هم موجود) دی (هلته عذاب مه لیږی چی هغه ته به تکلیف ورسیږی) ملائکو وویل چی څوك څوك هلته دی مونږ ته ټول معلوم دی ، مونږ به دی او دده خاص متعلقین (یعنی دده دخاندان خلق او کوم چی مومنان وی ددی عذاب څخه) خلاص کړو (داسی چی دعذاب نازلیدو څخه مخکی به دوی دکلی څخه دباندی وباسو) بغیر دهغه دبی بی څخه چی هغه به په عذاب کی دپاته کیدونکو سره وی (دکومو ذکر چی په سورة هود او سورة حجر کی تیر سوی دی ، دا خبری خو د ابراهیم ﷷ وسوی) او (بیاچی ددغه ځای څخه فارغی سوی) هرکله چی زمونږ هغه لیږل سوی لوط (ﷷ) ته ورسیدی نولوط (ﷷ) د دوی (دراتلو) په وجه سره (څکه) غمجن سو (چی هغوی ددیر ښائسته ځوانانو په شکل کی راغلی وی او لوط ﷷ دوی انسانان ګڼل او دخپل قوم دنامعقوله حرکت خیال سو ورسره) او (په دی وجه) د دوی (دراتلو) په سبب زړه تنګی سو او (ملائکو چی هرکله دا حال ولیدی نو) هغه ملائکو وویل (ته دڅه خبری) فکرمه کوه او مه غمجن کیږه (مونږ انسانان نه یو بلکه دعذاب ملائکی یو لکه دا قول دالله ﷻ . اِنَّارُسُلُ رَبِّكَ، او ددی عذاب څخه) مونږ به تا او ستا خاص متعلقین خلاص کړو، بغیر ستا دبی بی څخه چی هغه په عذاب کی دپاته کیدونکو سره به وی (او تابه سره دمتعلقینو ددی څخه خلاص کړو) مونږ ددی کلی پر (باقی) اوسیدونکو باندی یو آسمانی عذاب (دمخکی څخه علاوه په طبعی اسبابو سره) د دوی دبد کاریو په سزاکی نازلوونکی یو (هم دارنګه هغه کلی سرچپه کړل سوه او دغیبی ډبرو باران باندی وسو) او مونږ ددغه کلی څه ظاهری نښانی (تر اوسه) پری اینښی دی ، دهغو خلقو د (عبرت د) پاره کوم چی عقل لری (نو دمکی خلق چی شام ته په سفرځی په دغو خرابو کنډوالو تیریږی اوکوم چی دعقل خاوندان وه، هغوی نفع هم ورڅخه اخسته چی بیریدل به اوایمان به یی راوړی)

معلومات اومسئلې : وَلُوطًا اِذْقَالَ لِقَوْمِهٖ اِنَّكُمْ لَتَاْتُوْنَ الْفَاحِشَةَ. دلته حضرت لوط ﷷ دخپل قوم دخلقو د دری سختو ګناهونو ذکر کړی دی اول دسړی دسړی سره بد فعلی ، دوهم لاری شکول ، یعنی پرمسافرانو ډاکی اچول ، دریم په خپلو مجلسونو کی په ډاګه دټولو په مخکی ګناه کول . قرآن کریم ددی دریمی ګناه تعین نه دی کړی . ددی څخه معلومه سوه چی هره ګناه کوم چی په خپل ذات کی ګناه ده ، که هغه په ډاګه په بی پرواهی سره کول کیږی نو دا دوهمه مستقله ګناه سی ، دغه هر څه ګناه چی وی ، ځینو امامانو دتفسیر دلته هغه ګناهونه شمار کړی دی کوم چی به هغه بی حیاوو په خپلو مجلسونوکی دټولو په مخکی کول ، مثلاً چی څوك به پرلاره تلل هغه به یی په ډبرو ویشتل او مسخری به یی ور پوری کولی ، لکه چی د ام هانئ په یو حدیث کی ددی ذکر دی او ځینی حضرات فرمایی چی کومه بی حیایی د دوی مشهوره وه هغه به دوی په پټه نه په ښکاره مجلسونو کی دیو بل په مخکی کوله . نعوذ بالله .

دکومو دریو ګناهونو چی په دی آیت کی ذکر دی ، په دی ټولو کی سخته اوله ګناه ده ، کوم چی د دوی څخه مخکی په دنیاکی هیچانه وه کړی او دځنګل حیوان هم ددی څخه ځان ساتی ، د امت په اتفاق سره دا ګناه دزنا څخه زیاته سخته ده (کذا فی الروح)

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۙ فَقَالَ يَٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ

اولیږلی مو وه مدین ته د دوی ورور شعیب ؑ ، پس ده وویل ای قومه ! بندګی کوئ دالله

وَارْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٣٦﴾

او أمید ساتی د ورځی دآخرت او مه ګرځی په مځکه کی فساد خوروونکی ،

فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٣٧﴾

بیا دوی درواغجن کړ هغه پس ونیول دوی زلزلی بیا سهار ته سول په خپلو کورونو کی نسکو پراته ،

وَعَادًا وَثَمُودَا۟ وَقَد تَّبَيَّنَ لَكُم مِّن مَّسَٰكِنِهِمْ ۖ وَزَيَّنَ لَهُمُ

اوهلاک مو کړل عادیان اوثمودیان او په تاسی حال ښکاره سوی دی دهغوی دکورونو ، اوښائسته کړی وو دوی ته

الشَّيْطَٰنُ أَعْمَٰلَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ ﴿٣٨﴾

شیطان د دوی کارونه بیایی بند کړل دوی دلاری څخه او دوی وه هوښیاران ،

وَقَٰرُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَٰمَٰنَ ۖ وَلَقَدْ جَآءَهُم مُّوسَىٰ بِالْبَيِّنَٰتِ

او هلاک مو کړل قارون او فرعون او هامان او دوی ته راغلی وو موسی ؑ دښکاره نښانو سره

فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَٰبِقِينَ ﴿٣٩﴾ فَكُلًّا أَخَذْنَا

بیا دوی تکبر وکی په مځکه کی او نه وو زمونږ ګټه کوونکی ، بیا تو له ونیول مونږ

بِذَنۢبِهِۦ ۖ فَمِنْهُم مَّنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُم مَّنْ

په خپله خپله ګناه ، بیا خینی د دوی څخه وو چی ولیږل مونږ په دوی دبری ورول په هوا سره ، اوځینی وو چی

أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُم مَّنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ ۚ وَمِنْهُم مَّنْ

نیول مونږ په چغه سره ، اوځیني وو چی دوی ننه ایستل مونږ په مځکه کی اوځینی وو چی

أَغْرَقْنَا ۚ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿٤٠﴾

ډوب كړل مونږ ، او الله تعالى داسى نه وو چى ظلم پر وكى ، ليكن وو په خپل ځان ظلم كوونكى ،

مَثَلُ الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ أَوْلِيَآءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوْتِ ۚ

مثال دهغو خلقو چى نيولى يى دى ما سوا دخداى ﷻ څخه نور مددگاران په شان دجولاگى

اتَّخَذَتْ بَيْتًا ۖ وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوْتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوْتِ ۘ

جوړ كړى يى دى ده يو كور او په ټولو كورونو كى بى كاره كور دجولاگى كور دى

لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿٤١﴾ إِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ مِنْ

كه دوى پوهيدى ، الله تعالى ته معلوم دى كومو كومولره چى دوى رابولى ما سوا دهغه څخه

شَيْءٍ ۚ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٤٢﴾ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ ۚ

څه شي او هغه زبردست دى حكمتونو والا ، او دا مثالونه بيانوومونږ دخلقو دپاره

وَمَا يَعْقِلُهَآ إِلَّا الْعٰلِمُوْنَ ﴿٤٣﴾ خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۚ

او په دى هغه پوهيږي چى عالمان وى ، الله تعالى پيداكړى دي آسمانونه او مځكه څنگه چى يى غوښتل

إِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٤٤﴾

په دى كى نښانى دى ديقين كوونكو دپاره .

لنډتفسير: او دمدين والۆ ته مونږ د دوى (دبرادرى) وروړ شعيب (عليه السلام) پيغمبر جوړ كى وليږى ، ورروسته دوى وفرمايل چى اى زماقومه دالله ﷻ عبادت كوى (او شرك پريږدى) او دقيامت دورځى څخه وبيريږى (او انكار يى مه كوى) او په مځكه كى فساد مه خپر وى (يعنى حقوق الله او حقوق العباد مه ضائع كوى ، ځكه چى هغه خلق دكفر او شرك سره دكم تول اوكم ناپ هم عادت وو . چى په دى سره فساد غوړول ښكاره وو) ورروسته هغو خلقو شعيب (عليه السلام) دروا غجن كى ، ورروسته زلزلى دوى ونيول ، بياهغوى په خپلو كورونو كى نسكور پاته سول ، او مونږ عاديان او ثموديان هم (د دوى دعناد او خلاف په وجه سره) هلاك كړل او دا هلاكيدل تاسى ته د دوى د اوسيدو دمقاماتو څخه په نظر راځى (چى ددغو ورانو كليو كنډرونه

تاسی ته چی شام ته څی په نظر راځی) او (حالت دهغوی دا وو چی) شیطان د دوی (بد) عملونه د دوی په نظر کی ښائسته کړی وو او (په دی ذریعه یی) دوی د (حقی) لاری څخه منع کړی وه او هغه خلق (داسی) هو ښیاران وه (لیونی اوبی وقوفه نه وه ، مګر دلته دوی دخپل عقل څخه کار وانه خستی) اومونږ قارون او فرعون اوهامان هم (د دوی دکفر په سبب) هلاك کړل او هغو (درو سره) ته موسٰی (عليه السلام) ښکاره دلیلونه (دحق) راوړی وه بیاهغو خلقو په مځکه کی سرکښی وکړه او زمونږ (دعذاب) څخه یی تیښته ونه سوه نو مونږ (په دی پنځو کی) هریو د دوی دګناه په سزاکی ونیوی وروسته په دوی کی پرځینو مونږ سخته هوا راولیږله (مراد ددی څخه قوم دعاد دی) اوپه دوی کی ځینی یې په هیبتناك اواز سره یخ کړل (مراد ددی څخه قوم دثمود دی ، په وجه ددی قول دالله ﷻ په سورة هود کی . وَاَخَذَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ) او په دوی کی ځینی مونږ په مځکه کی ننه ایستل (مراد ددی څخه قارون دی) او په دوی کی ځینو مونږ (په اوبو کی) ډوب کړل (مراد ددی څخه فرعون او هامان دی) او (پردی خلقو چی کوم عذاب نازل سو نو) الله ﷻ داسی نه وو چی په دوی یی ظلم کوی (یعنی چی بی وجهی یی سزا ورکړه کومه چی په ظاهره دظلم مشابه ده . که څه هم په واقع کی په خپل ملك کی دتصرف کولو په وجه سره دا هم ظلم نه وو) لیکن دی خلقو (شرارتونه کول په خپلو ځانونو یی ظلم کوی (چی ځانونه یی دعذاب مستحق جوړ کړل او هلاك سول نو خپل نقصان یی په خپله وکی) کومو خلقو چی دخدای څخه ماسوا نور کار جوړونکی ټاکلی دی ددغو خلقو مثال په شان دجولاګی دی کوم چی یو کور جوړ کی او بیشکه چی په ټولو کورونو کی زیات بی کاره دجولاګی کور دی (وروسته لکه څنګه چی دی جولاګی په خپل خیال ځان ته دپناه ځای جوړ کړی دی مګر په واقع کی دا دپناه ځای د انتهایی کمزوری په سبب دنست برابر دی دغه ډول دا مشرکان خلق خپل باطل معبودان په خپل ګمان خپله پناه ګنی مګر په واقع کی دغه هیڅ پناه نه ده) که دوی (په حقیقت حال باندی) پوهیدی نو داسی به یی نه کول (یعنی شرك به یی نه کوی ، لیکن دوی نه پوهیږی نو څه وسوه) الله ﷻ (خو) ددی ټولو شیانو (په حقیقت او ضعف) پوه دی دکومو کومو چی هغه خلق دخدای څخه ماسوا عبادت کوی (پوروسته دا شیان خو نهایت ضعیف دی) او دی (په خپله یعنی الله ﷻ) زبردست حکمت والادی (چی حاصل یی په قوت علمی او عملی کی کامل کیدل دی) او (چونکی مونږ ددی شیانو حقیقت پیژنو په دی وجه) مونږ دا (قرانی) مثالونه (په کومو کی چی یو مثال پر دی مقام ذکر دی) دخلقو د (پوهولو د) پاره بیانوو او (په دی مثالونو سره په کار وه چی ددی خلقو جهل په علم سره بدل سوی وای مګر) په دی مثالونو باندی صرف علم والا پوهیږی (برابره خبره ده که بالفعل عالم وی یا دانجام په اعتبار سره ، یعنی دعلم او حق طالب وی او دا خلق عالمان هم نه دی او طالبان هم نه دی ، په دی وجه په جهل کی اخته اوسیږی لیکن د دوی په جهل سره حق به حق وی کوم چی خدای پیژنی او په خپل بیان سره یی ظاهر وی ، وروسته ثابته سوه چی غیرالله مستحق دعبادت نه دی . مخ ته دالله ﷻ دعبادت دمستحق کیدو دلیل دی چی) الله ﷻ آسمانونه اومځکی په مناسب طور سره جوړ کړی دی (هم دارنګه هغه یی تسلیموی) د ایماندارو دپاره په دی کی (دده دمستحق کیدو

دعبادت لوی دلیل دی .

معلومات او مسئلي : په دی ایتونو کی چی دکومو انبیاؤ علیهم السلام او د دوی دقومونو واقعات اجمالاً بیان سوی دی هغه په تیرو سورتونو کی په تفصیل سره راغلی دی ، مثلاً دحضرت شعیب ؑ قصه په سورة اعراف اوسورة هود کی دغه ډول دعاد او ثمود قصه هم په اعراف او هود کی تیره سوي ده . او دقارون او فرعون او هامان قصه په سورة قصص کی اوس تیره سوه .

وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ ‌ د استبصار څخه مشتق دی کوم چی دبصیرت په معنٰی کی دی اومُسْتَبْصِرٌ په معنٰی دمُبْصِرٌ . مراد دا دی چی دا خلق کوم چی لوړ کفر او شرك کوی ، په عذاب کی او په هلاکت کی اخته سول ، څه بی وقوفه یالیونی نه وه ، ددنیا په کارونو کی ډیر مبصر او هوښیار وه ، مگر د دوی عقل او هوښیارتیا په دی مادی دنیا کی بند پاته سوه ، دا یی ونه پیژنده چی دنیکو اوبدو دجزا اوسزا یوه ورځ راتلونکی په کار ده په کومه کی چی به مکمل انصاف وی ځکه چی په دنیا کی خو اکثره مجرمان ظالمان ، خوندونه او چرچی کوی گرځی او مظلوم او مصیبت زده مجبوری وی ، ددغه انصاف دورځی نوم قیامت او اخرت دی ددی په معالمه کی د دوی عقل کوته دی .

دا مضمون په سورة روم کی هم مخ ته راتلونکی دی . يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ ، یعنی دا خلق ددنیا دژوند په کارونو خو ښه پوه دی ، مگر د اخرت څخه غافله دی .

او ځینی دتفسیر امامان د . وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ ، معنی دا ښیی چی دا خلق په ایمان او اخرت باندی په زړه سره خو یقین لری او حق والی یی ښه گنی ، مگر دنیوی غرضونو دوی په انکار مجبوره کړی وه .

وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ ‌ عنکبوت جولاگی ته ویل کیږی ددی مختلف قسمونه دی ، ځینی په دی کی په مځکه کورونه جوړوی په ظاهره هغه دلته مراد نه دی ، بلکه مراد هغه جولاگی دی کوم چی دتارونو څخه جاله جوړ وی او په هغه کی زوړند اوسیږی او ددغه جالی په ذریعه مچان ښکار کوی ، دا ظاهره ده چی دحیوانانو څومره قسمونه چی جالی اوکورونه یی مشهور دی ، په هغه کی دا دتارونو جاله دټولو څخه کمزوری ده چی په معمولی هوا باندی پرهکیږی ، په دی آیت کی دغیر الله دعبادت کوونکو او پر دوی د اعتماد کوونکو مثال یی دجولاگی دهغه جالی سره ورکړی دی کومه چی ډیره کمزوری ده ، دغه ډول خلق چی دالله ﷻ څخه ماسوا په بتانو یابل انسان وغیره باندی اسره کوی دهغوی اسره داسی ده لکه داجولاگی چی دخپلی جالی پردی تارونو اسره کوی .

مسئله : دجولاگی دوژلو او دده دجالی دصفا کولو متعلق دعلماؤ اقوال مختلف دی . ځینی حضرات دا نه خو ښوی ځکه چی دا حیوان دهجرت په وخت کی دغارِ ثور په خله باندی دجالی جوړولو په وجه سره قابل احترام سوی دی ، لکه چی خطیب دحضرت علی کرم الله وجهه څخه دده دقتل دممانعت روایت کړی دی . مگر ثعلبی او ابن عطیه دحضرت علی کرم الله وجهه څخه دا روایت نقل کړی دی . طَهِّرُوا بُيُوتَكُمْ مِنْ نَسْجِ

الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ. يعنى د جولاګى د جالو څخه خپل كورونه صفا ساتئ، څكه چې ددى په پرېښودلو سره فقر او فاقه پيدا كيږي. سند ددى دواړو روايتونو قابل اعتماد نه دى او په نورو روايتونو كى د نورو احاديثو څخه يې تائيد كيږي. په كومو كې چې د كورونو او ديوالونو د صفا ساتلو حكم دى. (روح المعاني)

وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ - د مشركانو د خدايانو د كمزورۍ مثال د جولاګى د جالې سره وركولو څخه وروسته دا ارشاد فرمايي چې مونږ په داسې داسې واضحو مثالونو سره د توحيد حقيقت بيانوو، مګر په دې مثالونو سره هم پوهه صرف د دين عالمانو ته حاصلېږي، نور خلق فكر نه كوي چې حق دوى ته واضح سي.

(د الله ﷻ په نزد عالم څوك دى؟)

امام بغوي په خپل سند سره د حضرت جابر ؓ څخه روايت كړى دى چې نبي كريم ﷺ ددى آيت تلاوت وفرمايي نو وې فرمايل چې عالم هغه څوك دى كوم چې د الله ﷻ په كلام كې فكر كوي او په طاعت يې عمل كوي او د دى د ناراضه كوونكو خبرو څخه ځان ساتي.

ددې څخه معلومه سوه چې د قرآن او حديث محض په الفاظو پوهېدو باندې د الله ﷻ په نزد څوك عالم كېداى نه سي، تر څو چې په قرآن كريم كې فكر او عادت جوړ نه كړي او تر څو پورې چې خپل عمل د قرآن كريم مطابق جوړ نه كړي.

په مسند احمد رحمه الله كې د حضرت عمرو بن عاص ؓ څخه روايت دى چې ما د نبي كريم ﷺ څخه يو زر مثالونه زده كړي دي ابن كثير ددى د نقل كولو څخه وروسته ليكي چې دا د حضرت عمرو بن عاص ؓ ډېر لوى فضيلت دى، څكه چې الله ﷻ په دې ذكر سوي آيت كې عالم هغه چاته فرمايلي دى كوم چې د الله ﷻ او د رسول الله ﷺ په بيان كړي مثالونو باندې پوهېږي.

او حضرت عمرو ؓ بن مرة فرمايي چې كله زه د قرآن كريم يو آيت نه ور سېږم چې زما په فكر كې رانه سي نو زما سره ډېر غم وي څكه چې الله ﷻ فرمايي. وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ (ابن كثير)

شلمه پاره ختمه سوه

تفسير معارف القرآن د نصير احمد احمدي لخوا سكين او pdf
سو. د دعا په هيله احمدي! واټساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

ددی کتاب ټول حقوق دمکتبه حنفئ سره محفوظ دي

تفسیر

معارف القرآن

په قندهاری پښتوکی

(تالیف)

مفتی اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع رحمه الله

پښتو ترجمه کوونکې (ابو صدیق احمد .... مولوی نصیر احمد حقانی)

تصحیح اوسمون... مولوی نصیر احمد (حقّانی) اومولوی آمین الله (حقّانی)

دکمپوز او ترجمي چارې .... الدین العلم کمپوزنگ (۰۳۰۱۳۷۸۴۹۵۶)

پاره (۲۱)

خپرونکې

مکتبه حنفیه

فون نمبر (۲۶۶۲۵۱۰)

کانسي روډ حاجي غیبي چوک کوئټه

چاپ ځای .... لاهور

فهرست تفسیر معارف القرآن

مضمون	مخ
قُلْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ اع ۴۵	۷
دخلقو د اصلاح جامع او مختصره اولنډه نسخه	۷
دلمانځه دټولو ګناهونو څخه دمنع کولو مطلب	۸
دیوی شبهی ځواب	۹
وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ اع ۴۶ ، ۵۵	۹
معلومات او مسئلی	۱۳
ایاپه دی آیت کي دموجوده تورات او انجیل دتصدیق حکم دی ؟	۱۴
دموجوده تورات او انجیل به نه مطلقًا تصدیق کوئ اونه مطلقًا درواغجن کول	۱۴
دنبی کریم ﷺ اُمّی والی د دوی لوی فضیلت اولویه معجزه ده	۱۵
يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِي اع ۵۶ ، ۶۳	۱۵
دهجرت احکام او ددی په لاره کي دراپیښیدونکو شکونو اوشبهو لیری کول	۱۸
هجرت کله فرض یا واجب وی؟	۲۰
وَمَا هَٰذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا اع ۶۴ ، ۶۹	۲۱
معلومات او مسئلی	۲۴
په علم باندي په عمل کولو سره په علم کي زیاتوب	۲۵
سورة الروم	۲۶
الٓمٓ . غُلِبَتِ الرُّومُ اع ۱ ، ۷	۲۶
دسورة روم دنزول قصه او دفارس جنګ	۲۷
مسئله دقمار	۲۹
ددنیا دمعاش فنونه که داخرت څخه دغفلت سره حاصل سي نو هغه هیڅ هوښیارتیا نه ده	۳۱
أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ اع ۸ ، ۱۰	۳۱
معلومات او مسئلی	۳۲
اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ اع ۱۱ ، ۱۹	۳۴
معلومات او مسئلی	۳۵
یوه عظیمه فائده	۳۶
وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ اع ۲۰، ۲۷	۳۷
معلومات او مسئلی	۴۰

دښځي او خاوندوالی دژوند مقصد سکون دی چي ددي دپاره په خپل مینځ کي الفت او محبت ضروري دی ۴۱
خوب او تلاش دمعاش دزهد او توکل منافی نه دی ؟ ۴۳
ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ اَنْفُسِكُمْ الخ ۲۸ ، ۴۰ .... ۴۴
معلومات او مسئلی ۴۹
دفطرت څخه مراد څه دی ؟ ۵۰
دباطلو خلقو دصحبت او غلط ماحول څخه جلا اوسیدل فرض دی ۵۲
ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ الخ ۴۱ ، ۴۵ .... ۵۴
ددنیا لوی لوی افتونه او مصیبتونه دانسانانو دگناهونو په سبب راځی ۵۷
دیوی شبهی ځواب ۵۷
دمصیبتونو په وخت کي په ازمائش او امتحان یا سزا او عذاب کي فرق ۵۹
وَمِنْ آيَاتِهِ اَنْ يُرْسِلَ الرِّيَاحَ الخ ۴۶ ، ۵۳ .... ۶۰
معلومات او مسئلی ۶۳
اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ الخ ۵۴ ، ۶۰ .... ۶۴
معلومات او مسئلی ۶۷
آیا په محشر کي به دالله ﷻ په مخکی څوك درواغ ویلای سی ؟ ۶۹
په قبر کي به هیڅوك درواغ نه سي ویلای ۶۹

سورة لقمان ۷۰

الٓـمّٓ (۱) تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ الخ ۱ ، ۹ .... ۷۰
معلومات او مسئلی ۷۲
لهو لعب او ددی دسامان شرعی احکام ۷۴
فحش او فضول ناولی یا فحش اشعار او دباطلو خلقو کتابونه کتل هم ناجائز دی ۷۵
دلوبو داسبابو اخستل او خرڅول ۷۵
مباح او جائزه لوبه ۷۵
ځینی لوبی کومی چي په صراحت سره ممنوع سوی دی ۷۷
دسرودونو ، سورنا ، او باجو احکام ۷۸
ضروري خبرداری ۷۸
په خوش اوازی سره بغیر دسروز څخه مفید اشعار ویل ممنوع نه دی ۷۸
خَلَقَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا الخ ۱۰ ، ۱۱ .... ۷۹

معلومات او مسئلې ۷۹
یو سوال او دهغه ځواب ۸۰
وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ الخ ۲ ، ۱۹ ..... ۸۰
معلومات او مسئلې ۸۴
حضرت لقمان ؑ دجمهورو سلفو په نزد نبی نه وو بلکی ولی اوحکیم وو ۸۵
حکمت کوم چي حضرت لقمان ؑ ته ورکړل سو ددي څخه څه مراد دی؟ ۸۶
دمور اوپلار شکر ګذاری او اطاعت فرض دی، مګر دحکم الهي خلاف دچا اطاعت جائز نه دی .. ۸۶
داسلام دعدل بی نظیر قانون ۸۷
فائده ۸۷
دوهم لقمانی وصیت دعقیدو متعلق ۸۷
دریم لقمانی وصیت دعمل داصلاح متعلق ۸۸
څلورم لقمانی وصیت داصلاح خلق متعلق ۸۸
پنځم لقمانی وصیت دمعاشرت دادابو متعلق ۸۸
أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ الخ ۲۰ ، ۳۲ ..... ۹۰
معلومات او مسئلې ۹۵
يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا الخ ۳۳ ، ۳۴ ..... ۹۷
دعلم غیب مسئله ۱۰۰
یوه شبهه اوجواب یې ۱۰۱
دعلم غیب متعلق یوه اهمه فائده ۱۰۱
دایت دالفاظو سره متعلق فائدی ۱۰۲

سورة السجدة ۱۰۳

الـم (۱) تَنْزِيلُ الْكِتَابِ الخ ۱ ، ۳ ..... ۱۰۳
معلومات او مسئلې ۱۰۴
اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ الخ ۴ ، ۹ ..... ۱۰۵
معلومات او مسئلې ۱۰۷
دقیامت دورځی اوږدوالی ۱۰۷
ددنیا هرشی په خپل ذات کي حسن اوښه دی بدوالی په کښی په غلط استعمال سره راځی ۱۰۷
وَقَالُوا أَئِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ الخ ۱۰ ، ۲۲ ..... ۱۰۸

د روح قبض کول او دملك الموت متعلق ځینی تفصیلات ۱۱۲
ایادحیوانانو روحونه هم ملك الموت قبض کوی؟ ۱۱۳
دتهجد لمونځ ۱۱۴
ددنیامصیبتونه دهغو خلقو دپاره رحمت دی کوم چي دالله ﷻ طرف ته رجوع کوی ۱۱۵
دځینو ګناهونو سزا داخرت څخه مخکی په دنیاکی هم ورکول کیږی ۱۱۵
وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ الخ ۲۳ ، ۳۰ ...... ۱۱۵
دیوقوم دمقتدا او امام جوړیدو دپاره دوه شرطونه ۱۱۷
دمځکی د اوبه کیدو یوخاص حکیمانه نظام ۱۱۹

﴿سورة الاحزاب﴾ ۱۲۰

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ الخ ۱ ، ۳ ...... ۱۲۰
معلومات او مسئلی ۱۲۱
مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ الخ ۴ ، ۵ ...... ۱۲۴
معلومات او مسئلی ۱۲۵
النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ الخ ۶ ...... ۱۲۷
معلومات او مسئلی ۱۲۸
وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ الخ ۷ ، ۸ ...... ۱۳۰
معلومات او مسئلی ۱۳۰
میثاق انبیاء علیهم السلام ۱۳۰
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ الخ ۹ ، ۲۷ ...... ۱۳۱
دغزوهٔ احزاب واقعه ۱۴۰
دسیاست په کاله کي درواغ څه نوی شی نه دی ۱۴۱
دالله ﷻ دحلم او کرم یوه اعجوبه ۱۴۱
په مدینه منوره ترټولو لویه حمله ۱۴۲
دمسلمانانو جنګی تیاری پرالله ﷻ توکل باهمی مشوره په قدرد طاقت دمادی وسائلو راجمع کول ۱۴۲
دخندق کیندل ۱۴۲
داسلامی لښکر شمار ۱۴۲
دبلوغ عمر پنځلس کاله مقرر سو ۱۴۳
دقبائلی اونسبی قومیتونو انتظامی او معاشرتی امتیاز داسلامی وحدت اوقومیت منافی نه دی ۱۴۳

دخندق کښلو تقسیم په ټول لښکر باندې وسو ۱۴۳
دکارپه صلاحیت کي دملکي اوغیرملکي ، مقامي او بهرني فرق ۱۴۳
يوه عظیمه (غټه) معجزه ۱۴۴
دقدرت تنبیهات ۱۴۴
دمنافقانو طعنونه ورکول او دمسلمانانو بې مثله ایماني یقین ۱۴۵
په ذکرسوي واقعه کي دامت دپاره خاص هدایت چي لويانوته دکوچنيانوپه هرتکلیف اومشقت کي شامليدل په کاردي ۱۴۵
پرمشکلاتو دعبور حاصولو دپاره نسخه ۱۴۶
دصحابه کرامو قرباني تعاون اوتناصر ۱۴۶
دري نیم میله اوږد خندق په شپږ ورځو کي پوره سو ۱۴۶
دحضرت جابر ؓ په دعوت کي يوه ښکاره معجزه ۱۴۶
دبني قریظه دیهوديانو وعده ماتول او داحزابو سره شرکت کول ۱۴۷
دنبي کریم ﷺ يوجنګي تدبیر ۱۴۸
دحضرت سعد ؓ ایماني غیرت او پخه اراده ۱۴۸
دحضرت سعد بن معاذ ؓ زخمي کيدل او د دوی دعا ۱۴۹
دنبي کریم ﷺ څلور لمونځونه په دې غزاکي قضا سول ۱۵۰
دنبي کریم ﷺ دعا ۱۵۰
دکار آساني او دفتح داسبابو شروع ۱۵۰
دحضرت حذیفه رضـ ددښمن لښکر ته دتلو اوخبر راوړو واقعه ۱۵۲
آئنده دکفارو دحوصلو دکښته کیدو خوشخبري ۱۵۳
دبنو قریظه غزا ۱۵۴
دمجتهدينو په اختلاف کي يوجانب ګناه اومنکر نه وي چي ملامتیا باندې وسی ۱۵۴
دبنو قریظه دسردار کعب تقریر ۱۵۴
د احسان بدلی او دقومي غیرت دوی عجیبه نمونی ۱۵۶
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ الخ ۲۸ ، ۳۰ ..... ۱۵۸
معلومات او مسئلی ۱۵۹
دازواجو مطهراتو يو خصوصیت او ددی په وجه پردوی سخته پابندي ۱۶۱
دعالم دنيك عمل ثواب هم دنورو څخه زيات دی او دګناه سزايي هم زياته ده ۱۶۲
یویشتمه پاره ختمه سوه ۱۶۳

أُتْلُ مَآ أُوْحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتٰبِ وَأَقِمِ الصَّلٰوةَ ۖ إِنَّ الصَّلٰوةَ

ته ووايه کوم چی نازلیږي تاته دکتاب څخه اوقائم ساته لمونځ بیشکه لمونځ

تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ ۗ وَلَذِكْرُ اللّٰهِ أَكْبَرُ ۗ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُوْنَ ﴿۴۵﴾

منع کوی دبی حیایی اودناکاره خبرو څخه اودالله تعالی یاددی دټولو څخه لوی اوالله ﷻ خبردی په هغو چی تاسی کوی

لنډتفسير: (ای محمد ﷺ چونکی ته رسول یی په دی وجه) کوم کتاب چي پرتاوحی کړل سوی دی (دتبلیغ دپاره) دا (دخلقو په مخکی) ووایه (او دقولی تبلیغ سره عملی تبلیغ هم کوه چي ددین کار د دوی په مخکی کوه ، دوی ته یی ښیه خاصکر) دلمانځه پابندی ساته (ځکه چي په ټولو عملونو کی لمونځ لوی عبادت هم دی او اثار یی هم ډېر لیری رسیدونکی دی چی) بیشکه لمونځ (دخپلي وضع په اعتبار سره) دبی حیایی او ناکاره کارونو څخه منع کول کوي (یعنی دحال په ژبه سره وایی چي ته دکوم معبود انتهایي تعظیم کوي او دفرمانبرداری اقرار یی کوی ، په بی حیایی او ناکاره کارونو کی ستا اخته کېدل دهغه په ډول کي بی ادبی ده) او (دغه ډول دلمانځه څخه ماسوا چي څومره نور نیك کارونه دی ، دټولو پابندی مناسب ده ، ځکه چي هغه ټول قولاً یا فعلاً د الله ﷻ یاددی) او دالله ﷻ یاد ډېر لوی شی دی او (که تاسی دالله ﷻ په یادوکی غفلت کوی ، نو دا هم واوری چي) الله ﷻ ستاسی ټول کارونه پیژنی (څه چي کوي هغسی به درکول کیږی)

معلومات اومسئلي : أُتْلُ مَآ أُوْحِيَ إِلَيْكَ ، په تیرو آیتونو کي دڅو انبیاؤ او دهغوی د امتونو ذکروو چي په کی دڅو لویو لویو سرکښو کافرانو او پر هغوی دقسم قسم عذابونو بیان وو چي په هغه کي نبی کریم ﷺ او د امت مومنانوته تسلی هم وه، چي تیرو انبیاو دمخالفینو دلاسه څومره تکلیفونه تیرکړی دی اوصبریی کړی دی ، او ددی تلقین په کی هم وو چي دتبلیغ او دعوت په کار کي په هیڅ حال همت بایلل نه دی په کار.

(دخلقو داصلاح جامع اومختصره نسخه)

په ذکر سوی آیت کي نبی کریم ﷺ ته دعوت الی الله یوه لنډه جامع نسخه ښودل سوي ده چي په دی باندي په عمل کولوسره په پوره دین دعمل کولو لاری خلاصیدای سی او ددی په لاره کي چي عادتاً کوم بندیزونه پیښیږي هغه لیری کیدای سی . ددي اکسیری نسخی دوه جزونه دی یو دقرآن تلاوت ، دوهم دلمونځ په پابندی سره قائم ساتل ، او دلته اصل مقصود خو دا دی چي خلق ددی دواړو پابنده سی لیکن دترغیب او تاکید دپاره یی ددي دواړو شیانو حکم اول په خپله نبی کریم ﷺ ته ورکړی دی چي د امت په دی عمل کولو ته زیات خواهش پیدا سی او دنبی کریم ﷺ په عملی تعلیم سره دوی ته په خپله عمل کول هم آسان سی .

په دی کي دقرآن تلاوت خو دټولو کارونو روح او اصل بنیاد دی ، د دي څخه وروسته دوهم شی لمونځ قائمول دی کوم چي یی دنورو ټولو فرضو او عملونو څخه دممتاز کولو او بیانولو دا حکمت هم بیان کي چي لمونځ په خپله په خپل ذات کي هم ډېر لوی اهم عبادت او ددين ستن ده . د دي سره ددي دا فائده هم ده

چي څوك لمونځ قائم ساتی نو لمونځ دی دبی حیایی اوبدو کارونو څخه منع کوی . فحشا ، هر داسي بدکار یاخبری ته ویل کیږي ، دکومی بدوالی چي ښکاره وي او داسي ښکاره وي چي هر دعقل خاوند که مومن وي اوکه کافر ، بد یی گڼی ، لکه زنا ، ناحق قتل ، غلا ، ډاکه وغیره ، او منکر هغه قول یافعل دی دکوم په حرام والی اوناجائز والی چي دشریعت دخاوندانو اتفاق وی . په دی وجه دفقهاؤ امامانو په اجتهادی اختلاف کي یو جانب ته منکر نه سی ویلای .

دفحشاء او منکر په دوو لفظونو کي ټول جرمونه او ښکاره او باطنی گناهونه راغلل کوم چي په خپله هم سراسر فساد دی او په نیکو عملونو کي دټولو څخه لوی بندیز هم دی .

(دلمانځه دټولو گناهونو څخه دمنع کولو مطلب)

دډیرو مستندواحادیثوپه روسره دامطلب دی چي دلمانځه په قائم ساتلو کي خاص تاثیردی څوك چي ادا کوی دگناهونو څخه خلاصیږي په دی شرط سره چي صرف لمونځ کول نه وي بلکی دقرآن دالفاظو مطابق لمونځ قائمول وی داقامت لفظی معنی سیده درول دی چي یوطرف ته په کی کوږوالی نه وی ، په دی وجه داقامت صلوٰة مطلب دا سو چي لمونځ دټولو ښکاره اوباطنی ادابو سره داسي ادا کړی څنگه چي نبی کریم ﷺ په عملی طور سره ادا کړی ښوولی دی او ټول عمر یی ددي زبانی تلقین هم فرمایلي دی چي بدن جامی او دلمانځه ځای په مکمل طور سره پاك هم وی ، بیادلمانځه دجماعت پوره اهتمام هم او دلمانځه ټول کارونه دسنتو مطابق جوړول هم ، دا خو ښکاره اداب دی ، باطنی دا چي په مکمله خشوع او خضوع سره داسي د الله ﷻ په مخکی ولاړوی چي گویا دی دالله ﷻ سره عرض معروض کوی ، دغه ډول لمونځ قائموونکی ته دالله ﷻ دطرف څخه خودبخوده دنیکو عملونو توفیق هم کیږي او دهر قسم گناهونو څخه دخلاصیدو توفیق هم ، اوکوم سړی چي دلمانځه کولو باوجود دگناهونو څخه محفوظ نه سو نو پوه دی سي چي دده په لمانځه کي قصور دی ، لکه چي دعمران بن حصین ؓ څخه روایت دی چي دنبی کریم ﷺ څخه پوښتنه وسوه چي د. اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ، څه مطلب دی ؟ دوی وفرمایل . مَنْ لَّمْ تَنْهَهُ صَلَاتُهُ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ فَلَاصَلٰوةَ لَهُ، «رواه ابن ابی حاتم بسنده عم عمران بن حصین ؓ والطبرانی من حدیث ابی معاویه» یعنی کوم سړی چي دده لمونځ دفحشاوو اومنکرو څخه منع نه کړی ، نو دده لمونځ هیڅ هم نه دی . او دحضرت عبدالله بن مسعود ؓ څخه روایت دی چي نبی کریم ﷺ فرمایلی ، لَاصَلٰوةَ لِمَنْ لَّمْ يُطِعِ الصَّلٰوةَ، «رواه ابن جریر بسنده» یعنی دهغه سړی لمونځ لمونځ نه دی چاچی دخپل لمونځ اطاعت ونه کي او دلمانځه اطاعت دا دی چي دفحشاؤ او منکرو څخه منع سی .

او حضرت ابن عباس ؓ د ذکرسوی آیت په تفسیر کي فرمایی چي دکوم سړی لمونځ دی په نیکو عملونو باندي عمل ته او دمنکراتو څخه پرهیز ته تیارنه کړی نو داسی لمونځ دی د الله ﷻ څخه زیات لیری کوی ابن کثیر دا دری سره روایتونه نقل کړی دی او ترجیح یی دی ته ورکړي ده چي دا احادیث مرفوع نه دی ' بلکی دعمران بن حصین ؓ . عبدالله بن مسعود ؓ او ابن عباس ؓ خپل قولونه دی کوم چي دی حضراتو

ددي آیت په تفسیر کي ارشاد فرمایلي دی .

او دحضرت ابوهریره ؓ څخه روایت دی چي یو سړی دنبی کریم ﷺ په خدمت کي حاضر سو او عرض یی وکی چي فلانی سړی دشپی تهجد کوی او کله چي سهار سي نو غلا کوی ، دوی وفرمایل چي ډېر ژر به یی لمونځ ددغه غلا څخه منع کړی (ابن کثیر)

په ځینو روایتونو کي داهم دی چي دنبی کریم ﷺ ددی ارشاد څخه وروسته هغه دخپلي ګناه څخه توبه ګار سو .

(دیوی شبهې ځواب)

دلته ځینی خلق دا شبهه کوي چي مونږ ډېرخلق وینو چي دلمانځه دپابندی باوجود په لویو لویو ګناهونو کي اخته وی ، کومه چي په ښکاره ددي آیت د ارشاد څخه خلاف ده .

ددی په ځواب کي ځینی حضرات خو دا فرمایی چي ددي آیت څخه دومره معلومیږي چي لمونځ ، لمونځ کوونکی دګناهونو څخه منع کوي لیکن دا څه ضروري ده چي یو څوك دیوکارڅخه منع سي اوهغه ورڅخه منع هم نه سی ، آخر قرآن او حدیث خو ټول خلق دګناه څخه منع کوی ، مګر ډېر خلق دغه منع کولو ته ګر سره ګوری نه او دګناه څخه نه منع کیږي په ذکرسوی لنډ تفسیر کي هم دا توجیه اخستل سوي ده .

مګر اکثره مفسرین حضرات فرمایی چي دلمانځه دمنع کولو مطلب صرف حکم ورکول نه دی ، بلکی په لمانځه کي په خاص طور سره دا اثر هم دی چي ددی کوونکی ته دګناهونو څخه دخلاصیدو توفیق نصیب کیږي ، اوچاته چي دا توفیق نه کیږي ، نو په سوچ کولو سره به ثابته سي چي دده په لمانځه کي څه خلل وو اولمونځ قآئمولو حق ده نه دی ادا کړی ، په ذکر سوو احادیثو کي ددی مضمون تائید کیږي .

وَلَذِكْرُ اللّٰهِ أَكْبَرُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُوْنَ ۔ یعنی دالله ﷻ ذکر ډېر لوی دی او هغه ستاسی ټول عملونه ښه پیژنی .

دلته د ذکرالله دا مطلب هم کیدای سي چي بنده دالله ﷻ کوم ذکر په لمانځه کي یادلمانځه څخه دباندی کوي هغه ډېر لوی شی دی او دا معنی هم کیدای سي چي بنده کله دالله ﷻ ذکر کوی نو دالله ﷻ وعده ده چي هغه دخپل ذکر کوونکی بنده ذکر دفرښتو په مجمع کي کوی ، فَاذْكُرُوْنِيْٓ اَذْكُرْكُمْ ، او دا دی عبادت ګذارو بندګانو ته دالله ﷻ یادول دټولو څخه لوی نعمت دی . د ډیرو اصحابو کرامو ؓ او تابعینو (رح) څخه

دلته د ذکرالله د دوهم مطلب په لحاظ سره په دی کي دی طرف ته هم اشاره وسوه چي په لمونځ کولو سره دګناهونو څخه دخلاصون اصل سبب دا دی چي الله ﷻ په خپله دده طرف ته متوجه کیږي ، دده ذکر په فرښتو کي کوي او ددی په برکت سره ده ته دګناه څخه نجات ورکول کیږي .

وَلَا تُجَادِلُوْٓا اَهْلَ الْكِتٰبِ اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ ۖ اِلَّا الَّذِيْنَ

او جنګ مه کوئ داهل کتابوسره مګر په داسی شان سره چی غوره وی ، مګر کوم چی په دوی کی

ظَلَمُوْا مِنْهُمْ وَقُوْلُوْٓا اٰمَنَّا بِالَّذِيْٓ اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَاُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَاِلٰهُنَا

بی انصافه دی او داسی وایی چی مونږ منو کوم چی نازل سوی دي مونږ ته او نازل سوي دي تاسی ته اومعبود زمونږ

وَاِلٰهُكُمْ وَاحِدٌ وَّنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿۴۶﴾ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتٰبَ ؕ

او معبود ستاسی یو دی اومونږ دهغه په حکم چلیږو ، او دغسی مونږ نازل کړی دي تاته کتاب

فَالَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ ۚ وَمِنْ هٰٓؤُلَآءِ مَنْ يُّؤْمِنُ بِهٖ ؕ

پس هغه خلقوته چی مونږورکړي دي کتاب ایمان راوړی په دی اوپه دوی (مکی والا) کی هم خینی دی چی ایمان راوړی

وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيٰتِنَآ اِلَّا الْكٰفِرُوْنَ ﴿۴۷﴾ وَمَا كُنْتَ تَتْلُوْا مِنْ قَبْلِهٖ مِنْ

په دی ، اومنکر هغه دی زمونږ دخبرو څخه چی نافرمانه دی اوتانه وایه ددې څخه مخکې څه

كِتٰبٍ وَّلَا تَخُطُّهٗ بِيَمِيْنِكَ اِذًا لَّارْتَابَ الْمُبْطِلُوْنَ ﴿۴۸﴾ بَلْ

کتاب ؛ او نه دی لیکل کول په خپل راسته لاس سره بیا خو به خامخا شک کوی دروغجنانو بلکه

هُوَ اٰيٰتٌۢ بَيِّنٰتٌ فِيْ صُدُوْرِ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ ؕ وَمَا يَجْحَدُ

دا قرآن خو آیاتونه دی صفا په سینو دهغو خلقو کی چی علم ورته ورکړل سوي دي ، او انکار نه کوی

بِاٰيٰتِنَآ اِلَّا الظّٰلِمُوْنَ ﴿۴۹﴾ وَقَالُوْا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيٰتٌ مِّنْ

زمونږ دخبرو څخه مګر هغه چی بی انصافه دی ، او وایی ولی نه نازلیږي په ده باندی څخه نښانی دده

رَّبِّهٖ ؕ قُلْ اِنَّمَا الْاٰيٰتُ عِنْدَ اللّٰهِ ؕ وَاِنَّمَآ اَنَا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿۵۰﴾

د رب څخه ، ته ووایه نښانی خو دالله تعالی په اختیار کی دی او زه خو بس بیریدونکی یم ښکاره

اَوَلَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْ ؕ اِنَّ

آیا دوی ته دا پوره نه ده چی مونږ نازل کړو په تاباندی کتاب چی ویل کیږي په دوی ، بیشکه

فِيْ ذٰلِكَ لَرَحْمَةً وَّذِكْرٰى لِقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿۵۱﴾ ع قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ

په دی کی رحمت دی اوپوهه ده دهغو خلقو دپاره کوم چی منی ، ته ووایه کافی دی الله

بَيْنِيْ وَبَيْنَكُمْ شَهِيْدًا ۚ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ

زما او ستاسی په مینځ کی شاهد پیژنی هغه څخه چی په اسمانونو اومځکو کی دی

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوْا بِاللّٰهِ ۙ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۵۲﴾

او کوم خلق چي یقین کوی په دروا‌غو او منکر سول دالله څخه هم دوی په نقصان کښی دی ،

وَيَسْتَعْجِلُوْنَكَ بِالْعَذَابِ ؕ وَلَوْلَآ اَجَلٌ مُّسَمًّى لَّجَآءَهُمُ

او ژر غواړی تا څخه عذاب او که نه وی یوه وعده مقرره نو راغلی به وای په دوی

الْعَذَابُ ؕ وَلَيَاْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَّهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿۵۳﴾ يَسْتَعْجِلُوْنَكَ

عذاب ، او خامخا به راسی په دوی ناڅاپه او دوی به خبر نه وی ، ژر غواړی ستا څخه

بِالْعَذَابِ ؕ وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيْطَةٌ ۢ بِالْكٰفِرِيْنَ ۙ﴿۵۴﴾ يَوْمَ يَغْشٰىهُمُ

عذاب او دوږخ ګرځونکي دی منکرانو لره ، په کومه ورځ چي ګیر کړی

الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ وَيَقُوْلُ ذُوْقُوْا

دوی عذاب د دوی دپاسه څخه او د دوی دپښو دلاندی څخه او وبه ویل سی چي وڅکی

مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۵۵﴾

هغه چي تاسی کول .

لنډ تفسیر: او (هرکله چي دنبی کریم ﷺ رسالت ثابت دي نو ای مسلمانانو! د رسالت څخه دمنکرو سره کوم چي اهل کتاب دی تاسی ته دخبرو کولو طریقه ښیو ، او دا تخصیص ځکه دی چي اول خو دا په وجه ددی چي دوی عالمان دی خبره اوری او مشرکان خو دخبری اوریدو څخه مخکی په ازار درپسی کیږي ، بل دعالمانو په ایمان راوړو سره دعوامو د ایمان راوړلو زیاته توقع ده ، او هغه طریقه دا ده چي) تاسی د اهل کتابو سره بغیر دمهذبی طریقی څخه بحث مباحثه مه کوی ، البته کوم چي په هغوی کي زیاتوب وکړی (نو هغوی ته دجواب سر په سر ورکولو کی باك نسته ، که څه هم ښه بیا هم ښه طریقه ده) او (هغه مهذبه طریقه دا ده چي مثلاً هغوی ته) داسي وایاست چي مونږ په دی کتاب هم ایمان راوړی دی ، کوم چي پر مونږ نازل سوی دی او په هغو کتابونو هم (ایمان لرو) کوم چي پر تاسی نازل سوی دی (ځکه چي مدار د ایمان دالله ﷻ دطرف څخه نازلیدل دی ، وروسته هرکله چي زمونږ دکتاب دالله ﷻ دطرف څخه نازلیدل ستاسو په کتاب سره هم ثابت دی ، بیا تاسی ته په قرآن هم ایمان راوړل په کار دی) او (دا خو تاسی هم منی چي) زمونږ او

ستاسی معبود یو دی (لکه دا قول دالله ﷻ چی ، اِلٰی کَلِمَةٍ سَوَآءٍ بَیْنَنَا الخ، هرکله چي توحید متفق علیه دی او دخپلو عالمانو او شیخانو په وجه سره په نبی اخر زمان ﷺ ایمان نه راوړل دتوحید خلاف دی نو تاسی ته زمونږ په نبی ﷺ ایمان را وړل په کار دی ، لکه دا قول دالله ﷻ ، وَلَایَتَّخِذَ بَعْضُنَا الخ) او (ددی خبرو سره خپل مسلمانیدل دخبرداری دپاره ورته واوروی چی) مونږ خو دده فرمانبرداری کوو (په دی کي عقیدی او عملونه ټول راغلل ، یعنی داسي تاسی لره هم په کار دی ، هرکله چي مقتضٰی موجود ده ، لکه دا قول دالله ﷻ سو. فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُوْلُوا اشْهَدُوْا بِاَنَّامُسْلِمُوْنَ) او (لکه څنګه چي مونږ پرمخکنیو پیغمبرانو کتابونه نازل کړی دی) دغه ډول مو پر تا کتاب نازل کړی (چی ددي پربنا مونږ په احسنه طریقه سره دمجادلی تعلیم وکی) وروسته کومو خلقو ته چي مونږ (د) کتاب (نفعمندی یاپوهه) ورکړي ده هغوی په دی (ستا په) کتاب ایمان راوړی (او دغو سره دمجادلی نوبت هم کله کله پیښیږی) او په دی (اهل عربو مشرکانو) خلقو کي هم ځینی داسي (انصاف کوونکی) دی چي په دی کتاب کي ایمان راوړی (برابره خبره ده که په خپله باندي پوه سي یادعالمانو په ایمان راوړو سره دلیل ونیسی) او (ددلیلونو واضح کیدو څخه وروسته) زمونږ (ددی کتاب) دایتونو څخه بغیر د (ضدیانو) کافرانو څخه نور څوك انكار نه كوي (لوړ دمجادلی تقریر نقلی دلیل وو چي په دی سره خاص نقل کوونکو ته خطاب وو. مخکي دلیل عقلي دی چي په دی کي عام خطاب دی یعنی) او (کوم خلق چي ستادنبوت څخه منکردی ، دهغوی سره څه منشاء د اشتباه خو هم نسته ځکه چی) تا ددي کتاب څخه (یعنی قرآن څخه) مخکی نه څه کتاب ویلی وو اونه څه کتاب دی په خپل لاس سره لیکلی سوای چي په داسي حالت کي دی حق ناشناسو څه شبهه را ایستلی وي (چی دا تعلیم یافته سړی دی آسمانی کتابونه ګوری او دهغو په مدد سره دی سوچ کوي مضامین په وزګار وخت کي لیکی او یادوی یی مونږ ته یې اوروی ، یعنی که داسي وای نو بیا خو به د اشتباه څه منشاء وای ، که څه هم بیابه هم داشبهه کوونکی پرناحقه وو، ځکه چي دقرآن اعجاز بیاهم پرنبوّت باندي ددلالت کولو دپاره کافي وو، لیکن اوس خو دومره منشاء داشتباه هم نسته په دی وجه په دی کتاب کي هیڅ دشك ګنجائش نسته) بلکی دا کتاب (سره دیووالی ، چونکی هره برخه ددي معجزه ده اوحصی یی ډېری دی په دی وجه دا یوازي ګویا) په خپله ډېر واضح دلیلونه دی ، دهغو خلقو په ذهن کي کومو ته چي علم ورکول سوی دی او (سره دښکاره کیدو داعجاز) زمونږ دایتونو څخه بس ضدیان خلق انکار کوي (کنه نوانصاف کوونکو لره یوه ذره شبهه کول نه دی په کار) او دا خلق (سره ددي چي دقرآن معجزه ورته ورکول سوي ده ، محض دعناد په وجه) داسي وایی چي په دی (پیغمبر) باندي دده درب دطرف په قبضه (دقدرت) کي دی او (زما داختیارشیان نه دی) زه خو صرف یو صفاصفا (دالله دعذاب څخه) بیرونکی یم (یعنی رسول یم، او په خپل رسالت دلیلونه لرم په کوموکی چي دټولو څخه لوی دلیل قرآن دی بیا دخاص دلیل ضرورت څه دی ؟ خاص کر کله چي ددغه په نه واقع کیدو کي حکمت هم وي مخ ته دقرآن دلوی دلیل والی فرمایی) آیا (دنبوت ددلیل دپاره)

دی خلقو دا خبره پوره نه سوه چي مونږ په تا دا کتاب (معجز) نازل کړی کوم چي دوی ته (همیشه) اورولای سي (چي که په یو وار اوریدو سره ورته اعجاز ښکاره نه سي نو په دوهم وار به ښکاره سي یاددی څخه وروسته به ښکاره سی ، او په نورو معجزو کي خو به دا خبره هم نه وه ، ځکه چي دهغه خارق والی به همیشه نه وو لکه چي ښکاره ده او یو ترجیح په دی معجزه کي دا دی چي) بیشکه په دی کتاب کي (دمعجزی کیدو سره) د ایمان راوړونکو دپاره لوی رحمت او نصیحت دی (رحمت دا چي د احکامو تعلیم دی کوم چي محض نفع ده او نصیحت په ترغیب او ترهیب سره دی او دا خبره په نورو معجزو کي چیري ده وروسته په کار وه چي په دی ترجیحاتو سره یی دا غنیمت گټلی او ایمان یی راوړلی اوکه ددي دلیلونو دواضحه کیدو څخه وروسته هم ایمان نه راوړی نو د اخری ځواب په طور باندی) ته ووایه چي (خیر ورونو می منئ) الله ﷻ زما او ستاسو په مینځ کي (زمادرسالت) شاهد کافي دی هغه په هرڅه پوه دی کوم چي په آسمانونو کي دی او په مځکه کي دی او (کله چي زمارسالت او دالله علم محیط ثابت سو نو) کوم خلق چي د دروغو په خبرو یقین کوي او دالله ﷻ (دخبرو) څخه منکر دی (په کومو کی چي رسالت هم دا خل دی) نو هغه خلق لوی زیانکاره دی (یعنی هرکله چي دالله په ارشاد سره زما رسالت ثابت دی نو انکار ورڅخه کفر په الله دی ، او دالله علم محیط دی نوده ته ددی انکار اوکفر هم خبر دی اوالله ﷻ پرکفر باندي سزا دخساری ورکوی ، وروسته داسي خلق به لامحاله په خساره کي وی) او دا خلق ستاڅخه دعذاب (واقع کیدو تقاضاکوی) (او فوراً په عذاب نه راتلو سره ستاپه نبوت او رسالت کي شبهه او انکار کوی) اوکه چیری (په علم الهی کي دعذاب راتلو دپاره) میعاد معین نه وای نو (د دوی په تقاضاسره) پردوی به عذاب راغلی وای او (کله چي دغه میعادراسی نو) هغه عذاب به پر دوی ناڅاپه راسی او دوی ته به خیر هم نه وي (مخ ته ددی خلقو دجهالت د اظهار دپاره د دوی تلواری مکرر ذکر کوی ، دعذاب دمعین میعاد او په هغه کي دراپیښیدونکی عذاب ذکر کوی چي) داخلق ستا څخه دعذاب تقاضا کوي او (دعذاب صورت داسي دی چي) په دی کي هیڅ شك نسته چي جهنم به داکافران (دڅلور طرف څخه) گیر کړی ، په کومه ورځ چي به پر دوی عذاب د دوی دلوړ څخه او د دوی دلاندی څخه گیر کړی او (دغه وخت به دوی ته) الله ﷻ وفرمایی چي څه تاسی (په دنیا کی) کړی دی (اوس یی خوند) وڅکی.

معلومات اومسئلې : وَلَاتُجَادِلُوا اَهْلَ الْكِتَابِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ اِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا ، یعنی داهل کتابو سره چي دبحث او مباحثی نوبت راسی نو مجادله هم په داسي طریقه ورسره کوي کومه چي ښه وی ، مثلاً دسختی خبري ځواب په نرمو الفاظو سره دغصی ځواب په بردباری سره دجاهلانه شور زوږ ځواب په باوقاره خبرو سره، اِلَّاالَّذِينَ ظَلَمُوا، مگرهغه خلق کوموچي پرتاسی ظلم وکی چي ستاسی دباوقاره نرموخبرو اوواضحو دلیلونومقابله یی په ضد اوعناد سره وکړه نو هغوی ددي احسان مستحق پاته نه سول ، بلکی دداسی خلقو ځواب چي سرپه سر ورکړل سي نو جائز دی . که څه هم ښه او بهتره دا وخت هم دا ده چي دهغوی

دبدخویی ځواب په بدخویی سره او دظلم ځواب په ظلم سره ورنه کړی ، بلکی دبدخویی په ځواب کي دښه خوی اودظلم په ځواب کي دانصاف مظاهره وکړی . لکه چي دقرآن کریم په بل آیت کي ددي وضاحت دی .

وَانْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَاعُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ، یعنی که دظلم او زیاتی بدله تاسی سر پر سر واخلی نو تاسی ته ددي حق سته . لیکن که صبر وکړی نو زیاته غوره ده .

په دی آیت کي چي یی د اهل کتابو سره په مجادله کي کوم هدایت په ښه طریقه دکولو ورکړی دی . دا په سورت نحل کي دمشرکانو متعلق هم دی . دلته د اهل کتابو تخصیص دهغه کلام په وجه دی ، کوم چي وړپسی راروان دی ، چي زمونږ اوستاسی په دین کي ډېر شیان مشترك دی چي تاسی فکر باندي وکړی نو د ایمان او د اسلام په قبلولو کي تاسی ته څه مانع نه دی راتلل په کار ، لکه چي ارشاد فرمایی . قُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَأُنْزِلَ إِلَيْكُمْ ، یعنی تاسی اهل کتابو ته دمجادلی پر وخت د دوی ځان ته دنژدی کولو دپاره ووایاست چي مونږ مسلمانان خو په هغه وحی هم ایمان لرو کومه چي مونږ ته په واسطه زمونږ درسول رالیږل سوي ده او په هغه وحی هم کومه چي تاسی ته ستاسو دپیغمبر په ذریعه رالیږل سوي ده ، په دی وجه زمونږ څخه دمخالفت هیڅ وجه نسته .

(ایاپه دی آیت کي دموجوده تورات او انجیل دتصدیق حکم دی ؟)

په دی آیت کي یی داهل کتابو طرف ته دراغلو کتابونو په تورات اوانجیل باندي دمسلمانانو دایمان ذکر چي په کوم عنوان سره سوی دی هغه دا دی چي مونږ په هغه کتابونو اجمالی ایمان لرو په هغه زمونږ ایمان دی . په دی سره دا نه لازمیږي چي دموجوده تورات او انجیل په ټولو مضامینو زمونږ ایمان دی ، په کومو کي چي دنبی کریم ﷺ په مبارکه زمانه کي هم ډېر تحریفات سوی وه اودهغه وخت څخه تراوسه پوري په کي دتحریفاتو سلسله چلیږي ، ایمان صرف دتورات او انجیل په هغو مضامینو باندي دی ، کوم چي دالله ﷻ دطرف څخه په حضرت موسیٰ ؑ باندي نازل سوی وه ، تحریف سوی مضامین ددي څخه خارج دی .

(دموجوده تورات او انجیل به نه مطلقًا تصدیق کوئ او نه مطلقًا درواغجن کول)

په صحیح بخاری کي دحضرت ابوهریره ؓ څخه روایت دی چي اهل کتابو به تورات او انجیل دهغه په اصلی ژبه عبرانی کي ویل او مسلمانانو ته به یی دهغه ترجمه په عربی ژبه کي ویله ، نبی کریم ﷺ ددي متعلق مسلمانانو ته داهدایت وکی چي تاسی داهل کتابو مه تصدیق کوی ، مه تکذیب ، بلکی داسي وایاست : آمَنَّا بِالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَأُنْزِلَ إِلَيْكُمْ ، یعنی مونږ اجمالاً په هغه وحی ایمان راوړی کومه چي ستاسی پرانبیاو علیهم السلام نازله سوي ده ، اوکوم تفصیلات چي تاسی ښیاست هغه زمونږ په نزد داعتماد قابل نه دی ، په دی وجه مونږ ددی دتصدیق او تکذیب څخه ځان ساتو .

په تفسیرونو کي چي کوموعامو مفسرینو داهل کتابو روایتونه نقل کړی دی دهغه هم دا درجه ده او دنقل کولو منشاء یی هم صرف دهغه تاریخی حیثیت واضح کول دی ، دحلالو او حرامو د احکامو ددغو څخه استنباط نه سي کیدای .

وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ ، یعنی دقرآن دنزول څخه مخکی نه

تاڅه کتاب وایه او نه دی څه لیکل کول بلکی ته اُمّی وی ، که داسي نه وای اوتالیکل ویل کولی نودغه باطلو خلقو ته بیادڅه شك اوشبهی گنجائش راوتی او دا الزام به یی لگوی چي تاتیرکتابونه تورات او انجیل ویلی دی یادی نقل کړی دی ، ته چي څه په قرآن کي فرمایی هغه ددغو تیرو کتابونو څخه را اخیستل سوی دی ، څه وحی او نبوت او رسالت نه دی .

(دنبي کریم ﷺ اُمّي والي د دوی لوی فضیلت اولویه معجزه ده)

الله ﷻ دنبی کریم ﷺ پرنبوت او رسالت څنگه ډیری ښکاره او واضحه معجزی ښکاره کړی دی ، په دغوکي یوه دا هم ده چي دوی یی دمخکی څخه امی وساتی ، نه یی څه لیکلی ویلای سول او نه یی څه په خپله لیکلای سول ، او دعمر څلویښت کاله یی په دی حال کي دمکی دټولو خلقو په مخکی تیرسول دوی په دی دوران کي د اهل کتابو سره هم هیڅکله نه وو یو ځای سوی چي دهغوڅخه یی څه اوریدلی وی ، ځکه چي په مکه کي اهل کتاب دسره وو نه ، دڅلویښتو کالو په پوره کیدو باندي یکدم د دوی پرژبه مبارکه سره داسي کلام جاری سو کوم چي دخپلو مضامینو او معانیو په اعتبار سره هم معجزه وه او دلفظی فصاحت او بلاغت په اعتبار سره هم.

ځینو عالمانو دا ثابتول غوښتی دی چي د دوی امی والی په ابتداء کي وو بیا الله ﷻ دوی ته لیکل ویل ورزده کړی وه او ددی په دلیل کي دحُدیبیی دواقعی یو حدیث نقل کوی ، په هغه کي دی چي کله دصلح وعده ولیکل سوه نو په دی کي اول . مِنْ مُحَمَّدٍ عَبْدِ اللهِ وَرَسُوْلِهٖ لیکلی وه پردی دمکی مشرکانو اعتراض وکی چي که مونږ ته رسول منلی نو دا جگړه به ولی وای ؟ په دی وجه ستا دنوم سره د، رسول الله، لفظ مونږ نه قبلوو لیکونکی حضرت علی مرتضیٰ ؓ وو. حضور ﷺ ورته وفرمایل چي دالفظ خراب کړه . حضرت علی کرم الله وجهه دادب څخه مجبوره سو او دداسی کولو څخه یی انکار وکی ، نو نبی کریم ﷺ کاغذ په خپل لاس کي واخستی او دا لفظ یی خراب کي او داسي یی ولیکل . من محمد بن عبد الله .

په دی روایت کي دلیکلو نسبت نبی کریم ﷺ ته سوی دی چي په دی سره ځینو حضراتو دلیل نیولی دی چي دوی لیکل کولی سول مگر صحیح خبره دا ده چي په بل باندي لیکلو ته هم په عرف کي داسي ویل کیږي چي . هغه ولیکل . لکه چي په عامو محاورو کي دی . ددی څخه علاوه دا هم امکان دی چي په دی واقعه کي په طور دمعجزی د دوی په لاسونو نوم مبارك الله تعالی لیکلی وی ، ددی څخه علاوه دخپل نوم په څو حرفونو لیکلو سره چاته لیکونکی ویونکی نه سي ویل کیدای ، ده ته ناخوانده اواُمّی ویل کیږي ، هرکله چي عادت یی لیکل نه وی ، او بی دلیله دوی ته دکتابت نسبت کول د دوی فضیلت ثابتول نه دی که فکر وسی نو لوی فضیلت خو په اُمّی کیدو کي دی .

يٰعِبَادِيَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّ اَرْضِيْ وَاسِعَةٌ فَاِيَّايَ فَاعْبُدُوْنِ ۝ كُلُّ

ای زما بند گانو ، کومو چي ایمان راوړی دی ، زما مځکه پراخه ده پس زما عبادت کوی هر یو

نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ قف ثُمَّ اِلَيْنَا تُرْجَعُوْنَ ۝۵۷ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا

نفس به وڅکی مرګ ، بیا به مونږ طرف ته بیرته راسی ، اوکوم خلق چی ایمان را وړی اونیک

الصّٰلِحٰتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِّنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِىْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ

کارونه وکی دوی ته به مونږ ځای وکړو په جنت کی بالاخانی بهیږي به لاندی دهغو څخه نهرونه

خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ط نِعْمَ اَجْرُ الْعٰمِلِيْنَ ۝۵۸ قلے الَّذِيْنَ صَبَرُوْا وَعَلٰى

همیشه به وی په دی کی ، ښه بدله ورکړل سوه کار کوونکو ته ، کومو چی صبر وکی او په

رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ۝۵۹ وَكَاَيِّنْ مِّنْ دَآبَّةٍ لَّا تَحْمِلُ رِزْقَهَا ق

خپل رب یی توکل وکی ، اوڅومره حیوانان دی چی نه ګرځوی دځان سره رزق

اَللّٰهُ يَرْزُقُهَا وَاِيَّاكُمْ ۖ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ۝۶۰ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ

الله رزق ورکوی هغو ته او تاسی ته هم ، او هغه اوریدونکی دی پوهیدونکی ، اوکه ته دخلقو څخه پوښتنه وکی

مَّنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ

چی چا پیدا کړی دي آسمانونه او مځکي. او په کار یی لګولی دی لمر او سپوږمی

لَيَقُوْلُنَّ اللّٰهُ ج فَاَنّٰى يُؤْفَكُوْنَ ۝۶۱ اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ

نو وبه وایی الله ، بیا کوم طرف ته چپه ګرځی ، الله فراخوی رزق چالره

يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَيَقْدِرُ لَهٗ ط اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيْمٌ ۝۶۲

چی وغواړی ، دبندګانو خپلو څخه اوتنګوی یی چا ته چی وغواړی ، بیشکه الله په هر څه خبردار دی

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَّنْ نَّزَّلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ

او که ته پوښتنه وکړي د دوی څخه چی چا نازل کړي دي اوبه دآسمان څخه بیایی ژوندي کړه په دی سره مځکه

مِنۢ بَعۡدِ مَوۡتِهَا لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُۚ قُلِ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِۚ بَلۡ أَكۡثَرُهُمۡ لَا يَعۡقِلُونَ ﴿٦٣﴾

پس دمرګ ددې څخه نو وبه وايي الله ، ته ووايه ټول تعرفونه الله ﷻ لره دی ، بلکه اکثر د دوی څخه نه پوهيږي .

تفسير: ای زما ايماندارو بندګانو (کله چي داخلق د ډيري دښمني اوعناد څخه تاسی ته دشريعت په اختيارولو او دين باندي ازار رسوی نو دلته پاته کېدل څه ضروري دی) زمامځکه فراخه ده وروسته (که چيری دلته په اوسيدو عبادت نه سي کولای نو بل طرف ته ولاړسی او هلته چي ولاړاست) خالص زماعبادت کوي (ځکه چي دلته دمشرکانو زور دی نو داسی عبادت چي محض پر توحيد مبنی وي او دشرك څخه خالی وی ، دلته مشکل دی ، البته که دخدای سره دغيرالله هم عبادت وي نو دا ممکن دی ، مګر دا دسره عبادت نه دی ، او که تاسی ته په هجرت کي دخپلوانو او دوطن جدايی ګرانه معلوميږي نو دا پوه سي چي يوه نه يوه ورځ به داسي کيږي ځکه چي) هر سړی به دمرګ خوند (خامخا) څکی (نو اخر دغه وخت خوبه دا ټول پاته کيږي او) بيا ستاسی ټولو مونږ ته را تلل وی (او چي نافرمانه راسی نو دسزا بيره ده په کی) او (دا جدايی که زمونږ د رضا دپاره وي نو مونږ ته په را رسيدو به ددی وعدی مستحق سي او هغه وعده دا ده چي) کوم خلق ايمان راوړی او نيك عمل وکړی (په کوم چي عمل کول ځينی وخت پرهجرت باندي موقوف وي نو په داسي وخت کي هجرت هم وکړی) مونږ به دوی ته دجنت په بالاخانوکی ځای ورکړو ترکومو لاندی چي نهرونه روان وي او هغه خلق به په دی کي هميشه هميشه اوسيږي (اودهغو نيك) کارکوونکو څه ښه اجر دی کومو چي (په واقع سوو سختيو باندي چي دهجرت سختی هم په کی دا خلی سوی) صبر وکی او (بل ملك ياښار ته چي ولاړل دکومو تکليفونو او دګذاری کولو دمشکلاتوکومه بيره چي وه په هغه کی) دوی پرخپل رب توکل کوي او (که په هجرت کي تاسی ته دا وسوسه وي چي په پرديسی کي به خوراك دکومه ورکول کيږي نو په دی پوه سي چي) ډېر حوانات داسي دی کوم چي خپل خوراك دځان سره بارکړی نه ساتی (يعنی جمع کوي يی نه، که څه هم ځينی يی جمع کوي هم، مګر ډېر داسي دی چي هغه يی نه جمع کوی) الله ﷻ دغو ته (مقرر) رزق رسوی او تاسی ته هم (مقرر رزق در رسوی خواه که تاسی هر ځای چي ياست ، بياداسی وسوسه مه کوی ، بلکی زړه قوی کړی ، پرالله ﷻ توکل لری) او (هغه دتوکل لائق دی ځکه چي) هغه هر څه اوری هر څه پيژنی (دغه ډول په نوروصفتونو کی کامل دی او څوك چي داسي کامل الصفات وي هغه خامخا دتوکل قابل دی) او (دتوحيدفی الالوهية چي کومه مبنی ده يعنی توحيد فی التخليق هغه خو ددی خلقو په نزد هم منل سوي ده هم دارنګه) که ته د دوی څخه پوښتنه وکړی چي هغه څوك دی چاچی اسمان او مځکه پيدا کړل او چاچی لمر او سپوږمی په کارلګولی دی نوهغه خلق به دا ووايی چي هغه الله دی ، بيا (هرکله چي توحيد فی التخليق منی نو دتوحيد فی الالوهيت په باره کی) چيری چپه چليږی؟ (اولکه څنګه چي خالق الله دی دغه ډول) خاص الله ﷻ (رازق هم دی دارنګه) هغه په خپلو بندګانو کی دچا دپاره چي غواړی رزق فراخه کوي او دچا دپاره چي غواړی تنګوی ، بيشکه الله ﷻ

دهر شی دحال څخه خبرداره دی (چی څنګه ورته مصلحت ښکاری هم هغه ډول رزق ورکوی ، مطلب دا چي رازق هغه مقرر سو ، په دی وجه د رزق بیره په هجرت کي نه ده مانع کول په کار) او (لکه څنګه چي دکائناتو په پیدا کولوکی دالله ﷻ توحید د دوی په نزد منل سوی دی. دغه ډول دکائناتو په پیدا کولو کي دالله ﷻ توحید د دوی په نزد منل سوی دی . دغه ډول دکائناتو په باقي ساتلو او ددی دنظام په چلولو کی هم توحید منی چنانچی) که ته د دوی څخه پوښتنه وکړی چي هغه څوك دی چاچی دآسمانونو څخه اوبه را واورولی ، بیایی مځکه ددي دوچیدو (ناقابله دبوټو دراټوکیدو) څخه وروسته تر اوتازه (قابله دبوټو دراټوکولو) کړه نو (په ځواب کي به) هغه خلق دا ووایی چي هغه هم الله دی ، ته ووایه چي الحمدالله (دومره اقرار خو کوی چي په دی سره پر توحید فی الالوهیت باندي استدلال هم بدیهی دی ، مګر دا خلق یی منی نه) بلکی (ددی څخه زیاته دا ده چی) په دوی کي اکثره پوهیږي هم نه (په دی وجه نه چي عقل یی نسته، بلکی دعقل څخه کار نه اخلی او غور نه کوی ، په دی وجه بدیهی هم ورڅخه پټ وی)

معلومات اومسئلي : دسورة دشروع څخه تردی ځای پوري دمسلمانانو سره دکفارو ددښمنی او دتوحید او رسالت څخه مسلسل انکار او دحق والاوو په لاره کي دقسم قسم خنډونو بیان وو. په دی ذکر سوو آیتونو کی دمسلمانانو دپاره دهغوی دشر څخه دخلاص کیدو او دحق شائع کولو او دحق او انصاف په دنیا کي دقائمولو دیو تدبیر بیان دی ، چي ددي اصطلاحی نوم هجرت دی . یعنی هغه وطن اوملك پرېښول په کوم کي چي انسان دحق څخه په خلاف ویلو او کولو باندي مجبوره کړل کیږي .

(دهجرت احکام اوددی په لاره کي دراپیښیدونکو شکونو اوشبهو لیری کول)

اِنَّ اَرْضِي وَاسِعَةٌ فَاِيَّايَ فَاعْبُدُوْنِ ' الله ﷻ فرمایی چي زمامځکه ډېره پراخه ده ، په دی وجه دچاعذر د اوریدو قابل نه دی چي په فلانی ښار یافلانی ملك کي دکفارو غلبه وه په دی وجه مونږ دالله ﷻ دتوحید او دده دعبادت څخه بی وسه وو ، دوی ته په کار دی چي دهغه مځکی څخه کوم ځای چي دوی پر کفر او معصیت باندي مجبوره کړل کیږي ووزی او یو داسي ځای تلاش کړی ، کوم ځای چي په ازادی سره دالله ﷻ په احکامو په خپله هم عمل وسی ، او نورو ته یی هم تلقین کول کیږي ، ددي نوم هجرت دی .

دوطن څخه په هجرت کولو او بل ځای ته په تلو کی دوه قسمه خطری انسان ته عادتًا پیښیږي کوم چي ددی هجرت څخه یی منع کوی ، اوله خطره دخپل ځان ده چي هرکله دی وطن پرېږدی او یو ځای څی نو ددی ځای کافران او ظالمان یی په لاره کي خنډ کیږي او مقابلی اوجنګ ته ورسره تیاریږي ، دا رنګه ممکنه ده چي په لاره کي یی دنورو کافرانو سره هم مقابله راسی چي دځان خطره په کښی ده ، ددي ځواب یی په راتلونکی آیت کي دا ورکی چی . كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ، یعنی هریونفس دمرګ خوند څکونکی دی ، دمرګ څخه بیره او ترهه دمومن کار نه دی کېدل په کار. دا خو هر سړی ته په هر حال کي وررپیښیږي ، که په خپل ځای کي هر څومره دحفاظت اسباب وکی خو بیابه هم راځی . او دمومن دا هم عقیده ده چي د الله ﷻ دمقرر کړی وخت څخه مخکی مرګ نه سي راتلای ، په دی وجه پرخپل ځای پاته کېدل یاهجرت کول ، بل

ځای ته په تلوکی دمرگ خطره حائل کېدل نه دی په کار خاصکر هرکله چي دالله ﷻ داحکامو په اطاعت کولو کي دمرگ راتلل دهمیشه راحتونو او نعمتونو ذریعه ده کوم چي به ده ته په اخرت کي ورکول کیږي چي ذکر یې په وروسته دوو آیتونو کي فرمایی . الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا الاية.

دوهمه خطره دهجرت په لاره کي دا پیښیږي چي بل وطن او ملك ته ولاړسی د رزق به څه سامان کوی ، په خپل ځای کي خو څه په ابایی میراث سره ، څه په خپله گټه سره ، بنده ته دمځکی جائیداد یاکار، روزگار تجارت وغیره سره څه ساماکوی ، دهجرت په وخت کي دا هرڅه دلته پاته کیږي ، نو هلته به گذاره په څه ډول سره کوی . ددی ځواب په وروسته دری آیتونوکی داسي ورکول سوی دی چي تاسی دا حاصل کړی اسباب درزق علت اوکافی سبب گرځوی ؟ دا ستاسی غلطی ده ، رزق ورکوونکی په حقیقت کي الله ﷻ دی ، هغه چي کله غواړی نو بغیر دڅه ظاهری اسباب څخه هم رزق ورکوی او چی هغه نه غواړی نو درزق ددي ټولو اسبابو سره سره هم انسان درزق څخه محرومه کیدای سي ددي دبیان دپاره یی اول خو دا وفرمایل .

وَكَأَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ، یعنی پردی فکر وکړی چي پرمځکه گرځیدونکی څومره په زرگونو قسمه حیوانان دی کوم چي دخپل رزق دجمع کولو او ساتلو هیڅ انتظام نه کوي اونه درزق دحاصلولو داسبابو جمع کولو څه فکرکوی ، مگرالله ﷻ دوی ته روزانه په خپل فضل سره رزق ورکوی علماء فرمایی چي عام حیوانان داسي دی چي په دوی کي صرف میږي اوموږکان داسي حیوانان دی چي دخپل خوراك دپاره په خپلو سوړو کي دجمع کولو فکر کوی . میږي دیخ په موسم کي بهر نه سي را وتلای . په دی وجه دگرمی په ورځوکی دخوراك اسباب په خپلو سوړو کي جمع کوي او مشهوره ده چي په الوتونکو حیوانانوکی عقعق (کارغه) هم خپل خوراك په خپله جاله کي جمع کوي مگرهغه چي کښیږدی، بیایی هیرسی په هرحال ددنیاټول حیوانان چي دانواعو او اقسامو شمیر یی هم پرانسان باندي مشکل دی چي زیات تره هغه دی کوم چي نن خپل خوراك حاصلوی، دصبادپاره نه خوراك تیاروی او نه یی ورسره څه اسباب وی .

په حدیث کي دی چي دا الوتونکی حیوان سهار دخپلو جالو څخه وږی ووزی او ماښام ډك نس بیرته راځی نه د دوی څه کرل ریبل سته او نه څه مځکه جائداد ، نه دوی دڅه کار خانی یادفتر نوکران دی ، دکوم څخه چي دوی خپل رزق حاصلوی ، دخدای ﷻ پراخی مځکی ته ووزی او ټولو ته په ډك نس رزق ورکول کیږي او دا دیوی ورځی معامله نه ده تر څو پوري چي دوی ژوندی وي دا سلسله جاری ده .

ددی څخه وروسته په آیت کي درزق اصل ذریعه ښیی کومه چي دالله ﷻ ورکړه ده اوفرمایی چي په خپله ددي منکرانو کافرانو څخه پوښتنه وکړه چي آسمان اومځکه چا پیدا کړی دی ؟ او لمر سپوږمی دچا دحکم تابع چلیږي باران څوك اوروی؟ بیاددی باران په ذریعه دمځکی څخه بوټی څوك راباسی ؟ نو مشرکان به ددي هم اقرار وکړی چي داټول کارونه دیو ذات حق تعالی ﷻ دی ، نو دوی ته ووایه چي بیا تاسی دالله ﷻ څخه ماسوا دنورو عبادت ولی کوي اوخپل کار سازان یی ولی گڼی ؟ په مځکی آیت کي د . وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ

خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ، څخه درکوع تراخره پوره ددي بیان دی .

لنډه دا ده چي دهجرت څخه منع کوونکی ، دوهم فکر دمعاش دی ، دا هم دانسان غلطی ده . دمعاش تیارول دانسان یادانسان دجمع کړو اسبابو اواسبابونو په قبضه کي نه دی، دابی دڅه واسطی څخه دالله ﷻ ورکړه ده هغه ورته په دی وطن کي دا اسباب جمع کړی وه، نوهغه بل ځای هم ورته دمعاش اسباب ورکولای سي او بغیر دڅه اسباب څخه هم دمعاش ضرورتونه ورتیارولای سی ، په دی وجه دا دوهمه خطره هم دهجرت څخه منع کوونکی په کار نه ده چي سی .

(هجرت کله فرض یا واجب وی ؟)

دهجرت معنی او تعریف او ددی فضیلتونه او برکتونه دسورة نساء په آیت ۹۷ تا ۱۰۰ کی ، او په شرعی احکامو کي بدلون ددي سورة په آیت ۸۹ کي بیان سوی دی ، یو مضمون هلته دبیانولو څخه پاته سوی دی هغه دلته لیکل کیږي .

هرکله چي نبی کریم ﷺ دالله ﷻ په حکم سره دمکی معظمی څخه هجرت وفرمایی اوټولو مسلمانانو ته یی په شرط دقدرت دهجرت حکم وفرمایی ، هغه وخت دمکی معظمی څخه هجرت کول فرض عین وو چي یو سړی او ښځه ورڅخه مستثنا نه وه ، بغیر دهغو خلقو څخه کوم چي پر هجرت قدرت نه لری .

اوپه هغه زمانه کي هجرت صرف فرض نه بلکی دمسلمانیدوننبه اوشرط هم گڼل کیدی چاچی به سره دقدرت څخه هجرت ونه کی هغه به مسلمان نه سوگڼل کیدی اودده سره به هغه معامله کول کیده کومه چي به دکفارو سره کیده چي بیان یی دسورة نساء په آیت ۸۹ کي دی . حَتّٰی یُهَاجِرُوْا فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ، دغه وخت دهجرت مقام په اسلام کي هغه ووکوم چي دکلمهٔ شهادت . لَآاِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ، دی، چي دا شاهدی په خپله هم فرض ده او دمسلمانیدو شرط اوننبه هم ده . کوم سړی چي سره دقدرت د ژبی څخه د ایمان اقرار او د ، لَآاِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ، دکلمی شاهدی ادانه کړی ، که څه هم په زړه کي یقین او تصدیق لري هغه مسلمان نه سي گڼل کیدی . عاجزکوم چي ددي کلمی په ویلوقدرت نه لري هغه ورڅخه مستثنادی دغه ډول دکومو خلقو چي پر هجرت باندي قدرت نه ووهغوی مستثناکېدل چي ذکر یی دسورة نساء په آیت ۹۸ . اِلاَّ الْمُسْتَضْعَفِیْنَ، کي راغلی دی اوکوم خلق چي سره دقدرت دهجرت څخه په مکه مکرمه کي مقیم پاته سول دهغوی دپاره دجهنم سخته وعده دعذاب په آیت نمبر ۹۷ . اِنَّ الَّذِیْنَ تَوَفّٰهُمُ الْمَلٰئِکَةُ (الی) فَاُولٰئِکَ مَاْوٰهُمْ جَهَنَّمُ، کي ذکر ده .

هرکله چي مکه مکرمه فتح سوه ، نو دهجرت دا حکم منسوخ سو ځکه چي دغه وخت مکه په خپله دار اسلام جوړه سوه . نبی کریم ﷺ هغه وخت دا حکم جاری وفرمایی . لَاهِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ، یعنی دمکی دفتح کیدو څخه وروسته دمکی څخه دهجرت کولو ضرورت نسته . دمکی مکرمی څخه دهجرت فرض کېدل ، بیامنسوخ کېدل دقرآن اوسنت په نصونو سره ثابت سوکومه چي یوه جزئی واقعه وه . دامت فقهاؤ ددي واقعی څخه دا مسئلی را ایستلی دی .

مسئله؛ په كوم ښار يامللك كي چي بنده ته پرخپل دين دقائم پاته كيدو ازادي نه وي او هغه دكفر اوشرك يادشرعي احكامو څخه په خلاف ورزي باندي مجبوره وي ، دهغه ځاى څخه هجرت كول يو بل مللك ياښار ته كوم ځاى چي په دين دعمل كولو ازادي وي ، تلل په دى شرط چي قدرت يي وي واجب دى . البته چاته چي پرسفر قدرت نه وي يا داسي يو ځاى نه ورته پيداكيږي ، كوم ځاى چي په ازادي سره په دين عمل وسي هغه شرعًا معذوره دى .

مسئله: په كوم دار الكفركي چي په عامو ديني احكامو باندي دعمل كولو ازادي وي ، دهغه ځاى څخه هجرت فرض او واجب خو نه دى ، مگر مستحب په هر حال دى او په دى كي دارالكفر والى هم ضروري نه دى دارالفسق كوم ځاى چي دالله ﷻ د احكامو خلاف ورزي په ډاگه كيږي دهغه هم دا حكم دى ، كه څه هم دهغه ځاى دباچا دمسلمان والي په وجه هغه ته دار الاسلام ويل كيږي .

دا تفصيل حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح الباري كي ليكلى دى او په حنفي قواعدو كي يو شى ددي منافي نسته ، او دمسند احمد (رح) په يو روايت كي كوم چي دحضرت ابو يحيٰى مولى زبير ابن عوام ؓ څخه نقل دى هغه هم په دى شاهد دى . حديث دا دى چي نبى كريم ﷺ فرمايلي دى .

اَلْبِلَادُ بِلَادُ اللهِ وَالْعِبَادُ عِبَادُ اللهِ حَيْثُمَا اَصَبْتَ خَيْرًا فَاَقِمْ ” (ابن كثير)

يعنى ټول ښارونه دالله ﷻ ښارونه دى او ټول بندگان دالله ﷻ بندگان دى ، په دى وجه كوم ځاى چي ستاسي دپاره اسباب دخير جمع وي ، هلته اوسيږي .

او ابن جرير په خپل سند سره دحضرت سعيد بن جبير څخه نقل كړى دى چي دوى فرمايلي دى ، په كوم ښار كي چي گناهونه اوفواحش عام وي هغه پريږدى .

او دتفسير امام حضرت عطاء فرمايي چي كله تاسي په يو ښار كي دگناه دپاره مجبوره كړل كيږي نو دهغه ځاى څخه تيښته كوى (ابن جرير طبرى فى التفسير)

وَمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ اِلَّا لَهْوٌ وَّلَعِبٌ ؕ وَ اِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ

او دا ددنيا ژوند خو بس زړه خوشحالول او لوبي دى ، او د آخرت كور

لَهِيَ الْحَيَوَانُ ۘ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿۶۴﴾ فَاِذَا رَكِبُوْا فِي

هغه دى دژوندى پاته كيدو كه دوى پوهيدى ، بيا چي هركله سپاره سي

الْفُلْكِ دَعَوُا اللهَ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ ۚ فَلَمَّا نَجّٰهُمْ

په كښتۍ كي بولي الله تعالى خالص په هغه عقيده كوونكي ، بيا چي هركله مونږ محفوظ كړل دوى

إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا

دمځکی طرف ته دغه وخت شرک کوونکی سی ، چی منکر سی زمونږ د ورکړو شخه اوچی خوندونه واخلی

فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيُتَخَطَّفُ

پس ژر ده چی پوه به سی ، آیا دوی نه گوری چی مونږجوړ کړی دی حرم دپناه ځای دامن اوتښتول کيږي

النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ ۚ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ

خلق دشاؤخوا د دوی شخه ، آیا دوی په باطله یقین کوی او دالله ﷻ احسان

يَكْفُرُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ

نه منی ؟ اوڅوک دی زیات بی انصافه دهغه شخه چی تړی په الله ﷻ پوری درواغ یا

كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ ۚ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى

درواغجن کوی رښتینی خبره کله چی ده ته ورسیږي آیا نه دی په دوږخ کی ځای د اسیدو

لِلْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾ وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ۚ

دمنکرانو دپاره ، اوچا چی محنت وکی زمونږ دپاره مونږ به وښایُو ده ته خپلی لاری

وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٦٩﴾

او بیشکه الله ﷻ ملگری دی دنیکو کارو .

لنډ تفسیر: او (وجه د دوی دفکر نه کولو زیات ننوتل دی ددنیا په شغلونو کی حال دا دی چی) دا ددنیا ژوند (دکوم چي دا شغلونه دی فی نفسه) بغیر دلهو لعب شخه نور هیڅ نسته او اصل ژوند دعالم اخرت دی (چنانچی ددنیا دفانی والی او داخرت دباقی والی شخه دا دواړه مضمونونه ښکاره دی نو په فانی کي دومره مشغولیدل چي باقي باندي پریږدی او محرومه سي ورڅخه په خپله دا دبی عقلي خبره ده) که دوی ته ددي (پوره) علم وای نو داسي به یی نه کولی (چی په فانی کي به داسي مشغولیدلی چي باقي به یی باندي هیرولی ، اوانتظام به یی نه ورته کولی ، بلکی دی خلقو به په دلیلونو کی فکر کولی او ایمان به یی راوړی وای ، لکه چي په خپله دوی دامنی چي دکائناتو په پیدا کولو او باقی ساتلو کی دخدای سره څوک

شریك نسته) بیا (لکه چي د دوی ددي اقرار او منلو مقتضاده چي په خدایی او عبادت کي یی هغه یو منلی او ددی یی هم کله اقرار او اظهار کولی چنانچی) کله چي دا خلق په کښتی کي سپریږي (او دغه کښتی په کښته پورته کیدو سی) نو (دغه وخت) په خالصه عقیده سره الله ﷻ رابولی (چی. لَئِنْ أَنْجَيْتَنَا مِنْ هٰذِهٖ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشّٰكِرِينَ) چي په دی کي دخدای په اختیاراتو او معبودیت کي هم دتوحید اقرار دی، مګر داحالت په وجه دمشغلو ددنیا کي دننوتو تر ډیره پوري پاته نه وي چنانچی دغه وخت خو ټول قول او اقرار دتوحید وسی مګر) بیا چي کله دوی ته (ددی افت ځخه) نجات ورکړی، او چی ته یی راولی نو هغوی فوراً شرك کوونکی سي چي مطلب یی دا دی، مونږ چي کوم نعمت (دنجات وغیره) دوی ته ورکړی دی دهغه ناقدری کوي او داخلق (دشرك په عقیدو او دفسق په کارونو کی دنفسانی خواهشاتو تابعداری وکړی) لږ نور خوندونه حاصل کړی، بیا نژدی ده چي دوی به په دی هرڅه باندي خبرسی (او اوس ددي دنیاپه شغلونو کی دننوتو په وجه هیڅ نه وینی. وروسته یو مانع خو دوی ته دتوحیدځخه دا شغلونه دی او دوهم یی یوه بله نامعقوله حیله دمانع را ایستلی ده، هغه دا وایی چی. اِنْ نَّتَّبِعِ الْهُدٰى مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ اَرْضِنَا، یعنی که مونږ مسلمانان سو نو مونږ به دعربو خلق مړه کړی حال دا دی چي په خپله په مشاهده سره دوی ته ددي لغوه والی معلومیږی) ایادی خلقو دی خبري ته نه دی کتلی چي مونږ (د دوی ښار مکه) امن والا حرم جوړ کړی دی او ددي په خوا اوشا (ځایونو) کي (کوم چي دحرم دباندی دی) خلق (وهلی تکولی او دخپلو کورونو ځخه) ایستلای سي (په خلاف د دوی چي په امن سره ناست دی او دا خبره په خپله محسوسه ده نو دبدیهیاتو ځخه تیریږي په محسوساتوکی هم خلاف کوي او دهلاکت بیره په ایمان راوړو کي مانع عذر جوړ وی او) بیا (دحق واضح کیدو ځخه وروسته ددي حماقت اوضد) څه (ځای دی چی) دا خلق د درواغو په معبودانو خو ایمان راوړی (چی په دغو دایمان راوړو هیڅ مقتضی نسته او موانع یې ډېر دی) او دالله ﷻ (په کوم چي دایمان راوړلو ډېری مقتضاګانی اوصحیح دلیلونه دی دهغه) دنعمتونو ناشکری کوي (یعنی د الله ﷻ سره شرك) کوي (ځکه چي دشرك ځخه بله لویه ناشکری نسته چي رزق هغه ورکوی پیدا کوی یې هغه، بقا او تدبیر وغیره هغه کوي او عبادت کوم چي ددي نعمتونو شکر دی دبل دپاره غوره کوی) او (واقعی خبره دا ده چی) دهغه سړی ځخه زیات بی انصافه به څوك وي کوم چي (بی دلیله) په الله ﷻ پوري درواغ جوړ کړی (چی هغه شریك لری) او کله چي رښتنی خبره ده ته ورسیږي (ددلیل سره نو) هغه درواغجنه کړی (ښکاره بی انصافی ده چي بی دلیله خبره رښتنی کړی او ددلیل خبره درواغجنه کړی) ایا دداسی کافرانو به (چی دومره بی انصافی کوی) په جهنم کي ځای نه وی؟ (یعنی خامخا به وی، ځکه چي سزا مناسب دجرم وي وروسته لکه څنګه چي جرم لوی دی، داسي یی سزا لویه ده، لوړ دهغو حال وو، کوم چي کافران اونفس پرست وی) او (اوس دهغوی دمخالفو بیان دی چی) کوم خلق چي زمونږ په لاره کي تکلیفونه برداشت کوی، مونږ به هغوی ته خپلي (دقرب اوثواب یعنی دجنت) لاری خامخا وښیو (پرکومه

چي به هغوی جنت ته ورسیږي لکه داقول دالله ﷻ، وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ هَدٰنَا، الاية) اوبیشکه الله ﷻ (رضا او رحمت یی) دداسی اخلاص مندو سره دی (په دنیا کي هم او په اخرت کي هم)

معلومات اومسئلي؛ په تیرو آیتونوکي دکفارو او دمشرکانو دا حال ذکر سوی دی چي دآسمانونو اومځکو دپیدائش دلمر، سپوږمی دنظام، دباران نازلولو او په دی سره دشنو بوټو راټوکولو ټول نظام دا خلق هم منی او یقین کوي چي دالله ﷻ په قبضه کي دی . په دی کي دچابت وغیره شرکت نسته ، مگر بیاهم دغه خلق په خدایی کي بتان شریکوی . ددي وجه دا ده چی ، اَكْثَرُهُمْ لَايَعْقِلُوْنَ، یعنی په هغو کي ډېر خلق هغه دی چي پوهیږي نه .

دلته دا سوال پیداکیږي چي دا خلق مجنونان اولیونی خو نه دی هوښیار اوپوه دی . ددنیا لوی لوی کارونه ډېر ښه کوی ، بیا د دوی دناپوهیدو وجه څه ده؟ ددي ځواب د ذکر سوو آیتونو څخه په مخکی آیت کي دا ورکول سوی دی چي دوی دنیا او ددی مادی او فانی خوندونو او دخواهشاتو محبت په اخرت او انجام کي دغور او فکر کولو څخه ړانده او بی پوهی جوړکړی دی حال دا دی چي دا ددنیا ژوند لهو لعب یعنی دوخت تېرولو مشغله او لوبو څخه ماسوا نور هیڅ نه دی او اصل ژوند چي همیشه دی ، هغه د اخرت دی .

وَمَاهَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا اِلاَّ لَهْوٌ وَّلَعِبٌ وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ ٭ دلته د ، حَيَوَان، لفظ په معنی دژوند په مصدری معنی کي دی (قرطبی)

په دی کي یی ددنیاژوندته لهولعب فرمایلي دی، مطلب دادی چي لکه څنگه چي دلوبو څه ثبات قرار اوڅه لوی مقصد په دی سره نه حل کیږي دلږ وخت څخه وروسته تول له تماشه ختمه سی، دا حال ددي دنیا دی .

ددی څخه وروسته په آیت کي یی ددي مشرکانو یو بدحال دا وښووی چي لکه څنگه چي دا خلق دکائناتو په پیداکولو کي دالله ﷻ دیرمنلوباوجودپه دی جهالت کي اخته سوی دی چي بتانوته دخدای سره شریك وایی، ددي څخه زیاته عجیبه داده چي کله پر دوی یو لوی مصیبت راسی نو ددغه مصیبت په وخت کي هم د دوی دایقین او اقرار وي چي په دی کي یو بت هم زمونږ مددنه سي کولای . دمصیبت څخه خلاصی صرف الله ﷻ کولای سی . ددي دپاره په طور دمثال فرمایی چي داخلق کله د دریاب په سفر روان سي او د ډوبیدو خطره ورپیبنه سی ، نو ددی خطری دلیری کولو دپاره دبت دبللو پرځای صرف الله ﷻ را بولی اوالله ﷻ د دوی دمحتاجه اوبی قراره کیدو او په وقتی طور سره ددنیا دټولو طاقتو څخه دپریکیدو په بناء د دوی دعاقبوله کړی . دوی ته ددنیا دهلاکت څخه نجات ورکړی ، مگر دا ظالمان چي کله وچی ته ورسیږي او په اطمینان سی ، نو بیا بتانو ته دخدای سره شریك وایی ، دایت، فَاِذَا رَكِبُوْا فِی الْفُلْكِ، دامطلب دی .

فائده: ددي آیت څخه معلومه سوه چي کافرهم څه وخت چي خپل ځان عاجزه ووینی ، صرف الله ﷻ رابولی اودغه وخت دایقین کوي چي دخدای څخه ماسوا ددي مصیبت څخه بل څوك نه سي خلاصولای نوالله ﷻ دکافرهم دعا قبلوی ، ځکه چي هغه بی وسه وي اوالله ﷻ دلاچاره بنده ددعا قبلولو وعده کړې ده . (قرطبی)

اوپه یو آیت کي چي کوم دا ارشاد راغلی دی . وَمَادُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّافِي ضَلَالٍ، یعنی دکافرانو دعا ناقابل قبول ده ، دا حال د اخرت دی ، چي هلته به کافر دعذاب څخه دخلاصی دعاکوی نو قبلیږي به نه .

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّاجَعَلْنَا حَرَمًاآمِنًا، الاية، په لوړو آیتونو کی دمکی دمشرکانو دجاهلانه حرکتونو ذکر وو، چي دټولو شیانو خالق اومالك خدای ﷻ دمنلو باوجود د ډبرو څخه په خپله تراش کړی ، بتان دهغه سره په خدایی کي شریکوی او صرف دکائناتو دپیدائش خدای پاك مالك نه ګنی بلکی په هرسخت وخت کي دمصیبت څخه نجات ورکول هم دهغه په اختیار کي منی مګر دنجات څخه وروسته بیاپه شرك کي اخته کیږي . د دوی دکفر اوشرك یو عذر دمکی دځینی مشرکانو دطرف څخه دا هم پیش کیدی چي مونږ ستا دین حق او صحیح منو خو ددی په پیروی کولو او مسلمانیدو کي مونږ دخپلو ځانونو خطره محسوسوو، ځکه چي ټول عرب د اسلام څخه خلاف دی ، مونږ که مسلمانان سو نو باقي عرب به مونږ ددې ځای څخه وباسی او مړه به موکړی . (کماروی عن ابن عباس ؓ . روح)

ددی په ځواب کي الله ﷻ فرمایی چي ددوی داعذرهم عبث دی ځکه چي مکی والاووته الله ﷻ دبیت الله په وجه سره هغه شرافت اوبزرګی ورکړي ده کومه چي په دنیاکي دبل ځای خلقوته حاصله نه ده مونږدمکی ټوله مځکه حرم جوړکړی دی دعرب اوسیدونکی مومنان وي اوکه کافران ټول په جمع دحرم احترام کوی په دی کي قتلونه جنګونه حرام ګنی په حرم کي انسانان خو انسانان دی ددغه ځای ښکاروژل اوددغه ځای درختی پریکول هم څوك جائز نه ګنی . ددباندی یو سړی چي حرم ته دا خل سي نو هغه هم دقتل څخه په امن سي نو دمکی مکرمی اوسیدونکی چي په اسلام قبلولو سره دخپلوځانونوخطره وایی، داعذر د دوی بی کاره دی .

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَالَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا · دجهاد اصل معنی په دین کي دراپیښیدونکو بندیزونه په لیری کولو کی خپل پوره طاقت لګول دی ، په دی کي هغه بندیزونه هم دا خل دی ، کوم چي دکافرانو او فاجرانو دطرف څخه پیښیږي . دکفارو سره جنګ کول ددې لوړ فرد دی . او هغه بندیزونه هم په کښی دا خل دی کوم چي دخپل نفس او شیطان دطرف څخه پیښیږي .

دجهادپه دی دواړو قسمونوباندي په دی آیت کي داوعده ده چي مونږجهادکوونکوته دخپلولاروهدایت کوو یعنی په کوموموقعوکي چي په خیراوشریاحق اوباطل یانفع اوضررکی التباس وی عقلمندانسان سوچ کوي چي کومه لار اختیار کړم ، په داسي موقعوکی الله ﷻ په خپله لاره کي جهاد کوونکو ته صحیح سیده بی خطره لار ښیی . یعنی د دوی زړونه هغه طرفته ګرځوی په کوم طرف کي چي د دوی دپاره خیر او برکت وی .

(په علم باندي په عمل کولو سره په علم کي زیاتوب)

اوحضرت ابودرداء ؓ ددې آیت په تفسیرکی فرمایی چي دالله ﷻ دطرف څخه کوم علم خلقو ته ورکول سوی دی کوم خلق چي په خپل علم کي دعمل کولوجهادکوي مونږپردوی نورداسي علمونه خلاصووکوم چي تراوسه دوی ته حاصل نه دی او فضیل بن عیاض (رح) فرمایی چي کوم خلق په طلب دعلم کي کوشش کوي مونږ دهغوی دپاره علم هم آسانوؤ . (مظهری) والله سبحانه وتعالی اعلم

﴿سورة الروم﴾

سُوْرَةُ الرُّوْمِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ سِتُّوْنَ اٰيَةً وَّسِتُّ رُكُوْعَاتٍ

سورة روم په مکه کی نازل سو په دی کی شپیته (۲۰) ایاتونه اوشپږ (۲) رکوع گانی دی .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع کوم په نامه دالله چی بی حده مهربان نهایت رحم والا دی .

الٓمّٓ ① غُلِبَتِ الرُّوْمُ ② فِيْٓ اَدْنَى الْاَرْضِ وَهُمْ مِّنْۢ بَعْدِ

مغلوب سول رومیان ، په نژدی ملک کی او دوی به ددې مغلوب

غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُوْنَ ③ فِيْ بِضْعِ سِنِيْنَ ۬ لِلّٰهِ الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ

کیدو څخه وروسته ډیر ژر غالب سی ، په څو کالو کی دالله ﷻ په لاس کی دی ټول کار مخکې

وَمِنْۢ بَعْدُ ۭ وَيَوْمَىِٕذٍ يَّفْرَحُ الْمُؤْمِنُوْنَ ④ بِنَصْرِ اللّٰهِ ۭ يَنْصُرُ

او وروسته ، او په دغه ورځ به خوشحاله سی مسلمانان ، دالله ﷻ په مدد سره ، مدد کوی

مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ⑤ وَعْدَ اللّٰهِ ۭ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ

دچا چی وغواړی او هغه دی زبردست رحم والا ، دالله ﷻ وعده وسوه ، خلاف نه کوی الله ﷻ

وَعْدَهٗ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ⑥ يَعْلَمُوْنَ ظَاهِرًا

دخپلی وعدی څخه اولیکن ډیر خلق نه پوهیږي ، پوه دی په ظاهری

مِّنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ښ وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غٰفِلُوْنَ ⑦

ژوند ددنیا باندی او هغه خلق داخرت څخه ناخبره دی

لنډ تفسیر: الٓمّٓ (الله ﷻ ته ددې معنی معلومه ده) اهل روم په یوه نژدی موقع کې (یعنی په مخکه دروم کې به

داسي مقام کي کوم چي په نسبت دفارس عربوته زيات نژدی دی ، مراد ددي څخه اذرعات او بصری ده کوم چي دشام په ملك کي دوه ښارونه دی ، کذافی القاموس، او دروم تر حکومت لاندي دی نو دروم په مخکه کي دا خل دی پر دی ځای روميان دفارسيانو په مقابله کی) مغلوبه سول (په دی سره مشرکان خوشحاله سول) او هغه (روميان) به دخپل (دی) مغلوب کيدو څخه وروسته ډېر ژر (پرفارسيانو باندي په بله مقابله کی) د دری کالو څخه ترنهو کالو پوري په دننه وخت کي غالب راسی (اودامغلوب اوغالب کېدل ټول دخدای دطرف څخه دی ځکه چي دمغلوب کيدو څخه) مخکی هم د الله ﷻ اختيار وو (چی په هغه سره يی مغلوبه کړی وای) او (دمغلوب کيدو څخه) وروسته هم (دالله ﷻ اختيار دی چي په هغه سره به يی غالب کړی) او په هغه ورځ (يعنی کله چي روميان غالب سی) مسلمانان به دالله ﷻ په دی امداد باندي خوشحاله سي (ددی امداد څخه ياخو دا مراد دی چي الله ﷻ به مسلمانان د دوی په خبره کي رښتينی او غالب کړی ، ځکه چي دا پيش ګويی مسلمانانو کفارو ته ښکاره کړه او هغوی درواغجنه کړه ، نو ددی په واقع کيدو به دمسلمانانو ګټه وسی اويا دا مراد دی چي مسلمانان به په جنګ کي هم غالب کړی ، چنانچی دغه وخت په جنګ دبدر کی امتحان کيدونکی وو او په هرحال کي دفتح محل اهل اسلام دی ، او دمسلمانانو په ښکاره حالت دمغلوبيت ليدو باندي دی ، دا ليری نه ګڼل کيږي چي دا مغلوب مسلمانان به دمقابلی په وخت کي پرکفارو څنګه غالب راسی ځکه چي نصرت دالله ﷻ په قبضه کي دی) هغه چي څوك وغواړی غالب کوي يی اوهغه زبردست دی (کفار چي کله وغواړی قولاً يافعلاً مغلوب به يی کړی او) رحيم (هم) دی (مسلمانان چي کله وغواړی غالب به يی کړی) الله ﷻ ددي وعده فرمايلي ده (او) الله ﷻ دخپلي وعدی څخه خلاف نه کوي (په دی وجه سره دا پيشګويی به خامخا واقع کيږی) ليکن اکثره خلق (دالله ﷻ په تصرفاتو) نه پوهيږي (بلکی صرف ظاهری اسباب وينی په دغو اسبابو حکم لګوی، په دی وجه داپيشګويی ډېره بعيده ګڼی، حالانکی مسبب الاسباب اومالك داسبابو حق تعالی دی ، هغه ته اسباب بدلول هم اسان دی او داسبابو خلاف دمسبب واقع کول ورته هم آسانه دی)

(اولکه څنګه چي دپيشګويی دواقع کيدو څخه مخکی دظاهری اسبابو په نه کيدو سره ددي انکارکوی ، دغه ډول چي پيشګويی پوره ووينی هم دا به يو اتفاقی کار وګڼی او دالله ﷻ دوعدی ښکاره کېدل يی نه ګڼی ، په دی وجه په لفظ د ، لَايَعْلَمُوْنَ، کي دا دواړه شيان راغلل ، ددي خلقو دالله ﷻ اونبوت څخه دغافل اوجاهل کيدو سبب دا دی چي) داخلق صرف ددنيوی ژوند په ښکاره (حالت) باندي پوهيږي او داخلق داخرت څخه (بالکل) نا خبره دی (چی هلته به څه وی ، په دی وجه د دوی سره په دنيا کي نه دعذاب داسبابو څخه دخلاصيدو فکر سته او نه دنجات داسبابو دايمان اونيك عمل تلاش سته)

(معلومات اومسئلي : دسورة روم دنزول قصه او دفارس جنګ)

سورة عنکبوت په هغه آيت ختم سوی دی ، په کوم کي چي الله ﷻ په خپله لاره کي دجهاد اومجاهده کوونکو دپاره دخپلي لاری دخلاصولو او دهغوی دپاره په مقصدونو کي دکاميابيدو خوشخبری ورکړی

وه . دسورة روم شروع چي دکومی قصی څخه سوي ده ، هغه ددي نصرت الهي يو مظهر دی . په دی سورة کي چي کومه واقعه دروم او دفارس دجنګ ذکر ده ، هغه دواړه کفار وه ، په دغو کی دچافتح او دچا شکست په ښکاره داسلام اومسلمانانو دپاره څه ددلچسپی شی نه دی . مګر په دی دواړو کفارو کي اهل فارس مشرکان اتش پرست وه او دروم نصارٰی اهل کتاب وه . اوښکاره ده چي په دواړه قسمه کفارو کي اهل کتاب مسلمانانو ته نژدی دی ، ځکه چي ددين ډېر اصول په اخرت ايمان په وحی او رسالت ايمان په دوی کي قدرِ مشترك دی ، ددي قدر مشترك څخه نبی کريم ﷺ په خپل هغه خط کي کار واخستی کوم چي يی دروم باچا ته داسلام ددعوت ورکولو دپاره ليږلی وو چی . تَعَالَوۡا إِلَىٰ كَلِمَةٖ سَوَآءِۭ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَكُمۡ، دمسلمانانوسره داهل کتابو نژديکت ددي سبب جوړسو چي دنبی کريم ﷺ دمکی دقيام په زمانه کي فارس پرروم حمله وکړه دحافظ ابن حجر (رح) دقول مطابق د دوی داجنګ دشام دملك دا ذرعات اوبصرٰی مقام په مينځ کي واقع سوددي جنګ په دوران کي مشرکينودمکی داغوښتل چي فارس غالب سی ځکه چي هغوی په شرك اوبت پرستی کي ددوی سره شريك وه اومسلمانانوداغوښتل چي روم غالب سي ځکه چي هغوی د دين اومذهب په اعتبارسره اسلام ته نژدی وه مګروسوه داچي دغه وخت فارس پرروم غالب سو ، تردی چي قسطنطنيه يی هم فتح کړه او هلته يی دخپل عبادت دپاره يوه اتشکده جوړه کړه او دا فتح دکسرٰی پرويز اخری فتح وه ددي څخه وروسته دده زوال شروع سو اوبيا دمسلمانانو دلاسه دده خاتمه وسوه (قرطبی)

په دی واقعه دمکی مشرکانو خوشحالی وکړه اومسلمانانوته يی پيغور ورکی چي تاسی چاته غوښتل هغه وبايلله اولکه چي روميانو اهل کتابو دفارس په مقابله کي شکست وخوړی ، زمونږ په مقابله کي به تاسی هم شکست خوری ، په دی مسلمانان خفه سول (ابن جرير ، ابن ابی حاتم)

په قرآن کريم کي دسورة روم ابتدايی آيتونه ددي واقعی متعلق نازل سوه ، په کومو کی چي دا پيش ګويی او خوشخبری ورکول سوي ده ، چي څوکاله وروسته به بيا روم پرفارس غالب راسی .

حضرت صديق اکبر ؓ چي هرکله دا ايتونه واوريدل نو دمکی اطرافو او دمشرکانو مجمعو اوبازارونو ته ولاړی او ددی اعلان يی وکی چي ستاسی دخوشحالی هيڅ ځای نسته په څوکاله کي به بياروم پرفارس غالب راسی دمکی په مشرکانوکی اُبیّ ابن خلف يی مقابله وکړه او وی ويل چي تاسی درواغ واياست ، داسي نه سي کيدی . صديق اکبر ؓ وفرمايل چي دخدای دښمنه ته درواغجن يی اوزه خو په دی واقعه شرط لګولو ته تيار يم ، که په دری کاله کي دننه روم غالب نه سو ، نو لس اوښی به زه تاته درکوم اوکه غالب سو نو لس اوښی به ته راکوی (دا معامله خو دځُماروه ، مګر دغه وخت ځُمار حرام نه وو) دايی وويل اوصديق اکبر ؓ دنبی کريم ﷺ په خدمت کي حاضر سو او ددی واقعی ذکر يی وکی . نبی کريم ﷺ وفرمايل چي ماخو د درو کالو موده متعينه کړی نه وه ، ځکه په قرآن کريم کي ددي دپاره لفظ د ، بِضۡعَ سِنِينَۚ، ذکر دی ، چي اطلاق يی د درو څخه تر نهو کالو پوري پرموده کيدی سی . ته ولاړسه او دچاسره چي دی دا وعده کړي ده ، هغه ته ووايه چي زه دلسو او ښو پرځای دسلو شرط لګوم . مګر موده د درو کالو پرځای نه

کاله (اوپه ځینی روایتونوکی اووه کاله) مقرروم، صدیق اکبر ؓ دا حکم ومَنی او ولاړی اواُبیّ ابن خلف په دی نوی وعده راضی سو (ابن جریر په خپل سند سره دمجاهد څخه او ترمذی ددي قصی روایت دابی سعید خدری ؓ او دینار بن مکرم الاسلمی څخه په لږ تغیر سره کړی دی)

(حدیث دروایتونو څخه معلومیږي چي دا وقعه دهجرت څخه پنځه کاله مخکی پیښه سوي ده اوچی اووه کاله پوره سول نو دبدر دجهاد په وخت کي روم دوباره پرفارس غالب راغی دغه وخت اُبیّ ابن خلف مړ وو. صدیق اکبر ؓ یی دوارثانو څخه خپل شرط وغوښتی ، هغوی سل اوښی ورکړی .

په ځینو روایتونو کي دی چي دهجرت څخه مخکی هرکله چي داُبیّ ابن خلف سره دا فکر سو چي ابوبکر ؓ شاید هجرت وکی او ولاړسی نو ده ورته وویل چي زه تا ترهغه وخته پوري نه پریږدم تر څو پوري چي ته ماته کفیل رانه کړی چي که ترمقرر میعاده پوري روم غالب نه سي نو چی سل اوښی هغه ماته راکړی . حضرت صدیق اکبر ؓ خپل زوی عبد الرحمٰن ؓ دهغه کفیل جوړکی .

هرکله چي دشرط مطابق حضرت صدیق اکبر ؓ وګټله اوسل (۱۰۰) اوښی دده په لاس ورغلی نو تولی یی دنبی کریم ﷺ په خدمت کي حاضری کړی ، حضور ﷺ ورته وفرمایل چي دا اوښی صدقه کړه . اوپه ابویعلی او ابن عساکر کي دحضرت براء بن عازب ؓ په روایت سره په دی کي دا الفاظ نقل دی . هٰذَا السُّحْتُ تَصَدّقْ بِهٖ . دا خو حرامی دی دا صدقه کړه . روح المعانی

مسئله دقمار: قماریعنی جواری دقرآن کریم په نصوصوسره قطی حرامه ده دمدینی دهجرت څخه وروسته څه وخت چي شراب حرام سول نو ددی سره جواری هم حرام سوه اودایی دشیطان عمل مقررکی په آیت إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ، کي میسراوازلام دجواری صورتونه دی کوم چي حرام سوی دی او دا دواړه طرفه معامله او دګټی او بایللو شرط کوم چي حضرت صدیق اکبر ؓ دابی ابن خلف سره تړلی وو، دا هم یو قسم جواری وه ، مګر دا واقعه دهجرت څخه مخکی ده کله چي جواری حرامه نه وه . په دی وجه په دی واقعه کي چي کله دا مال حضور ﷺ ته راوړل سو نوڅه حرام مال نه وو.

په دی وجه دلته دا سوال پیداکیږي چي حضور ﷺ ددي دصدقه کولو حکم ولی وفرمایی ، خاصکر په نورو روایتونو کي چي کوم ددي متعلق لفظ د، سُحت، راغلی دی چي مشهوره معنٰی یی دحرام ده ، دا څنګه رواکیدی سي ؟ ددي ځواب فقهاوو حضراتو دا ورکړی دی چي دا مال که څه هم دغه وخت حلال وو، مګر دجواری په ذریعه ګټلی مال دغه وخت هم دنبی کریم ﷺ خوښ نه وو. په دی وجه یی دصدیق اکبر ؓ دشان مناسب ونه ګنی او ده ته یی دصدقه کولو حکم وکی او دا داسي ده لکه چي دشرابو دحلالوالی په زمانه کي نبی کریم ﷺ اوحضرت صدیق اکبر ؓ هیڅکله نه دی استعمال کړی .

اولفظ دسُحت چي په ځینو روایتونو کي راغلی دی ، اول خو دا روایت محدثینو صحیح نه دی منلی اوکه صحیح هم ومنل سي نو دا لفظ هم په ډېرو معانیو کي استعمالیږي ، لکه چي په معنٰی دحرام مشهور دی نوری معانی ددي مکروه او ناخوښه هم راځی ، لکه چي په یو حدیث کي نبی کریم ﷺ فرمایی، کَسْبُ

اَلْحَجَّامِ سُحْتٌ، یعنی دحجام (وینه ایستونکی) ګټه سحت دی . دلته جمهور فقهاء ددې معنی ناخوښه او مکروه کوي او امام راغب اصفهانی (رح) په مفردات القرآن کې او ابن اثیر (رح) په نهایه کې دلفظ دسحت دا مختلفی معانی دعربو دمحاورو او داحادیث نبویه وو څخه ثابتی کړی دی .

دفقهاؤ حضراتو دا خبره په دی هم قبلول واجب دی چې که په واقع کې دا مال حرام وای ، نو دشرعی اصولو مطابق دا مال هغه سړی ته بیرته ورکول لازم وو چې دچا څخه اخستل سوی وو. دحرام مال دصدقه کولو حکم صرف په هغو صورتونو کې دی کله چې دهغه مالك معلوم نه وي یایی ورته رسول مشکل وی، یایی په بیرته ورکولوکی څه شرعی قباحت وی . والله سبحانه وتعالی اعلم

يَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ ۔ یعنی په هغه ورځ (په کومه چې روم په فارس غالب راسی) مسلمانان به خوشحالیږي دالله ﷻ په مدد سره، دعبارت دنظم په اعتبار سره ښکاره دا ده چې دلته دنصر او مدد څخه مراد درومیانو نصرت او امداد دی ، هغوی که څه هم کافران وه ، مګر دنورو مقابلو کافرانو په اعتبار سره په کفرکی سپك وه، په دی وجه د دوی نصرت دالله ﷻ دطرف څخه کېدل څه لیری خبره نه ده ، خصوصاً کله چې د دوی په نصرت سره مسلمانانوته هم خوشحالی حاصلیږي او دکفارو په مقابله کې د دوی ګټه هم وی. اوداهم احتمال دی چې دنصرت څخه مراددلته دمسلمانانو نصرت وي کوم چې په دووو وجهو سره کیدی سي اول خو دا چې مسلمانانو درومیانو غلبه دقرآن درښتنوالی او داسلام دحقوالی دلیل پیش کړی وو، په دی وجه درومیانو غلبه په حقیقت کې دمسلمانانو نصرت وو. دوهمه وجه دنصرت دمسلمانانودا هم کیدی سي چې په هغه زمانه کې دکفارو لوی طاقتونه هم دوه فارس اوروم وه . الله ﷻ دا دواړه دیوبل سره ونښلول اودواړه یی کمزوری کړل، کوم چې په راتلونکی وخت کې دمسلمانانو دفتوحاتو مقدمه جوړسول. (روح)

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ ۔ یعنی داخلق ددنیا دژوند یوطرف خو ښه پیژنی چې تجارت څنګه وکړی ، په کوم مال سره یی وکړی ؟ دکوم ځای څخه یې واخلی؟ کوم ځای یی خرڅ کړی ؟ او زمینداری څنګه وکړی ؟ کله تخم وکری کله یی وریبی ؟ ابادی څنګه وکړی؟ دعیش عشرت اسبابونه څنګه څنګه تیارکړی: لیکن ددې ژوند دوهم طرف کوم چې ددې حقیقت او اصلی مقصد واضح کوي چې ددنیا داځو ورځی قیام په حقیقت کې دیوی مسافرخانی قیام دی، انسان دلته مقامی سړی (نیشنل) نه دی، بلکی دبل ملك داخرت اوسیدونکی دی، دلته دڅه وخت دپاره په ویزا راغلی دی . دده اصل کار دا دی چې دخپل اصلی وطن دپاره دلته دراحت اسباب تیار کړی هلته یی ولیږي او هغه دراحت اسباب ایمان اونیك عمل دی . ددې دوهم طرف څخه هغه خلق چې لوی لوی عاقلان ورته ویل کیږي بالکل غافله اوجاهله دی .

دقرآن کریم په الفاظو کې فکر وکړی چې د ، يَعْلَمُونَ ، سره یی ، ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا ، فرمایلي دی، په دی کې لفظ د ، ظَاهِرًا ، یی دتنوین سره نکره راوړی . دعربی قواعدو په روسره دی طرف ته اشاره ده چې په حقیقت کې داخلق دژوند په ظاهر هم پوره پوه نه دی ، ددې صرف یوطرف پیژنی د دوهم طرف څخه بی غافله دی او داخرت څخه خوبالکل غافل اوجاهلان دی .

(ددنیا دمعاش فنونه که داخرت څخه دغفلت سره حاصل سي نو هغه هیڅ هوښیارتیا نه ده)

قرآنکریم ددنیا دقومونو دعبرتناکو قصو څخه ډك دی . کوم کسب کوونکی چي ددنیا او دعیش اوعشرت په اسباب جمع کولوکی ډېر نامداره وو. بیا دهغوی بد انجام هم په دنیا کي دخلقو مخ ته راغی او داخرت همیشه عذاب دهغوی حصه سوه په دی وجه هغوی ته هیڅوك پوه خلق حکیمان عاقلان نه سي ویلی ، افسوس دی چي نن صبادعقل اوحکمت ټول انحصار په دی کي ګڼل سوی دی چي کوم سړی دزیاتو څخه زیات مال جمع کړی او دخپل عیش اوعشرت اسباب دټولو څخه ښه پیداکړی ، هغه ته دټولو څخه لوی عقلمند ویل کیږي . که څه هم دانسانی اخلاقو څخه هم عاری وی . دعقل اوشرع په لحاظ سره ده ته عقلمندویل دعقل سپکوالی دی . دقرآن کریم په ژبه کي عقل والاصرف هغه خلق دی کوم چي الله ﷻ او اخرت وپیژنی ددي دپاره عمل وکړی ، ددنیا ضرورتونه په قدر دضرورت ساتی ، دخپل ژوند مقصد یی نه جوړوی . دقرآن دایت . إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ الی قوله لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا ، الایة .

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ ۗ مَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ

آیا دوی فکر نه کوی په خپلو ځانونو کی چی الله ﷻ کوم جوړ کړي دي آسمانونه او مځکی

وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُسَمًّى ۗ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ

اوځه چی د دوی په مینځ کی دی پس صحیح په حقه سره او په وعده مقرره او ډیر

النَّاسِ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ ⑧ أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ

خلق دخپل رب دملاقات څخه منکر دی ، آیا دوی نه دی ګرځیدلی په ملک کی

فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ كَانُوا أَشَدَّ

چی پس ووینی چی څنګه سو انجام د دوی څخه دمخکنی چی وو زیات

مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُوا الْأَرْضَ وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا

د دوی څخه په زور کی او واړله دوی مځکه او اباده یی کړه دا ډیره د دوی دآبادولو څخه

وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ ۖ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِنْ

او راغلل هغوی ته رسولان دهغوی دښکاره حکمونو سره ، پس نه وو الله تعالی په دوی ظلم کوونکی اولیکن

كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿٩﴾ ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِيْنَ اَسَاۗءُوا

هغوی په خپله په ځانونو ظلم کوونکی وو ، بیا سو انجام د بد کوونکو

السُّوْٓاٰۤى اَنْ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَكَانُوْا بِهَا يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿١٠﴾

بدْ په دی وجه چی دروغجن کولی یی دالله خبری او وه دوی په هغو پوری مسخری کوونکی.

لنډ تفسير، آيا (دليلونه دواقع کيدو د اخرت يی واوريدل بياهم د دوی نظرونه په دنيا پوري پيوست سوی دی او) هغوی په خپلو زړونو کي دا فکر ونه کي چي الله ﷻ آسمانونه اومځکی او هغه شيان کوم چي د دوی په مينځ کي دی ، په څه حکمت سره او ديو ميعاد مقرر دپاره پيدا کړی دی (لکه چي په دی آيتونو کی يی خبر ورکړی دی چي په هغو حکمتونو کي يو حکمت دجزا او سزا دی ، او ميعاد مقرر قيامت دی که په خپلو زړونو کی يی فکر کولی نو ددی واقعاتو امکان په عقل سره او ددی واقع کېدل په نقل يعنی قرآن سره او ددی نقل رښتنوالی به په صفت داعجازسره ورته ښکاره سوی وو او داخرت څخه به يی انکار نه وو مګرچي غور نه کوي نو په دی وجه انکار کوی) او (داخه کوي نور) ډېر خلق دخپل رب سره دملاويدو څخه منکر دی آيادا خلق (کله دکور څخه نه دی وتلی او) په مځکه کي ګرځيدلی نه دی چي ليدلی کتلی يی وای چي کوم (منکر) خلق د دوی څخه مخکی تير سوی دی دهغوی (اخری) انجام څنګه سو (حال دهغوی دا وو چي) هغه د دوی څخه په قوت کي زيات وه او هغوی مځکه هم (د دوی څخه زياته) کرلی وه او څومره چي دوی (په اسبابونو اومکانونو) دا اباده کړي ده ددي څخه زياته هغوی داابادہ کړی وه اوهغوی ته هم دهغوی پيغمبرانو معجزی راوړی وي (کومی چي هغوی ونه منلی او په عذاب سره هلاك سول دکومو دهلاکت نښی اووران مکانونه چي دشام په لاره کي ليدل کيږي ، ښکاره دی) وروسته (په دغه هلاکت کی) الله ﷻ داسي نه وو چي پر هغوی يی ظلم کوی ، هغوی په خپله پرخپلو ځانونو ظلم کوي (چی دپيغمبرانو څخه يی انکار وکی نو دهلاکت مستحق سول دا خو دهغوی حالت په دنياکی سو او) بيا (په اخرت کی) ددآسی خلقو انجام کوم چي (داسی) بدکار (يعنی درسولانو څخه انکار) کړی وو بدسو (محض) په دی وجه چي هغوی د الله ﷻ ايتونه (يعنی احکام اوخبرونه) دروغجن کړی وه او (ددروغجن کولو څخه ماسوا داچي په هغوی پوري يی مسخری کولی (دغه انجام ددوزخ سزا ده)

معلومات اومسئلي: دذکر سوو دواړو آيتونو مضمون دتير تکمله اوپرهغه په طور دشاهدی دی چي داخلق ددنيادڅو ورځو په روښنايی اوبرېښنايی اوخوندو کی داسي مست سول چي ددي کارخانی دحقيقت او انجام څخه بالکل غافله سول که دوی په خپله هم لږ په خپل زړه کي سوچ کولی او فکر يی کولی نو پر دوی به دا راز دکائناتو ښکاره سوی وای . چي دکائناتو خالق دا آسمانونه اومځکی او ددی دواړو دمينځ

مخلوقات فضول اوبی کاره نه دي پيدا کړي ، د دوی په پيدائش کي يو لوی مقصد اولوی حکمت دی او هغه دا دی چي خلق دالله ﷻ ددي بې شميره نعمتونو په ذريعه ددي پيدا کوونکی هم وپيژني او ددی په تلاش کي سي چي هغه په کومو کارونو راضی کيږي او په کومو ناراضه کيږي ، چي دهغه درضا لټولو اسباب برابر کړی او دناراضتيا دکارونو څخه يې ځان وساتی او دا هم ښکاره ده چي ددي دواړه قسمه کارونو څه جزاء او سزا هم کېدل ضروري دی کنه نو نيك او بد په يوه پله کي اېښوول دعدل او انصاف څخه خلاف ده او دا هم معلومه ده چي دا دنيا دار الجزاء نه ده چي په دی کي انسان ته دده دښه يابد عمل پوره جزا ضرور ورکول سوه ، بلکی دلته خو اکثره داسي کيږي چي جرم کوونکی خلق ښه او خوشحاله وي او کامياب په نظر راځی او دبدو کارونو څخه پرهيز کوونکی په مصيبتونو اوتنګی کي ليدل کيږي .

په دی وجه ضروري ده چي يو داسی وخت راسی کله چي دا ټوله کارخانه ختمه سي او دښو او بدو عملونو حساب وسی او جزا اوسزا باندي مرتب سي چي دهغه نوم قيامت او اخرت دی .

لنډه دا چي دی خلقو که غور او فکر کولی نو دی آسمانونو اومځکو او ددی مخلوقاتو به داشاهدی دوی ورکولی چي دا شيان دائمی نه دی بلکی دڅه مودی دپاره دی ، او ددی څخه وروسته بل عالم راتلونکی دی کوم چي به دائمی وی . په ذکر سوو دوو آيتونو کي د اول آيت دا مطلب دی . اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوْا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ الاية . دا مضمون خو ديو عقلي استدلال دی ، په مځکی آيت کي ددنيامحسوسات اومشاهدات او تجربات ددي په شاهدی کي پيش سوی دی او دمکی خلقو ته خطاب کوي فرمايی چی .

اَوَلَمْ يَسِيْرُوْا فِى الْاَرْضِ ، يعنی دا دمکی خلق خو ديوی داسي مځکی اوسيدونکی دی کوم ځای چي نه کرونده سته ، نه څه صنعت ، نه دتجارت موقع او نه لوړی اوښائسته ابادی . مګر دشام اويمن سفر دی خلقو ته دخپل تجارتی مقصدونو دپاره وربيښيږي . آيا په دی سفرونو کی دی خلقو دځان څخه دمځکی قومونو ددنيا دانجام مشاهده نه ده کړی کومو ته چي الله ﷻ په مځکه کي دلويو لويو تصرفاتو کولو سليقه ورکړی وه چي مځکه کيندل اوبه ورڅخه را ايستل ، باغونه اومځکی باندي اوبه کول او دمځکی دپټو کانونو څخه سره سپين او نور قسم دکانونو شيان را ايستل او دانسانی فائدو دپاره ورڅخه مختلف قسم شيان تيارول دهغوی دژوند وظيفه وه او هغوی دخپلي زمانی متمدن قومونه ګڼل کېدل ، مګر هغوی په دی مادی اوفانی عيش عشرت باندي مست سول اوالله ﷻ او اخرت يی هيرکی ، الله ﷻ هغوی ته ديادولو دپاره خپل پيغمبران او کتابونه را وليږل ، مګر هغوی هيڅ ته هم ونه کتل او اخر په دنيا کي په عذاب کي ګير سول ، په کوم باندي چي د دوی دکلو ورانی کنډوالی تردی وخته پوري شاهدی ادا کوی . دايت په اخر کي فرمايی چي فکر وکړی چي ايا په دی عذاب کي پر دوی دالله ﷻ دطرف څخه څه ظلم سوی دی يا دوی په خپله پر خپلو ځانونو ظلم کړی دی چي دعذاب اسباب يی جمع کړل .

اَللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ⑪ وَيَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ

الله ﷻ پیداکوي په اول وار بیا به یې دوباره کوي بیا به دهغه طرف ته بیرته راځئ ، او په کومه ورځ چې قائم سي

يُبْلِسُ الْمُجْرِمُوْنَ ⑫ وَلَمْ يَكُنْ لَّهُمْ مِّنْ شُرَكَآئِهِمْ شُفَعٰٓؤُا وَكَانُوْا

قیامت نااُمیده به پاته سي مجرمان ، اونه به وي د دوی په شریکانو کی څوک د دوی سفارش کوونکی او هغوی

بِشُرَكَآئِهِمْ كٰفِرِيْنَ ⑬ وَيَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَّتَفَرَّقُوْنَ ⑭

به سی دخپلو شریکانو څخه منکر او په کومه ورځ چې قائم سی قیامت په دغه ورځ به خلق سی قسم قسم

فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَهُمْ فِيْ رَوْضَةٍ يُّحْبَرُوْنَ ⑮

پس کومو خلقو چې ایمان راوړی اونیک عملونه کوی پس په باغ کی به دوی خوشحالول کیږي

وَاَمَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَلِقَآئِ الْاٰخِرَةِ فَاُولٰٓئِكَ فِي

او څوک چې ذمنکرر سول او دروا غجنی یی کړی زمونږ خبرې او یو ځای کیدل دآخرت پس هغوی به

الْعَذَابِ مُحْضَرُوْنَ ⑯ فَسُبْحٰنَ اللّٰهِ حِيْنَ تُمْسُوْنَ وَحِيْنَ تُصْبِحُوْنَ ⑰

په عذاب کی حاضر کړل سوی وی ، پس پاکي بیانوي دالله کله چې ماښام کړي اوکله چې سهار کړئ

وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَعَشِيًّا وَّحِيْنَ تُظْهِرُوْنَ ⑱

او دهغه ثناء ده په آسمانونو کی او په مځکه کي او په ماخیګر کي اوکله چې ماپښین سی

يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِ

را وباسی ژوندی دمړی څخه او را وباسی مړی دژوندی څخه او ژوندی کوي

الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ؕ وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُوْنَ ⑲ ع

مځکه ددې دمرګ څخه وروسته او دغه ډول به تاسی را ویستل سی.

لنډ تفسیر: الله ﷻ مخلوق اول وار هم پیداکوی ، بیابه هغه دوباره هم دوی پیداکوی بیا (دپیدا کیدو څخه

وروسته) به دهغه خواته (دحساب اوکتاب دپاره) را وستل سي او په کومه ورځ چي قیامت قائم سي (چی دا ذکر سوی اعاده به په کښی کیدونکی وی) په دغه ورځ به مجرمان (یعنی کافران خلق (سوال او جواب په وخت کی) حیران پاته سي (یعنی څه معقول خواب به ورنه کړل سی) او د دوی په (تراش کړو) شریکانو کی به (کوم چي به یی په عبادت کي شریکول) د دوی څوك سفارشی نه وي او (دغه وخت په خپله) دا خلق به (هم) دخپلو شریکانو څخه منکره سي (چی، وَاللهِ رَبِّنَا مَاكُنَّا مُشْرِكِيْنَ) او په کومه ورځ چي به قیامت قائم سي په هغه ورځ به (علاوه ددې ذکرسوی واقعی څخه یوه واقعه دا هم وي چي دمختلفو طریقو) ټول انسانان جلا جلا سی یعنی کومو خلقو چي ایمان راوړی وو او نیك کارونه یی کړی وه هغوی خوبه (دجنت په باغ کي خوشحالی کوونکی وي اوکومو خلقو چي کفر کړی وو او زمونږ ایتونه او داخرت راتلل یی درواغجن کړی وه، هغه خلق به په عذاب کي گرفتار وي (دا معنٰی ده دجلا جلا کیدو، کله چي دایمان اونیك عمل فضیلت تاسی ته معلوم سو) وروسته تاسی دالله ﷻ تسبیح (په عقیده او په زړه هم چي ایمان په کښی راغی او په وینا او ژبه هم چي اقرار او نور ذکرونه په کښی راغلل اوعملاً او ارکانًا هم چي ټول عبادتونه عمومًا اولمونځ خصوصًا په کښی راغی مطلب دا چي تاسی دالله ﷻ تسبیح هروخت) کوي (اوخاصکر) دماښام په وخت او دسهار په وخت او (دالله ﷻ دتسبیح کولو چي کوم حکم سوی دی نو هغه په واقعی کي ددې مستحق هم دی ځکه چي) په ټولو آسمانونو اومځکو کي دهغه حمد او ثناویل کیږي (یعنی په آسمانونو کی ملائکی او په مځکه کي ځینی اختیاراً اوځینی اضطراراً دهغه حمد اوثنا کوی ، لکه داقول د الله ﷻ . وَاِنْ مِّنْ شَیْءٍ اِلَّایُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ، وروسته کله چي هغه داسي محمود الصفات دی کامل الذات دی نو تاسی ته هم خامخا دهغه تسبیح کول په کار دی) او وروسته دزوال څخه (هم تسبیح کوی) او دماپښین په وخت کي (هم تسبیح کوي چي دا وختونه دنوی کیدو دنعمت دی او دزیات والی دنښانو دقدرت دی ، په دی کي نوی نوی تسبیح کول مناسب دی ، خاصکر دلمانځه دپاره دا وختونه مقرر دی ، چنانچی په، مساء، کي ماښام او ماخستن راغلل او په، عَشِیْ، کي ماپښین اومازیگر دواړه داخل وه، مگر ماپښین په توضیح سره ذکر دی . په دی وجه ورڅخه صرف مازیگر مرادپاته سو اوسهارهم صراحتًا ذکر دی اوهغه لره دوباره پیدا کول څه مشکل دی، ځکه چي دهغه داسي قدرت دی چي) هغه جاندار دبی جان څخه را باسی اوبی جانه دجاندار څخه دباندی راباسی (مثلاً دنطفی اوهگی څخه انسان اوچیچی او د انسان اومرغۍ څخه نطفه اوهگی) اومځکه هغه دمړه کیدو (یعنی وچیدو) څخه وروسته ژوندی (یعنی تازه اوشنه) کوي او دغه ډول تاسی خلق به (دقیامت په ورځ) دقبرونو څخه را ویستل سی .

معلومات اومسئلې، فَهُمْ فِیْ رَوْضَةٍ یُّحْبَرُوْنَ، یُحْبَرُوْنَ، دحبورڅخه مشتق دی چي معنٰی یی سرور او خوشحالی ده او ددی لفظ په عموم کي هر قسم خوشحالی داخلی دی کومی چي به دنعمتونو دجنت څخه جنتیانو ته حاصلیږي . په قرآنکریم کي یی دا دلته هم عام ایښی ده ، دغه ډول بل ځای دا ارشاد دی . فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا اُخْفِيَ لَهُمْ مِّنْ قُرَّةِ اَعْیُنٍ، یعنی یوسړی ته په دنیاکی معلومه نه ده چي د دوی دپاره په جنت کي دسترگو

ديغ والی (اوراحت او خوشحالی) څه څه اسبابونه جمع دی . ځينی مفسرينو چي کوم خاص خاص دخوشحالو شيان ددي آيت لاندي ذکر کړی دی ، هغه ټول تر دی اجمال لاندي دا خل دی .

فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ " لفظ دسُبْحٰنَ اللّٰهِ مصدر دی ، ددي فعل محذوف دی ، يعنی، سَبِّحُوا اللّٰهَ سُبْحَانًا، حِيْنَ تُمْسُوْنَ، يعنی کله چي تاسی دماښام په وخت کي دا خل سی . او حين تُصْبِحُوْنَ ، يعنی کله چي پرتاسی دسهار وخت راسی . وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ، دا جمله په مينځ کي په طور ددليل راوړل سوي ده ، چي سهار ماښام دالله ﷻ تسبيح کول ځکه ضروري دی چي په آسمان اومځکه کي صرف هغه مستحق دحمد دی اوټول دآسمانونو اومځکی مخلوق دهغه په حمد کولو کي مشغول دی اولکه څنګه چي دايت په شروع کي دسهار اوماښام دتسبيح حکم دی ، دايت په اخر کي په عَشِيًّا اوحِيْنَ تُظْهِرُوْنَ سره يی په نورو دوو وختونو کي دتسبيح کولو حکم ورکړی دی ، يو وخت عشی دی کوم چي دورځی اخری حصی ته ويل کيږي چي دمازيګر وخت دی ، دوهم وخت دماپښين يعنی دزوال څخه وروسته .

اوپه ترتيب دبيان کي چي څنګه يی ماښام دسهارڅخه مخکی بيان کړی دی دغه ډول يی دورځی اخری حصه ترماپښين مخکی بيان کړي ده . دماښام يعنی دشپی دمخکی کولو وجه دا هم ده چي په اسلامی تاريخ کي شپه مخکی وي او تاريخ دلمر پريوتو څخه بدليږي او دمازيګر دماپښين څخه دمخکی کولو يوه وجه دا هم کيدی سي چي دمازيګر وخت په عام طور سره دکار اوبار دمشغوليت وخت وی ، په دی کي څه دعا تسبيح يالمونځ عادتًا مشکل وی . په دی وجه په قرآن کريم کي دصلوة وسطىٰ چي تفسير يی دجمهورو په نزد دمازيګر لمونځ دی ، په خصوصيت سره تاکيد راغلی دی . حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوٰتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى . دذکرسوی آيت په الفاظو کي دلمانځه ياصلوة توضيح نسته ، په دی وجه هرقسم دالله ﷻ ذکرقولی او عملی لره شامل دی ، لکه چي په لنډ تفسير کي يی بيان سوی دی او دالله ﷻ د ذکر په ټولو اقسامو کي چونکی لمونځ دټولو څخه اعلی او افضل دی ، په دی وجه هغه په دی کي په درجه اولی سره شامل دی په دی وجه علماء وايی چي په دی آيت کي دپنځو لمونځونو سره دهغو دوختونو ذکر راغلی دی ، لکه چي دحضرت ابن عباس ؓ څخه چا پوښتنه وکړه چي ايا په قرآن کي دپنځو لمنځونو ذکر واضح سته ؟ نو دوی فرمايل هو ! او په دليل کي يی دا ايت پيش کی ، وي فرمايل چي په ، حِيْنَ تُمْسُوْنَ ، کي دماښام دلمانځه ، او په حِيْنَ تُصْبِحُوْنَ کي دسهار دلمانځه ، او په عَشِيًّا کي دمازيګر دلمانځه ، او په حِيْنَ تُظْهِرُوْنَ کي دماپښين دلمانځه واضح ذکر موجود دی . اوس صرف يو دماخستن لمونځ پاته سو ، ددي په ثبوت کي يی دبل آيت جمله ارشاد وفرمايله ، مِنْ بَعْدِ صَلٰوةِ الْعِشَآءِ .

اوحضرت حسن بصری ؒ فرمايی چي په حِيْنَ تُمْسُوْنَ کي دماښام اوماخستن دواړه لمونځونه داخل دی

يوه عظيمه فائده : دا ايت دحضرت ابراهيم ؑ هغه دعا ده دکومی په وجه سره چي قرآن کريم ده ته دوعدی پوره کوونکی خطاب ورکړی دی ارشاد فرمايی وَاِبْرٰهِيْمَ الَّذِيْ وَفّٰى ، حضرت ابراهيم ؑ به دا کلمی سهارماښام ويلی .

لکه چي په صحیح سندونو سره دحضرت معاذ بن انس ؓ څخه روایت دی چي دحضرت ابراهیم ؑ په وفا کوونکی دوعدی سره دتعریف کولو سبب دهغه دا دُعا وه .

او ابوداود، طبراني ، ابن سني وغیره دحضرت ابن عباس ؓ څخه روایت کړی دی چي نبی کریم ﷺ.

فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ

يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ، ددي دوارو ایتونو متعلق فرمایی چي کوم سړی سهار دا کلمی وویلی ، نو په توله ورځ کي چي دده په عمل کي کومه کوتاهی راځی ، هغه به ددې کلمو په برکت سره پوره سی ، اوچاچی دماښام په وخت کي دا کلمی وویلی نو دده دشپی په عملونو کي چي کومه کوتاهی راځی ، ددې په ذریعه به پوره کړل سی . (روح)

وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنْ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ اِذَآ اَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُوْنَ ⑳ وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ

او د هغه دنښانو څخه دی دا چی تاسی یی پیدا کړی یاست دخاورو څخه بیا اوس تاسی انسانان یاست په مځکه خواره سوی

او د هغه دنښانو څخه

اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوْٓا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ

دی داچی جوړیی کړی تاسی ته ستاسی دقسم څخه جوړی چی ارام وکړئ دهغوی سره اوپیدایی کړه ستاسی په مینځ کی

مَّوَدَّةً وَّرَحْمَةً ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ㉑ وَمِنْ

مینه اومهربانی ، خامخا په دی کی نښانی دی دهغو دپاره چی فکر کوی ، او د

اٰيٰتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ ۭ

نښانو دهغه څخه دی جوړول دآسمانونو او دمځکی او اختلاف دخبرو ستاسی او درنګو ستاسی

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّلْعٰلِمِيْنَ ㉒ وَمِنْ اٰيٰتِهٖ مَنَامُكُمْ بِالَّيْلِ

خامخا په دی کی نښانی دی دپوهانو دپاره ، او دنښانو دهغه څخه دی ستاسی بیده کیدل دشپی

وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاۗؤُكُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ

او د ورځی اوتلاش کول ستاسی دهغه دفضل څخه ، بیشکه په دی کي نښانی دی هغو لره

يَّسْمَعُوْنَ ﴿۲۳﴾ وَمِنْ اٰيٰتِهٖ يُرِيْكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَّطَمَعًا وَّيُنَزِّلُ

چې اورى ، او دهغه دنښانو ښخه دى دا چې ښيي تاسي برق (دبجلى) دبيرى او اميد دپاره اونازلوى

مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَيُحْيٖ بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ

دآسمان ښخه اوبه بيا ژوندى کوي په دى سره مځکه پس دمرګ دهغه ښخه ، بيشکه په دى کى

لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿۲۴﴾ وَمِنْ اٰيٰتِهٖۤ اَنْ تَقُوْمَ السَّمَآءُ وَالْاَرْضُ

نښانى دى دهغو دپاره چې فکر اوسوچ کوي او دنښانو دهغه ښخه دا دى چې ولاړ دى آسمان اومځکه

بِاَمْرِهٖ ؕ ثُمَّ اِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً ۖۗ مِّنَ الْاَرْضِ ۖۗ اِذَاۤ اَنْتُمْ تَخْرُجُوْنَ ﴿۲۵﴾

په حکم دهغه سره ، بيا چې هرکله را وبولى تاسي يو وار ، دمځکى ښخه ، دغه وخت به تاسي را ووزى

وَلَهٗ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ كُلٌّ لَّهٗ قٰنِتُوْنَ ﴿۲۶﴾ وَهُوَ الَّذِيْ

او دهغه دى څه چې په آسمانونو او په مځکه کې دى ، ټول دهغه دحکم تابع دى ، او هغه دى

يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَيْهِ ؕ وَلَهُ الْمَثَلُ

چې اول وار پيدا کوى بيا به يى دوباره کوي او دغه اسمان دى په هغه ، او دهغه شان دټولو ښخه

الْاَعْلٰى فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۲۷﴾ ع

لوړ دى په آسمانونو او په مځکه کى ، او هغه دى زبردست حکمتونو والا.

لنډتفسير: اودهغه د(قدرت د) نښنوښخه يودا (کار) دى چې تاسي يى دخاورو ښخه پيدا کړاست (ياخوداسى چې حضرت ادم ؑ دخاورو ښخه پيدا سو کوم چې مشتمل وو پر ټول اولاد باندى ، او يا داسى چې دنطفى اصل غذا ده او ددى اصل عنا صر دى په کومو کې چې غالب جزء دخاورى دى) بيا لږ ورځى وروسته (څه وسوه چې) تاسى بنيادم جوړ سواست (په مځکه) خپاره سواست (ښکاره) سوى او دهغه د (قدرت د) نښنو ښخه دا (کار) دى چې هغه ستاسى د(فائدى د) پاره ستاسى دجنس بيبيانى جوړى کړى (اوهغه فائده دا ده چې) تاسى ته د دوى په خوا کى ارام ورسيږي او په تاسي ښځه خاوند کى يى محبت اوهمدردى پيدا کړه په

دی (ذکرسوی کار) کي (هم) دهغو خلقو دپاره (دقدرت) نښي دی ، کوم چي دفکر څخه کار اخلی (څکه چي ددلیل دپاره دفکر ضرورت دی او نښي یی څکه جمع وفرمایل چي ذکر سوی کار پر ډیرو کارونو مشتمل دی) او دهغه د (قدرت د) نښو څخه دآسمان او مځکی جوړول دی او ستاسی دخبرو، دژبو او رنګونو جلا جلا کول دی (دلب او لهجی یعني خبرو څخه مراد یالغات دی یا اوازونه اوطرز دخبرو) په دی (ذکر سوی کار) کي (هم) دهوښیارانو دپاره (دقدرت) نښي دی (دلته هم دجمع دصیغی راوړو هغه توجیه کیدی سي کومه چي ذکرسوې ده) او دهغه د (قدرت د) نښو څخه ستاسی بیده کیدل پریوتل دی دشپی او د ورځی (که څه هم دشپی زیات او د ورځی کم دی) او دهغه د رزق ستاسی تلاش کول دی (دورځی زیات او دشپی کم، په دی وجه په نورو ایتونوکی یی خوب دشپی سره اوتلاش دمعاش دورځی سره خاص کړی بیان کړی دی) په دی (کار ذکر سوی) کي (هم) دهغو خلقو دپاره (دقدرت) نښي دی کوم چي (دلیل لره په توجه سره) آوری او دهغه د (قدرت د) نښو څخه دا (کار) دی چي هغه تاسو ته (دباران په وخت کي) بجلی (بریښندونکی) ښکاره کوی ، په کوم سره چي (دهغه دراغورځیدو) بیره هم وی او (دهغه څخه دبارن) امید هم وی او هغه داسمان څخه اوبه وروی ، بیاپه دی سره مځکی لره ددی دمړه (یعني اوچه) کیدوڅخه وروسته ژوندی (یعني تروتازه) کوی په دی (کار ذکر سوي) کي (هم) دهغو خلقو دپاره (دقدرت) نښي دی کوم چي عقل (نفع مند) لري او دهغه د (قدرت د) نښو څخه دا (کار) دی چي آسمانونه اومځکه دهغه په حکم (یعني اراده) سره قائم دی (په دی کي بیان دی چي ددي دا بقاء اولوړ په ، خَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ، کي ذکر وو، ددي دپیدائش دابتداء او دټول نظام عالم کوم چي ذکرسو، یعنی ستاسی سلسله دتوالد او تناسل جاری کیدل او دیوبل ښځه اوخاوند کیدل اوآسمانونه اومځکه په دی خپل هیئت سره موجود او قائم کیدل او دژبو او درنګونو اختلاف او دشپی او ورځی په بدلون کي دخاصو مصلحتونو کېدل او دباران کیدل او ددی دمبادی او اثارو ظهور دا ټول.تر هغه وخته پوري باقي دی ، تر څو پوري چي دنیا باقي ساتل مقصود دی اویوه ورځ به دا هر څه ختم سی) بیا (به هغه وخت دا وی چي) تاسی به دمځکی څخه راوبولی نوتاسی به په یو وار دباندی راووزی (اوبل نظام به شروع سي کوم چي مقصود دمقام دی) او (لوړ به دقدرت ددلیلونو څخه معلومه سوی وی) چي څومره (فرښتی او انسانان وغیره) په آسمانونو اومځکه کي موجود دی ټول دهغه (مملوك) دی (او) ټول دهغه تابع (یعنی مسخر دقدرت) دی او (ددي ثبوت اوخاص والی دکامل قدرت څخه دا ثابته سوه چي) هغه دی چي اول وار پیدا کول کوی (هم دارنګه دا خو مخاطبین هم منی) بیا به هغه بیرته هم پیدا کوی (لکه چي په ذکرسوو دلیلونو سره دربښتنی خبر په ملاویدو باندي معلومه سوه) او د (دوباره پیداکول) دهغه په نزد (دمخاطبو دبادی النظر په نسبت سره داول وار پیدا کولو څخه) زیات اسان دی (لکه چي دقدرت بشری په اعتبار سره غالب عادت دا دی چي دیوشی د اول وار جوړولو څخه دوهم وار جوړول زیات اسان وی) او په آسمانونو او په مځکه کي دهغه شان (دټولو څخه) اعلی دی (یعنی نه په آسمانونوکی څوك داسي لوی سته او نه په مځکه کي لکه داقول دالله ﷻ دی . وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَاوَاتِ

وَالْاَرْضِ اوهغه (لوی) زبردست (یعنی قادر مطلق او) حکمت والا دی (چنانچی ددي لوړو تصرفاتو څخه قدرت او حکمت دواړه ښکاره دی ، وروسته هغه به په خپل قدرت سره دوی دوباره پیدا کوی او په دی دوباره پیدا کولو کی چي څومره توقف کیږي ، په دی کي حکمت او مصلحت دی نو دقدرت او حکمت دثبوت څخه وروسته فی الحال په نه واقع کیدو سره انکار کول جهل دی)

معلومات اومسئلي؛ دسورة روم په شروع کي دروم اوفارس دجنګ دیوی واقعی داوریدلو څخه وروسته دمنکرانو اوکفارو دګمراهی او دحقی خبري داوریدو او دځان باندي دپوهولو څخه دلاپرواهی سبب یی صرف د دوی ددنیا فانی ژوند خپل دژوند مقصد جوړول او داخرت طرف ته توجه نه کول مقرر کړی وو د دي څخه وروسته په قیامت کي ددوباره ژوندی کیدو اوحساب کتاب اوجزاء سزاء په واقع کیدو کي چي سرسری نظر کوونکی ته کوم استبعاد کیدی چي یعنی دانه سي کیدی ، ددي ځواب یی په مختلفو اړخونو سره ورکړی دی ، اول په خپل نفس کي دغور اوفکر بیا شاوخوا ته دتیرو سوو قومونو په حالاتو او دهغوی په انجام کي دنظر کولو دعوت ورکول سوی دی . بیا د الله ﷻ دقدرت کامله مطلقه ذکر فرمایی چي په دی کي دهغه څوك حصه دار اوشریك نسته ، ددي ټولو شواهدو او دلیلونو لازمی نیتجه دا راوزی چي مستحق دعبادت صرف دهغه یو او بی مثله ذات مقرر سی ، اوهغه چي کوم دخپلو انبیاوو علیهم السلام په ذریعه دقیامت قائمیدو او دټولو اولینو او اخرینو د دوباره ژوندی کیدو ، دحساب کتاب څخه وروسته جنت یادوږخ ته دتلو خبر ورکړی دی ، په دی ایمان راوړلی سی، په دی ذکرسوو ایتونوکی ددي کامل قدرت او ددي سره دبالغ حکمت شپږ مظاهر دقدرت دنښو په عنوان سره بیان سوی دی کزم چي د الله ﷻ دبی مثاله قدرت اوحکمت نښانی دی .

اوله نښه دقدرت : د انسان په شان اشرف المخلوقات او حاکم دکائناتو دخاوری څخه پیدا کول دی ، کوم چي په دی دنیاکی په ترکیبی عناصرو کي دټولو څخه دزیاتوب ادنی درجی عنصردی ، په کوم کي چي دحس حرکت او شعور او ادراك څه بوی قدرهم په نظر نه راځی ، څکه چي په مشهورو څلورو عناصرو، اور، اوبه، هوا اوخاوره کي دخاوری څخه ماسوا په نورو ټولو عناصرو کي څه ناڅه حرکت خوسته، خاوره ددي څخه هم محرومه ده . قدرت د انسان دپیدا کولو دپاره دا منتخب وفرمایله ، دابلیس دګمراهی سبب دا جوړ سو چي ده د اور عنصر دخاوری څخه اشرف اواعلی وګڼی اوتکبر یی اختیارکی ، او په دی پوه نه سو چي شرافت او بزرګی دخالق او مالك په لاس کي ده ، هغه څوك چي وغواړی لوی جوړولی سی .

اودانسان دپیدائش ماده دخاوری څخه کیدل دحضرت ادم ؑ په اعتبارسره ښکاره ده اوهغه چونکی دټولو انسانانودوجوداصل بنیاددی په دی وجه دنورو انسانانو پیدائش په واسطه سره دی طرف ته منسوب کول څه لیری خبره نه ده او دا هم ممکنه ده چي عام انسانان کوم چي دتوالد تناسل په سلسله سره دنطفی څخه پیدا کیږي ، په دوی کي هم نطفه چي دکومو اجزاوو څخه مرکبه ده ، په هغه کي دخاوری جزء غالب دی

دوهمه نښه دقدرت ؛ دا ده چي دانسان په جنس کي الله ﷻ ښځی پیدا کړی ، کومی چي دسړد بیبیانی

جوړی سوی ، دیوی مادی څخه په یوځای کي دیوی غذا څخه په پیدا کیدونکو بچیانوکی یی دا دوه مختلف قسمونه پیدا کړل ، چي په اندامونو بندونو، صورت اوسیرت، عادتونو او اخلاقو کي یی ښکاره تفاوت اوفرق پیدا کیدی سی . دالله ﷻ دکمال قدرت اوحکمت دپاره دا پیدا کول کافي نښه ده، ددي څخه وروسته یی دښځو ددي خاص نوع دپیدا کولو حکمت اومصلحت دابیان وفرمایی . لِتَسْكُنُوٓا اِلَيْهَا ، یعنی دا په دی وجه پیدا سوی چي تاسی ته د دوی په خواکی سکون درکړل سی ، دسړی چي څومره ضرورتونه دښځی سره متعلق دی ، پردی تولو چي فکر وسی نو دتولو خلاصه دزړه سکون او راحت او اطمینان راوزی ، دقرآن کریم یوه لفظ دغه تول جمع کړی دی .

ددی څخه معلومه سوه چي دښځی اوخاوند دژوند دتول کاروبار خلاصه سکون او دزړه راحت دی . په کوم کور کی چي دا موجود وی ، هغه دخپل تخلیق په مقصد کي کامیاب دی ، کوم ځای چي دزړه سکون نه وي اوبرابره خبره ده که نورهرڅه موجودوی، هغه دازدواجی ژوند په لحاظ سره ناکام اونامراد دی او دا هم ښکاره ده چي په خپل مینځ کي دزړه سکون صرف په هغه صورت کي ممکن دی چي دسړی او دښځی دتعلق بنیاد په شرعی نکاح او ښځی اوخاوندوالی باندي وی ، کومو ملکونو اوکومو خلقو چي ددي خلاف حرام صورتونه رواج کړی دی چي تلاش یی وسی نو دهغوی ژوند به هیڅکله پرسکون پیدانه سی .

دحیوانانو په شان دوقتی خواهش پوره کولو نوم سکون نه سي کیدی .

(دښځي اوخاوندوالي دژوند مقصد سکون دی چي ددي دپاره په خپل مینځ کي الفت اومحبت ضروري دی)

دی آیت دښځی اوخاوند دژوند مقصد دزړه سکون مقرر کړی دی او دا هلته ممکنه ده چي دواړه طرف ته دیو بل حقمنه وپیژندل سي او اداسی ، کنه نو دحقونو غوښتلو جګړی دکور سکون بربادوی ، ددي حقونو ادا کولو دپاره یو صورت خو دا وو چي ددي په قوانینو جوړولو او احکامو نافذ کولو بسوالی وسی لکه دنورو دحقونو په معامله کي چي داسي سوی دی چي دیوبل حقونه وهل یی حرام کړی دی، په دی یی دعذاب سختی وعدی اورولی دی ، سزاګانی یی مقرر کړی دی او دقربانی او همدردی نصیحت یی کړی دی ، لیکن تجربه شاهده ده چي صرف دقانون په ذریعه یو قوم پراعتدال نه سي را وستل کیدی ترڅو پوري چي ددي سره دخدای بیره نه وی ، په دی وجه په معاشرتی معاملاتو کي دشرعی احکامو سره سره په تول قرآن کي هرځای د ، اِتَّقُوا اللهَ، وَاخْشَوْ، وغیره کلمی په طور دتکملی راوړل سوی دی .

دسړی او ښځی په مینځ کي معاملی څه دا قسم دی چي د دوی په مینځ کي دحقوقو په پوره اداکولو باندي نه څه قانون حاوی کیدی سي او نه څه عدالت د دوی پوره انصاف کولی سی، په دی وجه دنکاح په خطبه کي نبی کریم ﷺ دقرآن هغه ایتونه منتخب کړی دی، په کومو کي چي تقوٰی او دخدای بیره او داخرت تلقین دی ، چي هغه په حقیقت کي دښځی اوخاوند په مینځ کي دحقونو ضامن کیدی سی .

پردی یوزیات انعام حق تعالی دا وفرمایی چي دښځی اوخاوند حقونه صرف شرعی او قانونی نه دی مقرر سو، بلکی طبعی اونفسانی جوړسوی دی، لکه څنګی چي دمور او پلار او اولاد په مینځ کي دحقونو سره

هم داسي معامله فرمایل سوي ده ، چيّ د دوی په زړونو کي فطرتًا یو داسی محبت یی پیدا کړی دی چي مور اوپلار دخپل ځان څخه زیات د اولاد په حفاظت کولو مجبوره دی او دغه ډول د اولاد په زړونوکی هم یو فطری محبت دمور اوپلار ایښوول سوی دی . دا معامله دښځی اوخاوند متعلق هم فرمایل سوي ده، په دی وجه ارشاد فرمایی . وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَّوَدَّةً وَّرَحْمَةً یعنی الله ﷻ دښځی وخاوند په مینځ کي صرف شرعی اوقانونی تعلق نه دی ایښی ، بلکی د دوی په زړونوکي یی محبت او رحمت پیوست کړی دی . د، رَدَّ، او ،مُوَدّت، لفظی معنٰی دخواهش کولو ده، چي ثمره یی محبت اوالفت دی ، دلته الله ﷻ دوه لفظونه اختیار فرمایلي دی، یو مُوَدّت بل رحمت، ممکنه ده چي په دی کي اشاره دي طرف ته وي چي د: مَوَدّت تعلق دخوانی دهغه وخت سره وي په کوم کي چي دطرفینو خواهشات دیوبل سره پرمحبت اوالفت باندي مجبوره کوي او په زوړ والی کي چي کله داجذبات ختم سي نو د یو بل سره رحمت او ترحم طبعی سی . (لکه چي داسي قرطبی دځینو څخه ذکر کړی دی)

ددی څخه وروسته فرمایی . اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ، یعنی په دی کي ډېری نښی دی دهغو خلقو دپاره چي غور او فکر کوی . دلته خو ذکر دیوی نښی سوی دی او ددی په اخر کي یی دی ته ایتونه اونښی وفرمایل ، وجه دا ده چي ازدواجی تعلق دکوم ذِکرچی په دی کي وسو ددي په مختلفو اړخونو او ددی څخه په حاصلو سوو دینی او دنیوی فائدو چي نظر وسی نو یوه نه ډېری نښی دی .

دریمه نښه دقدرت: دآسمان او مځکی پیدائش او دانسانانو دمختلفو طبقو دژبی او لب او لهجی دمختلف کیدو او دمختلفو طبقو په رنګونو کي فرق کېدل چي ځینی تور، ځینی سپین، ځینی سره، ځینی زړ، په دی کي دآسمان اومځکی پیداکول خو دقدرت یوه عظیمه نمونه دی . دانسانانو دژبو مختلف کېدل هم یوه عجیبه کرشمه دقدرت ده . د ژبو په اختلاف کي دلغاتو اختلاف هم دا خل دی ، عربی، فارسی، هندی، ترکی، انګریزی وغیره څومره مختلفی ژبی دی ، کومی چي په مختلفو ملکونو کی رواج لري اوځینی خو دیوبل څخه دومره مختلفی دی چي دیوبل سره یی څه تړاو اومناسبت هم نه معلومیږي او ددی ژبو په اختلاف کي دلب اولهجی اختلاف هم شامل دی چي قدرتِ حق دهر فرد انسان سړی ، ښځی، بچی بوډا په اواز کي داسي فرق پیدا کړی دی چي دیو فرد اواز دبل فرد سره دصنف اواز دبل صنف سره په پوره شان نه رسیږي، څه ناڅه فرق په کښی خامخا وی، حال دا دی چي ددي اواز آلی : ژبه، شونډی، تالو، حلق ټول مشترك اویوشان دی . تَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِيْنَ .

دغه ډول درنګونو اختلاف دی چي دیومور اوپلارپه یوقسم حالاتوکی دوه بچی دمختلف رنګ پیداکیږي دا خودتخلیق اوکاریګری کمال وو. مخ ته ژبی اولهجی مختلفی کیږي . دغه ډول دانسانانو درنګونو په اختلاف کي څه څه پټ حکمتونه دی . د دي بیان اوږد دی او دډیرو حکمتونو په معمولي غور اوفکر سره پېژندل مشکل هم نه دی .

دقدرت په دی نښه کي ډېر شيان آسمان، ځمکه ، اختلاف دژبو اختلاف درنګونو او ددی په ضمن کي نوری ډېری دقدرت او حکمت نښی دی ، او هغه داسي ښکاره دی چي دزيات غور اوفکر کولو هم ضرورت نسته ورته ، هر سترګو والا يی ليدی سی . په دی وجه ددي په ختميدو ارشاد فرمايی ، اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّلْعٰلِمِيْنَ، يعنی په دی کي ډېری نښانی دی دپوهی لرونکو دپاره .

څلورمه نښه دقدرت: دانسانانو بيديدل په شپه کي او په ورځ کی، دغه ډول د دوی تلاش دمعاش دی ، په شپه او په ورځ کي په دی آيت کي خوبی خوب هم په دواړو کي بيان کړی دی اوتلاش دمعاش هم، او په نوروايتونو کی يی خوب صرف په شپه کي اوتلاش دمعاش يې په ورځ کي ښوولی دی . وجه دا ده چي په شپه کي اصل کار خوب کول دی اوځه تلاش دمعاش هم په کښی چليږي او په ورځ کي ددي برعکس اصل کار تلاش دمعاش دی اوځه دخوب اوارام کولو وخت هم په کښی ورکول کيږي، په دی وجه دواړی خبري په خپل خپل ځای صحيح دی ځيني مفسرين تاويل په کښی کوی . په دی آيت کي هم خوب دشپی سره او تلاش دمعاش دورځی سره مخصوص کوي مګر ددي ضرورت نسته .

(خوب اوتلاش دمعاش دزهد اوتوکل منافي نه دی)

ددي آيت څخه ثابته سوه چي دخوب په وخت کي خوب او دويښتيا په وخت کي دمعاش تلاش دانسان فطرت جوړ سوی دی او ددی دواړو شيانو حاصلول د انسانی اسبابو اوکمالاتو تابع نه دی بلکی په حقيقت کي دادواړه شيان خالص دالله ﷻ ورکړه ده لکه چي شپه او ورځ داسي ليدل کيږي چي په ځينو وختونو کی دخوب او ارام ټول دښو څخه ښه اسبابونه جمع وي خوبيا هم خوب نه ورځی، ځيني وخت ډاکټری ګولی هم په خوب راوستو کی ناکامه سي اوچاته چي مالك غواړی نوپه ډاګه ځمکه غرمو اوګرميو کي خوب ورکوی دمعاش دحاصلولو دا حال شپه او ورځ ليدل کيږي چي دوه سړی ديو ډول علم اوعقل والا، دبرابر مال والا، دبرابر محنت والا دمعاش په حاصلولو کي يوشان کار کوی ، يو ترقی وکړی اوبل پاته سی . الله ﷻ دنيا عالم اسباب په لوی حکمت او مصلحت سره جوړه کړي ده ، په دی وجه دمعاش تلاش داسبابو په ذريعه کول لازم دی . مګر دعقل کار دا دی چي دحقيقت شناسی څخه ليری ولاړ نه سی . دا اسباب اسباب وګڼی او اصل رازق د اسبابو جوړوونکی وګڼی .

دقدرت ددي نښی په ختميدو ارشاد فرمايی . اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَّسْمَعُوْنَ، يعنی په دی کي ډېری نښی دی دهغو خلقو دپاره کوم چي خبره په فکر کولو سره اوری . په دی کي د اوريدو دمدار جوړولو شايد داوجه وي چي په ليدو کي خو خوب خامخا راځی ، کله چي بنده دارام کولو په ځای کي پريوزی . دغه ډول دمعاش حصول په محنت مزدوری، تجارت وغيره سره کيږي ، په دی وجه دقدرت دلاسو کار سازی دظاهری نظرونو څخه پټه وی ، هغه دالله ﷻ پيغام راوړونکی انبياء عليهم السلام ښيی ، په دی وجه فرمايی چي دا نښی هغو ته کار ورکولی سي کوم چي خبرو ته فکر کوي اوری او کله چي باندي پوه سي نوری منی ، عناد او ضد نه کوی .

پنځمه نښه دقدرت: دا ده چې الله ﷻ انسانانو ته دبجلی بریښیدل ښیی چې په دی کې دتندر درالویدو او نقصان رسولو خطره هم وی ، او په دی پسی دباران امید هم اوبیاباران نازلوی او په دی سره وچه بې جانه مځکه ژوندی تر او تازه کړی . قسم قسم درختی میوی اوګلونه په کښی را وټوکوی . ددې په اخرکې فرمایی ، اِنَّ فِیْ ذٰلِکَ لَاٰیٰتٍ لِّقَوْمٍ یَّعْقِلُوْنَ، یعنی په دی کې دېری نښانی دی دعقل والاوو دپاره . ځکه چې برق اوباران او د دوی په ذریعه حاصلیدونکی بوټی او د دوی دمیوو اوګلونو پیدا کیدل دالله ﷻ دطرف څخه دا په عقل او حکمت سره پیژندل کیږي .

شپږمه نښه دقدرت: دا ده چې دآسمان اودمځکی قائم والی دالله ﷻ په امرسره دی اوکله چې دهغه امرداسی وسی چې دا نظام دی مات مات اوختم سی، نودا ټول مضبوط اومحکم شیان په کوموکی چې په زرګونو کلونو چلیدو سره هم څه نقصان یاخلل نه راتلی ، په یودم کې به مات ګډاوختم سي اوبیابه دالله ﷻ په امر سره بیرته ټول مړی ژوندی سي او دحشر په میدان کې به جمع سی .

دا شپږمه نښانه دقدرت په حقیقت کې دمځکی ټولو نښانو خلاصه اومقصد دی . په دی دپوهولو دپاره یی ددې څخه مخکی پنځه نښانی بیان کړی او ددی څخه وروسته یی تر څو آیتونو پورې ددې مضمون ذکر فرمایلي دی .

لَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی، لفظ دمَثَل په زبر دمیم اوثاء سره هر داسی شی ته ویل کیږي کوم چې دبل سره څه مماثلت او مناسبت لری . بالکل یی په شان دده کیدل ، په معنٰی کې دا خل نه دی . په دی وجه دحق تعالی دپاره مثل کیدل خو په قرآنکریم کې څو ځایه راغلی دی ، یو دلته ، دوهم فرمایی ، مَثَلُ نُوْرِهٖ کَمِشْکٰوۃٍ، لیکن دمثل او مثال څخه دحق تعالی ذات پاك ، اوما وراء الوراء دی . والله اعلم .

ضَرَبَ لَکُمْ مَّثَلًا مِّنْ اَنْفُسِکُمْ ؕ هَلْ لَّکُمْ مِّنْ مَّا مَلَکَتْ اَیْمَانُکُمْ

بیانوی تاسی ته یو مثال ستاسی دنفسونو څخه ، آیاسته تاسی ته دهغو څخه چې مالکان یی دی راسته لاسونه

مِّنْ شُرَکَآءَ فِیْ مَا رَزَقْنٰکُمْ فَاَنْتُمْ فِیْهِ سَوَآءٌ تَخَافُوْنَهُمْ

ستاسی شریکان ستاسی زمونږ په درکړي رزق کی چی تاسی ټول په دی کی برابر یاست چی بیریږي تاسی

کَخِیْفَتِکُمْ اَنْفُسَکُمْ ؕ کَذٰلِکَ نُفَصِّلُ الْاٰیٰتِ لِقَوْمٍ یَّعْقِلُوْنَ ﴿۲۸﴾

دهغوی څخه لکه چی بیریږي تاسی دیوبل څخه ، داسی بیا په تفصیل سره بیانوو مونږ خپلی نښانی هغوته چی

بَلِ اتَّبَعَ الَّذِیْنَ ظَلَمُوْٓا اَهْوَآءَهُمْ بِغَیْرِ عِلْمٍ ۚ فَمَنْ یَّهْدِیْ

پوهیږي ، بلکه چلیږي دا بی انصافه په خپلو خواهشونو بی پوهی پس څوک به پوه کړي دوی

مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ ۭ وَمَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ﴿٢٩﴾ فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّيْنِ

چی الله یی بی لاری کری او نسته څوک دهغوی مددګار ، پس ته برابر کره خپل مخ په دین چی

حَنِيْفًا ۭ فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّتِيْ فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ۭ لَا تَبْدِيْلَ لِخَلْقِ

یوطرف ته دی ، په فطرت دالله ﷻ هغه چی خلق یی پیدا کړي دی باندی ، نسته بدلیدل جوړ سوی

اللّٰهِ ۭ ذٰلِكَ الدِّيْنُ الْقَيِّمُ ڎ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٣٠﴾

دالله لره ، دا دی دین سیده برابر او لیکن اکثر خلق نه پوهیږي

مُنِيْبِيْنَ اِلَيْهِ وَاتَّقُوْهُ وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَلَا تَكُوْنُوْا مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿٣١﴾

تول رجوع وکی هغه ته او دهغه خخه بیره کوئ او قائم ساتي لمونغ او مه کیږي دمشرکانو خخه

مِنَ الَّذِيْنَ فَرَّقُوْا دِيْنَهُمْ وَكَانُوْا شِيَعًا ۭ كُلُّ حِزْبٍۢ بِمَا لَدَيْهِمْ

کومو چی تفرقه واچوله په دین خپل کي او سوي په دي کی ډیري ډلی هره فرقه چی خه ورسره دی په هغه

فَرِحُوْنَ ﴿٣٢﴾ وَاِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُّنِيْبِيْنَ

خوشحاله دی ، او کله چی ورسیږي خلقو ته خه سختی نو بولی خپل رب دهغه طرف ته

اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَآ اَذَاقَهُمْ مِّنْهُ رَحْمَةً اِذَا فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ بِرَبِّهِمْ

رجوع کوونکی بیاچی کله وخکوومونږ دوی ته دخپل طرف خخه خه مهربانی دغه وخت یوه ډله په دوی کی دخپل

يُشْرِكُوْنَ ﴿٣٣﴾ لِيَكْفُرُوْا بِمَآ اٰتَيْنٰهُمْ ۭ فَتَمَتَّعُوْا ۪ فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ﴿٣٤﴾ اَمْ

رب سره شریک جوړوی ، چی منکرسی زمونږ په ور کړو ، وروسته خوندونه واخلی ژر ده چی پوه به سی ، آیا

اَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطٰنًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوْا بِهٖ يُشْرِكُوْنَ ﴿٣٥﴾ وَاِذَآ

مونږ په دوی باندی نازل کړي دي خه سند وروسته هغه وایی کوم چی دوی شریک جوړ وی ، او کله

أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوْا بِهَا ۖ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ

چی وڅکو مونږ خلقوته څه مهربانی نو خوشحالیږي باندی ، او که ورسیږي دوی ته څه بدی په وجه دکړو

أَيْدِيْهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُوْنَ ﴿٣٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ

دلاسونو د دوی مخکښ نو دغه وخت نا اُمیده سی ، آیا دوی ونه لیدل چی الله تعالی فراخه کوی رزق

لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿٣٧﴾ فَاٰتِ

په چاچی غواړی اوتنګوی په چاچی غواړی ، بیشکه په دی کی نښانی دی دهغوخلقو دپاره چی یقین کوی وروسته

ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ ۚ ذٰلِكَ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ

ورکوه خپلوانو ته دهغو حق او محتاج ته او مسافر ته ، دا غوره ده دهغو دپاره

يُرِيْدُوْنَ وَجْهَ اللّٰهِ ۖ وَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿٣٨﴾ وَمَآ اٰتَيْتُمْ

کوم چی غواړی دالله ﷻ رضا او دغه دی فلاح پیداکوونکی ، او کوم چی ورکوی

مِّنْ رِّبًا لِّيَرْبُوَا فِيْٓ أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوْا عِنْدَ اللّٰهِ ۚ وَمَآ

تاسی په سود کی چی زیات سی باندی مالونه دخلقو وروسته نه زیاتیږي په نزد دالله ﷻ او هغه

اٰتَيْتُمْ مِّنْ زَكٰوةٍ تُرِيْدُوْنَ وَجْهَ اللّٰهِ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُوْنَ ﴿٣٩﴾

چی ورکوئ تاسی په زکات کی چی غواړی پری رضامندی دالله ﷻ وروسته دغه دی زیاتونکی دمال

اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ ۖ هَلْ

الله ﷻ هغه چی تاسی یی پیداکړاست بیا یی رزق درکی بیابه تاسی مړه کوی بیا به تاسی ژوندی کړی آیا

مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَّنْ يَّفْعَلُ مِنْ ذٰلِكُمْ مِّنْ شَيْءٍ ۚ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى

څوک سته ستاسی په شریکانو کی چی وکی ددې کارونو څخه یو کار ، هغه پاک دی او ډیر لوی دی

عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿۴۰﴾

دهغو څخه چی تاسی یی ورسره شریکوی.

لنډ تفسیر: الله ﷻ (دشرك دبدوالی اوباطلوالی ثابتولو دپاره) تاسی ته یوعجیبه مضمون ستاسی دحالاتو څخه بیانوی (هغه دا چي فکر وکړی) آیاستاسو په غلامانو کي څوك سړی ستاسی په هغه مال کي کوم چي مونږ تاسی ته درکړی دی شریك سته چي تاسی اوهغه (په اعتبار داختیاراتو) په هغه کي برابر یاست دکوم چي تاسی (دتصرفاتو کولو په وخت) داسي ګڼی څنګه چي په خپل مینځ کي (دشریك اوحصّه ازاد خود مختار) خیال ساتی (او دهغه څخه اجازه اخلی ، تصرفات کوی ، یاکم از کم دمخالفت فکر خو دهغه څخه درسره وی ، اوښکاره ده چي غلام داسي شریکیدی نه سی، پس کله چي ستاسو غلام چي په نوع دبشر او ډیرو شیانو کی ستاسی سره شریك دی ، اوستاسی په شان دی ، فرق صرف په یو شی کي دی چي تاسی دمال دولت مالکان یاست ، هغه نه دی ، ددې باوجود کله چي هغه ستاسی دتصرف په خاص حق کي ستاسی سره نه سي شریکیدی ، نوستاسی دا مقرر کړی باطل معبودان کوم چي دالله ﷻ غلامان دی او په څه ذاتی یاوصفی کمال کي دخدای ﷻ مماثل نه دی ، بلکی ځینی خو په دغو کی دخدای دمخلوق جوړ سوی دی دا معبودان د الله ﷻ په خاص حق دمعبودیت کي څنګه دهغه سره شریکیدی سی ؟ او مونږ لکه څنګه چي دا کافی شافی دلیل دشرك دباطلوالی بیان کی) مونږ دغه ډول دپوه خلقو دپاره صفا صفا دلیلونه بیانوو (اومقتضادا وه چي دغو خلقو دحق تابعداری اختیارکړی وای اوشرك یی پرې ایښي وای مګر دغه دحق تابعداری نه کوی) بلکی دغو ظالمانو بی د (څه صحیح) دلیل څخه (محض) دخپلو (فاسدو) خیالاتو تابعداری کړي ده پس څوك چي (دنارامۍ دده دعناد او ضد اوپه باطل باندي د اصرار په وجه سره چي) الله ﷻ ګمراه کړی هغه به څوك پرلاری کړی (ددی مقصد دا نه دی چي ګوندی هغه معذوردی ، بلکی نبی کریم ﷺ ته تسلی ورکول دی چي ته غم مه کوه ، ستاچی کوم کار وو هغه تا وکی اوکله چي په دی ګمراهانو عذاب راسی نو) د دوی به هیڅوك مدد ګار نه وي (اوکله چي دلوړمضمون څخه دتوحید حقیقت معلوم سو) نو (په مخاطبو کی هر یو سړی ته ویل کیږي چي) تاسی (دباطلو دینونو څخه) یکطرفه سي خپل مخ دهغه (حق) دین طرف ته کړی (اوټول) دالله ﷻ د درکړی قابلیت تابعداری وکړی په کوم (قابلیت) چي الله ﷻ خلق پیدا کړی دی (مطلب دفطرت الله څخه دا دی چي الله ﷻ په هرسړی کي پیدائشی دا استعداد ایښی دی ، چي که حق اوریدل اوځان باندي پوهول وغواړی نو پوهیدی سي او دتابعداری مطلب دا دی چي ددغه استعداد او قابلیت څخه کار واخلی او په مقتضایی عمل وکړی ، مطلب دا چي ددغه فطرت تابعداری په کار ده او) دالله ﷻ ددې پیدا کړل سوی شی په کوم چي هغه ټول انسانان پیدا کړی دی، بدلول نه دی په کار پس (لار) سیده (د) دین دا ده لیکن اکثره خلق (په دی په وجه دعدم تدبر) نه پوهیږي (په دی

وجه ددي تابعداری نه کوي غرض دا چي) تاسی دخدای طرف ته رجوع وکړی، دفطرت الهي تابعداری کوي او ددی (دمخالفت او دمخالفت دعذاب) څخه وبیریږي او (اسلام قبول کړی) دلمانځه پابندی کوي (کوم چي دتوحید عملی اظهار دی) او دشرك کوونکو څخه مه کیږي، کومو خلقو چي خپل دین ټکړی ټکړی کي (یعنی حق خو یو وو او باطل ډېر وو دغو خلقو حق پري ایښي دی او دباطل مختلفی لاری یی اختیار کړی ، دا ټکړی ټکړی کول دی چي یو یوه لار ونیوله او بل بله) او ډیر (مختلف) ټولګی سول (اوکه پرحق وای نو یوه ډله به وای او سره ددي چي په دی حق پرېښوونکو کی دټولو طریقی باطلی دی ، مګر بیا هم د انتهایی جهل څخه په دوی کی) هره ډله په خپله هغه طریقه نازکوونکی ده کومه چي ددغو سره ده او (دکوم دتوحید طرف ته چي مونږ بلنه کوو سره ددي دانکار اوخلاف کولو داضطرار په وخت کي په عام طور سره دخلقو دحال اوقال څخه ددي اظهار او اقرار هم کیږي چي دتوحید دمضمون دفطری کیدو تائید هم ورڅخه کیږي هم دارنګه لیدل کیږی) کله چي خلقو ته څه تکلیف ورسیږي (دغه وخت بی قراره سی) خپل (حقیقی) رب ته دهغه طرف ته رجوع کوونکی سي رابولی یې (اونور ټول معبودان پرېږدی مګر) بیا (ډیر ژر یی دا حالت سي چي) کله الله ﷻ دوی ته دخپلي څه مهربانی خوند ور وڅکی نو وروسته په دوی کي ځینی خلق (بیا) دخپل رب سره شرك کوونکی سي چي ددي مطلب دا دی چي مونږ کوم (عیش او ارام) دوی ته ورکړی دی ، دهغه ناشکری کوي (چی عقلاً هم قبیح کاردی) پس (خیر) څه ورځی نورخوندحاصل کړی، بیابه ډېر ژر تاسی (په حقیقت) پوه سي (او دا خلق چي کوم شرك کوي خاصکر دتوحید داقرار څخه وروسته نوڅوك دی پوښتنه ورڅخه وکړی چي ددي څه وجه ده ؟) آیا مونږ په دوی څه سند (یعنی څه کتاب) نازل کړی دی چي هغه دوی ته دخدای سره دشریك جوړولو وایی؟ (یعنی د دوی سره ددي څه نقلی دلیل هم نسته ، او په مقتضا دهدایت دعقل څخه خلاف والی په خپله د دوی دمنلو څخه په حالت داضطرارکی ښکاره کیږي، پس سراسر باطل سو) او (مخ ته دلوړ مضمون تتمه ده او هغه دا ده چي) مونږ کله (دی) خلقو ته دڅه مهربانی خوندوروڅکوو نوهغوی په دی سره (داسی) خوشحاله سي (چی دخوشحالی څخه مست سي شرك کول شروع کړی ، لکه چي ذکر یی تیرسو) اوکه چیری د دوی د (بدو) عملونوپه بدله کي کوم چي دوی مخکی په خپلو لاسونو کړی دی ، پردوی څه مصیبت راسی، نوبس هغه خلق نا امیده سي (په دی مقام کي په فکر کولو سره معلومیږي چي په دی تتمه کي اصل مقصود اولنی جمله . اِذَآ اَذَقْنَا النَّاسَ ده چي په دی کي د دوی په شرك کي داخته کیدو سبب بدمسته اوغافله کېدل ذکردی ، دوهمه جمله محض دتقابل په مناسبت سره ذکرسوي ده ، څکه چي په دی دواړو حالتونو کي دومره خبره ثابتیږي چي د دوی تعلق دالله ﷻ سره ډېرکم اوضعیف دی لږ لږ سي دا تعلق هیر وی، مخ ته ددي دوهم دلیل دی چي داخلق کوم شرك کوي نو) ایادوی ته دا معلومه نه ده چي الله ﷻ چاته وغواړی زیات رزق ورکوی اوچاته چي وغواړی کم ورکوی (او دمشرکینو په نزد دا منل سوی هم وه چي دررزق کمول زیاتول په اصل کي دخدای پاك کار دی لکه چي دا قول د الله ﷻ دی . وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُوْلُنَّ

الله) په دی (کار) کي (هم دتوحید) نښی دی دهغو خلقو دپاره کوم چي ایمان لري (یعنی هغوی پوهیږي او نور باندي هم پوهیدی سی، ځکه چي څوك داسي قادر وی ، مستحق دعبادت هغه وی) بیا (کله چي دتوحید په دلیلونو کی معلومه سوه چي په رزق کي فراخی اوتنگی د الله ﷻ دطرف څخه ده نو ددی څخه یوه خبره بله هم ثابته سوه چي بخل کول بد کاردی، ځکه چي څومره رزق په تقدیر کي وی، هغه په بخل کولو سره زیات نه ورکول کیږي، په دی وجه په نیکو کارونو کي دخرڅ کولو څخه بخل نه دی کول په کار بلکی) خپلوانو ته د دوی حق ورکوه او (دغه ډول) مسکینانو اومسافرو ته هم (د دوی حقونه ورکړه چي تفصیل یی په شرعی دلیلونو سره معلوم دی) دا دهغو خلقو دپاره ښه ده کوم چي د الله ﷻ رضا طلب کوي او داسي خلق مراد پیداکونکی دی او (مونږ چي کوم داقید ولگوی چي دامضمون ښه دی دهغو خلقو دپاره کوم چي د الله ﷻ درضا طلب گار وی ، وجه ددي دا ده چي زمونږ په نزدمطلق مال خرڅ کول موجب دفلاح پیداکیدو نه دی بلکی قانون دهغه دا دی چی) کوم شی تاسی (ددنیا په غرض سره خرڅ کړی ، مثلاً یوشی په دی غرض سره چاته) ورکړی چي هغه دخلقو په مال کي (شامل سي یعنی دهغوی ملك اوقبضی ته) ورسیږي (ستاسو دپاره) زیات سي (بیرته) راسی (لکه چي دالُوشْ اوبدل وغیره په رواجونو کي اکثره په دی غرض سره ورکول کیږي چي دغه سړی به زماپه موقع باندي څه نور زیات ورسره شامل کړی رابه یی کړی) نو دا دالله ﷻ په نزد نه زیاتیږي (ځکه چي دخدای ﷻ په نزد رسیدل اوزیاتیدل دهغه مال سره خاص دی کوم چي دالله ﷻ دخوشحالولو دپاره خرڅ سی ، لکه چي مخ ته راځی او په حدیث کي هم دی چي یوه خرما مقبوله د احد دغره څخه هم زیاته دېریږي او په دی کي خو دانیت نه وو ، ځکه نه مقبوله سوه او نه زیاته سوه) او کوم زکوٰة (وغیره) چي ورکوی په کوم سره چي دالله ﷻ رضا طلب کوي نو داسی خلق (دخپلو ورکړو) دالله ﷻ سره زیاتوونکی دی (لکه چي اوس دحدیث مضمون تیرسو او دامضمون دالله ﷻ په لاره کي دخرڅ کولو چونکی د الله ﷻ پرصفت درزق باندي ددلالت کولوپه وجه سره دتوحیددتاکید ذریعه ده، په دی وجه داتبعًاراغی اصل مقصود دتوحید بیان دی ، په دی وجه مخ ته بیان د دي توحید ذکر دی)

الله ﷻ هغه ذات دی کوم چي تاسی پیدا کړی یاست، بیایی تاسی ته رزق درکی بیاتاسی لره مرگ درکوی بیابه (دقیامت په ورځ) تاسی ژوندی کړی (په دی کي ځینی کارونه خو دمخاطبو په اقرار سره ثابت دی اوځینی په دلیلونو سره، مطلب دا چي هغه داسي قادر دی ، اوس دا ووایاست) چي ستاسو په شریکانو کی هم څوك داسي سته کوم چي په دی کارونو کي څه وکړی ؟ (اوښکاره ده چي هیڅوك هم نسته ، په دی وجه ثابته سوه چي) هغه دهغوی دشریك جوړولو څخه پاك اوبرتردی (یعنی دهغه هیڅوك شریك نسته)

معلومات او مسئلې ، په ذکرسوو آیتونوکی دتوحید مضمون په مختلفو شواهدو او دلیلونو اومختلفو عنواناتوکی ښودل سوی دی کوم چي دهرانسان زړه ته کښته کیږي اول یی په یومثال سره پوه کړی دی چي ستاسی غلام نوکر کوم چي ستاسی په شان انسان دی په لاسو پښو طبعی خواهشونو اوټولو شیانو کی ستاسی سره شریك دی ، مگر تاسی یی په خپل اقتدار او اختیار کی دځان سره برابر نه جوړوی چي هغه هم ستاسو

په شان چي څه غواړی هغه وکړی ، څه غواړی خرڅ کړی ، بالکل دځان په شان برابر خوښه کوی ، په خپل مال او اختیار کي ورته د ادنٰی شان شرکت هم نه ورکوی ، لکه چي دیو جز وی او معمولي شریك څخه تاسی بیرېږي چي که دهغه درضا څخه بغیر می څه تصرف وکی نو هغه به اعتراض وکړی غلامانو نو کرانو ته دا درجه هم نه ورکوی . نو فکر وکړی چي ټول مخلوقات په کومو کي چي فرښتی انسانان او نور کائنات ټول دا خل دی ، دا ټول هرڅه دالله ﷻ مخلوق او دهغه بندګان اوغلامان دی ، دوی تاسی دالله ﷻ برابر یا دهغه شریکان څنګه ګڼی .

په بل آیت کي پردی خبرداری ده چي دا خبره خوساده اوصفا ده مګر مخالف خلق دخپل نفساني خواهش تابع سوی دی او دعلم اوحکمت هیڅ خبره نه مني .

په دریم آیت کي نبی کریم ﷺ ته یاعامو مخاطبو ته حکم ورکول سوی دی چي کله دشرك نامعقول والی او زیات عظیم کیدل ثابت سول نو ته ټول مشرکانه خیالات پرېږده . خپل مخ صرف ددین اسلام طرف ته وګرځوه . فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا.

ددی څخه وروسته ددي دین اسلام مطابق کیدل او په مقتضا دفطرت کیدل داسي بیان فرمایی . فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ، فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ، دا جمله د اولی جملی . فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا، توضیح دی ، اودین حنیف دکوم دتابعداری حکم چي په اوله جمله کي ورکول سوی دی ، دهغه دیو مخصوص صفت بیان دی چي هغه دین دفطرت دی ، او د، فطرت الله، په ترکیب نحوی کي دمنصوب کیدو وجه مفسرینو مختلفه لیکلی ده، چي لفظ اِتَّبِعْ، دلته محذوف دی، یالفظ د، اَعْنِیْ، په هرحال دا متعینه ده چي دین حنیف، دکوم دتابعداری چي په اوله جمله کي حکم ورکول سوی دی ، دایی په دی جمله کي فطرت الله مقرر کړی دی اومعنٰی یی ددي په خپله په راتلونکی جمله کي دا وښودله چي دالله ﷻ دفطرت څخه مراد دا دی چي په کوم فطرت، الله ﷻ خلق پیدا کړی دی .

(دفطرت څخه مراد څه دی؟)

په دی معامله کي دتفسیر لیکونکو ډېر اقوال نقل دی چي دوه زیات په کښی مشهور دی .

اول دا چي دفطرت څخه مراد اسلام دی او مطلب دا دی چي الله ﷻ هر یو انسان دخپل فطرت اوجبلت په اعتبار سره مسلمان پیدا کړی دی . که دی په شاوخوا اوماحول کي څوك خراب کوونکی خراب نه کړی نو هر پیدا کیدونکی بچی به مسلمان وای ، مګر عادتًا کیږي داسي چي مور اوپلار ده ته ځینی وخت داسلام څخه خلاف شیان وښیی چي دهغه په سبب دی پراسلام قائم پاته نه سی ، لکه چي دصحیحینو په یو حدیث کي ذکر دی . قرطبی «رح» دا قول دجمهورو سلفو قول مقرر کړی دی .

دوهم قول دا دی چي دفطرت څخه مراد استعداد دی یعنی دانسان په پیدائش کي الله ﷻ دا خاصیت ایښی دی چي په هرانسان کي دخپل خالق دپیژندو او منلو صلاحیت او استعداد موجود دی چي اثریی داسلام

قبلول وی . په دی شرط چي ددي استعداد څخه کار واخلی .

مکر په دی قول باندي ډېر اشکالات دی ، اول دا چي په خپله په دی آیت کي دا هم مخکی ذکردی، لَا تَبْدِيْلَ لِخَلْقِ اللهِ، او دلته دخلق الله څخه مراد هغه فطرت الله دی چي لوړ یی ذکر سوی دی . په دی وجه معنٰی ددي جملی دا ده چي دالله ﷻ دا فطرت څوك نه سي بدلولی . حال دا دی چي په صحیح حدیث کي په خپله دا راغلی دی ، چي بیا ځینی وخت مور اوپلار بچی یهودی یانصرانی جوړوی که دفطرت معنٰی په خپله اسلام واخستل سي چي بدلون نه راتلل په کښی په خپله په دی آیت کي ذکردی نوپه ذکر سوی حدیث کي به دیهودی یا نصرانی جوړولو بدلون څنګه صحیح وی ، او دا بدلون خوعامه لیدل کیږي چي هرځای دمسلمانانو څخه زیات کافران وي که اسلام داسي فطرت دی چي بدلون نه سي په کښی کیدی ، نو بیا دا بدلون څنګه اوولی ده ؟

دوهم حضرت خضر ﵇ چي کوم هلك قتل کړی وو دهغه متعلق په صحیح حدیث کي دی چي ددي هلك په فطرت کي کفر وو ، په دی وجه حضرت خضر ﵇ دی قتل کی ، دا حدیث هم ددي منافی دی چي هر انسان پر اسلام باندی پیدا کیږي .

دریمه شبهه دا ده چي که اسلام یو داسی شی دی چي دانسان په فطرت کي داسي ایښوول سوی دی چي په بدلون باندي یی دده هم قدرت نسته نودا خو څه اختیاری فعل نه سو. بیاپه دی باندي داخرت ثواب څنګه؟ څکه چي ثواب خوپه اختیاری عمل باندي ورکول کیږي .

څلورمه شبهه دا ده چي دصحیح احادیثو مطابق دفقهاوو دامت په نزد بچی دبالغیدو څخه مخکی دمور او پلار تابع ګڼل کیږي که مور اوپلار کافر وی نو بچی به هم کافر مقرّریږي او دده کفن دفن به په اسلامی طرز نه سي کولی .

دا ټولی شبهی امام التور بشتی ﵀ په شرح دمصابیح کي بیان کړی دی اوپه دی بنا دوی دوهم قول ته ترجیح ورکړي ده . څکه چي ددي پیدائشی استعداد متعلق دا هم صحیح ده چي په دی کي څه بدلون نه سي کیدی کوم سړی چي دمور او پلار یا د نورو په ګمراه کولو سره کافر سی په ده کي استعداد اوقابلیت دحق یعنی داسلام حقانیت دپیژندونه ختمیږي دحضرت خضر ﵇ دهلك په واقعه کي دده پرکفر دپیدا کیدو څخه هم دانه لازمیږي چي په ده کي دحق دپیژندو استعداد نه وو پاته سوی اوچونکی ددي خداداد استعداد او قابلیت صحیح استعمال انسان په خپل اختیار سره کوی ، په دی وجه په دی دعظیم ثواب مرتب کیدل هم واضح سوه . او دصحیحینو په حدیث کي چي دا ذکر دی چي دبچی مور اوپلار دی یهودی یانصرانی جوړ ری ، ددي مطلب هم ددي بلی معنٰی په اعتبار سره واضح اوصفاسو، که څهم په ده کي استعداد فطری وو، کوم چي الله ﷻ دده په تخلیق کي ایښی دی هغه دده داسلام طرف ته بیوونکی وو، مکر عوارض او موانع حائل سول او دغه طرف ته یی دی پری نه ښووی او دسلفو حضراتو څخه چي کوم مخکی قول نقل دی ، په ښکاره ددغه څخه مراد هم اصل اسلام نه دی ، بلکی دااستعداد داسلام او ددی

قابلیت اوصلاحیت دی . محدث دهلوی (رح) په لمعات شرح دمشکوٰة کي دجمهورو دقول دا مطلب بیان کړی دی .

او ددی تائید په هغه مضمون سره کیږي کوم چي حضرت شاه ولی الله دهلوی (رح) په حجة الله البالغه کي لیکلی دی . خلاصه دهغه دا ده چي الله ﷻ بې شمیره قسمه مخلوقات دمختلفو طبائعو اومزاجونو جوړ کړی دی ، دهر مخلوق په فطرت او جبلت کي یی یوه خاصه ماده ایښی ده چي په دی دغه مخلوق دخپل تخلیق منشا پوره کړل سی . په قرآن کریم کي د. أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَىٰ، څخه هم دا مطلب دی چي کوم مخلوق دکائناتو خالق دڅه خاص مقصد دپاره پیدا کړی دی ، ده ته یی دهغه مقصد هدایت هم ورکړی دی ، دهدایت دا ماده او استعداد دی ، دشاتو په مچی کي یی دا ماده ایښی ده چي هغه درختی اوګلونه وپیژنی او انتخاب وکړی ، بیا دهغه رس په خپله خیټه کي محفوظ کړی اوخپل ګبین ته یی راوړی جمع کړی . دغه ډول دانسان په فطرت اوجبلت کي یی داسي ماده ایښی ده چي هغه خپل پیداکوونکی وپیژنی دهغه شکر ګذاری او اطاعت شعاری وکړی . ددي نوم اسلام دی .

لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ، ددي ذکر سوی تقریر څخه ددي جملی مطلب هم واضح سو چي دالله ﷻ دورکړل سوی فطرت یعنی دحق پېژندو صلاحیت او استعداد کی څه بدلون نسي کیدی . دی غلط ماحول کافر خو جوړولی سی ، مګر دده استعداد دحق قبلولو بالکل فنا کولی نه سی . او په دی سره ددي آیت مطلب هم واضح کیږي په کوم کي چي ارشاد دی : وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ، یعنی مونږ پیریان انسانان دبل کار دپاره نه دی پیداکړی ، بغیر ددي څخه چي دوی زما عبادت وکړی ، مطلب دا دی چي د دوی په فطرت کي مونږ دعبادت رغبت او استعداد ایښی دی که هغه ددي استعداد څخه کار واخلی نو بغیر دعبادت څخه به بل کار ددي خلاف د دوی څخه هیڅکله هم ونه سی .

(دباطلو خلقو دصحبت او غلط ماحول څخه جلا اوسیدل فرض دی)

په ذکرسوی آیت کي د، لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ' جمله که څه هم په صورت دخبرده، یعنی دالله ﷻ دا فطرت څوک نه سي بدلولی . لیکن په دی کي یوه معنٰی د امر هم ده چي بدلول یی په کار نه دی په دی وجه ددي جملی څخه دا حکم هم فائده سوچی انسان ته داسی اسبابو څخه دهر پرهیزکول په کار دی ، کوم چي ددي دحق قبلولو استعداد معطل یاکمزوری کوي او هغه اسباب زیات تره غلط ماحول اوناکاره صحبت دی ، یا دباطلو خلقو کتابونه کتل ، هرکله چي دخپل مذهب اسلام پوره عالم او مبصر نه وی . والله تعالی اعلم

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ' په تیرآیت کي دانسانی فطرت دحق قبلولو قابل اومستعد جوړولو ذکر وو ، په دی آیت کي اول دحق قبلولو صورت دا وښوول سو چي لمونځ قائم کړی ، ځکه چي دا په عملی طور دایمان اواسلام او داطاعتِ حق اظهار دی ، ددي څخه وروسته فرمایی وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، یعني په شرك کوونکو کی مه شاملیږي ، کومو چي دخپل فطرت اوحق قبلولو داستعداد څخه کار وانه خستی . مخ ته د دوی دګمراهی ذکر دی . مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا ' یعنی دا مشرکان هغه خلق

دی کوموچي په خپل دین دفطرت او دین حق کي تفریق پیداکړی یاداچی ددین حق څخه بیل اوجلا سول اونیتجه داسوه چي هغوی په مختلفو پارټیوکی تقسیم سول . شِيَعًا دشیعه جمع ده . داسي جماعت کوم چي دیو مقتدا پیروکار وی ، هغه ته شیعه ویل کیږي . مطلب دا دی چي دین دفطرت خو توحید وو چي اثر یی دا په کار وو چي ټولو انسانانو دا اختیار کړی وای او یو قوم یو جماعت وای ، مګر دوی دا توحید پرې ایښي دی او دمختلفو خلقو دخیالاتو تابع سول او په انسانی خیالاتو او رایوکی اختلاف یو طبعی امر دی . په دی وجه هر یو خپل خپل یو مذهب جوړ کی ، عوام د دوی په سبب په مختلفو پارټیو کی تقسیم سول اوشیطان دوی په خپلو خیالاتو اوعقیدو حقو ګرځولو کی داسي ولګول چی ، كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُوْنَ ' یعنی د دوی هره یوه پارټی په خپلو عقیدو او خیالاتو باندي مینه او خوشحاله ده او نورو ته په غلطه وایی . حال دا دی چي دا ټول دګمراهی پرغلطو لارو باندي لګیدلی دی .

فَاٰتِ ذَاالْقُرْبٰى حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ ' ددي څخه په مخکی آیت کي یی دابیان کړی وو ، چي درزق معامله صرف دالله ﷻ په لاس کي ده هغه چي چاته وغواړی رزق فراخه ورکوی اوزیاتوی اوچالره چي غواړی رزق کموی اوتنګوی . ددي څخه معلومه سوه چي کوم سړی دالله ﷻ ورکړی رزق دهغه په مصرفونو کي خرڅ کوي نو په دی سره په هغه کي کمی نه راځی او که څوك په خرڅ کولو کی بخل کوي او څه چي ورسره وي هغه جمع کوي او دمحفوظ کولو کوشش یی کوی ، په دی سره په مال کي فراخی نه راځی .

ددی مضمون په مناسبت شره په ذکر سوی آیت کي نبی کریم ﷺ ته او په قول دحسن بصری (رح) هرمخاطب انسان ته کوم ته چي الله ﷻ په مال کي فراخی ورکړی وی ، دا هدایت ورکړی دی چي کوم مال الله ﷻ تاته درکړی دی په هغه کي بخل مه کوه ، بلکی هغه دهغه په مصرفونوکی په خوشحاله زړه سره خرڅوه ، په دی سره به ستا په مال او رزق کي کمی نه راځی او ددی حکم سره یی په دی آیت کي دمال یوڅو مصرفونه هم بیان کړل . اول ذوی القربٰی ، دوهم مساکین ، دریم مسافرین ، چي دخدای ﷻ دورکول سوی مال څخه یې دی خلقو ته ورکوی او په دوی یی خرڅ کوی . او ددی سره یی دا هم وښووه چي دا دهغو خلقو حق دی کوم چي الله ﷻ ستاسو په مال کي شامل کړی دی ، په دی وجه دوی ته یی دورکولو په وخت کي پردوی څه احسان مه ور اړوی ځکه چي دحقدار حق ادا کول مقتضا دعدل او انصاف ده څه احسان او انعام دی .

او د ذوی القربٰی څخه مراد ښکاره ده چي عام قریب دی برابره خبره ده که ذورحم محرم وي اوکه نور (لکه چي دا قول دجمهورو مفسرینو دی) او دحق څخه مراد هم عام دی برابره خبره که واجب حقونه وی ، لکه دمور اوپلار او اولاد او دنورو ذوی الارحامو حقونه یامحض تبرع او احسان وي کوم چي دقریبانو سره په نسبت دنورو دېر زیات ثواب لری . تردی چي دتفسیر امام مجاهد فرمایی چي دکوم سړی ذوی الارحام قریبان محتاج وي او هغه دوی پریږدی ، پر نورو یې صدقه کوي نو دالله ﷻ په نزد مقبوله نه ده . او د ذوی القربٰی حق صرف مالی امداد نه دی بلکی د دوی خبر اخستل ، جسمانی خدمت اوچی هیڅ ونه کړی نوکم

از کم زبانی همدردی اوتسلی وغیره، لکه چي حضرت حسن ؒ فرمایی چي دذوی القربٰی حق دهغه سړی دپاره کوم ته چي مالی فراخی حاصله وی ، دا دی چي په مال سره د دوی امداد وکړی اوچاته چي دا فراخی حاصله نه وي دهغه دپاره جسمانی خدمت او زبانی همدردی ده . (قرطبی)

د ذوی القربٰی څخه وروسته دمسکین او مسافر حق یی ښوولی دی ، دا هم دغه ډول عام دی چي دمالی امداد وسعت نه وي نو ښه سلوك ورسره کول دی .

وَمَاۤ اٰتَيْتُمْ مِنْ رِّبًا لِّيَرْبُوَا۟ فِيْۤ اَمْوَالِ النَّاسِ · په دی آیت کي دیو ناکاره رواج اصلاح کړل سوي ده کوم چي په عامو خاندانونو اوخپلولوکي چلیږي ، هغه دا چي په عام طور سره دخاندان اوقرابت خلق چی څه یوبل لره ورکوی ، دی ته ګوری چي هغه به هم پړیو موقع باندي بیا ماته څه راکوی، خصوصًا دکوزدی او واده په خوشحالوکي چي څه ورکول اواخستل کیږي دهغه هم داحیثیت وي کوم ته چي په عرف کي جَنْج ویل کیږي په دی آیت کي دا هدایت ورکول سوی دی چي خپلوانو ته دکوم حق اداکولوحکم په مخکی آیت سوی دی ، دوی ته دی دغه حق داسي ورکړی چي نه احسان باندي اچوی اونه دبدلی طمع ورڅخه کوی ، اوچاچی دبدلی په نیت سره ورکی چي دده مال به دبل قریب په مال کي دشاملیدو څخه وروسته څه زیات دځان سره بیرته راولی ، نودالله ﷻ په نزد ددي هیڅ درجه اوثواب نسته اوقرآن کریم دا زیاتوب په لفظ دربوا سره تعبیرکی او ددی دقباحت طرف ته یی اشاره وکړه چي دا دسود یو صورت جوړ سو .

مسئله : د ډالۍ او بخشش ورکوونکی دی ته کتل چي ددي بدله به پیدا سي ، دا خو یو ډېر ناکاره حرکت دی کوم چي په دی آیت کي منع سوی دی ، لیکن دخپل طرف څخه چي کوم سړی ته دچاطرف څخه ډالۍ یابخشش ورسیږي دده دپاره اخلاقی تعلیم دا دی چي هغه هم کله چي موقع ورپیداسی ، ددي بدله ورکړی . دنبی کریم ﷺ عادت شریف دا وو چي کوم سړی به دوی ته څه تُحفه پیش کړه نو په خپله موقع به یی هغه ته هم ډالۍ ورکوله (لکه چي داسي دحضرت عائشی ؓ څخه روایت دی) قرطبی .

البته ددي بدلی صورت داسي جوړول نه دی په کار چي هغه بل سړی دا محسوسه کړی چي دا زما دهغه ډالۍ بدله راکوی .

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيْقَهُمْ بَعْضَ

خوره سوه خرابی په وچه اودریاب کی په سبب دکړو دلاسونو دخلقو څکول په کار دی دوی ته څه د

الَّذِيْ عَمِلُوْا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿۴۱﴾ قُلْ سِيْرُوْا

هغه کارونو چی دوی کړي دي چی دوی واپس سی ، ته ووایه وګرځی

فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلُ ؕ

په‌ملک کی پس وګوری چی څنګه سو انجام
د مخکنیو خلقو ،

كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّشْرِكِيْنَ ﴿٤٢﴾ فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّيْنِ الْقَيِّمِ مِنْ

وو دیر په هغو خلقو کی مشرکان . پس ته‌برابر کړه خپل مخ دین
برابر ته

قَبْلِ أَنْ يَّأْتِيَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهٗ مِنَ اللّٰهِ يَوْمَئِذٍ يَّصَّدَّعُوْنَ ﴿٤٣﴾

مخکې ددې څخه چی راسی هغه ورځ کومه چی نه واپس کیږي دالله ﷻ دطرف څخه په دغه ورځ به خلق جلاجلا وی

مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهٗ ۚ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِأَنْفُسِهِمْ

څوک چی منکر سو پس په ده به‌ولویږي دده کفر ، او څوک چی وکی نیک کار پس هغوی خپله لار ښائسته

يَمْهَدُوْنَ ﴿٤٤﴾ لِيَجْزِيَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ مِنْ فَضْلِهٖ ؕ

کړه ، چی بدله ورکی هغو ته چی ایمان یی راوړی دی اونیک عملونه‌یی وکړل دخپل فضل څخه

إِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٤٥﴾

بیشکه هغه نه خوښوی کافران .

تفسير: (شرك او معصيت داسي ناكاره شي دي چي) په وچه او درياب (يعنى په ټوله دنيا) كي دخلقو د (بدو) عملونو په سبب بلاګانی خپريږي (مثلاً قحط، وبا، طوفان) چي الله ﷻ د دوی دځينو عملونو (دسزا) خوند دوی ته وڅکی چي هغوی (دخپلو دی عملونو څخه) بيرته واپس سي (لکه چي په بل آيت کي دی . وَمَآ اَصَابَكُمْ مِّنْ مُّصِيْبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيْكُمْ، او دځينو عملونو مطلب دا دی چي كه پرټولو عملونو داعذابونه مرتب سي نو يو دساه خاوند به ژوندی پاته نه سي لکه دا قول دالله ﷻ دی . وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوْا مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَآبَّةٍ، په دی معنٰی سره يی په لوړ آيت کی ، وَيَعْفُوْا عَنْ كَثِيْرٍ، فرمايلي دی ، يعنى د ډېر ګناهونه خوالله ﷻ معاف کوی ، دځينو عملونو سزا ورکوی ، مطلب دا چي کله چي بدعملونه مطلقاً سبب دوبال دی نو کفر او شرك خو دټولو څخه زيات به موجب دعذاب وي اوكه مشركانو ته ددې په منلوكي تردد وی نو) ته (دوی ته) ووايه چي په ملك كي وګرځی بیاوګوری چي کوم (کافران اومشرکان) خلق مخکی

تیر سوی دی دهغوی اخری انجام څنګه سو؟ په هغوی کي اکثره مشرکان وه (پس وګوری چي هغوی په آسمانی عذاب سره څنګه هلاك سول ، ددي څخه صفا واضحه سوه چي دشرك وبال ډېر لوی دی ، او ځیني دکفر په نورو اقسامو کی اخته وه لکه قوم دلوط ؑ اوقارون اوکوم خلق چي مسخ سوی اوبیزوګان او خنزیران سوی وه ، ځکه چي آیتونه یی دروغجن کړل ، دنهی مخالفت یی وکی ، په کفر او لعنت کي اخته سول . او خصوصًا دشرك ذکر شاید په دی وجه وي چي دمکی دکافرانو خاص او مشهور حالت دا وو او کله چي دشرك موجب دوبال کیدل ثابت سول) پس (ای مخاطبه!) ته خپل مخ دی برابر دین (یعنی د اسلامی توحید) طرف ته ساته، مخکی ددي څخه چي هغه ورځ راسی دکوم دپاره چي بیا دخدای دطرف څخه واپس کیدل نه وي (یعنی لکه څنګه چي په دنیاکي دخاص عذاب وخت الله ﷻ دقیامت په وعده باندي وروسته کوی ، کله چي هغه وعده سوی ورځ راسی ، بیابه هغه نه سي واپس کیدی اوځنډ اومهلت به په کښی نه وی ، په دی جمله کي دشرك داخروی وبال ذکر وسو لکه چي لوړ په ، ظَهَرَ الْفَسَادُ الخ او ، كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الخ، کي ددنیوی وبال ذکروو او) هغه ورځ به (دا وي چي) ټول (عمل کوونکی) خلق (په اعتبار دجزا) جلا جلاسی (په دی طور چي) کوم سړی کفر کوي پرده خوبه دده (وبال د) کفر راسی اوڅوك چي نیك عمل کوي پس داخلق دخپل ځان د (نفع د) پاره اسباب برابر وی چي حاصل به یی دا وی چي الله ﷻ به دی خلقو ته په خپل فضل سره (نیکه) جزا ورکړی کومو چي ایمان راوړی اونیك عمل یی وکی (او ددي څخه به کفار محرومه وی ، لکه چي لوړ د ، فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ، څخه معلومه سوه، وجه یی دا ده چي) واقعی الله ﷻ کافران نه خوښوی (بلکی د دوی پرکفر باندي د دوی څخه خفه دی)

معلومات اومسئلي: ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ " یعنی په وچه او په دریاب کي په ټول جهان کي فساد وغوړول سو، دخلقو دبدو عملونو په وجه سره په تفسیر روح المعانی کي دی چي دفساد څخه مراد قحط او وبایی مرضونه او اورلګیدل اوپه اوبوکي ډوبیدو واقعات دی او دهرشی برکت ختمیدل دی ، دنفع لرونکو شیانو نفع کمه اونقصان زیاتی کېدل وغیره افتونه دی ، او ددی آیت څخه معلومه سوه چي ددي دنیوی افتونو سبب دانسانانو ګناهونه اوبدعملونه وي چي په دی کي شرك اوکفر دټولو څخه زیات سخت دی ، ددي څخه وروسته نور ګناهونه دی .

او دا مضمون په بل یو آیت کي داسي راغلی دی . وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ، یعنی تاسی ته چي کوم یو مصیبت هم رسیږي هغه ستاسو دلاسو دګټی په سبب وي یعنی دهغو ګناهونو په سبب وي کوم چي تاسی کوي او ډیر ګناهونه خوالله ﷻ معاف کوی ، مطلب دا دی چي په دی دنیا کي کوم مصیبتونه او افتونه چي پرتاسو راځی دهغه حقیقی سبب ستاسو ګناهونه وی ، که څه هم په دنیا کي نه ددي ګناهونو پوره بدله ورکول کیږي ، او نه پرهره ګناه مصیبت اوآفت راځی ، بلکه ډېر ګناهونه معاف کیږي ، پرځینوځینو ګناهونو نیول وي اوافت اومصیبت باندي راځی، که دهری ګناه په وجه په دنیا کي

مصیبت راتلی نو یو انسان به هم ژوندی نه وای پاته سوی ، مگر کیږي داسي چي د ہر گناهونه الله ﷻ معاف کوي او کوم چي معاف نه سی ، دهغه هم پوره بدله په دنیاکی نه ورکول کیږي بلکی لږڅه خوند یې ورځکول کیږي، لکه چي ددي آیت په اخرکی فرمایی. لِیُذِیقَهُمۡ بَعۡضَ الَّذِیۡ عَمِلُوۡا ، یعنی چي وځکوی الله ﷻ څه حصه د دوی دبدوعملونو. او ددی څخه وروسته ارشاد فرمایی چي دبدو عملونو اوگناهونو په وجه چي کوم مصیبت او افت په دنیاکی راځی ، هغه هم که سوچ وکړی نو دالله ﷻ رحمت اوعنایت دی ، ځکه چي مقصود ددي دنیادمصیبت څخه دا وی چي غافل انسان پوه سي اوهغه دخپلوگناهونو اونافرمانیو څخه منع سی ، کوم چي اخر دده دپاره مفید اولوی نعمت دی لکه چي دایت په اخرکي فرمایی . لَعَلَّهُمۡ یَرۡجِعُوۡنَ.

(ددنیا لوی لوی افتونه او مصیبتونه دانسانانو دگناهونو په سبب راځي)

په دی وجه ځینی علماء فرمایی چي کوم انسان یوه گناه کوی ، هغه دټولی دنیا پرانسانانو ځاروو، او ځریدونکو الوتونکو حیوانانو ظلم کوی ، ځکه چي دده دگناهونو په وبال سره چي کوم دباران قحط او نور مصیبتونه په دنیا کي راځی په هغه سره جاندار متاثره کیږي ، په دی وجه به دقیامت په ورځ هغه ټول دگناهگار انسان خلاف دعوٰی کوی .

او شقیق زاهد فرمایی چي کوم سړی حرام مال خوری هغه صرف پرهغه ظلم نه کوي دچا څخه چي یی دا مال په ناجائز طور سره حاصل کړی دی بلکی پرټولو انسانانو ظلم کوي (روح) ځکه چي اول خو دیوه په ظلم سره په نورو خلقو کی دظلم کولو رواج زیاتیږي او دا سلسله ټوله انسانیت راگیروی دوهم د ده دظلم په وجه په دنیا کي افتونه اومصیبتونه راځی چي په ټولو انسانانو باندي یی اثر کیږي .

(یوه شبهې ځواب)

په صحیح احدیثو کي دنبی کریم ﷺ دا ارشادات هم موجود دی چي دنیا دمومن دپاره جیل خانه (بندی خانه) او دکافر دپاره جنت دی او دا چي کافر ته دده دنیکو عملونو بدله په دنیاکی په صورت دمال دولت اوصحت ورکول کیږي ، او دمومن دعملونو بدله داخرت دپاره محفوظیږي او دا چي دمومن مثال په دنیا کي دیو نازك ښاخ په شان دی ، چي هواگانی دی کله یو طرف ته او کله بل طرف ته اړوی ، کله یی سیده کوی ، تردی چي په دی حالت کي دی ددنیا څخه رخصت سی . او دا چي . اَشَدُّ النَّاسِ بَلَآءً اَلۡاَنۡبِیَآءُ ثُمَّ الۡاَمۡثَلُ فَالۡاَمۡثَلُ، یعنی په دنیاکی دټولو څخه زیاتی بلاگانی پرانبیاوو علیهم السلام راځی ، بیاچی څوك هغوی ته نژدی وی ، بیاچی څوك هغوی ته نژدی وی .

داټول صحیح احادیث په ښکاره ددي آیت دمضمون څخه مختلف دی اوپه عامه دنیاکي هم دالیدل کیږي چي په دنیاکي په عام طورسره مومن مسلمان په تنگی اوتکلیف کي اوکافران فاجران په عیش اوعشرت کي وی که دذکرسوی آیت مطابق ددنیامصیبتونه اوتکلیفونه دگناهونو په سبب سره وي نو معامله به بر عکس وه .

ددی ځواب دا دی چي په ذکر سوی آیت کي یی گناهونه دمصیبتونو سبب ضرور ښوولی‌دی ، مگر علت تامه یی نه دی فرمایلی ، چي کله پرچاځه مصیبت راسی نو دگناه په سبب سره به وي اوپه چاچی څه

مصيبت راځي نوګناهګار کيدل يې ضروري دی ، بلکی دعامو اسبابو کوم چي په دنيا کي دستور دی چي دسبب واقع کيدو څخه وروسته دهغه مسبب اکثره واقع کيږي ، او کله يو بل سبب ددي اثر دښکاره کيدو څخه مانع سي نو ددی سبب اثر نه ښکاره کيږي لکه يو سړی ددستونو راوستونکو دارو په باره کي دا ووايی چي په دی سره به دستونه کيږي ، دا په خپل ځای صحيح ده مګرځينی وخت دڅه نورو دارو، خوراك ياهوا وغيره په اثر سره دستونه ونه سی ، کومی دوايانی چي دتبی کښته کولو دی ځينی وخت داسي عوارض پيښ سي چي دغه دوايانی اثر ونه کړی . دخوب راوستونکو ګوليو په خوراك سره هم خوب رانه سی ، ددي په زرګونو مثالونه په دنيا کي هر وخت ليدل کيږي .

په دی وجه دايت مطلب دا سو چي اصل خاصه دګناهونو دا ده چي په دی سره افتونه او مصيبتونه راسی ، ليکن ځينی وخت نور څه اسباب ددي منافی جمع سي دکومو په وجه چي مصيبتونه ښکاره نه سي او په ځينی صورتونو کي بغير دڅه ګناه څخه څه افت اومصيبت راتلل هم ددي منافی نه دی ، ځکه چي په آيت کي دا نه دی فرمايلي چي بغير دڅه ګناه څخه څه تکليف اومصيبت چاته نه وررپيښيږي ، بلکی کيدی سي چي چاته څه مصيبت او افت په يوبل سبب سره وررپيښ سي لکه انبياؤ عليهم السلام او اولياؤ ته چي کوم مصـيبتونه اوتکليفونه وررپيښيږي ، ددي سبب څه ګناه نه وی ، بلکی د دوی ازمائش او دازمائش په ذريعه د دوی ددرجو ترقی ددي سبب وی .

ددی څخه علاوه قرآنکريم چي کوم افتونه اومصيبتونه دګناهونو سبب مقرر کړی دی ، ددي څخه مراد هغه افتونه اومصيبتونه دی کوم چي په پوره دنيا ياپوره ښار ياکلی باندي عام وي اوعام انسانان اوحيوان يې داثر څخه محفوظ نه سی . دداسی مصيبتونو او افتونو سبب په عام طور سره په خلقو کي دګناهونو ډېروالی خصوصًا په ډاګه ګناهونه کول وی ، په شخصی او انفرادی تکليف اومصيبت کي داقاعده نه ده ، بلکی دا کله ديو انسان دازمائش کولو دپاره راليږل کيږي ، او کله چي دغه انسان په دغه ازمائش کي پوره وخيژی ، نو دده داخرت درجی باندي لوړيږي . دامصيبت په حقيقت کي دده دپاره رحمت او نعمت وی . په دی وجه په انفرادی طور سره يو سړی په مصيبت کي په اخته ليدلو باندي دانه سي ويل کيدی چي هغه ډېر ګناهګاردی ، دغه ډول څوك خوشحاله او په عافيت کي په ليدلو باندي داحکم نه سي لګولی چي هغه ډېر نيك صالح اوبزرګ دی، البته عام مصيبتونه اوافتونه، لکه قحط، طوفان، وبايی مرضونه، دضرورت دشيانوګرانی، دشيانودبرکت ختميدو وغيره، ددي اکثراولوی سبب دخلقوپه ډاګه ګناهونه اوسرکښی وی

فائده: حضرت شاه ولی الله (رح) په حجة الله البالغه کي فرمايی چي په دی دنيا کي دخير او شر، مصيبت اوراحت ، دمشقت او آسانی دوه قسمه اسباب وی ، يو ظاهری او دوهم باطنی . ظاهری اسباب خو هغه مادی اسباب دی کوم چي دعامی دنياپه نظرکي اسباب ګڼل کيږي اوباطنی اسباب انسانی عملونه او ددی په بناباندي دفرښتو امداد او نصرت يا دهغوی لعنت او نفرت دی ، لکه په دنياکي چي دباران اسباب دفلسفيانو او تجربه کارو په نظر کي دسمندر څخه پورته کيدونکی بخارات (مون سون) اوبيا پورته هواته

رسیدل ، ددي منجمد کیدل ، بیا دلمر په شغلو ویلی کیدل او اوریدل دی . مګر دحدیث په روایتونوکی یی دا شیان دفرښتو عمل ښودلی دی . په حقیقت کي په دی دواړو کي هیڅ تضاد نسته ، دیو شی اسباب ډېر هم کیدی سی . په دی وجه کیدی سي چي ښکاره اسباب یی دغه وي او باطنی اسباب یی دفرښتو تصرف وی ، چي دا دواړه قسمه اسباب جمع سي نو دباران امید او دضرورت مطابق به وي او کوم ځای چي دا دواړه اسباب جمع نه وی ، هلته دباران په کیدو کي به اختلاف وی .

حضرت شاه صاحب (رح) فرمایی چي دغه ډول ددنیا دمصیبتونو او آفتونو څه اسباب طبعی مادی دی کوم چي نیك او بد نه پیژنی . اور دسوزلو دپاره دی هغه بغیر دامتیازڅخه متقی اوفاجر ټول سوزی ، بغیرددي څخه چي دڅه خاص فرمان په ذریعه دی ددي کار څخه منع سی ، لکه دنمرود اور دحضرت ابراهیم علیه السلام دپاره برد او سلام جوړکړل سو ، اوبه دوزنی شیانو دغرقولو دپاره دی ، هغه به همدا کار کوی . دغه ډول نور عناصر کوم چي دخاصو خاصو کارونو دپاره دی ، هغه په خپل سپارل سوی خدمت کي لګیدلی دی .

دا طبعی اسباب دیو انسان دپاره دراحت اوسهولت اسباب هم جوړوی او دچادپاره مصیبت او آفت هم جوړیږي . ددي ښکاره اسبابو په شان په مصیبتونو، افتونو او راحت او سهولت کي اثر کوونکی د انسان خپل عملونه دخیر او شرهم دی ، کله چي دواړه ښکاره او باطنی اسباب دیو فرد یاجماعت په راحت ، ارام او سهولت او خوش عیشی باندي جمع سي نو دی فردیا جماعت ته په دنیا کي عیش او راحت په مکمل طور سره حاصلیدی سی ، چي هر سړی یی لیدی سی . ددي بالمقابل دکوم فرد یاجماعت دپاره چي مادی طبعی اسباب هم مصیبت اوتکلیف راوړی او دده عملونه هم دمصیبت اوآفت مقتضی وی ، نودده مصیبت او آفت هم مکمل سي کوم چي عام لیدل کیږي . اوځینی وخت داسي هم کیدی سي چي مادی طبعی اسباب خو پر مصیبت او آفت جمع وی . مګر دده نیك عملونه په باطنی طور باندي دراحت اوسکون مقتضی وی ، په داسي صورت کي دا باطنی اسباب په دی ظاهری آفتونو لیری کولو یاکمولو کی لګول کیږي . دده عیش او راحت په مکمل طور سره مخ ته نه راځی . دغه ډول ځینی وختونه مادی اسباب دعیش او ارام مقتضی وی ، مګرباطنی اسباب یعنی دده دبدوعملونوپه وجه ددغوتقاضا دمصیبت او آفت را وستلو وي نوددی متضاد تقاضو په وجه نه عیش او راحت مکمل کیږي اونه ډېر زیات مصیبت اوافت دی ګیر وی .

دغه ډول ځینی وخت مادی اسباب طبعیه دیوی لوی درجی دنبی او رسول او ولی مقبول دپاره ناسازګار جوړ کړی ، دده د ازمائش او امتحان دپاره هم استعمالیږي ، په دی تفصیل چي پوه سي نو دقرآن د آیتونو او احادیثو دیو بل سره تړاو او اتفاق واضح کیږي ، دتعارض او تضاد شبهی رفع کیدی سی . والله سبحانه وتعالی اعلم

(دمصیبتونو په وخت کي په ازمائش او امتحان یاسزا اوعذاب کي فرق)

دمصیبتونو اوآفتونوپه ذریعه چي کومو خلقوته د دوی دګناهونو څه سزا ورکول کیږي او کومو نیکو خلقو ته چي د درجو لوړولو یادګناهونو دکفاری دپاره په طور د امتحان په مصیبتونو کي اخته کیږي ، دظاهری

صورت د ازمائش يو شان وی ، په دی دوارو کي فرق خنګه پېژندل کيږي ، ددي پېژندل حضرت شاه ولی الله رحمه الله داسي ليکلی دی چي کوم نيك خلق په طور دامتحان په مصيبتونوکی اخته کيږي ، الله ﷻ دهغوی زړونه مطمئن کوي اوهغوی په دی مصيبتونو اوآفتونو داسي راضی وي لکه ناجوړی چي په ترخو دوايانو يا اپريشن باندي سره دتکليف محسوسولو راضی وی ، بلکی ددي دپاره مال هم خرځ کوی ، سفارشونه هم کوی ، په خلاف دهغو ګناهکارو کوم چي په طور دسزا اخته کول کيږي د دوی پريشانی او جزع فزع بی حده وی ، خينی وخت دناشکری بلکی کلمو دکفر ته نوبت رسيږي .

حکيم الامت تهانوی (رح) ددي يو شناخت دا ښودلی دی چي دکوم مصيبت سره انسان ته دالله ﷻ طرف ته توجه په خپلو ګناهونو دپوهيدو او دتوبی او استغفار رغبت زيات سی ، دغه علامه ددي ده چي داقهر نه دی بلکی مهربانی او عنايت دی او په کوم کي چي دا صورت نه وی ، بلکی جزع فزع او په ګناهونوکی نور زيات انهماك زيات سی ، دغه علامه دقهر الهی او عذاب دی . والله اعلم

وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنْ يُّرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرٰتٍ وَّلِيُذِيْقَكُمْ مِّنْ رَّحْمَتِهٖ

اودهغه دنښانوڅخه يوه دا ده چي راليږي هوا ګانی خو شخبری ورکوونکی او چي وڅکوی تاسی ته څه خوندونه

وَلِتَجْرِيَ الْفُلْكُ بِاَمْرِهٖ وَلِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ㊻

دخپلی مهربانی اوچي وچليږي کښتی دهغه په حکم سره اوچي تلاش کړی دهغه دفضل څخه اوچي تاسی حق ومنی

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا اِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَآءُ ١

او مونږ ليږلی دی خومره رسولان تا څخه مخکي خپل خپل قوم ته وروسته راغلل دوی ته

وْهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِيْنَ اَجْرَمُوْا ؕ وَكَانَ

په ښکاره نښانو سره بيا بدله واخيسته مونږ دهغو څخه چي ګناهګار وو

حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِيْنَ ㊼ اَللّٰهُ الَّذِيْ يُرْسِلُ الرِّيٰحَ

او حق دی په مونږ مدد دايماندارو ، الله هغه دی چي راليږي هواګانی

فَتُثِيْرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهٗ فِي السَّمَآءِ كَيْفَ يَشَآءُ وَيَجْعَلُهٗ كِسَفًا

بيا هغه پورته کوی وريځ پس خور وی يی په آسمان کی چي خنګه غواړی او ګرځوی دی لاندی باندی

فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلٰلِهٖ ۚ فَإِذَآ أَصَابَ بِهٖ مَنْ يَّشَآءُ

بیا ته وینی باران چی را ووزی ددې دمینځ څخه بیا چی ورسوی دی لره چا ته چی یی غواړی

مِنْ عِبَادِهٖٓ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُوْنَ ﴿٤٨﴾ وَإِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلِ

دخپلو بندګانو څخه نو هغه خوشحالیږي ، او وو دوی مخکې

أَنْ يُّنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِّنْ قَبْلِهٖ لَمُبْلِسِيْنَ ﴿٤٩﴾ فَانْظُرْ إِلٰٓى أَثَرِ رَحْمَتِ

دنازلیدو ددی څخه په دوی باندی مخکې نا امیده ، پس ته وګوره دالله ﷻ دمهربانی

اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۗ إِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰى ۚ

نښانو ته چی څنګه ژوندی کوی مځکه ددې دمرګ څخه وروسته ، بیشکه هغه دی دمړو ژوندی کوونکې

وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٥٠﴾ وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيْحًا فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا

او هغه په هر څه باندی قادر دی ، او که ولیږو مونږ یوه هوا پس ووینی دوی فصل زېړ

لَّظَلُّوْا مِنْ بَعْدِهٖ يَكْفُرُوْنَ ﴿٥١﴾ فَإِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ

نو سی وروسته ددې څخه ناشکری کوونکی ، پس ته نه سی اورولی مړو ته او نه سی اورولی

الصُّمَّ الدُّعَآءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِيْنَ ﴿٥٢﴾ وَمَآ أَنْتَ بِهٰدِ الْعُمْيِ عَنْ

ګنو ته اواز کله چی په شا وګرځی ، او نه ته لار ښودلای سی ړندو ته ، د

ضَلٰلَتِهِمْ ۗ إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُّؤْمِنُ بِأٰيٰتِنَا فَهُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿٥٣﴾ ع

دوی دبی لاری کیدو څخه ، ته خو اورولای سی هغو ته چی یقین کوی زمونږ په خبرو پس دوی مسلمانانیږي .

لنډ تفسير: او د الله ﷻ د (قدرت، يو والی او نعمت د) نښو څخه يوه دا (هم) ده چي هغه (دباران څخه مخکی) هواګانی رالیږي چي هغه (دباران) خوشخبری ورکوی (وروسته ددې رالیږل یو خو دزړه خوشحالولو دپاره وی) او (دارنګه په دی وجه) چې (ددی څخه وروسته باران وې او) تاسی ته دخپل (دی) رحمت (باران) خوند

دروڅکی (يعنی دباران فائدی درکړی) او (دارنگه ددې دپاره هوا راليږی) چې (ددی په ذريعه بادبانی کښتی دهغه په حکم سره وچليږي اوچی (ددی هوا په ذريعه په واسطه دکښتی د درياب دسفر څخه) تاسی دهغه رزق تلاش کوي (يعنی دکښتيو چليدل او رزق تلاش کول دواړه دهوا دليږلو څخه حاصليږي اول بی دواسطی څخه او دوهم په واسطه دکښتی) او ددی دپاره چي تاسی شکر وکاږی او (پردی بالغو دليلونو او فراخو نعمتونو هم دا مشرکان دالله ﷻ چي کومه ناشکری کوي (يعنی شرك اومخالفت درسول ﷺ او ازار مومنانو ته وغيره) نو ته په دی غمجن کيږه مه ځکه چي مونږ به ډير ژر د دوی څخه بدله واخلو او په دی کي به دوی مغلوب او حق غالب کړو لکه چي مخکی هم ذکرسوي ده چنانچی) مونږ ستا څخه مخکی ډېر پيغمبران د دوی قومونو ته ليږلی دی او هغوی هغوته دليلونه (دحق دثبوت) راوړل (چی په هغه ځينو ايمان راوړی اوځينو باندي رانه وړی) وروسته مونږ دهغو خلقو څخه بدله واخسته کومو چي جرمونه کول (اوهغه جرمونه حق درواغجن کول اومخالفت داهل حقودی اوپه دغه بدل اخستوکی مونږ هغوی مغلوب او ايماندار غالب کړل) او دايماندارو غالب کول (موافق دوعدی اوعادت) زمونږ پرذمه وو (دغه بدل اخستل دالله ﷻ عذاب وو، اوپه دی کي دکفارو هلاکيدل مغلوب کيدل دی اودمسلمانانو خلاصيدل د دوی غالب کيدل دی ، مطلب دا چي دغه رنگه به ددي کفارو څخه بدله واخستل سی ، برابره خبره ده که په دنيا کي وي او برابره خبره ده که وروسته دمرگ څخه ، او دا مضمون دتسلی په طور دمعترضی جملی ور مخ ته دراليږلو دهواگانو، دځينو په اجمال سره دذکرسوو نښو تفصيل دی چی) الله ﷻ داسي (قادرحکيم اومنعم) دی چي هغه هواگانی راليږي بيا هغه (هواگانی) وريځی (کومی چي کله ددي هواگانو څخه مخکی بخارات پورته سوی وريځ ورڅخه جوړه سوی وي اوکله هغه بخارات په دی هواگانو سره لوړ سي وريځ ورڅخه جوړه سی ، بيادغه هواگانی وريځی د دوی دځای څخه يعنی داسمانی فضاء څخه يادمخکی څخه) پورته کوي بيا الله ﷻ دا (وريځی کله خو) څنګه چي غواړی په آسمان (يعنی اسمانی فضا) کي خپروی او (کله) دا ټکړی ټکړی کوي (دبسط مطلب دا دی چي جمع يی کړی ترليری پوري يی خپروی او د ، کَيْفَ يَشَآءُ ، مطلب دا دی چي کله يې تر لږځای پوری ، کله تر ډير لري پوری او دکسفا مطلب دا دی چی جمع کيږي نه جلا جلا وی) بيا (په دواړو حالتونو کی) تاسی باران وينی چي ددي (وريځی) دمينځ څخه راوزی (دجمع وريځی څخه وريدل خو ډېر دی او په ځينو موسمونو کی اکثره باران دجلاجلا وريځی څخه هم کيږی) بياد (وريځی دراوتلو څخه وروسته) کله چي هغه (باران) په خپلو بندګانو کی چاته غواړی ورته يی رسوی ، نوبس هغوی خوشحالی کوي اوهغه خلق مخکی ددي څخه چي د دوی دخوشحاله کيدو څخه مخکی پردوی وورېږي (بالکل) ناامید، (کيدل) وو (يعنی اوس اوس ناامیده وه او اوس خوشحاله سول او داسي هم ليدل کيږي چي، دانسان حالت په داسي وختونو کي ډېر ژر ژر بدليږی) وروسته درحمت الهی (يعنی باران) نښی (خو) وګوری چي، الله ﷻ (ددی په ذريعه) مځکه ددي دمړه کيدو (يعنی وچيدو) څخه وروسته څنګه ژوندی

(يعنى تر او تازه) کوي (او دا خبره دنعمت او ددليل دوحدت کيدو څخه علاوه ددې هم دليل دی چې الله ﷻ دمرګ څخه وروسته په دوباره ژوندی کولو پوره قدرت لري ، ددې څخه معلوميږې چې کوم خدای مړه مځکه ژوندی کړه) هيڅ شك نسته چې هغه (خدای) دمړو ژوندی کوونکی دی (پس په عقلاً ممکن کيدوکی دواړه برابر اوقدرت ذاتی ددواړو سره برابر او په مشاهده کې ددواړو کارونو يو ډول والی دا ټول شيان ددې استبعاد دفع کوونکی دی چې دمرګ څخه وروسته به بيا څنګه ژوندی سی) اوهغه په هرشی قدرت لرونکی دی (دا مضمون دژوندی کيدو دمړو په مناسبت دژوندی کيدو دمځکی جمله معترضه وه) او (مخ ته بيا دباران اوهوا متعلق مضمون دی چې په دی کې دغافلانو دناشکری بيان دی يعنی غافلان داسې حق ناشناسه اوناشکره دی چې د دومره لويو لويو نعمتونو څخه وروسته) که مونږ پردوی بل (قسم) هوا راولو بيا (په دغه هوا سره) داخلق فصل (وچ او) ژړ وويني (چې شينوالی اوتازه والی ورڅخه تللی وی) نو دوی به ددې څخه وروسته ناشکری کوونکی سې (او تير نعمتونه به ټول هيرکړی) وروسته (کله چې د دوی غفلت او ناشکری کول په دی درجه کې دی ، نو ددی څخه دا هم ثابته سوه چې دوی بالکل بی حسه دی نو د دوی په ايمان نه راوړو اوفکر اوتدبر نه کولو غم کول هم بی کاره دی څکه چې) ته يې مړوته (خو) نه سې اورولی او کڼوته (هم) اوازنه سې اورولی (خصوصاً) کله چې شا کړی روان سې (چې بيا اشاره هم نه وينی) او (دغه رنګه) ته (داسې) ړندو ته (کوم چې دليدونکی تابعداری نه کوی) د دوی دبی لاری کيدو څخه نه سې پرلاره کولای (يعنی هغوی خو دهغه چاپه شان دی چې حواس او ژوند يې بيکاره وی) ته خو يې بس هغو ته اورولی سې کوم چې زمونږ په آيتونو يقين لري (او) بيا هغوی يې منی (هم، او کله چې داخلق دمړو، کڼو او ړندو مشابه دی ، بيا د دوی څخه توقع دايمان مه ساته او غم يې هم مه کوه)

معلومات اومسئلې، فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ، مونږ دمجرمانو کافرانو څخه بدله واخسته او زمونږ پرذمه وه چې مونږ دمومنانو مدد وکړو. ددې آيت څخه معلومه سوه چې دمومنانو مدد کول الله ﷻ په خپل فضل سره پرخپله ذمه اخستی دی . ددې تقاضا په ښکاره دا وه چې مسلمانانو ته دکافرانو په مقابله کې هيڅکله شکست نه وی . حال دا دی چې دېر واقعات ددې خلاف هم سوی دی او کيږې . ددې ځواب په خپله په دی آيت کې موجود دی چې دمومنانو څخه مراد هغه مجاهدين فی سبيل الله دی ، کوم چې خالص دالله ﷻ دلپاره دکفارو سره جنګ کوې دداسی خلقو بدل الله ﷻ دمجرمانو څخه اخلی او دوی غالب کوی ، کوم ځای چې ددې خلاف څه صورت پيښ سی ، هلته په عام طور سره دمجاهدينو څه خطا د دوی دشکست سبب جوړيږې ، لکه چې دغزوه احد متعلق په خپله په قرآنکريم کې دی . اِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا، يعنی شيطان دی خلقو ته خطا ورکړه د دوی دځينو عملونو دغلطی په سبب ، اوپه داسې حالاتو کې هم اخر الله ﷻ هغوی ته غلبه اوفتح ورکوی، هرکله چې دوی په خپله غلطی پوه سې لکه چې د احد په غزا کې وسوه او کوم خلق چې محض خپل نوم مسلمان کښيږدي ، دالله ﷻ د

احکامو څخه دغفلت او سر کښی عادت وي او دکفارو دغلبی په وخت کي هم دخپلو ګناهونو څخه توبه ګار نه سی ، هغوی په دی وعده کي شامل نه دی او هغوی دنصرت الهی مستحق نه وی . هسی الله ﷻ په خپل رحمت سره بغیر دڅه استحقاق څخه هم نصرت او غلبه ورکوی ، ددي امید ساتل او دهغه څخه دعا غوښتل ، په هر حال کي فائده او فائده ده .

فَاِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰی، ددي آیت مطلب دا دی چي ته مړو ته ږغ نه سي اورولی. پاته سوه دا معامله چي په مړو کي د اوریدو صلاحیت سته او که نه . او عام مړی دژوندو خبري اوری او که نه ؟ ددي مسئلی لنډ تحقیق په سورة نمل کي تیر سوی دی ، او مکمل تحقیق یی داحقر په مستقله رساله کي دی کومه چي په عربی کي ده او نوم یی ، تکمیل الحبور بسماع اهل القبور، دی او کومه چي داحکام القرآن عربی دحزب خامس جزء سوی چهاپ سوي ده .

اَللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَكُمْ مِّنْ ضُعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْۢ بَعْدِ ضُعْفٍ

الله هغه دی چی پیدا یی کړاست تاسی دکمزوری بیا یی در کی دکمزوری څخه وروسته

قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْۢ بَعْدِ قُوَّةٍ ضُعْفًا وَّشَیْبَةً ؕ یَخْلُقُ مَا یَشَآءُ ۚ

قوت بیا یی در کړه د قوت څخه وروسته کمزوری او زوړ والی پیدا کوی څه چی غواړی

وَهُوَ الْعَلِیْمُ الْقَدِیْرُ ﴿۵۴﴾ وَیَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ یُقْسِمُ الْمُجْرِمُوْنَ ۙ۵

او هغه په هر څه پوه او قادر دی ، او په کومه ورځ چی قائم سی قیامت قسمونه به خوری مجرمان

مَا لَبِثُوْا غَیْرَ سَاعَةٍ ؕ كَذٰلِكَ كَانُوْا یُؤْفَكُوْنَ ﴿۵۵﴾ وَقَالَ الَّذِیْنَ

چی مونږ نه یُو پاته سوی دیوې ګړی څخه زیات دغه ډول وو چپه تلونکی ، او وبه وایی کومو ته چی

اُوْتُوا الْعِلْمَ وَالْاِیْمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِیْ كِتٰبِ اللّٰهِ اِلٰی یَوْمِ الْبَعْثِ ؗ

ورکړل سوی دی علم او یقین ستاسی په پاته کیدل وو دالله ﷻ په کتاب کی تر ورځی دپورته کیدو پوری

فَهٰذَا یَوْمُ الْبَعْثِ وَلٰكِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۵۶﴾ فَیَوْمَئِذٍ لَّا یَنْفَعُ

پس دا ده ورځ دپورته کیدو او لیکن تاسی واست نه پوهیدونکی ، په دغه ورځ به په کار را نه سی

الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُوْنَ ﴿٥٧﴾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا

ظالمانو ته د دوی عذرونه کول او نه به د دوی څخه طلب دپخلا کولو وکړل سی ، او مونږ بیان کړي دي

لِلنَّاسِ فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ۚ وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ بِاٰيَةٍ

دخلقو دپاره په دی قرآن کي هر قسم مثالونه ، او که ته راوړی دوی ته څه آیت

لَّيَقُوْلَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُبْطِلُوْنَ ﴿٥٨﴾ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ

نو خامخا به ووایی دغه منکران چی تاسی ټول درواغ جوړ وی ، دغه ډول مهر لګوی الله

عَلٰى قُلُوْبِ الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٥٩﴾ فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَّ

دهغو په زړونو کوم چی نه پوهیږي ، پس ته صبر کوه بیشکه دالله ﷻ وعده حقه ده

لَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِيْنَ لَا يُوْقِنُوْنَ ﴿٦٠﴾ ع

اوخطادی نه کړی تا هغه خلق چی یقین نه کوی .

لنډ تفسیر: الله ﷻ داسي دی کوم چي تاسی دکمزوری په حالت کي پیداکړاست (مراد ددي څخه ابتدایی حالت دکوچنی والی دی) بیاد (دی) کمزوری څخه وروسته یې توانایی (یعنی ځوانی) درکړه بیاد (دی) توانایی څخه وروسته یی کمزوری او بوډاګان کړاست (او) هغه چي څه غواړی پیداکوی اوهغه (په هر یو تصرف) پوه (او ددي تصرف په نافذ کولو باندی) قدرت لرونکی دی (وروسته څوك چي داسي قادر دی ، هغه ته بیرته ژوندی کول څه مشکل وی ، دا خو بیان وو دبیا ژوندی کولو دامکان) او (مخ ته ددی دواقع کیدو بیان دی یعنی) په کومه ورځ چي قیامت سی ، مجرمان (یعنی کافران) خلق به (دهغه ځای دبیری او هیبت او پریشانی په لیدو دقیامت راتلل دهر ناخوبنه وګنی) قسمونه به اخلی چي (قیامت دهر ژر راتلو او) دغه خلق (یعنی مونږ خلق په عالم برزخ کی) دیوه ساعت څخه زیات نه دی پاته سوی (یعنی کوم میعاد چي دقیامت دراتلو مقرر وو هغه هم پوره نه سو چي قیامت را ورسیدی ، لکه چي لیدل کیږي که دپانسی والا میعاد یوه میاشت مقررکړل سي نو هرکله چي میاشت تیره سي نو ده ته داسي معلومیږي لکه چي ګویا میاشت نه ده تیره سوی او مصیبت ژر راغی دحق تعالی ارشاد دی چی) دغه رنګه دا خلق (په دنیا کی) چپه چلیدل (یعنی لکه څنګه چي دلته په اخرت کي دقیامت مخکی دوخت څخه په راتلو قسمونه اخلی ، دغه

رنګه په دنیاکی دقیامت دوجود څخه منکره وه او په نه راتلو به یی قسمونه اخستل) اوکومو خلقو ته چي ایمان او علم ورکړل سوی دی (مراد ورځخه اهل ایمان دی چي دشرعی خبرونو علم ورته حاصل دی) هغه (ددی مجرمانو په خواب کی) به وایی چي (تاسی په برزخ کي دمیعاد څخه کم خو نه یاست پاته سوی ستاسو دا دعویٰ غلطه ده بلکی) تاسی خود (میعاد) لیکل سوی دخدای ﷻ موافق دقیامت تر ورځی پوري واست، وروسته دقیامت ورځ دا ده (کوم میعاد چي مقرر وو په برزخ کي دپاته کیدو) او لیکن (وجه ددي خبري چي قیامت دمیعاد څخه مخکی راتلونکی ګنی دا ده چي) تاسی (په دنیا کي دقیامت په واقع کیدو) یقین (او عقیده) نه لرله (بلکی درواغجن کوي مو او انکار مو ورځخه کوي ددي انکار په وبال کي نن دپریشانی سره مخامخ سواست ، په دی وجه وبیریداست او دا خیال مو وسو چي لاتراوسه میعاد نه دی پوره سوی اوکه تصدیق مو کړی وای اوایمان مو راوړی وای نو دا دقیامت واقع کیدل به مو ژر نهٔ ګڼل ، بلکی دا به مو غوښتلی چي تردی هم ژر راسی ځکه چي د انسان سره کله دراحت او ارام وعده وی ، نو په طبعی طور ددغه ژر راتلل غواړی او انتظار ورته ګران وي او موده ورته اوږده معلومیږي ، لکه په حدیث کي هم دی چي کافران په قبرکی وایی ، رَبِّ لاَ تُقِمِ السَّاعَةَ، او مومن وایی ، رَبِّ اَقِمِ السَّاعَةَ، او دمومنانو په دی خواب سره هم کوم چي دلته ذکر دی چي برزخ دوی دېرلیری ګنی دا ورځخه معلومیږي چي دوی مشتاق وه په دی وجه یی غوښتل چي ژر راسی) غرض په په دغه ورځ به دظالمانو (یعنی دکافرانو دپریشانی او مصیبت دا حال وي چي دوی) ته به د دوی (هیڅ قسم درواغ ربښتنی) عذر کول نفع ورنه کړی او نه به د دوی څخه دخدای دخفګان تدارک وغوښتل سي (یعنی ددي موقع به ورنه کړل سي چي توبه وکاږی خدای راضی کړی) اومونږ دخلقو د (هدایت د) پاره په دی قرآن کي (یعنی په ټول قرآن یا دده په دی خاص جزء یعنی دی سورة کی) هرقسم ښه (اوعجیبه) مضامین (ضروري) بیان کړی دی (کوم چي دخپل بلاغت اوکمال په وجه مقتضی ددي دی چي دی کافرانو ته هدایت وسی ، مګر دی خلقو دډیر عناد څخه دا قبول نه کي او نفع مند ورځخه نه سوه) او (دقرآن څه تخصیص دی ، ددي خلقو عناد خو دومره زیات سوی دی چي) که چیری (دقرآن څخه علاوه دهغو معجزو څخه دکوموچی دوی په خپله فرمائش کوی) ته دوی ته څه ښنبه راوړی نو بیاهم دغه خلق کوم چي کافران دی دا به ووایی چي تاسی ټول (یعنی پیغمبر ﷺ او مومنان کوم چي دتشریعی اوتکوینی ښنانو تصدیق کوی) خالص باطل خلق یاست (پر پیغبر یی دسحر تهمت ولګوی ، صاحبِ باطل یی ورته وویل او مسلمانانو ته یی دسحر په تصدیق کوونکو سره اهل باطل وویل ، او ددی خلقو ددي عناد په باره کي اصل خبره دا ده چي) کوم خلق (سره دپرله پسی ښښو او دحق دلیلونو دښکاره کیدو) یقین نه کوي (اونه یی دحاصلولو کوشش کوی) الله ﷻ دهغوی پرزړونو باندي هم دغسی مهر لګوی (لکه چي دهغوی په زړونو باندي کیږي ، یعنی هره ورځ دحق قبلولو استعداد یی کمزوری کیږي اوختمیږي په دی وجه په حکم منلوکی ضعف او په عنادکی یی قوت زیاتیږی) وروسته (هر

کله چي دوی داسي عنادگردی نو د دوی په مخالفت او ازار رسولو او بدکلامی وغیره) ته صبر کوه ، بیشکه دالله ﷻ وعده (چی په اخر کی به دوی ناکامه او اهل حق کامیاب وی) رښتنی ده (دا وعده به خامخا واقع کیږي نو لږ ورځی صبر او تحمل کول دی) او دا بد یقینه خلق دی تا بی برداشته نه کی (یعنی د دوی دطرف څخه برابره خبره ده که هر ځنگه خبره چي پيښه سی ، مگر هسی نه چي ته یی برداشت ونه کړل سی)

معلومات اومسئلي: ددي سورة زياته برخه دقیامت څخه دمنکرانو دشبهو دلیری کولو متعلق ده چی ددي دپاره دالله ﷻ دمطلق اوکامل قدرت اوبالغ حکمت ډېری نښی ښودل سوی دی ، دغافل انسان دغفلت څخه دبیدارولو اسباب یی بیان کړي دی ، په دی ذکر سوو اولنیو آیتونوکی په یو نوی انداز سره ددي مضمون اثبات دی ، هغه دا چي انسان په خپل طبیعت سره تلواری واقع سوی دی او دمخ شیان چي وینی نو دتیرو او دراتلونکو دهیرولو عادت دی او دده دا عادت دی په ډیرو هلاکوونکو غلطیانو کي اخته کوی . څه وخت چي انسان ځوان سی ، دده قوت ښه په طاقت کي سی ، نو دی دخپل قوت په نشه کي څوك هيڅ نه گڼی ، په حدودو کي قائم اوسیدل ده ته گران معلومیږي. ددي دخبرولو دپاره په دی آیت کي دقوت او ضعف په اعتبار سره د انسان دوجود یوه مکمله خاکه مخکې سوې ده په دی کي یی ښوولی دی چي دانسان ابتداء هم کمزوری ده او انتها هم . په مينځ کي دلږو ورځو دپاره ده ته یو قوت رسیږي ، دعقل تقاضا دا ده چي ددي څو ورځو دقوت په زمانه کي دخپلي تیری کمزوری او راتلونکی کمزوری څخه غافله نه سی ، بلکه دخپلي ددي کمزوری مختلفی درجی همیشه ځان ته په مخکی ساتی ، دکومو څخه په تیریدو سره چي دی دی قوت او شباب ته رسیدلی دی .

خَلَقَكُمْ مِّنْ ضُعْفٍ، کي انسان ته دا سبق ورکړل سوی دی ، چي خپل اصل بنیاد ته وگوره څومره ضعیف بلکی عین ضعف دی چي یوه قطره بی روحه ، بی شعوره ناپاکه گنده شی دی ، دی ته فکر وکړه چي دچا قدرت او حکمت دا گنده قطره دپرم (کلکی) سوی وینی په صورت کي بیا دوینی په صورت کي بیا دوینی څخه دغوښی په صورت کي بیاپه غوښه کي دننه دهډوکی پیوست کولو بدلون وکړه ؟ بیایی ددي داندامونو او بندونو نازك مشینونه جوړکړل ، چي دا یو کوچنی وجود گرځیدونکی کارخانه جوړه سوه چي په سوونو عجیبه او نا اشنا خودکار مشینونه په کښي لگیدلی دی اوکه دزیات غور څخه کار واخلی نو دا یوه کار خانه نه ده ، بلکی یو کوچنۍ دنیا ده چي دټول جهان نمونی ددي په وجود کي شاملی دی ، ددي پیداکول او جوړول هم یوځای په یولوی ورکشاپ کي نه دی سوی ، بلکه دمور دنس دننه په دریو ۳ تیارو کی سوی دی اونهه ۹ میاشتی په دغه تنگ اوتیاره ځای کي دمور په نس کي دننه دوینی اوگندگو څخه خوراك ورکول کیدی لو دحضرت انسان وجود تیار سو.

ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُۥ، بیاالله ﷻ دده دظهور دپاره لار آسانه کړه ، دی دنیا ته راغی ، نو دده شان دا وو چی .

أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا، یعنی تاسی الله ﷻ دمور دنس څخه په داسي حالت کي را

ويستلاست چي تاسی په هيڅ نه پوهيداست . اوس قدرت دتعليم او تلقين سلسله شروع کړه ، دټولو څخه اول هنر يی دژړا ورو ښووی چي مور او پلار ورته متوجه سی ، دده لوږه تنده او هرتکليف ليری کول شروع کړی ، بيايی دشونډو او وريو ښوروول او دمور دسينی څخه دشيدو را ايستلو هنر ورو ښووی ، په کوم سره چي دی خپل خوراك حاصل کړی ، دچا مجال وو چي دی ناپوه بچی ته يی دادواړه هنرونه ښوولی وای کوم چي دده موجوده ټول ضرورتونه پوره کوی ، بغير دهغه قدرت څخه کوم چي دده دپيدا کولو مالك دی ، اوس ضعيف بچی دی که معمولي هوا باندي راځی نو مړاوی کيږي که معمولي ګرمی يايخ ورته رسيږي . نو ناجوړه کيږي نه خپل څه ضرورت غوښتی سی ، نه څه تکليف ليری کولای سی ، ددي ځای څخه تر ځوانی پوري دده ځينه په ځينه منزلونو ته فکر وکړی نو دحق تعالی يو داسی عظيم شاهکار به مخ ته درته راسی چي عقل به ورته حيران سی .

ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً " اوس دی دقوت منزل ته ورسيدی نو دمځکی او آسمان تنابونه يو ځای کړل يی شروع کړل ، سپوږمی او مريخ ته رسی غورځوی ، پروچه اولنده خپله قبضه راولی ، دخپل تير او راتلونکی وخت څخه غافله سو د ، مَنْ اَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً ، (زمونږ څخه څوك زيات قوی کيدی سی) نعری يی شروع کړی . تردی چي ددي قوت په نشه کي يی خپل پيدا کوونکی هم هيرکی اودهغه داحکامو پيروی هم مګر قدرت حق دده دبيدارولو دپاره وفرمايل . ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً ، چي غافله ښه پوه سه داقوت ستا ديو څو ورځو دی ، بيابه ددغه کمزوری طرف ته ځی او په دغه تدريج سره به کمزوری شروع کيږي چي اثر به يی ديو وخت څخه وروسته دوريښتانو دسپينوالی په صورت کي ښکاره سي او بيابه دټولو اندامونو او بندونو په شکل او شباهت کي بدلون راځی . ددنيادتاريخ اونور کتابونه يوازي نه بلکی په خپله په دی خپل وجودکی ليکل سوی دا پټ تحرير ووايه ، نو ددي يقين او اقرار څخه ماسوا به دی بله چاره نه وي چی . يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ ، داټوله کارسازی دهغه رب العزت ده ، کوم چي پيداکوی څه چي غواړی اوڅه رنګه چي يی غواړی اوپه علم کي هم دټولو څخه لوی دی او په قدرت کي هم . آياددي څخه وروسته هم په دی کي دڅه شك اوشبهی ګنجائش پاته سو ، چي هغه کله غواړی مړی بيرته ژوندی کولای سي ؟

مخکي دقيامت څخه دمنکرانو دبی هوده خبرو اوجهالت بيان دی ' وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ ، يعنی په کومه ورځ چي قيامت قائم سي نو دا دقيامت څخه منکر به ددغه وخت دهيبتناکو مناظرو څخه بی هوښه سي او دا قسمونه به اخلی چي زمونږ پاته کيدل څو ديوه ساعت څخه زيات نه دی سوی ، مراد ددي قيام څخه کيدی سي چي ددنيا قيام وی ، ځکه چي د دوی دنيا په ارام اوعيش سره تيره سوی وه اواوس سخت مصيبتونه مخ ته راغلل نولکه څنګه چي دانسان طبعی عادت دی چي دراحت زمانه ډيره لنډه ګنی ، په دی وجه به قسمونه اخلی چي په دنيا کي څو زمونږ موده دقيام ډيره لنډه يوه ګنته وه .

او دا هم احتمال دی چي ددي قیام څخه مراد دقبر او برزخ قیام وي او مطلب دا وی چي مونږ خوګڼله چي په قبریعنی عالم برزخ کي به قیام ډېر اوږد وي اوقیامت به ډیره زمانه وروسته راځي، مګر معامله پرعکس سوه چي مونږ خو په برزخ کي لږ وخت پاته سو چي قیامت راغی او دا ژر راتلل به دوی ځکه محسوسوی ، چي په قیامت کي د دوی دپاره دخوشحالی اوراحت څه شی خو نسته ، ټول مصیبت اومصیبت دی ، او انسانی فطرت دا دی چي دمصیبت راتلو په وخت کي دراحت تیره زمانه ډېره لنډه ګڼی او دکافرانو دپاره خو که څه هم په قبر او برزخ کي هم عذاب وی ، مګر دقیامت دعذاب په مقابله کي به ورته هغه هم راحت محسوسیږي او دا زمانه به لنډه وګڼی اوقسمونه به اخلی چي په قبرکی خوزمونږقیام ډېرلنډ یوساعت وو.

﴿آیاپه محشرکي به دالله ﷻ په مخکي څوک درواغ ویلي سي ؟﴾

ددي آیت څخه معلومه سوه چي په محشرکي به کفارقسمونه اخلی چي مونږ په دنیا کي بیاپه قبرکي دیوه ساعت څخه زیات نه یوپاته سوی . دغه رنګه په یوبل آیت کي دمشرکانو دا قول ذکر دی چي دوی به قسمونه اخلی او وایی به چي مونږ مشرکان نه وو، وَاللهِ رَبِّنَا مَاكُنَّا مُشْرِكِيْنَ، وجه دا ده چي په محشرکی به درب العٰلمین عدالت قائم سی ، هغه به ټولو ته ازادی ورکړی چي څه غواړی بیان دی کړی که درواغ وایی او که رښتیا وایی ، ځکه چي درب العزت ذاتی علم هم پوره په پوره دی او دعدالتی تحقیقاتو دپاره هغه د دوی داقرارکولو او نه کولو محتاج نه دی . کله چي انسان درواغ ووایی نو دده پرخُله به مهر ولګول سی او دده دلاسو پښو او څرمن او وریښتانو څخه به شاهدی واخستل سی هغه به رښتیا رښتیا ټول هرڅه بیان کړی او ددی څخه وروسته بِه دده هیڅ حجت پاته نه سي د. اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلٰى اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا اَيْدِيْهِمْ الاية ، دا مطلب دی ، او دقرآن کریم دنورو آیتونو څخه معلومیږي چي په محشرکي به مختلف مواقف وی ، دهر موقف حالات به جلا جلاوی ، یو موقف به هم هغه وي په کوم کي چي به بغیر دخدای ﷻ داذن څخه دچا دخبرو کولو طاقت نه وي او هغه به صرف رښتنی او صحیح خبره کولای سی ، په درواغو به یی قدرت نه وی ، لکه چي ارشاد دی· لَايَتَكَلَّمُوْنَ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا.

﴿ په قبرکي به هیڅوک درواغ نه سي ویلای ﴾

ددي برخلاف دقبر په سوال اوجواب کي په صحیح احادیثو کي ذکر دی چي هرکله دکافر څخه پوښتنه وسی چي ستارب څوك دی ؟ او محمد ﷺ څوك دی ؟ نو هغه به ووایی چی، هاه هاه لا ادری ، یعنی های های زه هیڅ نه پیژنم ، که هلته د درواغو ویلو اختیار وای نو څه مشکله وه ، ویل به یی چي زمارب الله دی او محمد ﷺ دالله رسول دی ، نو دا یوه عجیبه خبره ده چي کافران خلق د الله ﷻ په مخکی خوپه درواغو ویلو به قادر وي او دفرښتو په مخکی به درواغ نه سي ویلای ، مګر چي غور وسی نو څه دتعجب خبره نه ده وجه دا ده چي ملائکي نه خو عالم الغیب دی ، نه دوی ته دا اختیار سته چي دلاسو اوپښو شاهدی واخلی حجت باندي تمام کړی ، که د دوی په مخکی د درواغو ویلو اختیار وای ، نو ټول کافران فاجران به

دعذاب دقبرڅخه بی فکره وای په خلاف دالله ﷻ څخه ، چي هغه دزړونو دحال څخه هم خبر دی او داندامونو او بندونو په شاهدی سره دده د درواغو په ښکاره کولو هم قادر دی په دی وجه په محشرکي دا ازادی ورکول په عدالتی انصاف کي څه خلل نه سي پيدا کولای . والله اعلم .

سورة روم ختم سو

والحمد لله رب العالمين

﴿ سورة لقمان ﴾

سُوۡرَةُ لُقۡمٰنَ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ اَرۡبَعٌ وَّثَلٰثُوۡنَ اٰيَةً وَّاَرۡبَعُ رُكُوۡعَاتٍ

سورة لقمان په مکه کي نازل سو په دی کی څلور دیرش (۳۴) ایاتونه اوڅلور رکوع (۴) ګانی دی

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ ○

شروع کوم دالله په نامه سره چی بی حده مهربان نهایت رحم والا دی

الٓمّٓ ① تِلۡكَ اٰيٰتُ الۡكِتٰبِ الۡحَكِيۡمِ ② هُدًى وَّرَحۡمَةً لِّلۡمُحۡسِنِيۡنَ ③

دا آیا تونه دی دکتاب محکم ، هدایت دی اومهربانی ده دنیکی کوونکو دپاره

الَّذِيۡنَ يُقِيۡمُوۡنَ الصَّلٰوةَ وَيُؤۡتُوۡنَ الزَّكٰوةَ وَهُمۡ بِالۡاٰخِرَةِ

کوم چی قائم ساتی لمونځ او ورکوی زکوة اودغه دی چی پهآخرت

هُمۡ يُوۡقِنُوۡنَ ④ اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِّنۡ رَّبِّهِمۡ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ

دهغو یقین دی ، دغو بیا پیدا کړه لار دخپل رب دطرف څخه اودغه خلق مراد ته

الْمُفْلِحُونَ ۝٥ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ

ورسیدل ، او یو هغه خلق دی چی اخیستونکی دی دلوبو دخبرو چی بی لاری کړی

عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ

دالله ﷻ دلاری څخه په بی علمی سره ، او جوړه کړی دغه خندا دغه دی چی دغو لره

عَذَابٌ مُّهِينٌ ۝٦ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَلَّىٰ مُسْتَكْبِرًا كَأَن

د ذلت عذاب دی ، او کله چی وایی دغو ته زموږ آیاتونه شاکړی په غرور سره گویا چی ده

لَّمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا ۖ فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝٧

گرسره اوریدلی نه دی ، گویا چی دده دواړه غوږونه کاڼه دی ، نو خوشخبری ورکړه ده ته د دردناک عذاب

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ ۝٨ خَالِدِينَ

کوم خلق چی یقین وکی او وکړې ښه کارونه دهغوی دپاره دی دنعمت باغونه ، همیشه به وی

فِيهَا ۖ وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝٩

په دی کی وعده سوی ده دالله ﷻ رښتنی ، او هغه زبردست دی حکمتونو والا .

لنډ تفسیر: الٓمّٓ (ددی معنی خاص الله ﷻ ته معلومه ده) دا (کوم چي په دی سورة یاقرآن کي ذکردی) آیتونه دی دیو کتاب چي دحکمت څخه ډك دی (یعنی قرآن) کوم چي (د) هدایت اورحمت (سبب) دی ، دنیکانو دپاره کوم چي دلمانځه پابندی کوي او زکوٰة ادا کوی او دغه خلق په اخرت پوره یقین کوي (وروسته) دا خلق (په دی قرآن داعتقاد اوعمل په وجه) دخپل رب پرسیده لاره باندي دی او دا خلق (ددی هدایت په وجه) مراد پیداکونکی دی (نو قرآن په دی شان دهغوی دپاره دهدایت او رحمت سبب سو چي اثر یی مراد پیدا کول دی ، وروسته ځینی خلق خو داسی دی لکه چي بیان یی وسو) او (د دوی برخلاف) ځینی خلق داسي (هم) دی کوم چي (دقرآن څخه منع کوی) دهغو خبرو اخستونکی جوړیږي (یعنی داسي خبري اختیار وی) کومی چي (دالله ﷻ څخه) غافله کوونکی دی (وروسته اول خو دعبثو اختیارول ، هرکله چي ددي سره دالله ﷻ د آیتونو څخه منع کول هم وی ، په خپله کفر او گمراهی ده ، بیا خصوصًا چي دا په دی غرض سره

اختیارسی) چي (ددی په ذریعه نور هم) دالله ﷻ دلاری څخه (یعنی دحق دین څخه) بی دپوهی څخه گمراه کړی او (ددی گمراه کولو سره) پردی (حقی لاری) پوري خندا وکړی (چی دنورو خلقو دزړونو څخه بالکل ددي وقعت اوتاثیر ووزی ، نو بیا خو کفر پرکفر او گمراهی پرگمراهی هم ده او) دداسی خلقو دپاره (په اخرت کی) دذلت عذاب (کیدونکی) دی (لکه چي د دوی دمخالفو دپاره دفلاح کیدل معلوم سوه) او (ددی ذکرسوی سړی دمنعی کولو دا حالت دی چي) کله دده په مخکی زمونږ ایتونه وویل سي نو دا سړی تکبر کوونکی (داسی په بی التفاتی سره) مخ اړوی ، لکه چي ده گر سره اوریدلی نه دی لکه چي دده په غوږونو کی بار دی (یعنی لکه چي کوڼ دی) وروسته ده (سړی) ته دیو دردناك عذاب خبر واوروه (دا خو داعراض کوونکی دسزا بیان سو . مخ ته دهدایت پیدا کوونکو دجزا بیان دی ، کوم چي دوعده سوی فلاح تفصیل دی یعنی) خامخا کومو خلقو چی ایمان راوړی او هغوی نیك کار وکی، دهغوی دپاره دعیش جنتونه دی په کوموکی چي به هغوی همیشه اوسیږي، داالله ﷻ رښتینی وعده فرمایلي ده اوهغه زبردست حکمت والا دی (پس په کمال قدرت سره وعده اووعده واقع کیږي او په حکمت سره به دا دوعدی موافق واقع کوی)

معلومات اومسئلي: يُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ، په دی آیت کي دزکوٰة حکم دی حال دا دی چي داآیت مکی دی . ددي څخه معلومه سوه چي دزکوٰة اصل حکم په مکه معظمه کي دهجرت څخه مخکی راغلی وو او دا چي کومه مشهوره ده چي دزکوٰة حکم دهجرت په دوهم کال نافذ سو، ددي څخه مراد دنصابونو تقرر او دواجب مقدار تفصیلات او داسلامی حکومت دطرف څخه ددي دوصولولو او په مصرف کي دخرڅ کولو انتظام دی ، دا دهجرت په دوهم کال کي سوی دی .

ابن کثیر دسورة مزمل دایت : اَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ، لاندي دا تفصیل فرمایلي دی ، ځکه چي سورة مزمل خو په مکی سورتونو کي بالکل دقرآن کریم دابتدایی نزول په زمانه کي نازل سوی دی ، ددي څخه معلومیږي چي څنگه دقرآن کریم په آیتونو کي اکثره لمونځ او زکوٰة یو دبل سره سره بیان سوی دی ، ددي فرضیت هم یوځای سوی دی . والله اعلم

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّشْتَرِيْ لَهْوَ الْحَدِيْثِ ‧ دلفظ داشتراء لغوی معنٰی داخستلو ده اوځینی وخت دیو کار پرځای دبل کار داختیارولو دپاره هم لفظ داشتراء استعمالیږي ، لکه . اَلَّذِيْنَ اشْتَرَوُا الضَّلٰلَةَ بِالْهُدٰى، وغیره ایتونو څخه په قرآن کي دا معنٰی د اشتراء مراد ده .

ددی آیت شان نزول یوه خاص واقعه ده چي نضر بن حارث دمکی په مشرکانو کي یو لوی تاجر وو او دتجارت دپاره به یی دمختلفو ملکونو سفر کوی . ده به دفارس دملك څخه دعجمو دباچاهانو کسری وغیره تاریخی قصی اخستی او راوړی به یی اودمکی مشرکانو ته به یی ویل چي محمد (ﷺ) تاسی ته دعادیانو او دثمودیانو قصی اوروی ، زه به تاسی ته ددي څخه ښه درستم اسفند ار او دفارس دنورو باچاهانو قصی اوروم ، دغو خلقو دده دقصو اوریدل په شوق اورغبت سره اوریدل شروع کړل ، ځکه چي

په هغوی کي څه تعلیم خو وو نه چي دعمل کولو محنت باندي اوسی ، صرف خوندوری قصی وی ، ددي په وجه سره ډېر مشرکان کوم چي ددي څخه مخکی دکلام الهي داعجاز اوبی مثلی په وجه ددي داوریدو رغبت درلودی او په پټه به یی اوریدی هم . دی خلقو ته دقرآن څخه دمنعی کولو بهانه په لاس ورغله ، (ذکره فی الروح عن اسباب النزول للواحدی ومقاتل وذکر نحوه فی الدر المنثور بروایة البیهقی).

او په درمنثور کي دحضرت ابن عباس ﷺ څخه روایت دی چي دی ذکرسوی تاجر دبهر څخه یوه مینځه سندر غاړی اخستی او را وستلی وه او ددی په ذریعه ده خلق دقرآن د اوریدو څخه دمنع کولو دا صورت جوړکی چي کومو خلقو به دقرآن اوریدو اراده وکړه ده به په دی خپله مینځه باندي هغوی ته سندری اوریدی او ویل به یی چي لمونځ کوی ، روژه نیسی اوځانونه قربانوی چي په دی کي سرار تکلیف دی ، راسی زه تاسی ته سندری اورم اوجشن اوخوشحالی کوی .

دقرآن کریم ذکرسوی آیت په دی واقعه کي نازل سو او په دی کي د، اِشْتِرَاءِ لَهْوَالْحَدِيْث، څخه دغه دعجمو دباچاهانو قصی یادغه مینځه سندر غاړی مراده ده . دواقعی دنزول په اعتبار سره لفظ داشتراء په خپله حقیقی معنٰی کي داخستلو دپاره استعمال سوی دی .

اودلَهْوَا الْحَدِيْثِ چي کومه عامه معنٰی مخکی بیانیږي . ددي په اعتبارسره لفظ داشتراء هم دلته عام دی ، یعنی دیو کار په بدله کي بل اختیارول په دی کي داسباب دلهو اخستل هم داخل دی .

او په لهو الحدیث کي لفظ دحدیث خو دخبرو اوقصو په معنٰی کي دی او دلهو لفظی معنٰی په غفلت کي دپریوتلو ده . کوم شیان چي انسان دضروري کارونو څخه په غفلت کي اچوی ، هغوته لهو وایی اوځینی وخت داسي کارونو ته هم لهو وایی دکومو چي څه معتدبه فائده نه وي محض دوخت تیرولو مشغله یادزړه خوشحالولو سامان وی.

په ذکرسوی آیت کي دلهو الحدیث په معنٰی او تفسیرکي دمفسرینو اقوال مختلف دی دحضرت ابن مسعود ﷺ او ابن عباس ﷺ اوجابر ﷺ په یو روایت کي ددي تفسیر په ګانو اوغزلو یعنی سندرو او سرودنو سره سوی دی (روایت کړی دی او صحیح کړی یی دی بیهقی په شعب وغیره کی)

او دجمهورو صحابه او تابعین او دعامو مفسرینو په نزد لهوالحدیث عام دی هغو ټولو شیانو ته کوم چي انسان دالله ﷻ دعبادت اویادو څخه په غفلت کي اچوی په دی کي سرودونه اوسندری هم داخلی دی اوبی کاره قصی هم ، امام بخاری (رح) په خپل کتاب ادب المفرد کي بیهقی په خپل سنن کي دلهو الحدیث دا تفسیر اختیار کړی دی په دی کي فرمایی چي، لَهْوَ الْحَدِيْثِ هُوَ الْغِنَآءُ وَاَشْبَاهُهٗ، یعنی دلهوالحدیث څخه مراد سروزونه او ددي په شان نور شیان دی (یعنی کوم چي دالله ﷻ دعبادت څخه غافله کول کوی) او په سنن بیهقی کي دی چي داشتراء لهو الحدیث څخه مراد دسروز ګر سړی یاښځی اخستل دی یاددی په مثال داسي بی کاره شیان اخستل دی کوم چي دالله ﷻ دیادو څخه غافله کول کوی ، ابن جریر (رح) هم داعامه معنٰی اختیار کړي ده (روح ملخصًا) او دترمذی دروایت څخه هم داعموم ثابتیږي ، په کوم کي چي دنبی

کریم ﷺ دا ارشاد دی چي دسروزګرو مینځو تجارت مه کوي اوبیا فرمایی ، وَفِيْ مِثْلِ هٰذَا اُنْزِلَتْ هٰذِهِ الْاٰيَةُ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّشْتَرِيْ الخ

(لهو لعب او ددی دسامان شرعي احکام)

ددي احکامو پوره تفصیل دقرآن او سنت په دلیلونو سره داحقرپه مستقله رساله، السعی الحثیث فی تفسیر لهوالحدیث ، کي ذکردی ، چي په هغه کي پرسرودونو سازونو هم په تفصیل سره خبره دقرآن او دحدیث څخه، بیا دامت دفقهاؤ اودصوفیاء کرامو داقوالوڅخه ذکرده، دا رساله په عربی ژبه داحکام القرآن په حزب خامس کي شائع سوي ده ، عالمان یی مطالعه کولای سی ، دعوامو دپاره یی خلاصه دلته نقل کیږي.

اوله خبره دسوچ قابله دا ده چي قرآنکریم په څومره ځایونو کي چي دلهولعب ذکرکړی دی ، هغه ناکاره او بد ځایونه دی چي ادنٰی درجه یی کراهیت دی «روح المعانی وکشاف» اوپه ذکرسوی آیت کي دلهو مذمت بالکل واضح دی ، او ښکاره دی .

او په مستدرك دحاکم کتاب الجهاد کي دحضرت ابوهریره ؓ څخه روایت دی چي نبی کریم ﷺ فرمایلي دی

كُلُّ شَيْءٍ مِّنْ لَّهْوِالدُّنْيَابَاطِلٌ اِلاَّثَلاَثَةً اِنْتِضَالُكَ بِقَوْسِكَ، وَتَأْدِيْبُكَ لِفَرَسِكَ، وَمُلاَعَبَتُكَ لِاَهْلِكَ، فَاِنَّهُنَّ مِنَ الْحَقِّ،

یعنی ددنیا ټولی لهو «لوبی» باطلی دی مګر دری شیان یو دغشو او لیندیو لوبی دوهم خپل آس ته دښودنه کولو دریم دخپلي بی بی سره لوبی کول .

«حاکم دی حدیث ته صحیح په شرط دمسلم ویلی دی ، مګر ذهبی وغیره ددي دسند متصل کیدل نه دی منلی ، بلکی حدیث ته یی مرسل ویلی دی ، مګر دجمهورو محدثینو په نزد مرسل حدیث هم حجت دی»

په دی حدیث کي هره لهوه باطله مقرره سوي ده اوکوم دری شیان چي یی ورڅخه مستثنٰی کړي دی ، په حقیقت کي هغه په لهوه کي دا خل نه دی ، ځکه چي لهوه خو هغه کار ته ویل کیږي ، په کوم کي چي څه دینی او دنیوی معتدبه فائده نه وي او دا دری شیان مفید کارونه دی ، دکومو سره چي ډیری دینی او دنیوی فائدی تړل سوی دی ، غشی ویشتل او آس ته پوهه ورکول خو دجهاد په تیاری کي دا خل دی او دښځی سره لوبی کول دتوالد او تناسل مقصد پوره کول دی ، دی ته یی صرف دصورت اوښکاره په اعتبار سره لهو ویلی دی ، دا دحقیقت په اعتبار سره په لهوکی دا خل نه دی ، دغه رنګه ددي دری شیانو څخه علاوه نور هم ډیر داسی کارونه دی دکومو سره چي دینی یادنیوی فائدی متعلق دی او دصورت په اعتبار سره هغه لهو «لوبی» ګڼل کیږي ، هغه هم په نورو روایتونو دحدیث کي جائز بلکی ځینی یی مستحسن مقرر کړی دی چي تفصیل به یی مخ ته راسی .

لنډه دا چي کوم کار په حقیقت کي لهو وی ، یعنی نه په کښی څه دینی فائده وي نه دنیوی ، هغه ټولی بدی اومکروه خوځامخادی، بیاپه دی کي تفصیل دی ځینی دکفرحدته رسیږي، ځینی واضح حرامی دی او د کموڅخه کمه درجه په کښی مکروه تنزیهی یعنی خلاف اولی دی ، دکومو څخه چي یوه لهوه کومه چي په

حقیقت کي لهووی، مستثنی نه ده. لکه په یو حدیث کي په خپله ددي توضیح موجود دی، په ابوداود ترمذی، نسایی او ابن ماجه کي دحضرت عقبه بن عامر ﷺ په روایت په کتاب الجهاد کي دی چي الفاظ یی دا دی .

لَيْسَ مِنْ اللَّهْوِ ثَلَاثٌ تَأْدِيبُ الرَّجُلِ فَرَسَهُ وَمُلَاعَبَتُهُ أَهْلَهُ وَرَمْيُهُ بِقَوْسِهِ وَنَبْلِهِ (نصب الرایه ص ۲۷۳ ج۴)

دی حدیث په خپله دا وضاحت وکی چي دا دری شیان کوم چي مستثنی سوی دی . په حقیقت کي دا په لهو کي دا خل نه دی او کوم چي په حقیقت کي لهو دی هغه باطل او مذموم دی ، مخ ته دهغو دمذموم والی مختلفی درجی دی .

(۱) کومی لوبی چي ددین څخه دگمراه کولو یانوروته دگمراه کولو ذریعه جوړیږي هغه کفر دی . لکه چي په ذکرسوی آیت . وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ ۰ کي ددي کفروالی اوگمراه والی بیان سوی دی او ددی سزایی سپکوونکی عذاب مقرر کړی دی کوم چي دکفارو سزا ده ، ځکه چي دا آیت دنضربن حارث په کومه واقعه کي چي نازل سوی دی ، په دی کي دغه لهوه ده دا سلام خلاف دخلقو دگمراه کولو دپاره استعمال کړی وه . په دی وجه دا لهوه دحرامیدو سره کفر ته ورسیده .

(۲) دوهم صورت دا دی چي یوه لهوه خلق داسلامی عقیدو څخه خو نه گمراه کوی ، مگر دوی په څه حرام اومعصیت کي اخته کوی ، دا کفرخو نه دی مگرحرام اوسخته گناه ده، لکه هغه ټولی لوبی په کوموکي چي دځمار اوگټلو یابایللو معامله وي یاکومی چي انسان دفرضو لمونځ روژی وغیره ادا کولو څخه منع کوی .

(فحش او فضول ناولي یافحش اشعار او دباطلو خلقو کتابونه کتل هم ناجائز دی)

په دی زمانه کي دېرځوانان فحش ناولی یادجرائم پیشه خلقو پرحالاتو مشتملی قصی یادفحش اشعارو دکتلو عادت دی . دا ټول شیان په دی قسم حرامو لهو کی دا خل دی ، دغه ډول دگمراه اوباطلو خلقو دخیالاتو مطالعه هم دعوامو دپاره دگمراهی دسبب کیدو په وجه ناجائز دی که راسخ العلم علماء یی د دوی دجواب دپاره گوری نو هیڅ باك نسته .

(۳) او په کومو لوبو کی چي نه کفر وي نه څه ښکاره معصیت هغه مکروه دی چي په یو بی فائدی کارکي خپل طاقت اوتوانایی ضائع کول دی .

(دلوبو داسبابو اخستل او خرڅول)

د ذکرسوی تفصیل څخه دلوبو داسبابو داخستلو خرڅولو حکم هم معلوم سو، چي کوم اسباب دکفر گمراهی یاحرام او معصیت په لوبو کي استعمالیږي ، دهغه تجارت او اخستل خرڅول هم حرام دی او کوم چي په مکروه لهو کي استعمالیږي دهغه تجارت هم مکروه دی او کوم اسباب چي په جائز اومستثنی لوبو کي استعمالیږي دهغه تجارت هم جائز دی او کوم اسباب چي په جائز اوناجائز دواړو قسمونو کارونو کي استعمالیږي دهغه تجارت جائز دی .

(مباح او جائزه لوبه)

دلته دا خبره په تفصیل سره راغلی ده چي مذموم او ممنوع هغه لهو او لوبه ده په کومه کي چي څه دینی او

دنیوي فائده نه وی ، کومه لوبه چي دبدن دورزش، صحت اوتندرستی قائم ساتلو دپاره یادځه بل دینی او دنیوی ضرورت دپاره یاکم از کم دطبیعت دمه کولو دپاره وي اوغُلو په کښی ونه کړل سی ، چي مشغله یی جوړه کړی او په ضروري کارونو کي ورڅخه حرج جوړسی نوداسی لوبه شرعًا مباح اوکه ددینی ضرورت په نیت سره وي نو ثواب هم دی .

په ذکرسوی حدیث کي دری لوبی دممانعت څخه مستثنٰی کول لوړ تیری سوی دی ، تیر اندازی ، داس سپرلی ، دخپلي بی بی سره لوبی کول او دحضرت ابن عباس څخه په یو مرفوع حدیث کي دی . خَیرُ لَهوِ المُؤمِنِ السِّبَاحَةُ وَخَیرُ لَهوِ المَرآةِ المِغزَلُ، ‹جامع صغیر برمز ابن عدی باسناد ضعیف› یعنی دمومن ښه لوبه لامبو وهل دی او دښځی ښه لوبه څرخه ده .

په صحیح مسلم اومسند احمد کي دحضرت سلمه ابن اکوع ؓ څخه روایت دی چي دمدینی په انصارو کي یو صاحب په منډه کي لوی ماهر وو ، څوك به ورڅخه نسوای مخ ته کیدلی . ده یوه ورځ اعلان وکی چي څوك دی چي زماسره په منډه کي مقابله وکړی ؟ مادنبی کریم ﷺ څخه اجازه وغوښتله چي زه ورسره مقابله کوم حضور ﷺ اجازه را کړه نو زه مقابلی ته وروړاندی سوم ددي څخه معلومه سوه چي دپیاده منډی مشق کول هم جائز دی .

یو مشهور پهلوان رکانه نبی کریم ﷺ ته دکشتی کولو ‹غیږ ایستلو› وړاندیز وکی نو حضور ﷺ هغه پهلوان ‹رکانه› په غیږ کی راغوځار کی . ‹ابوداود فی المراسیل›

دحبشی څه ځوانان په مدینه طیبه کي دسپاه ګیری دفن دمشق کولو دپاره په نیزو وغیره سره لوبیدل ، نبی کریم ﷺ حضرت عائشه رضی الله عنها خپلي شاته ودروله او د دوی لوبه یی ورته ښودله اوهغو خلقو ته یی وفرمایل چی، الْهُوا وَالعَبُوا ، یعنی لوبی کوي ‹رواه البیهقی فی الشعب کذافی کنز من باب اللهو› او په ځینو روایتونو کی ددي سره دا الفاظ هم راغلی دی . فَإِنِّي اَکرَهُ اَنْ یُرٰی فِيْ دِینِکُمْ غِلظَةٌ، یعنی زه دا نه خوښوم چي ستاسو په دین کي خشکی او سختوالی ولیدل سی .

دغه ډول دځینو صحابه کرامو څخه نقل دی چي کله به هغوی دقرآن او حدیث په شغل کي ستړی سول نو ځینی وخت به یی دعربو په اشعارو یا تاریخی واقعاتو سره زړه مشغولوی . ‹ذکره عن ابن عباس ؓ فی کف الرعاع›

او په یو حدیث کي ارشاد دی : رَوِّحُوا القُلُوبَ سَاعَةً فَسَاعَةً، ‹اخرجه ابوداود فی مراسیله عن ابن شهاب مرسلاً› یعنی تاسی خپل زړونو ته کله کله ارام ورکوی ، ددي څخه دزړه او دماغ دتفریح او ددی دپاره دځه وخت ایستلو جواز معلوم او ثابت سو .

شرط په دی توګوشیانوکی دادی چي نیت ددي صحیح مقصدونه وی کوم چي په دی لوبوکي پیداکیدی سی دلوبو څخه لوبی مقصدونه وي اوهغه هم په قدرد ضرورت وی په دی کي زیاتوالی اوغُلونه وي اووجه ددي تولو لوبو دجواز داده چي په حقیقت کي کله چي داپه خپل حدکي دننه وی ، نودلهو په تعریف کي داخلی نه دی .

(ځيني لوبي کومي چي په صراحت سره ممنوع سوی دی)

ددي سره ځيني لوبی داسي هم دی کومی چي نبی کريم ﷺ په خاص طور سره منع فرمايلي دی، که څه هم په دی کي څه فائدی هم وښودل سی، لکه شطرنج، چوسر (دنردشير لوبه) وغيره که د دوی سره دګټی اوبايللو او مال معامله وي نو دا خُمار او قطعی حرام دی ، اوکه دا نه وی ، محض دزړه خوشحالولو دپاره لوبه کوی ، نو بيا هم په حديث کي يی ددي څخه منع فرمايلي ده ، په صحيح مسلم کي دحضرت بريده ؓ روايت دی چي نبی کريم ﷺ فرمايی چي کوم سړی دنرد شير يعنی چوسر لوبه کوي هغه داسي دی لکه چي دی خپل لاسونه دخنزير په وينو کي رنګ کوی ، دغه رنګه په يو روايت کي دشطرنج دلوبی په کوونکی دلعنت الفاظ راغلی دی (عقيلی فی الضعفاء عن ابی هريره ؓ كذا فی نصب الرايه)

دغه رنګه کبوتربازی نبی کريم ﷺ ناجائزه ګرځولی ده (ابوداود فی المراسيل عن شريح كذافی الكنز) ددي منع ښکاره وجه دا ده چي په عام طور سره په دی کي مشغوليت داسي وي چي سړی دضروري کارونو څخه تردی چي دلمانځه او نورو عبادتونو څخه هم غافله کوی .

(دسرودونو، سورنا، اوباجو احکام)

په ذکرسوی آيت کي څوصحابه کرامو ؓ خود، لَهْوَالْحَدِيْث، تفسير په تينګ تکور (سرود) سره کړی دی اونورو حضراتو که څه هم تفسير عام مقرر کړی دی ، هره داسي لوبه کومه چي دالله ﷻ څخه غافله کول کوی ، لَهْوَ الْحَدِيْث ، يی ورته فرمايلي دی ، مګر د دوی په نزد هم تنګ تکور (سرود) په دی کي داخل دی او دقرآن کريم په يوبل آيت ، لَايَشْهَدُوْنَ الزُّوْرَ، کي امام ابوحنيفه (رح) مجاهد (رح) اومحمدبن الحنفيه (رح) وغيره د، زُوْر، تفسير په سرود (تنګ تکو) سره کړی دی .

او ابو داود او ابن ماجه په سنن کي او ابن حبان په خپل کتاب صحيح کي دحضرت ابو مالك اشعری ؓ څخه روايت کړی دی چي نبی کريم ﷺ فرمايلي دی .

لَيَشْرَبَنَّ نَاسٌ مِنْ اُمَّتِي الْخَمْرَيُسَمُّوْنَهَابِغَيْرِاسْمِهَايُعْزَفُ عَلَى رُءُ وسِهِمْ بِالْمَعَازِفِ وَالْمُغَنِّيَاتِ يَخْسِفُ اللّٰهُ بِهِمُ الْاَرْضَ وَيَجْعَلُ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ، زما دامت ځينی خلق به دشرابو نوم بدلوی چښی به يی د دوی په مخکی به سندر غاړی او سروزګری ښځی سندری وايی الله ﷻ به دوی په مځکه ننباسی او دځينو صورتونه به مسخ سی ، بيزوګان او خنزيران به ورڅخه جوړ سی .

اودحضرت ابن عباس ؓ څخه روايت دی چي نبی کريم ﷺ فرمايلي دی چي الله ﷻ شراب، خُمار اودکړَی او سريندی حرام کړي دی اوفرمايی چي هره نشه را وستونکی شی حرام دی (رواه الامام احمد وابوداود وابن حبان)

رُوِیَ عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ ؓ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذَا اتُّخِذَ الْفَيْءُ دُوَلًا وَالْاَمَانَةُ مَغْنَمًا وَالزَّكَاةُ مَغْرَمًا وَتُعُلِّمَ لِغَيْرِ الدِّينِ وَاَطَاعَ الرَّجُلُ امْرَاَتَهُ وَعَقَّ اُمَّهُ وَاَدْنٰى صَدِيقَهُ وَاَقْصٰى اَبَاهُ وَظَهَرَتِ الْاَصْوَاتُ فِي الْمَسَاجِدِ وَسَادَ الْقَبِيلَةَ فَاسِقُهُمْ وَكَانَ زَعِيمُ الْقَوْمِ اَرْذَلَهُمْ وَاُكْرِمَ الرَّجُلُ مَخَافَةَ شَرِّهِ

وَظَهَرَتِ الْقِيَانُ وَالْمَعَازِفُ وَشُرِبَتِ الْخُمُورُ وَلَعَنَ آخِرُ هَذِهِ الْأُمَّةِ أَوَّلَهَا فَلْيَرْتَقِبُوا عِنْدَ ذَلِكَ رِيحًا حَمْرَاءَ وَزَلْزَلَةً وَخَسْفًا وَمَسْخًا وَقَذْفًا وَآيَاتٍ تَتَابَعُ كَنِظَامٍ بَالٍ قُطِعَ سِلْكُهُ فَتَتَابَعَ بَعْضُهُ بَعْضًا. (رواه الترمذی وقَالَ هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ)

ترجمه : دحضرت ابوهریره ﷛ څخه روایت دی چي نبی کریم ﷺ فرمایلي دی چي کله مال غنیمت شخصی دولت جوړکړل سي او دخلقو امانتونه مال غنیمت وګڼل سي او زکوٰة تاوان وګڼل سي او هرکله چي علم دین ددنیا دپاره زده کول شروع سي او کله چي سړی دخپلي ښځی حکم منل او دمور نافرمانی کول شروع کړی او دوست ځان ته نژدی کوي او پلار لیری کوي او په جماتونو کي په زوره خبري شروع سي او دقبیلی سردار د دوی فاسق اوبدکاره جوړسی او کله چي دقوم سردار په دوی کي ارذل بدترین سړی جوړسی او کله چي دشریرو خلقو عزت د دوی دشر دبیری څخه شروع سي او کله چي دسندر غاړو ښځو اوسرودو او باجو رواج عام سي او کله چي شراب چښل شروع سي او ددی امت اخری خلق په مخکنی خلقو لعنت کول شروع کړی نو دغه وخت تاسی انتظار کوي دیوی سری هوا اوزلزلی او دمځکی دننوتو او دصورتونو دمسخ کیدو او دقیامت دداسی نښانو چي په یوی بلی پسی به داسي راځی لکه چي دهار تار وشکیږي او دانی یی تولی وار په وار پر مځکه را لویږي .

(ضروري خبرداری)

ددي حدیث الفاظ بار بار ووایاست اووګوری چي دا وخت ددنیا پوره په پوره نقشه داسي ده اوهغه ګناهونه کوم چي په مسلمانانو کي عام سوی دی او زیاتیږي ددي خبر څوارلس سوه کاله مخکی نبی کریم ﷺ ورکړی دی او مسلمانان یی په دی خبردارکړی دی چي دداسی حالاتو څخه خبردار اوسیږي او دګناهونو څخه دخلاصیدو پوره اهتمام کوي کنه نوهرکله چي دا ګناهونه عام سی ، نو په داسي ګناه کوونکو باندي به اسمانی عذابونه نازلیږي اوبیابه دقیامت اخری نښی مخ ته راځی ، په دی ګناهونو کي دښځو دسندرو او سروزونو الات باجی او سرناوی وغیره هم دی ، دلته دا روایت په دی مناسبت سره نقل سوی دی .

ددی څخه علاوه نور ډېر مستند احادیث دی په کومو کی چي سرود اوباجې حرام اوناجائزه فرمایل سوی دی او دعذاب سختی وعدی باندي راغلی دی دا ټول روایتونه احقر په خپله رساله ، کشف العناء عن وصف الغناء ، کي لیکلی دی . دا رساله هم په عربی ژبه احکام القرآن حزب خامس کي شائع سوي ده دلته ددغه څخه یو څو نقل سوی دی .

(په خوش اوازی سره بغیر دسروز څخه مفید اشعار ویل ممنوع نه دی)

ددي په مقابله کي دځینو روایتونو څخه دسندرو ویلو جواز هم معلومیږي ، دا روایتونه هم په ذکرسوی رساله کي جمع سوی دی ، تطبیق په دواړو کي داسي دی چي کومه غزل (سندره) دپردی ښځی وي یادی سره سرنا،باجه وغیره سروزونه وي هغه حرامه ده ، لکه چي دقرآن دذکرسوو ایتونو او داحادیثو

دروایتونو څخه معلومه اوثابته سوه اوکه محض په خوش او ازی سره څه اشعار ووایی او ویونکی ښځه یابی ږیری هلك نه وي او داشعارو مضامین هم فحش یاپه بله گناه مشتمل نه وي نو جائز ده .

دځینو صوفیاءِ کرامو څخه دغنا اوریدل ذکر دی ، هغه ددي قسم په جائزو اشعارو باندي محمول دی ، ځکه چي ددغو صاحبانو اتباع دشریعت او اطاعت درسول ﷺ دلمر په شان یقیني دی ، دهغوی څخه دداسی گناه دکیدلو گمان هم نه سي کیدی ، محقیقنو صوفیاءِ کرامو په خپله ددي توضیح فرمایلي دی .

په دی معامله کي دځلورو مذهبونو دفقهاؤ اوصوفیاءِ کرامو اقوال په ذکرسوی رساله کي په تفصیل سره جمع سوی دی ، دلته په دی لنډو باندي بسوالی وسو. والله المستعان

خَلَقَ السَّمٰوٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَاَلْقٰى فِى الْاَرْضِ رَوَاسِىَ اَنْ تَمِيْدَ بِكُمْ

جوړ کړي دي اسمانونه بغیر دستنو څخه چي تاسی یي وینی او اینبی دی په مځکه غرونه چي تاسی تینگ کړی

وَبَثَّ فِيْهَا مِنْ كُلِّ دَآبَّةٍ ۚ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَنْۢبَتْنَا

اوخواره کړی یی دی په دی کی دهرقسم حیوان ، او نازل کړی دی مونږ داسمان څخه اوبه پس زرغونی کړی دی

فِيْهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيْمٍ ﴿١٠﴾ هٰذَا خَلْقُ اللّٰهِ فَاَرُوْنِىْ مَاذَا خَلَقَ

مونږ په مځکه کی دهرقسم جوړی خاصی ، دا هر څه پیداکړي دي الله پس وښیی ماته چي څه پیداکړی دی

الَّذِيْنَ مِنْ دُوْنِهٖ ۚ بَلِ الظّٰلِمُوْنَ فِىْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿١١﴾ ع

نورو چي ما سوا دهغه څخه دی داسی نه ده بلکه ظالمان په ښکاره گمراهی کي دی

لنډ تفسير : الله ﷻ آسمانونه بغیر دستنو څخه جوړکړل (هم دارنگه) تاسی دا وینی او په مځکه باندي یی (درانه درانه) غرونه اینبی دی چي دا پرتاسو ونه ښوری او په دی (مځکه) کي یی هر قسم حیوان خپاره کړی دی او مونږ دآسمان څخه اوبه وورولی ، بیا په دی سره مو دمځکی څخه هر قسم ښه ښکلی (شینکی) رآ وټوکول (او دغو خلقو ته کوم چي شرك کوي ووایه چي) دا خو دالله ﷻ پیداسوی شیان دی (وروسته که تاسی نور په خدایی کي شریك جوړ وی نو) اوس تاسی خلق ماته ووایاست چي دهغه څخه ماسوا چي کوم (ستاسو معبودان) دی هغو څه شیان پیدا کړی دی (چي استحقاق دخدایی یی ثابت سی ، او ددی دلیل مقتضٰی دا وه چي دغه خلق په هدایت سوی وی ، مگر دغو خلقو هدایت قبول نه کی) بلکی دا ظالمان خلق (پرمخ) په ښکاره گمراهی کي (اخته) دی .

معلومات اومسئلي : خَلَقَ السَّمٰوٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ' ددي مضمون یو آیت دسورة رعد په سرکي تیرسوی دی .

اَللّٰهُ الَّذِیْ رَفَعَ السَّمٰوٰتِ بِغَیْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا، دترکیب نحوی په اعتبار سره ددي عبارت دوه مطلبونه کیدی سی. یو دا چی، تَرَوْنَهَا دعَمَدٍ صفت مقرر سی او ضمیر یی دعمد طرف ته راجع سي نو معنٰی به یی داسي چي الله ﷻ آسمانونه پیدا کړل بغیر دستنو څخه کوم چي تاسی وینی، یعنی که ستنی وای نو تاسی به لیدلای هرکله چي ستنی په نظر نه راځی نو معلومه سوه چي دا دآسمان عظیم الشانه چت بغیر دستنو څخه جوړ سوی دی. دا تفسیر دحضرت حسن ؒ او قتاده څخه نقل دی. (ابن کثیر)

دوهم صورت دا دی چي د. تَرَوْنَهَا ضمیر دسمٰوٰت طرف ته راجع وي او داجمله مستقله مقررسی، معنٰی به دا وی چي الله ﷻ آسمانونه بغیر دستنو څخه پیدا کړل لکه چي تاسی یی وینی. او داولنی ترکیب په صورت کي یوه معنٰی دا هم کیدی سی، چي آسمان پرستنو قائم دی، دا تاسی نه سي لیدی، دغه غیر لیدونکی دی. دا تفسیردحضرت ابن عباس ؓ، عکرمه ؒ اومجاهد ؒ څخه نقل دی. (ابن کثیر)

په هرصورت دی آیت دحق تعالی دکامل قدرت دا ننبه وښودله چي دآسمان دومره لوی اوپلن او دومره لوړ عظیم الشان چت داسي جوړ کړی دی چي په دی کي هیڅ ستن نه لیدل کیږي.

(یوسوال اودهغه ځواب)

دلته دا سوال پیداکیږي چي آسمان لکه چي فلاسفران وایی او په عام طور باندي مشهوره ده چي دایوه کره یعنی ګول شی دی او په داسي ګول کره کي په عام طور سره هرځای چي وي عادتًا ستنی نه وی، نو دآسمان څه خصوصیت دی؟

ددی ځواب دا هم کیدی سي چي لکه څنګه چي قرآنکریم په اکثرو مواقعو کي مځکی ته فرش ویلی دی، کومه چي دګول اوکره کیدو څخه په ښکاره منافی ده، مګر ددي دفراخی په وجه دا په عامو نظرونو کي یوه هواره سطح لیدل کیږي، ددي عوامی خیال پربنا باندي قرآنکریم دی ته فرش وفرمایی دغه رنګه آسمان دیوچت په شان په نظر راځی دکوم دپاره چي عادتًا دستنو ضرورت وی. ددي عام خیال مناسب یی ددي بی ستنو کیدل بیان کړل، او په حقیقت کي دقدرت کامله دثبوت دپاره دومره لویه عظیم الشانه کره پیدا کول کافي دی او دځینی مفسرینو ابن کثیر وغیره تحقیق دا دی چي دآسمان اومځکی مکمله کره کیدل دقرآن اوسنت په رو سره ثابت نه دی، بلکی دځینو آیتونو او روایتونو څخه ددي دقُبی په شکل کي کیدل معلومیږي. د دوی وینا ده چي په یو صحیح حدیث کي په کوم کي چي هره ورځ دلمر دعرش لاندي ته رسیدل او سجده کول ذکر دی، هغه په دی صورت کي کیدی سي چي آسمان مکمله کره نه وی، په دی صورت کي په دوی کي پورته کښته جهت متعین کیدی سی، په مکمله کره کي یو جهت او طرف ته پورته کښته نه سي ویل کیدی. والله سبحانه وتعالی اعلم

وَلَقَدْ اٰتَیْنَا لُقْمٰنَ الْحِکْمَةَ اَنِ اشْکُرْ لِلّٰهِ ؕ وَمَنْ یَّشْکُرْ فَاِنَّمَا یَشْکُرُ

اومونږ ورکړی وه لقمان ته پوه چی حق ومنه دالله، او څوک چی حق ومنی دالله نومنی

لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيْدٌ ⑫ وَاِذْ قَالَ لُقْمٰنُ لِابْنِهٖ

دخان دپاره ، اوڅوک چی منکر سو نوالله ﷻ بی پرواه دی تولو تعریفونو والا ، اوهرکله چی وویل لقمان خپل زوی ته

وَهُوَ يَعِظُهٗ يٰبُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللّٰهِ ۖ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيْمٌ ⑬

او ده ورته نصیحت کوی ای زویه ! شریک مه جوړه وه دالله ﷻ سره ، بیشکه شریک جوړول ډیره لویه بی انصافی ده

وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ ۚ حَمَلَتْهُ اُمُّهٗ وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ وَّ

اوموږ تاکید کړی دي انسان ته دده دمور اوپلار په حق کی په نس کی ساتلی دی ده لره مور بار په بار او دتی څخه

فِصٰلُهٗ فِيْ عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لِيْ وَلِوَالِدَيْكَ ۖ اِلَيَّ الْمَصِيْرُ ⑭ وَ

پریکول دی دده په دوه کاله کی چی حق ومنه زما او دخپل مور او پلار ، اخر ماته را تلل دی ، او

اِنْ جَاهَدٰكَ عَلٰٓى اَنْ تُشْرِكَ بِيْ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ ۙ فَلَا تُطِعْهُمَا

که دغه دواړه ټینګ سی تاته په دی خبره چی شریک ومنه زما هغه شي چی تاته معلوم نه دی نو د دوی مه منه

وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوْفًا ۫ وَّاتَّبِعْ سَبِيْلَ مَنْ اَنَابَ اِلَيَّ ۚ

او ملګرتیا کوه د دوی په دنیا کی د دستور موافق اوتابعداری کوه دلاری دهغه چاچی رجوع کوی ماته

ثُمَّ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ⑮ يٰبُنَيَّ اِنَّهَآ

بیا ماته ده ستاسی واپسی وروسته زه به خبر کړم تاسی په هغه څه چی تاسی کول ، ای زویه ! که

اِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِيْ صَخْرَةٍ اَوْ فِي

یو شي وی د سپلنی ددانی برابر بیا وی هغه په څه ګټه کي یا په

السَّمٰوٰتِ اَوْ فِي الْاَرْضِ يَاْتِ بِهَا اللّٰهُ ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَطِيْفٌ خَبِيْرٌ ⑯

اسمانون کی یا په مځکه کی را حاضر به کی دغه الله ﷻ ، بیشکه پوهه دی په پټو شیانو خبردار دی

يٰبُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوْفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ

ای زویه! قائم ساته لمونځ امر کوه د نیکۍ خبرې منع کوه د بدۍ څخه او صبر کوه

عَلٰى مَآ اَصَابَكَ ۭ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ ⑰ وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ

په هغه چې تا ته ورسیږي ، بیشکه دا دی د همت د کارونو څخه ، او خپل اننګی مه پړسوه

لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ مَرَحًا ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ

خلقو ته او مه ګرځه په مځکه په تکبر سره بیشکه الله ﷻ نه خوښوی هر

مُخْتَالٍ فَخُوْرٍ ⑱ وَاقْصِدْ فِيْ مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ ۭ

تکبر کوونکی فخر کوونکی ، او میانه روی کوه په خپلو تللو کې او کښته ساته اواز خپل

اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيْرِ ⑲

بیشکه د ټولو څخه ناکاره اواز د خر اواز دی .

لنډ تفسیر: او مونږ لقمان ته پوهه (چې حقیقت یې علم سره د عمل نه دی) ورکړه (او دې سره دا حکم مو ورکی) چې (په ټولو نعمتونو عمومًا او په دې نعمت د حکمت چې د ټولو نعمتونو څخه افضل نعمت دی خصوصًا) د الله ﷻ شکر کوی او کوم سړی چې شکر ادا کوی هغه د خپلې ذاتی نفعې د پاره شکر کوی (یعنی دده نفع په کښې ده چې په دې سره په نعمت کې ترقی کیږي ، لکه چې الله ﷻ فرمایی ، لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيْدَنَّكُمْ، په دینی نعمت کې خو ترقی په دنیا کې هم کیږي او په اخرت کې هم ، په دنیا کې خو په شکر د نعمت سره علم زیاتیږي او د عمل په توفیق کې زیاتوالی راځی او په اخرت کې عظیم ثواب پیدا کیږي او په دنیوی کې د اخرت ترقی یعنی په ثواب کې زیاتوالی خو یقینی دی او کله په دنیا کې په شکر کولو سره نعمت زیاتیږي) او څوك چې ناشکری کوي نو (خپل نقصان کوی ، ځکه چې) الله ﷻ (خو) بې نیازه (او ټولو صفتونو والا) دی (یعنی چونکی هغه په خپل ذات کې کامل دی چې مدلول د دی د حَمِيْدٌ په دی وجه هغه غنی دی ، د هغه د چا شکر ثناء ته احتیاج نسته چې په دی سره استکمال بالغیر لازمیږي ، او چونکی لقمٰن موصوف دی په حکمت یعنی په علم او عمل سره د دې څخه معلومه سوه چې هغه په تعلیم د شکر به هم شکر کړی وي . وروسته هغه شاکر هم وو او د شاکروالی په وجه به دده په حکمت کې هم ترقی سوی وي نو هغه د

اعلی درجی حکیم سو) او (دداسی حکیم تعلیم خامخا قابل عمل کیدل په کار دی ، وروسته دده تعلیمات ددي خلقو په مخکی ذکر کړه) هرکله چي لقمان خپل زوی ته نصیحت کوی ، وي ویل چي ای زویه ! دخدای سره څوك مه شریکوه ، بیشکه شرك کول دېرلوی ظلم دی (دظلم حقیقت علماؤ دا بیان کړی دی چي یو شی بی محله استعمال سي او دا خبره په شرك کي دتولو څخه زیاته واضحه ده چي دپیدا کوونکی پرځای دبتانو عبادت وسی) او (دقصی په مینځ کي دتوحید دامر دتاکید دپاره دحق تعالی ارشاد دی چي) مونږ انسان ته دده دمور او پلار متعلق تاکید کړی دی (چی ددي اطاعت اوخدمت کوي ځکه چي هغوی دده دپاره لوی مشقتونه تیر کړی دی خاصکر مور یی هم دارنگه) د (ده مور) ضعف پرضعف پورته کړی دی یی په نس کي ساتلی دی (ځکه چي څومره حمل غتیږي دحاملی ضعف زیاتیږی) او (بیا) په دوه کاله کي دده دتی څخه پریکول دی (په دی ورځوکی هم هغه هر قسم خدمت کوی ، دغه ډول دخپل حالت موافق پلار هم مشقت تیروی ، په دی وجه مونږ دخپل حق سره دمور اوپلار دحق ادا کولو حکم وفرمایی هم دارنگه دا ارشاد یی وفرمایی) چي ته زما او دخپل مور او پلار شکر گذاری کوه (دحق تعالی شکر گذاری خو په عبادت او حقیقی اطاعت سره او دمور اوپلار خدمت او دشرعی حقوقو په ادا کولو سره ځکه چی) زما طرف ته (تولو ته) بیرته را تلل دی (دغه وخت به دعملونو جزاء او سزا ورکوم ، په دی وجه داحکامو په ځای کول ضوروي دی) او (سره ددي چی دمور او پلار دومره لوی حق دی لکه چي اوس معلومه سوه ، لیکن دتوحید امر داسي عظیم الشان دی چی) که هغه دواړه په تاباندی (هم) ددي خبري زور واچوی چي ته زماسره داسي شی شریك کړی دکوم چي (په خدایی کي دشریکیدو) ستاسره څه دلیل (اوسند) نه وي (اوښکاره ده چي هیڅ شی هم داسي نسته دکوم چي دشرکت پرمستحق کیدو باندي څه دلیل قائم وي بلکی په نه مستحق کیدو ډیر دلیلونه قائم دی ، نو مراد داسو چي هغوی که دهرشی په خدایی کي دشریکولو پرتا باندي زور واچوي) نو ته دهغوی خبره مه منه (او البته دا ضروري ده چي) په دنیا (وی حاجتونو او معاملو) کي (لکه چي د دوی ضروري خرڅونه اوخدمت وغیره کی) د دوی سره ښه ژوند تیروه او (ددین په باره کي صرف) دهغه سړی پرلاره چلیږه کوم چي زماطرف ته رجوع کوي (یعنی زماداحکامو معتقد اوعامل وی) بیاتاسی تول به زماطرف ته راځی ، بیا (دراتلو په وخت کی) به زه تاسی ته وښیم څه چي تاسی کول (په دی وجه په یوکار کي هم زمادحکم خلاف مه کوی ، مخکي بیادلقمان دنصیحتونو تکمیل دی چيْ هغه خپل زوی ته نور نصیحتونه هم وکړل هم دارنگه دتوحید اوعقیدو په باره کي یی دانصیحت هم وکی چي) زویه ! (دالله ﷻ علم اوقدرت په دی درجه کي دی چي) که چیری (دچا) څه عمل (داسی پټ وی، مثلاً فرض کړه چي هغه) دسپلنی ددانی برابر (په مقدارکی) وي (او) بیا (فرض کړه چي) هغه په یوه ډبره کي دننه (پټ اینبسی) وي (کومه چي داسي پرده ده چي لیری کول یی گران وي اوبغیر دلیری کولو څخه یی دننه چاته علم نه وی) یاهغه په آسمانونوکی دننه وي (کوم چي دعامو خلقو څخه دځای په لحاظ سره لیری دی) یاهغه دمخکی دننه وي (کوم ځای چي ښه تیاره وي او دا اسباب دی دعامو خلقو دنظرونو څخه دپناه کیدو، ځکه چي کله

یوشی کوچنی اوباریك وي چي په نظر نه راځی او کله چي په سختو پردوکی دننه وی ، کله دځای دلیری والی په وجه ، کله دتیاری په وجه ، لیکن دالله ﷻ داسي شان دی چي که دا ټول اسباب دپټیدو هم جمع وی) خوبیابه هم (دقیامت په ورځ دحساب په وخت کی) هغه الله ﷻ حاضرکړی (چی په دی سره یی علم او قدرت دواړه ثابت سول) بیشکه الله ﷻ ډیر باریك بین (او) باخبره دی (او دعملونو په باره کي یی دا نصیحت وکی چی) زویه ! لمونځ کوه (چی وروسته دعقیدی صحیح کیدو څخه داعلی درجی عمل دی) او (لکه چي دعقیدی په صحیح کیدو اوعملونو کي دځان پوره کول په کار دی وروسته خلقوته) دنیکو کارونو نصیحت کوه او دبدو کارونو څخه یې منع کوه او (په دی امربالمعروف اونهی عن المنکر کي په خاص طور او په هرحالت کي په عام طور سره) که پرتاڅه مصیبت واقع سي پرهغه صبرکوه دا (صبر کول) دهمت دکارونو څخه دی او (داخلاقو اوعادتونو په باره کي یی دا نصیحت وکی زویه !) دخلقو څخه خپل مخ مه اړوه اوپرمځکه په تکبر سره مه ګرځه ، بیشکه الله ﷻ هیڅ تکبرکوونکی فخر کوونکی نه خوښوی او په خپل رفتارکی میانه روی اختیار کړه (مه ډېرپه منډه ځه چي دوقار خلاف ده، دارنګه دغوځاریدو هم احتمال دی اومه ډیر په دمه قدمونه ږده چي دا واضح دمتکبرینو نښانه ده بلکی بی تکلفه او درمیانه رفتار دتواضع اوسادګی تګ اختیار کړه کوم چي یی په بل آیت کي په دی عنوان سره ذکرکړی دی . یَمْشُوْنَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا) او (په خبرو کی) خپل اواز کښته کړه (یعنی ډېر شور مه کوه او دا مطلب نه دی چي دومره اواز کښته کړه چي خوك یی اوری هم نه مخ ته دشور کولو څخه نفرت پیداکوی چی) بیشکه په اوازونو کي دټولو څخه ناکاره اواز دخرو اواز وي (نو سړو ته دخرو په شان چیغی وهل څه مناسب دی ، دارنګه په چیغو او نعرو سره ځیني وخت دنورو بیره اوتکلیف هم پیدا کیږی)

معلومات اومسئلي: وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ، حضرت لقمان ؑ دوهب بن منبه دروایت مطابق دحضرت ایوب ؑ دخور زوی وو اومقاتل دده دعمه زوی ښوولی دی ، اوپه تفسیر بیضاوی وغیره کي دی چي دده عمر اوږد سو تردی چي دحضرت داود ؑ زمانه یی پیداکړه دا خبره دنورو روایتونو څخه هم ثابته ده چي حضرت لقمان ؑ دحضرت داود ؑ په زمانه کي وو.

او په تفسیر درمنثورکي دحضرت ابن عباس ؓ روایت دا دی چي لقمان یوحبشی غلام وو، دترکاڼی (نجاری) کاریی کوي (اخرجه ابی ابی شیبه واحمد فی الزهد وابن جریر وابن المنذر وغیره)

او دحضرت جابر بن عبدالله ؓ څخه دده دحالاتو پوښتنه وسوه نووی فرمایل چي لوړ قد لوړی پوزی والا حبشی غلام وو اومجاهد فرمایی چي حبشی غلام پنډو شونډو والا او چاودلو پښو والاوو. (ابن کثیر)

یو تور رنګ حبشی حضرت سعید بن مسیب ته دځه مسئلی معلومولو دپاره حاضر سو نو حضرت سعید دده دتسلی دپاره وفرمایل چي ته په خپل توروالی غم مه کوه ځکه چي په تورو خلقو کي دری بزرګان داسي تیر سوی دی کوم چي په خلقو کي دټولو څخه ښه وه . حضرت بلال حبشی ؓ اومهجع ؓ دحضرت عمر بن خطاب ؓ ازاد کړی غلام او حضرت لقمان ؑ .

(حضرت لقمان ؑ دجمهورو سلفو په نزد نبي نه وو بلکې ولي اوحکیم وو)

ابن کثیر فرمایی چې دجمهورو سلفو په دی اتفاق دی ، چې هغه نبی نه وو ، صرف دحضرت عکرمه څخه دده نبی والی نقل دی ، مګر ددې سند ضعیف دی . او امام بغوی فرمایی چې په دی اتفاق دی چې هغه فقیه اوحکیم وو ، نبی نه وو. (مظهری)

ابن کثیر فرمایی چې دحضرت قتاده (رح) څخه دده په باره کې یو عجیبه روایت نقل دی چې حق تعالی حضرت لقمان ؑ ته اختیار ورکړی وو چې نبوت واخله یاحکمت ، نو هغوی حکمت اختیار کی ، او په ځینی روایتونو کې دی چې ده ته دنبوت اختیار ورکړل سوی وو نو دوی عرض وکی چې که دقبلولو حکم یی وې نو په سر سترګو کنی نو ما معاف وفرمایی .

او دحضرت قتاده څخه دا هم نقل دی چې دحضرت لقمان ؑ څخه چاپوښتنه وکړه چې تاحکمت ته پرنبوت ولی ترجیح ورکړه ؟ هرکله چې تاته د دوارو اختیار درکړل سوی وو؟ دوی وفرمایل چې دنبوت منصب دلوی ذمه واری دی که هغه ماته بغیر زما داختیار څخه راکړل سوی وای نو حق تعالی به په خپله ددې کفالت فرمایلې وای چې زه یی فرائض ادا کوم او که ماپه اختیار سره دا طلب کړی وای نو ذمه واری به یی پرما وای . (ابن کثیر)

اوهرکله چې دلقمان ؑ نبی والی دجمهورو په نزد مسلم نه دی نو بیا ده ته هغه حکم کوم چې په قرآن کې ذکر دی ، اَنِ اشْكُرْ لِیْ، دا په ذریعه دالهام کیدی سي کوم چې اولیاء الله ته حاصل وی .

حضرت لقمان ؑ به دحضرت داود ؑ څخه مخکی په شرعی مسئلو کې خلقو ته فتواوی ورکولی ، هر کله چې حضرت داود ؑ ته نبوت ورکړل سو نو فتوی ورکول یی پرېښودل چې اوس زما ضرورت پاته نه سوو په ځینو روایتونو کې دی چې دبنی اسرائیلو قاضی وو. دحضرت لقمان ؑ دحکمت ډیری کلمی نقل دی . وهب بن منبه وایی چې مادحضرت لقمان ؑ دلسو زرو څخه زیات بابونه ویلی دی (قرطبی)

حضرت لقمان ؑ یوه ورځ په یولوی مجلس کې خلقو ته دحکمت خبرې اورولی ، یو سړی راغی اوپوښتنه یی ورڅخه وکړه چې ایاته هغه نه یې چې زماسره دی په فلانی ځنګل کې بزی څرولی؟ حضرت لقمان ؑ وفرمایل چې هو! زه هغه یم، هغه سړی پوښتنه وکړه چې بیا تاته دا مقام څنګه حاصل سو ، چې دخدای مخلوق ستا تعظیم کوې اوستا دخبرو اوریدو دپاره دلیری څخه راجمع کیږی؟ حضرت لقمان ؑ وفرمایل چې ددې سبب زمادوه کارونه دی ، یوهمیشه رښتیاویل ، دوهم دفضولو خبرونه ځان ساتل ، اوپه یو روایت کې دا دی چې حضرت لقمان ؑ فرمایی څو کارونه داسې دی کومو چې زه دی درجی ته ورسولم که تاسی یی اختیار کړی ، نو تاسی ته به هم دا درجه او مقام حاصل سی ، هغه کارونه دا دی ، خپل نظرکښته ساتل ژبه بنده ساتل په حلال رزق قناعت ، دخپل شرمګاه حفاظت کول ، په خبروکی پررښتیاووباندی قائم پاته کیدل ، وعده پوره کول ، دمیلمه عزت کول ، دهمسایه حفاظت کول اوفضول کاراوفضول خبره پرېښودل . (ابن کثیر)

(حکمت کوم چي حضرت لقمان ﵇ ته ورکړل سو ددې څخه څه مراد دی؟)

لفظ دحکمت په قرآن کریم کي د ډیرو معانیو دپاره استعمال سوی دی . علم، عقل، حلم، بردباری، نبوت، درایی صحیح والی . ابوحیان (رح) فرمایی چي دحکمت څخه مراد هغه کلام دی ، چي خلق ورڅخه عبرت حاصل کړی او د دوی په زړونو اثر وکړی اوچي خلق یی محفوظ کړی او نورو ته یی ورسوی .

او حضرت ابن عباس ﵁ فرمایی چي دحکمت څخه مراد عقل، پوهه اوذهانت دی او ځینی حضرات فرمایی چي دعلم مطابق عمل کول حکمت دی ، او په حقیقت کي په دی کي هیڅ تضاد نسته ، دا ټول شیان په حکمت کي دا خل دی ، لوړ په لنډ تفسیرکي دحکمت ترجمه په دانشمندی سره سوي ده او ددی تفسیر په علم باعمله سره سوی دی ، دا ډیر جامع او واضح دی .

په ذکرسوی آیت کي یی حضرت لقمان ﵇ ته دحکمت ورکولو ذکر فرمایلي دی . مخ ته فرمایی ، اَنِ اشْکُرْ لِیْ، په دی کي یو احتمال خو دا دی ، چي دلته، قُلْنَا، محذوف ومنل سي نو مطلب به دا وی چي موږ لقمان ته حکمت ورکی او دا حکم مو ورکی چي زماشکر ادا کوه ، اوځینی حضراتو دا هم فرمایلي دی چي اَنِ اشْکُرْ لِیْ، په خپله دحکمت تفسیر دی ، یعنی هغه حکمت کوم چي لقمان ﵇ ته ورکړل سو دا وو چي موږ ده ته دشکر حکم ورکی ، ده ومنی . په دی صورت کي به مطلب داسي چي دالله ﷻ دنعمتونو شکر گذار کیدل ، دټولو څخه لوی حکمت دی . ددې څخه وروسته یی دا وښودله چي دا دشکر گذاری حکم موږ څه دخپلي فائدی دپاره نه دی ورکړی . زموږ دچاشکر ته حاجت نسته بلکی دا په خپله د دوی دفائدی دپاره ورکړل سوی دی ، ځکه زموږ قاعده دا ده چي کوم سړی زموږ دنعمتونو شکر ادا کوی ، موږ دده په نعمت کي نور زیاتوب کوو .

ددی څخه وروسته یی دلقمان ﵇ دحکمت څه کلمی ذکر فرمایلي دی کوم چي هغه خپل زوی ته ارشاد فرمایلي وی هغه دحکمت کلمی قرآنکریم ددې دپاره نقل وفرمایلي چي نورخلق هم ددې څخه فائده واخلی دحکمت په دی کلموکی دټولو څخه اوله خو دعقیدو دصحیحوالی ده ، اوپه دی کي دټولو څخه اولنی خبره دا ده چي خدای ﷻ دټول عالم خالق اومالك بغیر دشرکت دغیرڅخه ومنی ، دده سره هیڅ غیرالله په عبادت کي شریك نه کړی چي په دی دنیا کي ددې څخه لوی غټ ظلم نه سي کیدی چي دخدای ﷻ یو مخلوق دخالق برابروگنی په دی وجه فرمایی. يَابُنَيَّ لَاتُشْرِكْ بِاللهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ، مخ ته دحضرت لقمان ﵇ نور نصیحتونه اودحکمت کلمی راغلی دی کومی چي یی خپل زوی ته فرمایلي وی په مینځ کي الله ﷻ دشرك دلوی ظلم کیدو اوپه هیڅ حال کي دی ته دنه نژدی کیدو دهدایتونو دپاره یوبل حکم ارشاد وفرمایی .

(دمور اوپلار شکر گذاری او اطاعت فرض دی، مگر دحکم الهي خلاف دچا اطاعت جائز نه دی)

که څه هم موږ اولاد ته دخپل مور اوپلار داطاعت اوشکر گذاری اواطاعت سره سره دمور اوپلار دشکر گذاری او اطاعت حکم مو ورکړی دی ، لیکن شرك داسي عظیم ظلم اوسنگین جرم دی چي دا دمور اوپلار په وینا سره اومجبوره کولو سره هم دچا دپاره نه جائز کیږي . که څوك دده مور اوپلار دالله ﷻ سره دیو چا

په شریکولو مجبوره کوی ، نو په دی معامله کي دمور اوپلار وینا منل هم جائز نه دی .

او دلته چي یی دمور اوپلار دحقونو او د دوی دشکرګذاری حکم ورکی نو ددې حکمت یی دا وښوری چي دده مور دده دوجود په باقي ساتلو کي لوی محنت برداشت کړی دی ، چي نه میاشتی خو یی دی په خپله نس کي وساتی ، دده حفاظت یی وکی او ددی په وجه کوم چي ورځ په ورځ دی ته ضعف پرضعف اوتکلیف پرتکلیف زیاتیدی ، دایی برداشت کي بیادده دپیدا کیدوځخه وروسته هم ده ته یی دتی ورکولو زحمت تر دوه کاله پوري برداشت کي چي په دی کي هم مور ته خاص محنت شپه او ورځ تیرول غواړی او ضعف یی هم په دی سره زیاتیږي اوچونکی دبچی په پرورش کي محنت اومشقت زیات مور تیر وی ، په دی وجه یی په شریعت کي دمور حق دپلار ځخه مخکی ایښی دی . د. وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ "دا مطلب دی . او ددی ځخه وروسته په، وَإِن جَاهَدَاكَ، کي یی داښوولی ده چي دغیرالله دالله ﷻ سره دشریکولو په معامله کي دمور اوپلار اطاعت هم حرام دی .

(داسلام دعدل بي نظیر قانون)

او په داسي صورت کي چي مور اوپلار دی په شرك اوکفر مجبوره کوي او دالله ﷻ حکم دا وی چي د دوی خبره مه منه، نو په طبعی طور سره انسان پرحد قائم نه سي پاته کیدی . په دی په عمل کولو سره داامکان وو چي زوی دمور اوپلار سره بدکلامی یابد خویی وکړی اوسپکاوی یی وکړی . اسلام یو دعدل قانون دی دهر شی یو حد دی . په دی وجه په شرك کي دمور اوپلار داطاعت نه کولو دحکم سره یی دا حکم هم ورکړی چی . وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا.

یعنی په دین کي خوته د دوی خبره مه منه . مګر ددنیا په کارونو کي مثلاً د دوی جسمانی خدمت یامالی خرخونه وغیره، په دی کي کمی مه کوی ، بلکی په دنیاوی معاملاتو کي دعام دستور مطابق معامله ورسره کوه، د دوی بی ادبی مه کوه ، د دوی دخبری ځواب داسي مه ورکوه چي بی ضرورته باندي د دوی زړه ازارسی ، مطلب دا دی چي د دوی دشرك اوکفر په معامله کي په نه منلو سره چي د دوی کوم زړه ازاریږي ، دا خو دمجبوری دپاره برداشت کوه ، مګر ضرورت دضرورت په حد کی ساته ، په نورو معاملو کی د دوی دزړه ازارولو ځخه ځان ساته .

فائده: په دی آیت کي چي یی کوم دبچی په دوه کاله کي دتی ځخه دخلاصولو ویلی دی ، دا دعام عادت مطابق دی ، په دی کي ددې خبري ځه تشریح او وضاحت نسته چي که ددې ځخه تر زیاتی مودی پوري شیدی ورکړل سی ، نو ځه حکم یی دی ؟ ددې مسئلی توضیح دسورة احقاف دایت، وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا ، لاندي به ان شآء الله تعالی چي راسی .

(دوهم لقماني وصیت دعقیدو متعلق)

دا دی چي ددې کلکه عقیده وساتل سی چي په آسمان اومځکه او ددی دننه چي ځه دی ددې په یوه یوه ذره باندي دالله ﷻ علم هم محیط او وسیع دی اوپرټولو دده قدرت هم کامل دی ، هیڅ شی که هرڅومره کوچنی

وي کوم چي په عامو نظرونو کی نه سي راتلی دغه رنګه څه شی که هرڅومره لیری وي یایوشی که هرڅومره په تیارو او په پردو کی وی ، دالله ﷻ دعلم اونظر څخه نه سي پټیدی اوهغه چي چالره کله وغواړی او کوم خای وغواړی حاضرولی سي د: يٰبُنَيَّ اِنَّهَا اِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ، هم دا مطلب دی ، او دالله ﷻ دعلم اوقدرت په هرشی محیط کیدل په خپله هم داسلام بنیادی عقیده ده اودتوحید دعقیدی ډیرلوی دلیل دی.

(دریم لقماني وصیت دعمل دااصلاح متعلق)

واجب کارونه خو ډیر دی ، مګرپه دی ټولوکي دټولوڅخه لوی اواهم کارلمونځ دی اوپه خپله دا هم کیدو سره دنورو عملونو د درستی ذریعه هم ده لکه چي دلمانځه په باره کي درب العلمين ارشاد دی . اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاۗءِ وَالْمُنْكَرِ، په دی وجه په نیکو واجبو عملونو کی یی دلمانځه پرذکر بس والی وفرمایی، يٰبُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ، یعنی ای زمازویه! لمونځ قائم ساته اولکه چي مخکی تیر سوی دی چي داقامت صلوۃ مطلب صرف لمونځ کول نه دی ، بلکی ددي ټول ارکان او اداب په پوره ډول سره پرځای کول دی. ددي دوختونو پابندی کول او په دی همیشوالی کول داقامت صلوۃ په مطلب کي دا خل دی .

(څلورم لقماني وصیت دااصلاح خلق متعلق)

اسلام یو اجتماعی دین دی ، دفرد داصلاح سره دجماعت اصلاح ددي نظام اهم جزء دی په دی وجه دلمانځه په شان دمهمی فریضی سره یی دامر بالمعروف اونهی عن المنکر دفریضی ذکر وفرمایی چي خلقو ته دنیکو کارونو دعوت ورکوه او دبدو کارونو څخه یی منع کوه . وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوْفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ، دا دوه فریضی دی ، یوه دخپلي اصلاح، دوهمه دعام مخلوق داصلاح، دواړه داسي دی چي ددواړو په پابندی کي خاص مشقت اومحنت برداشت کول دی . په دی ثابت قدم پاته کیدل آسان نه دی خصوصاً د اصلاح خلق دپاره دامر بالمعروف دخدمت بدله په دنیاکي همیشه ددښمنو، مخالفتونو سره مخامخ کیدل وی . په دی وجه یی ددي وصیت سره دا وصیت هم وفرمایی چی . وَاصْبِرْ عَلٰى مَآ اَصَابَكَ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ، یعنی په دی کارونوکي چي تاته کوم تکلیف در رسیږي ، په دی دصبر اوثابت قدمی څخه کار اخله.

(پنځم لقماني وصیت دمعاشرت دادابو متعلق)

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ، وَلَا تُصَعِّرْ دصَعَرَ • څخه مشتق دی کومه چي د اوښ یوه ناجوړی ده چي څټ یی په کښی کږیږي لکه دانسانانو چي لقوه معروفه (یوقسم فلج) ناجوړی ده چي مخ یې په کی کوږ سی ، مراد ددي څخه مخ اړول دی ، مطلب دا دی چي دخلقو سره دملاقات او خبرو په وخت کي په اړولی مخ خبري مه کوه ، کومه چي د دوی څخه د اعراض کولو او تکبر کولو نښه ده او دشریفانه اخلاقو څخه خلاف ده.
وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ مَرَحًا، مَرَحًا په تکبر اوغرورسره تلل دی ، مطلب دا دی چي په ټولو عناصرو کي مخکه الله ﷻ پرته جوړه کړي ده او ته ددي څخه پیدا یی . پردی باندي دګرځیدو په وخت کي خپل حقیقت پیژنه په غرور سره مه ګرځه کومه چي دمتکبرانو طریقه ده ، په دی وجه ددي څخه وروسته فرمایی . اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ

كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ، یعنی الله ﷻ نه خوښوی متکبر فخر کوونکی.

وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ، یعنی په خپل تګ کي میانه روی اختیار وه، مه ډیری منډی وهه چي دا دوقار خلاف ده. په حدیث کي دی چي په تلو کي ډیر تلوار کول دمومن رونق ضائع کوي (جامع صغیر عن ابی هریره ؓ) او په داسي تلوکی په خپله خپل ځان یابل ته دتکلیف رسولو هم خطره وي اومه ډیر کرار کرار څه کوم چي یاخو دهغو متکبرانو اوتصنع کوونکو عاذت دی کوم چي پرخلقو خپل امتیاز ښکاره کول غواړی یا دښځو عادت دی کوم چي په دی مجبوره دی. اول صورت خو حرام دی او دوهم هم که دښځو سره دمشابهت پیدا کولو په غرض وي نو ناجائز دی اوکه دا غرض یی نه وي نو بیا دا دسړو دپاره عیب ذی او په دریم صورت کي د الله ﷻ ناشکری ده، چي دصحت باوجود دناجوړانو په شان هیئت جوړول دی.

حضرت عبدالله بن مسعود ؓ فرمایی چي صحابه کرام به دیهودو په شان دمنډو وهلو څخه هم منع کیدل او دنصاراؤ په شان دکرار تللو څخه هم اوحکم دا وو چي ددي دواړو په درمیانه حال سره ځی.

حضرت عائشه ؓ یو سړی په ډیر کرار تللو سره ولیدی لکه چي اوس به مری دخلقو څخه یی پوښتنه وکړه چي دی ولی داسي ځی؟ خلقو ورته وویل چي دی دقرّاء څخه دی. قراء دقاری جمع ده. په هغه زمانه کي به قاری هغه چاته هم ویل کیدل کوم چي به دقرآن دتلاوت دصحت اوادابو سره دقرآن عالم هم وو. مطلب دا وو چي دا یو لوی قاری عالم دی، په دی وجه داسي ځی، په دی باندي حضرت عائشه ؓ وفرمایل چي حضرت عمر ؓ دده څخه زیات قاری وو مګر دهغه عادت دا وو چي کله به تلی نو تیز به تلی (مراد ورڅخه هغه تیزی نه ده دکوم څخه چي ممانعت سوی دی بلکی ددي بالمقابل تیزی ده) اوکله چي به هغوی خبري کولی نو داسی چي خلق یی په ښه ډول سره واوری یعنی اواز به یی داسي کرار نه وو چي اوریدونکی پوښتنه وکړی چي څه یی وفرمایل.

وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ، یعنی اواز کښته کړه، مراد دکښته کولو څخه دا دی چي دضرورت څخه زیات لوړ اواز مه راباسه او شور مه کوه لکه چي اوس دحضرت فاروق اعظم ؓ متعلق تیرسوه، چي خبري به یی داسي کولی چي حاضرین یی واوری او دوی ته په اوریدو کي څه تکلیف نه وی.

ددی څخه وروسته فرمایی. إِنَّ أَنكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ، یعنی په حیوانانوکي دټولوڅخه زیات مکروه اواز دخر دی کوم چي ډیر شور کوی.

دلته په اداب معاشرت کي څلورشیان ذکرسوی دی اول دخلقوسره په خبرو اوملاقات کي په متکبرانه انداز سره په اړولی مخ دخبروکولوممانعت دوهم په مځکه په تکبرسره دتللوممانعت، دریم په درمیانه حال سره دتللوهدایت څلورم په زوره زوره په شورسره دخبروکولوممانعت دنبی کریم ﷺ په عاداتو اوشمائلوکي دا ټول شیان جمع وه په شمائل ترمذی کي حضرت حسین ؓ فرمایی چي ما دخپل پلار حضرت علی ؓ څخه پوښتنه وکړه چي نبی کریم ﷺ به کله دخلقوسره کښېنستی نوپه خپل مینځ کي به ددوی طرزڅنګه ووهغوی وفرمایل.

كَانَ دائِمَ الْبِشْرِ سَهْلَ الْخُلُقِ لَيِّنَ الْجَانِبِ لَيْسَ بِفَظٍّ وَلَا غَلِيظٍ وَلَا صَخَّابٍ وَلَا فَحَّاشٍ وَلَا عَيَّابٍ وَلَا مُشَاحٍ يَتَغَافَلُ عَمَّا لَا يَشْتَهِيْ وَلَا يُؤْيِسُ مِنْهُ وَلَا يُجِيْبُ فِيْهِ قَدْ تَرَكَ نَفْسَهُ مِنْ ثَلَاثٍ اَلْمِرَاءِ وَالْإِكْبَارِ وَمَا لَا يَعْنِيْهِ.

نبی کریم ﷺ به همیشه خوښ او خرم معلومیدی د دوی په اخلاقو کي نرمی او په سلوك کي آسانی وه د دوی طبیعت سخت نه وو، خبره یی هم سخته نه وه دوی به شور نه کوی، نه فحش ویونکی وو، نه به یی پر چا عیب لګوی نه به یی بخل کوی، کوم شی چي به د دوی خوښ نه وو په هغه به یی ځان ناخبره کوی، (مګر بل څوك به یی د هغه څخه نا امیده کوي هم نه (که حلال به وو او د هغه به ورته خواهش وو) او کوم شی چي به یی د ځان دپاره نه خوښوی بل څوك به یی ورڅخه نه محرومه کوي (بلکی خاموشی به یی باندي اختیاروله) دری شیان دوی بالکل پري ایښي وه (۱) جګړی کول (۲) تکبر کول (۳) په بی کاره شی کي مشغولیدل.

اَلَمْ تَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ وَاَسْبَغَ

آیا ته نه ګوری چی الله په کار لګولی دی ستاسی څه چی په اسمانونو او په مځکه کی دی او پوره کړی یی دی

عَلَيْكُمْ نِعَمَهٗ ظَاهِرَةً وَّ بَاطِنَةً ؕ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ

په تاسی خپل نعمتونه ښکاره او پټ او ځینی په خلقو کی داسی هم دی چی جنګ کوی

فِی اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّلَا هُدًى وَّلَا كِتٰبٍ مُّنِيْرٍ ⑳ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ اتَّبِعُوْا مَاۤ اَنْزَلَ

دالله ﷻ په خبره کی نه پوه لری او نه فکر او واضح کتاب، او هر کله چی وویل سی دوی ته چلیږي په هغه حکم چی نازل

اللّٰهُ قَالُوْا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا ؕ اَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطٰنُ يَدْعُوْهُمْ اِلٰى عَذَابِ

کړي دی الله وایی مونږ خو چلیږو په هغه چی موندلی دی باندی مونږ خپل پلاران نیکو نه که څه هم شیطان بولی دوی

السَّعِيْرِ ㉑ وَمَنْ يُّسْلِمْ وَجْهَهٗۤ اِلَى اللّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ

عذاب د دوږخ ته نو بیا هم ؟ او څوک چی تابع کړي خپل مخ الله ﷻ طرف ته او هغه وی په نیکی نو هغه ونیول

بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى ؕ وَاِلَى اللّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُوْرِ ㉒ وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنْكَ

کړی مضبوطه ، او الله ﷻ طرف ته دی انجام د هر کار ، او څوک چی منکر سو نو ته غم مه خوره

كُفْرُهٗ ؕ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوْا ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ بِذَاتِ

د هغه په انکار سره مونږ طرف ته را تلل دی د هغوی بیا به مونږ وښیو هغوی ته څه چی یی کړي دي خامخا الله پیژنی

الصُّدُوْرِ ﴿٢٣﴾ نُمَتِّعُهُمْ قَلِيْلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ اِلٰى عَذَابٍ غَلِيْظٍ ﴿٢٤﴾

کومه خبر چی ده په زړنو کی ، کار به وچلؤ مونږدهغوی لږ ورځی بیابه یی نیولی وبلو عذاب سخت ته ،

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَّنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُوْلُنَّ اللّٰهُ ؕ قُلِ

اوکه ته پوښتنه وکړی د دوی څخه چی چا پیدا کړي دي آسمانونه اومځکه نوخامخا به ووایی چی الله ، ته ووایه

الْحَمْدُ لِلّٰهِ ؕ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٢٥﴾ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ

توله ثناء الله لره ده ، بلکه اکثر دغه خلق پوه نه لری ، دالله دی څه چی دی په اسمانونو اومځکه کي

اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِىُّ الْحَمِيْدُ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ اَنَّ مَا فِى الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ

بیشکه هغه الله دی بی پروا دټولو خوبیا نومالک ، او که څومره درختی په مځکه کي دی قلمونه وی

وَّالْبَحْرُ يَمُدُّهٗ مِنْۢ بَعْدِهٖ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَّا نَفِدَتْ كَلِمٰتُ اللّٰهِ ؕ اِنَّ

او سمندر وی دده سیاهی او په دی پسی اووه سمندرونه نور وی تمامی به نه سی خبری دالله ، بیشکه

اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٢٧﴾ مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ اِلَّا كَنَفْسٍ وَّاحِدَةٍ ؕ اِنَّ

الله زبردست دی حکمتونو والا ، ستاسی دټولو پیدا کول او پس دمرګ څخه ژوندی کول داسی دی لکه دیونفس

اللّٰهَ سَمِيْعٌۢ بَصِيْرٌ ﴿٢٨﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُوْلِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُوْلِجُ النَّهَارَ

بیشکه الله ﷻ هرڅه اوری وینی ، آیا تانه دی کتلی چی الله ﷻ دا خلوی شپه په ورځ کی اودا خلوی ورځ

فِى الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ؗ كُلٌّ يَّجْرِىْۤ اِلٰۤى اَجَلٍ مُّسَمًّى وَّ

په شپه کي او په کار کي یی لګولی دی لمر او سپوږمی هر یو چلیږي تر یو وخت مقرر پوری

اَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿٢٩﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا

او دا چی الله خبر لری دهغه چی تاسی یی کوی ، دا یی ددې دپاره (وویل) چی هم هغه الله دی حق او چا چی دوی

يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهِ الْبَاطِلُ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيْرُ ﴿٣٠﴾ ع اَلَمْ تَرَ

بولی دهغه څخه ماسوا نو هغه دی درواغ او الله هغه دی دټولو څخه لوړ لوی ، آیا تا نه دی لیدلی

اَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِيْ فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللّٰهِ لِيُرِيَكُمْ مِّنْ اٰيٰتِهٖ ؕ اِنَّ فِيْ

چی جهاز چلیږي په دریاب کي دالله ﷻ دنعمت سره ددې دپاره چی تاسی ته وښیی څه قدری خپل قدرتونه ، بیشکه

ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُوْرٍ ﴿٣١﴾ وَاِذَا غَشِيَهُمْ مَّوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا

په دی کی نښانی دی دهریوصبر کوونکی احسان منونکی دپاره ، اوهرکله چی په سرراسی د دوی څپه لکه وریځ نو

اللّٰهَ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ ۚ فَلَمَّا نَجّٰىهُمْ اِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ ؕ وَمَا

بولی الله چی خالص کوونکی وی هغه لره دبندګی بیاچی کله محفوظ کي دوی دوچی طرف ته نو څوک خووی په

يَجْحَدُ بِاٰيٰتِنَآ اِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُوْرٍ ﴿٣٢﴾

دوی کی په اعتدال ، اوانکار هغه کوی زموږ دقدرتونو څخه چی دا خبری درواغجن دی دحق نه منونکی (دی)

تفسير: اياتاسو خلقو ته (ددليلونو په ليدو) دا خبره نه ده معلومه سوی چي الله ﷻ ټول شيان (په واسطه سره يابی دواسطی څخه) ستاسو په کار کي لګولی دی څه چي په اسمانونو کی (موجود) دی اوڅه چي په مځکه کي (موجود) دی اوهغه پرتاسوخپل نعمتونه ښکاره اوباطنی پوره کړی دی (ظاهری هغه دی چي په سترګو اوغوږونو وغيره سره معلوميږي اوباطنی هغه دی چي په عقل سره معلوميږي او دنعمتونو څخه مراد هغه دی چي دآسمانونو اومځکی پرمسخر کولو مرتب کيږي ، نو په دی سره دټولو مخاطبو خلقو په اسلام مشرف کيدل نه لازميږی) اوسره ددي چي (ددی دليل څخه توحيد ثابتيږي مګر) ځينی خلق داسي دی چي د الله ﷻ په باره کي (يعنی دهغه دتوحيد په باره کی) بی دڅه پوهی څخه (يعنی ضروري علم) اوبی ددليل (يعنی علم استدلال عقلي) څخه اوبی دڅه روشن کتاب (يعنی علم استدلال نقلی) څخه جګړه کوي اوهرکله چي هغوی ته وويل سي چي دهغه شی تابعداری کوي کوم چي الله ﷻ نازل کړی دی (يعنی په حق ثابتوونکو دليلونو کی فکر کوی او دهغه پيروی وکړی) نو (په ځواب کی) وايی چي (موږ دهغه پيروی) نه (کوو) موږ (خو به) صرف دهغه تابعداری کوو ، پرکومه چي موږ خپل مشران پيدا کړی دی (مخ ته پردوی رد دی چي) اياکه شيطان د دوی مشران د دوزخ عذاب ته (يعنی ګمراهی ته چي د دوزخ دعذاب سبب دی)

بلکی نوبیابه هم (دهغوی پیروی کوی ، مطلب دا دی چي داسي ضدیان دی چي سره ددي چي دوی ددلیل طرف ته بلل کیږي ، مګر بیاهم بی دلیله بلکی ددلیل خلاف محض دګمراه پلار اونیکه پرلاره چلیږي ، دا خو حالت دی دګمراهانو) اوکوم سړی چي (دحق په تابعداری کولو سره) خپل مخ دالله ﷻ طرف ته کښته کی (یعنی فرمانبرداری اختیار کړی ، په عقیدوکی هم اوپه عملونوکی هم ددي څخه مراد اسلام او توحید دی) او (ددی سره) هغه مخلص هم وي (یعنی محض ظاهری اسلام یی نه وی) نوهغه سړی لویه مضبوطه کړی ونیوله (یعنی دی دهغه سړی په شان سو چاچی دمضبوطی رسۍ حلقه په لاس کي ونیوله او دلوید و څخه په امن سو، دغه رنګه دا سړی دهلاکت او تاوان څخه محفوظ سو) اواخر دټولو کارونوانجام دالله ﷻ طرف ته رسیږي (وروسته دا عملونه یعنی دباطل پیروی او دحق پیروی به هم دهغه په حضور کي پیش کیږي نو هغه به هریوه ته مناسبه جزا اوسزاورکوی) اوکوم سړی چي (دحق ثابتوونکو دلیلونو سره) کفرکوی نوستا دپاره دهغه کفر دغم باعث کیدل نه دی په کار (یعنی ته غم مه کوه) او ددی ټولو مونږ ته واپسی ده نومونږ به دی ټولوته وښیو کوم کوم څه چي هغوی (په دنیا کی) کول (ځکه چی) الله ﷻ ته (خو) دزړونو خبري (هم) ښی معلومی دی (نودظاهری عملونو معامله خو ښکاره ده، نو زمونږ څخه څه کار پټ نه دی ، ټول به ښکاره کړو او مناسبه سزا به ورکړو، په دی وجه تاسو څه غم مه کوی، داخلق که محض دځو ورځو په عیش نازیږي نو دا د دوی لویه غلطی ده ځکه چي دا دهمیشه ژوند نه ذی بلکی) مونږ دوی ته دځو ورځو عیش ورکړی دی ، بیابه مونږ دوی په راکشولو دیوسخت عذاب طرف ته راولو (نو په دی نازیدل جهالت دی) او (مونږ چی دوی کوم توحید ته رابلو دهغه مقدمات خوپه خپله داخلق هم منی ، مګر ددی څخه صحیح نتیجی ته درسیدو کارنه اخلی هم دارنګه) که ته د دوی څخه پوښتنه وکړی چي آسمانونه اومځکه چاپیدا کړی دی؟ نو دوی به خامخاوایی چي الله (په دی) تاسی ووایاست چي الحمدلله (کومه مقدمه چي مهمه وه هغه خوستاسو په اقرار سره ثابته سوه او دوهمه مقدمه خونهایت ښکاره ده چي کوم شی په خپله مخلوق او جوړ سوی وي هغه دعبادت لائق نه سي کیدی ، وروسته مطلوب ثابت سو لیکن دا خلق مطلوب نه منی) بلکی په دوی کي اکثره (خودامجموعه دمقدماتو هم) نه پیژنی (چنانچی دنورو ښکاره مقدمو طرف ته هم توجه نه کوي چي معبود کېدل صرف دخالق دی او دا الله ﷻ دغه رنګه دی چی) څه چي په آسمانونو او په مځکه کي موجود دی ، ټول صرف دالله ﷻ (ملکیت) دی (وروسته سلطنت خو دهغه دی هم دغسی) او بیشکه الله ﷻ (په خپله په خپل ذات کي هم) بی نیازه (او) دټولو خوبیانو مالك دی (نو دالوهیت مالك اوقابل هم هغه دی) او (دهغه خوبیانی دومره زیاتی دی چی) څومره درختی په ټوله مځکه کي دی که هغه ټول قلمونه جوړسی (یعنی دعامو مستعملو قلمونو په برابر یی دټولو اجزاؤ څخه قلمونه جوړسی او ښکاره ده چي دغه ډول په یوه یوه درخته کي په زرګونو قلمونه تیاریدی سی) او داکوم چي سمندردی ، ددي څخه علاوه اووه سمندرونه (دسیاهی پرځای) په دی کي نورشامل سي (اوبیاپه دی قلمونو او په دی سیاهی باندي دالله ﷻ کمالات لیکل شروع سی) نو (ټول قلمونه او سیاهی به ختمی سي او) دالله ﷻ خبري (یعنی

هغه کلمی په کومو سره چي دالله ﷻ دکمالاتو بیان کیدی سی) به ختمی نه سی، بیشکه خدای ﷻ زبردست حکمت والادی (چی هغه په قدرت کي هم کامل دی او په علم کي هم او دادواړه صفتونه چونکی دټولو صفتونو اوکارونو سره تعلق لري په دی وجه وروسته دعموم څخه یی داخصوصًا بیان کړل او ددی کمال صفت دقدرت یوه فرعه عالم اخرت هم دی ، کوم چي ناپوه خلق مشکل ګڼی حال دا دی چي هغه داسي قادر دی چی) ستاسو دټولو (په اول وار) پیدا کول او (دوهم وار) ژوندی کول (دهغه په نزد) بس داسي دی لکه چي دیو سړی (پیدا کول او ژوندی کول ، که څه هم دلته مقصود دقرینی دمقام څخه دبیا پورته کولو ذکر فرمایل دی ، لیکن په ذکر دپیدا کولو یی دلیل نور قوی سو) بیشکه الله ﷻ هرڅه اوری او هر څه وینی (نوکوم خلق چي سره ددي دلیلونو څخه دقیامت څخه انکار کوي او په دی جرأت سره فسق او فجور کوي [illegible] ټول اوری وینی ، دوی لره به سزا ورکړی ، مخ ته بیادتوحید بیان دی چی) ای مخاطبه! ایا تاته دا معلومه نه ده چي الله ﷻ (د) شپی (اجزاء) په ورځ کي او (د) ورځی (اجزاء) په شپه کي داخلوی او ده لمر اوسپوږمی په کارکی لګولی دی چي هریو ترمقرر وخته پوره (یعنی ترقیامته) به چلیږي او (ایاتاته) دا (معلومه نه ده) چي الله ﷻ ستاسو دټولو دعملونو پوره خبرلری (نوددی علمي اوعقلي کمال مقتضٰی دا ده چي شرك پریښوول سي او لوړ چي کوم ددي ذکر سوو کارونو اختصاص دحق تعالی سره بیان سوی دی) دا (اختصاص) په دی سبب سره دی چي الله ﷻ په خپل ذات کي کامل (اوواجب الوجود) دی او دکومو شیانو چي دالله ﷻ څخه ماسوا دا خلق عبادت کوي بالکل بی بنیاده دی اوالله ﷻ عالی شان او (دټولو څخه) لوی دی (په دی وجه دا ټول تصرفات دهغه دپاره مختص دی ، البته که نور موجودات باطل اوفانی اوممکن نه وی ، بلکی نعوذ بالله که څوك بل هم واجب الوجود وی نو بیا داتصرفات به دحق تعالی سره مختص نه وی لکه چي ښکاره ده) ای مخاطبه! ایاتاته (دتوحید) دا (دلیل) معلوم نه دی چي دالله ﷻ په فضل سره کښتی په دریاب کي چلیږي، ددی دپاره چي تاسوته خپلي (دقدرت) نښانی وښیی (چنانچی دهر ممکن وجود، دخپل پیدا کوونکی دوجود دلیل دی په دی طور) په دی کي (هم دقدرت) نښانی دی دهر داسي سړی دپاره کوم چي صابر او شاکر وي (مراد ددي څخه مومن دی چي په صبر اوشکر کي کامل والی دده صفت دی، دارنګه صبر او شکر محرك دی دتذکر اوتدبر دعالم دپاره او داستدلال دپاره تذکر اوتفکر ضروري دی، په دی وجه دا دواړه وصفونه دلته مناسب سول، خاصکر دکښتی دحالت په اعتبار سره چي دځپو پورته کیدل محل دصبر دی او په سلامت سره غاړی ته رسیدل محل دشکردی نوکوم خلق چي په دی ټولو واقعاتوکی فکرکوی ، داستدلال توفیق هغو ته کیږی) او (لکه چي لوړ په آیت، وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ، کي ددلیل دمقدمو اعتراف ددي کفارو دطرف څخه ثابت دی ، ځینی وخت په خپله نتیجه ددلیل یعنی دتوحید هم اعتراف کوي چي توحید ورڅخه ښه واضح سو، چنانچی) هرکله چي داخلق ځپی دسائبانونو (یعنی وریځو) په شان (دهر طرف څخه) ګیر کړی نو دوی په خالصه عقیده سره الله ﷻ بولی ، بیاچی کله دوی ته نجات ورکړی او وچی ته یی راولی ، وروسته ځینی خو په دوی کي پراعتدال باندي وي (یعنی دشرك کوږوالی پریږدی

اوتوحید چي برابره لارده اختیارکړی) او (خینی بیازمونږ دایتونو څخه منکره سي او) زمونږ دایتونو څخه بس هغه خلق انکار کوی ، کوم چي بدوعده اوناشکره دی (چی په کښتی کي یی کومه دتوحید وعده کړی وه ، هغه یی ماته کړه او وچی ته دراتلو مقتضاوه ، شکر کول ، هغه یی پرېښووی)

معلومات اومسئلې؛ دسورة په شروع کي کفارو اومشرکانو ته په دی خبرداری وو چي دالله ﷻ دعلم محیط اوقدرت مطلقه دښو دلیدو سره بیاهم داخلق په خپل کفر اوشرك اړدی او د دوی په مقابله کي داطاعت شعارو مومنانو ستاینه او د دوی دښه انجام ذکروو. په مینځ کي دحضرت لقمان ؑ د وصیتونو ذکر هم په یوحیثیت سره ددي مضامینو مکمل کول وو، په ذکرسوو ایتونو کي دالله ﷻ دلوی علم اوقدرت او په مخلوق یی دده داحساناتو په ذکر سره بیا دتوحید طرف ته دعوت دی.

سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَافِي الْاَرْضِ ۚ یعنی مسخرکړی دی الله ﷻ ستاسو دپاره هغه ټول شیان کوم چي په آسمانونوکي دی اوکوم چي په مځکه کي دی ، دمسخرکولو مشهوره معنٰی یوشی دیوتابع فرمان جوړول دی . دلته په دی داسوال پیداکیږي چي اول خو دمځکی هم ټول شیان دانسان تابع فرمان نه دی ، بلکی ډیر شیان دده دمزاج خلاف کار کوی ، خاصکر کوم شیان چي په آسمانونوکي دی ، په هغه کي خو د انسان دتابع فرمان کیدو هیڅ احتمال نسته . ځواب دا دی چي په اصل کي دتسخیر معنٰی یو شی په زبردستی په یوخاص کارکي لګول او پرهغه یی مجبوره کول دی . دآسمانونو اومځکی ټول مخلوقات دانسان دمسخرکولو مطلب دا دی چي داټول مخلوقات یی دانسان په خدمت اونفع رسولو باندي لګولی دی . په دی کي ډیر شیان خو یی داسي په خدمت کي ولګول چي دایی دانسان تابع فرمان هم جوړکړل ، هغه چي څه وخت خنګه وغواړی دا استعمالوی . ډیر شیان داسي دی چي هغه دانسان په کارکی خولګول سوی دی او دانسان خدمت کوي مګر په تقاضا دحکمت ربانی یی هغه دانسان تابع کړی نه دی ، لکه چي اسمانی مخلوق ستوری، اوبرق باران وغیره،که دایی دانسان دحکم تابع جوړکړی وی ، نو د انسانانو دطبیعتونو، مزاجونو اوحالاتو داختلافاتو به پر دوی اثر لویدی . یو آنسان به غوښتله چي لمر دی ژر را وخیژی ، بل به غوښتله چي نه ناوخته دی کړی . یو سړی به باران غوښتی ، بل به په سفر کي پر ډاګ وو، هغه به غوښتل چي باران دی نه وی ، نو دی متضادو تقاضاوو به داسمانی کائناتو په عمل کي تضاد او خلل پیدا کولی . په دی وجه الله ﷻ داټول شیان دانسان په خدمت کي ولګول ، مګر دده دحکم تابع یی نه کړل دا هم یو قسم تسخیر دی . والله اعلم

وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهٗ ظَاهِرَةً وَّبَاطِنَةً ۚ داسباغ معنٰی مکمل کول دی . معنٰی دا ده چي مکمل کړل الله ﷻ پرتاسو خپل ظاهری نعمتونه اوباطنی نعمتونه . دظاهری نعمتونو څخه مراد هغه نعمتونه دی کوم چي انسان په خپلو حواسو خمسه وو سره محسوس اومعلوموی مثلاً ښائسته صورت دانسانی اندامونو اعتدال اوهر اندام په داسي تناسب سره جوړول کوم چي دانسان په کارکی د زیات څخه زیات مددګار هم وي اوشکل

صورت یې هم خراب نه وی . دغه رنګه رزق، مال دولت، دمعیشت اسباب، تندرستی اوعافیت داټول ښکاره نعمتونه اومحسوس نعمتونه دی . دغه رنګه ددین اسلام اسانول او دالله ﷻ او درسول ﷺ داطاعت توفیق کیدل او داسلام پر نورو دینونو غالب راتلل او ددښمنانو په مقابله کي دمسلمانانو مدد کیدل هم په دی ظاهری نعمتونو کي دا خل دی اوباطنی نعمتونه هغه دی کوم چي دانسان دزړه سره متعلق دی لکه ایمان او دالله ﷻ معرفت ، علم او عقل ، ښه اخلاق ، دګناهونو پرده پوشی او په جرمونو فوراً سزا نه ورکول او داسي نور دی .

وَلَوْاَنَّمَافِی الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ په دی آیت کي الله ﷻ دخپلو معلوماتو، دخپل قدرت دتصرفاتو او دخپلو نعمتونو یو مثال ورکړی دی چي دا غیر متناهی دی ، نه په یوه ژبه دغه ټول ادا کیدی سی ، نه په قلم سره ټول لیکلی سی . مثال یې دا فرمایلي دی چي په ټوله مځکه کي څومره درختی دی که ددي ټولو دښاخونو څخه قلمونه جوړ سی او ددی دلیکلو دپاره سمندر سیاهی سي او دا ټول قلمونه دالله ﷻ معلومات اوتصرفات دقدرت لیکل شروع کړی ، نوسمندر به ختم سي اومعلومات اوتصرفات به ختم نه سي او دسمندرڅخه که ددي په شان ورسره اووه سمندرونه نور هم شامل سی ، بیابه هم سمندرونه ختم سي لیکن دالله ﷻ کلمی به ختمی نه سی . دکلمی څخه مراد دهغه دعلم اوحکمت کلمی دی «روح او مظهری» او دقدرت شان او دالله ﷻ نعمتونه هم په دی کي دا خل دی او د اوو سمندرونو مطلب دا نه دی چي یو ځای اووه سمندرونه موجود دی بلکی مراد دا دی چي دیو سمندر سره فرض کړه چي نور اووه سمندرونه یو ځای سي خو بیابه هم په دی ټولو سره دالله ﷻ ټولی کلمی ونه لیکل سي او د اوو شمیر هم په طور دمثال دی ، حصر مقصود نه دی او ددی دلیل دقرآن په بل آیت کي دی ، په کوم کي چي فرمایی . قُلْ لَوْكَانَ الْبَحْرُمِدَادًالِكَلِمَاتِ رَبِّی لَنَفِدَالْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَكَلِمَاتُ رَبِّی وَلَوْجِئْنَابِمِثْلِهِ مَدَدًا، یعنی که سمندر د الله ﷻ دکلمو لیکلو دپاره سیاهی جوړه سی ، نو سمندر به ختم سي او دالله ﷻ کلمی به ختمی نه سي او صرف دا سمندر نه دده په شان که بل سمندر هم ورسره شامل کی ، بیابه هم خبره دا وی . په دی آیت کي یې بِمِثْلِهِ وفرمایل او اشاره یې وکړه چي که دا سلسله ترلیری پوري ولاړه سي چي ددي سمندر په مثل بل سمندر ووینی ، بیاددی په مثل دریم څلورم مطلب دا چي دسمندرونو څومره مقدار چي فرض کړی ددي سیاهی دالله ﷻ دکلمو احاطه نه سي کولای په عقلي طور سره وجه ښکاره ده چي سمندرونه اووه نه که اووه زره هم وي خوهغه په هرحال محدود اومتناهی دی او دالله ﷻ کلمات یعنی معلومات غیر متناهی دی یو متناهی شی دغیر متناهی احاطه په څنګه وکړل سی .

په ځینو روایتونو کي دی چي دا آیت دیهودو دعالمانو دیوسوال په ځواب کي نازل سو، وجه دا وه چي په قرآن کي آیت دی . وَمَااُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلاَّ قَلِيلاً، یعنی تاسی ته نه دی درکړل سوی ، مګر لږ علم ، کله چي نبی کریم ﷺ مدینی طیبی ته تشریف راوړی نو یو څو عالمان دیهودو حاضر سول او ددی آیت په باره کي یې

معارضه وکړه چي ته کوم وايي چي تاسی ته لږ علم درکړل سوی دی ، دا تا دخپل قوم حال ذکرکړی دی یاکه په دی کي تامونږ هم دا خل کړی یو؟ نبی کریم ﷺ وفرمایل چي زمامراد ټول دی ، یعنی زمونږ قوم هم او یهود اونصارا هم . نودوی دا معارضه وکړه چي مونږ ته خوالله ﷻ تورات راکړی دی ، چي شان یی ، تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ، یعنی دهر شی بیان دی ، نوحضور ﷺ وفرمایل چي دا هم دعلم الهی په مقابله کي ډیر لږ دی ، بیاپه تورات کي چي څومره علم دی دهغه هم تاسی ته پوره علم نسته ، په قدر دکفایت دی . په دی وجه دعلم الهی په مقابله کي دټولو آسمانی کتابونو او دټولو انبیاؤ دعلمونو مجموعه هم ډیره لږ ده . ددي خبري دتائید دپاره دا آیت نازل سو. وَلَوْ اَنَّمَا فِي الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ ، الاية (ابن کثیر)

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْمًا لَّا يَجْزِيْ وَالِدٌ عَنْ وَّلَدِهٖ ۘ وَلَا مَوْلُوْدٌ هُوَ

ای خلقو ! وبیرېږي دخپل رب څخه او بیره وکی دهغه ورځی څخه چی په کار به رانه سی یو پلار دخپل زوی په بدله کی ، او نه یو زوی په کار راتلای سی

جَازٍ عَنْ وَّالِدِهٖ شَيْـًٔا ۭ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا ۪ وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ

دپلار په ځای هیڅ هم بیشکه دالله وعده رښتني ده پس دوکه دې نه کی تاسی ددنیاژوندا او دوکه دی نه کی تاسی

بِاللّٰهِ الْغَرُوْرُ ﴿٣٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهٗ عِلْمُ السَّاعَةِ ۚ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ ۚ وَ

دالله ﷻ دنوم څخه دغه دوکه باز ، بیشکه دالله ﷻ سره دی علم دقیامت ، او نازلوی باران ،

يَعْلَمُ مَا فِي الْاَرْحَامِ ۭ وَمَا تَدْرِيْ نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا ۭ وَمَا تَدْرِيْ

او پوه دی په هغه چی وی په نس کی دمور او هیڅ نفس ته معلومه نه ده چی صبا به دی څه کوی ؟ او هیڅ

نَفْسٌۢ بِاَيِّ اَرْضٍ تَمُوْتُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ خَبِيْرٌ ﴿٣٤﴾ ع

نفس ته معلومه نه ده چی په کومه مځکه به مرکیږي ، بیشکه الله ﷻ په هرڅه پوه خبر دار دی.

تفسير: ای خلقو! دخپل رب څخه بیره کوي (او کفر او شرك پرېږدی) او دهغه ورځی څخه وبیرېږي په کومه کي چی نه پلار دخپل زوی دطرف څخه څه مطالبه اداکولای سي اونه یو زوی سته چي هغه دخپل پلار دطرف څخه یوه ذره هم مطالبه ادا کړی (او دا ورځ خامخا راتلونکی ده ځکه چي ددي په نسبت دالله ﷻ وعده ده او) یقینًا دالله ﷻ وعده رښتنی وی ، وروسته تاسی دی ددنیا ژوند په دوکه کي وانه چوی (چی په دی کي مشغوله سي او ددغه ورځی څخه غافله پاته سی) او نه دی تاسی دوکه باز (شیطان) دالله ﷻ په

نسبت په دوکه کي واچوی (چی تاسی ﷺ په دی لمس کي راسی چي الله ﷻ به تاسی لره عذاب درنه کړی لکه چي ویل به یی . وَلَئِنْ رُجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّ لِي عِندَهُ لَلْحُسْنَىٰ) بیشکه خاص الله ﷻ ته دقیامت خبر دی او هغه (دخپل علم مطابق) باران وروی (وروسته دهغه علم اوقدرت هم ددي سره خاص دی) اوهغه پوه دی څه چي (هلك یا انجلۍ دحاملی) په رحم کي دی او یو سړی نه پوهیږي چي هغه به صبا څه کارکوی (په دی هم هغه عالم دی) او یو سړی نه دی پوه چي دی به په کومه مځکه مری (ددی علم هم هغه ته دی او ددی شیانو څه تخصیص دی څومره غیب چي دی) بیشکه الله ﷻ په دی هرڅه باندي پوه (اوددغو څخه) خبردار دی (بل څوك په دی کي شریك نسته)

معلومات اومسئلي: دذکرسوو دوو ایتونو څخه په اول آیت کي یې مومن اوکافر عامو خلقوته خطاب وفرمایی او دالله ﷻ او دقیامت دحساب څخه یی وبیرول ، ددي دپاره یی دتیاری هدایت کړی دی، يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُوا۟ رَبَّكُمْ، یعنی ای خلقوا وبیریږي دخپل پروردګار څخه، ذلته دالله ﷻ دنوم یادبل صفت پرځای درب دصفت په انتخاب کولو کي دی طرف ته اشاره ده چي دالله ﷻ څخه دبیری چي کوم حکم دی دا هغه بیره نه ده ، کومه چي ددرنده یادښمن څخه عادتًا کیدی سی . څکه چي الله ﷻ خوستاسو رب اوپالونکی دی ، دهغه څخه داسي هیڅ خطره کول نه دی په کار، بلکی دبیری څخه مراد دلته هغه بیره ده کومه چي دخپلو مشرانو اوبزرګانو دلویی اوهیبت په وجه لازمه وی ، لکه چي زوی دخپل پلار څخه اوشاګرد د استاذ څخه بیریږي . هغوی دده دښمنان یاضرر رسوونکی نه وي خو دهغوی لویی اوهیبت یی په زړونو کي وي او دا دوی دپلار او استاذ په اطاعت مجبوره کوی . دلته هم دامراد دی چي د الله ﷻ لویی اوهیبت ستاسو پرزړونو باندي غالب په کار دی چي تاسو دده مکمل اطاعت په آسانی سره وکړل سی .

وَٱخْشَوْا۟ يَوْمًا لَّا يَجْزِى وَالِدٌ عَن وَلَدِهِۦ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَن وَالِدِهِۦ شَيْـًٔا ۚ یعنی دهغه ورځی څخه وبیریږي په کومه کي چي نه یو پلار خپل زوی ته څه نفع رسولای سي او نه زوی خپل پلارته څه نفع رسوونکی وی .

مراد ددي څخه هغه پلرونه او اولادونه دی په کومو کي چي یو مومن وي بل کافر، څکه چي مومن پلار به دخپل کافر زوی په عذاب کي څه کمی نه سي کولی او نه به ورته څه نفع رسولای سی ، دغه ډول به مومن زوی دخپل کافر پلار څه په کار ورنه سی .

ددی تخصیص وجه دقرآن کریم نور آیتونه او داحادیثو روایتونه دی، په کومو کي چي ددي توضیح دی چي دقیامت په ورځ به مور اوپلار د اولاد او اولاد به دمور پلار شفاعت کوي او ددی شفاعت په وجه به دوی ته کامیابی وی ، په قرآن کریم کي دی . وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَٱتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَٰنٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ، یعنی کومو خلقو چي ایمان را وړی او د دوی اولاد هم په ایمان کي د دوی تابع سول یعنی هغوی هم مومنان سول نو مونږ به د دوی اولاد هم د دوی دصالحانو مور اوپلار درجی ته ورسوو . که څه هم د دوی خپل عملونه ددي درجی قابل نه وی ، مګر دصالحانو مور اوپلار په برکت سره به په قیامت کي دوی ته هم دا نفع ورسیږي

چي دمور اوپلار مقام ته به ورسول سي مگر په دی کي شرط دا دی چي اولاد مومن وی ، که څه هم په عمل کي ورڅخه څه کوتاهی سوی وی .

دغه رنگه په یوبل آیت کي دی . جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ، یعنی دهمیشه اوسیدو په جنتونو کي به دا خل سي او د دوی سره به هغه خلق هم دا خل سي کوم چي د دوی دمور اوپلار، ښځو او اولاد څخه ددي قابل وی . مراد دقابل کیدو څخه مومن کیدل دی .

ددی دواړو آیتونو څخه ثابته سوه چي مور اوپلار او اولاد دغه رنگه خاوند اوښځه که په مومن والی کي شریك وی ، نوبیابه په یوسره بل ته په محشر کي هم فائده رسیږي . دغه رنگه داحادیثو په ډیرو روایتونو کي د اولاد، دمور اوپلار شفاعت کول نقل دی . په دی وجه د ذکرسوی آیت دا قاعده چي یو پلار به زوی ته او زوی به پلار ته په محشرکی څه فائده نه سی رسولای . دا په دی صورت کي دی چي یومومن وي اوبل کافر وی . (مظهری)

فائده: دلته دا خبره دفکر قابله ده چي په دی آیت کي پلار به زوی ته نفع نه سي رسولای . دا خو دفعلیه جملی په صورت کی ، لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ، په الفاظو سره یی ذکر کړه او په دوهم طرف کي یی دوه تغیره وکړل . یو دا چي دایی داسمیه جملی په صورت کي بیان کړه . دوهم په دی کي یی دولد پرځای لفظ دمولود اختیارکی ، حکمت په دی کي دا دی چي جمله اسمیه په نسبت دفعلیی، زیاته مؤکده وی . دجملی په دی تغیر کي یی ددي فرق طرف ته اشاره وکړه کوم چي دپلار او اولاد په مینځ کي وي چي دپلار محبت د اولاد سره زیات دی . ددي برعکس د اولاد دمحبت دا درجه په دنیا کي هم د اولاد نفع نه رسول یی مؤکد بیان کړل ، او دلفظ دولد پرځای په دلفظ دمولود اختیارولو کي دا حکمت دی چي مولود صرف اولاد ته ویل کیږي اولفظ دولد عام دی او داولاد اولاد هم په کښی شامل دی په دی کي ددوهم طرف څخه ددي مضمون تائید داسي وکړل سو چي په خپله دخپل ځان څخه پیدا زوی هم دپلار په کار نه سي ورتلی نو دلمسی او کړوسی حال خو معلوم دی .

او په دوهم آیت کي یی دپنځو شیانو علم خاص دالله ﷻ سره مخصوص کیدل ، دده څخه ماسوابل هیڅ مخلوق ته ددغو علم نه کیدل یی بیان کړی دی او په دی یی سورة لقمان ختم کړی دی .

إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ ، یعنی دالله ﷻ سره دی علم دقیامت (چی په کوم کال په کوم تاریخ به راځی) اوهغه باران وروی او هغه پوهیږي په هغه چي په نس دمور کي دی (چی انجلۍ ده اوکه هلك دی اوچی په کوم شکل او صورت دی) او یو سړی نه پوهیږي په دی چي صبابه څه کار کوی (یعنی دخیر او شر څخه به څه ورته رسیږی) او یو سړی نه پوهیږي چي دی به پرکومه مځکه مری .

په اولنیو درو شیانو کي که څه هم دا وضاحت نه دی سوی چي ددي علم ماسوا دالله ﷻ څخه بل چاته نسته

مګرخبره په داسي عنوان سره ذکر سوي ده چي ددغو شیانو دعلم انحصار ورڅخه په علم الهی پوري معلومیږي او په باقي دوو شیانوکی ددی توضیح موجود دی چي ددي علم دالله ﷻ څخه ماسوا بل چاته نسته ، دی پنځو شیانو ته یی دسورة انعام په آیت کي مفاتح الغیب فرمایلي دی . وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ . یعنی صرف دالله ﷻ سره دمفاتح غیب علم دی هیڅوك پوه نه دی په دی بغیردالله ﷻ څخه ، په حدیث کي یی دی ته مفاتیح الغیب ویلی دی، مَفَاتِحِ او: مَفَاتِيْح، دمفتاح جمع ده، کیلی یاچابی ته ویل کیږي په کوم سره چي دغیبو معلومات واضح کیږي .

﴿ دعلم غیب مسئله ﴾

ددي مسئلی تفصیل په قدر دضرورت دسورة نمل دایت . قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللهُ . لاندي تیرسوی دی ، په دی آیت کي یی مطلق علم غیب دالله ﷻ دپاره مخصوص کیدل په توضیح سره بیان کړی دی او دا دټول امت دمخکنیو او وروستنیو عقیده ده . په زیر بحث آیت کي چي یی کوم صرف پنځه شیان په خصوصیت سره بیان کړی دی چي ددی علم هیڅ مخلوق ته نسته ، صرف الله ﷻ په پوه دی ، دا څه دتخصیص دپاره نه دی کنه نو دسورة نمل آیت به ددي تضاد سی ، بلکی ددي پنځو شیانو دخاص اهتمام ښوولو دپاره یی دلته ددي شیانو ذکر فرمایلي دی .

او وجه دتخصیص او اهتمام دا ده چي په عام طور سره دکومو غیبو دشیان معلومولو چي انسان شوقی وی ، هغه دا پنځه شیان دی . دارنګه دعلم غیب دعویٰ کوونکی نجومیان وغیره چي دکومو شیانو خبرونه خلقو ته ښیی او خپل علم غیب ثابتوی ، هغه دا پنځه شیان دی او په ځینی روایتونو کي دی چي یو سړی دنبی کریم ﷺ څخه ددي پنځو شیانو متعلق پوښتنه کړی وه . په دی دا ایت نازل سو په کوم کي چي ددي پنځو شیانو علم دالله ﷻ سره خاص والی بیان سوی دی (روح)

او په حدیث کي چي کوم په روایت د ابن عمرؓ او ابن مسعودؓ دا ارشاد راغلی دی چي، أُوتِيتُ مَفَاتِحَ كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا الْخَمْسَ، (اخرجه امام احمد ،ابن کثیر) په دی کي لفظ د أُوتِيْتُ په خپله دا خبره واضحه کړه چي ددي پنځو شیانو څخه علاوه دکومو غائباتو علم چي نبی کریم ﷺ ته حاصل سو هغه دالله ﷻ دطرف څخه په طور دوحی ورکړل سوی وو، په دی وجه دا دعلم غیب په تعریف کي شامل نه دی ، ځکه چي انبياء علیهم السلام ته په ذریعه دوحی او اولیاؤ ته په ذریعه دالهام چي کوم دغیبو دشیانو خبر دالله ﷻ دطرف څخه ورکول کیږي ، دهغه حقیقت په اعتبار سره علم غیب نه دی چي ددي پربنا دوی ته عالم غیب وویل سی ، بلکی دا أَنْبَاءُ الْغَيْبِ یعنی دغیب خبرونه دی الله ﷻ چي کله وغواړی اوځومره غواړی خپلو فرښتو او رسولانو او مقبولو بندګانو ته یې ورکوی ، په قرآنکریم کي دی ته : أَنْبَاءُ الْغَيْبِ ویل سوي دی . ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ .

په دی وجه مطلب دحدیث دا دی چي دا پنځه شیان خو الله ﷻ دخپل ذات سره داسي خاص فرمایلي دی چي په طور دانباء غیب یی هم فرښتی او رسول ته ددي علم نه دی ورکړی ، ددي څخه علاوه دنورو غیبو علم لږ

ډیر انبیاء علیهم السلام ته په ذریعه دوحی ورکول کیږي ددی تقریر څخه هم یوه بله وجه ددي پنځو شیانو دخصوصی ذکر معلومه سوه .

(یوه شبهه اوجواب یې)

دذکرسوی آیت څخه داثابته سوه چي مطلق علم غیب کوم چي دالله ﷻ خصوصیت دی ، په دی کي هم په خاص طور سره پنځه ذکر سوی شیان داسي دی چي دهغه علم چاپیغمبر ته په ذریعه دوحی هم نه ورکول کیږي ، ددي تقاضا دا ده چي دا شیان هیڅکله چاته معلوم نه سی . حال دا دی چي دامت د ډیرو اولیاء الله څخه داسي بی شمیره واقعات نقل دی چي دوی کله دباران خبر ورکړی دی یایی چاته دحمل متعلق څه خبر ورکړی دی . دچامتعلق یی اننده دڅه کار کولو یانه کولو خبر ورکړی دی ، دچادمرګ ځای یی متعین ښودلی دی او بیا دا پیش ګویانی ښه په مشاهده سره صحیح ثابتی سوی دی . دغه رنګه ځیني نجومیان یادجفر او رمل وغیره پوهان ددي شیانو متعلق خبرونه ورکوی او ځیني وخت هغه هم صحیح کیږي نو بیا ددي پنځو شیانو خصوصیت دعلم الهی سره څنګه پاته سو؟

ددی یو جواب خو هغه دی کوم چي په سورة نمل کي په تفصیل سره راغلی دی او په لنډه توګه لوړ ذکر سوی دی چي علم غیب په حقیقت کي هغه علم ته ویل کیږي کوم چي دطبعی سبب په واسطه سره نه وی ، بی دواسطی څخه خود بخوده وی . داشیان انبیاء علیهم السلام ته په ذریعه دوحی او اولیاؤ ته په ذریعه دالهام اونجومیانو وغیره ته دخپلو حسابونو اوطبعی اسبابو په ذریعه که حاصل سي نو دا علم غیب نه دی بلکی اِنْبَاءُ الْغَيْب دی کوم چي په یوه جزئی او شخصی معامله کي یومخلوق ته حاصلیدل دذکر سوی آیت منافی نه دی . ځکه چی ددي آیت مطلب دا دی چی ددي پنځو شیانوکلی علم کوم چي پرټول مخلوقات اوټولو حالاتو باندي حاوی وي هغه الله ﷻ چاته په ذریعه دوحی یاالهام نه دی ورکړی . کله نا کله ده یوی یانیمی واقعی څه جزئی علم په ذریعه دالهام حاصلیدل ددي منافی نه دی .

ددی څخه علاوه دعلم څخه مراد علم قطعی دی ، دا دالله ﷻ څخه ماسوا بل چاته نسته ، دالهام په ذریعه چي کوم علم یو ولی ته حاصلیږي هغه قطعی نه وي په دی کي دمغالطو ډیر احتمالات وي او دنجومیانو وغیره په خبرونو کي خو هره ورځ لیدل کیږي چي په لسو درواغو کي دیو صحیح مناسب هم نه وي دی ته علم قطعی څنګه ویل کیږي ؟

(دعلم غیب متعلق یوه اهمه فائده)

استاذ محترم شیخ الاسلام حضرت مولانا شبیراحمدعثمانی رحمه الله دخپل تفسیر په فوائدوکی یوه لنډه جامعه خبره فرمایلي ده چي دا ذکرسوی ټول قسمونه داشکالاتو باندي ختمیږي، هغه دا ده چي دغیب دوه قسمونه دی . یو غیبی احکام دی ، لکه دشریعت احکام په کومو کي چي دالله ﷻ دذات اوصفاتو علم هم داخل دی کوم ته چي دعقیدو علم ویل کیږي اوهغه ټول شرعی احکام هم دکومو څخه چي دا معلومیږي چي دالله ﷻ کوم کارونه خوښ دی او کوم ناخوښه دا ټول شیان دغیبو دی .

دوهم قسم غیبی اکوان یعنی په دنیا کي دراپیښیدونکو واقعاتو علم. د اول قسم غیبو علم حق تعالی خپلو انبیاؤ او رسولانو علیهم السلام ته ورکړی دی چي ذکر یی په قرآنکریم کي داسي راغلی دی. فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهٖٓ اَحَدًا اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَّسُوْلٍ، یعنی الله ﷻ په خپلو غیبو هیڅوك نه خبروی بغیر دهغه درسول څخه کوم چي الله ﷻ ددي کار دپاره خوښ کړی.

او د دوهم قسم یعنی غیبی اکوان، ددي کلی علم خو حق تعالی هیچاته نه ورکوی ، هغه بالکل دذات حق سره مخصوص دی. مگر جزئی علم دخاصو خاصو واقعاتو کله چي غواړی څومره چي غواړی ورکوی یې. دغه دول اصل علم غیب خو ټول دالله ﷻ سره مخصوص دی. بیاهغه دخپل علم غیب څخه دغیبو داحکامو علم خو عادتًا انبیاء علیهم السلام ته په ذریعه دوحی ښیی. او دا علم د دوی دبعثت مقصد دی. دغیبی اکوانو علم جزئی هم انبیاؤ او اولیاؤ ته په ذریعه دوحی یا الهام څومره چي الله ﷻ ته منظور وي ورکوی، کوم چي دالله ﷻ دطرف څخه ورکول سوی علم دی. دی ته دحقیقی معنٰی په اعتبار سره علم غیب نه سي ویل کیدی ، بلکی دغیب خبرونه اِنْبَاءُ الْغَيْبِ ورته ویل کیږي.

(دایت دالفاظو سره متعلق فائدی)

په دی آیت کي دپنځو شیانو علم دالله ﷻ سره مخصوص کیدل په یو خاص اهتمام سره بیانول مقصود دی چي ظاهری تقاضایی دا وه چي په یوعنوان سره پنځه سره شمار سوی وی او ویل سوی وی چي ددي علم دالله ﷻ دذات سره مخصوص دی ، هیڅ مخلوق ته ددي علم نه دی ورکړل سوی مگر په ذکر سوی آیت کي یی داسي ونه کړل ، بلکی د اولنیو درو شیانو علم یی خوپه مثبت طور دالله ﷻ دپاره دخاصوالی ذکر وفرمایی او د دوو شیانو یی دغیرالله څخه دعلم نفی وفرمایله. په اولنیو دروشیانوکی یی هم دعلم ساعت یعنی قیامت ذکر خو داسی وفرمایی چی، اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهٗ عِلْمُ السَّاعَةِ، یعنی دالله ﷻ سره دی علم دقیامت، او د دوهم شی دذکر دپاره یی عنوان بدل کی ، په فعلیه جمله کي یی داسي ذکر وفرمایی: يُنَزِّلُ الْغَيْثَ، یعنی الله ﷻ نازلوی باران، په دی کي دباران دعلم ذکرنسته ، بلکی په دی کي دنازلولو ذکر دی. د دریم ذکر یی بیا عنوان بدل کي او داسي یی وفرمایل چی، وَيَعْلَمُ مَا فِى الْاَرْحَامِ، دعنوان دی بدلولوته دکلام دبلاغت یو تفتن هم ویل کیږي اوچی فکر باندی وسی نو څه نور حکمتونه هم په کښی معلومیږي کوم چي په بیان القرآن کي حضرت تهانوی (رح) بیان کړی دی.

لنډه دا چي اخری دوه شیان یعنی چي صبابه انسان څه کوي او دا چي هغه به په کومه مځکه مری، په خپله دانسان دذات متعلق حالات دی ، په دی کي دااحتمال کیدی سو چي انسان ددي علم حاصل کړی ، په دی وجه یی په دی دوارو کي په خصوصیت سره دغیرالله علم نفی کړی بیان کړی چي په دی سره داولنیو درو شیانو علم دغیرالله دپاره نه کیدل په درجه اولی ثابت سو. چي هرکله انسان دخپلو کارونو اوکسبونو او خپلي انتها یعنی مرگ او ددی ځای نه پیژنی نو دآسمان اوباران نازلیدو او دمور دنس په تیاروکي پټ شی به څه معلوم کړی. او په اخری شی کي یی صرف دمرگ دځای علم انسان ته نه کیدل بیان کړی دی،

حال دا دی چي دمرګ دځای په شان دمرګ وخت هم دانسان په علم کي نه سي راتلی . وجه دا ده چي ځای دمرګ که څه هم په متعين طور سره معلوم نه وي مګر دښکاره حالاتو په اعتبار سره انسان څه پوهيدی سي چي کوم ځای اوسيږي، هلته به مری اوکم از کم هغه ځای په کوم کي چي دده مرګ دی په دنيا کي موجود خو دی ، په خلاف دمرګ دوخت څخه چي راتلونکی زمانه ده ، تر اوسه په وجود کي هم نه ده راغلی ، نو کوم سړی چي دمرګ ځای کوم چي بالفعل موجود هم دی نه پيژني دهغه متعلق دا تصور څنګه کيدی سي چي دمرګ وخت چي لا تراوسه يی وجود هم نسته دا به وپيژني .

لنډه دا چي دلته ديوشی په نفی سره خود بخوده دنورو شيانو نفی په درجه اولی سره معلوميږي، په دی وجه يی دا دواړه په منفی انداز سره بيان کړل اواولنی دری شيان خو دانسانی وس څخه په ښکاره حالاتو کي په خپله خارج دی ، په دی کي دانسان دعلم دخل نه ليدل واضحه خبره ده په دی وجه يی په دی کي مثبت عنوان اختيارکی ، ددې خاصوالی يی دحق تعالی سره بيان کی .

او په دی کي اوله جمله په جمله اسميه سره او وروسته دواړی جملی په فعليه عنوان سره په ذکر کولوکی شايد دا حکمت دی ، چي قيامت خو يومتعين کار دی ، په دی کي نوی کيدل نسته ، په خلاف دنازليدو دباران او دحمل څخه چي ددې په حالاتو کي نوی کيدل راځی او جمله فعليه پرنوی کيدو باندې دلالت کوی ، په دی وجه يی په دی دواړو کي دا استعمال کړه او په دی دواړو کي يی هم دحمل په حالاتو کي دعلم الهی ذکر وفرمايی . وَيَعْلَمُ مَافِي الْاَرْحَامِ، او دباران په نازليدو کي يی دعلم الهی ذکر ونه فرمايی. وجه دا ده چي دلته دباران نازلولو ذکر يی وکی . ضمنًا يی دا هم وښودله چي باران دکوم سره چي دانسان په زرګونو نفعی تړل سوی دی هغه هم دالله ﷻ په کولو سره راځی او دچاپه تصرف کي نه دی او ددی دالله ﷻ دعلم سره خاصوالی خو په سياق دکلام سره ثابتيږي . والله سبحانه وتعالی اعلم .

سورة لقمان ختم سو

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

﴿ سورة السجدة ﴾

سُوْرَةُ السَّجْدَةِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ثَلٰثُوْنَ اٰيَةً وَّثَلٰثُ رُكُوْعَاتٍ

سورة سجده په مکه کي نازل سو په دی کی ديرش (۳۰) آياتونه او درې (۳) رکوع ګانی دی

شروع کوم دالله ﷻ په نامه چی بی حده مهربان نهايت رحم والا دی .

الٓمٓ ۚ ① تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ لَا رَيْبَ فِيْهِ مِنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۗ ② اَمْ يَقُوْلُوْنَ

نازل سوی کتاب دی په دی کی هیڅ شک نسته ، درب العالمین دطرف څخه آیا دوی وایی

افْتَرٰىهُ ۚ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّآ اَتٰىهُمْ مِّنْ نَّذِيْرٍ

چی دایی درواغ جوړ کړی دی ، نه ده داسی بلکه هغه حق دی ستا د رب دطرف څخه چی ته وبیروی هغه خلق کوم چی نه دی راغلی بیرونکی .

مِّنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُوْنَ ③

ستا څخه مخکې چی دوی لار پیدا کی .

لنډتفسیر: الٓمٓ (الله ﷻ ته ددی معنی معلومه ده) دا نازل سوی کتاب دی (او) په دی کي هیڅ شبهه نسته (او) دا درب العٰلمین دطرف څخه دی (لکه چي ددی کتاب اعجاز په خپله ددی دلیل دی) آیا دا (منکر) خلق دا وایی چي پیغمبر (ﷺ) دا په خپل زړه کي جوړ کړی دی (یعنی دا وینا محض لغوه او درواغ ده ، دا جوړ سوی نه دی) بلکی دا ربښتنی کتاب دی ، ستا درب دطرف څخه (راغلی دی) چي ته (ددی په ذریعه) داسي خلق (د الله ﷻ دعذاب څخه) وبیروی کوموته چي ستاڅخه مخکی بیرونکی نه ؤ راغلی چي هغه خلق لارپیداکی .

معلومات اومسئلې: مَآ اَتٰىهُمْ مِّنْ نَّذِيْرٍ، دنذیر څخه مراد دلته رسول دی ، مطلب دا دی چي دمکی په قریشو کی دنبی کریم ﷺ څخه مخکی هیڅ رسول نه وو راغلی . ددي څخه دا نه لازمیږي چي دانبیاؤ علیهم السلام دعوت هم دوی ته لانه ؤ را رسیدلی ځکه چي دقرآن په نورو آیتونوکی په واضح طور سره ارشاد دی . وَاِنْ مِّنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فِيْهَا نَذِيْرٌ، یعنی یو امت اوجماعت په دنیاکی داسي نسته په کوموکی چي دالله ﷻ بیرونکی او دهغه طرف ته دعوت کوونکی نه وي راغلی .

په دی آیت کي لفظ دنذیرپه خپله عامه لغوی معنی کي دی یعنی دالله ﷻ طرف ته دعوت ورکوونکی، هغه برابره خبره ده که رسول اوپیغمبروی یادهغوی ځوك نائب خلیفه، یاعالم دین، نو ددی آیت څخه معلومیږي چي تولوامتونواوقومونوته دتوحیددعوت رسیدلی دی هغه پرخپل ځای صحیح اوتیك اودالله ﷻ درحمت عامه مقتضی ده لکه چي ابوحیان فرمایی چي دتوحیداوایمان دعوت په هیڅ زمانه اوهیڅ ځای اوهیڅ قوم کي هیڅ کله قطع سوی نه دی اوکله چي پرنبوت ددیري زمانی تیریدوڅخه وروسته دهغه نبوت علم لرونکی عالمان دیرکم پاته سول نوبل نبی اورسول راغلی دی ددي مقتضی داده چي دعربوپه قومونوکی هم خامخا دتوحید دعوت به دمخکی څخه رسیدلی وی . مګر ددي دپاره دا ضروري نه ده چي دا دعوت په خپله یو نبی او رسول راوړی وی . کیدی سي چي د دوی دنائبانو عالمانو په ذریعه رسیدلی وی . په دی وجه ددي سورة او

دسورة يٰس وغيره هغه ايتونه دكوموڅخه چي دا ثابتيږي چي دعربو په قريشوكى ستاڅخه مخكى يو بيرونكى هيڅ نبى اورسول نه ؤ راغلى كه څه هم دايمان اوتوحيد دعوت په نورو سره دلته هم رسيدلى وى. دفطرت زمانه يعنى دنبى كريم ﷺ دبعثت څخه مخكى د ډيرو حضراتو متعلق دا ثابته سوي ده چي هغه پر دين ابراهيم او اسماعيل باندي قائم ؤ، په توحيد د دوى ايمان ؤ، دبت پرستى او دبتانو دپاره دقربانى كولو څخه به يى نفرت كوى.

په روح المعانى كي دموسٰى بن عقبه دمغازى څخه دا روايت نقل دى چي زيد بن عمر بن نفيل كوم چي دنبى كريم ﷺ دبعثت او نبوت څخه مخكى د دوى سره ليدلى هم وه. مكر دنبوت څخه مخكى دده انتقال په هغه كال وسو په كوم كي چي قريشو بيت الله آباده كړه او داواقعه د دوى دنبوت څخه پنځه كاله مخكى ده. دده حال موسٰى بن عقبه دا بيان كړى دى چي قريش به يى دبت پرستى څخه منع كول او دبتانو په نوم قربانى كولو ته به يى ډير بد ويل او دمشركانو دذبحو غوښه به يى نه خوړله.

او ابوداود طيالسى د زيد بن عمرو بن نُفَيْل دزوى حضرت سعيد ؓ بن زيدبن عمرو څخه كوم چي په اصحابو كراموكى په عشره مبشّره كي دا خل دى، دا روايت كړى دى چي دوى نبى كريم ﷺ ته عرض وكى چي زما دپلار چي كوم حال ؤ، هغه تاته معلوم دى چي پر توحيد قائم دبت پرستى څخه بيزاره ؤ، نو آيا زه دهغه دپاره دبخښنى دعا كولى سم؟ نبى كريم ﷺ ورته وفرمايل چي هوا كولى يې سى. دهغه دپاره دبخښنى دعا جائز ده، هغه به دقيامت په ورځ ديو مستقل امت په شكل كي پورته كيږي. (روح)

دغه رنگه ورقه بن نوفل كوم چي دنبوت دشروع كيدو په زمانه او دقرآن دنزول په ابتداء كي موجود ؤ پر توحيد قائم ؤ او دنبى كريم ﷺ دمدد كولو خپله اراده يى ښكاره كړى وه، مكر فوراً وروسته دده وفات وسو. دا واقعات ثابتوى چي دعربو قومونه هم ددعوت الهى او دعوت ايمان او توحيد څخه محرومه خونه وه، مكر په خپله په دوى كي دننه نبى نه ؤ راغلى والله اعلم.

په دى درى سره آيتونو كى دقرآن دحقوالى او دنبى كريم ﷺ دبر حق رسول كيدو اثبات دى.

اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى

الله ﷻ هغه ذات دى چى جوړ يى كړل اسمانونه اومځكه اوڅه چى د دوى په مينځ كى دى په شپږو ورځوكى بيا

عَلَى الْعَرْشِ ۭ مَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا شَفِيْعٍ ۭ اَفَلَا تَتَذَكَّرُوْنَ ④ يُدَبِّرُ

قائم سو په عرش باندى، نسته تاسى لره ماسوا دهغه څخه دوست اونه سفارشى آياتاسى فكرنه كوى؟ په تدبيره سره

الْاَمْرَ مِنَ السَّمَاۗءِ اِلَى الْاَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ اِلَيْهِ فِيْ يَوْمٍ كَانَ

نازلوى كار داسمان څخه مځكى ته بيا خيژى دغه كار ده طرف ته په يوه ورځ كي چى

مِقْدَارُهٗٓ اَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّوْنَ ۝٥ ذٰلِكَ عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ

مقدار یی زرکاله دی ستاسی پهشمیرکی دا دی پوهه پهپټو اوپهښکارهوو

الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ۝٦ الَّذِيْٓ اَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهٗ وَبَدَاَ خَلْقَ

زبردست رحم والا ، چاچی ښه جوړ کی کوم شي چی یی جوړکی اوشروع یی کی

الْاِنْسَانِ مِنْ طِيْنٍ ۝٧ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهٗ مِنْ سُلٰلَةٍ مِّنْ مَّآءٍ مَّهِيْنٍ ۝٨

دانسان پیدائش د دختی څخه ، بیایی جوړکی دده اولاد دخلاصهسوو بیقدره اوبو څخه ،

ثُمَّ سَوّٰىهُ وَنَفَخَ فِيْهِ مِنْ رُّوْحِهٖ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ

بیا یی‌ده لره برابر کی او پوه یی کی په‌ده کی خپل روح او جوړ یی کړل ستاسی غوږونه اوسترګی

وَالْاَفْـِٕدَةَ قَلِيْلًا مَّا تَشْكُرُوْنَ ۝٩

او زړه تاسی ډیر لږ شکر کوی .

تفسیر: الله دی چاچی اسمانونه اومځکی او هغه مخلوق کوم چي ددي دواړو په مینځ کي (موجود) دی (د) شپږو ورځو (په مقدار) کي پیدا کړل بیاپرعرش (کوم چي مشابه دی دتخت دسلطنت سره داسی) قائم (او جلوه فرما) سو (کوم چي دده دشان سره لائق دی هغه داسي عظیم دی چي) بغیر دده (درضا اواذن) څخه نه ستاسو څوك مددګار سته او نه سفارش کوونکی (البته په اذن سره به شفاعت کیږي او دمدد سره به اذن متعلق نه وی) نو آیاتاسی پوهیږي نه (چی دداسی ذات څوك شریك نسته او) هغه (داسی دی چي) دآسمان څخه واخله ترمځکی پوري (څومره کارونه چي دی) دهرکار (هغه) تدبیر (اوانتظام) کوی ، بیاهرکار به دهغه حضور ته رسیږي په یو داسی ورځ کي دکوم مقدار چي به ستادشمیر موافق یو زرکاله وي (یعنی په قیامت کي به ټول کارونه او ددی متعلقات دهغه په حضور کي پیش کیږي ، لکه داقول دالله ﷻ، وَاِلَيْهِ يُرْجَعُ الْاَمْرُ كُلُّهٗ) هغه دی پوه په پټو او په ښکاره شیانو زبردست رحمت والا ، هغه چي څه شی جوړکی ښه یی جوړکی (یعنی دکوم مصلحت دپاره چي یی جوړ کی دهغه مناسب یی جوړ کی) او دانسان (یعنی ادم ﷺ) پیدائش یی دخاوری څخه شروع کی ، بیایی دده (انسان یعنی ادم) نسل دنچوړ داخلاطو یعنی یو بی قدره اوبو څخه (یعنی نطفی څخه کومه چي فضله ده دهضم رابع دغذا چي څلور اخلاط وینه، بلغم سودا، صفرا په کښی جوړیږی) جوړ کی بیا (دمور په رحم کی) یی دده اندامونه برابر کړل اوپه ده کي یی (د) خپل (طرف څخه)

روح پُف کي او (وروسته دپيداکيدو څخه يې) تاسی ته سترګي او زړه (يعنی ظاهری اوباطنی ادراکات) در کړل (او ددی ټولو خبرو کوم چي په قدرت او انعام باندي دلالت کوی ، مقتضا دا وه چي شکر موکولی چي ددي فرد اعظم توحيد دی مګر) تاسی خلق ډير کم شکر ادا کوي (يعنی نه يې ادا کوی)

(معلومات اومسئلي : دقيامت دورځي اوږدوالي)

فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ۔ يعنی دهغه ورځی مقداربه ستاسو دشمير په اعتبارسره يو زرکاله وی ، او دسورِة معارج په آيت کي دی . فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ، يعنی ددغه ورځی مقدار به پنځوس زره کاله وی ، ددي يوساده ځواب خوهغه دی کوم چي په بيان القرآن کي اختيارسوی دی چي د هغه ورځی دهيبتناکوالی په سبب سره به هغه خلقوته ډيره اوږده محسوسيږي او دا اوږدوالی به په مقدار دخپل ايمان اوعملونو وی، کوم چي لوی مجرمان دی ، هغوی ته زياته اوکم چي کم وي هغوی ته به کمه محسوسيږي، تردی چي کومه ورځ ځينوته يوزر کاله معلوميږي هغه به دنورو په نزد پنځوس زره کاله وی . په تفسير روح المعانی کي نور هم ډير توجيهات دعلماؤ اوصوفياء کرامو څخه نقل سوی دی ، مګرهغه ټول قياسونه دی . داسي شی کوم ته چي دقرآن مدلول وويل سي ياپرکوم چي يقين وسی ، يو هم نه دی . په دی کي مسلمه هغه طريقه ده کومه چي سلفوصالحينوصحابوو کرامو اوتابعينو اختيار کړي ده چي دا ديو اوپنځوس فرق علم الهی ته حواله کي او په خپله يی په دومره وينا بسوالی وکی چي مونږ ته معلومه نه ده.

حضرت ابن عباس ﷺ ددی متعلق فرمايی . هُمَا يَوْمَانِ ذَكَرَهُمَا اللهُ تعالى فِيْ كِتَابِهِ اَللهُ تعالى اَعْلَمُ بِهِمَا وَاَكْرَهُ اَنْ اَقُوْلَ فِيْ كِتَابِ اللهِ مَا لاَ اَعْلَمُ. (اخرجه عبدالرزاق والحاکم وصححه) يعنی دا دوې ورځی دی دکومو ذکر چی الله ﷻ په خپل کتاب کي کړی دی او الله ﷻ يی په حقيقت پوه دی او زه به دابده ګڼم چي په قرآن کي هغه خبره وکړم دکومی چي ماته علم نسته .

(ددنياهرشي په خپل ذات کي حسن اوښه دی بدوالي په کښي په غلط استعمال سره راځي)

اَلَّذِیْ اَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ، يعنی الله ﷻ هغه ذات دی کوم چي دهرشی خلقت حسين اوښه جوړکړی دی . وجه دا ده چي په دی عالم کي الله ﷻ څه پيدا کړی دی ، هغه يی دعالم دحکمت او مصلحت په اقتضاسره جوړ کړی دی . په دی وجه هر شی دخپل ذات په اعتبار سره يو حُسن لري او ددی ټولو څخه زيات حسين اوښه يی انسان جوړ کړی دی ، لکه چي ارشاد فرمايی . لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ، يعنی مونږ انسان دټولو څخه زيات په ښائسته انداز اوښه شکل او صورت کي پيدا کړی دی .

او نور مخلوقات برابره خبره که هغه په ښکاره کي هرڅومره قبيح اوبد ګڼل کيږي ، سپی، خنزير، مار، لړم، زمری اوشرمښ، دا ټول زهرناك او درنده حيوان په عامو نظرونو کی بد ګڼل کيږي . مګر دمجموعه عالم دمصلحتونو په اعتبار سره په دی کي هيڅ بدوالی نسته ، چاڅه ښه ويلی دی .

نهی هی چیز حکمی کوئی زمانی می کوئی برا نهی قدرت کی کارخانی می
هيڅ شی بی کاره په دنيا کي نسته او دقدرت په کارخانه کي هيڅ شی ناکاره نسته

حضرت حکیم الامة (رح) فرمایی چي په . كُلَّ شَیْءٍ کي ټول جواهر او اعراض دا خل دی یعنی هغه شیان هم کوم چي جوهری وجود لري لکه حیوانات نباتات، جمادات وغیره او اعراض هم په کوموکی چي اخلاق او اعمال هم دا خل دی ، تر دی چي کومو اخلاقو ته بد ویل کیږي ، لکه غصه، حرص شهوت وغیره دا هم په خپل ذات کي ناکاره نه دی ، د دوی بدی په بغیر دمصرف کي صرف کول او په بی محله استعمالولو سره وي چي په خپل محل کي وی ، نو په دی کي هیڅ شی بد نه دی . لیکن مراد ددي څخه ددي شیانو جهت دتخلیق اوتکوین دی چي هغه سراسر خیر او خیر اوښه اوښه دی ، او دعملونو بل جهت دانسان کسب او اکتساب دی یعنی خپل اختیار دیو کار په کولو کی صرف کول ، نو په دی حیثیت سره ټول حسن نه دی ، بلکه په دی کي تفصیل دی چي الله ﷻ دکومو اجازه نه ده ورکړی هغه حسن نه دی قبیح دی. والله تعالی اعلم

وَبَدَاَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ مِنْ طِيْنٍ، ددي څخه مخکی دا ښودل سوي ده چي الله ﷻ دعالم هرشی حسن جوړکړی دی ، ددي څخه وروسته د انسان ذکر فرمایی کوم چي په دی ټولو کي زیات حسین دی . ددي سره دکمال قدرت د اظهار دپاره یی دا هم وښودله چي کوم انسان مونږ دټول مخلوق څخه زیات ښه جوړکړی دی ، دا داسی نه ده چي دده دپیدائش ماده څه دټولوڅخه زیاته شریفه او اعلی اخستل سوي ده ، په دی وجه دټولو څخه غوره سوبلکی دپیدائش ماده خودده دټولو څخه کمتر شی یعنی مَنِی جوړه سوي ده . بیا قدرت کامله او حکمت بالغه دا کمترین شی دکوم ځای څخه کوم ځای ته ورسوی او اشرف المخلوقات یی وګرځوی .

وَقَالُوٓا ءَاِذَا ضَلَلْنَا فِى الْاَرْضِ ءَاِنَّا لَفِىْ خَلْقٍ جَدِيْدٍ ۬ بَلْ هُمْ بِلِقَآئِ

او وایی چی کله مونږ ورک سو په مځکه کی نو آیا مونږ په بیا نوی جوړ سو ؟ هیڅ نه دی بلکه دوی په ملاقات

رَبِّهِمْ كٰفِرُوْنَ ⑩ قُلْ يَتَوَفّٰىكُمْ مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِىْ وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُوْنَ ⑪

دخپل رب منکردی ته ووایه قبض کوی تاسی ملائکی دمرګ کومی چی په تاسی مقرردی بیابه خپل رب طرف ته

وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الْمُجْرِمُوْنَ نَاكِسُوْا رُءُوْسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۭ رَبَّنَآ اَبْصَرْنَا

بیرته راسی اوکله چی ته ووینی څه وخت چی مجرمان کښته کړي وي سرونه خپل دخپل رب په مخکې ای ربه زمونږ

وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا اِنَّا مُوْقِنُوْنَ ⑫ وَلَوْ شِئْنَا لَاٰتَيْنَا

مونږ ولیدل او واورېدل اوس مونږ ولیږه چی وکړو نیک کار زمونږ یقین راغی ، او که مونږ غوښتلای نو ورکړی به

كُلَّ نَفْسٍ هُدٰىهَا وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّىْ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ

مو وه هر یو نفس ته دده لار ، اولیکن ثابته سوه خبره زمونږ چی زه به ډک کړم د دوږخ

الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ ۝١٣ فَذُوْقُوْا بِمَا نَسِيْتُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ

دپیریانو او انسانانو څخه په جمع ، پس اوس وڅکی خوندونه لکه چی تاسی هیره کړی وه دا ورځ دملاویدو

هٰذَا ۚ اِنَّا نَسِيْنٰكُمْ وَذُوْقُوْا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ۝١٤ اِنَّمَا

مونږ هم هیر کړل تاسی او وڅکی عذاب دهمیشه په بدله دخپلو کړو کي زمونږ

يُؤْمِنُ بِاٰيٰتِنَا الَّذِيْنَ اِذَا ذُكِّرُوْا بِهَا خَرُّوْا سُجَّدًا وَّسَبَّحُوْا بِحَمْدِ

خبری هغه منی چی کله ورته یادی کړل سی نو پری به وزی په سجده او تسبیح وایی دخپل رب دثنا سره

رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ ۝١٥ ۩ تَتَجَافٰى جُنُوْبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ

او دوی تکبر نه کوی ، جلا وسیږي د دوی بغلونه دخپل بیده کیدو دځای څخه

يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَّطَمَعًا ۡ وَّمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ۝١٦ فَلَا تَعْلَمُ

بولی خپل رب ته په بیره او په طمع سره او زمونږ د ورکړو څخه خرچ کوی ، پس هیڅ

نَفْسٌ مَّآ اُخْفِيَ لَهُمْ مِّنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍ ۚ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ۝١٧

نفس ته معلوم نه دی کوم چی پټ دی د دوی دپاره دسترګو یخوالی بدله دهغه چی دوی کول ،

اَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا ؕ لَا يَسْتَوٗنَ ۝١٨ اَمَّا الَّذِيْنَ

آیا پس هغه څوک چی په ایمان دی برابر دی دهغه سره چی نافرمان دی ، نه دی برابر ، پس هغه خلق چی

اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَلَهُمْ جَنّٰتُ الْمَاْوٰى ۡ نُزُلًا بِمَا كَانُوْا

ایمان راوړی او نیک کارونه وکړی دهغوی دپاره باغونه دی د اوسیدو میلمستیا ده دهغوی دکارونو په وجه

يَعْمَلُوْنَ ۝١٩ وَاَمَّا الَّذِيْنَ فَسَقُوْا فَمَاْوٰىهُمُ النَّارُ ؕ كُلَّمَآ اَرَادُوْٓا اَنْ

چی کول یی ، او هغه خلق چی نافرمانه سول پس دهغوی کور دی اور هرکله چی غواړی

يَّخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي

چې ووزي ددې څخه واپس کوالی سي بیاهغه ته او وبه ویل سي هغوی ته وڅکئ عذاب داور هغه

كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ⑳ وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَىٰ دُونَ

کوم چې تاسی دروا غجن کول ، او خامخا به وڅکؤ مونږ دوی ته لږ عذاب مخکې

الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ㉑ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ

د لوی عذاب څخه ددې دپاره چې دوی بیرته راسی ، او څوک دی بی انصافه زیات دهغه څخه چې یادی سی

رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمُونَ ㉒

ورته د رب خبری بیا مخ واړوی دهغه څخه ، خامخا مونږ ددی گناهگارانو څخه بدله اخیستونکی یُو

لنډ تفسیر: او دا (کافران) خلق وایی چې مونږ کله په مځکه کي (خاوری سو) نیست نابوده سو نو آیا مونږ به بیا (په قیامت کی) دنوی سره ژوندی سو (او دا خلق په دی بیا پورته کیدو صرف تعجب نه کوي لکه چې په ښکاره د دوی دعنوان څخه معلومیږی) بلکی (په حقیقت کی) هغه خلق دخپل رب سره دلیدلو منکر دی (او دا استفهام د دوی انکار دی) ته (په ځواب کی) وفرمایه چې ستاسو روح دمرګ فرښته قبض کوي کومه چې په تاسو (دالله ﷻ دطرف څخه) مقرره ده بیابه تاسو دخپل رب طرف ته بیرته را وستل سي (په ځواب کي اصل مقصود خودا، تُرْجَعُوْنَ، دی او، يَتَوَفّٰكُمْ، په مینځ کي زیاتول دبیرولو دپاره دی چې مرګ هم دفرښتی په ذریعه راځی کوم چې به تاسو دروح اخستو په وخت کي وهی تکوی هم بلکی چې په بل آیت کي دی. وَلَوْتَرٰى إِذْ تَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُوْنَ وُجُوْهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْ، وروسته دمرګ انجام صرف خاورد کیدل نه سو لکه چې ستاسو دخبری ، ءَاِذَا ضَلَلْنَا ، الخ څخه معلومیږی) او (ددی دواپس کیدو په وخت کي چې ترجعون دلالت باندي کوی) که ته (ددی خلقو حال) ووینی نوعجیبه حال به ووینی ، هرکله چې دا مجرمان خلق (د ډیر شرم څخه) دخپل رب په مخکی سرونه ښکته کړی (ولاړ وي) او وایی به) چې ای زمونږ پروردګاره ! (اوس) سترګي اوغوږونه خلاص سول او معلومه سوه (چې پیغمبرانو څه ویلی وه ټول حق وه) وروسته مونږ (دنیا ته) بیا ولیږه مونږ به (اوس چې ولاړ سو ښه) نیک کارونه وکړو (اوس) زمونږ پوره یقین راغلی او (دا وینا به د دوی محض بی کاره وي ځکه چې) که مونږ ته (دا) منظوره وای (چې خامخادوی پرلاره سی) نو مونږ به هر یو سړی ته دده (دنجات) لاره (مقصود ته درسیدو په درجه کي خامخا) ورکولی (لکه چې

هدایت په معنی دلاره ښوولو دوی ته ورکول کیږی) اولیکن زما (خو) دا (ازلی تقدیری) خبره ده (په ډیرو حکمتونو سره) ثابته سوې ده چې زه به جهنم دپیریانو او انسانانو دواړو څخه (چی کوم کافران وی) خامخا ډکوم (او بیان دځینو حکمتونو دسورة هود په اخر کی دداسی آیت په تفسیر کې تیرسوی دی) نو (دوی ته به وویل سې چی) اوس ددې خوند وڅکی چې تاسو خپله دا ورځ راتلل هیره کړی وه مونږ تاسو هیرکړاست (یعنی درحمت څخه مو محرومه کړاست چې دی ته یی هیرول مجازاً وویل) او (مونږچی دا وایوچی خوند وڅکی نو دیوی دوو ورځو نه بلکی ددې حقیقت دا دی چی) دخپلو (بدو) عملونو په وجه دهمیشه عذاب خوند وڅکی (دا خو دکفارو حال او د دوی انجام سو، مخ ته دمومنانو دحال اوانجام ذکر دی، یعنی) بس زمونږ په ایتونو خو هغه خلق ایمان راوړی چې کله دوی ته هغه ایتونه وریاد سې نوهغوی پرسجده پریوزی (چی ددې تحقیق دسورة مریم په څلورمه رکوع کې سوی دی) او دخپل رب په ثناء صفت کې شروع سې او دا خلق (دایمان څخه) تکبر نه کوې (لکه چې دکافر حال راغلی دی ، ولّی مُستَکبِراً، دا خو د دوی دتصدیق او اقرار او اخلاص حال ؤ او دعملونو حال یی دا دی چې دشپی) د دوی بغلونه دخوب دځایونو څخه جلا وی (برابره خبره ده که دماخستن دفرض لمونځ دپاره وي یادتهجدلمانځه دپاره هم او په دی سره ټول روایتونه جمع سول او یوازې جلانه وی) بلکی په دی طور (جلاوی) چې هغه خلق خپل رب (دثواب) په امید سره او (دعذاب) په بیره سره بلی (په دی کې لمونځ او دعا او ذکر ټول را غلل) او زمونږ دورکړو شیانو څخه خرڅ کوې (مطلب دا دی چې دایمان راوړونکو دا صفتونه دی چې په دی کې ځینی دنفس ایمان موقوف علیه دی اوځینی دکمال ایمان) وروسته هیچاته خبر نسته کوم کوم دسترګو دیخوالی اسبابونه چې دداسی خلقو دپاره په خزانه دغیب کې موجود دی دا دوی ته د دوی د (نیکو) عملونو بدله ورکول کیده (اوکله چې د دواړو فریقو حال او انجام معلوم سو) نو (اوس ووایاست) کوم سړی چې مومن وي آیادهغه سړی په شان به وي کوم چې بی حکم (یعنی کافر) وي (نه) هغوی په خپل مینځ کې (نه په حال او نه په انجام سره) برابریدی نه سې (هم دارنګه معلومه سوی هم ده اوخاص په انجام کې دنه برابریدو تفصیل دتاکید دپاره بیاهم واوری چی) کوم خلق ایمان راوړی او دوی نیک کارونه وکړی وروسته د دوی دپاره دهمیشه اوسیدو جنتونه دی کوم چې د دوی د (نیکو) عملونو په بدله کې په طور د دوی دمیلمستیا دی (یعنی دمیلمه په شان به دوی ته دا شیان په عزت او اکرام سره ورکول کیږې نه دا چې دسوال کوونکی محتاج په شان په بی قدری اوبی وقعتی سره) او کوم خلق چې بی حکم وه وروسته د دوی ځای دوږخ دی ، هغه خلق چې کله ددې څخه دباندی وتل غواړی (اوغاړی ته ورأیسته کیږې ، که څه هم په وجه دژوروالی او دروازو دتینګوالی وتلی نه سې مګر په داسې وخت کې دا حرکت طبعی وی) نوبیابه دی ته وردیکه کول کیږې او دوی ته به وویل سې چې د دوږخ هغه عذاب وڅکی کوم چې تاسی دروا غجن کوې (اودا عذاب وعده سوی خو به په اخرت کې وی) اومونږ به دوی ته دا نژدی (یعنی په دنیا کې راتلونکی)عذاب هم دهغه لوی عذاب

(چي وعده يې په اخرت كي ده) څخه مخكې وڅكوو (لكه مرضونه مصيبتونه، لكه چي په دُرّ كي مرفوعًا اوموقوفًا دی ، څكه چي مرضونه او افتونه موافق دوضاحت دقرآن اكثره دبدو عملونو په سبب سره وی) ددي دپاره چي دا خلق (متاثره سي دكفر څخه) بيرته را وګرځي (لكه دا قول دالله ﷻ دی ، ظَهَرَ الْفَسَادُ (تر) يَرْجِعُوْنَ، پوري (بياچي څوك را ونه ګرځي دهغه دپاره لوی عذاب دی) او (په داسي خلقو دعذاب راتلو څه تعجب نه دی كول په كار څكه چي) دهغه سړی څخه زيات ظالم به څوك وي كوم ته چي دده درب آيتونه وريادسی ، بيا هغه ددغو څخه منع وكړي (نو دده دعذاب په مستحق كيدو كی څه شبهه ده ، په دی وجه) مونږ به دداسی مجرمانو څخه بدله واخلو.

معلومات اومسئلي: قُلْ يَتَوَفّٰكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِی وُكِّلَ بِكُمْ، ددي څخه په مخكې آيت كي دقيامت منكرانو ته خبرداری او د دوی دتعجب څواب ؤ چي دمړ كيدو او خاوری كيدو څخه وروسته به دوباره څنګه ژوندی سو؟ په دی آيت كي ددي بيان دی چي خپل مرګ ته وګوری اوفكر باندي وكی نو دا په خپله دالله ﷻ دكامل قدرت يولوی مظهر دی . تاسو په خپل غفلت اوجهل سره داګنی چي دانسان مرګ خود بخوده راځی . خبره دانه ده بلكی دالله ﷻ په نزد ستاسو دمرګ يو وخت مقرر دی او ددی دپاره دفرښتو يوخاص نظام دی چي مشر په كښی عزرائيل ؑ دی چي دټولی دنيا مرګ يی دده په انتظام كي وركړی دی . دكوم سړی چي څه وخت په كوم ځای كي مرګ مقرر وی ، خاص پرهغه وخت روح ورقبض كوی . په ذكرسوی آيت كي ددي بيان دی ، او په دی كي يی ملك الموت په لفظ دمفرد ذكر كړی دی ، ددي څخه مراد عزرائيل ؑ دی. اوپه يو بل آيت كي فرمايی . اَلَّذِيْنَ تَتَوَفّٰهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ په دی كي يی ملائكه په لفظ دجمع راوړی دی . په دی كي اشاره ده چي عزرائيل ؑ يوازي داكار نه كوي دده لاندي ډيری فرښتی په دی كي دده شريكی دی.

(د روح قبض كول او دملك الموت متعلق ځيني تفصيلات)

دتفسير امام مجاهد فرمايی چي ټوله دنيا دملك الموت په مخكې داسي ده لكه ديوانسان په مخكې چي په يو ښكاره تالی كي دانی پرتی وي او دی چي كومه وغواړی پورته كولای يې سی ، دا مضمون په يو مرفوع حديث كي هم راغلی دی . (ذكره القرطبی فی التذكرة)

او په يوحديث كي دی چي نبی كريم ﷺ يو وار ديو انصاری صحابی سرته ملك الموت وليدی نووی فرمايل چي زما دصحابی سره دنرمی معامله كوه . ملك الموت څواب وركی چي ته مطمئن اوسه ، زه دهرمومن سره دنرمی معامله كوم اووی فرمايل چي څومره خلق په ښارونو كي ياپه كليو، ځنګلونو، غرونو او دريابونو كي اباد دی ، زه په دوی كي هريو د ورځی پنځه واری وينم ، په دی وجه زه د دوی دهر كوچنی لوی څخه بی دواسطی څخه خبرداريم ، بيايی وفرمايل چي ای محمد! (ﷺ) دا هرڅه چي دی دالله ﷻ په حكم سره دی كنه نو زه كه ديوې غوماشی روح قبض كول هم وغواړم نو زما پر دی قدرت نسته ، تر څو پوری چي دالله ﷻ امر ددي دپاره رانه سی .

(ایادحیوانانو روحونه هم ملک الموت قبض کوی؟)

دحدیث د ذکر سوو روایتونو څخه معلومیږي چي دغوماشی روح هم دالله ﷻ په اذن سره ملك الموت قبض کوی. حضرت امام مالك دیوې پوښتنی په ځواب کي دا هم فرمایلي دی. مګر دنورو روایتونو څخه دا معلومیږي چي دفرښتو په ذریعه دروح قبض کول دانسان سره خاص دی، دده دشرافت اوکرامت دپاره باقي حیوانان دخدای په اذن بی دواسطی دفرښتی څخه مړکیږي. (ذکره ابن عطیه ازقرطبی)

دا مضمون ابو الشیخ، عقیلی، دیلمی وغیره دحضرت انس ﷺ په روایت سره مرفوعًا نقل کړی دی چي نبی کریم ﷺ فرمایلي دی چي حیوانان اوحشرات الارض ټول دالله ﷻ په تسبیح کي مشغوله وي (دا د دوی ژوند دی) کله چي د دوی تسبیح ختم سی، نوالله ﷻ د دوی روح قبض کړی دځاروو مرګ ملك الموت ته نه دی سپارل سوی. ددي مضمون یو حدیث دحضرت ابن عمر ﷺ څخه هم روایت سوی دی. (مظهری)

او په روایت کي دی چي هرکله الله ﷻ عزرائیل ﷺ ته دټولی دنیادمرګ معامله وسپارله نو دوی عرض وکی چي ای زماپروردګاره! تاماته داسي خدمت وسپاری چي ټوله دنیا اوټول انسانان زما بد وایی، او کله چي زماذکر راځی نو په دی سره به یی کوی. حق تعالی ﷻ وفرمایل چي مونږ ددي تدارك داسي کړی دی چي په دنیا کي مو دمرګ څه ظاهری اسباب اومرضونه ایښی دی، چي ددي په وجه به ټول خلق دمرګ نسبت ددغه اسبابو اومرضونو طرف ته کوی، ته به د دوی دبدګویی څخه محفوظ یی. (قرطبی فی التفسیر والتذکرة)

او امام بغوی دحضرت ابن عباس ﷺ څخه روایت کړی دی چي نبی کریم ﷺ فرمایلي دی چي څومره مرضونه دردونه او زخمونه وغیره دی دغه ټول دمرګ قاصدان دی، انسان ته دده مرګ وریاد وی، بیاچي کله دمرګ وخت راسی نو ملك الموت مړ کیدونکی ته وایی چي ای دخدای بنده مادخپلو راتلو څخه مخکی څومره خبرونه څومره قاصدان پرله پسی ستا دخبردارولو دپاره او دمرګ دتیاری کولودپاره په صورت دمرضونو اوحادثو درلیږلی وه اوس زه راورسیدم، چي ددي څخه وروسته به یوخبر کوونکی یایو قاصد رانه سي اوس به ته دخپل رب حکم لامحاله منی خواه که په خوشحالی سره یاپه مجبوری سره وی (مظهری)

مسئله: ملك الموت دچا دمرګ وخت دمخکی څخه نه پیژنی تر څو چي ده ته حکم نه وي سوی چي دفلانی روح قبض کړه. (اخرجه احمد وابن ابی الدنیا عن معمر، مظهری)

تَتَجَافٰی جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ یَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَّطَمَعًا ٭ په تیرو آیتونوکي کفارو مشرکینو اومنکرینوته دقیامت خبرداری وو، ددي څخه وروسته په اِنَّمَایُؤْمِنُ بِاٰیٰتِنَا، سره دمخلصو مومنانو خاص صفتونه او د دوی دپاره دلویو درجو ذکر دی. ددي مومنانو یو صفت یی په ذکرسوی آیت کي داښودلی دی، چي د دوی اړخونه دخپلو بسترو څخه جلاوی او دبسترو څخه پورته سوی دالله ﷻ په ذکر او دعاکی مشغوله وی، څکه چي دا خلق دالله ﷻ دناراضتیا اوعذاب څخه بیریږي او دهغه درحمت اوثواب امید واروی، ددي امید او بیری ګډوډ حالت دی د ذکر او دعا دپاره مضطرب ساتی.

(دتهجد لمونځ)

دبسترو څخه دپورته کیدلو اوپه ذکر او دعا کی دمشغولیدلو څخه مراد، دجمهورو مفسرینو په نزد دتهجد لمونځ او نفلونه مراد دی کوم چي دخوب څخه دپورته کیدو څخه وروسته کول کیږي «داقول دحسن مجاهد، مالك او او زاعی دی» او د احادیثو د روایتونو څخه هم ددي تائید کیږي.

په مسنداحمد، ترمذی، نسائی وغیره کي دحضرت معاذ بن جبل ؓ څخه روایت دی چي زه یو وار دنبی کریم ﷺ سره په سفر کي وم. یوه ورځ دسفر په دوران کي دسهار په وخت کي دوی ته نژدی سوم نوعرض می وکی. یارسول الله ﷺ! ماته یو داسي عمل وښیاست کوم چي ماجنت ته دا خل کړی او دجهنم څخه می لیری کړی، دوی وفرمایل چي تادیولوی شی سوال وکی، مګر چاته چي یی الله ﷻ آسان کړی، هغه ته داآسانه سي او وی فرمایل چي هغه عمل دا دی چي دالله ﷻ عبادت کوه او دهغه سره څوك مه شریکوه او لمونځ قائم کړه او زکوٰة ورکوه او د رمضان روژه نیسه او دبیت الله حج کوه اوبیایی وفرمایل چي واخله اوس زه تاته دخیر یعنی دنیکی دروازی ښیم «هغه دا دی چي» روژه ډال «سپر» دی «دعذاب څخه ساتنه را ولی» او صدقه دبنده دګناهونو اور وژنی، دغه ډول دبنده لمونځ دشپی په مینځ کي او ددی فرمایلو څخه وروسته یی دقرآن مجید ذکرسوی آیت. تَتَجَافٰی جُنُوْبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ، تلاوت کی.

حضرت ابودرداء ؓ او قتاده «رح» اوضحاك «رح» فرمایلي دی چي ارخ دبسترو څخه دجلا ساتلو دا صفت پر هغو خلقو هم صادق دی کوم چي دماخستن لمونځ په جماعت سره ادا کړی او بیا دسهار لمونځ په جماعت سره وکی.

او په ترمذی کي په صحیح سند سره دحضرت انس ؓ څخه روایت دی چي تَتَجَافٰی جُنُوْبُهُمْ، دماخستن دلمانځه څخه مخکی دنه بیدیدو او دماخستن دجماعت دپاره دانتظار کوونکو په باره کي نازل سو.

او په ځینو روایتونوکی دی چي دا آیت دهغو خلقو متعلق دی کوم چي دماښام او ماخستن په مینځ کي نفل کوی. «رواه محمد بن نصر»

او حضرت ابن عباس ؓ ددي آیت متعلق فرمایی چي دکومو خلقو سترګي خلاص کیږي او دالله ﷻ ذکر کوی په پروتی ناستی او ارخ هغه هم په دی کي دا خل دی.

ابن کثیر او دتفسیر نور امامان فرمایی چي په دی ټولو اقوالو کي هیڅ تضاد نسته. صحیح خبره دا ده چي دا آیت دی ټولو ته شامل دی او داخری شپی لمونځ په دی ټولو کي اعلی او افضل دی. په بیان القرآن کي یی هم دا اختیار کړي ده.

او دحضرت اسماء بنت یزید رضی الله عنها څخه روایت دی چي نبی کریم ﷺ فرمایلي دی چي هرکله الله ﷻ اولین او اخرین دقیامت په ورځ جمع کی نو دالله ﷻ دطرف څخه به یو اواز کوونکی پورته سي چي اواز به یی ټول مخلوقات واوری هغه به اواز وکی چي دمحشر خلق به نن پوه سي چي دالله ﷻ په نزد کوم خلق دعزت او اکرام مستحق دی، بیابه دغه فرښته اواز وکی چي دمحشر دخلقو څخه دی هغه خلق پورته سي

دکومو صفت چي دا وو. تَتَجَافٰى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ، يعنى چي د دوى اړخونه دبستروڅخه جلاوى ، په دى سره وينا به داخلق پورته چي شمير به يى کم وي (ابن کثير) او ددى روايت په ځينو الفاظو کي دى چي دا خلق به بغير دحساب څخه جنت ته وليږل سى . ددي څخه به نور ټول خلق پورته سي چي د دوى سره به حساب کيدى سى . (مظهرى)

وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنٰى دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ اَدْنٰى • په معنٰى داَقْرَبْ دى او دعذاب ادنٰى څخه مراد ددنيامصيبتونه، افتونه اومرضونه وغيره دى اودعذاب اکبر څخه مراد داخرت عذاب دى.

(ددنيامصيبتونه دهغو خلقو دپاره رحمت دى کوم چي دالله ﷻ طرف ته رجوع کوى)

مطلب دا دى چي الله ﷻ ديرو خلقو ته دهغوى په گناهونو دخبرولو دپاره په دنيا کي پر هغوى مصيبتونه ، مرضونه او افتونه مسلط کوي چي هغه پوه سى ، دخپلو گناهونو څخه بيرته را وګرځى او داخرت دلوى عذاب څخه نجات پيدا کى .

ددى آيت څخه معلومه سوه دگناهگارو دپاره ددنيامصيبتونه ، افتونه مرضونه اوتکليفونه هم يوقسم رحمت دى چي دغفلت څخه بيرته را واپس سي او داخرت دعذاب څخه خلاص سى . البته کوم خلق چي پرافتونو هم دالله ﷻ طرف څخه رجوع نه کوى ، دهغوى دپاره دا دوچنده عذاب سى ، يو په دى دنيا کي نقد او دوهم داخرت عذاب اکبر. او په انبياء عليهم السلام اواولياؤ چي کوم افتونه اومصيبتونه راځى ، د دوى معامله دټولو څخه جلاده، دغه د دوى امتحان وي او دامتحان په ذريعه د درجو لوړوالى وي او دا داسي پيژندل کيږي چي ددي خلقو دافتونو او مرضونو په وخت کي هم يوقسم قلبى سکون او اطمينان په الله ﷻ باندي وى ، والله تعالى اعلم

(دځينو گناهونو سزا داخرت څخه مخکي په دنياکي هم ورکول کيږى)

اِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِيْنَ مُنْتَقِمُوْنَ، په ښکاره په لفظ دمجرمين کي هرقسم مجرمان دا خل دى اوانتقام هم عام دى برابره خبره ده که په دنياکى وي يا په اخرت کي يا په دواړوکى دځينو روايتونو دحديث څخه معلوميږي چي درى گناهونه داسي دى چي دهغه سزاداخرت څخه مخکى په دنياکي هم ورکول کيږي يو دحق خلاف دجنډو او نعروپه ډاګه ملګرتياکول دوهم دموراوپلارنافرمانى دريم دظالم امداد (رواه ابن جرير عن معاذ بن جبل ؓ)

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ فَلَا تَكُنْ فِيْ مِرْيَةٍ مِّنْ لِّقَآئِهٖ وَجَعَلْنٰهُ

او مونږ ورکړي دي موسى ؑ ته کتاب پس ته مه کيږه په شک کى دده دملاويدو څخه او کړي دى مونږ دى

هُدًى لِّبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ﴿۲۳﴾ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ اَئِمَّةً يَّهْدُوْنَ بِاَمْرِنَا

هدايت دپاره دبنى اسرائيلو ، او کړل مونږ په دوى کى پيشوايان چى ښودنه بى يى کوله زمونږ په حکم

لَمَّا صَبَرُوْا ۛؕ وَكَانُوْا بِاٰيٰتِنَا يُوْقِنُوْنَ (٢٤) اِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ

کله چی هغو صبروکی او وو په خبرو زمونږ یقین کوونکی ، ستارب چی دی هغه به فیصله وکړی په دوی کی

يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيْمَا كَانُوْا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ (٢٥) اَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ

په ورځ دقیامت په کومه خبره کی چی دوی اختلاف کوی ، آیادوی ته هدایت ونه سو په دی خبره

اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنَ الْقُرُوْنِ يَمْشُوْنَ فِيْ مَسٰكِنِهِمْ ؕ اِنَّ

چی څومره حلاك کړل مونږ د دوی څخه مخکی جماعتونه چی گرځی دوی دهغوی په کورونو کی

فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ ؕ اَفَلَا يَسْمَعُوْنَ (٢٦) اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَسُوْقُ الْمَآءَ اِلَى

په دی کی ډیری نښانی دی آیا دوی اوری نه ؟ آیا ونه لیدل دوی چی مونږ را کاږو اوبه یوی

الْاَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهٖ زَرْعًا تَاْكُلُ مِنْهُ اَنْعَامُهُمْ وَاَنْفُسُهُمْ ؕ

مځکی وچی ته بیا مونږ را وباسو په دی سره فصل چی خوری دهغه څخه حیوانان دهغوی او په خپله دوی

اَفَلَا يُبْصِرُوْنَ (٢٧) الثلثة وَيَقُوْلُوْنَ مَتٰى هٰذَا الْفَتْحُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ (٢٨)

پس آیادوی نه وینی ؟ او وایی کله به وی دا فیصله که تاسی رښتنی یاست ؟

قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْۤا اِيْمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُوْنَ (٢٩)

ته ووایه دفیصلی په ورځ به نفع ورنه کړی منکرانو ته دهغوی ایمان راوړل او نه به دوی ته مهلت ورکړل سی

فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ اِنَّهُمْ مُّنْتَظِرُوْنَ (٣٠) ع

پس ته منعه وکړه دهغوی څخه او انتظار کوه هغوی هم انتظار کوی

لنډتفسیر: او مونږ موسیٰ (علیه السلام) ته (ستا په شان) کتاب ورکړی ؤ (چی په اشاعت کي یی ده تکلیفونه برداشت کړل ، دغه شان تاته هم برداشت کول په کار دی ، یوه تسلی خو دا سوه ، بیایی دغه رنگه تاته هم

کتاب درکی) وروسته ته د (خپل) دی (کتاب) په ملاویدو کي شك مه کوه (لکه دا قول دالله ﷻ دی ، وَاِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْاٰنَ، مطلب دا چي ته صاحب کتاب صاحب خطاب یی، وروسته هرکله چي ته دالله ﷻ په نزد داسی مقبول یی نوکه یو څو احمقان تانه قبلوی نوهیڅ دغم خبره نه ده یوه دتسلی خبره داسوه) او مونږ دا (کتاب دموسٰی ﷺ) دبنی اسرائیلو دپاره موجب دهدایت جوړکړی وو (دغه رنګه ستا په کتاب سره به هم ډیرو ته هدایت وسی ، ته خوشحاله اوسه ، یوه تسلی دا سوه) اومونږ په دوی (بنی اسرائیلو) کي ډیر (ددین) پیشوایان جوړکړی وه ، کومو چي زمونږ په حکم سره به هدایت کوي هرکله چي هغوی خلقو (پر تکلیف) صبر کوی او زمونږ په آیتونو یی یقین درلودی (په دی وجه به یی ددي په اشاعت او مخلوق ته په هدایت کي مشقت برداشت کوی ، دا تسلی ده مومنانو ته چي تاسی خلق صبرکوی اوهرکله چي تاسو دیقین خاوندان یاست او دیقین مقتضا صبرکول دی نو تاسی ته صبر ضروري دی دغه وخت به مونږ تاسی هم ددین امامان جوړ کړو، دا تسلی خو ددنیا په اعتبار سره ده او یوه تسلی داخرت په اعتبارسره تاسی ته ساتل په کار دی او دغه کار دتسلی موجب دا دی چي) ستاسو رب به دقیامت په ورځ ددي تولو په مینځ کي (عملی) فیصله په هغو کارونوکی وکی په کوموکی چي دوی په خپل مینځ کي اختلاف کوي (یعنی مومنان به په جنت کي اوکافران به په دوزخ کي واچوی اوقیامت هم څه لیری نه دی په دی سره هم تسلی حاصلول په کار دی ، او ددی مضمون په اوریدو کفارو دوي شبهی کولی سوی یوه دا چي مونږ دا نه منو چي دالله ﷻ زمونږ کفر ناخوښه دی لکه چي دیَفْصِلُ څخه معلومیږي ، دوهمه دا چي مونږ قیامت ناممکن ګڼو . مخ ته د دواړو ددفع دپاره دوه مضمونونه دی اول دا چي دوی ته کوم دکفر په بدوالی کي شبهه ده نو) ایا دوی ته په دی خبره باندي رهنمایی ونه سي چي مونږ د دوی څخه مخکی (د دوی دکفر او شرك په سبب) څومره امتونه هلاك کړی دی (چی د دوی دهلاکت دطریقی څخه ، دا ډول دنبی دپیش ګویی څخه وروسته په طور دخرق عادت واقع کیدو څخه دخدای غضب معلومیدی چي په دی سره دکفر مبغوض کیدل صفا واضح کیږي) دکومو د اوسیدو په خایونو کي چي دا خلق (دشام دسفر په وخت کی) خی راخی (تیریږی) په دی (کار) کي (خو) صفا نښانی (دمبغوضیت دکفر موجودی) دی آیا دا خلق (ددی تیرو امتونو قصی) نه اوری (کومی چي مشهوری دی او په ژبو ویل کیږي ، دوهم مضمون دا چي دوی ته کومه شبهه دقیامت په نه واقع کیدوکی ده نو) آیا دوی دی خبري ته نه دی کتلی چي مونږ (دوریځو یانهرونو وغیره په ذریعه) دوچی مځکی طرف ته اوبه رسوو ، بیاددی په ذریعه فصل پیداکوو چي دهغه څخه د دوی څاروی او دوی په خپله خوراك کوي نوآیا (دا خبره شپه او ورځ) وینی نه (دا صفانمونه ده دمرګ څخه وروسته دژوندی کیدو ، لکه ډیر خایه ددي دا تقریر تیر سوی دی ، وروسته دواړی شبهی دفع سوی) او دا خلق (چی دقیامت او فیصلی ذکر واوری په طور دژر راتلو اومسخرو) وایی چي که تاسی (په دی خبره کی) رښتنی یاست نو (وښیاست) دا فیصله به کله وی ، ته وفرمایه چي (تاسو عبث ددي تقاضا کوي ستاسو دپاره خو دغه پوره دمصیبت ورځ ده خکه چي) ددي فیصلی په ورځ به کافرانو ته د دوی ایمان راوړل (بالکل) نفع ورنه کړی (او دا یو

صورت د دوی دخلاصون وو او دا مفقود دی) او (نفع او نجات څه کوی) دوی ته به مهلت هم نه رسیږي ورروسته (ای پیغمبر ﷺ) د دوی خبروته خیال مه کوه (ځکه چي په خیال کولو سره به غمجن کیږی) او ته (دوعدی سوی فیصلی) انتظار کوه هغوی هم (په خپل خیال کي ستا دضرر) منتظر دی (لکه د دوی دا قول دی نَتَرَبَّصُ بِهٖ رَيْبَ الْمَنُوْنِ، مګر معلومه به سي چي دچا انتظار مطابق دواقع دی او دچا نه دی لکه دا قول دالله ﷻ دی ، د دوی په ځواب کی . قُلْ تَرَبَّصُوا فَاِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِيْنَ)

(معلومات اومسئلې)

فَلَاتَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَائِهٖ " دلقاء معنی ملاقات دی ، په دی آیت کي دچاملاقات دچا سره مراد دی؟ په دی کي دتفسیر دلیکونکو اقوال مختلف دی . په دی کي یوهغه دی کوم چي په لنډ تفسیرکی اختیار سوی دی چي د . لِقَائِهٖ ضمیر دکتاب یعنی قرآن طرف ته راجع دی ، مطلب یی دا دی چي لکه څنګه چي حضرت موسیٰ ؑ ته الله ﷻ کتاب ورکی ، دغه رنګه ته هم په خپل کتاب راتلو کي شك مه کوه لکه چي په یو بل آیت کي دقرآن متعلق داسي الفاظ راغلی دی ، وَاِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْاٰنَ .

او دحضرت ابن عباس ؓ اوقتاده ؒ څخه یو تفسیر ددي داسي نقل دی چي دلِقَائِهٖ ضمیر دحضرت موسیٰ ؑ ته راجع دی اوپه دی آیت کي یی دنبی کریم ﷺ دحضرت موسیٰ ؑ سره دملاقات خبر ورکړی دی او فرمایلي یی دی چي ته په دی کي شك مه کوه چي ستا ملاقات به دحضرت موسیٰ ؑ سره وسی هم دارنګه دمعراج په شپه کي یی یو ملاقات کیدل په صحیح احادیثو سره ثابت دی، بیاپه قیامت کي یی ملاقات کیدل هم ثابت دی .

او حضرت حسن بصری ؒ ددي دا تفسیر فرمایی، چي څنګه موسیٰ ؑ ته یوکتاب ورکړل سوی دی او خلقو یی تکذیب وکی او دی یی ازارکی ، ته هم یقین ساته چي دا هر څه به تاته هم درپیښ سی ، په دی وجه ته دکفارو په ازارونو دلګیرکیږه مه ، بلکی دا دانبیاؤ علیهم السلام سنت ګڼه او برداشت کوه یی .

(دیوقوم دمقتدا او امام جوړیدو دپاره دوه شرطونه)

وَجَعَلْنَامِنْهُمْ اَئِمَّةً يَّهْدُوْنَ بِاَمْرِنَالَمَّا صَبَرُوْا وَكَانُوْابِاٰيٰتِنَايُوْقِنُوْنَ " یعنی مونږ دبنی اسرائیلو څخه ځینی خلق دخلو امامان او پیشوایان اومقتداء جوړکړل کومو چي به دخپلو پیغمبرانو دنائب کیدو په حیثیت خلقو ته په اذن درب هدایت کوي او چي دوی صبر وکی او چي زمونږ په ایتونو یی یقین کوی .

په دی آیت کي یی دبنی اسرائیلو ځینی عالمانو ته د امامت اوپیشوایی درجه ورکولو دوه سببونه فرمایلي دی ، اول صبر کول ، دوهم دالله ﷻ په ایتونو یقین کول ، دصبر مطلب دعربی ژبی په اعتبار سره ډیر وسیع او عام دی ، ددي لفظ معنی تړل او ثابت قدم پاته کیدل دی . دلته دصبرڅخه مراد دالله ﷻ په احکامو پابند ثابت قدم پاته کیدل اوکوم شیان چي الله ﷻ حرام یامکروه مقرر کړی دی ، دهغو څخه خپل نفس منع کول دی چي په دی کي دشریعت دټولو احکامو پابندی راځی او دا ډیر لوی عملی کمال دی . دوهم سبب د

دوی دالله ﷻ په ایتونو یقین ساتل دی . په دی کي دایتونو مطلب پیژندل بیا دپوهیدو ښخه وروسته باندي یقین کول، دواړه په کي دا خل دی دا ډیر لوی علمي کمال دی .

لنډه دا چي دامامت اوپیشوایی لائق دالله ﷻ په نزد صرف هغه خلق دی کوم چي په عمل کي هم کامل وي. اوپه علم کي هم او دلته یی عملی کمال دعلمی کمال ښخه مخکی بیان کړی دی، چي په ترتیب طبعی کي علم دعمل ښخه مخکی وي په دی کي اشاره دی طرف ته ده چي دالله ﷻ په نزد هغه علم قابل اعتبار دسې نه دی ، دکوم سره چي عمل نه دی .

ابن کثیر دځینو علماؤ قول ددي آیت په تفسیر کي نقل کړی دی چی . بِالصَّبْرِوَالْيَقِيْنُ تُنَالُ الْاِمَامَةُ فِي الدِّيْنِ یعنی دصبر او یقین په ذریعه په دین کي چاته دامامت درجه ورکول کیدی سی .

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَسُوْقُ الْمَاءَ اِلَى الْاَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهٖ زَرْعًا · یعنی آیا دا خلق نه ګوری چي مونږ دوچی مځکی طرف ته اوبه په ځینو مواقعو کي چلوو، په مځکه کي بیایو چي په دی سره دهغه فصل را وخیژی ، جُرُز، وچی مځکی ته وایی په کومه کي چي بوټی درختی نه تو کیږي .

(دمځکي د اوبه کیدو یوخاص حکیمانه نظام)

دمځکی دسیراب کولو او په دی کي دبوټو دشنو کولو ذکر په قرآنکریم کي ځای پرځای داسي راغلی دی چي په دی مځکه باران کیږي ، په دی سره مځکه تازه سي او دبوټو شنه کولو قابله سی ، مګر په دی آیت کي دباران پرځای اوبه پر مځکه دچلولو، وچی مځکی طرف ته دبیولو او په دی سره د درختو راټوکیدو ذکر یی فرمایلي دی ، یعنی باران پربله مځکه وسی . دهغه ځای ښخه دنهرونو نالیوپه ذریعه پرمځکه اوبه بیول کیږي دوچی مځکی طرف ته کوم ځای چي باران نه وي سوی .

په دی کي اشاره دی طرف ته ده چي ځینی مځکی داسي کچه او نرمی وي چي دباران برداشت نه لري که هلته پوره باران وورول سي نوآبادی به خرابی سي درختی به وخیژی په دی وجه قدرت دداسی مځکو دپاره دانظام جوړکړی دی چي باران خوپه هغه مځکه کول کیږي کومه چي یی برداشت لري بیاددي ځای ښخه اوبه وبهیږي اوداسی مځکو طرف ته بوتلل سي کوم چي دباران برداشت نه لري لکه دمصر مځکه سوه او ځینومفسرینو دیمن اوشام ځینی مځکی ددي مصداق ګرځولی دی (کماروی عن ابن عباس ؓ والحسن ؓ) او صحیح دا ده چي دا مضمون داسي ټولو مځکو ته شامل دی او دمصر مځکه په خصوصیت سره په دی کي شامله ده ، کوم ځای چي باران ډیرکم کیږي مګر دافریقی دحبشی دملك دبارانونو اوبه د دریاب دنیل په ذریعه مصر ته راځی او دهغه ځای سره خاوره دځان سره راوړی په کومه کي چي دبوټو دټوکیدو ماده زیاته ده . په دی وجه دمصر خلق په خپل ملك کي دباران دنه کیدو باوجود هرکال دنوو اوبو اونوی خاوری ښخه فائده اخلی . فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِيْنَ .

وَيَقُوْلُوْنَ مَتٰى هٰذَا الْفَتْحُ ، کفار دا وایی چي دا فتح به کله وی ، دکومی چي ته ذکر کوي چي مومنان به پر

کفارو غلبه پیدا کی ، مونږ ته خو هیڅ ځای ددي اثار په نظر نه راځی ، مونږ خو دا وینو چي مسلمانان په بیره کي دی ، پټ پټ ګرځی .

ددی په ځواب کي الله ﷻ فرمایی . قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا اِيْمَانُهُمْ، یعنی ته د دوی په ځواب کي دا ووایه چي تاسو زمونږ دفتح دورځی څه پوښتنه زمونږ څخه کوی ، هغه ورځ خوبه ستاسو دمصیبت وی ځکه چي څه وخت زمونږ فتح وسی نو هغه وخت به تاسو په عذاب کي ګرفتار یاست برابره خبره ده که په دنیا کي لکه دبدر په غزاکی چي وسوه یاپه اخرت کی ، او کله چي دالله ﷻ عذاب څوك ونیسی ، بیادده ایمان نه قبلیږي (لکه چي ابن کثیر ذکر کړی دی)

او ځینو حضراتو دلته د. مَتٰى هٰذَا الْفَتْحُ ، معنٰی دقیامت ورځ کړي ده لکه چي په لنډتفسیرکي دا اخستل سوي ده ، والله سبحانه وتعالی اعلم .

سُوْرَةُ السجدَةِ بِحَمْدِ اللهِ سُبْحَانَهٗ فِي لَيْلَةِ عَرَفَةِ مِنْ ذِي الحِجه سنہ ۱۳۹۱ ھ

﴿سورة الاحزاب﴾

سُوْرَةُ الْاَحْزَابِ مَدَنِيَّةٌ وَّهِيَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝ ثَلٰثٌ وَّسَبْعُوْنَ اٰيَةً وَّتِسْعُ رُكُوْعَاتٍ

سورة الاحزاب په مدینه کی نازل سو او په دی کی دری اویا (۷۳) آیتونه اونهه (۹) رکوع ګان دی

شروع کوم دالله ﷻ په نامه سره چی بی حده مهربانه او نهایت رحم والا دی

يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللّٰهَ وَلَا تُطِعِ الْكٰفِرِيْنَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ

ای نبی ! بیره کوه دالله ﷻ څخه اوخبره مه منه د منکرانو او دمنافقانو بیشکه الله ﷻ

كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ۙ① وَّاتَّبِعْ مَا يُوْحٰٓى اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ

دی په هر څه پوه حکمتونو والا ، او تابعداری کوه دهغه چی راسی تا ته ستا درب دطرفه څخه ، بیشکه الله ﷻ

كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا ۙ② وَّتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ③

دی ستاسی په کارونو خبردار ، او توکل کوه په الله ﷻ او پوره دی الله ﷻ کارساز

لنډتفسير: اى نبی! دالله ﷻ څخه بيره کوه (دبل چا څخه بيره مه کوه او د دوی په اخطارو يوه ذره پرواونه کی) او دکافرانو (کوم چي په ډاګه ددين خلاف مشوری کوی) او دمنافقانو (کوم چي په پټه دهغوی سره يو دی) خبره مه منه (بلکی دالله ﷻ خبره منه) بيشکه الله ﷻ لوی علم والا لوی حکمت والا دی (دهغه هريوحکم په فائدو اومصلحتونو باندي مشتمل دی) او (دالله ﷻ خبره منل دا دی چي) ستا دپروردګار دطرفه چي کوم حکم پرتا وحی کيږي پرهغه چليږي (او ای خلقو!) بيشکه ستاسو دخلقو دټولو عملونو څخه الله ﷻ پوره پوره خبردار دی (په تاسو کي چي څوك زمونږ دپيغمبر مخالفت اومزاحمت کوي مونږ به دټولو سره پوه سو) او (ای نبی!) ته (ددی خلقو داخطارو په معامله کی) په الله ﷻ توکل ساته اوالله ﷻ پوره کار ساز دی (دهغه په مقابله کي ددي خلقو هيڅ تدبير نه سي چليدی ، په دی وجه هيڅ فکر مه کوه ، البته که دالله ﷻ حکمت دڅه امتحان مقتضی سي او دهغه په وجه څه عارضی تکليف درته ورسيږي نو دا ضرر نه دی بلکی عين نفع ده)

معلومات اومسئلي: دامدنی سورة دی ددي زيات مضامين دنبی کريم ﷺ په محبوبيت اودالله ﷻ په نزد د دوی په خصوصيت باندي مشتمل دی چي په دی کي د دوی دتعظيم واجبوالی اودوی ته دازاررسولو حراموالی په مختلفوعنواناتوسره بيان سوی دی اوباقي مضامين دسورة هم ددي دتکميل اواتمام سره مناسبت لری .

(شان نزول)

ددي سورة دنزول په سبب کي څو روايتونه نقل دی يو دا چي نبی کريم ﷺ کله هجرت وکی اومدينی منوری ته يی تشريف وفرمايی نو دمدينی خوا او شاته بنو قريظه بنو نضير، بنو قينقاع وغيره اباد وه . درحمة للعلمين خواهش اوکوشش دا وو چي په يو ډول سره دا خلق مسلمانان سی . اتفاقًا په دی يهودو کي يو څو کسان د دوی خواته راتلل شروع سول او په منافقانه طور يی ځان ته مسلمانان ويل شروع کړل خو په زړونو کي يی ايمان نه ؤ. نبی کريم ﷺ دا غنيمت وګڼی چي ځينی خلق مسلمانان سي نو نورو ته به دعوت ورکول آسان سی ، په دی وجه به دوی ددي کسانو سره خاص دار مدار کوي او د دوی دلويو اوکوچنيانو په راتلو به يی د دوی ډير اکرام کوي اوکه څه بده خبره به د دوی څخه صادره سوه نو ددينی مصلحت په وجه يی دهغه څخه چشم پوشی فرمايله . دسورة احزاب په دی واقعه اولنی آيتونه نازل سول . (قرطبی)

يوه بله واقعه ابن جرير دحضرت ابن عباس ؓ څخه نقل کړي ده چي دهجرت څخه وروسته دمکی دکفارو څخه وليد بن مغيره اوشيبه ابن ربيعه مدينی طيبی ته راغلل او دنبی کريم ﷺ په مخکی يی دا وړانديز وکی چي مونږ ټول دمکی قريش به خپل نيم مالونه تاته درکړو که ته خپله دا دعوه پريږدی او دمدينی منوری منافقانو او يهودو دا اخطارورته ورکړی چي که ته دخپلي دعوی او دعوت څخه منع نه سوی نو مونږ به تاقتل کړو. په دی دا آيتونه نازل سول . (روح)

يوه دريمه واقعه ثعلبی او واحدی بغير دسند څخه دا نقل کړي ده چي ابوسفيان او عکرمه بن ابی جهل او ابو الاعور سلمی په هغه زمانه کي کله چي دحديبيه په واقعه کي دمکی دکفارو او نبی کريم ﷺ په مينځ

کي دجنګ نه کولو وعده سوی وه نو دا خلق مدینی طیبی ته راغلل او نبی کریم ﷺ ته یی عرض وکی چي ته زمونږ دمعبودانو په بدی سره ذکر پریږده ، صرف دومره ووایه چي دوی به هم شفاعت کوي او نفع به رسوی ته دومره وکړه نو مونږ به تا او ستا رب پریږدو او جګړه به ختمه سی .

د دوی دا خبره په نبی کریم ﷺ او مسلمانانو ډیره بده ولګیده . مسلمانانو د دوی دقتل اراده وکړه. نبی کریم ﷺ وفرمایل چي ما د دوی سره دصلحی وعده کړې ده، داسي نه سي کیدی په دی دا آیتونه نازل سول (روح)

دا روایتونه که څه هم مختلف دی مګر په حقیقت کي په دی کي څه تضاد نسته ، دا واقعات هم ددي آیتونو دنزول سبب کیدی سی .

په دی آیتونو کي نبی کریم ﷺ ته دوه حکمونه ورکړل سول ، اول ، اتَّقِ اللهَ، یعنی دالله ﷻ څخه بیره کوه، دوهم ، لَاتُطِعِ الْکٰفِرِیْنَ ، یعنی دکافرانو خبره مه منه ، دالله ﷻ څخه دبیری حکم ځکه ورکړل سو چی ددغو خلقو قتلول وعده ماتول دی ، کومه چي حرامه ده او دکفارو دخبری نه منلو حکم ځکه چي په دی ټولو واقعاتو کي دکفارو کوم فرمائشونه دی هغه دمنلو قابل نه دی ددي تفصیل مخ ته راځی .

یٰاَیُّهَا النَّبِیُّ اتَّقِ اللهَ، دا دنبی کریم ﷺ خاص اعزاز او اکرام دی ، چي په ټول قرآن کي هیڅ ځای دوی ته د دوی په نوم سره خطاب نه دئ سوی ، لکه چي نورو انبیاؤ ته په خطاب کی . یٰاٰدَمُ، یٰنُوْحُ، یٰاِبْرٰهِیْمُ، یٰمُوْسٰی بار بار راغلی دی . بلکی خاتم الانبیاء ته چي کوم ځای په قرآن کي خطاب سوی دی ، هغه په یو لقب نبی یا رسول وغیره سره سوی دی . صرف څلور ځایونه په کومو کي چي دا ښودل منظور وو چي دوی دالله ﷻ رسول دی ، په دغو کی د دوی نوم ذکر سوی دی کوم چي ضروري وو .

په دی خطاب کي نبی کریم ﷺ ته دوه حکمونه ورکړل سول ، یو دخدای ﷻ دبیریدو چي دمکی دمشرکانو سره کومه وعده سوي ده دهغه خلاف ورزی نه دی کول په کار . دوهم دمشرکانو او منافقانو او یهودو دخبری نه منلو چي دلته کوم دا سوال پیداکیږي چي نبی کریم ﷺ خو دهری ګناه څخه معصوم دی ، وعده ماتول هم کبیره ګناه ده او دکفارو او مشرکینو هغه خبري کومي چي په شان نزول کي لوری بیان سوی دهغو منل هم عظیمه ګناه ده نو دوی په خپله ددي څخه محفوظ وه نو بیا ددي حکم ضرورت څه پیښ سو؟

په روح المعانی کي دی چي مراد ددي احکامو څخه آئنده هم پردی دقائم پاته کیدو هدایت دی ، لکه چي په دی واقعه کي دوی پر دی قائم پاته سول او د اتَّقِ اللهَ حکم یی ځکه مخکی کي چي مسلمانانو دمکی ددي مشرکانو دقتل کولو اراده کړی وه دکومو سره چي دصلحی وعده سوی وه په دی وجه دوعدی ماتولو څخه دځان ساتلو هدایت یی دلفظ اتَّقِ اللهَ په ذریعه مخکی ذکر کی . په خلاف دکفارو او مشرکانو دخبری منلو څخه چي ددغه چا اراده هم نه وه کړی ، په دی وجه یی دا وروسته کی .

اوځینی تفسیر لیکونکی حضرات فرمایی چي په دی آیت کي که څه هم خطاب نبی کریم ﷺ ته دی ، مګر مراد ورڅخه امت ته او رول دی . دوی خو معصوم وو او دالله ﷻ داحکامو دخلاف ورزی د دوی څخه هیڅ احتمال نه وو، مګر قانون دټول امت دپاره دی . دوی ته د او رولو عنوان یی دا اختیار کي چي خطاب یی

نبی کریم ﷺ ته وفرمایی چي په دی سره دحکم اهمیت ډیر زیات سو ، چي کله نبی کریم ﷺ هم ددې مخاطب دی نو د امت یو فرد ددې څخه څنګه مستثنی کیدی سی .

او ابن کثیر فرمایی چي په دی آیت کي دکفارو او مشرکانو دخبری منلو څخه دمنع کولو اصل مقصد دا دی چي ته د دوی سره مشوری مه کوه ، دوی ته دمجلس زیاته موقع مه ورکوه ، ځکه چي داسي مشوری او دیو بل سره رابطی ساتل ډیر کله ددې سبب جوړیږي چي د دوی خبره ومنل سی ، نوکه څه هم د دوی دخبری دمنلو دنبی کریم ﷺ څخه خو څه احتمال نه وو ، مګر د دوی سره دداسی رابطوساتلو او د دوی په خپلو مشورو کی دشریکولو څخه هم دوی منع سوه او دایی د اطاعت په لفظ سره ځکه تعبیرکي چي داسي مشوری او رابطی عادتًا دمنلو سبب جوړي دی سی ، نو دلته په حقیقت کي دوی داسبابو د اطاعت څخه منع سوی دی . دنفس د اطاعت خو د دوی څخه ګرسره څه احتمال نه وو .

پاته سو دا سوال چي په ذکر سوی آیت کي دکافرانو دطرف څخه دخلاف شرع او خلاف حق خبرو اظهار خو څه بعیده خبره نه ده د دوی داطاعت څخه منع کول هم ښکاره خبره ده . مګر منافقانو که داسلام څخه خلاف څه خبره دوی ته وکړه نو بیاخو هغوی منافقان پاته نه سول ، ښکاره کافران سول ، د دوی دجلا ذکرکولو څه ضرورت سو ؟ ځواب ددې دا کیدی سي چي منافقانو بالکل ښکاره خو څه داسلام خلاف نه وي کړی ، مګر دنورو کافرانو په تائید او حمایت کي یی څه کلمه ویلی وی .

او دمنافقانو کومه واقعه چي په شان نزول کي لوړه بیان سوي ده که هغه دنزول سبب مقرر سي نو بیا خو دسره اشکال نه په کښی پاته کیږي ، ځکه چي ددې واقعي په اعتبار سره نبی کریم ﷺ ددې څخه منع کړل سوی دی چي ددغو ځان ته دمسلمان ویونکو یهودو سره ته زیات دمدارات معامله مه کوه .

ددې آیت په اخرکی ، اِنَّ اللّٰہَ کَانَ عَلِیْمًا حَکِیْمًا ، یی وفرمایل او ددی حکم حکمت یی بیان کي چي لوړ ورکړل سوی دی چي دالله ﷻ څخه بیره کوه او دکفارو اومنافقانو خبره مه منه ، ځکه چي دکارونو په انجام او نتیجو پوه الله ﷻ لوی حکیم دی ، هغه ته دبندګانو مصلحتونه معلوم دی ، دایی ځکه وفرمایل چي دکفارو یامنافقانو ځینی خبري داسي هم وي په کومو سره چي دشر اوفساد کمیدو او په خپل مینځ کي درواداری دفضاء قائمیدو وغیره فائدی حاصلیدی سی . مګر الله ﷻ ددې څخه منع وفرمایله چي دی خلقو سره دا خوا خوږی او رواداری هم دمصلحت خلاف ده او انجام یی ښه نه دی .

وَاتَّبِعْ مَا یُوحٰی اِلَیْکَ مِنْ رَّبِّکَ اِنَّ اللّٰہَ کَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِیْرًا ۰ دا داولنی حکم تکمله ده چي ته دکفارو او منافقانو په خبرو کی مه راځه دهغوی خبره مه منه ، بلکی څه چي تاته دالله ﷻ دطرف څخه په ذریعه دوحی ښودل کیږي بس ته او اصحاب دهغه تابعداری کوی چونکی په دی خطاب کي صحابه کرام اوعام مسلمانان هم شامل دی . په دی وجه یی په اخر کي صیغه دجمع بِمَا تَعْمَلُوْنَ، وفرمایله او خبرداری یی ورکړه .

وَتَوَکَّلْ عَلَی اللّٰہِ وَکَفٰی بِاللّٰہِ وَکِیْلًا ۰ دا هم ددې حکم تکمیل دی ، په دی کي ارشاد دی چي ته ددغو خلقو خبرو

ته غوږ مه ږده او دخپل مقصد په کامیابی کي صرف پر الله ﷻ توکل ساته چي هغه کافي کار ساز دی دهغه په موجودگی کي تاته دچا درواداری ضرورت نسته .

مسئله : د ذکرسوی آیت څخه ثابته سوه چي ددين په کارونوکی دکفارو څخه مشوره اخستل هم جائز نه دی په نورو کارنو کي چي تعلق یی دتجربی وغیره سره وی ، په هغه کي په مشوره اخستو کي څه باك نسته . والله تعالی اعلم

مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِّنْ قَلْبَيْنِ فِيْ جَوْفِهٖ ۚ وَمَا جَعَلَ اَزْوَاجَكُمُ

نه دی ایښی الله ﷻ په یو سړی کی دوه زړونه په ده کی دننه ، او نه دی کړی ستاسی بیبیانو

الّٰٓـِٔيْ تُظٰهِرُوْنَ مِنْهُنَّ اُمَّهٰتِكُمْ ۚ وَمَا جَعَلَ اَدْعِيَآءَكُمْ اَبْنَآءَكُمْ ؕ

چی تاسی ورته میندی ویلی دی (اصلی) میندی ستاسی ، اونه یی دی ستاسی پاللو (کسانو) لره ستاسی زامن

ذٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِاَفْوَاهِكُمْ ؕ وَاللّٰهُ يَقُوْلُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيْلَ ④

داستاسی خبره ده ، ستاسی دخلی او الله وایی حقه خبره او هغه ښيی لار

اُدْعُوْهُمْ لِاٰبَآئِهِمْ هُوَ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ ۚ فَاِنْ لَّمْ تَعْلَمُوْٓا اٰبَآءَهُمْ

بولی دغه (متنبی) ددوی پلارانو طرف ته یی نسبت کوئ داپوره انصاف دی دالله په نزدبیاکه نه پیژنی د دوی پلرونه

فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّيْنِ وَمَوَالِيْكُمْ ؕ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيْمَآ

نو ستاسی وړونه دی په دین کی اوملگری دی ستاسی ، اونسته په تاسی گناه په هغه کی

اَخْطَاْتُمْ بِهٖ ۙ وَلٰكِنْ مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوْبُكُمْ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ⑤

چی تاسی خطاسی په هغه او لیکن هغه چی په زړه سره اراده وکړی او دی الله بخښنی والا مهربان

لندتفسیر: الله ﷻ دیو سړی په سینه کي دوه زړونه نه دی جوړکړی او (دغه ډول) ستاسی هغه بیبیانی چی دکومو سره چي تاسی ظهارکوی ، ستاسومیندی نه دی جوړی کړی او (دغه ډول پوه سي چي) ستاسو دخُلی ویلو زامن یې ستاسو (ریښتنی) زامن (هم) نه دی جوړ کړی دا ستاسو دخُلو ویلی خبره ده (چی غلطه ده دواقع مطابق نه ده) او الله ﷻ حقه خبره کوي اوهم هغه سیده لار ښیی (اوهرکله چي ستاسو په خُلی ویل

سوی زوی په واقع کي ستاسو زوی نه دی نو) تاسو دوی ته (دمتبنٰی جوړونکی زوی مه وایاست بلکی) د دوی د (حقیقی) پلرونو طرف ته یې نسبت کوي دا دالله ﷻ په نزد حقه خبره ده اوکه تاسو د دوی پلرونو نه پیژنی نو(دوی ته خپل وررونه یاخپل دوستان وایاست بولی یی ځکه چي اخې) هغه ستاسو دینی وررونه دی او ستاسو دوستان دی اوستاسو څخه چي په دی کي کومه غلطی وسی نو په دی کي پرتاسو هیڅ گناه نسته لیکن البته کومه چي تاسو په زړه سره اراده وکړی ووایاست (نو په دی سره به گناه وی) او (که ددي څخه هم معافی وغواړی نو معاف به سي ځکه) چي الله ﷻ غفور رحیم دی .

معلومات اومسئلې: په تیرو آیتونوکي نبی کریم ﷺ ته دکفارو اومنافقانو په مشورو دعمل نه کولو او دهغوی دخبری دنه منلوهدایت دی ، په دی ذکر سوو آیتونوکی په کفاروکي چي دچلیدونکو درو رواجونو اوباطلو خیالاتو تردیددی . اوله خبره دا ده چي دجاهلیت په زمانه کي په عربو کي داسي سړی ته چي زیات ذهین به وو ، دا ویل چي دده په سینه کي دوه زړونه دی ، دوهمه دا چي په دوی کي دخپلو بیبیانو متعلق یو دا رواج وو چي چابه خپلي بی بی ته دخپلي مور دشا یا دبل یو اندام سره تشبیه ورکړه او وبه یی ویل چي ته زما دپاره داسي یې لکه زما دمور شا . دی ته به یی د دوی په محاوره کي ظهار وایه کوم چي دظهر څخه مشتق دی دظهر معنٰی ده شا . او د دوی دا خیال وو چي کوم سړی دخپلي بی بی سره ظهار وکی ، هغه دهمیشه دپاره پرده حرامه سوه .

دریم دا چي په دوی کي یو رسم دا وو چي یو سړی به دبل زوی خپل متبنٰی (دخولی ویلی زوی) جوړ وی او چاچی به داسي زوی جوړ کی نو هغه هلك به بیا دده په زوی مشهور وو او دده زوی به یی ورته وایه او د دوی په نزد به دا دخلی ویلی زوی په ټولو احکامو کی داصل زوی په شان منل کیدی . مثلاً په میراث کي به هم دده دخپل اولاد په شان شریك وو او په نسبی قرابت سره چي دکومو ښځو سره نکاح حرامه وي دا دخولی ویلی زوی به هم په قرابت کي داسي مقررکیدی مثلاً لکه چي دخپل زوی ښځه دطلاق څخه وروسته هم په پلار حرامه وي دغه ډول به ددي خلی ویلی زوی ښځه وه چي دطلاق څخه وروسته به ددي سړی دپاره حرامه وه .

دجاهلیت دزمانی دادری باطل خیالات اورسمونه وه.په دی کي اوله خبره که څه هم دمذهبی عقیدی یاعمل سره متعلق نه وه په دی وجه اسلامی شریعت ته ددي دردکولو څه ضرورت نه وو. داصرف دفن دتشریح او طب معامله وه چي دانسان په سینه کي یو زړه وي اوکه دوه زړونه وي نو ددی ظاهری باطلوالی ټولوته معلوم وو. په دی وجه ددي دبطلان ذکریی هم دباقی دوومسئلودتائیداوتمهیدپه طوربیان کي چي لکه څنگه چي دجاهلیت دخلقو دا خبره باطله ده چي دیو انسان په سینه کي دوه زړونه کیدی سي او ددی په باطلوالی عام او خاص ټول پوه دی ، دغه ډول دظهار اومتبنٰی جوړولو په مسئلو کي هم د دوی خیالات باطل دی .

باقی دوې مسئلی یوه دظهار او بله دمتبنٰی زوی احکام ، دا دهغه معاشرتی اوخاندانی مسئلو څخه دی دکومو چي په اسلام کي خاص اهمیت دی ، تردی چي ددي جزئیات او تفصیلات هم الله ﷻ په خپله په

قرآن کي بیانوی دنورو معاملاتو په شان یی صرف اصول بیان کړی اوتفصیلات یی پیغمبرته نه دی حواله کړی ، په دی دواړو مسئلو کي دجاهلیت خلقو په خپلو بی بنیاده خواهشاتو باندي دحلالو حرامو اوجائزو ناجائزو دځان څخه قوانین جوړ کړی ، دحق دین فرض وو چي هغه ددي باطلو رسمونو اوخیالاتو ابطال وکی اوحقه خبره واضحه کړی، په دی وجه بیان فرمایی .

وَمَاجَعَلَ أَزْوَاجَكُمُ اللَّائِي تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ، یعنی ستاسو دا خیال غلط دی چي که چاخپلي ښځی ته دمور برابر مثل وویل نو دا دحقیقی مور په شان دهمیشه دپاره پرده حرامه سوه ، ستاسو په ویناسره ښځه په حقیقت کي مور کیدی نه سی ، ستاسو مندی هغه دی دکومو څخه چي تاسو پیداسوی یاست . دی آیت دجاهلیت دا خیال خو باطل کي چي په ظهارِ کولو سره دهمیشه دپاره حرمت نه سي کیدی . مخ ته دا خبره چي پر داسی وینا باندي څه شرعی اثر مرتب کیدی سي یانه سي کیدی ؟ ددي حکم مستقلاً په سورة مجادله کي ښوول سوی دی چي داسي ویل گناه ده ، ددي څخه ځان ساتل واجب دی او داسي ویونکی که دظهار کفاره ادا کړی نو ښځه به دده دپاره حلاله سي دظهار دکفاری تفصیل به په سورة مجادله کي راسی.

دوهمه مسئله دمتبنٰی زوی ده ، ددي متعلق فرمایی . وَمَاجَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ، اَدْعِیَاء ددَعِیٌ جمع ده . دعِیٌ هغه هلك دی کوم ته چي په خُله باندي زوی وویل سی . مطلب دا دی چي لکه څنگه چي دیو انسان په سینه کي دوه زړونه نه وي اولکه څنگه چي ښځی ته دمور په شان په ویلو سره هغه مورکیدی نه سی . دغه ډول دخلی وبا ی زوی ستاسو زوی نه سي کیدی ، یعنی دنورو زامنو سره به نه دی په میراث کي شریك وي او نه دنکاح دحرمت مسئلی پرده عائد کیدی سي چي د زوی طلاقه سوی ښځه پرپلار باندي دهمیشه دپاره حرامه وي نو دمتبنٰی دا دی هم حرامه وی .

او چونکی ددي اخری معاملی اثر پر ډیرو معاملاتو باندي راځی په دی وجه دا حکم یی نافذکی چي متبنٰی زوی ته کله اواز کوي بیایی ذکر کوي نو دهغه اصلی پلارته یی نسبت کوي اویادٌ وی یی . چاچی ورته په خلی زوی ویلی دی ، دهغه زوی مه ورته وایاست ځکه چي په دی سره په ډیرو معاملو کي داشتباه او التباس پیدا کیدو خطره ده .

په صحیح بخاری اومسلم وغیره کي دحضرت ابن عمر ﷛ حدیث دی چي ددي دنازلیدو څخه مخکی به مونږ زید بن حارثه ﷛ ته زید بن محمد (ﷺ) ویل ځکه چي نبی کریم ﷺ دی متبنٰی جوړ کړی وو ددي آیت دنزول څخه وروسته مونږ دا عادت پري ایښی دی .

مسئله : ددي څخه معلومه سوه چي اکثره خلق دنورو بچیانوته زوی وایی اواواز ورته کوي ، هرکله چي محض دشفقت په وجه وی ، دمتبنٰی جوړولو په وجه نه وي نو دا که څه هم جائز دی ، مگر بیاهم ښه نه دی ځکه چي صورتًا په منع کي دا خل دی . (کذا فی الروح عن الخفاجی علی البیضاوی)

او دا هغه معامله ده کوم چي دعربو قریش په مغالطه کي واچول او دیوی ډیری لویی عظیمی گناه مرتکب سول ، چي پرنبی کریم ﷺ یی دا الزام ولگوی چي تادخپل زوی دطلاقی کړی بی بی سره نکاح وکړه . حال

دا دی چي هغه د دوی زوی نه وو ، بلکی متبنٰی وو چي ذکر یی په دی سورة کي راتلونکی دی .

اَلنَّبِیُّ اَوْلٰی بِالْمُؤْمِنِیْنَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَاَزْوَاجُهٗۤ اُمَّهٰتُهُمْ ؕ وَ

نبی نژدی دی مؤمنانوته د دوی دنفسونو څخه او دده بیبیانی د دوی میندی دی

اُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰی بِبَعْضٍ فِیْ كِتٰبِ اللّٰهِ مِنَ

او نسبیان ځینی نژدی دی ځینوته په کتاب دالله ﷻ کی

الْمُؤْمِنِیْنَ وَالْمُهٰجِرِیْنَ اِلَّاۤ اَنْ تَفْعَلُوْۤا اِلٰۤی اَوْلِیٰٓئِكُمْ مَّعْرُوْفًا ؕ كَانَ

زیات دټولو مؤمنانو اومهاجرینو څخه مکر دا چی کول غواړی دخپلو دوستانو سره احسان

ذٰلِكَ فِی الْكِتٰبِ مَسْطُوْرًا ⑥

دا دی په کتاب کی لیکل سوی

لنډتفسیر: نبی (ﷺ) دمومنانو سره د دوی دنفس (او ذات) څخه هم زیات تعلق ساتی (ځکه چي دانسان نفس خو کله ده ته نفع رسوی کله نقصان ځکه چي که نفس ښه وي او د ښو کارونو طرف ته ځی نو نفع ده او که دبدو کارونو طرف ته ځی نو په خپله خپل نفس دخپل ځان دپاره مصیبت جوړسی ، په خلاف دنبی کریم ﷺ څخه چي د دوی تعلیم سراسر نفع او خیر خیردی اوخپل نفس که ښه هم وي او دنیکی طرف ته ځی خوبیاهم دده نفع دنبی کریم ﷺ دنفعی سره نه سي برابریدی ، ځکه چي خپل نفس ته خو په خیر او شر، مصلحت او مضرت کي غلطی هم کیدی سي اوده ته دمصلحت اومضرت پوره علم هم نه وی ، په خلاف دنبی کریم ﷺ څخه چي د دوی په تعلیماتوکي دهیڅ مغالطی خطره نسته اوکله چي په نفع رسولوکی نبی کریم ﷺ زموږ دځان اوزموږدنفس څخه هم زیات دی نو د دوی حق پرموږ زموږدځان څخه هم زیات دی اوهغه حق دا دی چي په هرکارکي د دوی اطاعت وسی اود دوی تعظیم اوتکریم دټول مخلوقات څخه زیات وکړو) او د دوی بیبیانی ددغو (مومنانو) مندی دی (یعنی دذکرسوی تقریرڅخه معلومه سوه چي نبی کریم ﷺ دمومنانودپاره روحانی پلاردی کوم چي ددوی دخپل ذات څخه هم پردوی زیات مشفق مهربان دی ، په دی مناسبت سره د دوی پاکی بیبیانی دامت مندی سوی ، یعنی په تعظیم او تکریم کي د دوی حق دمندو په شان دی .

دی آیت پاکی بیبیانی صراحتًا دامت مندی اونبی کریم ﷺ اشارتًا دامت روحانی پلار مقررکی ، نو په دی سره هم دغه شان یوالتباس او اشتباه کیدی سوه ، ځنګه اشتباه چي دمتبنٰی غیرحقیقی پلار طرف ته په

نسبت کولو کي کيده ، چي ددي څخه دانتيجه را ايستل کيده چي دامت مسلمانان ټول په خپل مينځ کي حقيقي ورونه خوندي سول نو د دوی په مينځ کي به دنکاح تعلق حرام سی ، او دميراث په احکامو به هم هر مسلمان دبل وارث مقرر سی ، ددي التباس دليری کولو دپاره يی دايت په اخرکي وفرمايل . وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللهِ، الاية، يعنی، قريب دالله ﷻ په کتاب ‹يعنی حکم شرعی› کي ديو بل سره ‹په ميراث کی› زيات تعلق لري په نسبت دنورو مومنانو او مهاجرينو مگرداچی تاسی دخپلو ‹دی› دوستانو سره ‹په طور دوصيت› څه سلوك کول غواړی نو هغه جائز دی ، داخبره په لوح محفوظ کي ليکل سوي ده ‹چی دهجرت په ابتداء کي دايمانی ورورولی په بنا مهاجرين دانصارو دميراث حقدار جوړ کړی وه ، مگر په اخر کي به دميراث تقسيم دقرابت اورحمونو پر بنياد بانديږ وو›

معلومات اومسئلي؛ لکه چي اول بيان سوی دی چي په سورة احزاب کي زيات مضامين دنبی کريم ﷺ دتعظيم او دوی ته دازار رسولو دحراموالی متعلق دی . دسورة په شروع کي يی دمشرکانو اومنافقانو دازارونو ذکر وکی اونبی کريم ﷺ ته يی هدايت کړی وو. ددي څخه وروسته يی دجاهليت دری رسمونه باطل کړل چي اخری په کښی دنبی کريم ﷺ دخفه کولو متعلق وو. څکه چي کفارو دحضرت زيد ؓ دطلاقی کړی بی بی زينب ؓ سره دنبی کريم ﷺ دنکاح په وخت کي ددي خپل جاهلانه رسم متبنٰی پرېنا بانديږ پر دوی دا الزام ولگوی چي دوی دخپل زوی دطلاقی سوی بی بی سره نکاح وکړه . دغه ډول دسورة دشروع څخه تردی ځای پوري دنبی کريم ﷺ دخفه کولو متعلق مضمون وو. په دی ذکر سوی آيت کي د دوی دتعظيم او اطاعت دټول مخلوق څخه زيات واجبوالی بيان سوی دی .

اَلنَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ، د: أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ . چي کوم مطلب په لنډتفسيرکي بيان سوی دی ، هغه د ابن عطيه وغيره قول دی کوم چي قرطبی او اکثرو مفسرينو اختيار کړی دی . ددي خلاصه دا ده چي د دوی حکم دهر مسلمان دپاره دخپل مور اوپلار څخه هم زيات واجب العمل دی که دمور اوپلار د دوی دحکم خلاف څه وايی نو وينا منل يی جائز نه دی، دغه شان دخپل نفس په ټولو خواهشاتو هم د دوی حکم منل مخکی دی. په صحيح بخاری وغيره کي دحضرت ابوهريره ؓ حديث دی چي نبی کريم ﷺ فرمايلي دی .

مَامِنْ مُؤْمِنٍ إِلَّا وَأَنَا أَوْلَى النَّاسِ بِهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ اِقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ ‹النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ .

يعنی يو مومن داسي نسته دکوم دپاره چي زه په دنيا او اخرت کي دټولو انسانانو څخه اولی او اقرب نه يم که ستاسو زړه غواړی نو ددی دتصديق دپاره دقرآن دا آيت وواياست ، اَلنَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِيْنَ ، الاية .

ددي خلاصه دا ده چي زه پرهر مومن مسلمان دټولی دنيا څخه زيات شفيق او مهربان يم او دا ښکاره ده چي ددي لازمی اثر دا په کار دی چي دهر مومن سره دنبی کريم ﷺ محبت دټولو څخه زيات وی ، لکه چي په حديث کي دا هم ارشاد دی . لَايُؤْمِنُ اَحَدُكُمْ حَتّٰى اَكُوْنَ اَحَبَّ اِلَيْهِ مِنْ وَّالِدِهٖ وَوَلَدِهٖ وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ، ‹بخاری اومسلم ، مظهری›

یعنی په تاسو کي څوك ترهغه وخته پوري نه سي مومن کیدی تر څو چي دهغه په زړه کي زما محبت دخپل پلار زوی اوټولو انسانانو څخه زیات نه سی .

وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهٰتُهُمْ، پاکی بیبیانی دامت په میندو فرمایلو سره مراد دتعظیم اوتکریم په اعتبار سره مندی کیدل دی . دمور او د اولاد نور احکام ، دنکاح حرمت او دمحرم والی په وجه سره دپردی نه کول ، او په میراث کي حصه دار کیدل وغیره دا احکام ددي سره متعلق نه دی ، لکه چي دایت په اخرکی یی دا واضح کړی دی او دپاکو بیبیانو سره دیو امتی دنکاح حراموالی دا په یو مستقل آیت کي جلا بیان سوی دی . په دی وجه داضروري نه ده چي داحراموالی دنکاح هم دمور والی په وجه سره وی .

مسئله : د ذکرسوی آیت څخه ثابته سوه چي په پاکو بیبیانو کي دچاپه شان کي څه ادنی بی ادبی په دی وجه هم حرامه ده چي هغه دامت میندی دی او په دی وجه هم چي دهغوی په ازارولو سره نبی کریم ﷺ ته ازار رسیږي کوم چي سخت حرام دی .

د. أُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ . د. أُولُوا الْأَرْحَامِ لفظی · معنی دټولو قریبانو اوخپلوانودپاره شامله ده ، برابره خبره ده که هغه خلق وي کومو ته چي فقهاء عصبات وایی یاهغه کومو ته چي دخاصی اصطلاح په اعتبار سره دعصباتو په مقابله کي أُولُوا الْأَرْحَامِ وایی ، په قرآنکریم کي دا فقهی اصطلاح کومه چي وروسته اختیار سوي ده ، مرادنه ده.

مطلب دا دی چي درسول ﷺ او د دوی دبیبیانو تعلق دامت دمومنانو سره که څه هم په دی درجه کي دی چي دمور اوپلار څخه هم مقدم دی ، مګر دمیراث په احکامو کي ددي هیڅ دخل نسته بلکی دمیراث تقسیم به دنسبی اوقرابتی تعلقو پربنیاد باندي وی .

دمیراث حصه داری داسلام په شروع کي دایمانی او روحانی قرابتو پربنیاد وه ، بیا دا منسوخ سوه او دقرابتی تعلقاتو پربنیاد سوه چي تفصیل یې قرآن کریم په خپله ښوولی دی . دا ټول تفصیل دناسخ او منسوخ ایتونو په سورة انفال کي تیرسوی دی . او د. مِنَ الْمُؤْمِنِينَ څخه وروسته د وَالْمُهٰجِرِينَ ذکر په دی صورت کي د دوی داختصاص او امتیاز ښوولو دپاره دی .

او ځینی حضرات فرمایی چي دلته دمؤمنین څخه مراد انصار او دمهاجرین څخه مراد قریش دی ، دمهاجرین په مقابل کي دمؤمنین لفظ دانصارو دپاره کیدل معلوم سول . په دی صورت کي به دا آیت دتوارث بالهجرت دپاره ناسخ وي.ځکه چي دهجرت په ابتداء کي نبی کریم ﷺ دمهاجرینو او انصارو په مینځ کي ورورولی قائمه کړه او د دوی په مینځ کي یی دوراثت جاری کیدو هم حکم ورکړی وو. دی آیت داتوارث بالهجرت هم منسوخ کی . (قرطبی)

إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا · یعنی وراثت خو به صرف دقرابت په تعلق سره ورکول کیږي ، غیر قریب به وارث نه وی ، مګر د ایمانی ورورولی پربنا چي دکومو خلقو سره تعلق وی ، هغوی ته څه ورکول غواړی

نو ددی په هرحال اختیار سته ، په خپل ژوند کي هم په طور دهدیې او تحفې یې دوی ته ورکولای سي او دمرګ څخه وروسته د دوی دپاره وصیت هم کولای سی .

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ

اوهرکله چی واخیستی مونږ دنبیانوڅخه د دوی اقرار اوستاڅخه اودنوح ؑ اودابراهیم ؑ اودموسیٰ ؑ څخه

وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ۖ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٧﴾

او دعیسیٰ ؑ زوی دمریم څخه او واخیستی مونږ د دوی څخه پوخ اقرار .

لِيَسْأَلَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ ۚ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٨﴾

چی پوښتنه وکړی الله ﷻ درښتونوڅخه د دوی درښتیاؤ اوتیارکړی دی دکافرانو دپاره دردناك عذاب .

تفسیر: او (هغه وخت قابل دذکردی) کله چي مونږ دټولو پیغمبرانو څخه د دوی اقرار واخستی (چی د الله ﷻ داحکامو تابعداری کوي چي په دی کي دخدای مخلوق ته تبلیغ او دعوت او دیو بل سره تعاون او تناصر هم دا خل دی) او (په دی پیغمبرانوکی یې) ستا څخه هم (اقرار واخستی) او دنوح ؑ اوابراهیم ؑ او موسیٰ ؑ اوعیسیٰ ؑ زوی دمریم څخه هم او (داڅه معمولي وعده او اقرارنه وو، بلکه) مونږ ددي ټولو څخه ښه پخه وعده واخسته ددي دپاره چي (دقیامت په ورځ) ددي رښتونو خلقو څخه (یعنی انبیاء څخه) د دوی درښتیاؤ تحقیقات وکړو (چی د دوی شرافت او عزت او په نه منونکو حجت مکمل سی، ددي وعده او ددی دتحقیقاتو څخه د دوو خبرو وجوب ثابت سو چي دوحی پرخاوند دخپلي وحی تابعداری واجب ده اوکوم عام خلق چي دوحی خاوندان نه دی ، پرهغوی دخپل وحی دخاوند پیغمبر دتابعداری وجوب) او دکافرانو دپاره (کوم چي دوحی دخاوند دتابعداری څخه منحرف دی) الله ﷻ دردناك عذاب تیار کړی دی .

معلومات اومسئلي: دسورة په شروع کي نبی کریم ﷺ ته دخپلي وحی دتابعداری کولو حکم ورکړل سوی دی وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ، اوپه تیر آیت . اَلنَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ، کي پرمومنانو دصاحب وحی داحکامو منل واجب سوی دی ، ددي دواړو خبرو دزیات اثبات او اظهار دپاره په ذکرسوو دواړو آیتونو کی هم دوه مضمونه بیان سوی دی ، یعنی پرصاحب دوحی دخپلي وحی تابعداری اوغیر صاحب دوحی ته دصاحب دوحی تابعداری کول واجب دی .

(میثاق انبیاء علیهم السلام)

په ذکر سوی آیت کي چي کوم دانبیاء علیهم السلام څخه دوعدی او اقرار اخستو ذکر دی ، دا دهغه عام اقرار څخه علاوه دی کوم چي دټول مخلوق څخه اخستل سوی دی ، لکه چي په مشکوٰة کي په روایت د

امام احمد مرفوعًا راغلی دی چی خُصُّوْا بِمِيْثَاقِ الرِّسَالَةِ وَالنُّبُوَّةِ وَهُوَ قَوْلُهُ تَعَالىٰ: وَاِذْ اَخَذْنَا مِنَ النَّبِيّٖنَ مِيْثَاقَهُمْ ، الايه . داعهد دانبیاء علیهم السلام څخه دنبوت اورسالت دفرضو ادا کولو او دیو بل دتصدیق او مدد کولو وعده وه لکه چي ابن جریراوابن ابی حاتم وغیره دحضرت قتاده ؓ څخه روایت کړی دی اوپه یوروایت کي دانبیاؤ په دی وعده کي داهم شامله وه چي داټول به ددي هم اعلان کوي چی، مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللهِ لَانَبِيَّ بَعْدَهٗ، یعنی محمد مصطفی ﷺ دالله ﷻ رسول دی اوخاتم النبین دی ، د دوی څخه وروسته به هیڅ یو نبی نه وی .

او دا دانبیاؤ میثاق هم په ازل کي هغه وخت واخستل سو کله چي دعام مخلوق څخه د ، اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ، عهد اخستل سوی وو. ‹روح اومظهری›

وَمِنْكَ وَمِنْ نُّوْحٍ : الایه، دعامو انبیاؤ علیهم السلام د ذکر کولو څخه وروسته په دوی کي دپنځو انبیاؤ خصوصی ذکر د دوی ددي خاص امتیاز او شرافت پربنا وسو کوم چي دوی ته په ټولی دانبیاؤ علیهم السلام کي حاصل دی او په دی کي هم په لفظ دمِنْكَ کي دنبی کریم ﷺ ذکریی دنورو څخه مخکی کی، که څه هم د دوی بعثت دټولو څخه وروسته دی ، وجه ددي په خپله په حدیث کي دا فرمایی . كُنْتُ اَوَّلَى النَّاسِ فِى الْخَلْقِ وَاٰخِرَهُمْ فِى الْبَعْثِ ‹رواه ابن سعد وابونعیم فی الحلیه عن میسرة المفجر والطبرانی فی الکبیر عن ابن عباس ؓ، مظهری› یعنی نبی کریم ﷺ فرمایی چي زه په پیدائش اوتکوین کي دټولو انسانانو څخه اول یم او په بعثت اونبوت کي دټولو څخه اخر.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَآءَتْكُمْ جُنُوْدٌ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيْحًا

ای ایماندارو ! یاد کړی احسان دالله ﷻ په خپل ځان باندی هرکله چی راوختل په تاسی فوجونه ! بیا مونږ ولیږله په دوی هوا

وَّجُنُوْدًا لَّمْ تَرَوْهَا ۭ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرًا ۝ اِذْ جَآءُوْكُمْ مِّنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ

او هغه فوجونه کوم چی تاسی نه لیدل ، اودی الله ﷻ په هغه چی تاسی یی کوی لیدونکی هرکله چی راغلل په تاسی

اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوْبُ الْحَنَاجِرَ وَ

دلوړ څخه او دلاندی ستاسی څخه اوکله چی پاته سوی سترګی او ورسیدل زړونه حناجروته

تَظُنُّوْنَ بِاللّٰهِ الظُّنُوْنَا ۝۱۰ هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُوْنَ وَزُلْزِلُوْا زِلْزَالًا

اوګمانونه کول تاسی په الله قسم قسم ګمانونه ، دغه وخت ازمائش وسو ، دایماندارو او وخوزول سول په سختو

شَدِيْدًا ۝۱۱ وَاِذْ يَقُوْلُ الْمُنٰفِقُوْنَ وَالَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ

خوزولو سره ، او هر کله چې وويل منافقانو او دکومو په زړونو کي چې مرض دی

مَّا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗۤ اِلَّا غُرُوْرًا ⑫ وَاِذْ قَالَتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ

کومه وعده چې کړی وه مونږ سره الله دهغه رسول ټول فريب وو ، او هر کله چې وويل يوې ډلې په دوی کی

يٰۤاَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوْا ۚ وَيَسْتَاْذِنُ فَرِيْقٌ مِّنْهُمُ

ای ديثرب خلقو ! تاسی دپاره ځای نسته وروسته بيرته راسی اورخصت غوښتی يوې ډلې په دوی کی

النَّبِيَّ يَقُوْلُوْنَ اِنَّ بُيُوْتَنَا عَوْرَةٌ ۛ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ ۚ اِنْ يُّرِيْدُوْنَ

د نبی ﷺ څخه ويل يې چې زمونږ کورونه خوشی دی او هغه خوشی نه وو ، د دوی هيڅ غرض نه وو

اِلَّا فِرَارًا ⑬ وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ مِّنْ اَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا

مګر تښتيدل ، او که ښار ته را ننه سی په دوی څوك ددې داطرافو څخه بيا د دوی څخه وغواړی

الْفِتْنَةَ لَاٰتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوْا بِهَآ اِلَّا يَسِيْرًا ⑭ وَلَقَدْ كَانُوْا

ددين نه ګرځيدل نو وبه يې مني او درنګ به ونه کړی په دې کی مګر لږ ، او اقرار يې

عَاهَدُوا اللّٰهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُوَلُّوْنَ الْاَدْبَارَ ۭ وَكَانَ عَهْدُ اللّٰهِ

کړی وو دالله ﷻ سره مخکې چې نه به ګرځوی شا ، او دالله داقرار به پوښتنه

مَسْـُٔوْلًا ⑮ قُلْ لَّنْ يَّنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ اِنْ فَرَرْتُمْ مِّنَ الْمَوْتِ اَوِ

کيدای سی ، ته ووايه هيڅ په کار به را نه سی تاسی ته دا تښتيدل که وتښتی دمرګ څخه

الْقَتْلِ وَاِذًا لَّا تُمَتَّعُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ⑯ قُلْ مَنْ ذَا الَّذِيْ يَعْصِمُكُمْ

يا دقتل څخه او بيا به هم نفع بيا پيدا نه کړی مګر لږ ورځی ، ته ووايه څوك دی چې تاسی به وساتی

مِّنَ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَ بِكُمْ سُوْٓءًا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً ؕ وَ

د الله ﷻ شخه که وغواړی په تاسی باندی بدی یا وغواړی په تاسی باندی مهربانی ، او

لَا يَجِدُوْنَ لَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿۱۷﴾ قَدْ

بیا به پیدا نه کړی دخان دپاره دالله ﷻ شخه ماسوا څوك حمایتی او نه مددگار ، الله ﷻ

يَعْلَمُ اللّٰهُ الْمُعَوِّقِيْنَ مِنْكُمْ وَالْقَآئِلِيْنَ لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ

ته ښه معلوم دی کوم چی منع کوونکی دی تاسی شخه او وایی خپلو وروڼوته چی راځی

اِلَيْنَا ۚ وَلَا يَاْتُوْنَ الْبَاْسَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۱۸﴾ ۙ اَشِحَّةً عَلَيْكُمْ ۚۖ فَاِذَا

مونږ ته ، او جنگ ته نه راځی مګرلږ ، بخیلان دی په تاسی ،

جَآءَ الْخَوْفُ رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُوْنَ اِلَيْكَ تَدُوْرُ اَعْيُنُهُمْ كَالَّذِيْ

بیا چی هرکله راسی د بیری وخت نو ته وینی دوی چی گوری تاته گرځی سترگی د دوی دهغه پاشان

يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ۚ فَاِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوْكُمْ بِاَلْسِنَةٍ

لکه په چا چی راسی بی هوښی دمرگ بیا چی هرکله تیرسی وخت دبیری ولی تاسی په ژبو

حِدَادٍ اَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ ؕ اُولٰٓئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوْا فَاَحْبَطَ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ ؕ

تیرو باندی چی بخیلی دی په خیر باندی ، دغه خلق یقین نه کوی نو برباد کړی دی الله ﷻ عملونه د دوی

وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا ﴿۱۹﴾ يَحْسَبُوْنَ الْاَحْزَابَ لَمْ

او دا په الله ﷻ باندی آسانه ده ، دوی گمان کوی چی فوجونه دکفارو نه دی

يَذْهَبُوْا ۚ وَاِنْ يَّاْتِ الْاَحْزَابُ يَوَدُّوْا لَوْ اَنَّهُمْ بَادُوْنَ فِي

بیرته راغلی ، او که راسی دغه فوجونه نو غواړی به دوی چی ولاړ سی دوی

الْأَعْرَابِ يَسْأَلُونَ عَنْ أَنْبَائِكُمْ ۖ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَّا قَاتَلُوا

کلیوته پوښتنه به کوی ستاسی دخبرونو او که وی دوی په تاسی کی نو جنګ به نه وی
کړی دوی

إِلَّا قَلِيلًا ۝٢٠ ع لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَنْ

مګر لږ ، بیشکه دی ستاسی دپاره په رسول دالله کی خویونه غوره دهغه چا دپاره
چی

كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ۝٢١ وَلَمَّا رَأَ

امید لری دالله او د ورځی دآخرت او یا دوی الله
لره ډیر ، او هرکله چی ولیدل

الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَٰذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَ

مسلمانانو فوجونه
وې ویل چی دا هغه دی چی وعده یی کړی وه زمونږ سره الله اودهغه رسول

صَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ ۚ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا ۝٢٢ مِنَ

اورښتیا ویلی دی الله او دهغه رسول او د دوی زیات سو
یقین او اطاعت کول په

الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ ۖ فَمِنْهُم مَّن

مؤمنانو کی ځینی سړی دی چی رښتونی یی کړه دکومی خبری چی یی عهد کړی وو دالله سره بیا چی پوره کړه په

قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُم مَّن يَنتَظِرُ ۖ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا ۝٢٣ لِّيَجْزِيَ

دوی کی خپله ذمه واری اوځینی لا انتظار کوی ، او بدله یی نه کړه یوه ذره ،
چی بدله ورکړی

اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِن شَاءَ

الله رښتونوته د دوی درښتیاؤ
اوعذاب ورکړی منافقانوته که وغواړی

أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ۝٢٤ وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ

یاتوبه وغورځوی د دوی په زړونو کی بیشکه الله ﷻ دی بخښنې والا مهربان ، او واپس کړل الله ﷻ

كَفَرُوْا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوْا خَيْرًا ۭ وَكَفَى اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ الْقِتَالَ ۭ

منکران په خپله غصه کی ډك چی په لاس ورنه غلو هیڅ خیر ، اوپه خپله ذمه واخستی الله دمؤمنانو جنگ .

وَكَانَ اللّٰهُ قَوِيًّا عَزِيْزًا ﴿٢٥﴾ وَاَنْزَلَ الَّذِيْنَ ظَاهَرُوْهُمْ مِّنْ اَهْلِ

او دی الله زوراور زبردست ، او را کښته کړل الله هغه چی د دوی مدد یی کړی وو داهل

الْكِتٰبِ مِنْ صَيَاصِيْهِمْ وَقَذَفَ فِيْ قُلُوْبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيْقًا

کتابو څخه د دوی دقلاګانو څخه او وې غورځول د دوی په زړونو کی رعب ځینی

تَقْتُلُوْنَ وَتَاْسِرُوْنَ فَرِيْقًا ﴿٢٦﴾ وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَ

تاسی قتل کړل او ځینی مو قید کړل ، اوتاسی ته یی درکړه دهغوی مځکه او کورونه

اَمْوَالَهُمْ وَاَرْضًا لَّمْ تَطَـُٔوْهَا ۭ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرًا ﴿٢٧﴾

او دهغوی مالونه اویوه مځکه چی تاسی باندی نه دی ایښی قدمونه اودی الله دهرڅه په کولو باندی قادره .

لنډتفسیر: ای ایماندارو! یادکړی دالله ﷻ انعام چي پرتاسو یی کړی دی هرکله چي په تاسو ډیری لښکر را وختی (یعنی دعیینه لښکر او دابوسفیان لښکر او دیهودو بنی قریظه) بیا مونږ پر (دوی یوه سیلی را ولیږله چي هغوی یی پریشانه کړل اوخیمی یی ور ویستلی) او (دفرښتو) داسي فوج مو درولیږي کوم چي تاسی ته (په عام طور سره) نه ښکاره کیدی (که څه هم ځینی اصحابو مثلاً حضرت حذیفه ؓ ځینو ملائکو په شکل دانسان هم ولیدی او دکفارو لښکر ته دجاسوسی دپاره تللی وی ، هلته دا اواز هم واوریدل سو چي تښتی ، او په دی واقعه کي ملائکو جنګ نه دی کړی صرف دکفارو په زړونو کي درعب اچولو دپاره رالیږل سوی وی) اوالله ﷻ ستاسو (ددغه وخت) عملونه لیدل (چی تاسو دیو اوږد اوپلن اوژور خندق په کیندلوکی لوی محنت تیر کی ، بیا دکفارو په مقابله کي په لوی استقلال سره ثابت قدم پاته سواست او په دی خوشحاله سواست اوستاسو امداد یی وکی . دا واقعه هغه وخت سوی وه) کله چي هغه (دښمنان) خلق پر تاسو (دهر طرف څخه) را وختل دلوړ طرف څخه او دلاندی طرف څخه هم (یعنی ځینی قبیلی دمدینی دلاندی طرف څخه اوځینی قبیلی ددي دلوړ طرف څخه) او کله چي سترګي (دبیری څخه) خلاصی خلاصی پاته سوی اوزړونه خلی ته راختلی وه اوتاسو خلقو په الله ﷻ قسم قسم ګمانونه کول (لکه چي دسختی په موقعو کي په طبعی طور سره مختلفی وسوسی راځی او دا دغیر اختیاری کیدو په وجه هیڅ ګناه نه ده او

نه ددي قول منافی دی کوم چي مخ ته داهل ایمانو راځی . هَذَا مَا وَعَدَنَا اللهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللهُ وَرَسُولُهُ ځکه چي په دی کي دلفظ د ، هَذَا ، اشاره داحزابو دراختلو طرف ته ده ، چونکی ددي خبر دالله ﷺ دطرف څخه ورکړل سوی وو ، په دی وجه دا خو یقیني وه لیکن انجام ددي واقعی یی نه وو ښوولی ، په دی وجه په دی کي دمختلفو احتمالاتو دغالب کیدو او مغلوب کیدو پیداکیدل ښکاره وه) په دغه موقع دمسلمانانو (پوره) پوره امتحان وسو (چی دوی پوره باندي وختل) او (په سخته) زلزله کي وغورځول سول او (دا واقعه هغه وخت سوی وه) کله چي منافقانو اوهغو خلقو دکومو په زړونوکی چي (دنفاق اوشك) مرض دی داسي وویل چي زمونږ سره خوالله ﷺ او دهغه رسول محض د دوکی وعده کړي ده (لکه چي معتب بن قشیر او دده ملګرو دا خبره هغه وخت کړی وه چي دخندق کنبلو په وخت کي دکولنګ په لګیدو سره څو واری د اور شغلی را ووتلي او نبی کریم ﷺ دهر وار سره ارشاد وفرمایی چي ماته دفارس ، روم او شام محلونه په دی رڼا کی په نظر راغلل اوالله ﷺ دهغه دفتح کولو وعده فرمایلي ده ، کله چي دفوجونو دیو ځای کیدو په وخت کي پریشانی جوړه سوه ، نو هغو خلقو وویل چي حالت خو دا دی او پر دی دشام او روم دفتح کولو خو شخبری اورول کیږي ، دا محض دوکه ده اوکه هغوی دا دالله ﷺ وعده نه ګڼله او نه یی ده ﷺ رسول ګڼی ، بیا دا وینا ، مَاوَعَدَنَا اللهُ وَرَسُولُهُ ، یا خو صرف دحکایت په درجه کي ده اویاپه طور دفرض او مسخرو ده) او (دا واقعه دهغه وخت وه) کله چي په دوی (منافقانو) کي ځینو خلقو (دجنګ نورو حاضرینوته) وویل چي دیثرب (یعنی دمدینی) دخلقوا (دلته) دپاته کیدو موقع نه ده (ځکه چي دلته پاته کیدل دمرګ خلی ته ورتلل دی) پس (خپلو کورنو ته) بیرته ولاړ سی (دا خبره اوس بن قیطی کړی وه ، په دی کي څه نور خلق هم شریك وه) اوځینو خلقو (په دی منافقانو کی) دنبی (ﷺ) څخه (خپلو کورونو ته دبیرته تللو) اجازه غوښتل او ویل یی چي زمونږ کورونه غیر محفوظ دی (یعنی صرف ښځی اوبچی پاته دی ، دیوالونه داطمینان قابل نه دی ، هسی نه غل ورته را ننوزی دا قول د ابو عرابه او دځینو نورو بنی حارثه وو) حال دا وو چي هغه (د دوی په خیال کی) غیر محفوظ نه دی (یعنی دوی ته دغل وغیره بیره هیڅکله نسته ، او نه یی په بیرته تلو سره دا نیت سته چي ګوندی انتظام یی قابل اطمینان وکړی بیرته راسی) دوی محض تښتیدل غواړی او (د دوی دا حالت دی چي) که په مدینه کي ددي د (ټولو) اطرافو څخه په دوی (کله چي دوی په خپلو کورنو کي وی) یو (لښکر دکفارو) را ننوزی ، بیا د دوی څخه دفساد (یعنی دمسلمانانو سره دجنګیدو) درخواست وکی نو دوی به (فوراً) دا (فساد) منظور کړی او په دغو کورونو کي به ډیر کم پاته سي (یعنی دومره توقف به وي چي څوك ده ته درخواست وکړی او دی یی منظور کړی او ددی څخه وروسته به هغه فوراً تیارسی او دمسلمانانو مقابلی ته ورسیږي او دکورونو هیڅ خیال هم ونه کړی چي ګواکی مونږ خو دنورو په لوټ مارپسی څو هسی نه څوك زمونږ کوز لوټ نه کړی نو که د دوی واقعی دحفاظت قصد وي نو اوس ولی په کورونو کي نه پاته کیږي ددي څخه صفا معلومه سوه چي په اصل کي د دوی دمسلمانانو سره دښمنی او دکفارو سره محبت دی . په دی وجه دسړو په ډیروالی سره هم دمسلمانانو مدد نه

خوښوی ، باقي دکورونو خبره دا خو هسې بهانه ده) حال دا دی چي دی خلقو (ددی څخه) مخکې دخدای سره وعده کړی وه چي (ددښمن په مقابله کې) شا به نه کړو (دا وعده یې هغه وخت کړی وه کله چي په بدر کي ځینی دشرکت څخه پاته سوی وه ، نو ځینی منافقانو هم هسې دژبو په سر ویلی وو چي افسوس! مونږ شریك نه سو چي داسي مو کړی وای هغسې مو کړی وای ، کله چي وخت راغی نو ټول معلوم سول) او دالله ﷻ سره چي کوم (دا قسم) وعده کول کیږي ، ددي پوښتنه به کیږي ته (دوی ته) وفرمایه چي (تاسو چي کومی تیښتی کوې لکه چي الله ﷻ فرمایي . اِنْ یُّرِیْدُوْنَ اِلَّافِرَارًا ، نو) تاسو ته تیښته هیڅ نفع نه سي درکولای که تاسو) دمرګ څخه یادقتل څخه تښتی او (دتیښتی) په دی حالت کي بغیر دلږ ورځو څخه (چي دغه باقي عمر مقدر دی) نور زیات (دژوند څخه) نفع نه سي اخستی (یعنی په تیښته عمر نه سي زیاتولای ، ځکه چي ددي وخت مقدر دی او کله چي مقدر دی نو که ونه تښتی هم دمرګ څخه مخکې نه سي مړه کیدی وروسته نه په قرار پاته کیدو کي څه ضرر سته او نه په تیښته کي څه نفع ، نو تیښته محض بی عقلي ده ، او دتقدیر ددي مسئلی دتحقیق دپاره دوی ته) دا هم وفرمایه چي هغه څوك دی چي تاسوبه دخدای څخه خلاص کړی که هغه تاسوته بدرسول وغواړی (مثلاً ستاسو هلاکول وغواړی نو آیاتاسی څوك خلاصولای سي لکه چي تاسو تیښته نفع منده ګڼی) یاهغه څوك دی کوم چي دخدای فضل ستاسو څخه منع کړی که هغه په تاسو فضل کول وغواړی (مثلاً هغه مو ژوندی ساتل غواړی کوم چي دنیوی رحمت دی نو څوك ددي مانع کیدی سی ؟ لکه چي ستاسو خیال دی چي په جنګ کي پاته کیدل قطع کوونکی دژوند ګڼی) او (هغه خلق دی واوری چي) دخدای څخه ماسوا به نه څوك خپل حمایتی پیدا کړی (کوم چي نفع ورته ورسوی) او نه څوك مددګار چي دضرر څخه یې خلاص کړی (اوس دتقدیر دمسئلی څخه وروسته بیا دمنافقانو دتشنیع سلسله ده یعنی) الله ﷻ په تاسو کي هغو خلقو (ښه) پیژنی کوم چي (دنورو جنګ ته) دتلو څخه مانع کیږي اوکوم چي خپلو (دکلی یاوطن) وروڼو ته وایی مونږ ته راسی (هلته خپل ځانونه ولی وژنی ، دا خبره یو سړی خپل حقیقی ورور ته کړی وه او دغه وخت دی ویونکی غوښه او ډوډی خوړه مسلمان ورور ته وویل افسوس! ته دومره په ارام کي یې اونبی کریم ﷺ په داسي تکلیف کی ، هغه ورته وویل صاحبه ! ته هم دلته راځه) او (د دوی دبزدلی ، حرص او بخل دا حال دی چي) جنګ ته ډیر کم راځی (په کوم کي چي یوڅه نوم کیږي ، دا خو د دوی بزدلی ده اوکه راځی هم نو) ستاسو په حق کي بخیلان وي (یعنی په راتلو کي د دوی لوی نیت دا وی چي ټول غنیمت مسلمانانوته ورنه کړل سي تش په نوم شریکیدو سره به په غنیمت کي دشریکیدو دعوی خو په یو درجه کي کولای سی) پس (کله چي د دوی بزدلی اوبخل دواړه کارونه ثابت سوی دی نو ددی مجموعی اثر دا دی چي) کله (څه) دبیری موقع پیښیږي نو تاسو یې وینی چي هغوی ستاسو طرف ته داسي ګوری چي پرسترګو یې چکر راځی ، لکه چي پرچا دمرګ بی هوښی راغلی وي (دا خو دبزدلی اثر سو) بیاچي کله دغه بیره لیری سي نو تاسو ته په تیزو تیزو ژبو سره پیغور ورکوی د

(غنیمت په) مال حرص کوونکی (یعنی دغنیمت دمال اخستو دپاره زړه زخمی کوونکی خبري کوی ، چي ولی مونږ درسره شریك نه وو؟ او زمونږ په مدد سره فتح ونه کړه؟ دا اثردبخل اوحرص دی ، دا معامله د دوی ستاسو سره ده او دالله ﷻ سره د دوی معامله دا ده چي) داخلق (د اول څخه) مومنان نه دی نوالله ﷻ د دوی ټول عملونه (نیك دمخکی څخه) بی کاره کړی دی (په اخرت کي به ورته هیڅ ثواب ونه رسیږي) او دا خبره دالله ﷻ په نزد ډیره آسانه ده (څوك ورسره مزاحمت نه سي کولای چي مونږ ددغو عملونو بدله ورکړه دا حالت خو د دوی دفوجونو دیوځای کیدو په وخت کي وو، مګر د دوی بزدلی دومره زیاته سوي ده چي دفوجونو دتلو څخه وروسته هم) ددي خلقو دا خیال دی چي (تر اوسه) دالښکر تللی نه دی (او دډیري بزدلی څخه د دوی دا حالت دی) چي که (بالفرض) دآ (تللی) خلق (بیابیرته) راسی نو (بیاخو) دا خلق (په دځان دپاره) هم خوښوی چي کاشکی ا مونږ (یوځای) دباندی کلیو ته تللی وای (هلته ناست وای دراتلونکو څخه مو) ستاسو دخبرونو پوښتنه کولی (او دا زړه سوزونکی جنګ مو په خپلو سترګو سره نه لیدلی) اوکه چیری (اتفاقًا ټول یاځینی کلیوته ولاړ نه سی) بلکی په تاسو کي وي نوبیاهم (دغه وخت هیڅ غیرت نه ورځی او هسی دنوم کولو دپاره) به څه لږڅه جنګ وکړی (مخ ته ددي بیان دی چي په جنګ کي دنبی کریم ﷺ په شان ثابت قدم پاته کیدل او دده اقتدا او تابعداری دایمان مقتضا ده چي منافقانوته شرم وړاندی کی چي سره دایمان ددعوی یی دایمان دمقتضٰی څخه خلاف وکی اومخلصانوته خوشخبری ورسیږي چي دا خلق خامخا مصداق د ، كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ الخ دی نو ارشاد فرمایی چي) ستاسو خلقو دپاره یعنی دداسی سړی دپاره کوم چي دالله ﷻ څخه او دورځی د اخرت څخه بیریږي او ډیر ذکر دالله ﷻ کوي (یعنی کامل مومن وي دده دپاره) درسول الله (ﷺ) یوه عمده نمونه موجوده وه (چي هرکله ده ﷺ په خپله شریك وو، نو د دوی څخه زیات په تاسو کي څوك خوږ دی چي هغه اقتداء نه کوي اوخپل ځان محفوظ ساتي) او (مخکي دمنافقانو په مقابله کي دمومنانو مخلصانہ ذکردی) کله چي مومنانو دالښکری ولیدی نو وي ویل چي دا هغه (موقع) ده دکوم چي مونږ ته الله ﷻ او رسول ﷺ خبر را کړی دی (هم دارنګه دسورة بقره په دی آیت کي ددي نږدی اشاره په صراحت سره موجوده ده . أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ، (تردی قول پوری) وَزُلْزِلُوا، ځکه چي سورة بقره په نزول کي دسورة احزاب څخه مخکی دی ، کذافی الاتقان) او الله او رسول رښتیا فرمایلي وه او په دی (لښکرو لیدو) سره (کومه چي رښتنی پیشګویی ده) د دوی په ایمان او اطاعت کي ترقی وسوه (دا وصف دټولو مومنانومشترك دی اوځینی صفتونه په ځینو مومنانوکی خاص هم دی ، بیان یی دا دی چي) په دی مومنانو کي ځینی خلق داسي هم دی چي دوی دکومی خبري دالله ﷻ سره وعده کړی وه په هغه کي رښتنی سول (ددی تقسیم دا مطلب نه دی چي ځینو مسلمانانو وعده کړی وه او رښتنی نه سول ، بلکی دا تقسیم په دی بنا باندي ذی چي ځینو دسره وعده نه وه کړی او بغیر دوعدی څخه ثابت قدم پاته سول ، ددي وعده کوونکو دذکروضاحت په مقابله دلوړنی آیت کي دی ، کوم چي دمنافقانو په حق کي دی ، وَلَقَدْ كَانُوا عٰهَدُوا اللّٰهَ الخ اومراد ددي وعده کوونکو څخه حضرت انس بن النضر او دده ملګری دی، داحضرات

اتفاقًا دبدر په غزاء کي نه وه شریك سوی نوافسوس یی کوي اووعده یی وکړه چي که اوس جهاد پیښ سو نو په دی کي به زمونږ سر تیره کوشش ولیدل سي مطلب یی دا وو چي مخ به ونه گرځوو که څه هم مړه سو) بیا په دی (وعده کوونکو) کي (دوه قسمونه سول) ځینی خو په دوی کي هغه دی کومو چي خپل نذرونه پوره کړل (مراد هغه وعده ده دکوم چي دنذر په شان واقع کیدل واجب دی ، مطلب دا دی چي شهیدان سول او تر اخر وخته پوري یی مخ ونه گرځوی ، چنانچی حضرت انس بن نضر په أحد کي شهید سوی وو ، دغه شان حضرت مصعب) اوځینی په دوی کي (ددی وعده دپوره کولو داخری اثر یعنی شهادت) مشتاق دی (لاتر اوسه نه دی شهیدان سوی) آو (تراوسه) دوی (په دی کي) یوه ذره تغیر اوتبدیل نه دی کړی (یعنی پرخپله اراده قائم دی، نو ټول قوم په دوه قسمه دی، یومنافقان دکومو چي لوړ بیان وسو ، او دوهم مومنان بیا مومنان په دوه قسمه دی ، وعده کوونکی اوغیر وعده کوونکی او په ثابت قدمی کي دواړه مشترك دی ، لکه چي دا قول دالله ﷻ دی . لَمَّارَاَی الْمُؤْمِنُوْنَ الخ بیاوعده کوونکی په دوه قسمه دی شهیدان او منتظر دشهادت، ټول څلور قسمونه په دی آیتونو کي ذکر دی ، مخ ته ددي غزا یو حکمت بیان فرمایی چي) دا واقعه په دی وجه وسوه چي الله ﷻ رښتنو مسلمانانوته د دوی بدله ورکړی اومنافقانو ته که وغواړی سزا ورکړی یاکه وغواړی دوی ته (دنفاق څخه) دتوبی توفیق ورکړی (ځکه چي په داسي مصیبتونو کي دمخلص اوځان ښوونکی تمیز کیږي او کله کله دملامتی په وجه ځان ښوونکی هم متاثره سي اومخلصان جوړسی اوځینی په خپل حال هم پاته سي) بیشکه الله غفور او رحیم دی (په دی وجه دتوبی قبلیدل لیری خبره نه ده په دی کي ترغیب دی دتوبی) او (تردی ځایه پوري دمسلمانانو دډلی مختلف قسمه حالات وه، اوس مخ ته دکفارو دمخالفینو دحالاتو ذکردی چي) الله ﷻ کافران (یعنی مشرکان) دغصی څخه ډك (دمدینی څخه) بیرته واپس کړل چي د دوی هیڅ مراد هم پوره نه سو (اودوی دغصی څخه ډك وه) او په جنگ کي الله ﷻ دمسلمانانو دپاره په خپله کافي سو (یعنی کفارو ته دروایتی جنگ نوبت هم رانغی چي دمخکی څخه دفع سو اوسپك جنگ په مختلف طورسره منفی نه دی) او (دغه شان دکافرانو بیرته تلل څه عجیبه مه گڼی ځکه چي) الله ﷻ لوی قوت والا زبردست دی (هغه ته هیڅ گرانه نه ده، داخو دمشرکانوحال سو) او (دوهمه ډله په مخالفینوکی دیهودو بنی قریظه وه ، مخ ته دهغوی ذکردی) کومو اهل کتابو چي ددي (مشرکانو) مدد کړی وو ، هغوی (الله ﷻ) دهغوی دقلاگانو څخه (په کوموکی چي هغوی محصور وه) لاندي راکښته کړل او دهغوی په زړونو کي یی ستاسو رعب واچوی (چی په دی سره دوی راکښته سول اوبیا) ځینی تاسو قتلول اوځینی موقیدول او دهغوی دمځکو او دکورنو اومالونو یی تاسو مالکان جوړکړاست او دداسی مځکو یې هم (تاسی په خپل علم ازلی کي مالکان جوړ کړی یاست) په کومی چي تاسو (تراوسه) قدم (هم) نه دی ایښی (په دی کي خوشخبری ده دمستقلوفتحوعمومًااویادخیبردفتح خصوصًا کومه چي ددي څخه لږوروسته وسوه) اوالله ﷻ په هرڅه پوره قدرت لري (په دی وجه داکارونه څه لیری نه دی)

معلومات او مسئلي ؛ په تیروآیتونوکی دنبی کریم ﷺ دلوی شان اومسلمانانوته د دوی دمکملی تابعداری او اطاعت هدایت وو ، د دي په مناسبت سره داپوره دوی رکوع گانی دقرآن کریم دغزه احزاب دواقعی متعلق نازلی سوی دی په دی کي دکفارواومشرکانودډیرودلو پرمسلمانانو په یو وار دحملی او دسختی پریشانی څخه وروسته په مسلمانانو دالله ﷻ دانعاماتو او دنبی کریم ﷺ دډیرو معجزو ذکردی ، او په دی ضمن کي دژوند دمختلفو اړخونو سره متعلق ډیر هدایتونه اوَ احکام دی ، ددي بیش بها هدایتونو په وجه سره مشرانو مفسرینو دلته واقعه داحزاب په خاص تفصیل سره لیکلی ده خاصکر قرطبی اومظهری وغیره.

په دی وجه داواقعه داحزاب په څه تفصیل، سره ددغو هدایتونو لیکل کیږي ، چي اکثره حصه یی دقرطبی اومظهری څخه رااخستل سوي ده اوکومه چي دبل کتاب څخه راخستل سوي ده دهغه حواله لیکل سوي ده

(دغزوهٔ احزاب واقعه)

اَحزَاب؛ دحزب جمع ده معنی یی پارتی یاجماعت ده، په دی غزاکی دکفارو مختلف جماعتونه جمع سوی وه ، دمسلمانانو دختمولو وعده یی وکړه او په مدینه راختلی وه ، په دی وجه ددي غزا نوم داحزاب غزا کښیښوول سوه او چونکی په دی غزاکی ددښمن دراتلو پرلاره باندي دنبی کریم ﷺ په امر خندق کښل سوی وو ، په دی وجه دی ته غزوه خندق هم وایی ، دبنی قریظه غزا هم کومه چي داحزاب دغزا څخه فوراً وروسته وسوه او په دی ذکرسوو آیتونو کي ددي هم ذکر دی ، دا هم په حقیقت کي داحزاب دغزا یو جز وو ، لکه چي دواقعی دتفصیل څخه به معلومه سی .

نبی کریم ﷺ چي په کوم کال دمکی مکرمی څخه هجرت وکی ، مدینی منوری ته یی تشریف راوړی ، ددي په دوهم کال دبدر واقعه پیښه سوه . په دریم کال داحد غزا راپیښه سوه . په څلورم کال داحزاب دا غزا پیښه سوه او په ځینو روایتونو کی یی دا دپنځم کال واقعه گرځولی ده . په هر حال دهجرت دابتداء څخه تردی وختهٔ پوري دکفارو حملی پرله پسی پرمسلمانانو جاری وی . دغزوه احزاب حمله یی په لوی طاقت او قوت او پخه اراده اووعده او میثاق سره کړی وه . په دی وجه په نبی کریم ﷺ او صحابه کرامو دا غزا دنورو ټولو غزاگانو څخه زیاته سخته وه ، ځکه چي په دی کي دحمله کوونکو احزابو کفارو شمیر ددولس زره څخه ترپنځلس زره پوري ښوول سوی دی او دی طرف ته مسلمانان ټول دری زره اوهغه هم بی سرو او سامانه او زمانه دسخت یخ وه . قرآن کریم خو ددی واقعی سخت والی په ډیر هیبتناك صورت کي دا بیان کړی دی ، زَاغَتِ الْاَبْصَارُ، سترگي خلاصی پاته سوی . بَلَغَتِ الْقُلُوْبُ الْحَنَاجِرَ، زړونه خُلی ته راغلل ، وَزُلْزِلُوْا زِلْزَالاً شَدِيْدًا ، په سخته زلزله کي وغورځول سول .

مگر څنگه چي دا وخت په مسلمانانو باندي دټولو څخه زیات سخت وو ، هم دغسی دالله ﷻ دنصرت او امداد په وجه ددي انجام دمسلمانانو په حق کي دداسی عظیمی فتحی اوکامیابی په صورت کي مخ ته راغی چي دی دټولو مخالفو ډلو مشرکانو یهودو، نصاراؤ اومنافقانو ملاگانی ماتی کړی او مخ ته دوی

ددي قابل پاته نه سول چي په مسلمانانو دحملی اراده وکړل سی . په دی لحاظ سره دکفر او اسلام دا غزا اخری جنګ وو ، کوم چي دمدینی منوری پرمځکه دهجرت په څلورم یاپنځم کال وسو.

ددی واقعی ابتداء ددي ځای څخه وسوه چي دیهودو دقبیلی بنو نضیر اوقبیلی ابووائل تقریبًا شل سړو کومو چي دنبی کریم ﷺ او مسلمانانو سره سخته دښمنی ساتله ، مکی مکرمی ته ورسیدل او دقریشو دسردارانوسره یی ملاقات وکی دمسلمانانوسره یی دجنګ کولو دپاره تیار کړل . دقریشو سردارانو داسي ګڼله چي لکه څنګه چي مسلمانان زمونږ بت پرستی ته کفروایی اوپه دی وجه زمونږ مذهب بدګڼی، دیهودو هم دا خیال دی نو د دوی سره دموافقت او اتحاد به څه توقع ولرل سی ، په دی وجه دوی دیهودو څخه پوښتنه وکړه چي تاسی پوهیږي چي زمونږ او دمحمد (ﷺ) په مینځ کي ددین اومذهب اختلاف دی اوتاسو اهل کتاب اواهل علم یاست اول مونږ ته دا خبره وښیاست چي ستاسو په نزد زمونږ دین ښه دی او که دده ؟

(دسیاست په ګاله کي درواغ څه نوی شی نه دی)

دی یهودو دخپل عمل او ضمیر څخه بالکل خلاف دوی ته دا جواب ورکی چي ستاسو دین دمحمد (ﷺ) ددین څخه ښه دی . په دی باندي دا خلق څه قدر مطمئن سول . مګر پر دی سربیره معامله داسي مقرره سوه چي شل تنه دا راغلی اوپنځوس تنه دقریشو دسردارانو څخه به مسجد حرام ته ولاړسی دبیت الله ددیوالونو سره به سینی ولګوی ، دالله ﷻ په مخکی به دا وعده وکی چي په مونږ کي ترڅو پوري یو سړی هم ژوندی وي مونږ به دمحمد (ﷺ) خلاف جنګ کوو.

(دالله ﷻ دحلم او کرم یوه اعجوبه)

دالله ﷻ په کورکی دالله ﷻ دکور سره پیوست سوی دالله ﷻ دښمنان دهغه درسول خلاف دجنګ کولو وعده کوي او مطمئن کیږي او دجنګ دنوی جذبی سره بیرته واپس کیږي . دالله ﷻ دحلم او کرم عجیبه مظهر دی ، بیا د دوی ددي وعدی حشر به هم اخر دقصی څخه معلوم سي چي ټولو په دی جنګ کي مخونه وګرځول او وتښتیدل .

دا یهودیان دمکی دقریشو سره دوعدی کولو څخه وروسته دعربو یوی لوی جنګجو قبیلی غطفان ته ورسیدل او دوی ته یی وویل چي مونږ او دمکی قریش په دی متفق سوی یو چي ددي نوی دین (اسلام) دخپروونکو په یو واری په جمع سره خاتمه وکو، تاسو هم په دی زمونږ سره وعده وکی او دوی ته یی دا رشوت هم پیش کي چي په خیبر کي څومره خرماوی په یو کال کي پیدا کیږي هغه ، او په ځینو روایتونو کي دهغه دنیمایی یې قبیله غطفان ته د ورکولو وعده وکړه ، دغطفان قبیلی سردار عیینه بن حصن په دی شرط د دوی سره شرکت منظور کی . او دا خلق هم په جنګ کي شامل سول .

او په خپل مینځ کي دقرار دا دمطابق دمکی څخه دقریشو لښکر دڅلورو زرو ځوانانو او دری سوه اسونو او دزرو اوښانو داسباب سره دابوسفیان په مشری کي دمکی مکرمی څخه را ووتل او په مرّظهران کي یی قیام وکی . دلته دقبیله اسلم اوقبیله اشجع، بنومره او بنوکنانه اوفزاره اوغطفان ټول قبائل ورسره شامل

سول ، چي مجموعی شمیر یی په ځینو روایتونو کي لس (۱۰) په ځینو کی دولس (۱۲) او ځینو کي پنځلس (۱۵) زره بیان سوی دی .

(په مدینه منوره ترټولو لویه حمله)

دبدر په غزا کي دمسلمانانو مقابل لښکر یو زرتنه وو بیاپه احد کي حمله کوونکی لښکر دری زره وو ، دا وار دلښکر شمیر هم دمخکی څخه زیات وو او اسباب هم او ټول قبائل دعربو اویهودو په کښی شامل وه او یو متحده طاقت وو .

(دمسلمانانو جنګي تیاری ، پرالله ﷻ توکل باهمي مشوره په قدر دطاقت دمادی وسائلو راجمع کول)

نبی کریم ﷺ ته ددي متحده محاذ په حرکت کي دراتلو اطلاع ورکړل سوه نو دټولو څخه اوله کلمه چي په ژبه مبارکه یی راغله هغه دا وه ، حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ ، یعنی زمونږ الله ﷻ کافي دی او هغه زمونږ ښه کار ساز دی ، ددي څخه وروسته یی دمهاجرینو او انصارو مشران جمع کړل او د دوی څخه یی مشوره واخسته که څه هم صاحب وحی ته په حقیقت کي دمشوری ضرورت نه وی ، دی سیده په سیده دالله ﷻ په اذن او اجازه سره کار کوی ، مګر په مشوره کي دوی فائدی وی . یوه دامت دپاره دمشوری سنت جاری کول ، دوهم دمومنانو په زړونوکی دیو بل سره دربط او اتحاد تجدید کول او دتعاون او تناصر جذبه راپورته کول ددي څخه وروسته په دفاع او دجنګ په مادی وسائلو فکر وسو . دمشوری په مجلس کي حضرت سلمان فارسی ؓ هم شامل وو ، کوم چي اوس اوس دیو یهودی ددځانه جوړی سوی غلامی څخه یی نجات حاصل کړی وو ، داسلامی خدمتونو دپاره تیار سوی وو . ده مشوره ورکړه چي زمونږ په وطن فارس کي باچاهان په داسي حالاتو کي ددښمن دحملی منع کولو دپاره خندق وکیندی اولار یی بنده کړه . نبی کریم ﷺ دا مشوره قبوله کړه او دخندق کیندلو حکم یی ورکی او په خپله هم په دی کار کي شریك سو .

(دخندق کیندل)

دا خندق دسَلع غَرْ په شا ددغه ټولی لاری په اوږدوالی باندي کیندل مقرر سول په کومی سره چي دمدینی دشمال طرف څخه حمله کونکی دښمن راتلی سو . ددي خندق د اوږدوالی او پلنوالی نښه په خپله نبی کریم ﷺ وکښه ، دا خندق دشیخین څخه شروع سو دسِلع غَرْ مغربی کُنج ته راغی او بیایی دا اوږد کي او دوادی بطحان او وادی راتونا دپیوست کیدو مقام ته ورسول سو ددي خندق ټول اوږدوالی تقریبًا دری نیم مله وو . دپلنوالی او ژوروالی صحیح مقدار یی په هیڅ روایت سره نه دی معلوم سوی . لیکن دا ښکاره ده چي پلنوالی او ژوروالی به یی هم په خاص مقدار باندي وو چي پوري وتل باندي ددښمن دپاره آسان نه وی . دحضرت سلمان ؓ دخندق کښلو په واقعه کي دا راغلی دی چي ده به روزانه پنځه ګزه اوږد او پنځه ګزه ژور خندق کښی (مظهری) په دی سره دخندق ژوروالی پنځه ګزه ویل کیږي .

(داسلامي لښکر شمار)

دغه وخت دمسلمانانو جمعیت ټول دری زره (۳۰۰۰) وو او ټول شپږ دیرش (۳۶) ور سره آسونه وه .

(دبلوغ عمر پنځلس کاله مقرر سو)

په اسلامی لښکر کي څه نابالغه بچیان هم دخپل ایمانی جوش په وجه را وتلی وه . نبی کریم ﷺ هغه بچی بیرته واپس کړل دکومو عمر چي دپنځلسو کالو څخه کم وو . دپنځلسو کالو دعمر یی واخستل ، په کومو کي چي حضرت عبدالله بن عمر ؓ، زید بن ثابت ؓ، ابوسعید خدری ؓ، براء ابن عازب ؓ شامل دی ، څه وخت چي دا اسلامی لښکر دمقابلی دپاره روان سو نو کوم منافقان چي په مسلمانانو کي ګډوډ شریک سوی وه ، هغوی کرار کرار کښیدل شروع کړل ، څه په پټه ووتل ، څه خلقو د دروغو عذرونه پیش کړل ، دنبی کریم ﷺ څخه یی دواپس کیدو اجازه وغوښته ، د دوی په وجه په مسلمانانو کي یو نوی افت پیدا سو په ذکر سوو آیتونو کي ددي منافقانو متعلق څو آیتونه نازل سوی دی . (قرطبی)

(دقبائلي او نسبي قومیتونو انتظامي او معاشرتي امتیاز داسلامي وحدت اوقومیت منافي نه دی)

نبی کریم ﷺ ددي جهاد دپاره دمهاجرینو جنډه حضرت زید بن حارثه ؓ ته وسپارله او دانصارو حضراتو جنډه یی حضرت سعدبن عباده ؓ ته وسپارله . دغه وخت دمهاجرینو او انصارو په مینځ کي دمواخات یعنی وروروَلی تعلقات ډیر پرمضبوطو او محکمو بنیادونو باندي قائم و ، او ټول ورونه ورونه وه ، مګر د انتظامی سهولت دپاره دمهاجرینو قیادت جلا او دانصارو جلا سو . ددي څخه معلومه سوه چي اسلامی قومیت او اسلامی وحدت دانتظامی اومعاشرتی تقسیم منافی نه دی ، بلکی پرهر جماعت باندي دذمه واری په بار اچولو سره دباهمی اعتماد اوتعاون اوتناصر جذبه قوی کیږي او په دی جنګ کي دټولو څخه د اولنی کار یعنی خندق کنبلو کي دا تعاون او تناصر داسي ولیدل سو چي .

(دخندق کنبلو تقسیم په ټول لښکر باندي وسو)

نبی کریم ﷺ ټول لښکر دمهاجرینو او انصارو دلسو لسو سړو په ډلو کی تقسیم کی ، هرلس کسان یی دڅلویښت ګزه خندق کنبلو ذمه وار جوړ کړل . حضرت سلمان فارسی ؓ چونکی دخندق کنبلو مشوره ورکوونکی او دکار ښه واقف اومضبوط سړی وو او نه په انصارو کي شامل وو او نه په مهاجرینو کی . دده متعلق په انصارو اومهاجرینو کي دیو نوی مسابقت فضاء پیدا سوه ، انصارو دی دخپل ځان سره شاملول غوښتل اومهاجرینو دخپل ځان سره ، تردی چي نبی کریم ﷺ ته دجګړی رفع کولو دپاره مداخلت کولوته راغی او دوی دافیصله ورکړه چی ، سَلْمَانُ اَهْلُ الْبَیْتِ ، یعنی سلمان زما په اهل بیتو کي شامل دی .

(دکارپه صلاحیت کي دملکي اوغیرملکي ، مقامي او بهرني فرق)

نن خو په دنیا کي غیر ملکی اوسیدونکی اوغیر مقامی ته دځان سره برابره درجه ورکول خلق نه خوښوی او هلته هرېي فرقی دصلاحیت خاوندان دځان سره په شاملولو فخر محسوسوی . په دی وجه نبی کریم ﷺ دی په اهل بیتو کي په خپله شامل کي او جګړه یی ختمه کړه او په عملی طور سره یی دڅو تنو انصارو او څو تنو مهاجرینو په شاملولو سره دلسو تنو ټولی جوړه کړه په دوی کي حضرت عمر بن عوف ؓ او حذیفه رض و غیره دمهاجرینو څخه وه .

(يوه عظيمه (غټه) معجزه)

په اتفاقی طور سره چي دخندق کومه برخه حضرت سلمان ؓ وغيره ته سپارل سوی وه په هغه کي يوه سخته ډبره رابنکاره سوه دحضرت سلمان ؓ ملګری عمر بن عوف ؓ فرمايی چي دی ډبری زمونږ اوزار (اسباب) مات کړل او مونږ ددي په ماتولو کي عاجزه سو ، نوماسلمان ؓ ته وويل چي که داسي کيدی سي چي مونږ ددي ځای څخه پرڅنګ خندق وکينو او په لږ کوږوالی باندي يی داصل خندق سره يوځای کړ، مګر دنبی کريم ﷺ دکښل سوی ننبانی څخه اخواته کيدل مونږ ته په خپله رايه سره نه دی په کار ته نبی کريم ﷺ ته دا واقعه بيان کړه او حکم حاصل کړه چي مونږ ته څه کول په کار دی ؟

(دقدرت تنبيهات)

په دی دری نيم ميله ميدان کي په خندق کنبلو کي چاته څه خنډ پيښ نه سو چي دوی عاجزه کړی، که پيښ سو نو حضرت سلمان ؓ ته وړپيښ سو چاچی دخندق کنبلو مشوره ورکړی وه او دا قبوله سوه ، دا سلسله شروع سوه الله ﷻ ده ته وښودله چي په خندق کنبلو او جوړولوکی هم دالله ﷻ طرف ته درجوع کولو څخه ماسوا بله چاره نسته ، الاتو اوازارو تولو ځواب ورکی . په دی کي دی حضراتو ته تعليم وو چي مادی اسباب په قدر دوسعت اوطاقت جمع کول فرض دی ، مګر تکيه باندي کول درست نه دی . دمومن ټوله تکيه دټولو مادی اسبابو دجمع کولو څخه وروسته هم په الله ﷻ باندي په کار ده .

حضرت سلمان ؓ دنبی کريم ﷺ په خدمت کي حاضر سو او واقعه يی ورته بيان کړه . نبی کريم ﷺ په خپله هم په خپله حصه خندق کي کار کوي او دخندق دخاورو ددغه ځای څخه په ليری کولو کي مصروف وو.

حضرت براء بن عازب ؓ فرمايی چي مادی ﷺ وليدی چي د دوی جسم مبارك دوړی داسي پټ کړی وو چي دنس اوشا پوست يی په نظر نه راتلی ، ده ته دڅه مشوری ياحکم ورکولو په ځای يی په خپله دده سره موقعی ته تشريف وي وړی او هغه لس صحابه سره دسلمان ؓ چي کوم په خندق کنبلو کي مشغول وه .

دوی هم خندق ته ورسره ورکښته سول او کدال (دهغه وخت دغارولو آله) يی په خپلو مبارکو لاسونوکی واخسته ، هغه ډبری ته يی يو واری ورکی او دا آيت يی ووايه ، وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا ، (يعنی پوره سو نعمت ستا درب په رښتيا سره) په دی يو ګذار سره د ډبری دريمه حصه پرې سوه او ددی سره يوه رڼا دډبری څخه پورته سوه ، ددي څخه وروسته دوی دوهم ګذار ورکی اوذکرسوی آيت يی تراخره پوري ووايه ، وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَّعَدْلًا ، په دی دوهم ګذار سره دډبری دريمه حصه نوره پرې سوه او دغه ډول ورڅخه يوه رڼا را ووتله په دريم وار يی بياهم هغه آيت ووايه او دريم ګذار يی ورکی نوباقی ډبره ماته سوه او نبی کريم ﷺ دخندق څخه دباندی تشريف راوړی اوڅادر مبارك يی چي دخندق پرغاړی ايښی وو هغه يی راپورته کي اويوطرف ته کښېنستی دغه وخت سلمان فارسی ؓ عرض وکی چي يارسول الله! تاسو چي ځو واره دی ډبری ته ګذارورکوی مابه په هروارد ډبری څخه يوه رڼا وليدله ، نبی کريم ﷺ سلمان ؓ ته وفرمايل چي ايا تا واقعی دغه رڼا ليدلی ده ؟ هغه عرض وکی يارسول الله ﷺ ماپه خپلو سترګو سره دا ليدلی ده .

نبی کریم ﷺ وفرمایل چي په اول گذار کي چي کومه رڼا را ووتله ، ماپه دی رڼاکی دیمن اوکسرۍ دښارونو محلونه ولیدل اوجبرائیل امین ماته وویل چي ستا امت به داښارونه فتح کوي اوکله چي مادوهم گذار ور کی نوماته درومیانوسره محلونه وښوول سول او جبرائیل امین دا خوشخبری راکړه چي ستا امت به دا ښارونه هم فتح کی . چي دا ارشاد یی واوریدی نو ټول مسلمانان مطمئن سول او ائنده یی په عظیم الشانه فتحو باندي یقین وسو .

(دمنافقانو طعنونه ورکول او دمسلمانانو بي مثله ایماني یقین)

دغه وخت چي کوم منافقان دخندق په کنبلو کي شامل وه ، هغوی وویل چي تاسو ته دمحمد (ﷺ) په خبرو حیرانتیا او تعجب نه راځي ، دی تاسو ته څنگه باطلی اوبی بنیاده وعدی درکوی چي په یثرب کي دخندق په بیخ کي ده ته دحیره اومدائن کسرۍ محلونه په نظر راځی او دا چي تاسو خلق به دافتح کوی، لږ خوخپل حال ته وگوری چي دخپل تن بدن څخه ناخبره یاست ، کوچنیو بولو اولویو بولو ته دتللو فرصت درته نسته او بیا تاسو به دکسرۍ وغیره ملکونه فتح کوی . پردی واقعه په ذکر سوو آیتونو کي دا نازل سوه ، وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا په دی آیت کي په اَلَّذِیْنَ فِیْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ ، کي هم دهغه منافقانو حال بیان سوی دی دکومو په زړونو کي چي دنفاق پټ مرض وو .

فکر وکی چي دغه وخت دمسلمانانو دایمان او دنبی کریم ﷺ په خبرو دپوره یقین سره سخت امتحان وو چي دهر طرف څخه دکفارو په گیره او خطره کي دی . دخندق کنبلو دپاره مزدوران او خادمان نسته ، په خپله دا محنت په داسي حالت کي برداشت کوي چي سخت یخ ټول پریشانه کړی دی ، دهرطرف څخه بیره بیره ده په ظاهری اسبابو دخپلي بقاء او خلاصون یقین کول هم آسان نه دی ، ددنیا دعظیمو حکومتونو روم اوکسرۍ دفتحو په خوشخبری څنگه یقین وکی . مگر دایمان قیمت دټولو عملونو څخه زیات پردی بنا باندی دی چي داسبابو اوحالاتو څخه سراسر دخلاف کیدو په وخت کي هم دوی ته دنبی کریم ﷺ په ارشاد کي هیڅ شك او شبهه پیدا نه سوه .

(په ذکرسوی واقعه کي دامت دپاره خاص هدایت چي لویانوته دکوچنیانوپه هرتکلیف اومشقت کي شاملیدل په کاردی)

دا چاته نه ده معلومه چي صحابه کرام دنبی کریم ﷺ داسي جان نثارخادمان وه چي په هیڅ حال کي یی هم دا نه غوښتله چي نبی کریم ﷺ په خپله ددي مزدوری په سخت محنت کي د دوی سره شریك وی . مگر نبی کریم ﷺ دصحابه کرامو ددلجویی او دامت دتعلیم دپاره په دی محنت اومزدوری کي برابره حصه واخسته .

دصحابه کرامو جان نثاری خو د دوی دکمالی صفتونو اونبوت اورسالت پربنیاد باندي هم وه، مگر په ظاهری اسبابوکی یو لوی سبب دا هم وو چي په هر محنت او مشقت او تنگی او تکلیف کي دی ﷺ به دټولو عوامو په شان په دی کي شریك وو . دحاکم محکوم، باچا او رعیت، صاحب اقتدار اوعوامو، دجدایی هیڅ تصور هلته نه پیدا کیدی او دکله څخه چي داسلام باچاهانو داسنت پریښووی، دهغه وخت څخه دا تفرقی پیدا سوی او قسم قسم فتنی یی دخان سره را پیدا کړی .

(پرمشکلاتو دعبور حاصولو دپاره نسخه)

په ذکر سوی واقعه کي دغه سختی او نه ماتیدونکی ډبری ته دګذار ورکولو سره یی دقرآن آیت . وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَّعَدْلاً، تلاوت وفرمایی . ددي څخه معلومه سوه چي دیو مشکل دحل کولو دپاره ددي آیت تلاوت یوه مجربه نسخه ده .

(دصحابه کرامو قرباني تعاون اوتناصر)

لوړ معلومه سوي ده چي دخندق دکښلو دپاره په هرو لسو ګزو لس سړی ماموره وه مګر داښکاره ده چي ځینی خلق قوی او ژرکار کوونکی وی . په صحابه کرامو کی چي کومو حضراتو به خپله حصه دکښلو پوره کوله نو دغسی به نه کښینستی چي ګوندی زمونږ وظیفه پوره سوه بلکی دنورو صحابه وو حصه کار چي به نه وو پوره سوی ، دهغو سره به یی مدد کوی . (قرطبی ، مظهری)

(دری نیم میله اوږد خندق په شپږ ورځو کي پوره سو)

د اصحابو کرامو (رض) دجد او جهد اوکوشش نتیجه په شپږو ورځوکی مخ ته راغله چي دومره اوږد، پلن او ژور خندق په شپږو ورځو کي تکمیل ته ورسیدی . (مظهری)

(دحضرت جابر ؓ په دعوت کي یوه ښکاره معجزه)

ددي خندق دکښلو په دوران کي یوه مشهوره واقعه پیښه سوه هغه دا چي یوه ورځ حضرت جابر ؓ نبی کریم ﷺ ولیدی دا یی محسوسه کړه چي دی ﷺ دلوږی څخه متاثره سوی دی ، ولاړی خپلي بی بی ته یی وویل چي که ستاسره څه وي نوپاخه یې کړه ، زه پر حضور ﷺ دلوږی اثر نه سم لیدی ، ښځی یی ورته وویل چي زمونږ په کور کی خو یواوړی وربشی سته زه دا اوړه کوم . یواوړی زمونږ ددي وزن په اعتبار سره دری نیم سیره تقریبًا برابریږي . ښځی میچن شروع کړه ، په کورکی دبزی یوبچی وو، حضرت جابر ؓ هغه ذبح کی ، غوښه یی تیاره کړه، اونبی کریم ﷺ ته درابللو دپاره ولاړی ، نو ښځی اواز ورته وکی چي ګوره دحضور ﷺ سره ډیر اصحاب دی خو ته په یو ډول سره حضور ﷺ یوازي راوله ، ما رسوا نه کړی هسی نه چي دصحابه کرامو لویه ډله راروانه کړی . حضرت جابر ؓ نبی کریم ﷺ ته ټول حقیقت عرض کي چي صرف دغومره خوراك دی . مګرحضور ﷺ په ټول لښکرکی اعلان وکی چي راځی دجابر ؓ کره دعوت دی . حضرت جابر ؓ حیران سو چي کورته ورسیدی نو بی بی یی دسختی پریشانی اظهار وکی اوپوښتنه یی وکړه چي تانبی کریم ﷺ ته اصل حقیقت او دخوراك مقدار ښوولی وو؟ حضرت جابر ؓ وویل چي هو! دغه می ورته ښوولی وو نو بی بی محترمه یی مطمئنه سوه چي بیا زمونږ هیڅ فکر نسته حضور ﷺ مالك دی څنګه چي غواړی کوي دی .

دواقعی تفصیل دلته غیر ضروري دی ، دومره نتیجه معلومول کافي دی چي په خپله نبی کریم ﷺ په خپلو مبارکو لاسونو سره د ډوډۍ اوسالن ټولو ته دورکولو اوخپرولو اهتمام وفرمایی اوټول لښکر ښه په ماړه نس وخوړه اوحضرت جابر ؓ فرمایی چي دټول لښکر دخوراك څخه وروسته نه زمونږ په کټوی کي څه

غوښه کمه سوی وه او نه اغړلی اوړه کم سوی وه . مونږ دکور ټولو خلقو هم ښه په ماړه نس وخوړه اوپاته مو په همسایګانو کي تقسیم کړه .

دغه شان په شپږو ورځو چي دخندق کښلو څخه فارغه سو نو داحزابو لښکر راورسیدی اونبی کریم ﷺ او صحابه کرامو جبلِ سَلع دخپل شاطرف ته راوستی او دفوج مخ ته یی صف بندي وکړه .

(دبني قریظه دیهودیانو وعده ماتول او داحزابو سره شرکت کول)

دغه وخت دلس دولس زره باوسله اوباسامانه فوج سره د دری زره بی سر او اسبابه خلقو مقابله هم په عقل او قیاس کي دراتلو شی نه وو. پردی سربیره یوه نوی اضافه وسوه چي په احزابوکي دقبیله بنو نضیر سردار حُیّ بن اخطب چاچی دا ټوله دنبی کریم ﷺ او دمسلمانانو په دښمنی باندي په جمع کولو کي لوی کار کړی وو، مدینی ته ورسیدی نو دبنی قریظه دیهودو یی هم دځان سره دشاملولو منصوبه جوړه کړه . دبنو قریظه او نبی کریم ﷺ په مینځ کي په یوه صلحنامه دستخط سوی وو او دوعدی په مکمل کولو دیو بل څخه بی فکره سوی وه . دبنو قریظه سردار کعب بن اسد وو. حُیّ بن اخطب چي ده ته راورسیدی اوکعب ته دده دراتلو خبر وسو نو دخپلي قلعی دروازه یی بنده کړه اوحُیّ ده ته ونه رسیدی . مګر حُیُ ورته اوازونه کول او د دروازی په خلاصولو یی اصرار وکی . کعب ددننه څخه ځواب ورکی چي مونږ دمحمد (ﷺ) سره وعده کړي ده او مونږ ترننه پوري دهغه دطرف څخه دوعدی پابندی او دصدق او ريښتنوالی څخه ماسوا نور هیڅ نه دی لیدلی په دی وجه مونږ ددغه وعدی پابنده یو، ستاسره نه سوتللی . تر ډیر وخته پوري حُیّ د دروازی په خلاصولو او دکعب سره پرخبرو اصرار کوي او ده به ددننه څخه انکار کوی . مګر اخرهرکله چي کعب ته یی ډیر شرم ورورواندی کي نو ده دروازه خلاصه کړه اوحُیّ یی را وبلی . ده بنو قریظه وو ته هغه شین باغ وښووی چي اخر کعب دده په خبرو کي راغی او په احزاب کي یی دشرکت وعده وکړه اوکعب چي کله دخپلي قبیلی نورو سردارانو ته دا خبره وکړه نو ټولو ورته په یوه ژبه وویل چي تاغضب وکی چي دمسلمانانو سره دی بلا وجه وعده ماته کړه او د دوی سره سوی اوخپل ځان دی په خطره کي واچوی ، کعب هم په دی خبره متاثره سو او په خپلو کړو یی پښیمانی ښکاره کړه ، مګر اوس خبره دده دقبضی څخه وتلی وه او اخر دا وعده ماتول دبنو قریظه دهلاکت اوبربادی سبب جوړسو چي ذکر به یی مخ ته راسی .

نبی کریم ﷺ او صحابه کرامو ته ددي اطلاع ورکړل سوه نو دغه وخت ورته په دی وعده ماتولو سخته صدمه ورسیده او ډیر لوی فکر ورسره سو چي داحزابو په لاره کي خو خندق کښل سوی وو، مګر دا خلق خو په مدینه کي دننه وه ، د دوی څخه به خلاصون څنګه وی ؟ په قرآن کریم کي چي ددي جملی متعلق فرمایلي دی چي داحزابولښکر پرتاسو راختلی وو. مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ اَسْفَلَ مِنْكُمْ، ددي په تفسیرکي دتفسیر ځینی امامانو دافرمایلي دی چي دلوړ طرف څخه مراد بنو قریظه دی او دلاندی څخه مراد باقي احزاب دی. نبی کریم ﷺ ددي وعدو ماتولو دحقیقت او دصحیح صورت حال معلومولو دپاره دانصارو دقبیلی د اوس سردار حضرت سعد بن معاذ ؓ او دخزرج قبیلی سردار حضرت سعد بن عباده ؓ دوفد په صورت کي

کعب ته ولیږل چي خبره ورسره وکړي او دا هدایت یې ورته وکی چي که دوعدې ماتولو واقعه غلطه ثابته سوه نو دټولو په مخکې دې بیان کړي اوکه صحیح ثابته سوه نوچي راسې ګول مول (پټه) خبره دې وکړي چي مونږ باندې پوه سو او په عامو صحابه کرامو کي پریشاني پیدا نه سي.

دا دواړه مشران سعد نومونو والا هلته ورسیدل نو دوعدې ماتولو اسباب یې په ډاګه ولیدل ، د دوی او دکعب په مینځ کي سختې خبرې هم وسوې. چي بیرته راغلل نو دهدایت مطابق یې خبره ګول مول (پټه) کړه اونبي کریم ﷺ یې دوعدې ماتولو دصحیح کیدو څخه خبر کی.

دغه وخت هرکله چي دیهودو قبیله بنو قریظه هم جنګ ته را ووتله نوکوم خلق چي په نفاق سره په مسلمانانو کي شامل وه دهغوی نفاق هم ښکاره سو. ځینو خو په ډاګه دنبي کریم ﷺ خلاف خبرې ویل شروع کړې ، لکه چي تیرسوی دی، وَاِذْ یَقُوْلُ الْمُنٰفِقُوْنَ، اوځینو حیلې بهانې جوړې کړې او دجنګ دمیدان څخه دتښتیدو دپاره یې دنبي کریم ﷺ څخه اجازه وغوښتله چي ذکریې په دغه ذکرسوی آیت اِنَّ بُیُوْتَنَا عَوْرَةٌ، کي راغلی دی.

اوس دمحاذ جنګ دا صورت وو چي دخندق په وجه داحزابو لښکر دننه نه سو راتلی او په بله غاړه یې دمسلمانانو لښکر وو. د دواړو په مینځ کي به هر وخت دغشو اورولو سلسله جاري وه. په دې حال کي تقریبًا یوه میاشت تیره سوه چي نه په ډاګه څه فیصله کن جنګ وسو او نه یو وخت بې فکري ، شپه او ورځ صحابه کرام اونبي کریم ﷺ ددې په حفاظت کي وه. که څه هم نبي کریم ﷺ په خپله هم په دې محنت او مشقت کي شریك وو. مګر پر دوی ﷺ دا خبره ډیره ګرانه وه چي صحابه کرام ؓ ټول په سخت اضطراب او پریشاني کي دي.

(دنبي کریم ﷺ یو جنګي تدبیر)

دنبي کریم ﷺ په علم کي دا خبره راغلې وه چي دغطفان قبیلې سردار ددې یهودو سره شرکت دخیبر دمیوو او خرما په طمع کړی دی دوی دغطفان بل سردار عیینه ابن حصن او ابو الحارث بن عمرو ته قاصد ولیږي چي مونږ به تاسو ته دمدینې طیبې دریمه حصه میوه درکړو که تاسو دخپلو ملګرو سره دمیدان څخه بیرته ولاړسی. دا خبرې اترې په مینځ کي کیدې او دواړه سرداران راضي سوي وه. نژدې وه چي دصلحې پر وعده دستخطونه وسي. مګر نبي کریم ﷺ دعادت مطابق اراده وکړه چي دصحابه کرامو سره په دې معامله کي مشوره وکی. د اوس او خزرج قبیلې دوه مشران سعد بن معاذ ؓ اوسعد بن عباده ؓ یې را وغوښتل او مشوره یې ور سره وکړه.

(دحضرت سعد ؓ ایماني غیرت او پخه اراده)

دواړو عرض وکی چي یارسول الله ﷺ ! که تاته ددې کار دپاره دالله ﷻ دطرف څخه حکم سوی وي نو زمونږ دخه ویلو مجال نسته ، مونږ به یې قبول کو کنه نو دا ووایاست چي دا ستاسو طبعي رایه ده اوکه تاسو زمونږ ددې تکلیف او مشقت څخه دخلاصولو تدبیر کړی دی ؟

نبی کریم ﷺ وفرمایل چي دا نه دالله ﷻ حکم دی او نه زما دخپل طبیعت تقاضاده ، مګر صرف ستاسو مصیبت او تکلیف وینم نو دا صورت می اختیار کړی دی ، ځکه چي تاسی خلق دهرطرف څخه ګیر یاست، مادا وغوښتله چي دمقابل فریق قوت په دی طریقه فوراً مات سی ، حضرت سعدبن معاذ ؓ عرض وکی یارسول الله ﷺ ! مونږ چي کله دبتانو عبادت کوی ، الله ﷻ مونه پېژندی او نه مو ورته عبادت کوی ، هغه وخت ددغو خلقو زمونږ دښار په میوه کي دیوی دانی دطمع کولو همت نه وو ، بغیر ددي چي زمونږ میلمانه سي او دمیلمستیا په طور باندي زمونږ څخه وخوری اویایی زمونږ څخه په قیمت واخلی . نن چي کله الله ﷻ مونږ ته خپل معرفت را کی او داسلام عزت یی راکی ایا نن مونږ دغو خلقو ته خپلي میوی اوخپل مالونه ورکړو؟ مونږ ته د دوی دمصالحت هیڅ حاجت نسته ، مونږ دوی ته دتوری څخه ماسوا هیڅ نه سو ورکولی ، تردی چي الله ﷻ زمونږ او د دوی په مینځ کي فیصله وکړی .

نبی کریم ﷺ چي دحضرت سعد ؓ اولو العزمی او ایمانی غیرت ولیدی نو خپله دا اراده یی پریښووله او وی فرمایل ، چي ستاسو اختیار دی چي څه غواړی وکی ، سعد ؓ دصلح نامی کاغذ د دوی ﷺ دلاسونه واخستی خط یی ورڅخه خراب کي ځکه چي لاپر دی دستخط نه وو سوی ، دغطفان سردار عیینه اوحارث کوم چي ددي صلحنامی دپاره دلته موجود وه ، دصحابه کرامو دا قوت اوسختوالی چي یی ولیدی نوپه خپله هم په خپلو زړونو کي متزلزله سوه .

(دحضرت سعدبن معاذ ؓ زخمي کیدل او د دوی دعا)

اخوا دخندق د دواړو طرفونو څخه دغشو اوکانو اوررولو سلسله جاری وه . حضرت سعد بن معاذ ؓ دبنی حارثه قلعه ته کوم ځای چي یی ښځی محفوظی کړی وی ، دخپلي مور خواته تللی وو. حضرت عائشه ؓ فرمایی چي زه هم هغه وخت په دغه قلعه کي وم او دښځو دپردی احکام تردغه وخته پوري نه وه راغلی . ماولیدل چي سعد بن معاذ ؓ یوه کوچنی زغره اغوستی وه چي لاسونه یی دباندی ورڅخه را وتلی وه او مور یی ورته وایی چي ژر څه . دنبی کریم ﷺ سره په لښکر کي شامل سه ، مادده مورته وویل چي دده دپاره که لویه زغره وي نوښه به وی ، زما دده دلاسو اوپښو سره بیره ده کوم چي دزغری څخه را وتلی دی . مور یی وویل هیڅ پرواه نسته الله ﷻ ته چي څه منظور وی ، هغه به کیږي .

حضرت سعد بن معاذ ؓ لښکرته ورسیدی نویو غشی باندي ولګیدی چي دده رګ اکحل یی پرېکی . دغه وخت حضرت سعد ؓ دا دعاوکړه چي یا الله! که آئنده هم دقریشو څه حمله دنبی کریم ﷺ په مقابله باندي مقدر وي نو مادهغه دپاره ژوندی وساتی ځکه چي ددي څخه زیاته زما هیڅ ارزو نسته چي زه دهغه قوم سره جنګ وکړم کوم چي نبی کریم ﷺ دوطن څخه ایستلی دی ، ازار یی ورته رسولی دی او دهغوی تکذیب یی کړی دی ، اوکه ائنده ستاپه علم کي دا دجنګ سلسله ختمه سوی وی ، نو ته ماته دشهادت مرګ را کړی ، مګر چي ترهغه وخته پوري ماته مرګ رانه سی ، تر څو چي دبنی قریظه څخه د دوی دغداری بدل وانه خلم او زماسترګی یخی نه سی .

الله ﷻ دده دا دواړه دعاګانی قبولی کړی ، دا داحزاب واقعه یی دکفارو اخری حمله جوړه کړه . ددې څخه وروسته دمسلمانانو دفتحو دور شروع سو، اول خیبر بیا مکه مکرمه او بیا نور ملکونه فتح سول او دبنو قریظه واقعه مخ ته راغی چې هغوی ګرفتار سول او د دوی دمعاملی فیصله حضرت سعدبن معاذ ؓ ته وسپارل سوه ، دده دفیصلی مطابق د دوی ځوانان قتل سول او ښځی او بچی یی قید کړل سول .

د احزاب په دی واقعه کې به صحابه کرامو او نبی کریم ﷺ ټوله شپه دخندق حفاظت کوی ، که یو وخت به دارام دپاره پرېوتل هم نوچی دیوطرف څخه به دلږ څه شور اواز راغی نو نبی کریم ﷺ به وسله وتړله میدان ته به تلی حضرت ام سلمه ام المومنین ؓ فرمایی چې په یوه شپه کې به ځوځو واری داسې کیده چې حضور ﷺ به دلږ ارام کولو دپاره تشریف راوړی اوچی څه اواز به یی واوریدی نو فوراً به یی دباندی تشریف یووړی ، بیابه یی لږ دارام دپاره اړخ ولګوی اوبیابه یی څه اواز واوریدی نو دباندی به یی شریف وې وړی

اُمّ المُؤمِنِین حضرت ام سلمه ؓ فرمایی چې زه په ډیرو غزاګانو (غزوه مُرَیسیع، خیبر، حدیبیه، فتح مکه اوغزوه حنین) کې دنبی کریم ﷺ سره پاته سوی یم، پرده ﷺ باندې په یوه غزاکی هم دومره سختی اوتکلیف نه دی راغلی لکه دخندق په غزاکې چې ورپیښ سو په دی غزا کې مسلمانانو ته زخم هم ډیر ورسیدی ، سخت یخونه یی هم برداشت کړه او ددی سره سره دخوراك اوڅښاك دضرور تونو هم تنګسه وه . (مظهری)

(دنبي کریم ﷺ څلور لمونځونه په دی غزاکې قضا سول)

یوه ورځ مقابل کفارو دا مقرره کړه چې ټول په جمع حمله کوو او په یو ډول سره پرخندق ورپوری رزو مخ ته ځانونه رسوو ، دا یی مقرره کړه اوښه په زور او شور سره مقابلی ته رامخ ته سول . او سخت باران یی دغشو واوروی . په دی کې نبی کریم ﷺ او ټول صحابه کرام داسې مشغول پاته سول چې لمونځونو ته هم مهلت نه سو پیدا . څلور لمونځونه دماخستن په وخت کې وسول .

(دنبي کریم ﷺ دعا)

هرکله چې پرمسلمانانو انتهایی سختی سوه نو نبی کریم ﷺ داحزابو کفارو په حق کې ښراوی وکړی او دری ورځی دوشنه، سه شنبه اوچهار شنبه په مسجد فتح کې مسلسل داحزابو دشکست اوتښتیدو او دمسلمانانو دفتح دپاره یی دعا کوله په دریمه ورځ دچهارشنبې په ورځ دماپښین اومازیګر په مینځ کې دعا قبوله سوه او نبی کریم ﷺ خوشحاله خوشحاله اصحابو کرامو رضي الله عنهم ته تشریف وې وړی او دفتح خوشخبری یی ورکړه . صحابه کرام رضي الله عنهم فرمایی چې ددغه وخت څخه وروسته هیڅ مسلمان ته څه تکلیف ورپیښ نه سو . (مظهری)

(دکارآسانې او دفتح داسبابو شروع)

ددښمن په صفونو کې قبیله غطفان یولوی طاقت وو . دالله ﷻ کامل قدرت په دوی کې دیوسړی نُعیم ابن مسعود په زړه کې ایمان واچوی او دنبی کریم ﷺ په خدمت کې حاضرسو . دوی ﷺ ته یی دخپل اسلام اظهار وکی او وی ویل چې تر اوسه زما په قوم کې چاته دا نه ده معلومه چې زه مسلمان سوی یم ، اوس

ماته وفرمایی چي زه داسلام څه خدمت وکړم. نبی کریم ﷺ وفرمایل چي ته یوازي دلته څه خاص کار نه سي کولای، خپل قوم ته ولاړ سه، دهغوی سره ووینه او داسلام دمدافعت که څه کار کولی سي نو وي کړه نُعیم ذهین اوپوه سړی وو، یوه منصوبه یی په زړه کي جوړه کړه او دنبی کریم ﷺ څخه یی ددي اجازه وغوښتله چي زه به دغو خلقو ته ولاړ سم څه چي مناسب وګڼم وبه وایم، دوی ﷺ اجازه ورته ورکړه.

نُعیم ابن مسعود ددي ځای څخه بنو قریظه ته ولاړی. دکومو سره چي دجاهلیت په زمانه کي دده زاړه تعلقات وه، هغوی ته یی وویل، ای بنو قریظه! تاسی پوه یاست چي زه ستاسو پخوانی دوست یم، هغوی اقرار وکی چي زمونږ ستاپه دوستی کي څه شك نسته. ددي څخه وروسته نُعیم دبنوقریظه دسردارانو څخه په نصیحت کوونکی اندازکی پوښتنه وکړه چي تاسو ته معلومه ده چي که دمکی قریش دی اوکه زمونږ قبیله غطفان ده یانور دیهودو وغیره قبائل دی د دوی وطن دلته نسته، دوی که شکست وخوړی نو وبه وتښتی نو هیڅ نقصان یي نسته ستاسو معامله ددي ټولو څخه مختلفه ده، مدینه ستاسو وطن دی، ستاسو ښځی اومالونه ټول دلته دی. که تاسو ددي خلقو سره په جنګ کي شرکت وکی او دی خلقو شکست وخوړی او وتښتیدل نو ستاسو به بیا څه حال وی؟ آیاتاسو به یوازي دمسلمانانو مقابله وکړل سی.

په دی وجه زه تاسو ته دخیر خواهی مشوره درکوم چي تاسو د دوی سره ترهغه په جنګ کي شرکت مه کوي ترڅو چي دا خلق دخپلو خاصو سردارانو یو شمیر تاسو ته په ګروی درنه کړی چي دوی به تاسو مسلمانانو ته نه پریږدی اوتښتی به نه.

بنو قریظه ته دده دا مشوره ډیره ښه معلومه سوه، دده یی قدر وکی اووی ویل چي تاډیره ښه مشوره راکړه.

ددی څخه وروسته نُعیم دقریشو سردارانوته ولاړی او دوی ته یی وویل چي تاسی پوه یاست چي زه ستاسو دوست یم او دمحمد (ﷺ) څخه بری یم، ماته یوه خبره را رسیدلی ده او دخیرخواهی تقاضا دا ده چي زه دغه خبره تاسی ته ورسوم، په دی شرط چي تاسو زما نوم ښکاره نه کړی. هغه خبره دا ده چي دبنی قریظه یهود ستاسو سره دوعدی کولو څخه وروسته پرخپله فیصله پښیمانه سوی دی او ددی خبرداری یی محمد (ﷺ) ته ددي خبري سره رسولی دی چي آیاته زمونږ سره په دی شرط راضی کیدی سي چي مونږ دقریشو او غطفان څوسرداران تاته حواله کو چي ته د دوی څټونه ووهی، بیامونږ ستاسو سره یوځای سو او ددی ټولو سره جنګ وکړو. محمد (ﷺ) د دوی خبره قبوله کړي ده. اوس بنو قریظه ستاسی څخه په طور دګروی او ضمانت کولو ستاسو دڅو سردارانو مطالبه کوي اوس تاسو خپلي معاملي ته فکر وکی.

ددی څخه وروسته نُعیم بن مسعود خپلي قبیلی غطفان ته ولاړی اوهغوی ته یی دا خبر واوروی. ددي سره ابوسفیان دقریشو دطرف څخه عکرمه بن ابی جهل او دغطفان دطرف څخه ورقه ابن غطفان ددي کار دپاره مقرر کړل چي بنو قریظه ته ولاړسی او ووایی چي اوس زمونږ اسباب دجنګ هم ختمیږي او زمونږ سړی هم دپرله پسی جنګ څخه ستړی سول، مونږ ستاسو دتړون مطابق ستاسو دامداد اوشرکت منتظر یو. بنو قریظه دوی ته دخپل قراردا دمطابق دا جواب ورکی چي مونږستاسی سره په جنګ کي ترهغه وخته پوري

نه سو شریکیدی تر څو پوري چي تاسی د دوارو قبیلو څو سرداران مونږ ته په طور دګروی (ضمانت) رانه کړي . عکرمه او ورقه دا خبر ابوسفیان ته ورسوی نو دقریشو اوغطفان سردارانو یقین وکی چي دنُعیم خبره صحیح ده اوبنو قریظه ته یی خبر ورکی چي مونږ خپل یو سړی هم تاسی ته نه سو درکولی ، که زړه مو غواړی نو زمونږ سره په جنګ کي شرکت وکړی اوکه نه غواړی نو مه یی کوی . بنو قریظه چي دا حال ولیدی نو دنُعیم په خبره یی یقین راغی . دغه ډول الله ﷻ ددښمن په ډلوکي دیو سړی په ذریعه اختلاف واچوی او د دوی پښې وښویدی .

دی سره بل آسمانی آفت پردوی داراغی چي الله ﷻ یوه سخته اوطوفانی هوا پردوی مسلطه کړه چي د دوی خیمی یی ویستلی اوکټوی یی دنغریوڅخه ورچپه کړی . دا خو ښکاره اسباب الله ﷻ د دوی دپښو ښویولو دپاره پیدا کړل او پردی سربیره یی خپلي فرښتی را ولیږلی چي په باطنی طور سره د دوی په زړونو کي رعب واچوی . ددي دوارو خبرو د ذکرسوو آیتونو په شروع کي هم داسي فرمایل سوی دی . فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا ، یعنی مونږ په دوی یوه تنده اوسخته هوا راولیږله او دفرښتو لښکر مو را ولیږي .

ددی نتیجه دا سوه چي اوس ددي خلقو دپاره دتښتیدو څخه ماسوا بله چاره نه وه .

(دحضرت حذیفه رض ددښمن لښکر ته دتلو اوخبر راوړو واقعه)

بلی خوا نبی کریم ﷺ ته دنُعیم بن مسعود دکار روایی او په احزابوکی داختلاف لویدو دواقعاتو خبر ورکړل سو نو اراده یی وکړه چي خپل یو سړی ولاړسی ددښمن دلښکر او دهغوی دارادومعلومات راوړی . مګر هغه سخته طوفانی هواکومه چي پردښمن رالیږل سوی وه ، په هرحال پرټوله مدینه باندي حاوی وه او پرمسلمانانو هم دسخت یخ اثر وسو ، دشپی وخت وو ، صحابه کرام دټولی ورځی دمحنت اویخ په سبب را ټول سوی ناست وه . نبی کریم ﷺ مجمعی ته وفرمایل چي څوك دی چي پورته سي او ددښمن دلښکر خبر را وړی او الله ﷻ هغه جنت ته دا خل کړی . جان نثار صحابه وه مګر حالاتو داسي مجبوره کړی وه چي هیڅوك پورته کیدی نه سوای ، نبی کریم ﷺ په لمانځه کي مشغول سو او دلمانځه څخه وروسته یی بیا وفرمایل چي څوك به ددښمن دلښکر خبر راوړی او په بدل کي یی جنت حاصل کړی . خوبیاهم څوك پورته نه سول . نبی کریم ﷺ بیاپه لمانځه کي مشغول سو او څه وخت وروسته یی بیا وفرمایل چي څوك به خبر راوړی چي په جنت کي به زماسره وی ، مګر بیاهم دټولی ورځی دتکلیف او دډیرو ورځو دلوږو اوسربیره باندي دسخت یخ څخه داسي بی وسه سوی وه چي بیاهم څوك پورته نه سول .

حضرت حذیفه بن یمان ؓ دحدیث راوی فرمایی چي دغه وخت نبی کریم ﷺ زما نوم واخستی اووی فرمایل چي حذیفه ته ولاړسه زما حالت هم دنورو په شان وو ، مګر دحکم منلو څخه ماسوا می بله لار نه وه ، زه پورته سوم اودیخ څخه زماټول بدن رپیدی ، دوی خپل مبارك لاس زماپرسراومخ راتیرکي اووي فرمایل د دښمن لښکرته ولاړسه اوماته صرف خبر راوړه اوماته دبیرته راتلوڅخه مخکی هیڅ کارمه کوه اوبیاده ﷺ زما دحفاظت دپاره دعاوفرمایله ماخپل غشی لینده واخستل اوخپلي کپړی می پرڅان چاپیره کړی اوروان سوم .

هرکله چي ددې ځای څخه روان سوم نو عجیبه خبره می دا ولیده چي په خیمه کي دننه چي کوم یخ زما کیدي او رپیدم هغه ختم سو او زه داسي روان وم ، لکه چي په گرم حمام کي څوك روان وي او لښکر ته چي ورسیدم نوما ولیدل چي د دوی خیمی هوا غورځولی وې اوکټوی یی ورنسکوری کړی وی ، ابوسفیان اورته ناست وو تودیدی ، ماچی ولیدی نوخپل غشی اولینده می محکم کړل اوابوسفیان می په غشی ویشتی چي دحضور ﷺ دا فرمان راته یادسو چي ماته دراتلوڅخه مخکی به بل هیڅ کارنه کوي ابوسفیان ماویشتی سوای خو ددی فرمان په وجه ماخپل غشی بیاکښیښووی .

ابوسفیان دجالاتو څخه پریشانه سوی وو دبیرته واپسی اعلان کول یی غوښتل مگر ددی دپاره ضروري وه چي دقوم د ذمه وارو سره خبره وکړی ، دشپی په تیاره اوخاموشی کي دا بیره هم وه چي یوڅوك جاسوس موجود وی او د دوی خبره واوری ، نو ابوسفیان اول دا هوښیارتیا وکړه چي ټولی مجمعی ته یی وویل چي هرسړی دی دخپلي خوا سړی معلوم کړی چي یو بل سړی زمونږ خبره وانه وریدی سی .

حضرت حذیفه ؓ فرمایی چي اوس زماسره دابیره پیداسوه چي زمادخواسړی کله چي زماڅخه پوښتنه وکی چي ته څوك یی ؟ نوزمارازبه ښکاره سی نو ده په ډیره هوښیارتیا او زړه ورتیا سره اول دخپلي خوا پر سړی لاس کښیښووی اوپوښتنه یی ورڅخه وکړه چي ته څوك یی ؟ هغه وویل عجیبه ده ته مانه پیژنی ؟ زه فلانی زوی دفلانی یم. دغه دهوازن قبیلی سړی وو. دغه ډول الله ﷻ حضرت حذیفه دگرفتاری څخه محفوظ کړل .

ابوسفیان ته چي هرکله دا اطمینان وسو چي خلق ټول خپل دی نوده پریشان کوونکی حالات ، دبنو قریظه بد وعدی او د اسباب جنگ دختمیدو واقعات بیان کړل ، وې ویل چي زما رایه دا ده چي اوس تاسو ټول بیرته ولاړ سی او زه هم بیرته ځم . پرلښکر شور او شغب جوړ سو او ټول بیرته روان سول .

حضرت حذیفه ؓ فرمایی چي زه بیرته راروان سوم نو داسی می محسوسوله چي زما څخه شاوخوا گرم حمام دی اوچی را ورسیدم نو نبی کریم ﷺ په لمانځه کي مشغول وو چي سلام یی وگرځوی نو ماورته دواقعی خبر ورکی . نبی کریم ﷺ پهٔدی خبر خوشحاله سو او وی خندل داسي چي دشپی په تیاره کي یی غاښونه مبارك وبریښیدل ، او بیایی ماته په خپلو پښو کي ځای راکی او کوم څادر چي دوی اغوستی وو دهغه یوه برخه یی په ماباندی را واچوله او زه بیده سوم چي سهار سو نو دا یی وفرمایل زه یی بیداره کړم چی، قُمْ یَا نَوْمَانُ، یعنی پورته سه، ای ډیر خوب کوونکی!

(آئنده دکفارو دحوصلو دکښته کیدو خوشخبری)

په صحیح بخاری کي دحضرت سلیمان بن صرد ؓ روایت دی چي داحزابو دبیرته واپس کیدو په وخت نبی کریم ﷺ وفرمایل . اَلْاٰنَ نَغْزُوْهُمْ وَلَا يَغْزُوْنَنَا نَحْنُ نَسِيْرُ اِلَيْهِمْ، ‹بخاری› یعنی اوس به هغوی په مونږ حمله نه سي کولای بلکی مونږ به حمله باندي کوو او د دوی پرملك به ورخیژو. ‹مظهری›

ددی ارشاد فرمایلو څخه وروسته نبی کریم ﷺ او صحابه کرام ؓ دمدینی ښارته را غلل او یوه میاشت وروسته مسلمانانو خپلي وسلی خلاصی کړی.

خبرداری : دحضرت حذیفه ؓ دا واقعه په صحیح مسلم کي ده او دا مستقل دعبرت یو درس دی کوم چي پر ډیرو هدایتونو او دحضور ﷺ پرمعجزو مشتمل دی چي فکر باندي وسی نو په خپله معلومیدی سی ، تفصیل لیکلو ته یی ضرورت نسته .

(دبنو قریظه غزا)

دنبی کریم ﷺ اوصحابه کرامو مدینی منوری ته درسیدو سره جبرائیل امین ؑ دحضرت دحیه کلبی ؓ صحابی په صورت کي تشریف را وړی او وی فرمایل چي که څه هم تاسوخلقو وسله خلاصه کړي ده ، مګر فرښتو خپله وسله نه ده خلاصه کړی دالله ﷻ تاسی ته دا حکم دی چي پربنی قریظه حمله وکی او زه تر تاسو مخکی هلته ولاړم .

نبی کریم ﷺ په مدینه کي د اعلان کولو دپاره یو اواز کونکی ولیږي چي دنبی کریم ﷺ دا حکم یی خلقو ته واوریدی . لَايُصَلِّيَنَّ اَحَدٌ اَلْعَصْرَ اِلاَّ فِيْ بَنِيْ قُرَيْظَةَ، یعنی څوك دی دماځیګر لمونځ نه کوي تر څو چي بنی قریظه ته نه وي رسیدلی .

صحابه کرام ؓ ټول ددي دوهم جهاد دپاره فوراً تیارسول او دبنو قریظه طرف ته روان سول ، په لاره کي دماځیګر وخت سو نوځینو دحکم نبوی دظاهر موافق په لاره کي دماځیګر لمونځ ونه کی ، بلکی مقرر منزل بنو قریظه ته ورسیدل ادا یی کي او ځینو داسي وګڼله چي دنبی کریم ﷺ مقصد دماځیګر په وخت کي بنو قریظه ته رسیدل وو، مونږ که په لاره کي لمونځ وکوو او دماځیګر په وخت کي هلته ورسیږو نو دا دحضور ﷺ د ارشاد منافی نه ده . دوی دماځیګر لمونځ په خپل وخت کي په لاره کي وکی .

(دمجتهدینو په اختلاف کي یوجانب ګناه اومنکر نه وي چي ملامتیا باندي وسي)

نبی کریم ﷺ ته دصحابه کرامو ؓ دعمل ددي اختلاف خبر ورکړل سو نو دوی په دواړو فریقو کی پرهیڅا ملامتیا ونه فرمایل بلکی دواړو ته یی صحیح وفرمایل ، ددي څخه د امت عالمانو دا اصول را ایستلی دی چي په مجتهدینو علماؤ کي چي کوم په حقیقت کي مجتهدین وي او داجتهاد صلاحیت لري ، د دوی د اقوالو په اختلاف کي هیڅ یوه ته ګناه او منکر نه سي ویل کیدی ، د دواړو فرقو دپاره په خپل خپل اجتهاد په عمل کولو کی ثواب لیکل کیږي .

دبنو قریظه سره دجهاد دپاره دوتو په وخت کي نبی کریم ﷺ جنډه حضرت علی مرتضٰی ؓ ته وسپارله دنبی کریم ﷺ او صحابه کرامو دراتلو خبر چي واوریدی نو بنی قریظه قلعه بند سول او اسلامی لښکر دقلعی محاصره وکړه .

(دبنو قریظه دسردار کعب تقریر)

دبنو قریظه سردار کعب کوم چي دنبی کریم ﷺ سره وعده ماته کړی وه او داحزابو سره یی وعده کړی وه ، هغه خپل قوم جمع کي او دحالاتو نزاکت یی بیان کي او دری دکار صورتونه یی ورته پیش کړل .

اول دا چي تاسی ټول اسلام قبول کي او دمحمد (ﷺ) تابعدار سي ځکه چي زه په قسم سره وایم چي تاسو

ټول ښه پوه یاست چي هغه پرحقه دی اوستاسو په کتاب تورات کي یې پیش گویی موجوده ده کوم چي تاسی وایاست که تاسی داسي وکړل نو په دنیا کي به خپل ځانونه مالونه او اولاد محفوظ کړی او په اخرت کي به هم صحیح سی .

دوهم صورت دا دی چي تاسو خپل اولاد او ښځی اول په خپلو لاسونو قتل کی او په پوره طاقت سره جنګ وکی تردی چي تاسو هم قتل سی .

دریم صورت دا دی چي په یوم السبت (دخالی په ورځ) تاسو پرمسلمانانو ټول په یو وار حمله وکی، ځکه چي مسلمانان پوه دی چي زمونږ په مذهب کي دخالی په ورځ جنګ حرام دی . په دی وجه هغوی به زمونږ دطرفه په دی ورځ بی فکره وی ، مونږ به ناڅاپه حمله وکړو نو شاید چي کامیاب سو.

دکعب دا تقریرچی قوم واوریدی نو دقوم خلقو ځواب ورکی چي اوله خبره یعنی مسلمان کیدل دا خو ز مونږ په وس نه سي کیدی ځکه چي مونږ تورات پرینښوول اوبل کتاب نه سو منلی ، پاته سوه دوهمه خبره نو دښځو او بچیانو څه قصور دی چي مونږ دوی قتل کړو، باقي دریمه خبره خو په خپله دتورات او زمونږ دمذهب څخه خلاف ده ، دا هم مونږ نه سوکولای .

ددی څخه وروسته ټولو پردی اتفاق وکی چي دنبی کریم ﷺ په مخکی وسله وغورځوی او هغوی چي ستاسو په باره کي څه فیصله وکی په هغه راضی سی . په انصاری صحابه کرامو کي چي کوموخلقو د اوس قبیلی سره تعلق درلو دی ، دهغوی او دبنی قریظه په مینځ کي دپخوازمانی څخه عهد وو نو اوسی صحابه کرامو نبی کریم ﷺ ته عرض وکی چي ته دا خلق مونږ ته حواله کړه . نبی کریم ﷺ وفرمایل چي ایا تاسو په دی راضی یاست چي زه د دوی معامله ستاسو یو سردار ته وسپارم ، دا خلق په دی راضی سول او نبی کریم ﷺ وفرمایل چي هغه ستاسو سردار سعدبن معاذ ؓ دی ، د دوی فیصله زه هغه ته سپارم ، په دی ټول خلق راضی سول .

حضرت سعد بن معاذ ؓ ته دخندق په واقعه کي دغشی سخت زخم رسیدلی وو نبی کریم ﷺ دده دخدمت دپاره دجمات په احاطه کي یوه خیمه لګولی وه . په هغه کي به یی ساتی ، دنبی کریم ﷺ دفرمان مطابق دبنو قریظه دقیدیانو فیصله یی ده ته پرینښوده . هغوی دا فیصله ورکړه چي په دوی کي کوم جنګ کوونکی ځوانان دی هغه دی قتل سي او دښځو او بچیانو او بوډاګانو سره دی دجنګی قیدیانو معامله وسی کومه چي په اسلام کي معروفه ده ، دا فیصله نافذه سوه او ددی فیصلی څخه فوراً وروسته دحضرت سعد ؓ د زخم څخه وینه روانه سوه ، په دی کي دوی وفات سول ، الله ﷻ یی دواړی دعاګانی قبولی کړی یوه دا چي آئنده دقریشو پرنبی کریم ﷺ څه حمله نه وی ، دوهمه دبنی قریظه دغداری سزا چي دوی ته ورکړل سی ، هغه الله ﷻ د دوی په ذریعه ورکړه .

دکومو قتل کول چي منتخب سوی وو په هغوی کي ځینی دمسلمانیدو په وجه ازاد سول ، عطیه قرظی (رض) کوم چي په صحابه کرامو ؓ کي معروف دی ددغو خلقو څخه دی . په دغه خلقو کي زبیر بن باطا هم

وو ، دی حضرت ثابت بن قیس بن شماس ؓ دحضور ﷺ څخه په درخواست کولو سره ازاد کړی وو. سبب یی دا وو چي زبیر بن باطاؓ پر ده په جاهلیت کي یو احسان کړی وو ، هغه دا چي دجاهلیت دزمانی په جنګ بعاث کي ثابت بن قیس قید سو او دزبیر بن باطا په قبضه کي راغلی وو ، زبیر بن باطا دده دسر وربښته پریکړل او ازاد یی کی ، قتل کړی یی نه وو.

(داحسان بدلي او دقومي غیرت دوی عجیبه نموني)

حضرت ثابت بن قیس ؓ د زبیر بن باطا دازادی حکم حاصل کی ، ده ته راغی او ورته یی وویل چي دا ما ددي دپاره وکړل چي ستا دهغه احسان بدله درکړم کوم چي په جنګ بعاث کي تاپرما کړی وو. زبیر بن باطا وویل چي بیشکه شریف سړی دبل شریف سره داسي معامله کوی ، مګر دا ووایه چي هغه سړی به په ژوند څه وکی چي اهل او عیال یی نه وی ، چي دایی واوریدل نو ثابت بن قیس ؓ بیا دحضور ﷺ په خدمت کي حاضر سو او عرض یی وکی چي دده د اهل او عیال جان بخشی هم وکی ، حضور ﷺ قبوله کړه . زبیر بن باطایی ددي څخه خبر کي نو دی یو قدم نور وړاندی سو ، چي ثابته دا ووایه چي یو انسان دعیال خاوندبه څنګه ژوندی پاته کیږي چي کله دده سره مال نه وی ، ثابت بن قیس ؓ بیا دنبی کریم ﷺ په خدمت کي حاضر سو او مال یی هم ده ته بیرته ورکی ، تردی ځای خو دیو مومن دشرافت او احسان شناسی واقعه وه کومه چي دحضرت ثابت بن قیس ؓ دطرف څخه وسوه .

اوس بل اړخ واوری چي زبیر بن باطا ته هرکله چي دځان او اهل اوعیال اومال متاع دازادی اوبیرته ورکول کیدو اطمینان وسو ، نو ده دحضرت ثابت بن قیس ؓ څخه دیهودو دقبائلو دسردارانو متعلق پوښتنه وکړه او وی ویل چي ابن ابی الحقیق څه سو؟ چي مخ یی دشیشی او انداری په شان وو ، هغه وویل چي هغه قتل سوی دی . بیایی دکعب بن قریظه او عمر بن قریظه د انجام پوښتنه وکړه ، هغه وویل چي هغه دواړه هم قتل سوی دی ، بیایی د دوو جماعتونو متعلق هم پوښتنه وکړه نو خبر ورکړل سو چي دا ټول قتل سوی دی چي دا یی واوریدل نو زبیر بن باطا حضرت ثابت بن قیس ؓ ته وویل ، چي تا دخپل احسان بدله پوره کړه او دخپلي ذمه واری حق دی ادا کی ، مګر زه خپله مځکه او جائیداد ددي خلقو څخه وروسته نه سم آبادولای ، ماهم دهغو خلقو سره شامل کړه یعنی قتل می کړه ، ثابت بن قیس ؓ دده دقتل کولو څخه انکار وکی بیادده په اصرار باندي بل مسلمان دی قتل کی . (قرطبی)

دا دیو کافرقومی غیرت ووکوم چي دهرڅه دورکول کیدو څخه وروسته دخپلو ملګرو څخه بغیر یی ژوندی او سیدل خوښ نه کړل ، دیو مومن او کافر دا دواړه عملونه دیو تاریخی یادګار حیثیت لري ، دبنو قریظه دا فتح دهجرت په پنځم کال د ذی القعدی میاشتی په اخر او د ذی الحجی په اول کي سوي ده . (قرطبی)

خبرداری : داحزاب او بنو قریظه دغزاګانو دلته په تفصیل سره دلیکلو یوه وجه خو په خپله دقرآن کریم ددي په تفصیل سره په دوو رکوع ګانو کي بیانول دی ، دوهمه وجه دا هم ده چي ددي په واقعاتو کي دژوند دمختلفو اړخونو متعلق ډیر هدایتونه او دنبی کریم ﷺ واضحه معجزی اوډیر عبرتونه دی ، کوم

چي يې په دې قصه کې په عنواناتو سره واضح کړې دي . ددې ټولې واقعې معلومولو څخه وروسته د ذکرسوو آيتونو دتفسير دپاره ذکر سوی لنډتفسير کتل کافي دي د زيات تشريح ضرورت نه پاته کيږي ، صرف څو خبرې دفکر قابلې دي .

اول دا چي په دې غزاکې يې پرمسلمانانو دسختۍ او په مختلف قسم تکليفونو کې داخته کيدو ذکر وفرمايې ، ددې پريشانۍ په وخت کې يو يو حال خو دمومنانو ښوولی دی چي، تَظُنُّوْنَ بِاللّٰهِ الظُّنُوْنَا ، يعنې تاسو خلقو په الله ﷻ مختلف قسم ګمانونه کول . ددې ګمانونو څخه مراد غير اختياري وسوسې دي کوم چي دپريشانۍ په وخت کې دانسان په زړه کې راځي چي مرګ راغی اوس دنجات صورت پاته نه سو وغيره وغيره . داسې غير اختياري خطرې او وسوسې نه دکمالِ ايمان منافې دي نه دکمالِ ولايت، البته په دې سره دمصيبت او اضطراب دسختوالی خامخاپته لګيږي ، چي دصحابه کرامو په شان داستقامت دغرونو په زړونو کې هم وسوسې راتلې .

دوهم حال دمنافقانو يې ذکر کړی دی چي دوی په ډاګه دالله ﷻ او رسول ﷺ وعدو ته دوکه او فريب ويل شروع کړل . وَاِذْ يَقُوْلُ الْمُنٰفِقُوْنَ وَالَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ مَّا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗۤ اِلَّا غُرُوْرًا ، دا د دوی دباطنی کفر اظهار وو ، مخکې په عملی طور سره هغه منافقان کوم چي په ښکاره دمسلمانانو سره په جهاد کې شريک وه ، دهغوی د دوو طبقو ذکر دی ، يوه طبقه خو بې پوښتنې وتښتيده کومې چي وويل . يٰۤاَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوْا ، او دوهمې طبقې خپلې بهانې جوړې کړې . نبی کريم ﷺ ته يې دبيرته تلو درخواست وکی چي حال يې ورته داسې ذکر کړی دی . وَيَسْتَاْذِنُ فَرِيْقٌ مِّنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُوْلُوْنَ اِنَّ بُيُوْتَنَا عَوْرَةٌ ، الاية . قرآنکريم د دوی حيله بهانه ښکاره کړه ، چي دا ټول درواغ دي ، حقيقت ددې څخه ماسوا هيڅ نسته چي دوی دميدان څخه تښتيدل غواړي ، اِنْ يُّرِيْدُوْنَ اِلَّا فِرَارًا ، مخ ته په څو آيتونو کې د دوی دشرارت او دمسلمانانو سره دعداوت بيا د دوی دبد انجام ذکر فرمايې .

ددې څخه وروسته دمخلصانو مومنانو ذکر يې وفرمايې او د دوی دثابت قدمۍ او استقلال صفت يې کړی دی . ددې په ضمن کې دنبی کريم ﷺ دتابعداری او اقتداء تاکيد يې ديوی قاعدې په صورت کې بيان کړی دی . لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيْ رَسُوْلِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ ، ددې څخه دنبی کريم ﷺ داقوالو اوافعالو ټولو داقتداء حکم ثابت سو . مګر دتحقيق کوونکو امامانو دتفسير په نزد ددې عملی صورت دا دی چي دکوم کار کول يا پريښوول دنبی کريم ﷺ څخه په درجه دوجوب کې ثابت وي ددې تابعداری واجب او لازمه ده او دکوم کار کول ياپريښوول چي په درجه داستحباب کې ثابت وی ، دهغه کول ياپريښوول هم په درجه داستحباب کې وی ، چي خلاف ورزی يې ګناه نه سي مقرر کيدی . (قلت اليه يرجع كلام الجصاص فی احكام القرآن)

په ذکرسوو آيتونو کې په اخری درو آيتونو کې دبنو قريظه دواقعې ذکر دی . وَاَنْزَلَ الَّذِيْنَ ظَاهَرُوْهُمْ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ مِنْ صَيَاصِيْهِمْ ، يعنی کومو اهل کتابو چي داحزابو مدد کړی وو ، الله ﷻ دهغوی په زړونو کی دنبی

کریم ﷺ او مسلمانانو رعب واچوی دهغوی دمضبوطو قلعه گانو څخه یې هغوی لاندې راکښته کړل او دهغوی دمالونو اوکورونو اومځکو یې مسلمانان وارثان کړل.

په اخری آیت کې یې دراتلونکو فتحو خوشخبری ورکړې ده چې اوس دکفارو حملی ختم سوی اوس دمسلمانانو دفتحو دوران شروع سو او داسې داسی مځکی به د دوی په قبضه کې راتلی کوم ځای ته چې د دوی قدم لانه وه رسیدلی، چې ظهور یې دصحابه کرامو په دور کې تولو په سترگو ولیدی، چې دکسرٰی او قیصر دټولو څخه لوی حکومتونه د دوی زیر نگین را غلل، وَاللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ.

يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّاَزْوَاجِكَ اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِيْنَتَهَا

ای نبی! ووایه خپلو بیبیانوته چی که تاسی غواړی ژوند ددنیا اوددې ځای ښائست

فَتَعَالَيْنَ اُمَتِّعْكُنَّ وَاُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيْلًا ﴿٢٨﴾ وَاِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ

نوراسی چی څه فائده ورسوم تاسی ته اورخصت کړم تاسی لره په ښه رخصت سره، اوکه تاسی غواړی

اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَالدَّارَ الْاٰخِرَةَ فَاِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْمُحْسِنٰتِ مِنْكُنَّ اَجْرًا

الله اودهغه رسول لره او دآخرت کور لره نوالله تیارکړی دی دهغوی دپاره کومی چی په تاسی کی په نیکی دی اجر

عَظِيْمًا ﴿٢٩﴾ يٰنِسَآءَ النَّبِيِّ مَنْ يَّاْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ

لوی، ای دنبی ﷺ بیبیانو! څوک چی وکړی په تاسی کی کار دبی حیایی ښکاره

يُّضٰعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ ؕ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا ﴿٣٠﴾

دوچند دی هغه لره عذاب دوچند، او دی دا په الله باندی اسان

تفسیر: ای نبی (ﷺ) ته خپلو بیبیانوته وفرمایه (تاسو ته پریکړی (صفا) خبره کول کیږي چې قصه دهمیشه دپاره یوطرف ته سی، هغه خبره دا ده چی) تاسی که ددنیا ژوند (عیش) او ددی بهار غواړی نو راسی (یعنی اخستو ته متوجه سی) زه تاسی ته څه (مال او) متاع (ددنیا) درکړم (یاددی څخه مراد هغه جوړه ده کومه چي سطلقی مدخولی ته په وخت کي دطلاق کي ورکول مستحب دی یاورڅخه مراد نان نفقه دعدی ده یا دواړوته شامله ده) او (چی متاع درکړم) تاسی په ښه طریقه سره رخصت کړم (یعنی موافق دسنتو تاسو ته رخصت درکړم چي کوم ځای غواړی ولاړی سي دنیاحاصله کړی) اوکه تاسی الله ﷻ غواړی او (مطلب

دلته دالله ﷻ دغوښتلو څخه دا دی چي) دهغه رسول (غواړی یعنی دفقر او مفلسی دموجوده حالت سره درسول ﷺ په نکاح کي پاته کیدل غواړی) او داخرت (لوړی درجی غواړی کومی چي په زوجیت درسول ﷺ باندي مرتب کیدونکی دی) نو (داستاسو نیك کرداری ده او) په تاسو کي دنیك کردارو دپاره الله ﷻ (په اخرت کی) لوی اجر تیار کړی دی (یعنی هغه ثواب کوم چي مخصوص دی دنبی دزوجاتو دپاره او دنیکو بیبیانو داجر څخه هغه عظیم دی او دکوم څخه چي دنبی کریم ﷺ دزوجیت دنه اختیارولو په صورت کي محرومی وي که څه هم په عامو دلیلونو سره دمطلق ایمان اونیکو عملونو ثمرات به په دی صورت کي هم حاصل وی ، تردی ځای پوري خو مضمون داختیار دی چي په دی کي دنبی کریم ﷺ دطرف څخه بیبیانو ته اختیار ورکړل سو چي په موجوده حالت قناعت کوي د دوی په زوجیت کي پاته کیدل خوښوی اوکه د دوی څخه طلاق حاصلوی مخ ته الله ﷻ دوی ته په خپله خطاب کوي او هغه احکام فرمایی کوم چي په صورت د اختیار دزوجیت واجب الاهتمام وی ، ارشاد دی چي) ای دنبی ﷺ بیبیانو! کومه چي په تاسو کی ښکاره بی هودگی وکړی (مراد ددي څخه هغه معامله ده کومه چي پرنبی کریم ﷺ تنګ اوپریشانه وي نو) هغه ته (په دی باندی) دوچنده سزا ورکول کیږي (یعنی بل سړی ته چي په دغه عمل څومره سزا ورکول کیږي دهغه څخه به دوچنده وی) او دا خبره الله ﷻ ته (بالکل) آسانه ده (داسی نه ده چي ددنیوی حاکمانو په شان کله په سزا زیاتولو سره دچا عظمت ده ته مانع سي او ددی سزا دزیاتیدو وجه اوس ددوچندی داجر په تقریر کي راځي) (د دویشتمی ۲۲ پاری په شروع کي)

معلومات اومسئلي: ددي صورت په مقاصدو کي اهم مقصد دنبی کریم ﷺ دازار او دهر داسی شی څخه دخلاصیدو تاکید دی په کوم سره چي دوی ته تکلیف رسیږي ، دارنګه د دوی درضا جویی او اطاعت تاکیدی احکام دی . داحزاب غزا دکومی تفصیلي واقعه چي مخکی ذکرسوه . په دی کي دکفارو او منافقانو دطرف څخه کوم تکلیفونه چي نبی کریم ﷺ ته رسیدلی دی دهغه ذکر او ددی سره دکار انجام دمؤذی کفارو اومنافقانو ذلیل او خواریدل او دنبی کریم ﷺ په هره موقع فتح مند اوکامیابیدل ذکرسوی وه او دی سره دمخلصو مومنانو کومو چي دنبی کریم ﷺ په حکم او اشاره خپل هرڅه قربان کړل ، دهغوی ستاینه او ثنا او د اخرت دلوړو درجو بیان وو .

په دی ذکرسوو آیتونو کی خاص ازواجو مطهراتو ته تعلیم دی چي دوی خصوصًا ددي اهتمام وکی چي دوی ته دهغوی دخه قول اوفعل څخه ازارونه رسیږي اوداهلته کیدی سي چي هغوی دالله ﷻ او دهغه درسول ﷺ په مکمل اطاعت کي شروع سی ددي سلسلی څواحکام ازواجو مطهراتو ته خطاب سوی دی ښوول سوی دی .

د آیتونو په شروع کي چي کوم ازواجو مطهراتو ته دطلاق حاصلولو اختیار ورکول ذکر دی . ددي یو یا څو واقعات دی کوم چي دازواجو مطهراتو دطرف څخه پیښ سول او دنبی کریم ﷺ دمنشاء څخه خلاف وه په کومو سره چي بی دځه قصد اوارادی څخه نبی کریم ﷺ ته تکلیف ورسیدی .

په دی واقعاتو کي یوه واقعه هغه ده کومه چي په صحیح مسلم وغیره کي دحضرت جابر ؓ په روایت سره

په تفصیل سره راغلی ده. په دی کي دی چي ازواج مطهرات رضی جمع سوی او دنبی کریم ﷺ څخه یی ددي مطالبه وکړه چي د دوی نان اونفقه دی زیاته سی . په تفسیر بحر محیط کي ابوحیان ددي تشریح دا بیان کړي ده چي دغزوه احزاب څخه وروسته دبنو نضیر بیا دبنو قریظه فتوحاتو او دغنیمت دمالونو تقسیم په عامو مسلمانانو کي یو قسم خوشحالی پیدا کړی وه . ازواجو مطهراتو ته دغه وخت دا خیال ورغی چي دغنیمت په دی مالونوکی به نبی کریم ﷺ خپله حصه هم اینبی وی ، په دی وجه دوی جمع سوی اوعرض یی وکی چي یارسول الله ! دقیصر اوکسرٰی بیبیانو قسم قسم کالی اوجامی اغوستی وي او دهغوی دخدمت دپاره مینځی دی او زمونږ دفقر او فاقی حال تاسو وینی ، په دی وجه اوس لږ دفراخی څخه کار واخلی .

نبی کریم ﷺ دخپلو ازواجو مطهراتو دطرف څخه دا مطالبه واوریده چي د دوی سره هغه معامله وسی کومه چي په باچاهانو او دنیا دارو کی وی ، نو په دی خبره دی ﷺ ډیر خفه سو چي دوی دنبوت دکور قدر ونه پیژندی . د ازواجو مطهراتو دا خیال نه وو چي په دی به دوی ته ازار رسیږي . په عامو مسلمانانوکی یی مالی فراخی ولیده نو دخپل ځان دپاره یی هم دفراخی خیال په زړه کي راغلی وو. ابوحیان فرمایی چي دا واقعه داحزاب دغزا څخه په وروسته بیانولو کي هم ددي تائید کیږي چي دازواجو دا مطالبه دطلاق داختیار سبب جوړسو، دحدیثو په ځینو روایتونوکی دحضرت زینب رضی الله عنها په کور کي دشاتو چنبلو واقعه کومه چي مخ ته په سورة تحریم کي په تفصیل سره راځی ، په دی کي د ازواجو په مینځ کي دغیرت سبب چي کوم پیښ سو، هغه ددي طلاق داختیار سبب جوړ سو ، که څه هم چي دا دواړه شیان په نژدی زمانه کي پیښ سوی وي نو دا هم بعیده نه ده چي دا دواړه یی سبب وی ، لیکن دطلاق داختیار دالفاظو څخه زیات تائید ددي کیږي چي دازواجو مطهراتو دطرف څخه څه مالی مطالبه ددي سبب جوړسوی دی ، ځکه چي په دی آیت کي فرمایی . اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا ، الاية .

دی آیت تولو ازواجو مطهراتو ته اختیار ورکی چي هغوی دنبی کریم ﷺ موجوده حالت دمعاشی تنگی سره خوښوی او په ښځوالی کي یی پاته کیدل قبلوی اوکه په طلاق سره ازادی غواړی . په اول صورت کي به دوی ته دعامو ښځو په نسبت ډیر زیات عظیم اجر او داخرت خاصی لوړی درجی ورکړل سي او په دوهم صورت یعنی طلاق اخستو کي هم به دوی ته ددنیا دخلقو په شان څه تکلیف اوتلخی ورپیښه نه سی ، بلکی دسنتو مطابق دجامو جوړه وغیره به ورکړی او په عزت سره به رخصت سی .

ترمذی دام المومنین حضرت عائشی رضی الله عنها څخه روایت کړی دی چي کله داختیار دا ایت نازل سو نو نبی کریم ﷺ ددي داظهار او اعلان ابتداء زما څخه وفرمایله او دایت اوریدو څخه اول یی وفرمایل چي زه تاته یوه خبره کوم ، مګر ته یی په ځواب کي تلواری مه کوه دخپل مور اوپلار سره مشوره وکړه اوجواب راکړه ، صدیقه رضی الله عنها فرمایی چي دا پرما خاص عنایت وو چي زه یی دمور اوپلار سره دمشوری څخه بغیر دراییی ښکاره کولو څخه منع کړم . ځکه چي دده یقین وو چي چي زمامور اوپلار به ماته هیڅکله هم دارایه رانه کړی چي زه دنبی کریم ﷺ څخه جدایی اختیار کړم ، ماچی کله دا آیت واوریدی نو فوراً می

عرض وکی چي آیازه په دی معامله کي دوالدینو سره دمشوری دپاره ولاړه سم؟ زه خو الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ او داخرت کور اختیاروم بیا زما څخه وروسته ټولو ازواجو مطهراتو ته دقرآن داحکم واورول سو، ټولو هغه وویل کوم څه چي ماویلی وه ، هیچا هم ددنیا فراخی دنبی کریم ﷺ ترخاوندوالی خوښه نه کړه . (قال الترمذی هذا حدیث حسن صحیح)

فائده : داختیار دطلاق دوه صورتونه وی ، یو دا چي دطلاق اختیار ښځی ته وسپارل سي که هغه غواړی نو په خپله خپل ځان ته طلاق ورکولی اوځان ازادولی سی . دوهم دا چي طلاق دخاوند په لاس کي وي چي که ښځه وغواړی نو دی طلاق ورکړی . په ذکر سوی آیت کي ځینو مفسرینو اول صورت اوځینو دوهم صورت اختیار کړی دی .

سیدی حکیم الامت په بیان القرآن کي فرمایی چي صحیح خبره دا ده چي دایت په الفاظو کي د دواړو احتمالات سته . تر څو پوري چي په یو صریح نص سره دیوه تعین ونه سی ، دخپل طرف څخه دیوصورت متعین کولو ضرورت نسته .

مسئله : ددي آیت څخه معلومه سوه چي کله دښځی اوخاوند په طبیعتونو کي مناسبت نه وي نومستحب دا ده چي ښځی ته اختیار ورکړل سي چي دخاوند په موجوده حالت قناعت کوي اوسیدل غواړی نو اوسیږي دی ، کنی دسنت مطابق دی طلاق ورکړی، جامی او جوړی دی ورکړی او په عزت سره دی رخصت کړی .

د ذکرسوی آیت څخه ددي معاملی مستحبوالی ثابتیږي ، په وجوب یی هیڅ دلیل نسته ، ځینی فقهاؤ امامانو په دی آیت سره پروجوب دلیل نیولی دی ، او په دی بنایی دداسی مفلس سړی ښځی ته دعدالت دطرف څخه دطلاق ورکولو حق ورکړی دی کوم چي دښځی په نفقه ورکولو قادر نه وی ، ددي مسئلی پوره تفصیل په احکام القرآن حزب خامس کي تر دی آیت لاندي په عربی ژبه کي ذکر دی .

(دازواجو مطهراتو یو خصوصیت او ددی په وجه پردوی سخته پابندی)

یٰنِسَآءَ النَّبِیِّ مَنْ یَّاْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَیِّنَةٍ یُّضٰعَفْ لَهَاالْعَذَابُ ضِعْفَیْنِ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَی اللّٰهِ یَسِیْرًا وَمَنْ یَّقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُّؤْتِهَآ اَجْرَهَا مَرَّتَیْنِ ، په دی دواړو آیتونو کي دازواجو مطهراتو دا خصوصیت بیان سوی دی چي که دوی دگناه څه کار وکړی نو دوی ته به دنورو ښځو په نسبت دوچنده عذاب ورکول کیږي یعنی د دوی یوه گناه به په دوه حسابیږي . دغه ډول که دوی نیك عمل وکی نو دنورو ښځو په نسبت به دوی ته دوچند ثواب ورکول کیږي ، د دوی یو نیك عمل به په دوه حسابیږي .

دا آیت په یو حیثیت سره دازواجو مطهراتو دپاره دهغوی دهغه عمل جزاء ده کوم چي هغوی دتخییر دایت په نازلیدودنبی کریم ﷺ خاوند والی ددنیا پرفراخی باندي غوره کی . ددي په بدله کي الله ﷻ دهغوی یو عمل ته دوی درجی ورکړی او دگناه په صورت کي دوچنده عذاب هم دهغوی دخصوصیت اوافضیلت او امتیازی شرافت په وجه سو ځکه چي دا خبره عقلي هم ده او نقلی هم څومره چي دچاعزت او احترام وي دومره دهغه دطرف څخه دغفلت او سرکښی سزا هم زیاتیږي .

په ازواجو مطهراتو دحق تعالی انعامات لوی دی چی دوی الله ﷻ دخپل رسول دښځوالی دپاره منتخبی کړی ، د دوی په کورونو کي وحی الهٰی نازلیده نو د دوی ادنٰی غلطی کوتاهی به هم لویه وی . که دنورو خلقو ښځه نبی کریم ﷺ ته ازار ورسیږي نو ددی ښځه به ډیره زیاته سخته وي چي د دوی ښځه څه خبره دازار او تکلیف وسی دقرآن په دی الفاظو کي په خپله دی سبب طرف ته اشاره ده . وَاذْكُرْنَ مَايُتْلٰى فِي بُيُوتِكُنَّ .

فائده : د ازواجو مطهراتو دا خصوصیت چي دوی ته د دوی دعمل به دوچنده ثواب ورکول کیږي ، دعام امت په اعتبار سره ددي ښځه دا نه لازمیږي چي په امت کي یو فرد یاجماعت ته په یوخصوصیت سره داسي انعام نه سي بخښل کیدی چي دوچنده ثواب ورکړل سی ، چنانچی په اهل کتابو کي چي کوم خلق مسلمانان سول دهغوی متعلق په قرآن کریم کي ارشاد دی ، اُولٰئِكَ يُؤْتَوْنَ اَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ .

او دقیصرِ روم په نوم چي کوم خط مبارك نبی کریم ﷺ ولیکی په هغه کي ددي ارشاد قرآنی په وجه دہ ﷺ قیصر روم ته داولیکل چی ، يُؤْتِكَ اللهُ اَجْرَكَ مَرَّتَيْنِ، اهل کتاب کوم چي ایمان راوړی دهغوی متعلق خو په خپله قرآن کي د اجر مرتین وضاحت دی .

او په یو بل حدیث کي هم په کوم کي چي د دری ۳ سرو دپاره داسي د دوچنده اجر ذکردی . ددي تفصیل په سورة قصص کي ترایت . يُؤْتَوْنَ اَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ، لاندي لیکل سوی دی .

(دعالم دنیک عمل ثواب هم دنورو ښځه زیات دی او دګناه سزايي هم زیاته ده)

امام ابوبکر جصاص په احکام القرآن کي فرمایی چي په کوم سبب سره حق تعالی دازواجو مطهراتو دنیك عمل ثواب دوچنده او د دوی دګناه عذاب هم دوچنده ګرځولی دی ښکه چي دوی دنبوت دعلومو او دوحی الهی خاص مورد دی ، دا سبب په عالمانو ددین کي هم موجود دی . په دی وجه کوم عالم چي په خپل علم عامل هم دی ، هغه ته به ددي عمل ثواب دنورو ښځه زیات ورکول کیږي اوکه هغه څه ګناه وکړی نوعذاب به یی هم دنورو ښځه زیات وی .

بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ، لفظ دفاحشة په عربی ژبه کي دبدکاری او زنا وغیره دپاره هم استعمالیږي اومطلق دنافرمانی اوګناه دپاره هم دالفظ په قرآن کي ډیر استعمال سوی ، په دی آیت کي دفاحشة دلفظ ښځه بد کاری او زنا نه سی مراد کیدی ښکه چي الله ﷻ دخپلو تولو پیغمبرانو بیبیانی ددي سخت عیب ښځه بری فرمایلي دی . دتولو پیغمبرانو په بیبیانو کی دچا ښځه هم داسي فعل نه دی صادر سوی ، دحضرت لوطؑ او حضرت نوحؑ بیبیانی د دوی ددین ښځه اوښتی وي او سرکښی یی اختیار کړی وه چي سزا یی هغوی ته ورکړل سوه . لیکن دبدکاری الزام په هغوئ کي پرهیچا هم نه وو ، دازواجو مطهراتو ښځه دښه بدکاری اوبی حیایی واقع کیدو احتمال خو نه وو په دی وجه په دی آیت کي دفاحشه ښځه مراد عامه ګناه یانبی کریم ﷺ ته ازار او تکلیف رسول دی او دلته دفاحشة سره چي کوم لفظ دمبية راغلی دی ، دا پردی شاهد دی ښکه چي بی حیایی اوبدکاری هیڅکله هم مبینه نه وی ، دا خو په پردوکی په پټه کول کیږي .

دفاحشه مبينه څخه مراد عام گناهونه دي يانبي كريم ﷺ ته ازار د تفسير په اماماتو كي مقاتل بن سليمان په دې آيت كي دفاحشه مطلب دنبي كريم ﷺ نافرماني يا د دوی څخه داسې مطالبه مقرر كړی دی چي پوره كول يې پر حضور ﷺ گران وي رواه البيهقي في السنن

اوقرآن كريم د دوچند عذاب په سلسله كي خو صرف پرفاحشه مبينه وا عذاب مرتب كړی دی . مگر د دوچنده اجر او ثواب دپاره يې خو شرطونه مقرر كړی دی . چي بيان يې د دويشتمې ۲۲ پاری په ابتدا كې دی

يويشتمه پاره ختمه سوه

والحمدلله رب العلمين

تفسیر معارف القرآن د نصیراحمد احمدی لخوا سکین او
pdf شو. د دعا په هیله احمدی ا واتساپ ۰۷۲۹۸۲۹۵۶۹

https://t.me/pashtoTafsir